

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Kansallisvaltion teräsmiehestä
valtakunnan sovittelijaksi

Ilkka Levä

Kansallisvaltion teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi

Poliisikulttuurin psykohistorialliset
solmukohtat 1930–1997

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
HELSINKI

Bibliotheca Historica 116

ISBN 978-951-746-994-4

ISSN 1238-3503

www.finlit.fi

Hakapaino Oy, Helsinki 2008

”Sillä se, jolla on valtion asiat käsissään, ei saa milloinkaan ajatella itseään vaan ruhtinastaan eikä koskaan huolehtia muista kuin hänen asioistaan.”

(Machiavelli 1532/1997, 131.)

”Kuka hyvänsä minkä hyvänsä filosofisen suuntauksen kannattaja, joka istuutuu kuumalle liedelle[,] toteaa ilman minkäänlaisia älyllisiä vastaväitteitä, että hänen tilanteensa on kiistämättä laadullisesti keho: että hänen ahdinkonsa arvo on kielteinen. Tämä keho laatu ei ole vain epämääräinen, sekopäinen, salauskonnollinen, metafyyminen käsite. Se on kokemus. Se ei ole kokemusta koskeva arvio. Se ei ole kokemuksen kuvaus. Arvo itse on kokemus. Sinänsä se on täysin ennalta arvattava. Sen voi jokainen niin halutessaan todistaa. Sen voi toistaa. Kaikista kokemuksista se on yksiselitteisin, päivänselvin. Myöhemmin ihminen saattaa lausua kiro sanoja, joilla hän tätä keho laatu kuvailee, mutta arvo tulee aina ensin, kiro sanat sitten. Ilman alkuperäistä kielteistä arvoa ei seuraa myöhempiä kiro sanoja. (...) Kulttuurimme opettaa ajattelemaan että kiro sanat aiheutuvat suoraan kuumasta liedestä. Se opettaa että kielteiset arvot ovat kiro sanoja lausuvan ihmisen ominaisuus. Se ei pidä paikkaansa. Arvo on lieden ja kiro sanojen välissä. Subjektin ja objektin välissä on arvo.”

(Pirsig, 1991/1992, 77.)

LUKIJALLE

Väitöskirjatyön valmistuessa on tapana kiittää kaikkia työhön vaikuttaneita tahoja. Tässä oma kontribuutioni tällä saralla: Työni ohjaa professori Juha Siltalaa kiittän tutkimusaiheesta, kannustuksesta sekä anti-oidipaalisten harharetkien sallimuksesta. Toista myöhemmin mukaan tullutta ohjaajaani, professori Markku Kuismaa kiittän ilmiömäisestä 1970-luvun vaikuttajien nimimuistista. Alkuvaiheen ohjaajaa, emeritusprofessori Heikki Ylikangasta kiittän suosituksista ja alkuinspiraation tukemisesta.

Tutkimusta ovat rahoittaneet stipendeillä ja matka-apurahoilla sen eri vaiheissa Sisäasiainministeriön poliisi-osasto, Alfred Kordelinin säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Työsuojelurahasto, Helsingin yliopiston historian laitos, Helsingin yliopiston rahastoista Kanslianeuvos Kaarlo Koskimiehen ja rouva Irma Koskimiehen rahasto, Helsingin yliopiston rahastoista väitöskirjan loppuunsaattamisapurahasto, Ella ja Georg Ehrnroothin säätiö, Norges Forskningsråd, CIMO sekä Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi.

Seuraavat laitokset ja niiden henkilökunta ovat antaneet avuliasta palvelua väitöskirjani eri vaiheissa: Helsingin poliisilaitos, Keskusrikospoliisi ja sen kirjaamo, Sisäasiainministeriön poliisi-osasto ja ministeriön kirjaamo, Liikkuva poliisi, Suojelupoliisi, Kansallisarkisto, Oulun maakunta-arkisto, Kansan arkisto, Työväen arkisto, Korkein oikeus, Helsingin hovioikeus, Helsingin käräjäoikeus ja Helsingin yliopiston kirjastot. Kiitokset myös Oslon yliopiston oikeussosiologian ja kriminologian laitokselle ja prof. Liv Finstadille työskentelytilojen järjestämisestä vierailuni ajaksi. Takk Liv! Norjan Poliisiammattikorkeakoulun tutkimusosaston johtajaa Paul Larssonia kiittän poliisia ja musiikin syvintä olemusta koskevista keskusteluista eräänä maaliskuun viikonloppuna 2005. Kiitokset myös Niels Christielle, Gunnar Thomassenille, Simon Hallsworthille ja Helene Oppen Gundhusille poliisitoimea koskevista keskusteluista.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja toimituspäällikkö Rauno Endeniä kiittän käsikirjoituksen ottamisesta Suomen Historiallisen Seuran Bibliotheca Historica -julkaisusarjaan.

Esitarkastajiani professori Marja Tuomista Lapin yliopistosta ja professori Sirpa Virtaa Tampereen yliopistosta kiittän heidän antamistaan ansiokkaista huomioista ja parannusehdotuksista. Olen koettanut ottaa ne huomioon, sikäli kuin se vain suinkin on ollut mahdollista.

Lukuisat kollegat ovat merkittävällä tavalla auttaneet ja vaikuttaneet työni syntymiseen lukemalla osia työstä ja kommentoimalla sitä. Kiittän heitä kaikkia, mutta erityiskiitokset ansaitsevat seuraavat lahjakkaat ihmiset: työhuoneen eri aikoina kansani jakaneet Antti Ruotsala, Peter Stadius, Stefan Nygård sekä Jyrki Hakapää. Outi Ampuja ja Marja Jalava ovat aina jaksaneet keskustella pelkäämättä elämän herkimpiäkään kysymyksiä. Sini Kangas on tukenut vaikeissa hetkissä myötäelämällä, kuten myös Henrika Tandefelt ja Mona Rautelin. Tiina Päivärinnettä kiittän sohvasta ja Katri Lentoa tietokoneen lainasta. Atte Oksasta, Sari Närettä, Jaana Lähteen-

maata, Heini Kainulaista ja Titus Hjelmia kiitän Reykjavikissa jaetuista kokemuksista. Jussi Turtiaista kiitän kollegiaalisesta tuesta.

Poliisiammattikorkeakoulun tutkijoista ovat tekstiäni kommentoineet ja apuaan eri tavoin tarjonneet Timo Korander, Jo Hadley sekä Anne Alvesalo. Oikeussosiologian tutkijaseminaarin vetäjät Paavo Uusitalo ja Timo Kyntäjä ovat myös kommentoineet tutkimustani sen eri vaiheissa, mistä kiitos heille. Kiitos tekstiä koskevista kommentteista myös Mika Helanderille.

Ystäviäni Petri Lindbergiä ja Tiina Heinästä kiitän salibandyelämäni rikastuttamisesta. Tiedän, että ystävytemme on salibandyä suurempaa. Naisten salibandyliigan tuplamestarijoukkue Tapanilan Erä III:n pelaajia kaudella 2006–2007 kiitän unohtumattomista peleistä ja hetkistä. Tuulia Karvosta ja Elisa Simosta kiitän heidän ystävytydestä ja rohkeudestaan. Kiitos myös seuraaville ystäville: Pasi Saikkonen, Ari Kajanne, Tommi Korpela, Pekka Kastinen, Johan Karjalainen sekä Anna Takala.

Veljiäni Jyrkiä ja Jaakkoa perheineen kiitän heidän olemassaolostaan. Tuntematonta viimehetken lahjoittajaa ja Petteri Suomista kiitän loppuhetkien avusta. Kumimivanhempiani Irja ja Jouko Nissistä sekä Liisa ja Jussi Suihkosta kiitän keskusteluista ja maukkaista ruokahetkistä. Äitiäni Ritvaa ja isääni Aulista kiitän tuesta ja ymmärtämyksestä.

Lapsiani Oskaria, Akselia ja Anniinaa kiitän isän työn sietämisestä ja yhteisistä urheiluharrastuksissa vietetyistä hetkistä. Entistä vaimoani Ullaa kiitän hyvistä vuosista ja yhteisistä lapsista.

Lopuksi haluan kiittää tutkija Laura Saarenmaata vaihtoehtoisten todellisuuksien avaamisesta nykyiseen elämäni.

Noin 15,7 miljardia vuotta Universumin oletetun alkuräjähdyksen jälkeen,
matkalla avoimeen tulevaisuuteen...

Ilkka Levä

SISÄLLYS

JOHDANTO	11
Lähtökohta – suomalaisen yhteiskunnan ja poliisin välisen suhteen historiallisuus	11
Poliisikulttuurin historiallisuus tutkimuskohteena	13
Tutkimuskysymykset	23
Tutkimuksen aikarajaus	25
Lähdeaineistot	26
Tutkimuksen käsitteet ja metodologia	28
Tutkijan asema tutkimuksellisenä valintana	48
I MAAHENKI	
KANSALLISEN RAJAN VARTIJAT ENSIMMÄISESSÄ TASAVALLASSA 1930	53
Hetken yksilöllistyminen: Rovaniemen murhapoltto 1930	53
”Todellisuuden salaamisen” avaaminen	58
Lehdet rajaavat kansallisen ryhmän julkisuudessa	61
Kansallisen ryhmän rajaaminen oikeusistuimissa	67
Työväestö poliisina: kohtaamisten muistijäljet 1945	70
Sisäministerin taistelu: meteliä vastaan itsekurin solmuruoskalla	71
Kommunistien ylönousemus ja poliisin puhdistusvaatimukset 1944–1945	73
Tutkintatoimikunta järjestää häiritsevän yksilöitä puhdistamalla	76
Tuomittujen muistot murhapoltosta	79
Kommunistin piina loppuu kuolemaan	86
Yhteöllinen paine ”sairastuttaa” yksilön	90
Poliisin toiminta kansallisen yhteisön tunnelatausten rajankäyntinä	91
KANSALLISEN MUUTTUVAT RAJAT ENSIMMÄISEN JA TOISEN TASAVALLAN VÄLISSÄ ..	96
Ensimmäisen ja toisen tasavallan välinen aika siirtymäaikana	96
Sotilaskarkurin kertomus	100
Muurarin kertomus	101
Toimimattomat jäsenet irrotetaan kansallisesta kokonaisuudesta	102
TOISEN TASAVALLAN POLIISIKULTTUURI VUONNA O (15.9.1945)	119
Sodasta selviytymisen hinta: syllisyys	119
Poliisien väkivaltainen todellisuus	120
Poliisikulttuurin ehdot sodanjälkeisessä Suomessa	125
Pontikkasota Liikkuvan poliisin pienentämisen ratkaisuyrityksenä	128
Uusi suuntako? – Patu Hautojärvi ja toteutumattomat pelot	135
Sodan tunnekokemusten lataamat oireilevat poliisit	139
KANSALLISEN YHTEISÖN TUNNEPOLITIikka – POLIISIN KÄYTTÄMIEN VOIMAKEINOJEN KULTTUURIHISTORIALLINEN MUUTOS	141
Syksy 1958 läpivalaisuissa	141
Maaseudun tyhjentymisen aavesärkyä rajaseudulla: Inarin forsiittipaus ..	148
Esimiesten merkitys alaisen jaksamiselle	155

MODERNIN YHTEISKUNNAN LUPAUS – POLIISIEN TYÖKOKEMUKSEN MUUTOS	
HYVINVOINTIVALTION AIKAKAUDELLA	158
Yksilölliset selviytymistarinat yhteisöllisenä voimavarana	158
Miksi poliisiksi?	159
Työvaatetus sosiaalisena peruukkina	161
Työn merkitys	164

II SUUNNITTELUJÄRJESTELMÄ

POLIITTINEN ELIITTI JA POLIISIEN IDENTITEETTIN TUOTTUMINEN	
PITKÄLLÄ 70-LUVULLA	169
Poliisi ja kansallisen themiksen romahdus	169
Muistojen aktivoituminen: Soineen kansallinen hätähuuto	171
Sota miellissämme: Uuden nuorison hahmottomuus	175
Sukupolvipetosta ja jälkitraumaattista oireilua	184
Poliisi, KGB ja suomalaiset poliitikot	186
Hetemäen iltamat 1971 uudenaikaisena kokemuksellisenä yhteytenä	186
Ravintolakahertelua ja ortodoksisippeja – kansallinen hitaus auttaa väistämään psykkisen kolonisaation	191
Poliisijohdon ystävyden tavat: vallan initiaatio	199
Suomi koekenttänä	206
Необыкновенные приключения русских дипломатов в Хельсинки	208
Herra Albert Petrovitsh Akulov	209
Keskustapuolue ja Vladimir Silvestrov	216
Shilov lain asettaja	220
Kossovin konspiraatiot	221
Yhteyden seksualisoituminen	224
Kansallinen ”totuus” kuullaan mielitautisten suusta	230
Hanasaari 1982: poliisi muutospainien kantajaksi	233
Matti Yrjänä Joensuun poliisifiktio poliisikulttuurisena vähemmistökielenä	238

III MARKKINATALOUDEN ”NÄKYMÄTÖN KÄSI” KANSALLISEN KIMPUSSA

”MIES, JOKA KATOSI”: POLIISI JA KANSALLISEN TALOUDEN MUUTOS	
1980-LUVULLA	245
Lähtökohta 1980-lukuun: kansallisen puolustus	245
Metrokandaalin ”uusmoralistit”	250
Poliittisten luurankojen kaapissa	252
Noppa II kääntyy Haka-matkoiksi – talousrikostutkimuksien rajaaminen 1980-luvulla	263
Metrotutkintojen seuraukset	273
POLIISIKULTTUURI YHTEISÖLLISTEN TUNNELATAUSTEN SÄILIÖNÄ 1997	
– TEHTAANKADUN POLIISISURMAT	279
Ritariveljeseetos säilöo pahan	279
Tehtaankadun poliisimurhat 1997	280
Poliisi yhteiskunnallisen pahan sijoitusastiana	284

IV YHTEENVETO – POLIISI PAHAN KÄSITTELIJÄNÄ

KANSALLISVALTION TERÄSMIEHESTÄ JÄLKITEOLLISEN AJAN

VALTAKUNNAN SOVITTELIJAKSI	289
Poliisi yhteiskunnan perimmäisenä instituutiona	289
Loppusanat	301
LÄHTEET	302
KIRJALLISUUS.....	307
ENGLISH SUMMARY	320
HENKILÖHAKEMISTO	325

TAULUKOT

- Taulukko 1: Liikkuvan poliisikomennuskunnan/Liikkuvan poliisin miehistömäärän kehitys 1944–1949. s. 130
- Taulukko 2: Liikkuvan poliisin suorittamat laittomien alkoholitiskaamojen takavarikot 1945–1968. s. 131
- Taulukko 3: Automäärän kasvu Suomessa 1922–2004. s. 133
- Taulukko 4: Yhteenveto Valmet Oy:n edustuskulutusiteista 1975–1982. s. 226
- Taulukko 5: Lahjoman antamisesta RL 16:13 §:n mukaan syytetyt ja tuomitut sekä lahjoman vastaanottamisesta RL 40:1 §:n mukaan syytetyt ja tuomitut Suomessa 1925–1999. s. 278

JOHDANTO

LÄHTÖKOHTA – SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN JA POLIISIN VÄLISEN SUHTEEN HISTORIALLISSUUS

Rovaniemellä tapahtui heinäkuussa 1930 kesken kiihkeimmän Lapualaiskauden murhapoltoksi nimetty varastotulipalo. Juttua tutkinut nimismies ja läänin poliisitar-kastaja totesivat yhdelle rikoksesta epäiltynä pidätetylle nuorkommunistille:

Ellette myönnä niin siinä tapauksessa se merkitsisi samaa kuin tekisitte itsemurhan. (...) Ettekö ymmärrä, että sinne [oikeudenkäyntiin] tulee sellaisia voimia, jotka merkitsevät samaa kuin mennä itsemurhaan, ellette myönnä. [Jos heidät] kaikki laskettaisiin irti, niin meidät hirtettäisiin. (...) Poliisi on teidän suhteen voimaton, eikä voi teitä puolustaa.¹

Toinen esimerkki. Puoli vuosikymmentä myöhemmin, kesällä 1982 käynnistyivät ns. metrotutkinnat Helsingin kaupungissa. Eräs nyttemmin jo edesmennyt kau-pungin virkamies, joka oli jutun kuulusteluissa vastaamassa epäillyn asemassa, to-tesi kuulustelua suorittaneelle rikostarkastajalle, miten:

Yleensäkin koko lahjusjupakan yhteydessä joidenkin poliitikoihin kohdistamat toiveet ovat kohdistuneet mitä ilmeisimmin siihen, että poliitikot ryhtyisivät vaikuttamaan tut-kimuksiin siten, etteivät puoluetukiaiset tulisi päivänvaloon, jolloin myös mahdolliset muut rötökset jäisivät näkymättömiin.²

Kuulustelupöytäkirjaa allekirjoitettaessa hän vielä ilmaisi poliiseille kuulusteluti-lanteen luonteen seuraavasti:

Kysyttäessä kuulusteltavalta onko hänellä huomauttamista tämänpäiväisen kuulusteluti-laisuuden suhteen, kuulusteltava ilmoitti, että kuulustelutilaisuus oli ankea.³

Kolmas esimerkki. Vuosikymmentä aiemmin, KGB:n virkailijana Suomessa toimi-neen Valeri Shilovin ja erään Suojelupoliisissa toimineen ylietsivän, jota tässä kut-sun nimellä Veijo⁴, välille sukeutui seuraavanlainen keskustelu helsinkiläisessä ra-vintolassa maaliskuun 14. päivänä 1973:

1 Akti nro 97, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946 Kansio 1. Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

2 Esitutkintapöytäkirjan sidottu ja puhtaaksi kirjoitettu versio, R 84/82, Helsingin kaupungin virkamiesten kuulustelut, 149, KRP.

3 R 84/3/82, 10, KRP:n arkisto, KRP.

4 Nimi muutettu. IL.

Shilov: Milloin sinä oikein aiot lopettaa tämän[?] Veijo: Silloin viimeistään kun minun käy kuin Nikita Sergejevitsin siellä teillä.. S: Etkö sinä yhtään pelkää mitään[?] V: En siten yhtään mitään.. S: Oletko sinä sitten erikoistunut minuun[?] V: En, minä olen vain sellainen sekatyöläinen ja olen varma että vaikka pidät ja kuuntelet kommunistisia luentoja vietät varmaan paljon porvarillisempaa elämää kuin minä. S: Älä nyt ollenkaan, mutta miten sinä minut löysit, autonko avulla, löysitkö autoni? V: Mitä, onko sinulla auto? S: Kyllä sinä tiedät, että minulla on auto. V: Eeen, tietysti sellainen vaaleanpunainen Volga, eikö? S: Älä nyt viitsi, kuule meillä ei Moskovassa varjosteta ollenkaan suomalaisia diplomaatteja, mutta miksi täällä? V: Älä puhu paskaa, minä olen varma, että teillä tämä minunkin työni arvostetaan isänmaallisesti korkealle. S: Niin, niin minä olen KGB:n poliittisen osaston virkailija.... mutta kun minä istun ravintoloissa en minä saa tietää muuta kuin sen, mitä seuraavan päivän lehdissä kirjoitetaan..V: Miksi sinä sitten yleensä istut kenenkään kanssa ja tuhlaat rahojasi...⁵

Otetaan vielä neljäs esimerkki. Vajaat kolme vuosikymmentä myöhemmin – lokakuussa 1997 lehdissä uutisoitiin jälleen yhdestä Suomessa sattuneesta poliisisurmasta. Kaksi virantoimituksessa ollutta poliisia oli ammuttu heidän mennessä pidättämään ryöstöstä epäiltyä. Tapauksesta kerrottiin kahdessa *Helsingin Sanomien* artikkelissa seuraavasti:

Surmat tehtiin teloitusta lähellä olevalla tavalla. Ryöstäjää etsineet poliisit ilmeisesti yllätettiin heidän ollessaan nousemassa autosta. Surmaaja määräsi miehet maahan vatsalleen, ennen kuin ampui heidät. Molemmat uhrin kuolivat lähes heti.

Mikään henkikirkos ei ole yhdistänyt poliisia ja kansalaisia nyt koetulla tavalla. Yleisön vilpittömän mielenkiinto ja auttamisen halu kannustivat poliisia selvittämään kaikkia järkyttänyttä henkikirkoista.⁶

Tutkimukseni ongelma tiivistyy siihen, mikä näitä lausumia yhdistää ja mikä taas erottaa ajallisen välimatkan lisäksi? Miksi juuri nämä lausumat on syytä nostaa esiin tutkittaessa poliisia, ja mistä ne kertovat? Ensimmäisessä tapauksessa poliisi kertoo toimintaansa pakottavasti ohjailevan jonkun ulkoisen painostusryhmän. Toisessa tapauksessa poliitikkojen kerrotaan koettaneen vaikuttaa poliisin tutkimisiin ja tilaisuuden luonnetta kuvaillaan ankeaksi. Kolmannessa tullaan sattumalta kuvanneeksi poliisin tuolloista tapaa toimia poliisi-instituution siitä itseään tietämättä. Kyse on siis jostain, joka on osa kulttuurista elämänmenoa asiayhteydessä esiintyvässä instituutiossa. Viimeisessä lausumassa poliisi itse on joutunut uhrin osaan. Tätä kautta sen kerrotaan saaneen osakseen korostetun voimakasta myötätuntoa. Instituutio koetaan artikkeleissa voimakkaasti osana ”meitä”. Poliisi-

5 Selostus NL:n suurlähetystön III-sihteerin Valeri Shilovin ja kokoomuspuolueen poliittisen sihteerin Ilkka Viippolan tapaamisesta HOK:n ravintolassa Mannerheimintie 96:ssa keskiviikkona maaliskuun 14.pnä 1973, lehti 80c, Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Suojelupoliisin arkisto, Suojelupoliisi.

6 HS 23.10.1997 ”Poliisit ra’asti surmanneen miehen pakomatka jatkuu Helsingissä” (Harri Nykänen); HS 28.10.1997 ”Kansalaisten tuki auttoi ratkaisevasti poliisia” (Pääkirjoitus).

instituution ja kansalaisien välille luodun yhteyden kautta tämän yhteisen kollektiivin kuvaillaan tahtomattaan joutuneen jonkin ulkopuolisen pahan armoille. Poliiseja satuttanut on haavoittanut koko yhteisöä.

POLIISIKULTTUURIN HISTORIALLISTUUS TUTKIMUSKOHTENA

Poliiseja historiallisesti tutkittaessa on tutkijan asemitava itsensä suhteessa heihin⁷. Itse en ole poliisin palveluksessa, enkä luultavasti koskaan tule olemaankaan. Tämän vuoksi kaikki seuraavassa esitettävä, oli kyse sitten poliisista instituutiona tai inhimillisenä yksilönä, on vain poliisiuden rajalla käyneen historian tutkijan näkemystä poliisista instituutiona sekä siitä yhteiskunnallisesta vuorovaikutusverkosta, jossa poliisit yksilöinä toimivat tai joutuvat toimimaan. Kuten jo alun lainauksista voi havaita, on tutkimukseni kantava ajatus se, että poliisikulttuurissa on kyse aina dynaamisesta suhteesta. Asettuessaan tai joutuessaan tähän suhteeseen poliisit synnyttävät poliisikulttuuria. Se voidaan ymmärtää symbolis-yhteisöllisenä elämänmuotona ja historiallisena ilmiönä, joka suhteutuu aina muihin yhteiskunnassa vaikuttaviin voimiin ja ilmiöihin.

Poliisitutkija John P. Crankin mukaan poliisikulttuuri tulee ymmärtää niinä kognitiivisina prosesseina, jotka liikuttavat poliiseja. Niihin sisältyvät arvot, uskomukset, rituaalit, tavat ja niitä normittava ohjeistus sekä poliisien arkijärki. Crankin mukaan poliisikulttuuri on se mieli, joka ajattelee, arvioi tapahtumia ja toimii tämän arvioinnin mukaan oman esiyymmärryksensä suodattamana. Kulttuuri on hänen mukaansa tapa toimia sosiaalisten ja moraalisten identiteettien mukaan. Siihen sisältyy kaikki julkilausumattomat poliisina olemista koskevat oletukset sekä itseään toteuttava kulttuuria uusintava ulottuvuus. Konkreettisina asioina näitä ovat poliisin organisatoriset rakenteet, viralliset toimintakäytännöt (*policies*), epäviralliset käyttäytymistavat, pidätysmuodot, harjoituskäytänteet ja erilaiset koulutustavat, asenteet epäiltyjä ja kansalaisia kohtaan sekä myös mahdollinen korruptio. Poliisikulttuuri kanavoi aina myös jäsentensä tunteita. Tämä ulottuvuus nousee keskeiseksi poliisiyhteisön kohdatessa kuoleman. Crankin mukaan poliisikulttuuri näkyy siinä, miten poliisit ilmaisevat tunteitaan. Hän kehottaa poliisitutkijaa kysymään miltä tuntuu olla poliisi.⁸

Lähdeaineistoistani esille nousevaa toiminnan tapaa voi myös käsitteellistää poliisitutkija Robert Reinerin mukaisesti poliisikulttuurisena yksinpärjäämisen eetosena.⁹ Eetos sana tarkoittaa *Uudessa Suomen sivistyssanakirjassa* ”yksilön tai kansan siveellistä mielenlaatua”. Sitä on myös kuvattu ”moraalisena mielenlaatuna” eli yksilön toimintaa ohjaavana ja yhteisöllisiä arvoja kantavana ajatusrakentee-

7 Ronkainen 2005, 213–231. Ks. myös Haraway 1991, 183–201.

8 Crank 1998, 5–6, 9, 13–14. Hänen mukaansa poliisikulttuuri on paljon enemmän kuin pelkästään ne synkät salaisuudet, joita poliisin toimintaan aina myös liittyy palvelevan ja auttavan funktion lisäksi. Hän ilmaisee tämän todeten, että poliisikulttuurin kautta ”päivän työ muuntuu hengen voitoksi, jossa mieli on työn aktiviteettien kautta harmoniassa muiden kanssa”.

9 Vrt. Reiner 2000.

na.¹⁰ Sosiologi Martti Grönforsin mukaan suomalaisen protestanttisen etiikan mukainen mentaliteetti korostui suomalaisten poliisien keskuudessa.¹¹ Eetos tavoittaa hyvin myös yksin pärjäämisen eetoksen psykoanalyttisen merkitysvivahteen sinä eettisenä jännitteenä, joka poliisien keskuudessa aina vallitsee yhteisöllisen kuulumisen ja yksilöllisen valinnan vapauden välillä.¹² Keskeistä on nähdä, että kyse on pohjimmiltaan suhteen laadusta, ja että tämä laatu on aina suhteessa ajan yleisempään ahdistuksen käsittelyn kulttuurihistorialliseen kontekstiin.¹³

Kriminologi Clifford Shearingin mukaan poliisikulttuuriset arvot toimivat yhteiskunnallisen vallan ylläpidon ”maanalaisina” (*subterranean*) prosesseina. Poliiseja on myös kutsuttu yhteiskunnallisten valtasuhteiden mikrokosmiksi välittäjiksi, kadunkulman poliitikoiksi. Reinerin mukaan poliisien itseymmärryksessä vähätellään tätä heidän työhönsä liittyvää poliittista ulottuvuutta. Reiner huomauttaa, että tällöin tullaan määritelleeksi poliittinen liian kapea-alaisesti. Hänen mukaansa poliittisia ovat kaikki sellaiset suhteet, joihin liittyy valtaulottuvuus ja täten myös poliisien toiminta voidaan ymmärtää lähtökohtaisesti poliittiseksi. Poliittista määrittelyä pakenevassa asioiden jokapäiväisen hoitamisen pakossa poliisikulttuuria hahmottaa määritelmä siitä kanttiinikulttuurina. Tämä ilmaus tavoittaa poliisitutkija Timo Koranderin mukaan sen luonteen miehistökulttuurina, joka on osin piilossa myös eriasteisilta poliisiesimiehiltä. Tämä poliisin erilaisten näkökulmien moninaisuus, eli linjaorganisaation tuottama eri hierarkiatasojen yhteenlankeamattomuus, kuvastaa poliisikulttuurin moninaisuutta. Reinerin mukaan poliisikulttuuria ei saakaan nähdä liian yhtenäisenä monoliittisenä kokonaisuutena, vaan sitä pitää arvioida yhteiskunnallisten valtaverkostojen ja yksilöllisten, vajavaisin tiedoin päätöksiä toiminnassaan tekevien poliisiyksilöiden välisinä vuorovaikutussuhteina.¹⁴ Koranderin ilmaisu ”käsityöstä” tavoittaa hyvin tämän poliisitoiminnan luonteeseen liittyvän toiminnallisuuden.¹⁵

Yksin pärjäämisen eetos voidaan sijoittaa toimintamallina jonnekin toiminnallistavan maskuliinisuuden ja keskustelevan relationaalisuuden välille. Toiminnallistavan ja keskustelevan kulttuurin eroksi hahmottuu suhtautumistapa muihin ihmisiin ja ympäristön paineisiin. Kyse ei ole yksilöpatologiasta, vaan toiminnan ehtojen määräävyydestä suhteessa yksilön kokemukseen.¹⁶ Yksin pärjäämisen eetoksen kulttuurihistoriallisesta kantavuudesta (ja sen käytännön sisällöistä) saa kuvan esimerkiksi seuraavasta lainauksesta eräältä tutkimukseen haastatellulta poliisiveteraanilta. Hän kertoo yksin pärjäämisen tavan normatiivisuudesta hänen uransa aikana 1960-luvulla seuraavasti:

10 Sivistysanakirja verkkodokumentti <<http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/siv/sanate.html>> luettu 18.7.2007; eetoksesta laajemmin länsimaisen protestantismin ilmentymänä ks. myös Weber 1980 ja tästä eetoksesta Suomessa esim. Kontinen 1991, 30.

11 Grönfors 1981, 246; havainnon todentaa myös Korander 2004, 9.

12 Esim. Siltala 1992, 11–16.

13 Holland 1999, 18–23.

14 Reiner 2000, 7–8, 85–87, 89, 101–103; vrt. myös Korander 2004, 5, 7; Shearing 1981.

15 Korander 2004, 9, 12, 15–17.

16 Maskuliinisuus vs. relationaalisuus keskustelusta ks. esim. Nelson 2001, 137–151. Poliisikulttuurin maskuliinisuudesta Isossa-Britanniassa ks. esim. Reiner 2000, 89, 97–98; Suomen tilanteesta ks. Korander 2004, 12–14.

Yleensä, kun minä oon menny rikospaikalle, niin minä oon menny sinne yksin tai korkeintaan hyvän kaverini kans. Eikä oo mitään tarvinnu hälyyttää lisävoimia paikalle. Ja on ollu varmasti pahoja paikkoja. [...] Minä kirjoitin sitä pirtupöytäkirjan johdantoa, kun taas tuli puhelu ja se oli jotain kello 11 yöllä, että onko nyt selvä, että muuten he tappaa minut. Minä sanoin, että minä tulen sitte kolkattavaksi teille ja heti ja yksin! Minä otin katoksesta auton ja mä arvasin jo, että kuka soitti. Ajoin kahren lossin ylitse yöllä ja parkkeerasin auton, kun pääsin siihen pihaan. [...] Minä peruutin auton siihen talon portaitten eteen ja minä koputin oveen ja sanoin, että minä tulen nyt kolkattavaksi. Kun nainen tuli kysymään, että kuka siellä on, niin minä, että täällä on Kalle ja tulen Golgatalle tapettavaksi. Se, että mieheni sano: ei päästetä sisään. Minä peruutin noin viiden metrin päähän ja juoksin valtavalla painolla sitä ovia päin. Ovi rytkähti ja sieltä tuli pieniä siluja mun niskaani. Minä huusin, että ellei ovi aukia, niin minä tuun kolmannen kerran raamit kaulassa ja tuon seuraavana päivänä tähän uuren oven ja uuret raamit. Sitte sieltä kuulu huuto, että päästä se koira sisälle.¹⁷

Tämän vuoksi poliisitutkimuksen tulee avata suomalaista poliisikulttuuria koskien sekä ajallisia poikkileikkauksia että myös pitkittäin levittyviä muutostrendejä. Tämä tapahtuu tarkastelemalla poliisi-instituutiota suomalaisen yhteiskunnan historiallisen muutosprosessin kontekstissa. Tutkimuksen yleisempänä tavoitteena on ymmärtää poliisityön yhteiskuntakokonaisuutta koossapitävää luonnetta nykyistä paremmin.¹⁸

Olen liittänyt tutkimuksen alkuun kaksi mottoa, jotka kertovat siitä hankalasta perusjännitteestä, joka poliisikulttuuriin ja poliisina olemiseen on suomalaisessa yhteiskunnassa tutkimusajanjaksolla sisältynyt. Yhtäältä on pitänyt antautua lähes täydellisesti itsensä unohtaen yhteiskunnalle eli ruhtinaalle, mutta toisaalta samaan aikaan on pitänyt pyrkiä säilyttämään oma psyykkinen liikkumatila, jotta voisi arvioida tilanteita oman kokemuksen pohjalta – olla oman työnsä vastuullinen subjekti, eikä joutua yhteiskunnallisten eturistiriitojen muodostamien voimakenttien hyväksikäytölle alttiiksi, koska tällöin työn eettisyys kärsii. Kokemuksien ja arvojen yhteyttä kuvaava lainaus kuvaa tätä yhteyttä, joka vallitsee poliisien kokemustodellisuuden arjen toiminnassa ja yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevien arvojen välillä.

Edellä esitelty ristiriita herättää kysymään millä tavoin poliisikulttuurin historiallinen muutos Suomen toisessa tasavallassa on tapahtunut. Tämän vuoksi lähtö-

17 Haastattelu päiväamäton. Nimi muutettu. Eetoksen käsitteestä ks. esim nykyaikaa koskien Maffesoli 1995 ja myös tämän tutkimuksen teoriaosia sekä Weber 1980.

18 Poliisitutkijan rooleista ks. Alvesalo 2002; toinen tasavalta käsitteestä ja sen ajoittamisesta ks. Alasuutari 1996, 11–12 sekä Alasuutaria kohtaan esittämäni kritiikki teoksessa Levä 2004, 209 nootti 17. Käsite on peräisin teoksesta Kähkölä, Pihlajaniemi & Pyyluoma 1976; ajallisesta ikkunasta menneisyyteen ks. Sihvonen 2001, 28; elämänmuodon yhteisöllisyydestä ks. esim. Rajanti 1999; filosofisesti ks. myös Agamben 2001, 9–18. Agambenin mukaan ihmisen luonnollinen elämä (*zoe*) on nykyisin palautettu poliiksen keskukseen. Siksi tutkimuksen pitää ottaa kohteekseen yhteisöissä tapahtuneet ruumiillis-kulttuuriset siirtymät ja muutokset. Poliisin kohdalla tämä tarkoittaa sen hahmottamista, a) mihin poliisia on yhteiskunnassa käytetty ja b) miten poliisit ovat tähän käyttöön vastanneet eli millaisen poliisimiesten välisen yhteisöllisyyden muodon, siis poliisikulttuurin, he ovat arjen käytänteissään luoneet sekä c) millä tavoin he ovat sitä uusintaneet näissä käytänteissä. Yhteisöt ovat Benedict Andersonin mukaan aina kuviteltuja. Tästä ks. Anderson 1983. Ks. myös Arjun Appadurain kritiikki 1990, 296.

ajatuksena tutkimustehtävälle on, että suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut tutkimusajalla sellaisia yhteisöllisiä muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet myös poliisimiesten identiteettiin ja suunnanneet heidän toimintaansa kollektiivisesti. Poliisia kun pitää tarkastella aina lähtökohtaisesti osana yhteisöä. Näin ajatellen se toimii aina myös suhteessa yhteisöönsä. Tämän vuoksi yhteiskunnallisia muutosprosesseja on mahdotonta tarkastella erottamalla niitä irti poliisista. Tämä tarkoittaa myös sitä, ettei poliisia instituutiona tai yksityisenä poliisimiehenä voi lähestyä yhteiskunnan järjestymiseen liittyvää salattua tietoa omaavina toimijoina.¹⁹

Jos näin tehtäisiin, irrotettaisiin poliisi (sekä instituutiona että yksittäisenä poliisimiehenä) siitä historiallisesta toimintaympäristöstä, jossa hän yksilöksi rakentuvana ihmisenä ja ammattilaisena tai koko poliisi-instituution tapaisena kollektiivina on toiminut. Kuva poliisista jäisi tällöin vajaaksi, eikä se muodostuisi historialliseksi ja muuttuvaksi. Tällöin ei myöskään olisi mahdollista havaita sitä, miten poliisit ovat synnyttäneet poliisikulttuuriaan vuorovaikutuksessa yhteiskunnan symbolisen kulttuurin sekä muiden tässä samassa toimintaympäristössä vaikuttaneiden ihmisten yhteydessä toimiessaan. Poliisikulttuurin historiallistamiseksi onkin siis etsittävä sitä, mikä poliisin ja yhteiskunnan suhteessa on ikään kuin ollut välillä.²⁰ Kulttuuriantropologi Clifford Geertzin mukaan ”ihminen on eläin, joka roikkuu itse keremiensä merkitysten verkostossa”. Geertzin mielestä nämä verkostot ovat yhtä kuin kulttuuri.²¹

Filosofi Giorgio Agamben kuvaa tätä kulttuuriin sisältyvän toiminnallisuuden tärkeyttä todetessaan, että ”pystymme kommunikoidaan toisten kanssa vain sen kautta, mikä niin meissä kuin toisissakin säilyy potentiaalisena”.²² Tämä pitää ajatella niin, että potentiaalisuus (so. mahdollisuus muutokseen, toimintaan tai tilanteiden suunnasta eroavaan uudenlaiseen ajatteluun) ihmisten välillä olevana säilyi kaikille yhteisenä vain silloin, jos se ei ole kenenkään yksinoikeudella omistamaa tai jotenkin kausaalisesti valmiiksi annettua. Tästä välillä olevasta nousee myös ihmisten ja ihmisryhmien kokemusten arvo joko myönteisenä tai kielteisenä.

Tällaisena välillä olevana asiana ajattelen tässä tutkimuksessa olevan niiden ruumiillisten tapojen ja käytäntöjen, joilla suomalaista kansakokonaisuutta suhteessa poliisiin on eri aikoina määritelty. Kyse on siis yksilöstä ja hänen suhteesta kansalliseen blokkiin eli kansalliseen ahdistusten säilömisen tapaan. Käytännössä tämä ahdistuksen käsittely ja yhteiskunnallisen olemisen määrittely näkyy niissä tavoissa, joilla tähän kansallisesti oikeana ymmärrettävään eli kansalliseen toimintalogiikkaan on suhtauduttu poliisityön arjen käytänteissä (ylläpidetty tai vastustettu). Tärkeää poliisin historiassa on siis se, millaisia tehtäviä poliisi-instituutiolle sekä yksittäisille poliisimiehille tässä poliisin ja yhteiskuntakokonaisuuden välisessä kulttuurisessa viestintätapahtumassa on ollut ja millaiseksi poliisikulttuuri tässä yhteydessä eri aikoina on muotoutunut.²³

19 Rationaalisen valinnan teoriasta ja sen historiasta kriminologiassa ks. esim. Laitinen & Aromaa 2005, 75–79, 156–168.

20 Tällaista lähestymistapaa voi poliisin kohdalla perustella esim. Alfordin 2002 avulla.

21 Geertz 1973, 6.

22 Agamben 2001, 16. Vrt. ajatusta myös tekstin alussa olleeseen mottoon, joka on lainattu kirjailija Robert Pirsigiltä 1992, 77.

23 Termistä viestintätapahtuma teoreettisesti ks. Sloterdijk 2000, 17–21.

Politologi C. Fred Alford viittaa Norbert Eliaksen sivilisaatioteoriaan pohtiesaan erityisen häiritsevien tunteiden ja kokemusten paikkaa yhteiskunnassa. Hän ajattelee, että tällaiset äärikokemukset ja -tunteet siirretään voimakkuutensa takia aina yhteiskunnan reunamille, jotta niiden kanssa voitaisiin elää. Alfordin mukaan:

Siellä ne eivät kuitenkaan vähene tai lievene, vaan ovat ainoastaan hillittyinä ja säilössä kullisten takana sotilasparakeissa, poliisiasemilla ja vankiloissa. Sieltä ne voidaan tarvittaessa nostaa esiin levottomina aikoina. Näin ne toimivat jatkuvasti itsestään muistuttaessaan uhkana niille, jotka uskaltavat kyseenalaistaa vallassa olevan järjestelmän.²⁴

Historioitsija Marko Tikka on havainnut Suomessa 1918 vallinneen osin irrationaalisen uhan, jota koetettiin kenttäoikeuksissa tehdä rationaaliseksi.²⁵ Lapuan laki, jota itsenäisyyden ensimmäisillä vuosikymmenillä toteutettiin paikallistasolla, oli kansallisen lain ääritapaus. Sen vuoksi siihen oli vaikeaa tehdä selvä ero, ennen kuin kyyditykset ulotettiin kansallisen konsensuksen sisälle integroituihin sosiaalidemokraatteihin. Tämä paine vaikutti myös poliiseihin.

Yksilötasolla tuo paine on Alfordin mukaan juuri jatkuvuudessaan tuttua. Arkielämässä hahmottomuudessaan se on lisäksi niin vaikeasti eriteltävää, että sitä on edes vaikeaa havaita.²⁶ Voimakkaiden tunteiden siirtäminen marginaaliin kuvastaa myös niiden kokemuksiamme välittävää luonnetta. Niitä ei ole mahdollista kokea ilman muuttavaa vaikutusta. Samaan asiaan on suomalaista poliisia koskien viitanut myös historioitsija Heikki Ylikangas. Hän on esittänyt poliisin ja suomalaisen sisäpolitiikan välillä vallinneen yhteyden itsenäisyytemme aikana. Poliisia koskevis- sa kiistoissa on aina sekä käsitelty poliittisia latauksia yhteiskunnassamme, että käyty myös instituution sisäisiä reviiiritaisteluja. Lisäksi keho palkkaus ja toimien väliaikaisuus on ollut turhauttamassa poliiseja lähes koko tutkimusajalla.²⁷

Väitän poliisimiesten toimintaympäristöissä tapahtuneiden historiallisten muutosten heijastuvan poliisien kokemustavoissa ja poliisikulttuurin historiallisessa (mutta silti alati uudelleen tapahtuvassa) kokemuksellisessa yksilöksi rakentumisen prosessissa. Lähden käsitteellistämään tätä historiallista muutosta empiirisistä tapausaineistoistani ajallis-temaattisesti pitäen koko ajan näkökulmana poliisin ja kansallisen kokonaisuuden välistä suhdetta kaikkine siihen vaikuttavine osatekijöineen, koska ajattelen tämän tekijän olleen keskeinen poliisin motivaatiopohjaa selittävä historiallinen konteksti. Tarkoitukseni on pelkistää esiin tutkimusajalla tapahtuneen kansallisen ahdistuksen käsittelyjärjestelmän muutos ja poliisin osuus tämän aiheuttaman ahdistuksen säilöjänä.

Lähtökohdan poliisien liikkumatilan tarkasteluun työn, yksityisyyden ja kansallisen kokemistavan välillä tarjoaa ensimmäinen tapaustutkimus eli ns. Rovaniemen murhapoltto ja sen selvittelyt kesällä 1930. Voidaan ajatella, että tässä tapauksessa kansallinen yhteisö oli pakotettu ulottamaan yksilöä hallinnoivan ja hänen toimin-

24 Alford 2001, 131.

25 Tikka 2004, 401–405.

26 Alford 2001, 131 viittaa tässä klassiseen teokseen Elias 1994, 450.

27 Prof. Heikki Ylikankaan lausunto VTL Tuija Hietaniemen väitöskirjasta Helsingin yliopiston valtiotieteelliselle tiedekunnalle 21.5.1992, 3–6.

tamahdollisuuksiaan pienentävän valtansa poliisina toimineiden yksilöiden ylitse harvinaisen selkeällä tavalla. Työ ja sen kansallinen pakottavuus toimi yhteisöllisenä paineena suhteessa yksittäisiin poliisimiehiin. Näiden poliisimiesten voidaan väittää joutuneen pohtimaan suhdettaan kansallisen yhteisön puolesta uhrautumiseen murhapolton esitutkinnan aikana.

Kyseisten poliisimiesten yhteisöllisen liikkumatilan vähäisyydessä näkyy myös se moraalinen tuolle puolelle menevä ristiriita, joka poliisitoimen ruohonjuuritasolla toimivien poliisimiesten kokemusmaailmoissa tutkimukseni ajanjaksolla tuotti hyvinkin moninaisia käytännön selviytymisstrategioita. Siksi väitänkin, että työnsä yhteiskuntahistoriallisen luonteen vuoksi poliisit ovat selviytymisstrategianaan synnyttäneet voimakkaan ryhmäsamastumisen kautta aivan erityistä asialleen vihkiytyntyyttä ritari- tai munkkiveljeseetosta. Tämä voidaan ymmärtää samoin ajattelevien yksilöiden yhteisönä (*communitas*), jonka kautta maailmaa on tulkittu kokemustasolla yhteisesti jaetuista lähtökohdista käsin.²⁸ Poliisitutkija Peter Manning kuvaa tätä poliisien yhteisöllistä ulottuvuutta ilmaisulla ”pyhä taivaankansi” (*sacred canopy*).²⁹

Historiantutkimus on tapahtumien ajoittamisen lisäksi myös erityisen kiinnostunut muutoksesta. Poliisimiesten kollektiivista poliisikulttuurin eetosta koskien kyse on tutkimusajanjakson alussa suomalaiskansallisesta yksin pärjäämisen pakosta, joka kriisiytyi jatkosodan päättymisen jälkeen siirryttäessä toiseen tasavaltaan.³⁰ Tämän vuoksi on perusteltua luodata taustaa toisen tasavallan aikana tapahtuneelle muutokselle ja katsoa muutaman ensimmäisen tasavallan aikaan sijoittuvan tapaustutkimuksen kautta millaisen historiallisen perinnön poliisikulttuuri sai toisessa tasavallassa kantaakseen.

Tätä kansallista uhrautumisen ulottuvuutta yksilön mielissä kohti vihjaa myös erään toisen poliisiveteraanin kokemuksissa toistuva mennyt arjen toiminnan tapa. Oletan tämän kertovan yleisemmästä poliisikulttuurisesta uhriksi asettumisen mallista kansallisten samastumisten tasolla.

Tarkistin sen taskut, ni se rupes vinoilemaan ja mä pamahutin sitä palleaan oikeen kunnolla, se putos lysyyn heti. Mää sanoin, että mulle ei vinoolla – minoon oikeella asialla, minä tulin kattomaan, että tuok sinä pontikoita tänne. (...) Erään kerran tämä Pertti Sestonen soitti mulle yöllä. Kesäinen yö. Soitti, että tuu nyt tänne Hennaselle, niin sut tapetaan. Minä sanoin, että pitääkö se paikkansa, onko tämä huumoria vai onks hän tosisaan? Hän sanoi, että tosissaan on. Minä sanoin, että lährenkin sitte heti. Mää hyppään moottoripyörän selkään ja oon pian siellä. Ja minä hyppäsin moottoripyörän selkään ja otin parabellumin lonkalle ja menin sinne Hennaselle. (...) Minä astuin sinne mökkiin; siin oli sellanen ikkunatupa ja siinä ikkunan edessä oli pitkä pöytä. Siin oli molemmin puolin – istui miehiä, ja siin oli tällainen, kun oli sellaisia vaarinkaljapulloja, kahden litran pullo oli keskellä pöytää. Minä sieltä ovensuusta ammuin sen parabellumilla. Minä oikasin kättäni ja napsautin sen pullon hajalle, että se lensi. Meni rikki ja viinat levis pöy-

28 Tällaisen ajatuksen voi löytää seuraavista teoksista esim. Arendt 2002 tai Turner 1969, 94–97, 99–100, 103, 108–112, 111, 125, 127–128, 131–132, 135, 138–140, 145, 151–154.

29 Manning 1997, 21; Reiner 2000, 89.

30 Kortteinen 1992; ks. myös Siltala 1994.

dälle. Minä sanoin, että kun täällä luvattiin mun tappaa. Mä tulin tänne nyt. Kuka sitte on se, joka minun tappaa? Nousekoon ylös. Kaikki oli aivan hiljaa, ne näki että Rainella on nyt kireellä paikat. Sieltä nousee yks mies seisomaan. Sanoo, että hän on eversti Kote-mäki. Mää sanoin, vai on eversti tällasessa porukassa. (...) No minä tulin sieltä sitte ulos ku ei sieltä löytynyt sitä joka mun nylkee. Mää tulin ulos, ni sieltä pelolta huutaa yks sellanen Räsänen, se oli iso mies se Räsänen, huutaa ni että... mitähän se vittuili mulle? En enää oikein muista, mitä se sieltä huuteli mulle sinne pihalle, kun meinasin lähteä pois. Ni, minä lähdin sinne pellolle. Ja lähdin heti juoksemaan. No se lähti vetämään sinne mettään, no eihän meidän tarvinnu mennä sielä kun parisataa metriä. Minä sain sen kiinni sitten sielä mettässä, ni mull oli se parabellumi kourassa, ni mää siinä juostessa sitä tonne niskaan lujaa ni se meni maihin ja nukku siihen paikkaan. Minä jäin seisomaan siihen. Potkasin sitä vähän ajan kuluttua, että nouse ylös vaa, ei täällä makuulla pärjätä. Sano, että mitä hänelle tuli? Sanoin, että sää kompastuit tuossa yhteen kantoon ja lensit nurin. [Naurua.] Sano että ootpa piru juoksemaan, että ku hää on tämän kylän paras juoksija. Sanoin, että se onkin tämä kylä niin pieni. (...) Että kyllähän niitä aina joutu kurittelemaan. Mutta se kyllä kävi kun muisti, ettei lyö naamaan, vaan pamahuttaa pallean, niin kyllähän kohta haisee.³¹

Yksin pärjäämisen paineesta ja tavasta suhtautua asiakkaisiin mennessä kertoo myös Liikkuvan poliisin päällikkönä sodan jälkeen toimineen Valentin Soineen muisto siitä, miten häntä kehoitettiin kuulustellessaan toimimaan 1920-luvulla: ”Ei noin Soine, ei tuosta mitään tule, sinun pitää huutaa ja kirotta, vasta silloin mies tunnustaa.”³²

Historiallisesti muutoksessa on kyse siitä, että siirtyminen toiseen tasavaltaan muutti Suomen geopoliittista asemaa, siihen kytkeytyttyä ulkopoliittikkaa sekä myös sisäpoliittista ilmapiiriä ja tämä vaikutti osaltaan myös poliisitoimen arjen käytänteiden muuttumiseen. Näin se vaikutti myös siihen poliisien keskuudessa vallinneeseen yhteisöllisyyden tapaan, jolla kansalliseen ulottuvuuteen oltiin suhteessa. Ymmärrän poliisikulttuurin tässä tutkimuksessa tällaisena poliisien suhteessa olemisen yleisempänä tapana.

Poliisitoimi valtiollistui pitkän ajanjakson kuluessa. Autonomian ajan alussa perustettiin ensimmäiset kaupunkien poliisikamarit Turkuun 1816, Helsinkiin 1826, Viipuriin 1836 ja Tampereelle 1891. Poliisikamarien henkilöstön nimitysvalta oli valtion viranomaisilla, ja ylin valvonta kuului kenraalikuvernöörille autonomian alusta lähtien. Kaupunkipoliisien valtiollistuminen tapahtui lopullisesti 1903–1904. Maaseudulla nimismiesten avuksi määrättiin palkattavaksi riittävä määrä valtion palkalla toimivia konstaapeleita 1891. Samassa yhteydessä alemmat eriasetiset toimet lakkautettiin. Toimintamuotoja yhtenäistettiin lisää asetuksella poliisitoimesta Suomessa 1925, jonka säännöstöillä toimitettiin ensimmäiseen vuonna 1966 voimaan astuneeseen poliisilakiin saakka.³³

Poliisien yksinpärjäämisen eetoksen tutkimusajalla kohtaama toinen suurempi kulttuurinen murros on ajoitettavissa 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen. Tällöin

31 Haastattelu 3.5.2001. Kaikki nimet muutettu. IL.

32 Soineen muistelmat, 6, KA.

33 Lauhakangas & Vuoristo 1991, 28, 50.

poliisi-instituutiossa alkoi siirtymä kohti yksilöä huomioonottavaa ryhmätyötä ja reflektioivampaa poliisitointa, joka todentui lopullisesti esitutkintalain muutoksissa ja vuoden 1995 Poliisilaisissa.³⁴ Muutoksen alkuun saattajana voidaan lainsäädännöllisesti pitää ensimmäistä poliisilakina poliisia koskevaa yhtenäistä lakikodifikaatiota vuodelta 1966³⁵, työaikalain tuloa koskemaan poliisitoimea 1970 sekä poliisin samana vuonna saamaa lakko-oikeutta, jota järjestyspoliisin puolella käytettiin työtaistelutoimenpiteenä 1976. Kolmas tutkimusajalla käynnistynyt suurempi kulttuurinen muutosprosessi (jonka voi sanoa olevan käynnissä edelleenkin) on 1980-luvulla alkanut markkinataloudellisen puheen tulo poliisin toimintaa ohjaavien kulttuuris-käsitteellisten eli kansallisten kehysten perimmäisiksi puitteiksi. Tämän vuoksi analysoin tutkimukseni päätekohtaa siirtymää 1980-luvulta 1990-luvulle niiden uusien yhteiskunnallisten paineiden välittymisen kertomuksena, joita tällöin vallinnut sosiokulttuurinen tilanne poliiseja koskien tuotti. 1990-luvun murrosvaiheeseen liittyy myös uuden esitutkinta- ja pakkokeinolain voimaantulo 1987 sekä asetus poliisin henkilörekistereistä 1995.³⁶

Poliisikulttuuriin vaikuttanutta poliisitoimen historiallista muutosta ei siksi pidäkään nähdä minään historiallisena kehityskertomuksena, jossa mennyt huono vaihtuisi nykyiseksi hyväksi. Tällainen teleologinen tutkimusasetelma vain legitimoisi ilman kritiikkiä ja analyysia nykyisin vallalla olevat käytännöt (olivat ne sitten toimivia tai eivät), ja vieläpä esittäisi ne parhaana mahdollisena maailmana tai luonnollisuutena, jota ei kannattaisikaan pyrkiä muuttamaan. Lisäksi se tekisi jo aiemmin mainitun historian viekkauksen eli ihmisten toimien, seurausten ja pyrkimysten välisen eroavuuden metafyyssiseksi asiaksi. Tällaisen yksinkertaistavan kuvan antaminen ei suinkaan ole tarkoitukseni, vaan koetan pikemminkin haastaa sekä menneitä että nykyisin vallitsevia yhteiskunnallisia dynamiikoita valottamalla mennyttä kriittisesti. Samalla pohdin sitä, merkitsikö tutkimuksen ajallinen loppukohta eli 1990-luku edellisen valossa jollain tasolla jopa aivan selvää huonontumista poliisikulttuurille verrattuna menneeseen tilanteeseen. Tällaista näkökulmaa tukee Walter Benjamin teoksessaan *Messiaanisen sirpaleita*, hänen kirjoittaessaan materialistisen historioitsijan tehtävästä seuraavasti:

-
- 34 Poliisikulttuurin käsitteestä ks. Reiner 2000; ks. myös Chan 1997; Crank 1998, 5–6, 9, 13–18, 23–24; poliisikulttuurista figuratiivisena toimintana ks. Shearing & Ericson 1991, 481–506; poliisin konkreettisesta ja symbolisesta paikasta sekä tehtävistä yhteiskunnassa ks. Wright 2002 sekä Bittner 1990; poliisia koskevista julkilausumattomista oletuksista ks. Bonifacio 1991; Suomea koskien ks. poliisien toimenkuvan yhteiskunnallisuudesta 1990-luvulla esim. Korander 1998, 358–382; laajemman turvallisuus tason yhteydestä poliisitoimen käytäntöihin ks. esim. de Lint & Virta, käsikirjoitus (tekijän hallussa). Poliisikulttuurin käsitteen ymmärrän sulkevan tässäkin yhteydessä sisäänsä kaikki poliisiin liittyvät kulttuuriset artefaktit sekä myös julkilausumattomat oletukset poliisille sallituista ja oikeista toimintatavoista. Tässä yhteydessä mainituista laeista ks. poliisilaki 7.4.1995/493 ja poliisiasetus 8.9.1995/1112.
- 35 Poliisilaki 84/1966. Tätä ennen oli muutettu ensimmäisen tasavallan aikainen Etsivä Keskuspoliisi eli myöhempi Valtiollinen poliisi Suojelupoliisiksi vuoden 1949 alusta. Laki suojelupoliisista 878/1948 ja asetus suojelupoliisista 879/1948 sekä muutettu 1937 perustettu Rikostutkimuskeskus Keskusrikospoliisiksi 1954. Ks. Laki rikostutkimuskeskuksesta 427/1937, asetus rikostutkimuskeskuksesta 494/1937 sekä laki keskusrikospoliisista 510/1954.
- 36 Esitutkintalaki 30.4.1987/449, pakkokeinolaki 30.4.1987/450 sekä asetus poliisin henkilörekistereistä 15.9.1995/1116.

Ei ole mitään kulttuurin dokumenttia, joka samalla ei olisi barbarian todistuskappale. Ja niin kuin se itse ei ole vapaa barbariasta, ei sitä ole myöskään se perinteen prosessi, jossa se on siirtynyt kädestä käteen. Tämän vuoksi historiallinen materialisti välttää mahdollisuuksien mukaan näitä rikkauksia. Hän katsoo tehtäväkseen silittää historiaa vastakarvaan.³⁷

Tässä tapauksessa mitään tässä käsittelyssä olevaa poliisikulttuurin dokumenttia ei pidä ymmärtää yksistään poliisia itseään koskevaksi, vaan koko toimintaympäristöä kuvaavaksi lähteeksi, ja niiden vaikuttavien voimien kuvaajaksi, joiden keskellä ja paineessa poliisi on yhtenä toimijana operoinut. Historian vastakarvaan silittämisen tarkoitusta ei siten siis pidä ymmärtää poliisi-instituutiota, saati sitten yksittäistä poliisimiestä koskevana arvosteluna. Tarkoituksenani ei suinkaan ole leimata tai patologisoida kenenkään yksittäisen poliisin toimintaa ja kokemuksia vaan päinvastoin nähdä noiden tekijöiden aina syntyvän kokonaishistoriallisesti ja olevan yhteiskunnan kulloisestakin sosiaalisen organisoitumisen tavasta riippuvia asioita. Poliisien yksilöllisellä toiminnalla on aina olemassa jonkin asteinen liityntä tapahtumaympäristöönsä.³⁸

Lähtökohtana tutkimuksessa on, että tultaessa sodanjälkeisistä vaaran vuosista nykyiseen globaaliin aikaan kansallisvaltiollisuuden myyttinen rooli identiteettiä säilyttävänä ja tuottavana asiana myös poliiseja koskien on muuttunut. Se on huokoistunut ja saanut aivan uusia sävyjä. Poliisien työminuus on tätä kautta muuttunut merkittävästi kun tarjolla on vähemmän selkänöjää byrokratiasta ja veljeydestä. Silti kansallinen ulottuvuus sekä arkipäiväisenä nationalismina että myös rituaalisina ei-arkipäiväisinä seremonioina toimivat edelleen erityisesti poliisilla yhtenä keskeisenä yksilön ylittävänä samastumis- ja informaation ymmärtämisen edellytystasona³⁹. Mutta siellä missä rationaalisuus loppuu, myytit alkavat. Antropologi Marshall Sahlins muistuttaa, että isomman ja pienemmän kulttuurisen järjestelmän kohdatessa voi pienemmän, vaikutteita omaksumaan joutuvan kotope räisen kulttuurin taholta ilmetä erilaisia myyttis-käytännöllisiä vastustuksen muotoja.⁴⁰ Siksi tulee myös asettaa kysymys siitä, kääntyikö suhde kansalliseen päälaelleen 1970-luvun kuluessa ja miten tämä näkyisi 1980-luvulla poliisin suhteen?

37 Benjamin 1989, 181.

38 Tämä ajatus perustuu Eugene W. Hollandin analyysiin Deleuzen ja Guattarin tavasta historiallistaa yksilöiden psyykinen repressio. Se riippuu sosiaalisista alistamisen järjestelmistä, eikä yksilöistä itsestään. Näin ajatellen myöskään jaottelu yksityisen ja julkisen sfääriin välillä ei vastaa todellisuutta, vaan on erityisesti kapitalismille tyypillinen (historiallinen) sosiaalisen organisoitumisen tapa: halu sen sijaan on aina osa infrastruktuuria. Tästä ks. Holland 1999, 5–7. Haluun liittyen Deleuze & Guattari 1983, 116 kirjoittavat: ”Halua ei ’tahdo’ vallankumousta, se on vallankumouksellista itsessään, aivan kuin vasten tahtoaan, haluamalla sitä mitä haluaa.” Halusta ks. myös Deleuze & Guattari 2007, 118–120 sekä tämän tutkimuksen metodologia lukua.

39 Sosiaalipsykologi Roy F. Baumeister on painottanut tätä yksilön minuuden ylittävän samastumistason tärkeyttä ihmisten elämässä. Baumeister 1991, 61–94. Ks. myös Sloterdijkin näkemystä sisäisen ”toiseuden” tai ”alkusaattajan” osallistumisesta ihmisen yksilöllistymiskeskitykseen teoksessa Sloterdijk 2000, 347–401. Arkipäivän nationalismista suomalaisilla ja ruotsalaisilla yritysjohtajilla ks. esim. Helander 2004.

40 Sahlins 1985, viii.

Tätä kautta tarinan punaiseksi langaksi hahmottuu poliisin ja kansallisen kokonaisuuden ylläpitämisen välisessä suhteessa tapahtuneet muutokset. Eli se miten kansallinen oikeassa olemisen perinne on muuttunut ja pakottanut poliiseja uudenlaisille paineille alttiiksi. Tutkimusajalle osunutta ensimmäistä kansallisten käytäntöjen uudelleenmäärittelyn aikaa kutsutaan tutkimuksessa yleensä vaaran vuosiksi 1944–1948.⁴¹ Kysyn mikä kyseisissä vuosissa poliisin suhteen oikein oli vaarallista? Historiallisten prosessien tarkkaa alkukohtaa on tietenkin vaikea määrittää, mutta toisen tasavallan alkuna voidaan poliisikulttuurin osalta pitää jatkosodan päättymistä syyskuussa 1944. Tutkimuksen on faktojen esittelyn lisäksi myös käsitteellistettävä ja siksi tarkoituksena on piirtää kuva pitkän keston muutoksesta. Tyhjentävän aineistovyörytyksen sijasta keskityn tiettyihin keskeisiin murroskohtiin, joissa toisen tasavallan poliisikulttuurinen kesto koki suurimmat muuntumisen, jotta tutkimus mahtuisi yksiin kansiin.⁴²

Ensimmäisenä solmukohtana vaaran vuosien aikana toisen tasavallan poliisikulttuurin muutoksessa toimii se jännite, joka sodan jälkeen rakentui ensimmäisen ja toisen tasavallan poliisikulttuuristen kokemuksien välille. Tätä tarkastelen tutkimuksen ensimmäisessä osassa aluksi kahden ensimmäiseen tasavaltaan sijoittuvan tapaustutkimuksen sekä toisen tasavallan alun tapahtumien valossa. (Luvut 1–3).

Jälkimmäinen tässä yhteydessä merkittävä tunnelatausten muuttumisen solmu-kohta ajoittuu 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun kuohunnasta aina 1990-luvulle jonne tutkimukseni päättyy. Niihin suuriin rakenteellisyhteiskunnallisiin ja poliittisiin murroksiin, joita suomalaisessa yhteiskunnassa tuolloin läpikäytiin (Suuri muutto, nuorisoliikkeitä ja Neuvostoliiton voimistunut kiinnostus Suomen asioihin sekä taloudellisen viitekehäksen omaksuminen 1980-luvulla yhteiskunnan fundamentiksi perusrakenteeksi⁴³) ja joissa sodanjälkeisen poliisikulttuurin kansallinen identiteettityön tapa joutui valinkauhaan. Ajanjakson päättäneet tapahtumat saivat alkunsa kun pitkäaikainen presidentti Urho Kaleva Kekkonen sai virkaeron syksyllä 1981. Tämän vuosikymmenen tapahtumien ymmärtämiseksi tarkastelen Neuvostoliiton Suomea kohtaan omaksumaa uudenlaista asennoitumista⁴⁴ 1960-luvun lopulla ja tuon muutoksen tuottamia vaikutuksia poliisikulttuurille. Kutsun tämän solmukohdan ajanjaksoa nimellä pitkä 1970-luku. Ajanjakso alkoi vuoden 1966 vaaleista, joissa vasemmisto sai enemmistön eduskuntaan ja samalle vuodelle osui poliisilakien ensimmäinen kodifikaatio. Ajanjakso päättyi jo mainittuun presidentti Urho Kekkosen eroamiseen.

Alkuasetelma pitkään 1970-lukuun on paikannettavissa ja sijoitettavissa poliisikulttuuriseen historiakertomukseemme ja lähtökohdaksi myöhemmälle lukemalla Suojelupoliisin yhteiskunnallisia toimijoita koskevia henkilömappeja 1960- ja 1970-luvuilta. Erityisesti Suojelupoliisin vuosien 1966–1976 välillä tekemät valvontailmoitukset ovat tässä yhteydessä ilmiön ryhmadynaamis-poliittista luonnetta hy-

41 Hietaniemi 1992.

42 Dean & Massumi 1998. Kestolla tarkoitetaan tässä yhteydessä jatkuvuutta identiteettityön sosiaalisella julkisuudessa jaetulla tasolla.

43 Vrt. Kettunen 2002, 15–46, Alasuutari 1996, 104–121 sekä kts. myös Kantola 2002 sekä Kiander & Vartia 1998.

44 Vrt. Rentola 2005.

vinkin valaisevasti avaavia dokumentteja. Niistä selviää poliiseille yhteisöllisiä suuntautumispaineita luoneen kansallisen vuorovaikutusverkoston ääriviivojen piirtyminen poliisien tietoisuuteen. Tätä verkostoa olivat luomassa poliittinen ja taloudellinen eliitti Sosialististen Neuvostotasavaltojen liiton Tehtaankadun lähetystön edustajien kanssa.

Näitä tapaamisia koskevista lähteistä käyvät ilmi sekä välillisesti tahattomissa lipsahduksissa että myös suoranaisesti poliisien tekemissä merkinnöissä heidän suhtautumistapansa suhteessa näihin yhteen kytkeytymisien⁴⁵ tapoihin. He kun joutuivat seuraamaan kyseisen poliittisen rihmaston syntymistä ja kehittymistä lähes pääosin sivustakatselijan roolista. Tässä yhteydessä erityisen hedelmällisiä ovat raportit suojelupoliisin etsivien ja neuvostodiplomaattien kohtaamisista tai etsivien ilmoituksiin tekemät lisäkommentit joistain yksittäisistä henkilöistä, koska niissä nousee näkyviin yksilöllisen liikkumavaran tila ja kokonaistilanteen tuottamat voimakkaat tunteet. Ne siis peilaavat suhdetta tuohon kokonaisuuteen. Kyse on tapauksista, jossa toisilla on oikeus muuttaa toimintasääntöjä eli politiikasta.⁴⁶

Tutkimuksen jälkimmäiseen solmukohtaan liittyy poliisikulttuurin ja kansallisen kokonaisuuden vastavuoroisessa rakentumissuhteessa myös UKK:n eroamisen aikaisissa talousrikostutkiminnan ns. ensimmäisen aallon tapaukset 1980-luvun alussa (joista tässä tutkimuksessa käsitelen hieman enemmän Metro-tutkintoja ja vähemmän viittauksenomaisesti myös ns. Noppa II:sta), koska molemmissa esitutkinnoissa vedettiin rajaa yksityisen ja yleisen välille ja oltiin rakentamassa sekä uudenlaista poliisiminuutta että myös kansallista yhteisöä. Aineistona poliisien kokemuksellisenä taitekohtana näkemääni 1980-lukuun toimivat lisäksi rikosylikonstaapeli Matti Yrjänä Joensuun tuolloin tai myöhemmin kyseisestä ajasta kirjoittamat rikosromaanit, erästä rikosylikomisariota koskeva esitutkinta-aineisto vuodelta 1996 sekä ns. Inarin forsiittitapauksen selvittely 1980-luvun alussa. Viimeisenä laajempaan tapaukseen tutkin Tehtaankadun poliisimurhia vuodelta 1997.

TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän tutkimuksen peruskysymys on miten poliisikulttuuri on muuttunut ja miten se näkyy poliisiyksilöiden tasolla. Poliisia koskien hallitsevaa puhetta kohtaava jännite tiivistyy kahteen käytännön poliisityössä edelleen vaikuttavaan historialliseen vastakkainasetteluun:

- 1) yhteisöllisenä ilmiönä maalaispoliisi-instituution tarjoamaan traditionaalisen jatkuvuuden tunteeseen ja edelliseen vaikuttaneeseen teknologisen edistyksen poliisityölle tarjoamiin rajattoman yksilöllistymisen visioihin⁴⁷ sekä;
- 2) kansallisen ja ylikansallisen väliin hankauksiin poliisimiesten samastumiskohteissa⁴⁸ (ilmeten psykkisenä kolonisaationa esimerkiksi neuvostodiplomaattien

45 Kytkeytymisen filosofiaa tutkimuksellisenä lähestymistapana ks. Sihvonon 2001.

46 Suojelupoliisin valvonnasta ks. Mikkola 1999.

47 Tällaista asetelmaa on edustanut Suomessa esim. Uusitalo 1969; 1982.

48 Tästä empirisesti Norjassa ks. Bratholm 1999.

ja suomalaisen eliitin sekä eliittiin pyrkineiden nuorten välisissä kohtaamistyy-
leissä 1960- ja 1970-luvuilla).

Näiden jännitteiden pohjalta on mahdollista muotoilla tämän tutkimuksen lopul-
liset tutkimuskysymykset. Poliisiksi rakentumisen ja poliisikulttuurin lähtökohtien
hahmottamiseksi historiallisena luokkasidonnaisena ilmiönä kysyn, miten poliisi-
kulttuuri on tutkimusajan Suomessa organisoitunut sosiaalisesti? Yhteisöllisen pai-
neen roolin selville saamiseksi suhteessa poliisikulttuuriin kysyn tämän jälkeen,
miten poliisi on saanut toimia (sekä yksilöllisenä toimijana että yhteisöllisenä ins-
tituutiona) suomalaisessa yhteiskunnassa yhteisön symbolisen järjestyksen poliitti-
sena ylläpitäjänä? Millaisia ihmisten kohtaamisen tapoja tämän roolin voimakkuus
on asettanut poliiseille ja poliisikulttuurille? Tämä on operoitavissa kysymykseksi
siitä, miten yhteiskunnassa vallitseva todellisuuskäsitys kulloinkin on asemoinut
poliiseja ja miten tähän on vastattu poliisien taholta heidän toimintakäytänteis-
sään. Nämä kysymykset avaavat poliisien kokemustodellisuuksia ristiriitana ihmi-
senä olemisen ja ammattilaisena toimimisen välisellä jatkumolla. Tämän jatkumon
konkreettisenä epistemologiana, eli käytännön tietämisen tapana näen poliisikult-
tuurin suhteen kansalliseen kokonaisuuteen tutkimusajalla toimineen.

Pohdin tässä käsillä olevien aineistojen avulla siis laajempaa kokonaisyhteis-
kunnassa vaikuttanutta historiallista ilmiötä, sen poliisina toimineita yksilöitä kon-
tekstualisoitua sekä historiallistanutta dynaamista voimaa ja tuon dynamiikan
psykologiallista muutosta.⁴⁹ Lähestyn tutkittavaa historiallista ilmiötä yhteis-
kunnallisena ja avoimena systeeminä. Kyse ei ole kulttuurisesta tautologiasta eli
yksilöiden toimien selittämisestä jollain heihin heidän ulkopuoleltaan vaikuttavalla
kulttuurilla. Haen poliisikulttuuriin ja poliisikulttuuriseen rakentumiseen liittyen
vastausta siihen kysymykseen, mitä yksittäisen poliisimiehen työntentiteetille ta-
pahtui, kun yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena hänen sosiaalisten kytkey-
tymisten määrä työelämässä ja tähän limittyvässä laajemmassa yhteiskunnallisessa
viitekehyksessä joko väheni tai uhkasi vähetä lähelle nolaa viitekehysten uhaavan
romahduksen tuottamassa paineessa. Kysyn myös, mikä tällaisessa tilanteessa ole-
vaa poliisimiestä auttoi selviämään prosessista toimintakykynsä säilyttäen. Ajatte-
len toimintakyvyn tässä tarkoittavan yksilön subjektiviteettia siten, kuin sosiaali-
psykologi Suvi Ronkainen tai Juha Siltala subjektiviteetin ja minuuden yhteiskun-
nallisuuteen liittyen ovat teksteissään esittäneet.⁵⁰

Tutkimukseni aineistoksi muotoutuvat edellisen ongelmanasettelun kautta ns.
poliittiset jutut. Jokaiseen analysoimaani tapaukseen liittyy jotain avoimesti poliit-

49 Psykologiallisesta muutoksesta teoreettis-filosofisesti ks. Bordo 1987, 7–21.

50 Toimijuudesta subjektiviteettina ks. esim. Ronkainen 1999, 2005; ks. erityisesti myös Siltala 2001.
Félix Guattari 1995, 6 puhuu ihmisen subjektiviteetista polyfonisena ja heterogeenisenä
muodostelmana. Hän viittaa Daniel Sterniin ja hänen ajatukseensa lasten esikielellisistä subjekti-
muotoutumista. Ne eivät ole ohitettavia kehitysvaiheita asian freudilaisessa mielessä, vaan läpi
elämän mukana kulkevia paralleleja, jotka on mahdollista ottaa käyttöön aikuisenakin. Lapsen
varhaisimmat kokemukset ovat subjektiivien rajat ylittäviä. Lapsi ei kykene selkeästi erottamaan
tunnetta omasta minuudesta ja toisesta. Näiden ”jaettujen tunnetilojen” ja ”ei-jaettujen tunne-
tilojen” välillä häilyminen muokkaa lasta subjektina. Tämä varhainen subjektiviteetti on jotain
sellaista, joka Guattarin mukaan näkyy aikuisena unelmissamme elämämme sujumisesta, luovassa
työssä, rakkauden tunteissa tai erilaisissa kiihkon tiloissa (*délire*).

tista ulottuvuutta eli poliisin ja yhteiskunnan valtaeliitin valta-asetelmia muovaneita tekijöitä, ja siksi tavanomainen ns. kriminaalirikollisuus on rajattu ulos tutkimuksestani.⁵¹

TUTKIMUKSEN AIKARAJAUS

Perustava ajatus tässä tutkimuksessa on, että pohjimmiltaan arjen ideologisen pintakuohun takana jokainen poliisi joutuu – joko tietoisesti tai, osin enemmän tai vähemmän tiedostamattaan – ottamaan työssään kantaa ihmisenä olemisen monimutkaiseen haasteeseen, kaikista arjen poliisityöhön rakennettavista yksilöllisistä ja yhteisöllisistä suojamekanismeista huolimatta.⁵²

Näitä ratkaisuyrityksiä koskevat kertomukset ja muistot (tekemissäni 54 poliisimiehen haastatteluissa) sekä muissa käyttämässäni kirjallisissa poliisikulttuurista ahdistuksenkäsitteilyjärjestelmää valottavissa lähteissä muodostavat tutkimuksessani analysoitavan empiirisen aineiston.

Siksi tarkastelen suomalaisen poliisikulttuurin rakentumista 1940-luvulta 1980-luvulle psykohistoriallista lähestymistapaa hyödyntävän tapaustutkimusviitekehityksen avulla. Ajattelen poliisimiesten kokemusten ja toimien kulloinkin koostaneen heille yhteisesti jaettua todellisuustulkintaa suhteessa kansalliseen ajatusmaailmaan. Ajattelen myös kaikkien poliisien työnsä kautta olleen jollain tavalla osallisina tässä suhteessa. Tutkimuksen aineistona toimivat arkistolähteiden lisäksi poliisiveteraanien haastattelut, jotka ovat sisältämässänsä historiallisen tiedon lisäksi laadullisia ja kulttuurintutkimuksellisia.

Tämän vuoksi asioita ajoitettaessa on yleensä kysymys epookkia kuvaavista ajallisista ikkunoista menneeseen, joilla koetan hahmottaa jonkin yleisemmän muotoutumista ajassa, sillä onhan muisto asiasta eri (vaikka onkin tietyllä tasolla sama) kuin itse konkreettinen tapahtuma menneessä. Kyse on yksittäistenkin esimerkkien kohdalla kuitenkin koko ajan ajanjakson kulttuurisesta luonteesta tai tuota yleisempää luonnetta kuvaavasti rajaavasta tapauksesta (kuten ensimmäisessä taustaluvuksi kirjoitetussa Rovaniemen murhapolttoluvussa oikeastaan kokonaisuudessaan on kyse).

Mennyttä analysoidaan pääsääntöisesti epookkina. Tutkimuksen kohteena oleva ajanjakson rajaaminen on melko selkeästi määriteltävissä. Suomen poliisikulttuurinen toinen tasavalta alkoi heti jatkosodan päättyessä. Sen mailleen meno alkoi 1980-luvun talousrikostutkinnoissa. Tämän vuoksi tutkimusajalleni on hahmotettavissa selkeä alku (ensimmäisen tasavallan poliisitoimi 1930-luvulla ja jatkosodan päättymisen poliisitoimeen aiheuttamat muospaineet syksyllä 1944) ja loppukohta (talousrikostutkinnot 1980-luvulla ja niiden tuottama uudenvuoden tilanne 1990-luvulla).⁵³

51 Vrt. Reiner 2000, 7–8, jonka mukaisesti kaikki poliisin toiminta omaa valta-aspektin ja on sitä myöten poliittista.

52 Menzies-Lyth 1959, 95–121. Vrt. Zagier Roberts & Obholzer 1994, 129–138.

53 Toisen tasavallan käsite on peräisin sosiologi Pertti Alasuutarilta. Hän rajaa käsitteen koskemaan vuosien 1946–1994 välistä aikaa. Mielestäni tarkkaa rajausta ko. ajan psykohistoriallisella

LÄHDEAINEISTOT

Pohdintani limittää sisäkkäin (ainakin) kaksi eri tasoa: sen miten ilmiötä voi tutkia, sekä sen, miten tämä poliisikulttuurinen muotoutumisprosessi ilmiönä on toiminut yksittäisten poliisimiesten menneissä kokemuksissa. Lähteinä käytän haastatteluaineiston lisäksi myös perinteisempiä historian tutkimuksen lähdeaineistoja.

Käsittelen tutkimuksessani 54 poliisihaastattelussa syntyneitä poliisinarraatioita ruumiillisina tarinoina toisen tasavallan poliisin kokemuksesta ja sen muutoksesta. Tarinoihin sisältyvät draaman kaaret tekevät niistä myös historiallista muistitietoa, jossa kulttuurin muutosta ohjanneet ihanteet peilautuvat pitkällä aikavälillä.⁵⁴

Olen muista lähdeaineistoista läpikäynyt Keskusrikospoliisin arkiston ns. C-sarjan tutkimuksen kannalta keskeisiltä vuosilta, aiheenmukaisesti järjestetyn Liikkuvan poliisin arkiston tutkimukselleni relevantein osin ja Helsingin poliisilaitoksen arkistosta olen etsinyt tiettyjä temaattisia aineistoja. Valtakunnallisesti toimineen Suojelupoliisin arkistosta olen keskittänyt temaattisesti tärkeään ajanjaksoon eli 1960- ja 1970-lukujen taitteen kuohuntavaiheeseen ja tällöin tehtyihin henkilömappeihin. Koko poliisitoimesta vastanneen Valtioneuvoston sisäasiainministeriön poliisiosaston arkistosta olen etsinyt diaarin avulla tutkimustehtävää temaattisesti valottavaa aineistoa erityisesti poliisia kohdanneita yhteiskunnallisia odotuksia ja paineita koskien. Lisäksi 1980-luvun alun uudenlaista toimijuutta tuottaneet toimintamuodot hahmottuvat näkyviin sekä tuolloin annetuista kantelulausunnoista että muutamasta keskeisestä talousrikostutkinnasta. Lisäksi tarkastelen tässä yhteydessä rikosyliikonstaapeli Matti Yrjänä Joensuun poliisiromaaneja uudenlaista poliisi-identiteettiä rakentavana vähemmistökielenä ja uudenlaisena sukupolvikokemuksena⁵⁵.

Keskeisenä lähdemateriaalin keräyskriteerinä olen pitänyt aineiston ilmentävyyttä suhteessa tutkimustehtävään. Tutkimusotettani voisi kutsua historialliseksi käsityöläisyydeksi tai askarteluksi (*bricolage*) strukturalisti Claude Lévi-Straussin esittämässä mielessä.⁵⁶ Käytän aineistona kaikkea sitä, mitä olen käsiini asiaan liittyen kohtuullisella vaivalla saanut. En ole tehtävän työekonomisen mahdottomuuden vuoksi pyrkinytkään kokoamaan täydellisiä aikasarjoja kaikista käyttämästäni lähdeyyteistä. Tutkimuksen kohteena kun on kuitenkin uudenlaisen näkökulman avaaminen menneisyyteen ja asioiden välillä vallinneiden yhteyksien osoittaminen, ei lähteiden määrällinen edustavuus sinänsä. Lähtöolettamuksena on, että tutki-

ilmiötasolla on jatkettava aina vuoteen 1930, koska se kuvaa muutosta poliisin suhteen paremmin kuin sodanjälkeisestä ajasta aloittaminen. Tällöin mukaan tulevat sekä ko. ”ajan” (jos aikaa voidaan edes konkreettisesti lineaarisena substanssina pitää) alku- ja loppupäissä olevat ns. siirtymävaiheet, jotka taustoittavat sitä mitä toisessa tasavallassa tapahtuvat asiat merkitsivät. Tällöin myös ko. ”aikaa” luonnehtivat mentaaliset avainkokemukset tulevat ilmiönä paremmin ymmärrettäviksi niiden piirtyessä näkyviin itse ajalta siirtymävaiheitten luomaa taustaa vasten katseltaessa.

54 Suullisesta perimätiedosta historian tutkimuksessa ks. esim. Perks & Thomson 1998 sekä alan suomalainen klassikko Peltonen 1996, 23–38.

55 Vähemmistökielen käsitteestä ks. Deleuze & Guattari 1986; sukupolvikokemuksesta ks. Tuominen 1991 sekä Mannheim 1952.

56 Vrt. Deleuze & Guattari 2007, 14–15.

muksessa esitettävät kysymykset määrittelevät sekä tutkimusprosessin että myös tutkimuksen tiedonintressit eivätkä lähteiden sisältämät lopulliset totuudet. Siksi olen lukenut aineistoja avoimin silmin ja pyrkinyt niitä lukiessani unohtamaan kaikki niitä kohtaan tekemäni esioletukset. Aineistoni ei siis siinä mielessä ole täydellinen tai edes edustava perinteisessä historian tutkimuksen merkityksessä.⁵⁷ Jo lähihistorian intimitteettisuoja ja asiakirjojen arkistointiin liittyneet tekniikat poliisin suhteen estävät lähdeaineiston tiukan esirajauksen ja kattavuuden.

Lähestymistavassani on näin ollen siis myös kyse perustavanlaatuisemmasta metodisesta valinnasta. Menneen maailman ihmisten ajattelemisen ennalta tunnistettavan kiinteän identiteetin omaavina ja toisistaan irrallisina selkeinä yksilökokonaisuuksina ei mielestäni esittelemäni ajatustavan mukaan ole enää mahdollista. Sen sijaan psykohistorian tulee nostaa keskeiseksi muita historian erityisaloja täydentäväksi tutkimuskohteeksi menneessä vallinneet eriytymis-, sulautumis- ja yksilöiksi rakentumisprosessit suhteessa toisiin ihmisiin. Kantavana kysymyksenä voisi olla sen pohtiminen, miten menneisyyden ihmiset ylipäänsä ovat kyenneet ajattelemaan itseään subjekteina? Tai milloin he ovat ajatelleet, kokeneet tai tunteet itsensä jonkin suuremman osaksi ja miksi? Sekä miten tämä laajempi suhde kytkeytymiskohteeseen (ihannetason samastuminen) on heihin silloin vaikuttanut?⁵⁸ Tämän lisäksi tulisi kysyä miten he tähän joko ihailemaansa tai inhoamaansa kohteeseen mahdollisesti mielikuvatasolla sulautuessaan ovat tulleet vaikuttaneeksi ympäristöönsä?⁵⁹ Näiden perimmäisten kysymysten pohdinta aineistoillani antaa mahdollisuuden lähestyä poliisikulttuurin historiaamme sekä sitä muuttavasti, että myös sitä kohtaan aivan uusia kokonaisvaltaisia hahmotustapoja luoden.⁶⁰ Tärkeintä ei ole sen pohtiminen mitä jokin asia sinällään merkitsi, vaan sen miten se on menneisyydessä toiminut eli mihin sitä esimerkiksi objektisuhdetasolla on oikeastaan pyritty käyttämään.⁶¹ Vasta tämän jälkeen sen merkitys menneisyyden ihmisille voi aueta nykyisyydessä. Tältä pohjalta lähdän seuraavassa esittelemään aineistojani ja tekemään niistä käsitteellistyksiä menneisyyttä koskien.

Kulttuurintutkimuksellista sekä perinteisempää historian tutkimuksen lähdeaineistoa yhdistelevän tutkimusotteeni lähtökohtana on psykohistoriallinen lähestymistapa menneeseen. Siltalan mukaan psykohistorian viitekehyykseksi ei voida koskaan kuitenkaan määrittellä mitään lopullisen selvärajaista metodista sisäpalveluohjesääntöä.⁶² Myös aiemman poliisikulttuurin historiaa luotaavan tutkimuksen vähäisyys on antanut vapauksia tehdä jotain uutta ja avata historian alalla aivan uudenlaista metodologista lähestymistapaa suhteessa suomalaisen poliisikulttuuriin.

Malleja tutkimukselleni olen etsinyt myös suomalaisen oikeussosiologian piiristä, jolla on Suomessa ehkä eniten perinteitä poliisitutkimuksen saralla, sekä kan-

57 Levi-Strauss 1966, 16–22. Hyvä taustaa antava lähdeaineisto poliisikulttuuriin on esim. Lauhakangas & Vuoristo 1991.

58 Vrt. esim. Siltala 1996 sekä Lifton 1993.

59 Vrt. Colebrook 2002, 5–13.

60 Holland 1999, 3, 125 viite 9; ks. myös Siltala 2004.

61 Vrt. esim. Smith 1997 tai Gabel 2000, 16–26.

62 Siltala 2001.

sainvälisestä kriminologisesta tutkimuksesta soveltuvin osin.⁶³ Ne harvat historii-
kit, joita poliisilaitoksista on kirjoitettu, eivät yleensä muutamaa poikkeusta lukuun
ottamatta täytä ns. akateemisen historiankirjoituksen kriteerejä, mutta lähdeaineis-
toksi nekin sopivat, kertovathan ne ainakin kirjoitusaikeensa asenneilmapiiristä po-
liisin suhteen ja erityisesti silloin, jos niiden kirjoittajana on ollut poliisimies.⁶⁴

TUTKIMUKSEN KÄSITTEET JA METODOLOGIA

Seuraavassa syvennän vielä tutkimukseni metodologisia lähtökohtia ja avaan muu-
tampia keskeisiä käsitteitä kuten poliisikulttuuri, halun tuotanto ja virtaus. Tämän
kappaleen lukeminen ei ole välttämätöntä, vaan itse asiasta kiinnostunut lukija voi
siirtyä suoraan ensimmäiseen lukuun.

Teoreettisella tasolla lähtökohtana poliisikulttuurin historialliseen menneisyy-
teen löytyy tässä yhteydessä ehkä hieman yllättävältäkin suunnalta, pragmaattisen
feminismin piiristä. Lähestymistapaa edustava filosofi Charlene Haddock Seigfried
toteaa, ettei inhimillisen elämän kaoottisuutta ja moninaisuutta voida koskaan ta-
voittaa tyhjentävästi, olipa teoria tai menneen kuvaus sitten kuinka monimutkaista
tai synteettistä tahansa. Tämän vuoksi tutkijan on hyväksyttävä paradoksi voidak-
seen tutkia. Vaikka elämää ei koskaan tavoitettaisikaan sellaisena kuin se on ollut,
on perustavaksi lähtökohdaksi otettava silti ajatus siitä, että kokemuksen, tietämi-
sen, arvojen ja käytännön välillä on vallinnut ja edelleen vallitsee jonkinasteinen
jatkumo. Tällainen lähestymistapa suhteessa menneeseen avaa mahdollisuuden
ajatella käytännöllisesti silläkin saralla, että poliisihistoriantutkimus saattaa lähen-
tyä totuudellisempaa kuvaa menneestä, etsiessään toimivampia näkökulmia suh-
teessa menneeseen ja kyseenalaistaessaan samalla omia aiempia näkökulmiaan.⁶⁵

Tietämisen voidaan tämän mukaisesti ajatella kasaantuvan⁶⁶ ja mielestäni eri-
tyisesti historian tutkimuksen tarkoituksena on luoda järjestystä menneisyyden
elämän kaaokseen rakentamalla kokonaiskuvaa poliisista ja yhteiskunnasta men-
neessä. Tähän päästäkseen tutkijan on ensin tiedostettava, että ihmisten, ja tässä ta-
pauksessa erityisesti poliiseina toimineiden ihmisten kyky ajatella, syntyy suhtau-
tumistavasta elämän monimuotoisuuden kaoottisuuteen, sekä näkyy niissä tavois-

63 Esim. klassikot Uusitalo 1969a ja 1969b.

64 Historiikeista poikkeuksena ks. Keskinen & Silvennoinen 2004; tai Hietaniemi 1995 sekä artikkelia
Hietaniemi 2004, 75–91.

65 Seigfried 1996, 260; ks. myös Sullivan 2001, 133–156 sekä Thomas 1996, 3–5.

66 Vrt. esim. Bertilsson & Christiansen 2001, 451. Tätä kasaantumista ei kuitenkaan pidä ajatella
mekanistisesti esineenä, jota voi käyttää ottamalla se käteen, vaan pikemminkin kyse on jostain
osin salatusta, joka on käytettävissä uudelleen ainoastaan siten, että sitä etsitään ainutkertaisessa
tutkimisen ja elämisen prosessissa. Tämän päättymättömän prosessin subjektina voidaan ajatella
syntyvän merkki- ja kieliyhteisön. Tällainen ajattelumalli pohjaa Charles Sanders Peircen ja
antropologi Victor Turnerin ajattelun soveltamisesta kasvatuksellisiin ryhmäprosesseihin eli
kulttuurien muodostumiseen ja niiden tarpeeseen uusiutua syklisesti. Vrt. Turner 1969, vii. Hänen
ajatuksenaan on, että asioiden moninaisuuden näyttäminen auttaa muokkaamaan kulttuurisia
käytänteitämme. Kun liitämme tämän ajatuksen tietoomme ihmisen muistista ja muistamisesta
kykenemme selittämään sen, miksi kerran hyvin opittu ja osattu on niin helppo unohtaa ja miksi
se pitää opetella aina uudelleen uutta käyttökertaa varten.

sa, joilla tuosta moninaisuudesta on koetettu eriytyä toimiviksi yksilöiksi. Tähän prosessiin kuuluu myös eriasteisesti vaikuttava paradoksaalinen toive, olla yhtä aikaa tuon ajatuksellisen kokonaisuuden osa, mutta silti erillään siitä. Yksilö joutuu kokonaisuuteen suhteessa ollessaan punnitsemaan alati sitä, että sanoilla ja teoilla voi olla käytännössä useampia erilaisia merkityksiä. Ne voivat joko avata ajattelun-tilaa ja osoittaa miten ihminen eroaa ajattelun kohteena olevasta asiasta. Ne voivat myös sitoa ihmistä kiinni ko. asiaan, jolloin ne sotkevat tähän asiaan aiemmin liittynyttä selvää turvallisuutta tuottavaa merkitystä (ja estävät ajatuksellista eriytymistä ko. asiasta tai ryhmäilmiöstä). Ajatteluntilaa avatessaan sanat ja teot voivat suhteellistaa suhteetonta suhdetta ryhmään ja auttaa tekemään eron sanan ja asian, ryhmän ja siihen liittyvän yksilön välille – näkemään ihmiset ihmisinä ja asiat asioina. Tätä kutsutaan symbolifunktioksi. Sanat tuottavat tällöin oman suhteellisuutensa kautta niitä käytäville yksilöille ruumiillisesti koettavaa ajatteluntilaa ja jäsentynyttä selkeyttä, jonka avulla yksilön on mahdollista toimia ryhmässä vastuullisesti.⁶⁷ Silloin kun tätä ulottuvuutta ei synny tuntuvat sanat konkreettisilta asioilta ja ihmiset ja asiat liudentuvat yhteen uhaten toimintakykymme, koska rajaa itsen ja toisen välillä on vaikeaa tai mahdotonta vetää.

Ryhmäprosesseja työelämässä tutkineen Isabel Menzies-Lythin mukaan tulee pohtia sitä, miten sosiaaliset defenssit tuottavat hoiva- ja palvelualoilla oleville ihmisille vieraantumista toiminnan, palvelun tai hoivan kohteena olevista ihmisistä heidän joutuessaan säilömään asiakkaidensa tunteita. Poliisin kohdalla tämä merkitsee sitä, että on pohdittava millaisia psykologisia suojautumistapoja poliisit ovat joutuneet itselleen tai yhteisölleen kehittämään joutuessaan kohtaamaan tunneskaalan ääriolaitoja toimiessaan asiakkaidensa kanssa työssään. Suojia on luotu siksi, jotta he eivät altistuisi liiaksi sille mittaamattomalle ahdistukselle, jota he työnsä kautta joutuvat näkemään ja kohtaamaan. Tärkeätä tämä on siksi, että Menzies-Lythin mukaan tällaiset sosiaaliset defenssit saattavat äärimmilleen vietyinä tuottaa epäinhimillistymistä ja välinpitämättömyyttä toisista ihmisistä. Menzies-Lyth teki tutkimuksensa sairaalohenkilöstön parissa, mutta hänen päätelmänsä ovat siirrettävissä myös poliisien työympäristöihin, sillä kuten myös hoitajien tekemät päätökset, saattavat poliisien työssään tekemät toimintapäätökset tuottaa äärimmäisiä seurauksia sekä poliisien asiakkaille että myös heille itselleen esimerkiksi heidän joutuessaan säilömään ihmisiä sellisiin. Poliisien painetta ratkaisuja vaativissa tilanteissa on myös lisäämässä se, että heidän päätöksiinsä liittyy monesti erittäin voimallinen yksilön toimintaa rajoittava aspekti, jota Sigmund Freudia mukaillen ihmisen on aina vaikea hyväksyä, sillä tiedostamatonhan ei viime kädessä tunne kieltoa.⁶⁸

Jos siis haluamme todella ymmärtää suomalaista poliisikulttuuria, meidän tulee pohtia sitä, mistä ja miten siihen liittyvä ajattelu on kummunnut tutkimusajan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämä merkitsee niiden elementtien eli melun, hiljaisuuden, yksinäisyyden, kaaoksen, tyhmyyden, likaisuuden, saastan ja epäinhimillisyyden kohtaamista, joista ajattelun tavat ja yksilöiden minuuksiksi tulemisen sekä tuottumisen tavat kaikissa historian lähteissä aina ilmaantuvat näkyville. Po-

67 Tällainen ajatus on perusteltavissa esim. teoksella Winnicott 1987.

68 Emt., 95–121; 1988; ks. myös Young 1988; Menzies-Lyth 1959.

liisiin kyseessä ollessa tämä on erityisen keskeistä, sillä poliisi on historiassamme joutunut yksilönä tai kollektiivina jo lähtökohtaisesti kohtaamaan työssään kaikki nämä yhteiskunnan perustavat, mutta usein piiloon vaietut elementit.⁶⁹

Kutsun tutkimukseni metodia transsendentaaliseksi empirismiksi. Transsendentaalista se on, koska lähtökohtana on olla ottamatta annettuina arkijärjelle itsestäänselviä käsitteitä ja olemassa olevia asioita (kuten valtio, ihminen, poliisi). Transsendenttia on se, mikä sijaitsee tietoisuutemme tai kokemuksemme ulkopuolella. Me koemme oikean maailman transsendenttina, jonain muuna kuin me tai ulkoisena meistä. Transsendentaalinen tutkimusote kysyy, miten tämä on mahdollista. Sen mukaisesti ajattelen, että meidän tulee kysyä, miten ero sisäisen ja ulkoisen, tai subjektin ja objektin välillä mahdollistuu. Empirismistä siitä tekee se, että liikkeelle lähdetään aina inhimillisistä kokemuksista.⁷⁰ Poliisiin liittyen kysyn miten ero sisäisyyden ja ulkoisen välillä on mahdollista tehdä poliisityössä. Millä tavalla poliisit kykenivät tuottamaan roolidistanssin heitä työssä kohtaaviin asioihin, jotta he eivät olisi sulautuneet ajatuksellisesti kohtaamiinsa asioihin.

Metodologia pohjautuu materialistiselle ajatteluperinteelle. Sen mukaisesti ajattelu ja kulttuurianalyysi eivät ole pelkkiä merkien systeemin sisäisiä viittaus-suhteita tai merkitsijän hegemoniaa vaan ihmisten kokemuksissa ilmenevää radikaalia kohtaamisten ja efektien avointa tulemista, joka aina liittyy tietynlaisiin mikro- tai makropoliittisiin projekteihin. Ajattelua on mahdotonta palauttaa täydellisesti kieleen ja kielellisiin merkkeihin; ja siksi vallan ja voimien suhteet ihmisten kokemuksissa ja niiden rakentumisessa, tuottumisessa sekä uusintamisessa tai muuttamisessa ovat aina tärkeämpiä kuin pelkät merkitysten toisiinsa viittaavat suhteet.⁷¹ Poliisien ammatin toiminnallisuus korostaa myös eräänlaisen implisiittisen muistin olemassaolon tärkeyttä heidän toiminnassaan. Crank puhuu tähän liittyen dynaamisesta affirmaatiosta poliisien toiminnassa.⁷² Jos kokemuksia ei olisi mallinnettu, niitä ei osattaisi kohdata onnistuneesti. Eksplisiittisen muistin lisäksi tarvitaan siis myös hetkessä toimivaa yhteyttä aiempaan ja sen muistiin palauttamista ilman tietoista muistamista. Näin kyetään kohtaamaan uudet tilanteet vanhan eletyn ja koetun pohjalta.⁷³

Ajattelen poliisimiesten etnologisessa mielessä olevan suhteessa kansalliseen kulttuuriin eräänlaisia aikaistodistajia (*native informant*) tavalla, jolla feministi Gayatri Chakravorty Spivak määrittelee tutkimuksensa inhimilliset toimijat kirjassaan *Critique of Postcolonial Reason*.⁷⁴ Poliisimiehet kyllä siis kuvastavat suomalaiskansallista kulttuuria, mutta juuri heille ominaisella ja erityisellä tavalla. Tämän vuoksi lähtökohtana on nähdä tutkimuksessa esiintyvät poliisit oman ammattikuntansa tyyppillisinä edustajina.⁷⁵

69 Colebrook 2002, 78–81. Järjestyksen luominen kaaokseen tapahtuu kokeilemalla uusia ajattelu-tapoja menneisyyteen. Ajatuksesta ks. myös Bataille 1989.

70 Vrt. Colebrook 2002, xxix.

71 Vrt. Parikka 2006, 1. Tätä tuntuisi poliisin kohdalla painottavan myös Korander 2004.

72 Crank 1998, 23. Tällä käsitteellä hän tarkoittaa poliisien kokemuksissa vallitsevaa yhteyttä aktiviteetin ja sentimentin, eli eletyn ja tunteissa koetun välillä.

73 Schacter 2001; Fonagy 1999, 2000, 2001, 2003; Fonagy & Target 1996, 217–233; Fonagy et al. 2002; ks. esim. toimivasta suomalaisesta sovelluksesta Näre 2002a, 251–268 ja Näre 2002b, passim.

74 Spivak 1999.

75 Spivak 1999, 4, 6, 9, 30, 33, 35, 49, 52–53, 66–67, 85.

Poliisikulttuurin voi tässä määritellä tarkoittamaan esimerkiksi ajatusta siitä yhteydestä, joka poliisien kesken vallitsi (so. veljeskuntaeetos); ja johon näen laajemman kansallisen kokonaisuuden, sekä tietenkin myös materiaalsen ympäristön tuottamien ehtojen olleen vaikutussuhteessa. Ajattelen Siltalan tavoin tämän ajatuksissa vallinneen ihmisten suhteiden vaihteluvälin olleen poliiseilla monesti enemmän kuin sanallistettua metaforaa, mutta silti vähemmän kuin suoranaista ruumiillista ykseyttä.⁷⁶ Ajatuksenani on, että rajan tekeminen itsen ja toisen ihmisen tuntemuksien välille ei aina ole helppoa.

Mutta mitä halu on? Gilles Deleuze ja Félix Guattari vastaavat tähän ylistäen Freudin ajatusta tiedostamattomasta. He kutsuvat Freudia psykiatrian Lutheriksi ja Adam Smithiksi:

Hänen suuruutensa piilee halun olemuksen tai luonteen määrittelemisessä. Se ei enää ole jotain vain suhteessa objekteihin, pyrkimyksiin tai edes lähteisiin (alueisiin), vaan se ilmenee abstraktina, subjektiivisena perusolemuksena – libidona tai seksuaalisuutena.⁷⁷

Tätä halu on: libidinaalista energiaa, määrittämätöntä tiedostamatonta halua, joka tuottaa aina uutta. Sitä ei siis voi koskaan tavoittaa minkään ennalta määritellyn representaatiojärjestelmän mukaisena. Se toimii haluntuotantona ja sosiaalisen tuotantona, haluna ja työnä tässä ja nyt – yhteneväisyytenä, mutta kahdentyyppisiä erilaisia viettivaroja todellisuuteen sosiaalisena todellisuutena tehden. Kapitalismi historiallisena haluntuotannon muotoiluna koettaa vakuuttaa meille näiden kahden tavan eroavan toisistaan perustavalla tavalla. Halu on kuitenkin aina osa infrastuktuuria.⁷⁸

Deleuze ja Guattari veivät Michel Foucaultin käsitteen tuottavasta vallasta askeleen pidemmälle, kehittelemällä käsitteen *halu*. Jos ymmärrämme elämän haluna, meillä ei enää ole mitään yhtä muiden ylitse nousevaa alkuperäistä lähtökohtaa, jota ajattelun pitäisi noudattaa. Siksi halua pitää ajatella positiivisesti. Se ei ole puutetta tai yksilöllistä haluamista, vaan halua, joka on tuottavaa ja luovaa energiaa. Se on halun virtausta: vallankumouksellista halua, jota meidän pitää ajatella sellaisilla tavoilla, jotka häiritsevät arkijärkeämme ja jokapäiväistä elämänmenoa pakottaen meidät arvioimaan olemistapojamme kriittisessä valossa. Tällainen halukäsite sallii meidän ajatella elämässä sattuvia tapahtumia, tai siinä tuottavia suhteita tuottavina yhteyksinä. Sillä se, mitä jokin *on*, on sen *halun virtaus*. Tämä virtaus tuottaa hajaantuvia ja monimuotoisia suhteita. Siksi halua ei tarvitse repressoida,

76 Vrt. Siltala 1999, 10–11.

77 Deleuze & Guattari 1983, 270. (Suomennos IL.) Ks. myös Deleuze & Guattari 2007, 300. (Suomennos TK.)

78 Holland 1999, 7, 10, 15–17. Hollandin mukaan sosiaalinen ihanneyhteiskunta ei olisikaan mitään sellaista, mikä representoisi yksinomaan ja ensisijaisesti proletariaatin etuja, vaan sellaista mikä tuottaisi vähiten ristiriitaa tiedostamattoman halun logiikalle ja niille aktiivisille ruumiillisille voimille, jotka elävöittävät näitä halun tuotannon synteesejä. Oikeasti vallankumouksellisen yhteiskunnan tulisi tyytyä näihin tiedostamattomiin prosesseihin tai se pitäisi tuomita repressiivisenä. Halun tuotanto käsitteestä ks. Buchanan 2000, 14–26, 117–126; Patton 2000, 68–77; Colebrook 2002, 98–100; Bogue 2003, 60–86. Ajatus on alkujaan teoksesta Deleuze & Guattari 1983, 1–8, jonka alkuperäinen ranskankielinen alkuteos ilmestyi 1972.

eikä kesyttää, voidaksemme toimia yhteiskunnassa. Halu on aina tuottavaa, se tuottaa siis myös itse yhteiskunnan idean. Halun tuotanto voi kuitenkin muuttua kuolemantuotannoksi, jos ryhdymme orjuuttamaan elämää jonkin ensisijaiseksi kuviteltavan uskomuksen mukaiseksi.⁷⁹ Suhteittemme tuottumisessa taas näkyy se, miten halun virtaukset toimivat. Identiteetit ja mielikuvat asioista eivät ole abstrakteja käsityksiä, jotka liitetään elämään ja haluun. Sen sijaan ne ovat halun virtauksen tapahtumia – yksilöiksi rakentuvien ja tuottuvien olioiden maailmansisäistä elämää.⁸⁰

Poliisien kohdalla heitä määrittänyt halu tulee nähdä heihin vaikuttaneena kontekstina, koska sen sisäisen järjestymisen muodostumisprosesseissa ihmiset toimivat tiettyjen juuri tätä ryhmää määrittävien ahdistuksenkäsitteilyn tunnusmerkillisten piirteiden mukaan. Voidaan siis olettaa, että poliiseilla oli yksilöllisten ahdistuksenkäsitteilyn keinojen lisäksi olemassa myös yleisesti jaettu ja 'hiljaisena tietona' hyväksyttävää ahdistuksenkäsitteilyn kollektiivisia toimintamalleja eli toisaalta ideologisia ihanteita ja yhtäältä toimivia ryhmäfantasioita. Deleuze ja Guattari toteavat tästä ryhmäfantasioiden ja ideologisten ihanteiden välisestä erosta seuraavasti:

Ei ole olemassa yhtäältä todellisuuden yhteiskunnallista tuottamista ja toisaalta fantasian halutuottamista. (...) Todellisuudessa *sosiaalinen tuotanto on yksinomaan itse halutuotanto määräölosuhteissa*. Sanomme, että halu läpäisee suoraan koko sosiaalisen kentän, että se on sosiaalisen kentän historiallisesti määrittynyt tuote ja että libido ei tarvitse mitään välitystä tai sublimateitua, mitään psyykkistä toimenpidettä tai mitään muodonmuutoksia varatakseen tuotantovoimat ja tuotantosuhteet viettienergialla. *On vain halu ja sosiaalinen, eikä mitään muuta*. Jopa kaikkein tukahduttavimmat ja kuolettavimmat sosiaalisen uusintamisen muodot ovat halun tuottamia. Se on tuottanut ne organisaatioissa, joka siitä on kulloisissakin olosuhteissa virrannut, ja noita olosuhteita meidän on analysoitava. (...) halu tuottaa reaalista, halutuotanto ei toisin sanoen ole mitään muuta kuin sosiaalista tuotantoa. (...) Halukoneet eivät ole fantasmaattisia koneita tai unikoneita, jotka erottuvat teknisistä ja sosiaalisista koneista ja asettuvat niiden rinnalle. Fantasiat ovat pikemminkin toissijaista ilmaisuja, joka aiheutuu kahdenlaisten koneiden identiteetistä annetussa ympäristössä. Toisin sanoen fantasia ei koskaan ole yksilöllinen: se on *ryhmäfantasia*, kuten institutionaalinen analyysi on osoittanut. (...) Ryhmäfantasiassa voi siis käydä niin, että libido varaa viettienergialla olemassa olevan sosiaalisen kentän, myös sen kaikkein tukahduttavimmat muodot; tai sitten se voi edetä vastavaraukseen, joka kytkee vallankumouksellisen halun olemassa olevaan sosiaaliseen kenttään (esimerkiksi 1800-luvun suuret sosialistiset utopiat eivät toimi ihannemalleina vaan ryhmäfantasioina, siis

79 Samalla tavoin kuin rodullinen puhtaus toimi 1930-luvun Saksassa tällaisena yläkäsitteenä, jonka mukaiseksi yhteiskuntaa muovattiin, voisi ajatella kilpailu- ja innovaatiotodiskursseiden toimivan nykyään samankaltaisina kuolemantuotannon dynamiikkoina yhteiskunnassa. Näitä ei siis tarvitse pitää minään luonnollisina olemisemme mukaisina toimintamuotoina, vaan vain tietynlaisina kapitalismin nykytilaa kuvaavina haluntuotannon virtauksina. Niitä voidaan siis muuttaa, koska ne eivät ole ylihistoriallisia luonnollisia asioita sinänsä, vaan käsitteitä, jotka ovat syntyneet nykyisen sosiaalisen todellisuuden tuottamina muotoiluna, joilla hallitaa yhteiskunnassa oikeutetaan.

80 Colebrook 2002, xiii, xv–xvii.

halun todellisen tuottavuuden agentteina, joiden ansiosta on mahdollista lakata varaa-
masta viettienergiaa aktuaaliseen yhteiskunnalliseen kenttään tai 'poistaa kenttä käytöstä'
halun vallankumoukselliseen käyttöönoton hyväksi). Näiden kahden, halukoneiden ja
teknisten sosiaalisten koneiden välillä, ei kuitenkaan koskaan vallitse luonne-eroa. Niiden
välillä on ero, mutta se on vain *suuruussuhteiden* mukainen järjestelmäero.⁸¹

Kapitalismi taas on se laajempi sosiohistoriallinen toimintaympäristö, jossa poliisit
tutkimusajalla toimivat. Kapitalismi merkitsee universaaliala merkkisuhdetta, jatku-
vaa rajojenylitystä ja kasvua. Miksi kapitalismia sitten tulee suitsia? Koska se tuot-
taa yhteiskuntaan, sosiohistoriallisina ilmiöinä yhtäältä skitsofreniaa ja toisaalta
vainoharhaisuutta. Se pyrkii korvaamaan ja ottamaan käyttöönsä kaikki aiemmat
yhteiskunnan perustana toimineet merkitys- ja uskomusjärjestelmät, omalla kai-
ken sisäänsä sulkevalla markkinakalkyylin logiikallaan kielloin, uusin koodauksin
ja tämän jälkeen tapahtuvien vapautuksien keinoin. Skitsofrenia pitää tässä yhtey-
dessä ymmärtää laajana sosiohistoriallisena käsitteenä, erotukseksi kliiniseen psy-
kiatrian diagnoosiin. Se tulee nähdä yksilöpsykyissä ja koko yhteiskunnassa vai-
kuttavana "rajoittamattoman semiosiksen"⁸² muotona. Se piiryy esiin sellaisessa
historiallisessa tilanteessa, jossa kapitalismissa toimivat rahan verkostot heikentä-
vät pysyvien merkityksien ja perinteisten uskomuksien asemaa yhteiskunnassa.⁸³

81 Deleuze & Guattari 2007, 36–38. Kursiivi alkuperäinen. Suomennos Tapani Kilpeläinen (= TK).

82 Semiosis voidaan ymmärtää monitahoisena merkkisuhteena, jossa on vähintään kolme yhdessä
toimivaa osapuolta. Jokaista merkityksellistä ilmausta voidaan pitää kertomuksena ja toiminnan
kuvauksena. Jokaisen merkityksellisen ilmauksen sisältönä on myös siten aina jonkinlaina
toimintaa ja se on osa inhimillisen kokemuksen kokonaisuutta. Semiosiksesta ks. esim.
Pikkarainen 2000; yhteiskuntateoreettisena käsitteenä ks. esim. Heiskala 1997 sekä alkuperästä ks.
Bertilsson & Christiansen 2001, 456–459, 463–472 sekä Peirce 2001, 26–32, 50–52, 68–84, 263–
266, 415–440.

83 Holland 1999, 2–3, 16–17. Tarkoitus ei ole romantisoida psykiatrisesti skitsofreeniksiksi
luokiteltuja potilaita ja heidän usein tuskallista kokemustaan. Vainoharha ja skitsofrenia tulee
pikemminkin nähdä sosiohistoriallisina ilmiöinä ja kapitalismin pohjimmaisina organisoitumi-
sen tapoina sekä sen toiminnan dynaamisena periaatteena. Vainoharhat representoivat
kapitalismissa osaltaan sitä, mikä siinä on arkaaista tai traditionaalista, sosiaalisen organisoitumi-
sen vanhoja uskomuskeskeisiä järjestelmiä, elvyttäen näin vanhentunutta. Skitsofrenia taas
nimeää kapitalismin potentiaalit: täydellisen vapauden (myös merkityksistä) ja asioiden pysyvän
vallankumouksellistamisen. Keskeistä on tässä havaita, että Deleuze ja Guattari eivät kohota
skitsofreniaa uudeksi ihanteeksi vanhan tilalle, ja affirmoi näin kapitalismin transgressiivista
pyrkimystä kritiikittä. He muistuttavat, että asiat tulee näennäisen arkipäiväisen logiikan sijasta
asettaa ristiriitaan, uudenlaisiin yhteyksiin, jotta uutta voisi muodostua, jos vanha on menettänyt
merkityksensä. Meitä sitovia kokemuksen eri tasoja ei siis voi karistaa niskasta pelkkänä
toimimattomana kielipelinä, kuten saussurelainen kielipeli tuntuisi oletettavan, vaan ne pitää avata
merkitysten suhteellistamisen kautta uusiksi merkityksellisiksi kokemuksiksi. Kapitalistisen
markkinalogiikan merkityksistä tyhjentyneet kieli tulee laittaa änkyttämään, jotta siitä tulisi itse
itselleen vierasta ja toisin tekeminen mahdollistuisi. Kielen änkyttämään laittamisesta ks. Deleuze
& Guattari 1987, 134. He toteavat kielen mahdollisuuksista seuraavasti 1987, 7: "Semioottinen
ketju on kuin kasvin sipuli kasaten yhteen hyvin erilaisia akteja, ei ainoastaan lingvistisiä, vaan
myös havaintokykyisiä, mimeettisiä, eleellisiä ja kognitiivisia tapahtumia: ei ole olemassa kieltä
itseään varten, eikä myöskään mitään universaaliala lingvistiikkaa, vain murteita, kansankieltä,
slangeja ja erikoistuneita kieliä. (...) Kieli on Weinreichin sanoin 'pohjimmitaan heterogeeninen
todellisuus'. Ei ole olemassa äidinkieltä, vaan poliittisen moneuden ulottuvuudessa toimivaa,
vallan haltuun ottamaa hallitsevaa kieltä. Kieli vakiintuu piirikunnissa, hiippakunnissa tai
pääkaupungeissa. Se muodostaa kasvin mukulan kehittyen maanalaisissa varsissa ja virtauksissa,
kulkien pitkin jokilaaksoja tai junan raiteita; se leviää kuin öljyläikkä." (Suomennos IL.)

Tällainen tilanne voimistui Suomessa 1980-luvun alussa maan integroitumisen Eurooppaan ja maailmantalouteen voimistuttua sekä presidentti Kekkonen samanaikaisesti erottua tehtävästään. Siirryttiin kilpailutalouden aikaan, jossa elämme vieläkin.⁸⁴ Väitän, että Kekkonen erossa aiempia traditionaalisia toiminnan tapoja muusaan kantanut sosiaalisen toiminnan kansallinen malli menetti kerralla merkityksensä ja yksilöt, sekä ryhmät joutuivat rakentamaan elämänsä ja olemisensa uusista lähtökohdista käsin.

Koska tutkimuksen kohteena on kansallisen identiteetin rakentumisen roolin selvittäminen suhteessa poliiseihin ja poliisien kulttuureihin, ja poliisien suhde muuhun yhteiskuntaan, on kyse oikeastaan myös laajemman kansallisen vuorovaikutusjärjestelmän alustavasta tutkimuksellisesta hahmottelusta (eli siitä miten eliitti toimi toisen tasavallan Suomessa, koska eliitin toimintatavat vaikuttavat keskeisesti poliisiin toimintatyyleihin⁸⁵). Tärkeäksi tarkastelun kohteeksi nousee tätä kautta myös niiden tapojen esille nostaminen, joilla poliisia (eli mielikuvaa poliisista) kollektiivisissa liitynnöissä on käytetty. Ajatus tässä on, että he saivat kansallisesti ajatteleiden ryhmien parissa toimia ajatuksellisina minätunteen jatkuvuuden tuottaneina objekteina. Poliisien oman rakentumisen lisäksi heitä koskevissa historiallisissa teksteissä on kysymys siitä, miten poliisien kautta on luotu yksilöiden toimijuutta säilyttävää projektiivista ahdistuksenkäsitteilytilaa.⁸⁶ On myös kysymys siitä, miten poliisit osaltaan kokivat tämän kansallisen identiteetin rakentamisen ja miten he omissa liitynnöissään toimivat suhteessa tähän jatkuvasti uudelleen synnytettyyn psyykkis-kulttuuriseen järjestelmään?

Poliisien yhteiskunnallisuuden vuoksi on myös pohdittava sitä, millaisia eroavaisuuksia yhteiskunnan ja poliisien muodostaman kokonaisuuteen kuulumisen välillä on vallinnut. Tämä asettaa kysymään minä poliisia on ajatuksellisesti pidetty ja myös sitä, millaisia ristiriitoja poliisien ja kansalaisten kokemusten mahdollinen eroavuus on poliiseille tutkimusaikana tuottanut suhteessa yhteiskunnan ihanteisiin, tarpeisiin ja vaatimuksiin? Asioiden ja tapahtumien merkityksellistäminen on voinut muodostua ongelmalliseksi poliisille, jos yhteys kokonaisuuteen eli yhteiskunnan vaatimuksiin poliisia koskien ovat muuttuneet alistavaksi tai liian vaativiksi. Sama voi tapahtua myös, jos oman veljeseetoksen rajoja on varjeltu liian tiukasti ja poliisikulttuurinen kokemus näin on päässyt eriytymään liikaa yhteiskunnan kokonaisuudesta.

Filosofi Peter Sloterdijk on nimittänyt ihmisten välistä toimintaa yhteiskunnassa psyykkiseksi viestintätapahtumaksi⁸⁷. Siksi en lähesty yhtäkään tutkimukseni poliisia irrallaan yhteiskunnasta, vaan näen tutkimuksenkohteena olevan poliisikulttuurin ja kansallisen kokonaisuuden välillä vallitsevan suhteen. Tämän suhteen ajattelen olevan ”elävä itseään korjaamaan pyrkivä ja avoin” sekä lisäksi aina ”historiallisesti jäsentynyt kokonaisuus”. Siksi tutkin poliisien kokemuksia autopoiesisteorian lävitse⁸⁸ historiallisina *autopoieettisina* itsesuhteina, joissa poliisit ovat sekä

84 Vrt. esim. Alasuutari 1996, 104–105, 112–115.

85 Reiner 2000, 106.

86 Vrt. esim. ajatukseen, jonka esittää Young 2004 <<http://human-nature.com/mental/chap6.html>> luettu 25.11.2004.

87 Sloterdijk 2000, 17.

88 Maula 1999; Maturana & Varela 1992; ks. myös Kauffman 1993.

toimintansa että myös siitä annettujen kuvauksien kautta rakentaneet minuuttaan kiinnittyessään kansalliseen ympäristöönsä.⁸⁹

Autopoiesis tarkoittaa tässä yhteydessä niitä moniäänisiksi ja ristiriitaisiksi erilaisissa historiallisissa konteksteissa määrittyviä poliisien minuuden tuottamisen tapoja, jotka vallitsivat suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen omaksumassa kansallisessa järjestelmässä geopolitiittisesti Suomen tasavallaksi rajautuvalla valtiollisella alueella.⁹⁰ Jälkikolonialistista tutkimusasetusta kritiikillään muuttanut Spivak on tähän liittyen todennut, että vallitsevalla tietoisuudella on aina historiansa, joka on geopolitiittisesti latautunut.⁹¹

Myös poliisikulttuuria tutkimuksissaan sivunnut Kimmo Rentola painottaa geopolitiittisuuden ja ideologisten jännitteiden välistä kokonaisuutta menneisyyden ymmärtämisessä. Näen tämän avoimen systeemisenä ymmärtämäni kokonaisuuden⁹² rakentuneen siten, että poliisit osallistuivat siihen eri tavoin ylläpitäen samalla sekä kansallista systeemiä, että tuottivat samalla myös itseään yksilöinä ja ryhmänä tämän kokonaisuuden osana. Tutkimuksessani on siis oikeastaan kyse siitä, kuinka paljon suhteellista liikkumatilaa työ poliiseille kulloinkin salli toisessa tasavallassa. Jos asiaa haluaisi lähestyä marxilaisesta viitekehystä, sitä voisi tutkailla Karl Marxin klassisen muotoilun avulla: Ihmisten tajunta ei määrää heidän olemistaan, vaan päinvastoin heidän yhteiskunnallinen olemisensä määrää heidän tajuntansa.⁹³

Tähän liittyen voidaan kuitenkin kritisoida em. lähestymistapaa ja kysyä mitä silloin tapahtuisi, jos olemisen yhteiskunnallisuus joskus uhkaisi täydellistyä vaikkapa poliisina toimivien ihmisten tajunnassa? Jääkö yksilöllisyydelle tai kriittiselle etäisyydelle suhteessa ympärillä tapahtuviin asioihin tällöin mitään mahdollisuutta?

Tältä pohjalta esitän:

- i) ettei poliisia voi analyttisesti koskaan täysin erottaa toimintaympäristöstään ja;
- ii) että tämä ero on käytännössä kuitenkin pakko tehdä, jotta poliisi voisi instituutiona toimia. Sillä:
- iii) Tähän eroon sisältyy poliisin yksilöllisen toimintavapauden ulottuvuus.

89 Maturana & Varela 1980, 1992; Mingers 1995; Maula 1999.

90 Geopolitiittisuutta alistettujen ryhmien psykologishistoriallisena kokemusten ehdollistajana painottaa esim. Spivak 1999, 208 nootti 24.

91 Ibid. Voisi myös todeta, että tässä käytetyn teoriaperinteen mukaan vallitsevalla tietoisuudella on aina myös tietoiseen limittyvä geopolitiittisesti latautunut ”tiedostamaton” tai rationaalisen tietoisuuden ulkopuolelle kurottava historiansa.

92 Systeemisyyden voi tässä yhteydessä ymmärtää kahdella eri tavalla. Toisaalta on kyse maailman näkemisestä immanenttina kokonaisuutena, yhtäältä taas siitä, että yhteiskunnassa nähtävä systeemisyyden ei kuitenkaan tyhjennä tai determinoi selityksellisesti menneisyyttä. Jotain ihmisten elämisen prosesseista jää aina yli ja pakenee kaikkia menneisyyteen kohdistuvia selitysyrityksiämme. Tästä ks. esim. Pisters 10–11. Tähän liittyen esim. Juhani Ihanus on todennut kristevalisittain, että minä on itselleen aina toinen. Tästä ks. Ihanus 1995.

93 Tästä ks. Marx 1970, 18. Erinomainen johdatus Marxin ajattelun yhteiskunnallisuuteen on esim. Gronow 1996, 89–138. Ihmistä ei tässä yhteydessä pidä pitää minään toimijuudesta ”lomautettuna”, muttei myöskään minään ”ylisosaalistuneena kulttuurisena tyyperyksenä”. Kyse on siitä, että tavoite, eli maailman käytännöllinen käsittäminen subjektiivisista näkökulmista, tulee vasta sen jälkeen, kun ensin on irtisanouduttu kaikenlaisesta sellaisesta objektivismista jolla ainoastaan vahvistetaan kaikki ne ennakkokäsitykset, joita tutkimuksen tulisi reflektoida eikä pelkästään uusintaa kyseenalaistamatta. Tästä ks. esim. Wacquant 1995, 29–31.

Tähän ristiriitaan rakentuu se jännite, joka laajemmin ilmaistuna tuottaa poliisutta yhteiskunnassa. Kyse on pohjimmiltaan siitä, miten ristiriidattomasti laajempi merkitysjärjestelmä uusintaa itsensä yksilön toimintamotiivina. Ja millaisia seurauksia tällä on kansalaisille, jotka yhteisönä poliiseille toimivallan luovuttavat.

Oikeustieteilijä Ari Hirvonen esittää, että kantilaisessa oikeuskäsityksessä luonnontilasta pois pääsemiseksi on yhdistyttävä toisten kanssa ja astuttava tilaan, jossa laki ja mahti määräävät. Yksilöt kansassa ovat tällöin suhteessa toisiinsa ja kansalaisstilassa. Kokonaisuus suhteessa omiin jäseniinsä taas on valtio. Laki, joka tällaisessa tilassa vallitsee voi silti olla paha. Lisäksi jos sitä luetaan vain säädettyinä lakeina ja asetuksina päädytään oikeuspositivismiin, joka mahdollistaa lain käyttämisen aivan minkälaisiin toimiin hyvänsä ilman yhteyttä laajempiin moraali- tai oikeusperiaatteisiin.⁹⁴ Tässä suhteessa poliisin rooli lain valvojana on keskeinen yhteisön jatkuvuuden kannalta katsottuna.

Kutsun tutkimuksessani avautuvaa historiallista prosessia *poliisikulttuurin kansallishistorialliseksi autopoieettisuudeksi*. Se tarkoittaa sitä ajallisen keston suhteen avointa historiallista prosessia, jossa poliisi tuotti toisen tasavallan aikaisen kansallisen oikeassa olemisen systeemiä osana omaa organisoitumistaan, ja säilytti, otti etäisyyttä että myös loi tätä kautta itseään osana ja suhteessa kansalliseksi määrittyvään tilaan ja aikaan.

Autopoeisis on historiaan liittyvänä teoreettisena käsitteenä tärkeä siksi, että siihen sisältyy nykyhetkeä ja mennyttä yhteen limittävä muisti. Sen avulla on mahdollista välttää representationismin muistiton historia sekä myös solipsistinen näkemys subjektiivisesta idealismista, jossa havainnoijan minäkäsitys yksinomaan on määrittänyt todellisuuden luonteen.⁹⁵ Ajattelutapa edellyttää, että jonkinlainen yhteinen jaettu todellisuus on olemassa myös päämme ulkopuolella. Ja siitä on myös mahdollista saada selvää, ainakin epäsuorasti ja välittyneesti.

Edelliseen liittyen Deleuze kysyy Henri Bergson luennassaan miten tämä kokemus yhteiskunnallisesta todellisuudesta sitten ruumiillistuu? Vastaus on hänestä kolmivaiheinen. Ensin kokemuksemme synnyttää tunnevaltaisuuden, joka olettaa, että ruumis on jotain muutakin kuin matemaattinen piste, avaten näin ruumiillemme tilan ajassa. Seuraavaksi kokemus palautuu muistiimme liittäen menneet sekä nykyiset hetket toisiinsa. Menneisyys yhdistyy tällöin nykyhetkeen lisäten siihen aina kuitenkin jotain uutta. Lopulta tulee muistaminen uudenaikaisessa muodossa, aineen supistumana, joka antaa tälle aineelle eli muistumalle laadun. Tätä kautta juuri muisti on siis keskeinen asia, joka tekee yksilön kokemuksesta jotain muuta kuin silmänräpäyksellistä. Muisti ja muistaminen antavat kokemukselle historiallisen keston ajassa ja ylläpitävät sen yhteyttä menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaan.⁹⁶ Sanat eivät täten ajatellen ole ainoastaan tekstuaalisia viitteitä toisiin

94 Hirvonen 2004, 126–128.

95 Maula 1999, 20–31, 33–39.

96 Maula 1999. Muistin ruumiillisuudesta sekä sen välttämättömyydestä muistille ja ihmisten elämän muodoille ks. Deleuze 1990, 47, 174n, 224–234; Deleuze 1991, 25–26 sekä Deleuze & Guattari 1983, 1–22, 68–113; perusajatus psykeen sisältyvästä kirjoituslupasta löytyy jo Freudin mystisessä kirjoituslupasta. Tästä ks. Holland 1999, 26 sekä tietysti alkuteksti Freud 1966–74, vol. IXX, 227–232; Kestosta moneutena ks. Vähämäki 2003, 36. Deleuzelaisessa teoriassa menneen ja nykyisyyden välillä vallitsee aina yhteys. Tästä ks. Vähämäki 2003, 39–41. Ruumiillisuuden

irrallisiin ja leijuviin teksteihin, vaan niihin sisältyy aina myös viittauksia puhuviin, tunteviin ja kokeviin ihmisiin. Silti niiden sisältämä informaatio ei kokemuksen merkitystasolla kuitenkaan ikinä täysin tyhjene sanottuun. Näin ne voivat myös viitata muutoksen mahdollisuuteen, eivätkä suhteellista kiinteyttä omaavina ainoastaan uusina menneisyyttä kritiikittömästi.

Mutta jos puhunnan ja toiminnan kautta luodaan kokemuksehyksiä, voidaan niillä tehdä myös päinvastaista ja altistaa yksilöitä voimakkaille kokemuksille, joiden dynaaminen elävöittävä syvävirta on aina läsnä arkisimmassakin kokemisessamme. Tähän sisältyy voimakkuudessaan myös vaarallisuuden ja kaotisuuden altistumisen yksilöä traumatisoiva elementti. Kaikki voimakkaat kokemukset eivät aina ole turvallisia. Hajottaessaan tutun kokemuksehyksen ne vaativat luomaan uutta entisen tilalle menneen raunioilla. Tätä ilmiötä voi lähestyä myös ryhmätasolla, vaikka ryhmän kokemus ei koskaan ole täysin identtinen ryhmän jäsenten kokemukselle. Jotain yhteistä ja jaettua siihen aina silti sisältyy. Kyse on kontekstista, joka toimii kansallisen ryhmän kokemusta jäsentävänä voimana.

Kontekstina poliisien ruumiillisille suhteille kansallisia identiteettejä tuottaviin prosesseihin toimi tutkimusajalla kansallinen geopolitiittinen viitekehys. Tuija Hietaniemen perustavanlaatuisessa ja urauurtavassa poliisipolitiikkaa tutkineessa väitöskirjassa *Lain vartiossa* (1992) ongelmana on tämän kansallisen viitekehysten ottaminen ikään kuin valmiina luonnollisena normina, jonka osuutta tapahtumiin ei tarvitse selittää.⁹⁷ Näin se ylihistoriallistuu ja ”luonnollistuu”. Se ei olekaan enää historiallisen kehityskulun seurausta, vaan saa itseriittoisen myyttisiä sävyjä ja ryhtyy toimimaan defenssinä todellisuuden hahmottamiselle. Myyteissä totuus ja fantasia yhdistyvät turvalliseksi kuvaksi menneestä. Myytti osoittaa minuuden rajaa ja jäsentää todellisuutta. Se myös muistuttaa yhteisön syntymästä ja tätä kautta se uuttaa (*re-members*) yksilöitä kulttuuriinsa. Kaikissa yhteisöissä on omanlaisensa myytit.⁹⁸ Siksi Hietaniemen pioneerityön kautta on tarpeen kysyä: minkälaista myyttiä me nykyisin elämme suhteessa poliisiin, ja miten sitä elettiin toisessa tasavallassa?

Tämän kansallisen luoman myyttisen ulottuvuuden vuoksi kansallista viitekehystä ei tässä tutkimuksessa oteta itsestään selvänä ylihistoriallisena totuutena vaan tutkimustehtävään liittyvänä historiallisena tutkimusongelmana. Tätä ei kuitenkaan pidä käsittää sillä tavalla arvottavaksi, että kansallinen nähtäisiin jotenkin lähtökohtaisesti kielteisenä tai poistettavana asiana. Se on viimekädessä mahdotonta. Kansallisen tutkimuksellinen purkaminen suhteessa poliisiin; ja tuon suhteen erittely poliisin kokemuksen näkökulmasta, ei suinkaan tarkoita kansallisen suoraa kieltämistä tai hylkäämistä, vaan sen historiallistamista, tekemistä suhteellisemmaksi, ja sitä kautta sen näkemistä tarvittaessa joko muutettavana, tai säilyttämisen arvoisena.⁹⁹

Käytän kansalliseen järjestelmään liittyneistä arvoarvostelmista, eli siitä mikä kansallisesti ajatelleiden ihmisten mielestä kulloinkin oli oikein, sekä näiden asetel-

tarpeesta tutkimuksessa nykyaikana ks. esim. Oksanen & Turtiainen 2004, 28–31. Vrt. myös kritiikkiin Siltala 2004.

97 Ylikangas 1992, 4.

98 Keen & Valley-Fox 1989, ix–x; Dardel 1984, 226.

99 Tällaista lähestymistapaa voisi perustella esim. Heiskala 1996, 205–231.

mien ylläpitämisestä tässä yhteydessä, nimitystä kansallinen *themis*, psykologi Jonathan Shayn tavoin.¹⁰⁰

Väitän, että tämä projektiivisena ryhmäfantasiajärjestelmänä nähtävä myyttinen yhteiskunnallinen systeemi siitä, mikä on oikein ja sallittua, tarjosi yksilöille pohjan psyykkisen jatkuvuuden kokemuksen muodostamiseen ja sen ylläpitämiseen, jotta maailma kyettiin näkemään mielekkäänä toimintaa edistävänä paikkana. Tämän kaiken toiminnan pohjalla olevan ja sitä sitovan fantasian ylläpitämisen ja uusintamisen tapa näkyy lähteissä (ainakin) kahdella eri ulottuvuudella. Mielikuvatasolla sitä joko kritiikittömän ihastumisen kautta kannateltiin (jolloin haluttiin sulautua sen tarjoamaan ristiriidattomaan hyvyteen ja voimaan tiedostamattomalla molekulaarisen rakentumisen tasolla) tai siihen otettiin inhon kautta etäisyyttä (eli haettiin erillistymistä ja itsenäistymistä fantasian kohteena olleesta, mutta tilapäisesti liian määrääväksi muuttuneesta ykseydestä) kaikissa tuolloin käynnissä olleissa ajankohtaisissa keskusteluissa. Samat toimintatavat ovat eriteltävissä myös kaikkien tässä esiintyvien ryhmien poliittisista askareista joillain niiden tapahtumisen tasoilla. Joillekin se, mikä toiselle oli äärimmäisen kannatettavaa, saattoi olla erityisen vastustettavaa. Sikäli aineistoista on edellä tehdyn jaottelun lisäksi eroteltavissa myös oma historiallisesti sukupuolittunut valta-aspektinsa, jossa resursseja on jakautunut toimijoille hyvinkin eri tavoin.¹⁰¹

Kansalliseen ryhmäfantasiaan osallistumisen hintana yksilöillä oli (ja on) suhteellisen alisteinen asema. Tämän vuoksi ns. jälkikolonialistisen feminismin esittämä geopolittinen lähestymistapa sopii Suomen toisen tasavallan poliisikulttuurisen kokemuksen hahmottamiseen ja tyyppittelyyn erittäin hyvin. Vallankin, kun itsenäisyytemme oli vielä toisen tasavallan alussa syksyllä 1944 suhteellisen tuore asia. Kulttuuriset käytännöt olivat pakotettuja muuttumaan 1940-luvulla. Poliittisella ulottuvuudella tämä merkitsi vasemmiston poliittisen osallistumisen mahdollistuksessa uusia symbolisia tehtäviä poliisille. Heidän tehtäväksi yhteiskunnassa tuli mielikuvatasolla tuolloin korostuneen selkeästi piirityvällä viivalla taiteileminen sekä tämän kautta käytännössä myös näiden epäselviksi muuttuneiden rajojen selventäminen yhteiskunnassa.¹⁰² Esimerkkinä tästä voi pitää poliisia kohtaan esitettyjä puhdistamisvaateita heti sodan jälkeen 1944–1945.

100 Shay 1995, 23–35. Themis voidaan ymmärtää asioiden ”luonnollisena” alkuperiltään unohtuneena jumalallisena järjestyksenä eli yhteisöiden parissa aina vallitsevana osin julkilausumattomana tietona siitä, mikä on yhteisössä vallalla olevan kulttuurin säilymisen kannalta ”oikein” ja mikä taas ”väärin” eli oppina siitä, miten yhteisön tulisi elää, jotta sen olemassa olo jatkuisi. Tämän mukaisesti yhteisöt ajattelevat, että jos themistä ei kunnioiteta (so. *hybris*), on seurauksena jumalien oikeutettu kosto (so. *nemesis*). Merkityksellistä historiallisesti on se, mikä luetaan yhteisöissä kulloinkin themikseen kuuluvaksi käytökseksi, mikä hybrikseksi ja miten nemesiksen ymmärretään ilmenevän. Nemesiksen suhteen on merkityksellistä myös se, kuka yhteisössä saa toimia sen syiden ilmoittajana ja themiksen palauttamiseen tähtävien hyvitystoimien määrittäjänä. 1990-lukuun liittyen Suomessa ks. esim. Kantola 2002. Klassisen Ernest Beckerin tutkimuksen mukaan kyseistä järjestelmää voisi kutsua kuolemankieltämisen sosiaaliseksi merkitysjärjestelmäksi. Becker 1973, 3–8, 12–24.

101 Haraway 1991, 7–42.

102 Lähestymistavasta ks. esim. Ahmed 2000; Spivak 1999; Mohanty 1999. Rajoilla olosta poliisiin suhteen ks. Alford 2001.

Universaalilla tasolla pohjimmiltaan kyse on – ei enempää eikä vähempää – kuin siitä, miten *halutuotantona*¹⁰³ näkyvät psyykkistä rakentumista tuottavat kytkeytymiset tapahtuivat yhteiskunnassa? Eli miten ihmisten välisissä suhteissa toimivaa (ja meidät toimimaan saavaa) toisiin kytkeytymisen tuottamaa kivilaattoja murskaavaa haluenergiaa koetettiin käsitellä ja ohjailta?¹⁰⁴ Sekä millaisia minudeksi rakentumisen tapoja tällainen rakennelma (*assemblage*)¹⁰⁵ psyykkisenä miljöönä poliiseille tarjosi.

Lisäksi tässä yhteydessä on avattava käyttöön käyttämäni themis-käsite ja sen menneisyydessä tapahtunut muutos empiirisesti. Millaisilla aineistoilla ja millä tavoin tässä käsillä olevaa muutosta (eli poliisiin ja poliisien vuorovaikutussuhdetta kansalliseen toimintaihanteeseen ja sen romahtamisen tuottamiin seurauksiin) ylipäänsä olisi mahdollista kuvata? Miten kuvata menneisyydestä analyttisen viileästi jotain sellaista, jonka monet ovat tyrjänneet suorana maanpetoksena¹⁰⁶ ja toiset taas esittäneet kansakunnan etujen kaikki keinot pyhittävänä puolustuksena¹⁰⁷? Eli miten tällaista vielä ajatuksellisella tasolla käynnissä olevaa ylilatautunutta menneisyyden ilmiötä voisi lähestyä tutkimuksellisesti?

Väitän, että tämä on mahdollista ns. lapsenomaisen ihmettelyn kautta.¹⁰⁸ Lähestymällä lähteitä avoimin silmin ja tulemalla lapseksi¹⁰⁹ on näinkin latautunutta

103 *Halutuotanto* käsite tulee siis ymmärtää kaikkialla toimivana koneellisuutena, joka toimii ihmisissä ja kaikkialla olemisen yksinäisyydessä sekä siitä syntyvissä eroissa. Se ei ole metaforaa, vaan todellinen kone, joka kytkeytyy muihin koneisiin. Se voi olla sekä osaobjekti, että myös kokonaisobjekti. Deleuze ja Guattari kirjoittavat 2007, 9: ”Rinta on maitoa tuottava kone ja suu siihen kytketty kone. Anorektikon suu ei tiedä, olisiko syömiskone, anaalinen kone, puhumiskone vai hengityskone (astmakohtaus). Juuri näin me olemme kaikki askartelijoita; jokaisella meistä on pikku koneensa. Energiakonetta vastaa elinkone, virtoja ja katkoksia aina vain. Puheenjohtaja Schreberillä on auringosäteitä peräaukossaan. Solar anus. Voitte olla varmoja siitä, että se toimii: puheenjohtaja Schreber tuntee jotakin, tuottaa jotakin ja voi muodostaa siitä teorian. Jotakin tuottuu: koneen vaikutuksia, ei metaforia.” Myöhemmin 2007, 31 he täsmentävät, mitä tämä merkitsee alitajunnan kannalta todetessaan: ”Itse asiassa peli on nimittäin pelattu heti kun meidät on pantu Oidipuksen sisään, heti kun meidät arvioidaan Oidipuksen mukaan. Ainoa autenttinen suhde, tuotantosuhde, on tukahdutettu. Psykoanalyysin suuri löytö oli halutuotannon, tiedostamattomien tuotteiden löytäminen. Oidipuksen myötä löytö kätettiin kuitenkin pian uuden idealismin taakse: tehtaaksi käsitetty tiedostamaton korvattiin antiikkisella teatterilla; tiedostamattoman tuotantoyksiköt korvattiin representaatiolla; tuottava tiedostamaton korvattiin tiedostamattomalla, joka ei enää voinut muuta kuin ilmaista itseään (myytti, tragedia, uni...).”

104 Holland 1999, 21–24. Tarkoitus ei kuitenkaan ole nähdä vastasyntyntä minään tyhjänä tauluna.

105 *Rakennelma* käsite tulee ymmärtää siten, että se koostuu ja syntyy erilailla muotoutuneista esineistä ja yksilöistä, niihin sisältyvistä erilaisista ajoituksista ja vauhteista, erilaisista artikulaation tavoista, erilaisista kerroksellisuuksista ja niiden tuottamista kerrostumista sekä myös vuodoista, hajoamisen tavoista ja ruumiissa vaikuttavien alueellisten latausten purkautumisista (deterritorialisatio), joissa virtauksien suhteelliset kohtaamiset tuottavat ilmiötasolla yksilöiksi tässä rakennelmassa rakentuville subjekteille suhteellista hitautta ja muutoksen vastustuskykyä, tai toisaalta voivat aiheuttaa myös yllättäviä kiihtymisiä ja halkeamia vallitsevassa sosiaalisessa ja historiallisessa todellisuudessa. On huomattava, että äärimmäinen deterritorialisatio tuottaa kuoleman, koska virtauksien voimistuminen äärimmilleen hajottaa ne kokevan todellisen ruumiin. Absoluuttinen deterritorialisatio on mahdotonta tavoittaa. Vrt. Deleuze & Guattari 1987, 3–4.

106 Rautkallio 1991, 1992, 1996, 1999.

107 Suomi 1992, 1998, 2005.

108 Vrt. Ala 1999.

109 Lapseksi tulemisesta ks. Levä 2005, 102.

tutkimuskohdetta mahdollista tarkastella sitä rikastuttavin, siihen tuoreita näkökulmia avaavin että myös tutkimuksen teon tutkijalle emotionaalisesti mahdollis-tavin tavoin. Metodisesti tällaisessa lähteiden lukukokemuksessa on kyse transgres-siosta ja samastumisyrityksestä sinänsä mykkinä nähtävien lähteiden kokemuksen eri tasoihin.¹¹⁰ Tutkija käyttää tällöin itseään heuristisena välineenä. Sillä juuri läh-teiden mykkyys avaa tutkijalle uudenlaisia kysymysmahdollisuuksia ja tuottaa hän-elle sellaisen reflektioulottuvuuden, jonka avulla vertauskuvallisesti ilmaistuna teekuppiin juoksevan tsaikkaveden voi lapsen tavoin nähdä kulkevan ylöspäin pan-nuun, mutta silti tietää sen kuitenkin juoksevan painovoiman vaikutuksesta alas kuppiin, kuten psykoanalyttikko Joyce McDougall tällaista kohteeseen ensin psyykkisesti sulautumaan pyrkivää, ja sitten siitä suhteellisesti kirjoittamisen avulla erillistyvää tutkimusotetta havainnollistaa. (Mutta toisaalta mikä olisikaan suhteel-lisempaa kuin painovoima?)¹¹¹ Avautumista lähteiden todellisuuksille ei kuiten-kaan tule sotkea tasavertaiseen dialogiin. Historian lähteiden ja niitä ymmärtävästi lukemaan pyrkivän tutkijan välillä vallitsee aina tietynlainen epäsymmetria, kuten historioitsija Marja Jalava on todennut. Lähteet ovat aina tavallaan mykkiä. Tutki-jan tulee käyttää itseään heuristisena välineenä, jotta hän tavoittaisi jotain lähtei-den kuvaamissa maailmoissa vallinneista kokemusmaailmoista. Historian tutki-muksessa on siis aina kyse menneen ainutkertaisesta uudelleen muotoilusta, eikä jostain laboratoriomuotoisen ja tutkijasta riippumattoman täysin vaihdettavissa olevan totuuden kertomisesta menneisyyttä koskien.¹¹²

Kansallista voisi myytin lisäksi siis ajatella myös illusiona, joka pohjautuu ih-misten kokemisen tapoihin. Sitä voi pitää välttämättömyytenä ihmisten jokapäiväi-sessä elämässä, koska se elävöittää yksilön kokemuksen yhteisöllisesti merkityksel-liseksi. Käsite pohjaa tässä Winnicottin todellisen minän ajatukseen. Alford näkee, ettei Winnicottin käsite todellisesta minuudesta kuitenkaan tarkoita mitään pysy-vää ydintä, vaan paikkaa luovalle kaaokselle ja sen kokoamiselle sekä purkamisel-le.¹¹³ Laing taas kirjoittaa tähän liittyen ihmisen kokemuksesta vieraantumisesta seuraavasti:

Aikuisina olemme unohtaneet suurimman osan lapsuuttamme, emme ainoastaan sen ta-pahtumia, vaan myös sen ilmeen; menevinä miehinä me tuskin tiedämme sisäisen maail-man olemassaolosta: tuskin muistamme uniamme, ja kun muistamme, käsitämme niitä tuskin ollenkaan. Ruumiimme tuntemisesta meillä on jäljellä vain juuri riittävät reaktiot

110 Vrt. Siltala 2001, passim; Jalava 2005, 33–36.

111 Vrt. McDougall 1990, 482–483, jossa hän peräänkuuluttaa asioiden tarkastelua avoimin silmin, ja lapsenomaisen ihmettelyn säilyttämistä realistisena vaihtoehtojen kuvittelun mahdollisuutena aikuistumisen tuottamien defenssien suhteellistamiseksi ja ihmisten elämään rikastuttavan psyykkisen sulautumistoiveen elossa pitämiseksi. Psykoanalyttikko Donald Woods Winnicott kuvaa samaa asiaa puhumalla siirtymätilasta. Siirtymätilassa kohteen voidaan yhtä aikaa nähdä olevan sekä osa minua että myös ei-minua. Eli omat ja kohteen väliset psyykkiset rajat sekoittuvat turvallisesti. Kyse on kannattelusta, jota ei huomaa, ja joka ei ole riippuvuutta aiheuttavaa. Tästä ks. Winnicott 1971, 2–23.

112 Vrt. Jalava 2003, 69.

113 ks. esim. Winnicott 1965, passim; 1971, 3–23 tai radikaalimpaa näkemystä edustavaa Laing’ia 1971, 43–53. Ks erityisesti myös Alford 2002, 40–48. Alford painottaa ihmisen kykyä olla yksin toisen kanssa, ”leikisti”, eli toisen kannattelemana.

voidaksemme säädellä liikkeitemme yhteistoimintaa ja taataksemme itsellemme minimaaliset edellytykset biososiaaliseen säilymiseen – tajuamme väsymyksen, ruokasignaalit, seksuaaliset kiihokkeet, ulostamistarpeen, unen. Sen lisäksi vain hyvin vähän tai ei mitään. Kykymme ajatella on surkean rajoittunut – paitsi kun ajattelumme palvelee sitä, mitä vaarallisen harhan vallassa pidämme omana etunamme ja terveen järjen vaatimusten mukaisena. Jopa kykymme nähdä, kuulla, koskettaa, maistaa ja haistaa on sellaisen mystisen seitin peitossa, että tehokas ja järjestelmällinen entisen tiedon unohtaminen on välttämätöntä jokaikiselle, ennen kuin hän voi kokea maailman uutena, viattomuuden, totuuden ja rakkauden silmin.¹¹⁴

Laingin sosiaalifenomenologinen näkemys perusti tutkimusintressinsä kahden kokemuksen välisen suhteen etsimiseen, hänellä tutkimuskentäksi nousi ihmisten keskinäinen kokemus, joka tulee lähelle teoreettisessa viitekehyksessäni hyödyntämieni neuropsykologien ajatusta kokemusten autopoieettisuudesta.

Samanlaisia ajatuksia esitti jo 1966 uskontotieteilijä Alan Watts, joka pohti asiaa kysymällä, selittääkö toteamus ihminen juoksee, ihmisen juoksemista. Hänen mukaansa juoksemista voi kuvailla vain toteamalla, että ihmisyyys kulkee juoksussa. Tämä siksi, koska ihmisen organismi on tällöin itse juoksemisen prosessi ja kuvautunlaisen käyttäytymisen syy on itse tilanne kokonaisuudessaan. Se on tilanne, jossa organismi jollain tietyllä tavalla yhtyy ympäristöönsä.¹¹⁵ Tutkimuksen lähtökohdana tämä tarkoittaa sitä, että elitistisistä kulttuurin tulkintakaavojen suorasta esitelystä siirrytään lähteiden avoimeen ihmettelyyn ja vasta tämän jälkeiseen käsitteellistämiseen, jossa lähteissä mahdollisesti havaituista kaavamaista toimintatavoista tehdään yleistäviä huomioita.

Oikeastaan ajattelun tasolla tässä on kyse minuuksien psyykkisestä liudentumisesta, ei ihmisen yhteen liukenemisestä aineettoman materian kanssa. Tämä siitäkin huolimatta, että minuutta kantavan psyyken disintegraatio voi yksilöllisessä todellisuudessa pahimmillaan tuntua erittäin konkreettiselta tapahtumalta. Ihminen on toisiin suuntautunut, ja hänellä on tarve luoda itsensä toisen kautta autopoiesiksessa. Tällöin ympäristösuhde on eräs perustavin tekijä ihmiseksi rakentumisessa.¹¹⁶ On myös muistettava, että psyyken käsitys yksilöitä toisistaan erottavana asiana on autopoiesiksesta puhuttaessa tarpeen juuri siksi, ettei konstruotaisi yhteiskuntaan kaikki yhteen sitovaa samuutta. Se on aina lopulta symbioottisen pakkohallinnan aluetta, kuten Siltala on todennut. Psyyke on se suhteellinen ulottuvuus, joka mahdollistaa reflektion ja ajatuksellisen erottautumisen manipuloi-vaan samuuteen liukenemisestä.¹¹⁷

Joskus yksilön ja yhteisön välillä vallitsevaa eroa on kuitenkin mahdotonta hahmottaa. Tällöin jaetusta todellisuudesta muodostuu pakottava toimintaa ohjaava taso. Kyse on psyykkispoliittisesta ilmiöstä, jota pitää ymmärtää ohi rationaalisten ja toisista pysyvästi irrallisten kiinteiden identiteettien tason. Psyykkisen politiikan ymmärrän tässä yhteydessä tarkoittavan seuraavaa: yhteiskunnassa vallitseva so-

114 Laing 1971, 25–26. (Kursiivi alkuteos. Suom. Kirsti Simonsuuri.)

115 Watts 1966, 88.

116 Ks. Maturana & Varela 1980, 1992; Latour 2005.

117 Siltala 1989.

siaalis-kulttuurinen ilmapiiri vaikuttaa pakottavasti suhteessa yksilöihin ja nämä ryhtyvät toimimaan jollain tietyllä tavalla suhteessa toisiinsa. Kyse on psykologisesti tiedostamattomaan liittyvästä ryhmäilmiöstä, joka limittää sosiaalista ja henkilökohtaista yksilöiden tietoisuuksissa. Sloterdijkin mukaan tällainen ilmiö liudentaa rajoja ryhmään ja yhteiskuntaan päin ja aiheuttaa kiihitymystilan, joka pakottaa ryhmän jäsenyyteen itsensä mieltävät ajattelemaan ja toimimaan jollain tietyillä tavoilla, vaikka toiminnan tuloksena olisikin yhteisöllisesti tai jopa yksilöllisesti ajateltuna katastrofi.¹¹⁸

Ryhmäilmiönä (sosiaalisena ryhmäfantasia) kansallisessa järjestelmässä oli kyse ideologiasta. Psykoanalytikko Otto Kernbergin mukaan ideologiaa käytetään ryhmän sosiaalipsykologisenä todellisuuskäsityksenä, jolla syntymässä olevaa sisäryhmää suojellaan sisäisiltä konflikteilta.¹¹⁹ Ryhmän sisäistä kommunikaatiota välittää yhteisesti jaettu ideologinen todellisuuskäsitys eli ryhmän itsestään luoma fantasia (jolla voi olla yhtymäkohtia siihen mitä ryhmä todellisuudessa on, eli se voi olla myös toimiva ryhmäfantasia). Materialistisissa ryhmäteorioissa erotellaan pääsääntöisesti ainakin kaksi ryhmässä ilmenevää ryhmäsubjektuuden muotoa. Toista voidaan kutsua subjektivoiduksi ryhmäksi ja toista taas ryhmäsubjektiksi. Subjektivoitu ryhmä omaksuu ja saa määritteensä aina ulkopuolisilta ryhmiltä. Sen piirissä vahvistetaan perinnäisiä rooleja, hierarkioita ja ryhmästä poissulkemisen muotoja ryhmäidentiteetin pohjana. Lisäksi sen piirissä käydään jatkuvaa taistelua jokaista vähänkin mielettömältä näyttäytyvää sisäryhmän tilaa koskevaa toimintaa vastaan. Näin rakentuva ryhmä luo jonkin institutionalisoidun kohteen ympärille itseään suojaavan ja ryhmässä jaetun fantasian, jonka sisäistä mielekkyyttä ryhmä ei koskaan kyseenalaista. Näin se tarjoaa tämän fantasian kautta jokaiselle ryhmän jäsenelle oikeastaan parasiittisen kuolemattomuudentunteen, josta ryhmään kuuluva yksilö voi ammentaa itselleen suojaa. Tällä tunteella ei kuitenkaan välttämättä ole mitään tekemistä tai yhteyttä muiden inhimillisten todellisuusulottuvuuksien kanssa.¹²⁰

118 Sloterdijk 1987, 120–124. Tätä voi käsitteellistää ryhmäfantasia tai Baudrillardin ymmärtämällä tavalla simulaationa. Ihmisten katastrofihakuisuudesta ks. esim. Erich Frommin klassisia tutkimuksia Fromm 1973 sekä Fromm & Maccoby 1970. Tutkimus on täten aina myös immanentti, eli maailmansisäinen projekti. Kaupunkitutkija Taina Rajanti ilmaisee tämän väitöskirjassaan toteamalla: ”Ihminen ei ole enää maailmassa, vaan osa maailmaa. (...) Ihminen ei ole maailmassa vain väliin tuleva häiriötekijä, vaan olennainen tekijä, ei vain materiaalisena vaan yhteisöllisenä ja symbolisena systeeminä, sillä juuri sellaisena hän on maailmasta osallisena.” Rajanti 1999, 202–203. Vrt. myös Severino 1992, 44; jota lainannut Vähämäki 1997, xiv–xv.

119 Ks. ja vrt. esim. Kernberg 1998, 273–284.

120 Guattarin ryhmäteoriasta ks. Bogue 1989, 85–87; ks. myös Guattari 1996, 61–69. Kulttuuri suojaaa kuolemaa vastaan ja organisaatio taas toimii suojana ryhmän tuottamalta nielemisahdistukselta. Tästä ks. Piven 2004, 245–263. Pivenin mukaan psykkinen torjunta, kuolemanpelko ja harhaiset fantasiat ovat ryhmässä aina yhteydessä toisiinsa. Poliisin tämä liittyy sikäli, että Pivenin mukaan ”mitä sivilisoituneempi yhteiskunta on, sitä terävämpänä on luvattomille haluille alistumisesta seurauksena syyllisyys ja pelko”. Sivilisoituessamme etäännyimme elämämme perustotuksista ja ryhdymme kehittämään sellaista sosiaalista todellisuutta, jossa arkiset pakot jyräävät ruumiilliset tarpeemme. Sosiaalisesti tuotettu torjunta onkin Pivenin mukaan suurin kuoleman pelon lähde. Ja silti ihmiset tuntevat olonsa myös kauhistuneiksi ilman yhteiskuntaa, joka sitoisi heidän ahdistustaan. Ryhmistä ks. myös Alford 1989; Alford 1997. On tärkeää kuitenkin havaita myös se, että ryhmällä on yleensä myös monia positiivisia tehtäviä yksilön selviytymiseen liittyen. Näistä ks. esim. Ashbach & Schermer 1994.

Suhteen dynaamisuus avaa mahdollisuuden tarkastella toimijoita kokemuksissa rakentuvina yksilöinä, eli systeemisen kokonaisuuden suhteellisen itsenäisinä toimijoina. Kyse on pohjimmiltaan siitä, millä voimakkuudella systeemiä ylläpitänyt ja toimintaa ohjannut fantasia kulloinkin piti yksilöitä otteessaan ja vaikutti heidän käyttökseen. Tätä voisi verrata Freudin esittämään käsitteeseen *Das Es*, jonka voi suomentaa se jokin meissä.¹²¹

Ryhmäfantasian ongelmaksi muodostuu sen ryhmälle tuottamat toimintatavat. Alfordin mukaan ryhmässä ei yleensä kyetä ajattelemaan fantasiaa suhteellistavasti, koska ryhmäilmiö pohjaa aina vajaalle tai laajuudessaan pirstoutuvalla kommunikaatiolla. Merkityksettömyys (eli yksilölle mielekkyyttä tarjoavan ryhmän hylkäys) on uhkaamassa ryhmän jäseniä varsinkin silloin, jos ryhmä kokee itsensä uhatuksi, koska tilanne kyseenalaistaa ryhmässä ylläpidetyn todellisuuskuvitelman mielekkyyden.¹²²

Ryhmäsubjektius taas voidaan ymmärtää liikkumatilana, jonka ryhmäytymisen hyvät puolet jäsenilleen tarjoaa. Ryhmässä toimii eri tavalla kuin yksin ja se tarjoaa jäsenilleen kannattelua (*holding*) ryhmän yhteisissä kokemuksissa. Sen ylläpitämä kulttuuri ja sen antamat selitykset maailmasta sitovat ja kanavoivat muuten hajottavia tunteita, sillä kannattelu toimii yksilöiden tunteiden säiliönä (*container*) ryhmässä. Näin se antaa ihmisille rajat ja kunnian, kun hyvän ja pahan erottelu mahdollistuu. Erityisesti tehtäväorientoituneisuus kanavoi ahdistuksia ryhmässä siedettäväksi, ja estää alkeellisimpien defenssien syntymisen ryhmässä. Tässä ilmenee esimerkiksi työvaatteiden ja työpaikan hierarkkisen järjestyksen tärkeys.

Liiallinen byrokraatisoituminen taas tuottaa vieraantumista ryhmän tehtävistä. Keskustelu ja sen ylläpitäminen tuo ristiriidat julkisiksi ja ryhmän jäsenet voivat integroida ne itseensä: Tämä voimistaa aluksi ristiriitoja, mutta johtaa onnistuneesti läpivietyinä lopulta pois painettujen tunteiden sietämiseen ja emotionaaliseen oppimiseen, koska se herättää ajatuksen siitä, että jokin artikuloimaton tunne olikin artikuloitumisen jälkeen tunne, eikä sen julki tuominen ja sen tunnistaminen tässä prosessissa tuhonnutkaan minua tai ketään muuta ihmistä. Voimakkaasti hierarkkisissa organisaatioissa tunnetyöstöön liittyvän informaation ja hallinnoimisen on kuitenkin kuljettava molempiin suuntiin, jotta byrokraattisesta erikoistumisesta olisi hyötyä ryhmän emotionaaliseen oppimiseen. Ryhmän on lisäksi otettava jäseniensä erilaiset ominaisuudet huomioon, jotta se voisi toimia. Jäsenten on myönnettävä, että kaikilla jäsenillä on oma historiansa ryhmän ulkopuolella. Ryhmä ei siis ole synnyttänyt jäseniään, vaikka tavallaan he ovatkin saaneet attribuutinsa ryhmältä sen jäseniksi tullessaan.¹²³

Miten tätä sitten pitäisi lähestyä tutkimuksessa käytännön tasolla? Pragmaattinen ote tarjoaa sillon sekä tutkimukselle, että myös ryhmänmuodostukselle. Sen avulla ryhmänmuodostuksen kuilut on mahdollista ylittää: ei siis pidä suoraan kysyä mitä jokin merkitsee, vaan on kysyttävä pikemminkin miten jokin historialli-

121 Mingers 1995; Freud 1923. Ks. myös Kiiänmaa 1996.

122 Alford 1994, 77–114.

123 Ashbach & Schermer 1987; Anzieu 1984; Piven 2004; Alford 1989, 63–68, 71; Ahmed 2000, 3–17; Stokes 1994, 19–26; Odgen 1989, 9–46; Feeney & Noller 1996, 91–116; Winnicott 1993, 3–12; Milner 1993, 13–39; Erityisesti poliisia koskien ks. Bonifacio 1991, 23–68.

nen ilmiö tai prosessi on toiminut ja synnyttänyt merkityksiä? Eli miten ryhmä (tässä tapauksessa poliisikulttuuri ja sen suhde yhteiskunnalliseen todellisuuteen) parhaimmillaan on mahdollistanut poliisin ajattelun tilan. Tämä konkretisoituu jatkokysymykseksi mentalisaatiosta ja sen tilasta yhteisöillä.¹²⁴ Freudilaisittain ajateltuna kyse on narsistisen ja realistisen egon limittymisestä, joka avaa menneisyyden kokemuksille narratiivisen ulottuvuuden. Feminismitutkija Janet Campbellin mukaan ilman tämän narratiivisen lähestymistavan tarjoamaa kokemuseräistä suhdetta ruumiillisuuteen, jääme joko oidipaalisen lingvistisen käsikirjoituksen vangiksi (jonka mukaisesti ruumiillisuus on suljettu ulos tutkimuksesta), tai kielien, kulttuurin ja historian ulkopuolelle esioidipaalisen maternaalisen samuuden armoille (tutkimus jää vangiksi ruumiin sisälle eikä uutta luovaa yhteyttä ulkoiseen maailmaan ja toisiin ihmisiin synny).¹²⁵

Miksi sitten toimia näin? Richard Rortyn filosofiassa tutkimuksen tekoon sisältyy aina mahdollisuus toimia kulttuurisena terapiana, joka analysoi yhteiskunnan sairauksia.¹²⁶ Vaikka historianutkija ei olekaan mikään terapeutti¹²⁷, on kyse jollain tasolla aina jostain yleisemmästä meissä ja tämän suhteen yksilöille tuottamista materiaalis-psykkisistä elämänehdosta. Historiassa elänyt (ja elävä) ihminen on aina ollut jossain määrin suurempien voimien armoilla koettaen toimillaan jatkuvasti neuvotella (myös tiedostamattaan ja monesti melko irrationaalisesti) noita ehtoja itselleen toimivammiksi. Siksi liikkeelle on lähdettävä sen olettamuksen painottamisesta, että inhimilliset toimijat ovat ulkomaailmaan koko ajan suhteessa joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Tätä he ovat myös joko voimakkaammin tai vähemmän voimakkaammin, eikä selkeää rajaa minuuden ja ympäristön välillä aina ole automaattisesti olemassa. Vasta kokemus rakentaa tämän rajan ja voi sen sitten myös tarvittaessa purkaa.¹²⁸

Tätä yksilön joskus melko heikkoa neuvotteluasemaa suhteessa meidät ylittäviin liityntöihin kuvaa filosofi Friedrich Nietzschen muotoilu asiaan liittyen: "(...) en hyökkää koskaan henkilöitä vastaan, vaan käytän henkilöitä ainoastaan voimakkaana suurennuslasina, jolla voi tehdä näkyväksi yleisen, mutta piilevän, vaikeasti käsitettävän hätätilan."¹²⁹

Eli vaikka psykohistoriallisessa lähestymistavassa aina lähdetäänkin liikkeelle yksilöistä ja heidän kokemusmaailmoista suhteessa yleisempään, päädytään lopulta aina kyselemään ihmisenä olemisen yleisempiä sosiokulttuurisia ja taloudellisia

124 Mentalisaatiosta ks. Fonagy, Gergely, Jurist & Target 2002.

125 Campbell 2000, 48–50, 72–74. Freudin realistisen egon käsitteestä ks. Freud 1923, 1–66. Freud vertaa todellisuushakuisen egon herruus- ja kontrollipyrkimyksiä suhteessa tiedostamattomaan idiin kirjoittaen: ”Suhteessaan idiin ego on kuin mies hevosen satulassa, jonka pitää hallita suuremmilla voimillaan hevosta; sillä erotuksella, että kun ratsastaja koettaa tehdä näin omilla voimillaan ego käyttää lainattuja voimia.” Narsistisen egon käsitteellä Freud taas tarkoittaa varhaista egoa, joka on primaarinarsistinen, koska ego ottaa itsensä omaksi libidinaaliseksi objektikseen. Narsistisen egolla ei ole olemassa selvää rajaa sisäisten (psykke) ja ulkoisten suhteiden (maailma) välillä. Tämä sekoittunut suhde tuottaa ongelmia realistiselle egolle, joka rationaalisesti pyrkii tekemään erottelun egon ja idin välille.

126 Rorty 1979.

127 Vrt. Kettunen 2002, 15–41.

128 Colebrook 2002, xxxii.

129 Nietzsche 1908/2002, 32.

ehtoja, koska kyse on aina suhteessa olost ja sen erilaisista muodoista.¹³⁰ Eli siitä, miten ja millä tavoin yksilöllistyminen ja erillistyminen kunakin aikana ovat olleet mahdollisia niissä poliittisissa ja taloudellisissa olosuhteissa, joissa ihmiset ovat eläneet ja tuottaneet sekä yhteistä että kullekin omalla tavallaan välittyvää yksittäistä kokemustodellisuutta.¹³¹

Mutta miksi lähestymistapaa sitten pitää kutsua psykohistoriaksi? Eikö voisi puhua pelkästä historiasta? Vastaus on mielestäni yksinkertainen. Ajattelen, että poliisien kokemuksissa ja poliisin ympäristösuhteissa on aina kyse yhteisöllisistä intohimoista ja tavoista, joilla ne liittyvät yksilöpsykykeen yhteiseen maailmaan eikä näitä voi erottaa miksikään selvärajaisiksi sisä- ja ulkopuoliksi, vaan niitä on käsiteltävä yhteytenä. Campbell esittää, että tiedostamattoman irrottaminen historiasta johtaa tutkimuksen historian ulkopuolelle. Tiedostamaton sijaitsee historiassa, kuten hän psykyen ja historian yhteyden ilmaisee.¹³²

Kyse on poliisikulttuurin yhteiskunnallisessa rakentumisessa, tuottumisessa ja yksilöllisissä vaikutuksissa pohjimmitaan siitä, miten poliisi on joutunut toimimaan psyykkisenä säiliönä yhteiskunnassa velloville ahdistuksille. Tässä yhteydessä voidaan puhua viestintätapahtumasta. Norman O. Brownin mukaan suhteessa meihin on käynnissä jatkuva persoonallisuuksien tiedostamaton vaellus.¹³³ Teoreettisesti tällaista suhdetta kutsutaan psykoanalyttisessa diskurssissa *container-contained* suhteeksi, jossa yksilöt ja ryhmät käsittelevät pelkojaan, toiveitaan ja ahdistuksiaan toisissa ihmisissä projektiivisen identifikaation eli omaa ahdistusta toisiin sijoittavan samastumisen avulla. Toista (joka siis voi olla joko ajatus, ihminen, ihmisen osa tai ryhmä) käytetään itseksi rakentumisen apuna. Toinen saa ikään kuin sulattaa (*digest*) epämääräisenä ja uhkaavana leijuvaa ahdistusta toisen puolesta siten, että alun perin käsittämättömästä kokemuksellisesti hahmottuvasta asiasta tulee tämän sulattelun kautta ajatuksellisesti käsiteltävissä oleva asia, joka voidaan havaita itsen ulkopuolisena. Näin tuska saa jäsenyntyneemmän muodon ja sitä on helpompi työstää. Yksilö voi tällöin parhaimmillaan olla yksin muiden avulla, mutta kuitenkin muiden parissa. Pahimmillaan prosessi voi kuitenkin vääristyä ja johtaa siihen, että yksilö ryhtyy manipuloimaan toista itsen huonosti toimivana osana oman selviytymisensä vuoksi. Yksilön ja yhteisön rajapinnaksi piirtyvät aina psykyen rakentumisen sosiaaliset prosessit, jotka välittävät ympäristön ärsykeitä suhteessa yksilöön. Tällöin tutkimuksenkin on otettava psykyen olemassaolo ja sen jatkuva rakentuminen jollain tavalla huomioon.¹³⁴

Pelkän empirian pohjalta argumentoiminen ilman mitään julkilausuttua teoreettista viitekehystä ei kuitenkaan riitä. Teorian käsittelyn tulee kertoa siinä olevan kyse lähestymistavasta, eikä pohjimmisesta totuudesta, kuten jyrkät teorian kieltäjät tuntuvat ajattelevan.¹³⁵ Antropologi Victor Turner kirjoittaa teorian luon-

130 Siltala 2001.

131 Siltala 1992, 1994, 1999, 2004.

132 Campbell 2000, 69–74.

133 Brown 1966; siteerannut Alford 2002, 40.

134 Laajempia ryhmiä koskien ks. esim. Ahmed 2000, 32–54; Siltala 2001, 107–193.

135 Vrt. esim. Bollas 1995, 103–145, Winnicott 1993, 3–12; Siltala 2001, 120 kirjoittaa: "(...) lapsuuden suuret tunteet olivat aina käytettävissä vaikka normaalisti pois painettuina; kriisitilanteissa hyvän yhteyden toivo ja pahan yhteyden pelko nousivat sen sijaan usein etualalle. Mielenkiintoinen siirtyi

teesta suhteessa tutkimusaineistoihin: ”Vaikka ottaisimme teorat mukaan käytännön tutkimukseen, ne tulevat relevanteiksi vasta silloin kun ne valaisevat sosiaalista todellisuutta.”¹³⁶

Ranskalainen ajan filosofi Paul Virilio kehottaa tutkimaan historiallisiin kehitysprosesseihin sisältyviä yhteiskunnan sosioteknologisia uudelleen syntymän prosesseja. Hänen mukaansa niihin sisältyy aina jo lähtökohtaisesti tietoisuudessa esillä pidetyn lisäksi prosessien tietoisuudelta kätkeyty puoli, jota hän kutsuu teknologiseksi onnettomuudeksi. Tällä käsitteellä hän kuvaa esimerkiksi teknologisiin keksintöihin ja muutoksiin liittyvän muutosulottuvuuden kaksinaista luonnetta. Hän ajattelee, että suunniteltaessa uusi laiva, joka kuljettaa aiempaa enemmän ihmisiä meren yli, tähän suunnittelutapahtumaan sisältyy aina jo lähtökohtaisesti myös ajatus ja uhka kyseisen laivan haaksirikosta.¹³⁷ Kyse on siitä tuodaanko tuo riski julkiseksi vai ei. Tässäkin voisi siis tavallaan ajatella olevan kyse sulautumis- ja eriytymiskokemuksien välisestä kamppailusta jaettua todellisuutta tuottaneissa yhteiskunnallisissa prosesseissa, joissa panokset ovat alati olleet niin korkeat kuin yksilöiden kohtalot. Keskeiseksi kysymykseksi poliisiakin kohtaan nousee tällöin se, miten kuulua yhteen yhteisöön (palvellen yhteisössään ruhtinastaan) ja kuitenkin yksilöityä samaan aikaan? Saavatko poliisit siis tuoda julkisuuteen työnsä aiheuttamat ahdistukset, vai aiheuttaako se liikaa ahdistusta yhteiskunnassa, joka on varannut poliisin symbolisesti omakseen psyykkisen *container*- eli hoivafunktion tuottajaksi?

Väitän, että nämä ulottuvuudet huomioimalla on mahdollista kohdata sekä tutkimuskohteen kielteinen, että myös sen kiehtova puoli. Ne voidaan integroida suhteelliseksi kokonaiskuvaksi menneestä tavalla, joka suhteellistaa ja konkretisoi abstrakteja menneisyyden voimia, välttää moralisoivaa tuomitsemista, mutta ei kuitenkaan palauta tekstiä pelkäksi toiseen tekstiin viittaavaksi merkkipjonoksi. Mika Määttänen kuvailee tutkijan roolia tässä prosessissa seuraavasti:

tyypillisistä lapsuuskokemuksesta tyypillisiin aikuiselämän kokemuksiin, joiden katsoin ratkaisevan, miten myös lapsuudesta periytyviä tunteita käsiteltiin. Vaikka periaatteessa säilytinkin mallissani lapsuuskokemusten erot, aloin käytännössä yhä enemmän käsitellä symbioottisia kaipuita ja pelkoja ei-patologisina kokemisrekistereinä, jotka patologisoituivat vain aikuisiän ylivoimaisissa kriiseissä. Etenkin tyypilliset työmarkkinakokemukset ja odotushorizontit alkoivat kiinnostaa käyttäytymisen varsinaisena selittäjänä, jolloin psykologisille toimintamalleille jäi oikeastaan vain väliintulevan muuttujan asema.” Siltala kuvailee teoriaa filosofisten avausten ”virikevarastoksi” – avoimeksi, mutta silti kokonaiskuvan saamisen kannalta tarpeelliseksi asiaksi. Hän toteaa, että: ”Tieteellinen teoria ei esimerkiksiämme tosiaankaan ole newtonilainen kaava maailman matemaattisesta rakenteesta. Monet kriitikot näyttäisivät kuitenkin uskovan, että psykoanalyysin joidenkin osien tarkistaminen kaataisi koko lähestymistavan, ikään kuin kyse olisi jo saavutetusta ihmistieteiden yhtenäisteoriasta.” Näinhän ei ole, vaan teoria on edelleen joukko työhypoteeseja, joilla tuota yhtenäisteoriaa tavoitellaan. Kirjallisuustieteilijä Paul de Man pitää teorian vastustusta yrityksenä kieltää kielen kielellinen luonne. Hänen mukaansa kieli sisältää aina joitain sellaisia tekijöitä ja toimintoja, joita ei voi suoraan palauttaa kielen tuottamiin merkityksiin. Teoriaa vastustettaessa siis vastustetaan kielen retorisia ja kuvaannollisia ulottuvuuksia: ikään kuin toivotaan kielen moniselitteisyys kieltämällä, että kieli merkitsi yksiselitteisesti juuri sitä mitä se merkitsee, ilman vaihtoehtoisia kilpailevia merkitysulottuvuuksia. Tästä ks. de Man 1986, 12–13, 15, 17.

136 Turner 1974, 23. Suomennos IL.

137 Virilio 1993, 212–213.

Vain ihminen, jota [kohde] (...) kauhistuttaa ja kiehtoo, voi (...) keskittää itseensä tutkimuskohteensa 'kivotun osan', toimia primitiivisen shamaanin kaltaisena välittäjänä, joka ottaa nyky-yhteiskunnan sairauden eli teknologisen onnettomuuden harteilleen ja manaa sitä pois.¹³⁸

Kyse on siis lähteiden lukemiseen liittyvällä metatasolla niistä tunteista, joita tutkimuskohteen tutkiminen herättää tutkijassa ja niiden analysoimisesta.¹³⁹ Poliisi-kulttuurin muutosprosesseihin sisältyvä teknologinen onnettomuus ja sen inhimillisille toimijoille muodostama ristiriita on mielestäni otettava tutkimuksen keskeiseksi perusjännitteeksi. On kysymys poliisimiesten maailmassa olon liittyntöjen ja kytkeytymisten laadusta, tavoista sekä ehdoista suhteessa heitä laajempaan ympäristöön.¹⁴⁰

Puhuttaessa esimerkiksi poliisien väärinkäytöksistä pitää näitä tapauksia ajatella siitä näkökulmasta, että koska kerran on kyse historiantutkimuksella rajatusta ääri-ilmiöstä tämän ilmiön tutkimuksellinen esittely, ja ymmärtäminen rajaa ilmiön luonnetta, ja tekee poliisien työssä tapahtuvista jokapäiväisistä neuvottelutilanteista onnistuessaan esimerkkejä siitä, miten poliisi yleensä lähes aina onnistuu työssään. Kyse on siis sen näkemisestä, miten vähän poliisitoimien tapahtumien meressä näitä epäonnistuneita tilanteita loppujen lopuksi on. Kyse ei aina ole jäävuoren huipusta, kuten kyyninen aikamme saattaisi olettaa¹⁴¹, vaan tällainen tapa suhtautua poliisien rikollisuuteen osoittaa aiheen traumatisoitumista ja sitä, että aiheen traumaattisuus on ryhtynyt värjäämään omilla negatiivisilla sävyillään yleisempää oman vainoharhaisen logiikkansa mukaisesti. On muistettava, että epäonnistuneita tilanteita on aina paljon luultua vähemmän. Nämä sinänsä ikävät tapaukset, eivät siis implikoi tietoista salaliittoa, jolla poliisit suojelisivat toisiaan vaan yleensä kyse on voimakkaasti tilannesidonnaisesta epäonnistuneesta kommunikaatiosta.¹⁴²

Poliisin henkilökuntaan kohdistuneita virkamiehen väkivaltaisia vastustamistapauksia kirjattiin vuonna 1980 yhteensä 834 kappaletta. Vuonna 2000 tapauksien määrä oli suunnilleen sama eli yhteensä 862 kappaletta. Vuonna 2005 tapauksien määrä oli noussut 1282 tapaukseen. Mainittakoon, että vuonna 1980 poliisin tietoon tuli 480 964 rikosta ja vuonna 2000 lukumäärä oli 763 391 rikosta, josta lukumäärä ei vuoteen 2005 tultaessa ole merkittävästi noussut. Juttumäärät ovat kuitenkin kaksinkertaistuneet 20 vuoden aikana. Mainittakoon, että henkilökunnan

138 Määttänen 1998, 14.

139 Devereux 1967, xvi–xx, 3, 41–43, 118–121; Kurth 2003. Ilmiötä kutsutaan vastatransferenssiksi. Devereux toteaa: ”Mitä enemmän ilmiö herättää ahdistusta, sitä vaikeampaa ihmisen on kyetä havainnoimaan sitä oikealla tavalla.” Transferenssista ja vastatransferenssista ryhmäilmiönä ks. myös Anzieu 1984, 83–90.

140 Sihvonen 2001; Hyrcck 1995; Bion 1991; Winnicott 1971; Baumeister 1989.

141 Vrt. esim. Sloterdijk 1987, 3–10; Reiner on havainnut poliiseilla korostunutta kyynisyyttä 2000, 90. Myös Korander on havainnut suomalaisilla poliiseilla uran keston mukanaan tuomaa kyynistymistä 2004, 9, 18, 20. Hän kutsuu näitä ”lyijytaskuiksi”. Poliisin tehtävänä on etsiä rikoksia ja epäillä. Tämä saattaa myös tuottaa pettymyksiä rikosprosessin kuluessa. Omista haastatteluilta huokui tietynlainainen surumielisyyden positio, joka tuo mieleen saarnaajan sanat liiallisesta näkemisestä. Poliisit ovat nähneet yhteiskunnan esiripun taakse, eivätkä välttämättä pidä näkemästään, mutta eivät voi sitä unohtaakaan.

142 Poliisirikoksista ks. esim. Viitanen 2007.

määrästä varsinaisia poliisimiehiä oli 7684 vuonna 2001, kun vuonna 1980 heidän virkalukumääränsä oli 7941. Työtaakka on siis selkeästi noussut yksittäistä poliisimiestä kohden.¹⁴³

TUTKIJAN ASEMA TUTKIMUKSELLISENA VALINTANA

Vaikka historiantutkimuksesta onkin kyse, on tutkimuksessani metodologisesti oikeastaan kyse tutkijan omaehtoisesta mielikuvituksesta, nomadismista eli henkisestä paimentolaisuudesta.¹⁴⁴ Monitieteiseen lähestymiseen pyrkivän historiantutkijan on aina silti sijoitettava jonnekin tutkimuksen kentällä, vaikka hän ei kaikkietävän kertojanääneksi asettuisikaan.¹⁴⁵ Yliopistollisen opinnäytteen tekijänä hän on lisäksi yhteiskunnalliselta asemaltaan tietyllä tasolla tieteellisten arojen paimentolainen, vailla kiinteiden instituutioiden tarjoamaa jurttia eli taloudellista perusturvaa. Hän ei omista työpaikkaansa kuten virkasuhteissa olevien voidaan sanoa omistavan, vaan hän joutuu rakentamaan ja tuottamaan sen (erityisesti apurahoilla) toimiessaan yhä uudestaan, vaikka hänelle olisikin tarjottu työtilat yliopistolta.¹⁴⁶

Toisaalta paimentolaisuuden hyvä puoli on se, että sen avulla tutkijan on mahdollista avautua vuorovaikutukseen lähteiden kanssa omat kytkeytymisehtonsa suhteessa niihin huomioiden ilman aivan välitöntä institutionaalisen legitimaatioprosessin painetta (eli hän voi tarvittaessa irtautua tavoista, joilla historiaa – tai tässä tapauksessa poliisitoimintaa on tavattu aiemmin lähestyä). Hänen ei itseään organisaatiossa suojatakseen tarvitse pysyttäytyä lähteiden ulkopuolella toimivana objektiivisena tarkkailijana, joka näkisi niistä todellisuuden juuri sellaisena kuin se kerran menneisyydessä on ollut (mikä ei tietenkään täysin ole edes mahdollista) ja samalla tavoin nähden kuin kuka tahansa muu tutkija. Kyse ei siis ole luonnontieteellisesti suoritetusta kokeesta suhteessa historiaan, vaan useilla eri tavoilla henkiin puhaltuvasta menneisyydestä tässä ja nyt.¹⁴⁷

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki kävisi. Vaikka arvomme olisivatkin tuotettuja ja tuotuneita, ei niiden voida sanoa olevan pelkkiä representaatioita jostain tai muuten täysin vapaasti vaihdettavissa olevia. Ne kiinnittyvät aina johonkin kokemuksiimme. Tätä kautta me voimme arvioida arvojamme sen mukaan, mitä niiden mukaan elämällä tapahtuu tai on tapahtunut. Samalla tavoin myös kaikki menneessä ja historiassa ilmenevät toiminnan tulokset voidaan nähdä ilmauksena jonkinlaisesta ruumiillisen kokemuksen ja ajatuksellisen idean limitty-

143 Vuoden 1980 lukumäärä Riitta Saarion suullinen tiedonanto 11.6.2007. Tilastointi on tässä asiassa muuttunut siten, että kun aiemmin tilastoitiin virkalukumäärää, tilastoidaan nykyisin todellista poliisien lukumäärää. Koska on olemassa avoimia virkoja, ei virkalukumäärä antaisi oikeata kuvaa poliisien lukumäärästä.

144 Termi Braidotti 1994, 1–4.

145 Ronkainen 2005, 213–231; ks. myös Braidotti 1994, 13–14.

146 Työpaikan omistamisesta hyvinvointivaltioillisella ajalla ks. Siltala 2004, 56–68. Käsite alunperin Castel 1999.

147 Vrt. esim. Colebrook 2002, 54–55.

misestä. Näissä kokemuksissa näkyy se, miten arvot ovat tuottumisen, kuluttamisen ja tallentumisen erilaisissa prosesseissa muuttuneet infrastruktuuriksi.¹⁴⁸ Psykohistoria voi joskus päästä näitä yhteiskunnissa vallitsevien arvojen muotoutumisprosesseja tutkimalla likiarvoiseen ennalta näkemiseen tilastollisesti, jos ymmärretään suhteessa tutkittavaan ilmiöön oikeat muuttujat ja pystytään saamaan aikaan konsensus siitä, mitä kannattaa tutkia ja miten. Kyse ei silti koskaan voi olla mistään arvojen insinööritieteestä, joka voisi automaattisesti selittää kaiken tyhjentävästi.¹⁴⁹

Vaikka suhteellistavaan otteeseen pyritäänkin, ei kyse ole täydellisestä arvorelativismista. Tutkimuksen totuusarvon määrittää sen konsensuaalinen falsifioitavuus eli sen analyysien sisäinen vastaavuus suhteessa menneitten ihmisten kokemuksiin. Aineisto vaikuttaa teoriaan eikä toisin päin, ja tutkimuksenteossa ei kyse ole itseensä viittaavan käsitteistön luomisesta. Siltala toteaa, että kaiken tieteellisen tutkimuksen tarkoituksena kuitenkin on käsitteellistysten rakentaminen ja testaaminen. Kyse ei siis ole mennyttä koskevien lainvoimaisten totuusväittämien esittämisestä, vaan hypoteettisten testausasetelmien luomisesta tulevalle tutkimukselle. Niiden avulla on mahdollista muuttaa tutkimuksellista kuvaa jostain ilmiöstä sitä koskevan näkemyksen lisääntyessä.¹⁵⁰

Neurologi Antonio Damasio tarkentaa ajatusta tämän suhteen laadun merkityksestä, kun hän toteaa ”olet tietyllä tavalla läsnä suhteessasi esineeseen”. Keskeistä on tulla tietoiseksi tuosta suhteesta ja reflektoida sitä suhteellisen etäisyyden avulla, koska Damasion mukaan ”läsnäolosi on tunne siitä, mitä tapahtuu, kun olemuksesi muuntuu jonkin ymmärtämisen toimessa”. Damasiota seurailleen voidaan todeta, että tutkijan prosessoidessa tutkimuskohdetta, saavat tutkimuksen kohteena olevat asiat tutkijan reagoimaan ja näin tehdessään ne muuttavat sekä tutkijan että tutkittavan ilmiön tilaa.¹⁵¹ Historia on siis kerran päättyneenäkin aina avoimesti läsnä tässä ja nyt.

Spivakin tulkinta kolonisaatiokertomuksista sopii myös suomalaisen poliisin kansalliseen menneisyyteen. Kolonisaatiosta kertovat tarinat ovat totta silloin, kun ne mobilisoivat jotain tulevaisuudessa. Lähteet eivät siis sinällään kerro faktoja (vaikka ne arkijärjen tasolla niin tekevätkin), vaan niitä on aina luettava. Sillä kolonisoija rakentaa aina myös itseään siirtokuntaansa rakentaessaan. Tämä suhde on Spivakin sanoin ”intiimi ja avoin salaisuus”, joka ei kuitenkaan voi olla osa julkista ja virallista tietämystä kulloinkin käsillä olevassa hetkessä, sillä siihenhän osallistuvat myös alueen kulttuuriset alkuperäisasukkaat. Vasta tuleva voi siis paljastaa menneessä ylläpidetyn historiallisen ryhmäilmiön kolonisaatioluonteen ja muuttaa menneisyyttä antamalla äänen aiemmin vaienneille (tai vaiennetuille) ryhmille.¹⁵²

Alkujaan italialainen naistutkija Rosi Braidotti on tehnyt tärkeän metodisen huomautuksen tutkimuksellisen paimentolaisuuden ajatukseen liittyen. Hän muistuttaa, että nomadinen subjekti on aina myytti jo itsessään. Sen pitää siis ajatella olevan tutkijan luoma *poliittinen fiktio*, joka kuitenkin sallii tutkijan liikkua läh-

148 Colebrook 2002, xxiii; Deleuze & Guattari 2007, 36–43.

149 Yrityksistä uudenlaiseen yhtenäisteoriaan ks. esim. Ziolo 2003.

150 Vrt. esim. Siltala 2001, 107.

151 Damasio 2000, 21, 33.

152 Spivak 1999, 112, 203.

teistä havaittavien ja niistä välittyvien inhimillisten kokemusten eri kategorioiden välillä. Braidotti penää tutkijalle suhteellisen riippumattomuuden tuomaa reflektioulottuvuutta, joka myös Damasiolle oli tärkeää.

Braidottin hahmottelemaan asetelmaan sisältyy ajatus siitä, että suhteellisen riippumattomuuden tutkijalle (kukaan ei ole koskaan täysin muista erossa eläessään historiassa) avaaman mielikuvituksen avulla on mahdollista kyseenalaistaa tutkimusajan poliittinen seisahtuneisuus (tai toisessa ääripäässään yhteiskunnassa vallinnut tai vallitseva liiallinen muutoshakuisuus) kuten myös poliisille on ollut mahdollista. Tällöin tutkimuksessa rakentuvaa tarinaa menneestä voidaan ajatella yhtenä vaihtoehtoisena tosikertomuksena menneisyydestä, joka mahdollistaa myös nykyisyyden näkemisen uusilla tavoilla. Tuon kertomuksen tulee silti olla sellainen, että se tekee oikeutta menneelle ja erityisesti elämäntilanteidensa kautta siihen kietoutuvien ihmisten kokemuksille; sekä tietenkin myös näistä kokemuksista myöhemmin kerrotuille tarinoille.¹⁵³

Tutkimuksen kirjoittaminen on lisäksi jo itsessään aina ruumiillista toimintaa ja siksi vaarallista, kuten miestutkija Calvin Thomas on huomauttanut. On kyse omien ja lähteistä heijastuvien psyykkisten latausten jäsentämisestä suhteessa toisiinsa psykofyysisen ajattelu- ja kirjoitustyön avulla. Näin tutkimuksen teosta tulee lähteistä havaittavien latausten sekoittamista ja purkamista suhteessa lähteisiin ja itseen sekä tämän jälkeen niiden uudelleen muotoon koostamista tarinallisin keinoin.¹⁵⁴ Tutkimusprosessi asettaa näin myös tutkijan oman ruumiillisuuden toistuvasti vaaranalaiseksi.¹⁵⁵

Luotaessa mennyttä koskevaa poliittista fiktiota kirjoittajan ruumiillisuuden on saatava toimia mahdollisimman vapaasti menneisyyttä koskevan kielen tuottamisen materiaalisena kiintopisteenä: kohtaauspaikkana, jossa lähdeaineistosta esiin nousevat ruumiilliset jännitteet törmäävät tutkijan sukupuolittuneeseen identiteetin rakentumisen tapaan. Jännitteen tultua tekstin valmistumisen jälkeen näkyväksi se ryhtyy vaivaamaan yhteiskunnassa vallitsevia hallitsevan fiktion luomisen tapoja. Näin se esittää yhden vaihtoehtoisen käsityksen suhteessa menneeseen ja avaa näin myös uusia näköaloja sekä nykyaikaan että tulevaan.¹⁵⁶

Lukuohje: älkää kysykö mitä tämä kirja merkitsee, vaan miten se toimii. Kysykää mihin sen sisältämät ajatukset ja lauseet voidaan yhdistää, ja sen jälkeen pohtikaa millaisia kokemusintensiteettejä se voi tuottaa näihin yhdistymisiin liittyen. Kuunnelkaa itseänne ja ajatelkaa lukiessanne tätä tutkimusta koneena, joka tuottaa teidän mielenne kautta teille uudenlaisia yhdistymisiä, ruumiillisia oleminen asentoja ja ajatuksia. Sillä tämä tutkimus ei ole signifioitu, eikä se myöskään ole signifioija. Tässä ei ole kysymys ideologiasta, vaan halukoneen kaltaisesta rihmastosta, jonka jokainen kohta voidaan yhdistää toiseen kohtaan, kokevalle ihmiselle uusia yhdistymisen tapoja tuottaen.¹⁵⁷

153 Braidotti 1994.

154 Thomas 1996, 2–7, 13–29.

155 Vrt. esim. Sullivan 2001, 56.

156 Braidotti 1994, 3–7; Braidotti 2002, 3; ruumiillisuudesta tekstin tuottamisen materiaalisena kiintopisteenä ks. erityisesti Thomas 1996, 2–5.; ks. myös Silverman 1992, 15 sekä Sullivan 2001, 1–2, 12, 26–36, 54–64.

157 Vrt. Deleuze & Guattari 1987, 3–5.

I
MAAHENKI

KANSALLISEN RAJAN VARTIJAT ENSIMMÄISESSÄ TASAVALLASSA 1930¹

Meillä on mutaa suussamme. / Meidän on oltava vaiti. / Ja silti haluamme huutaa, kunnes
haudat aukeavat! / Ja haluamme kiivetä ylös haudoista kiljuen! / Meillä on mutaa suus-
samme. / Ette voi kuulla meitä. / (...) Me kuolimme. / Mutta me kuolimme ilman tarkoi-
tusta. / Sinä annat teurastaa itsesi tänään, aivan niin kuin mekin annoimme eilen.²

(Kästner 1928.)

HETKEN YKSILÖLLISTYMINEN: ROVANIEMEN MURHAPOLTTO 1930

Joskus kaikkein suurin hetken yksilöllistyminen tapahtuu poliisin tai hänen asiak-
kaidensa kohtaamistilanteissa hetkellisesti. Hetken päästä tällainen tilanne on jo
poissa. Joskus sama hetki voi toistua kohtaamistilanteessa mukana olleiden ihmis-
ten mielissä uutta ilmiä haki, olematta silti kuitenkaan aivan samaa kuin aiem-
min.³ Varhainen maanantaiyö heinäkuun 7. päivänä vuonna 1930 seurauksineen,
eli tapahtumat ns. Rovaniemen murhapolttoyönä ja sen jälkeen, toistuivat poltosta
tuomittujen muistoissa keväällä ja syksyllä 1945. Analysoin tämän toistumisen psy-
kohistoriallista luonnetta poliisikulttuurin ja työväestön välisenä kohtaamistilan-
teena sekä tuon kohtaamisen muistijälkeenä sen integroimiseksi suomalaiseen po-
liisikulttuuriseen historiakerromukseen.⁴ Kyse ei ole moraalista tuomitsemisesta,
vaan poliiseille paineita tuottaneiden kansallisyhteisöllisten kytkösten esille tuomi-
sesta, joiden paineissa poliisit kyseisessä tilanteessa olivat pakotettuja toimimaan.
Nimismies esimerkiksi oli monin paikoin isäntien luottamusmies.

1 Tämän luvun pohjana on toiminut ensimmäinen versio julkaisusta Levä 2004.

2 Kästner 1928, viitannut Sloterdijk 1987, 423. Suomenkoski II.

3 Vrt. Deleuze & Guattari 1987, 261, jotka käyttävät hetken yksilöllistymisestä kirjoittaessaan
esimerkkinä Federico García Lorcan *La Cogida Y La Muerte* –runon tietystä hetkestä luomaa
kuvaa. Runossa toistuu useasti kello viiden ajankohta iltapäivällä (*cinco de la tarde*), jolloin
härkätaistelut Espanjassa alkavat. Tällaisesta ajasta puhuminen on heistä täysin epäpersoonallista
yliyksilöllistä läsnäoloa hetkessä ja tuon hetken yksilöllistymistä itsessään. Kyse on tilanteesta,
jossa yksilöllillä on kapasiteettia olla sekä avoinna vaikutukselle että myös toisaalta kyky vaikuttaa
samanaikaisesti toisiin ilman rajojen lopullista sekoittumista ja annihilaatiota. Kyse voi olla myös
hetken yksilöllistymisen epäonnistumisesta. Tätä mielestäni tavoiteltiin käsillä olevassa
kohtaamistilanteessa, mutta tapahtumien tragediana oli päätyä toiseen ääripäähänsä eli hetken
romahdukseen ja irtautumiseen samastumisesta. Sulautumistoivetta ei voitu myöntää edes
esitietoisesti. Näin tapahtumat muuttuivat tiukaksi psykologisen rajan vartioinniksi.

4 Vrt. Sloterdijk 1987, 387–390. Tästä ks. myös esim. Kristeva 1999, 18–22 sekä Alford 1997, 45–46,
112–116, 144–146. Ks. myös Theweleit 1993, 425–446.

Valotan seuraavassa muutamaa toisen tasavallan poliisikulttuurisen organisoinnin pohjana olevaa kipupistettä ensimmäisen tasavallan ajalta, sillä niissä poliisien liikkumavara suhteessa kansalliseen hahmotustapaan käy ilmi esimerkillisesti. Käsiteltävät tapahtumat kertovat myös tämän suhteen laadusta. Luku toimii taustana tulevalle analyysille. Toisen tasavallan poliisikulttuurin genealogia kun on väistämättömästi sidoksissa ensimmäisen tasavallan syntyvaiheisiin ja Suomessa käytyyn kansalaissotaan. Siitä kertovat kyseisen ajan rikostilastotkin, jos niitä lukee sisäpoliittisesti suhteessa muuhun 1900-lukuun kuten Aho ja Karsikas sekä Kekkonen ja Ylikangas ovat tehneet. Laitinen ja Aromaa esittävät Ahoon ja Karsikkaaseen tukeutuen, että esimerkiksi vankiluvun nousu kuvaa yhteiskunnallista kriisitilannetta paljon paremmin kuin tilastoidun rikollisuuden lisääntyminen. Suomessa vankiluku on heijastanut yhteiskunnan sisäistä tilaa erittäin selkeästi. Oireellista nykyaikaa koskien on, että vankiluku kääntyi uuteen kasvuun 1990-luvun lopulla. Kriminologi Simon Hallsworth kutsuu tätä käännettä uuden rankaisevuuden nousuksi ja pitää sitä historiallisesti erityisen kuvaavana.⁵

Luen aiemmassa tutkimuksessa melko vaietusti tai voimakkaasti etäisyyttä ottaen käsitellyn⁶ murhapolton tapahtumia toisen tasavallan Suomen poliisikulttuurin historian symbolisena rajana. Tutkin myös kohtaamistilanteen seurauksia ja muutosta: vuoden 1930 yhteiskunnallinen rajankäyntiprosessi yhteisölliseen kuulumiseen liittyen oli vuoteen 1945 tultaessa muuttunut traumaattisen muistamisen projektiksi, kommunistista työläisidentiteettiä ensimmäisessä tasavallassa jälkikäteen rakentavaksi toiminnaksi. Väitän, että vuoden 1945 uusintatutkimuksilla menneisyyttä koetettiin konkreettisten muutosvaatimusten lisäksi korjata myös symbolisesti. Samalla tultiin antaneeksi tapahtumiin osallistuneiden ihmisten elämänkohtaloille uudenlaisia merkityksiä.

Lähestymistapanani on tässä luvussa nähdä menneisyys dynamisena avoimuutena, ei odottamassa olevien faktojen kokoelmana. Tämän takia sen kohtaaminen vaatii tutkijalta uudenlaisia tapoja ajatella. Punnitsen omia lähtökohtiani tekstin edessä jatkuvasti uudelleen, jotta lähdemateriaalista nousisi esille juuri ne keskeiset piirteet, jotka kuvaavat ja käsitteellistävät tutkimani ilmiön luonnetta parhaiten.⁷

5 Aho & Karsikas 1980; Kekkonen & Ylikangas 1982; Laitinen & Aromaa 2005, 200–207 analysoivat rikostilastoja ja vetävät kahta em. tutkimusta yhteen 247–248 ja esittävät poliisin ja kansallisen suhteesta seuraavanlaisen analyysin (248): ”Vastustaessaan rikollisuutta ja siis pelkästään ylläpitäessään sinänsä järjestäytyneelle elämälle mitä välttämättömintä rauhaa ja turvallisuutta yhteiskunnassa, valtaa käyttävä mahti on myös suojellut ja puolustanut vallan poliittisia perusteita.” Tästä tematiikasta suhteessa poliisiin lisää loppupäätelmissä. Ks. myös Hallsworth 2005. Rikostilastojen luotettavuuteen itse ilmiön kuvaajana vaikuttavat Laitisen ja Aromaan mukaan esimerkiksi laskentayksikköjen ja luokitusten muutokset, rikosten kirjaamis- ja laskentatavat, rikosten tietoon tulo ja niiden ilmoitusherkkyys (joka esimerkiksi väkivaltarikosten suhteen kasvoi 1980-luvulla rajusti) sekä lainsäädännölliset muutokset (eli sen määrittely mikä yhteiskunnassa on rikollista ja mikä ei). Tilastointia sekoittavat myös todelliset rikosten määrissä tapahtuneet muutokset ja piilorikollisuuden vaihtelevuus eri aikoina. Puutteistaan huolimatta rikostilastot kuitenkin ovat hyödyllinen väline, kunhan niiden erityisluonne ymmärretään ja se pidetään mielessä niihin viitattaessa julkisessa keskustelussa.

6 Ks. esim. Enbuske et al. 1997 sekä Ahvenainen 1970, 476–477.

7 Sloterdijk toteaa käsitteellistämistä, että mietiskelyssä tapahtuvan kohoamisen ja itsesuhteen välillä on havaittu syvä vastaavuus jo sofistikkoja edeltävien ensimmäisten kreikkalaisten filosofien aikoina. Tästä ks. Sloterdijk 1997, 10–11. Vrt. myös Kristeva 1999, 16–22.

Olennaista ei voi nähdä ja erottaa tutkimuskohteesta menemättä ensin lähelle, mutta ottaen sitten etäisyyttä kohteeseen. Vasta kyky reflektioon mahdollistaa olennaisen esiin kirjoittamisen. Lukija voi lukea tätä tekstiä tutkijan tutkimuskohteeseen liittyvän lähenemisen ja etäisyydenoton välisenä liikkeenä. Jos reflektio ei käynnisty, jää suhde lähteisiin refleksioksi. Tutkija on kiinni kohteessa ja aika pysähtyy traumaattisin seurauksin. Mennyt ottaa vallan ryhtyen toistamaan itseään nykyhetkessä.

Vasta ajattelutilan mahdollistuessa tekstistä tulee kirjoittajan oman ajatteluprosessin esittelyä eikä suinkaan moraalinen tuomio – se tehtävä jääköön muille tahoille. Etäisyydenotosta huolimatta teksti ei kuitenkaan koskaan ole menneiden elämäntilanteiden ulkokohtaista esittelemistä korkeuksista, vaan osallistumista suhteellisen etäisyyden päästä nykyajassa vielä läsnä olevaan historialliseen prosessiin. Kerran päättäneenäkin tekstissä käsillä olevat tapahtumat elävät vielä jollain aikatasolla (ja kasvavat toivottavasti läsnä olevaksi myös lukijan mielessä tätä tekstiä lukiessa).

Jokaiseen menneisyyden tapahtumaan voidaan avata aina uudenlainen aukeama⁸, jolta sitä voidaan hahmottaa uusin tavoin. Tutkimus on tällöin tuon hieman epäselvän ja utuisen menneisyyden uudelleen muotoon koostamista historiallisen rekonstruktion keinoin. Kuva jää aina enemmän tai vähemmän epätarkaksi.⁹ Siksi aineistoja luetaan koko ajan käytännönläheisesti. Keskeisinä kysymyksinä ovat koko ajan: miten jokin puhe, teko tai ajatus on historiassa toiminut? Mihin sillä on pyritty? Miten se osin tahtomattaan on vaikuttanut ihmisten kohtaloihin?¹⁰ Puheella rakennetaan roolia ja sijoitetaan siihen itseä, tai otetaan vastaavasti etäisyyttä siitä, mitä viran puolesta joudutaan tekemään. Siksi esitystapani tässä luvussa perustuu kuvailuun, enkä erottele teoriaa ja käytäntöä toisistaan. Psykohistoriallisen tutkimusperinteen mukaan koetan tietoisesti limittää niitä toisiinsa.¹¹ Ne ovat saman maailmansisäisen ilmiön ilmentymiä. Psykohistoria pyrkii kokonaiskuvaan tunteenkäsittelystä.¹² Siksi tutkijaa ei voi koskaan täysin irrottaa erilleen siitä aineistosta, jota hän tutkii. Esittelen tässä luvussa käyttämiäni teoreettisia työkaluja tarkemmin aineistojen kuvailun yhteydessä.

Keskeinen ajatus on nostaa Rovaniemen murhapoltto työväestön ja poliisien ensimmäisessä tasavallassa tapahtuneiden kohtaamisten psykohistoriallisen rajanmäärittelyn kuvaajaksi. Tapahtumissa sai ilmauksensa jokin paljon yksittäistapausta laajempi ja kauemmas ulottuva asia suomalaisessa yhteiskunnassa. Poliisien näkökulmasta tapahtumissa ehdollistuu heihin vaikuttaneet, osin tiedostamattomat yhteisöllisen dynamiikan luomat toimintamallit. Niissä tämän luvun kannalta oli tärkeintä se, miten ja millä ehdottomuudella kansallisesti ajatelleiden toimijoiden piirissä suhtauduttiin omien toimiensa kautta nuorkommunisteiksi itseään kutsuneisiin työläisnuoriin Rovaniemen murhapoltton tutkimusten yhteydessä. Nämä rajat piirtyivät ensimmäistä kertaa esiin vuonna 1930–1931 ja uudelleen uuden-

8 Vrt. Sloterdijk 1997, 9–11.

9 Ks. esim. Kusch 1989, 277–282.

10 Massumi 1987, xv.

11 Siltala 2001, 112–151.

12 Ks. tästä esim. Jalava 2003, 65–67.

laisina vuoden 1945 aikana, jolloin tapahtumat otettiin Valtiollisessa poliisissa (Valpo II) uusintakäsittelyyn.

Poliisin ja yhteisön välinen suhde nousee esiin vasta erilaisia aineistoja yhdistellessä: Poliisien ja syyttäjänä oikeudessa toimineen nimismiehen toimesta syntyneet esitutkimamateriaalit kertovat siitä, miten asia poliisin taholta haluttiin tuolloin mieltää vallitsevaa järjestelmää tukeneiden yhteisön julkilausumattomien odotusten mukaisesti. Lehdistössä avoimen julkilausutusti kerrotut toiveet kommunistien tulevasta kohtalosta taas kuvastavat poliisin ja yhteisön välistä suhdetta sekä kertovat poliiseja kohtaan suunnatuista yhteisöllisistä paineista, niiden ehdottomuudesta sekä myös niiden vaikutuksesta suhteessa poliisiin (sekä tätä kautta myös epäilyihin). Paikalliset lehdet (*Rovaniemi* ja *Lapin Kansa*) kertovat asian merkityksellisyydestä paikallistasolla. Valtakunnalliset lehdet, kuten kaupunkilaisuutta edustanut sitoutumaton *Helsingin Sanomat* tai puolueisiin selvemmin sidoksissa olleet *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Maaseudun Tulevaisuus*, kertovat asian merkityksellisyydestä yleisemmällä maanlaajuisella tasolla. Ne kattavat samalla lähes koko maan silloisen poliittisen kentän.

Esitystapani on pääsääntöisesti kuvaileva. Olen valinnut tämän esitystavan siksi, että sen avulla voin näyttää jotain sellaista, joka määritti, vaikutti ja oli osin myöhemminkin vaikeuttamassa poliisien ja työväestön välillä vallinnutta psykokulttuurista kanssakäymistä. Rovaniemen tapahtumien alkusoitto esitettiin jo kauan ennen niiden tapahtumista. Tässä kuvailtujen tapahtumien vaikutushistorian prosessuaalisena alkukohtana on syytä pitää kumouksellisen tilanteen muistoa vuosilta 1905 ja 1918. Ihmisten muistoissa dynaamisesti vaikuttavana historiana vuoden 1905 suurlakko ja kevät 1918 muokkasivat kansallisen Suomen kollektiivista toimintaa. Se ilmeni pelkona ja kuvitelmina suhteessa Venäjälle syntyvää kommunistien Neuvostotasavaltojen liittoa kohtaan. Esimerkiksi Rovaniemen valkoisten mielestä vuonna 1918 jäi jotain kesken, kuten syytettynä ollut Kerttu Hyvönen muisteluissaan toteaa.¹³ Tätä keskeytynyttä hanketta ryhdyttiin 1930-luvun taitteessa jatkamaan kommunistiseksi kiihotukseksi nimetyn kansalaisliikehännän sitä ennen voimistuttua maassa. Kansallisesti ajattelevissa piireissä erityisesti nuorison toiminta ymmärrettiin väärin. Sosialismiksi kanavoitunut liikehännä työläisnuorison keskuudessa saattaisi olla seurausta punaorpojen sukupolven tulemisesta aikuisuuden kynnykselle 1930-luvun taitteessa. He ehkä ryhtyivät yhteisöllisen toiminnan avulla etsimään itselleen omaa tilaa ja paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa.¹⁴ Tässä mielessä kiihotuksesta puhuminen kansallisissa piireissä sekä siihen

13 TMT (Työväen muistitietotoimikunta) 219:800/7 (Värn) Työväen Arkisto, 4–5. Ks. myös Siltala 1985, 29–50.

14 Tällainen ajatus syntyi lukiessani teosta Viitanen 1994, 62–70 ja peilaillessani lukemaani tätä tekstiä varten tutkimani Valpon aineistoista nousevaan kuvaan kommunistisista nuorista. Joko puolueen Moskovasta johdettu ”salaliitto” onnistui täydellisesti ja pysyi niin salaisena, etteivät siitä tiedet ketkään muut kuin Valpon etsivät ja SKP:n ydinryhmän toimijat Moskovan johdon lisäksi tai sitten joku tai jotkut kuvittelivat hieman liikaa sekä omasta että muiden toimijoiden roolista maailmanhistoriassa. On kuitenkin huomattava, että kommunismia kohtaan tunnettu pelko oli subjektiivisena kokemuksena hyvinkin ”todellinen” siinä mielessä, että se vaikutti äärikansallisten suhtautumis- ja toimintatapoihin, joiden mukaan suhteessa kommunismiin toimittiin. Selkeä esitys kommunististen liikkeen alkuvaiheista itsenäisessä Suomessa on Saarela 1996. Kommunismien uhan todellisuus-pohjasta ja sen subjektiivisista elementeistä äärioikeistolaisten mielissä ks. myös Siltala 1985.

vetoaminen voitaisiin tulkita valkoisen Suomen reaktioksi työläisnuorison symbolista sukupolvikapinaa kohtaan aikana, jolloin sukupolvikapinan käsite ei vielä edes ollut tuttu Suomessa.

Jotta kuva asiasta muodostuisi mahdollisimman monipuoliseksi ja ottaisi huomioon sekä yksilöiden elämäntaloihin liittyvän moninaisuuden¹⁵ että avaisi uuden näkökulman asiaan, lähestyn murhapolton selvittelyjä, tapahtumiin liittyviä muistoja sekä niiden esiintuomista vuonna 1945 usealla eri tasolla. Näitä tasoja ovat esitutkinnan näkökulma, lehdistön näkökulma sekä syytettyjen näkökulma asiaan. Ensin käyn läpi poliisin esitutkimateriaalin ja oikeuskäsittelyjen antaman kuvan tapahtumista, sen jälkeen valotan asian yleisempää psykohistoriallista taustaa pelkistämällä ajan lehdistä esiin asiaan liittyneen ja julkisessa puheessa ilmenevän ryhmäfantasiatason, jolla yhteisöllisten arvojen jatkuvuutta julkisuudessa kannateltiin ja jolla näiden arvojen luomien toimintasääntöjen noudattamista valvottiin. Arvojärjestelmä sai toimia ryhmän tunteiden säilöjänä ja sen psyykkisten latausten rajaajana.

Tämä taso myös kytkee Rovaniemen tapauksen laajempaan sosiokulttuuriseen kontekstiin. Sen esittelyllä ja ryhmäfantasian kehittymisen kuvailulla valotan ilmapiiirin pakottavuutta suhteessa yksilöihin. Ajattelen, että lehdissä ilmenevien vaatimusten kautta muokattiin kansallista yhteisöä dynaamisena ryhmänä ja sidottiin sen jäseniä pakottavan tuntuisesti keskinäiseen yhteyteen. Näin tehtäessä määriteltiin samalla joitain ihmisryhmiä jo lähtökohtaisesti ulos tuosta ylläpidettävästä kansallisesta yhteisöstä. Lopuksi kuvaan kolmannella tasolla Rovaniemen tapauksen muistijälkiä sodanjälkeisen Brusiinin komitean asiaan liittyvien uusintatutkimuksien aineiston pohjalta.

Tämän luvun tarkoituksena on hahmottaa erityisen merkitsevän yksittäisen tapauksen kautta historiallisena vuoropuheluna siinä aina läsnä olevaa pakottavuutta ja avoimuutta sekä näiden välillä tapahtuvaa yhteisöllisen rajanvedon dynamiikkaa, jolla toiset määriteltiin yhteisön sisäpuolelle ja toiset sen marginaaliin tai ulkopuolelle. Tällä rajalla yhteiskunnalliset intohimot kohtasivat poliisien ja työväestön välillä ja vaikuttivat toinen toistensa elämäntaloihin Suomen ensimmäisessä tasavallassa. Historian toimijoiden tekojen seuraaminen diagnostisoi tässä tapauksessa jotain tuolloin vallinnutta sekä myös jotain tulevaisuudessa mahdollisesti esiin nousevaa, jonka ei ollut pakko toteutua, mutta joka saattoi toteutua.¹⁶ Kyse on siis pohjimmiltaan siitä, miten yksilöt ja yhteisöt limittyivät yhteen poliisin toimien kautta sekä siitä, miten ja miksi poliisi reagoi tai jätti reagoimatta eri suunnilta tuleviin ja hyvinkin erityyppisiin suuntautumispaineisiin eri tavoin. Miksi toisen ryhmän tarinaa tapahtumista pidettiin julkisuudessa jo lähtökohtaisesti uskottavampana kuin tässä tapauksessa julkisen käsittelyn luoman suuntautumispaineen kautta alakynteen sysätyn ryhmän tarinaa?

15 Hardt & Negri 2000, 394–411.

16 Tulevaisuuden diagnostisoinnista ks. esim. Bogue 2003, 83–85, 110–111; Smith 1997, xvii; Deleuze & Guattari 1986, 41.

”TODELLISUUDEN SALAAMISEN” AVAAMINEN

Reilut kaksi viikkoa Rovaniemellä heinäkuun alussa 1930 raivonneen suurpalon jälkeen rovaniemeläinen 31-vuotias työmies Väinö Verner Paaso kertoi poliisikuulusteluissaan keskiviikkona 30. heinäkuuta 1930, miten ajalla vallinnut ”lapualaisuus ja fascismi” olivat alkaneet ”ahdistaa” paikkakunnan työväestöä alkukesästä. Paaso kertoi tämän vuoksi ryhtyneensä keskustelemaan asiasta paikkakunnalta myöhemmin poistuneiden toimittaja Heikki Virtasen, toimitsija Akseli Timosen ja työväentalon vahtimestari Viljami Kumpumäen kanssa. He toivat näissä keskusteluissa hänelle julki ajatuksensa, että lapualaisten edesottamukset olisi kostettava jotenkin. Kun sitten paikkakunnan nuorkommunistien johtaja ja kauppias Aleksanteri (Alex) Hyvönen joutui kesäkuun viimeistä viikonloppua ennen 28.–29. kesäkuuta 1930¹⁷ kyyditetyksi Neuvosto-Venäjälle ”kiihtyvät” työläisten ”mielet” edelleen, kuten Paaso poliisille esitutkinnassa kertoo. Kosto muilutuksesta päätettiin esitutkinta-asiakirjojen mukaan toteuttaa sytyttämällä tulipalo kauppalaan. Paaso myönsi syyllisyytensä tämän tulipalon sytyttämiseen itse asiasta kuultuna. Suunnitelma lyötiin lukkoon salaisessa kokouksessa työväentalolla tiistaina 1. heinäkuuta 1930. Kokouksen jälkeen Paaso kertoi ”tiistai-iltana” lähteneensä kalastamaan Albert Isometsän kanssa Mellalammelle loppuviikoksi, josta palasi lauantaina 5. päivä takaisin Rovaniemelle.¹⁸

Jutun päätekijäksi poliisin tutkimuksissa havaitun Paason tunnustus pohjautui esitutkinnan mukaan seuraaviin tapahtumiin. Lapuanliikkeen organisoiman talonpoikaismarssin aattona heinäkuun 6.–7. päivien välisenä yönä kello 00.30 Rovaniemen Sähkömylly Osakeyhtiön myllyltä tuli palohälytys voimakkaan tulipalon takia. Yö oli kuuma, koska kesä oli ollut pitkään helteinen ja palo levisi nopeasti ympäristöönsä. Pohjanmaan Kauppiain Oy:n, Valtion Veitsiluodon Sahan sekä Lapin Kauppa- ja Väilyliike Oy:n rakennukset paloivat maan tasalle. Myös Louekarin makasiinissa, joka sijaitsi noin 400 metrin päässä palaneista taloista, syttyi tulipalo hieman myllyn syttymisen jälkeen. Tältä makasiinilta tuli uhkasi levitä vielä myös kahteen viereiseen varastorakennukseen: Robert Saastamoinen Osakeyhtiön ja Pohjanmaan Kauppiain Osakeyhtiön toiseen varastoon sekä mm. kartanonomistaja Olli Pääkkösen ja seppä Matti Tapion lähellä sijainneisiin asuinrakennuksiin, jotka onnistuttiin kuitenkin pelastamaan tuholta.¹⁹

Huhut alkoivat kiertää paikalla välittömästi sammutustöiden aikana maanantaina aamuyöllä. Niiden mukaan palon olivat sytyttäneet tahallaan paikalliset nuorkommunistit. Etsivä keskuspoliisi tai paikallispoliisi eivät kuitenkaan olleet otta-

17 Kuulustelukertomukset. §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 213, 665–670, 690. Tornion tuomiokunnan arkisto, Oulun maakunta-arkisto (OMA).

18 Väinö Paason kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 544–545. Tornion tuomiokunnan arkisto, Oulun maakunta-arkisto (OMA).

19 Akti nro 97, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoimpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiiinin komitea) 1944–1946, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA; §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 529. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

neet asiaan tässä vaiheessa vielä mitään kantaa. Pidätykset paikallisten nuorkommunistien keskuudessa aloitettiin kuitenkin heti maanantaina 7. heinäkuuta kello 2.30, jolloin ratatyömaalla työskennellyt ja aamukolmen työjunaan matkalla ollut Etti Aaprami Karppinen pidätettiin työväentalon pihalta. Hän oli ollut paikalla noutamassa halkopinon päälle unohtunutta reppuaan, oltuaan sitä ennen vartioimassa työväentaloa lapualaisilta ja myöhemmin seuraamassa sammutustöitä kaupungilla. Useat ensimmäisenä päivänä pidätykset päästettiin kuitenkin nopeasti pois, mutta Karppista ei. Kaksi päivää myöhemmin keskiviikkona 9. heinäkuuta poliisi ryhtyi pidättämään paikallisen suojeluskunnan avustamana lisää paikallisia nuorkommunisteiksi tunnettuja työläisnuoria. *Lapin Kansa* kirjoitti seuraavana päivänä torstaina 10. heinäkuuta ”kommunistiroistoja” olevan pidätettynä jo 14. Lehti kertoi saaneensa poliisin tutkimuksista myös ”kiintoisia tietoja.”²⁰

Kiinni otettiin keskiviikkona 9. päivä 21-vuotias puukkoseppä Toivo Hyvönen sekä Kemissä paikallispoliisin toimesta 10. päivä varaton ja vanhempien luona asunut 16-vuotias Antti Kangas. Lauantaina 12. päivä pidätettiin vielä 20-vuotias auton asentaja Oka Paavo Laukkanen. Muita jutussa pidätettyjä nuorkommunisteja olivat 20-vuotias Arvo Johannes (Jukka) Kumpumäki, Ellen Halttu, 14-vuotias Taimi Nieminen eli Pallari, kyyditetyn Alex Hyvösen tyttäret Kerttu (17) ja hänen isosiskonsa Alli sekä 16-vuotias kemiläinen Laila Helena Leppänen.²¹ Toivo Hyvösen kuulustelut aloitettiin kolmantena päivänä pidätyksen jälkeen, koska pidätettyjä alustavasti kuultaessa oli huomattu heidän varmasti ”salaavan jotain todellisuutta”²². Näissä kuulusteluissa saatiin selville, että Hyvöselle oli kerrottu kauppalan tuhoaikeista vasta tekoa edeltävänä päivänä, sunnuntaina 6. heinäkuuta, kun uimarannalla oli sovittu palon toteuttamisesta. Kun hän oli tuolloin kysynyt syytä tällaiseen tekoon, oli hän kertomansa mukaan saanut vastaukseksi: ”Kostoksi fasis-teille kyydityksestä.” Hyvönen oli sitten sytyttänyt yhdessä idean keksijän Paason kanssa myllyn, josta muut lähialueen palot saivat alkunsa.²³ Rannalla oli sovittu, että Paaso, Hyvönen ja Kangas jäisivät sytyttämisen vuoksi yöksi työväentalolle, ja että mistään asiaan liittyvästä ei puhuttaisi myöhemmin mitään.²⁴

Kuulustelupöytäkirjojen mukaan Työväentalolle tuli kuitenkin myös Etti Aaprami Karppinen. Hänen annettiin jäädä, sillä hän suostui mukaan toimintaan kuultuaan suunnitelmista. Tutkintapöytäkirjojen mukaan hän oli ensin sytyttänyt Pohjanmaan Kauppiaille kuuluneen varaston sekä myöhemmin kauempana olleen Louekarin makasiinin. Ensimmäisen rakennuksen sytytettyään hän oli lähtenyt kuljeksimaan kaupungille ja tullut Louekarin makasiinille ”mennen siellä makasii-

20 *Lapin Kansa* 10.7.1930 ”Ovatko Rovaniemen murhapolttoon syylliset kommunistit joutuneet poliisiin haltuun?” (ei tekijää).

21 Pidätyspäivät kerätty kihlakunnan kärjäistunnon pöytäkirjoista sekä Valpon esitutkintapöytäkirjasta 97/45.

22 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 531. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

23 Toivo Hyvösen kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 549–553. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

24 Paason kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 547. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

niin sisälle takaseinässä olevasta ovesta” mukanaan vuorilliset boksnahkaiset kintaat. Makasiinissa hän oli laittanut kintaansa lautaseinän täytteisiin sytyttäen ne palamaan. Tämän jälkeen hän oli poistunut samasta ovesta, mistä oli makasiinin sisälle tullutkin.²⁵

Eva Hynynen työskenteli Työväentalon tarjoilijattarena. Hynynen kertoi rikosetsivä Yrjö Myllylälle, että paikalle tilattiin puhelimella ”pikku-äiti”. Hänet tunnettiin nuoresta iästä huolimatta Karihaaran työväentalolla vaikuttanut Laila Helena Leppäsenä, joka lääninrikosetsivä Hjalmar Kylmäsen kuulusteluissa tunnusti avustaneensa palon sytyttämisessä.²⁶ Antti Kangas kertoi kuulusteluissa, että palon sytyttämisen jälkeen he menivät Paason kanssa takaisin työväentalolle ja kaivautuivat ullakolla siellä täyteenä olleiden sahamuhien sisään. Maanantaina aamuyöllä joskus kello neljän-viiden aikaan paikalle tulivat Jukka Kumpumäki ja Eva Hynynen, jolloin he sopivat, miten kuulusteluissa tullaan asiasta kertomaan.²⁷

Palon jälkeisenä viikonloppuna rovaniemeläinen tehtailija ja everstiluutnantti P. A. Autti perusti vapaaehtoisen kansalaisjärjestön, jonka tehtävänä oli saattaa poliisiin tietoon: ”sellaisia tietoja ja näkökohtia, jotka syystä tai toisesta eivät ole tulleet viranomaisten tietoon, mutta joilla asian selvityksessä saattaa olla merkitystä.”²⁸ Autin järjestöä voisi kuvailla sanoilla kuolemanpartio.²⁹

Lehdissä kirjoitettiin torstaina 10. heinäkuuta, miten kauppalan väestössä valitsi: ”Levottomuutta tutkimusten hitaudesta.” Lehdissä kerrottiin väestön edelleenkin olevan kiihdyksissä, eikä se ”tahtonut maltaa rauhassa odottaa tutkimusten tuloksia”.³⁰ Lauantaina 12. heinäkuuta teosta omien sanojensa mukaan kieltäytynyt, mutta siitä tietoinen Oka Laukkanen näytti komisario Eino Poikelalle, Kylmäselle ja Myllylälle tien, josta hänen ryhmänsä oli paloyönä mennyt Ounasvaaralle turvaan. Täsmälleen saman tien näytti tämän jälkeen myös poliisien mukaan seuraavaksi otettu Jukka Kumpumäki asiaa häneltä erikseen pyydettyään.³¹ Samana päivänä lehdissä kyseltiin, oliko poliisilla jo ”murhapolton johtolangat käsisään”, ja arveltiin heillä olevan hallussaan ”lienee ainakin yksi palon sytyttäjäistä”.³²

25 Etti Aaprami Karppisen kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 554–561. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

26 Laila Helena Leppäsen kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 562–565. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

27 Eva Hynynen kuulustelukertomus, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 538–544. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

28 Siltala 1985, 213.

29 Ajatus on yleisempään viittaava ja syntyi vertailemalla toimintamallia muihin historiassa toimineisiin vastaaviin ryhmittymiin. Kolumbiassa ja muualla Etelä-Amerikassa samankaltaisia ryhmittymiä, joita ko. nimellä on kutsuttu, on ollut sekä hallituksella, että myös niitä vastaan taisteleilla sisseillä eri aikoina. Tästä Kolumbiaan liittyen ks. esim. Bowden 2001, 5–60. Suomessa terroria tuli sisällissodassa eri alueille harjoittamaan ulkopaikkakuntalaisista koottu ”lentävä osasto” tai ”tiedusteluosasto”. Tästä ks. Tikka 2004; vuoden 1930 tilanteesta Lapualaisten suhteen ks. myös esim. Siltala 1985.

30 Rovaniemi 10.7.1930 ”Rovaniemen suurpalo todistettavasti murhapoltto” (ei tekijää).

31 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 574. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

32 Lapin Kansa 12.7.1930 ”Ovatko Rovaniemen murhapoltoon syylliset kommunistit joutuneet poliisiin haltuun?” (ei tekijää).

Poliisin esitutkintapöytäkirjojen mukaan kyseessä ei mitenkään voinut olla vaakuuspetos. Kihlakunnanoikeuden istunnossa 20. elokuuta selitettiin, että kauppiat ”olivat hyvässä taloudellisessa asemassa, eikä myöskään palaneen omaisuuden palovakuutukset olleet todellisia arvoja korkeammat”. Tästä pääteltiin, että ”ei voida olettaa jonkun palaneen omaisuuden omistajan olevan syyllinen”. Paikkakunnalla ei myöskään tiedetty olleen palon aikoihin ketään ”byromaania”. Näin ollen ”oli ajateltavissa, että palo oli syytetty ilikityönä tai kostotoimenpiteenä”. Lisäseikkoina tähän liittyen poliisin mukaan tuli yleisellä tasolla ottaa huomioon myös ”edellisten viikkojen kiihtynyt poliittinen tilanne” sekä yksityisellä tasolla Alex Hyvösen kyyditys, jossa ”eräät tuntemattomat henkilöt” olivat yöllä vieneet hänet kodistaan ja kyydinneet rajalle. Lisäksi pääkaupungissa juuri maanantaina 7. heinäkuuta tapahtunut talonpoikaismarssi oli ”tunnetusti kiihdyttänyt paikkakunnan kommunistisen väestön mielialaa”. Näiden syiden nojalla näytti ”ainoalta mahdollisuudelta”, että palon olivat syöttäneet joko oman paikkakunnan tai muualta saapuneet kommunistit. Olettamusta tuki myös se seikka, että ”eräs henkilö” oli lauantaina 5. heinäkuuta kuullut junassa matkalla Kemistä Rovaniemelle Antti Kangasnimisen kommunistinuorukaisen sanovan matkatoverilleen, että ”Rovaniemellä saattaa sunnuntain seudulla tulla kiirettä”.³³

Poliisi kuuli tätä Kankaan sanat kuullutta Etsivän keskuspoliisin ylietsivä Toivo Keskitaloa todistajana heinäkuun 28. päivänä. Hän kertoi tuolloin todistajan ominaisuudessa miten Antti Kankaaksi tunnistettu työmies sanoi junassa toiselle työmiehelle, joksi myöhemmin tunnistettiin Eemil Hoikka Koivun kylästä, että ”voi siellä Rovaniemellä olla kiirettä pyhän aikaan, kun sattuu”.³⁴ Poliisiasemalle tuotuna Hoikka sitten muisti – kuitenkin vasta vastakkain Kankaan kanssa kuultuna – Kankaan sanoneen hänelle ”jotakin siihen suuntaan, että Rovaniemellä voi sunnuntain aikaan tulla kiirettä, kun sattuu”.³⁵

LEHDET RAJAAVAT KANSALLISEN RYHMÄN JULKISUUDESSA

Ennen kuin katsotaan millaisia tuomioita tapahtumista langetettiin, on syytä katsoa mielipiteitä, joita kommunisteihin, murhapolttoon, poliisin tehtäviin tai yhteiskunnan yleiseen tilaan asiaan liittyen liitettiin julkisuudessa kesällä 1930. Näitä kommentteja tarkastellaan seuraavassa sekä muistojen että kansallisen ryhmän psyykkisen rajan silloisina rakennusaineina.

Seuraavassa tuon pelkistetysti esille kesällä 1930 lehdistöjulkisuudessa toimineen kollektiivisen, yksilöiden toimet ylittävän jaetun projektioinnin³⁶, jolla sisä-

33 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 530–531. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

34 Ylietsivä Toivo Keskitalon todistajanlausunto kuulusteluissa 28.7.1930, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 591–592. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

35 Eemil Hoikan kuulustelu, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIA:130 Välikäräjät 1930, 592–593. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

36 Vrt. teoreettisesti Anzieu 1984, 100–108.

ryhmää määrittelevää ryhmäfantasiaa ylläpidettiin sen kaikessa ehdottomuudessa Rovaniemen murhapoltto tapaukseen liittyen. Ryhmäfantasia väritti kansallisesti ajattelevan ja homogenisoivaa painetta muita kohtaan ilmaisevan ryhmän suhdetta kommunismiin pitkälle eteenpäin. Tämä tapahtui ryhmän jakaman ja sen rajoja ylläpitävän tiedostamattoman elämäntavan kautta, josta ryhmäfantasia on ilmaista.³⁷

Helsingin Sanomissa oli vaadittu jo sunnuntaina 6. heinäkuuta eli paloa edeltävänä päivänä, että mielivallasta oli nyt tehtävä loppu. Lehdessä kerrottiin maassa harjoitetun kevään ja kesän aikana mieli- ja väkivaltatilaisuuksia, joita hallitus- ja järjestysviranomaiset eivät olleet voineet estää. Tällaiset yksityisten kansalaispiirien oma-aloitteisesti aloittamat toimet oli lehden mukaan tuomittava ankarasti, oli tekijöinä sitten vaikka kommunistit, kuten useimmissa tapauksissa huomattiinkin olleen.³⁸ *Rovaniemi*-lehti oli julistanut lauantaina 5. heinäkuuta yksiselitteisesti, että kommunismi oli tuhattava. Tähän vaikuttaakseen Suomen talonpojat olivat päättäneet marssia jälleen pääkaupunkiin ja lausua käsityksensä asiasta julki voimakkaasti ja arvokkaasti.³⁹ Lehtien kirjoittelussa ilmenee myös selvästi, miten vuoden 1918 tapahtumien seurauksena tunnetut pelot aktivoituivat tai olivat julkisen keskustelun taustalla kesällä 1930.

Maanantaina 7. heinäkuuta nämä edeltävien päivien ja kuukausien aikana esiin manatut pelot sitten osoittautuivat käsillä olevaksi todellisuudeksi. Jopa *Helsingin Sanomat* teki asiasta jo heti maanantaina lisälehdet, mikä sillä ei yleensä ole ollut tapana ellei kyseessä ole ollut jokin aivan poikkeuksellisen suuruusluokan tapahtuma. Tässä yksisivuisessa lisälehdessä julistettiin suurilla kirjaimilla, miten ”kommunistien murhapolttojoukkue” nyt oli ryhtynyt toimimaan Rovaniemellä. Uutiset välittyivät pääkaupunkiin siis lähes reaaliaikaisesti. Kolmen murhapolttajaa kerrottiin jo olevan kiinni ja kaikkiaan 24 muun tulleen pidätetyksi.⁴⁰ Seuraavana päivänä eli tiistaina 8. heinäkuuta edellisen päivän kovia äänenpainoja vedettiin hieman takaisin, kun lehdessä todettiin varovasti, että näytti siltä, että Rovaniemen palo ilmeisesti oli murhapoltto. Lehdessä kerrottiin, että vaikka tutkimukset vielä olivatkin kesken, oli kaikesta päättäen selvää, että ilkityöt olivat kommunistien järjestämiä. Siksi kaikissa tapauksissa oli nyt syytä olla varuillaan kommunistien tihutöiden varalta. Paikallisissa lehdissä kerrottiin teon olleen ”kommunististen huligaanien katala hirmutyö”, yritystä polttaa koko kauppa poroksi sekä ”kommunistisen provokationin julkea seuraus”.⁴¹

Paikallisessa *Rovaniemi*-lehdessä suurpaloa uutisoitiin useina päivinä sen tapahtumisen jälkeen. Lehdessä todettiin 10. päivä torstaina palaneen myllyn seinää ”aivan varmasti vaillellan helposti palavalla aineella”, sillä olivathan myllyn kaksi seinää äkkiä syttyneet koko pituudeltaan palamaan, kuten lehti silminnäkijän lausun-

37 Vrt. esim. Hentilä 1984, 158.

38 HS 6.7.1930 ”Mielivallasta tehtävä loppu” (ei tekijää).

39 Rovaniemi 5.7.1930 ”Kommunismi Suomessa on tuhattava” (ei tekijää).

40 HS lisälehti 7.7.1930 ”Kommunistien murhapolttojoukkue toiminnassa Rovaniemellä” (ei tekijää).

41 Lapin Kansa 8.7.1930 ”Kommunististen huligaanien katala hirmutyö: Rovaniemen kauppa yritettiin polttaa poroksi toissayönä” (ei tekijää); Rovaniemi 8.7.1930 ”Kommunistisen provokationin julkea seuraus” (ei tekijää).

non mukaan tiesi kertoa. Lehti myös varoitti samalla, ettei ”huhuihin ole asiassa luottamista”. Siksi lehti olikin omien sanojensa mukaan ”omalta osaltaan sivuuttanut ne keveästi ilman mitään mainintaa”.⁴² Tässä näkyy nyt se miten ryhmäfantasian uhkakuvaa esiteltiin ja siitä ”tiedotettiin” ryhmän todellisuuskäsityksen muodostaneen yhteiskunnallisen defenssin jakaneille ihmisille.⁴³

Suomen sosialidemokraatissa taas kerrottiin tiistaina 8. heinäkuuta tuoreeltaan talonpoikaismarssin jälkeen kriisin kärjen olevan nyt toistaiseksi sivuutettu.⁴⁴ Kriisillä ja sen laukeamisella oli kevään ja alkukesän tapahtumissa tietenkin tulevaan kietoutuva oma esihistoriansa. *Rovaniemi*-lehdessä nimittäin oli kerrottu jo 12. kesäkuuta uhkailevaan sävyyn, miten kärsivällisyys voi loppua.

Uutinen liittyi keväällä tapahtuneen *Työn Ääni* -kirjapainon rikkomisjutun oikeuskäsittelyn alkamiseen, jota työväki oli lehtitietojen mukaan häirinnyt valtavalta hiljaisella mielenosoituksella, joka oli päättynyt kärjärauhan rikkomiseen. Tämä oli saanut koko maan vavahtamaan. Lehden mukaan Pohjanmaan kunnian arka ja vapautta rakastava rahvas vastasi tähän toteamalla lehdessä, että kommunistien rehentely laillisen yhteiskunnan murtamiseksi oli mennyt jo liian pitkälle. Kommunistien yhteiskunnassa pitämää meteliä vaiennettiin konkreettisesti hävitämällä *Työn Äänen* tilat.⁴⁵

Lehdistössä ylläpidettyjen kansallisten ennakoasenteiden voimakkuutta kuvaa myös suhtautuminen yhteen ajalla sattuneeseen henkirikokseen. *Rovaniemi*-lehdessä kirjoitettiin 3. heinäkuuta poliisin kuolemasta Vaasassa. Tekijä oli selvinnyt heti tuoreeltaan. Artikkelissa kuitenkin kysyttiin, oliko kommunisti tarttunut aseeseen aatteensa puolesta ja surmannut ratsukonstaapeli Arvo Sorvarin. Teon tekijäksi nimettiin lehdessä vasemmistolainen autonkuljettaja Kalle Valve. Valve kertoi Sorvarin uhanneen häntä kotonaan puukolla ja hänen toimineen tilanteessa itsepuolustukseksi. Vastaterrorin pelko on mitä ilmeisin tässä yhteydessä.⁴⁶

Heinäkuun 5. *Rovaniemi*-lehdessä kommunistien kerrottiin pitäneen salaisen kokouksen, jossa oli suunniteltu otteita tihutöiksi. Yrityksien todettiin kuitenkin jääneen toteutumatta tietojen vuodettua julkisuuteen. Ehkä osittain tämän takia tiedettiin heti paloyön jälkeen maanantaina päivällä kertoa, että Rovaniemellä sattunut teko oli luultavasti kommunistien järjestämä.⁴⁷ Myös *Rovaniemi*-lehdessä tiedettiin 8. heinäkuuta tiistaina teon olleen kommunistisen provokatsioonin julkea seuraus.⁴⁸ *Suomen sosialidemokraatissa* kyllä kysyttiin tuolloin, oliko palo suunniteltu poltto? Lehden mukaan eräiden kommunistien väitettiin suunnitelleen asiaa salaisessa kokouksessa, ja tiedettiin, että 10 asiaan sekaantunutta henkilöä oli pidätettyä. Lehdellä oli varmaa tietoa myös siitä, että eräiden syyllisyys oli tullut tode-

42 *Rovaniemi* 10.7.1930 ”Rovaniemen suurpalo todistettavasti murhapoltto” (ei tekijää).

43 Vrt. esim. Spivak 1999, 4–6.

44 *Suomen sosialidemokraatti* 8.7.1930 ”Lapualais-retki sujui rauhallisesti” (ei tekijää).

45 *Rovaniemi* 12.6.1930 ”Kärsivällisyys voi loppua” (ei tekijää). *Työn Äänen* vaiennamisesta ks. Siltala 1985, 68–73.

46 Maaseudun tulevaisuus 3.7.1930 ”Poliisi murhattu Vaasassa” (ei tekijää); *Rovaniemi* 3.7.1930 ”Kommunisti ampunut poliisin Vaasassa” (ei tekijää).

47 *Rovaniemi* ”Kommunistit liikehtivät?” (ei tekijää); Maaseudun Tulevaisuus 8.7.1930 ”Murhapoltto Rovaniemellä” (ei tekijää).

48 *Rovaniemi* 8.7.1930 ”Kommunistisen provokatsioonin julkea seuraus” (ei tekijää).

tuksi ja heistä useimpia vastaan oli selvinnyt sitovia todisteita. Kokkolassa kerrottiin samaan aikaan pidätetyn 30 kommunistia. Varmana tietona esitettiin myös, että Keminsillat oli aiottu räjäyttää ilmaan.⁴⁹

Kerrottiin myös, että Pohjois-Suomen sahojen vartiostoja ryhdytään vahvistamaan. Olihan Etsivän keskuspoliisinkin taholta lehden mukaan ilmoitettu, että kommunistit olisivat salaisissa kokouksissa suunnitelleet Kemijoen siltojen räjäyttämistä. Artikkelin lopussa tieto tästä ilmoituksesta kuitenkin peruttiin.⁵⁰ *Helsingin Sanomissa* peruutus samaisesta tiistaina 8. päivä julkistetusta räjäytysyrityksestä tehtiin keskiviikon lehdessä.⁵¹ Lehtien mukaan Rovaniemen kauppalassa kuitenkin tulnaisiin nyt ryhtymään tehokkaisiin palosuojelutoimiin, jotta tulevat tuhot estetäisiin jo ennalta. Kauppala oli tarkoitus jakaa viiteen alueeseen, joissa kussakin ryhtyisi liikkumaan öiseen aikaan vartiot.⁵² Pahin saattoi tapahtua aivan odottamatta, ja siksi siihen kannatti varautua jo ennalta sen ollessa mielissä läsnä olevaa todellisuutta koko ajan. Tunnelmat muistuttivat syksyn 1918 sisällissotatodellisuutta.

Palon jälkeisellä viikolla heinäkuun 10. päivä *Rovaniemi*-lehdessä kysyttiin, oliko kyyditetty Alex Hyvönen palannut takaisin. Lehden mukaan kauppalassa kierteleli itsepintainen huhu, jonka mukaan Hyvönen ei olisikaan viihtynyt tuhannet ja taas tuhannet kerrat ylistämässään Neuvostolassa, vaan olisi nyt palannut takaisin tähän porvarien maahan. ”Vahinko Alexille, jos tämä huhu on tosi!”, lehti totesi.⁵³ *Rovaniemi*-lehti kyseli myös 15. heinäkuuta, oliko tuolloin aiottu vuorostaan Sodankylän kirkonkylä hävittää tulen avulla maan tasalle? Lehti tiesi, että syylliset joista pari oli ”lienee tunnettu”, olivat kommunisteja. Lehtien mukaan myös Sodankylässä oli niihin aikoihin nähty ”täkäläisiä kommunisteja”.⁵⁴

Lehdet julkaisivat kansallisen yhtenäisyyden kannalta samaan aikaan myös rohkaisevia uutisia. *Suomen sosialidemokraatissa* julistettiin 13. heinäkuuta, että Rovaniemellä ei ole levottomuuksia. Kaikki tiedot niistä olivat lehden mukaan perättömiä. Lapuan liikkeen valtuuskunnan jäsen everstiluutnantti P. A. Autti oli ilmoittanut STT:lle, että kaikki kuljeskelevien kommunististen tukkityömiesten yritykset saada aikaan levottomuuksia oli otettu Rovaniemellä huomioon ja niitä silmällä pitäen oli ryhdytty vastatoimenpiteisiin.⁵⁵ *Lapin Kansassa* kerrottiin murhapolttojen selviävän heinäkuun 15.päivä. Maaherra E. Y. Pehkonen, joka oli vierailulla Rovaniemellä, oli todennut lehdelle tutkimusten olevan oikealla tolalla. Lehdessä myös kerrottiin kauppalan asukkaiden lähetystön käyneen maaherran puheilla tut-

49 HS 8.7.1930 ”Kommunistien tihutöitä varottava” (kirjeenvaihtajalta); HS 8.7.1930 ”Kommunistitihuja Pohjolassa” (kirjeenvaihtajalta); HS 9.7.1930 ”Kommunistitoiminta pohjoisessa” (kirjeenvaihtajalta).

50 Sd. 8.7.1930 ”Oliko Rovaniemen palo suunniteltu poltto?” (ei tekijää).

51 HS 9.7.1930 ”Kommunistitoiminta Pohjoisessa” (kirjeenvaihtajalta).

52 *Lapin Kansa* 8.7.1930 ”Kommunististen huligaanien katala hirmutyö: Rovaniemen kauppala yritettiin polttaa poroksi toissayönä” (ei tekijää); *Rovaniemi* 8.7.1930 ”Kommunistisen provokatsioonin julkea seuraus” (ei tekijää).

53 *Rovaniemi* 10.7.1930 ”Rovaniemen suurpalo todistettavasti murhapoltto” (ei tekijää).

54 *Rovaniemi* 15.7.1930 ”Onko aiottu nyt Sodankylän kirkonkylä hävittää tulen avulla maan tasalle?” (ei tekijää).

55 Sd. 13.7.1930 ”Rovaniemellä ei ole levottomuuksia” (STT).

kimuksiin liittyen. Läänin poliisitarkastaja Väinö Suhosen kerrottiin tulevan mukaan tutkimuksiin. Siksi juttu olikin lehden tietojen mukaan nyt selviämässä. Lehdessä todettiin myös maaherran sulkeneen Rovaniemen työväentalon, sillä sieltä oli löydetty kiihotuskirjallisuutta.⁵⁶

Ryhmäfantasiaan liittyvää me-kuvaa rakennettiin ja vahvistettiin lehdissä. Tätä heijasteli ajatus siitä, miten ”kansallinen rahvas” oli kulkenut itselleen valitsemalla reitillä vakaasti jo maanantaina 7. heinäkuuta. Lehdissä kerrottiin kulkemisen tapahtuneen vakavin mielin liikkeen omassa, hyvin järjestetyssä mielenosoituksessa. Kyse oli tuolloin järjestetystä talonpoikaismarssista. Sen ruokailustakin mainittiin lehdessä erikseen, että kaikki oli tapahtunut mitä parhaimmassa järjestyksessä. Miehet oli jaettu ryhmiin ja he olivat täsmällisesti järjestyneet suoriin riveihin, jotka jonossa vietiin kenttäreittien luo. Niiden luona lotat sitten huolehtivat tarjoiluista miehille ”tottuneesti”. Lapualaisten rivien suoruuksia ja heidän rintamansa eheyttä⁵⁷ esitelleen lehtikuvan tekstissä kerrottiin joukkojen täyttäneen Valtioneuvoston torin keskuksen reunoja myöten.⁵⁸ Kaaoksesta syntyi massojen riviin järjestyksen myötä kansallinen järjestys.

Kansalliseksi määritellyn tilan kerrottiin tässä olevan konkreettisesti täynnä, tarkkaan rajattua ja hyvässä järjestyksessä, eikä sen yhteyteen sopinut mitään kaaosta tuottavia sekoittavia elementtejä. Ei ainakaan lehtien siitä antamassa kuvassa. Rituaalissa oli myös kyse kansallisen tilanteen uudelleen luonnista. Valta oli saavutettu samalla joukolla ja nyt se annettiin uudelleen itsensä demokratialla lianneille poliittisille ryhmille. Lapua oli ensisijaisesti epäpoliittinen liike, jonka tuhoutuminen alkoi sen politisoitumisesta.⁵⁹

Tätä rituaalista vallan uudelleen luontia kuvaa myös paloa edeltäneitä ahdistavan sekavia tunnelmia selkeyttänyt surujuhla, joka pidettiin Rovaniemellä marssijoiden palattua Helsingistä. Paikalliset lehdet kertoivat, miten joukot olivat kotiutuneet ikimuistettavalta ja vaiherikkaalta marssilta Helsingistä. Marssin paluumatkan oli lehtien mukaan ollut yhtä juhlaa. Palattuaan miehet suuntasivat heti ensimmäiseksi kauppalan suurpalon raunioille. Siellä pidettiin juhlava muistohetki. Marssijat kertoivat lehdille katsellessaan tihutyön jälkiä, että heitä oli jo Helsingin pallokentällä järkyttänyt tieto siitä, että kauppa oli yritetty tuhota.⁶⁰

Näistä kansallisen ryhmän tilaa ja sen rajoja selkeyttävistä toimista huolimatta jokin tuntui edelleen vaivaavan kansallista kokonaisuutta. *Suomen sosialidemokratiasakin* nimittäin kyseltiin 20. heinäkuuta, mistä ”ajalla vallitseva” syöpä aiheutui. Osaksi kansallista ryhmadynamiikka lehden syöpäpuheet kytki samaisessa lehdessä ollut spekulatio siitä, oliko kyse kenties ylikulttuurista. Jopa vaarattomat

56 Lapin Kansa 15.7.1930 ”Maaherra E. Y. Pehkonen: tutkimukset Rovaniemen murhapolttojen johdosta ovat oikealla tolalla” (ei tekijää); Lapin Kansa 15.7.1930 ”Rovaniemen työväentalo suljettu maaherran toimesta” (ei tekijää). Lehdissä kirjoitettiin, miten ”ketju rikollisten ympärillä oli kiristymässä”.

57 Rintaman eheyden vaatimuksesta ks. Rovaniemi 28.6.1930 ”Porvarillinen rintama eheäksi talonpoikaismarssiin nähden” (ei tekijää).

58 HS 8.7.1930 ”Helsingin marssin päivä” (ei tekijää).

59 Siltala 1985; Ahti 1987.

60 Rovaniemi 12.7.1930 ”Talonpoikaismarssin osanottajat kotiutuneet ikimuistettavalta ja vaiherikkaalta matkaltaan” (ei tekijää).

yllellisyystuotteet, kuten kahvi ja tee nimittäin nimettiin samaisessa artikkelissa vaarallisiksi nautintoaineiksi korostaen näin kansallisesti ajattelevien kansalaisten ruumiillisen itsekontrollin tarvetta.⁶¹ Sama yhteiskunnallisia tauteja koskeva huoli jaettiin myös yleisemmin. *Lapin Kansa* kirjoitti elokuun 2. päivä Suomessa syntyneen lain sallimissa piireissä valtiollinen ja yhteiskunnallinen spitaalitauti, joka tiedettiin nimetä ”kommunismiksi”. Taudin poisjuurimiseksi oli lehden sanojen mukaan luovuttava liian humaanisista teorioista.⁶²

Suurpaloa esitelleet valokuvat puhuivat lehden mukaan selvää kieltä koko tilanteen kaameudesta.⁶³ *Rovaniemi*-lehdessä oli todettu 15. heinäkuuta, että murhapolton seurauksena tehdyt kuulustelut johtaisivat suotuisiin tuloksiin, ja että heränneet kansalaismiehet saivat tyyntyä. Siitä oli merkinä mm. Rovaniemen työväentalon sulkeminen.⁶⁴ Muutamaa päivää myöhemmin myös maakunnan muiden työväentalojen ovet oli naulattu kiinni.⁶⁵ Uhattuna ollut kansallinen isäntävalta ulotti näin otteensa takaisin niihin konkreettisiin paikkoihin, joissa se koki menettäneensä kansallista tahtoa edustaneen puhe- ja määräysvaltansa. Paikallista kansallista tahtoa edustanut Autti saattoikin tämän vuoksi antaa ilmoituksensa toimenpiteistä uhkaavia levottomuuksia vastaan. Isännän ääni kuului taas paikkakunnalla. Kyse oli myös koko maata koskettavasta ilmiöstä. *Maaseudun Tulevaisuudessa* kirjoitettiin 19. elokuuta kunnanvaltuustojen puhdistamisen jatkuvan kautta koko maan.⁶⁶ Yhteiskunnallista ”spitaalitautia” oltiin siis juurimassa pois kansallisesta kokonaisuudesta konkreettisin sulkutoimenpitein. Samalla koetettiin symbolisesti palata vuoden 1917 vielä tuolloin yhtenäiseen tilanteeseen.

Viikko Rovaniemen tapahtumien jälkeen *Suomen Sosialidemokratissa* kerrottiin samaiseen kansalliseen ryhmädynaamiseen julkisuusluottavuuteen kytkeytyen, miten maassa oli rajaton lippukahu. Poliisiviranomaiset olivat Kannuksessa poistaneet tangosta osuustoimintalipun, joka osuustoimintapäivänä salossa liehuessaan muistutti ihmisiä kansojen yhteistyöskentelystä osuustoiminnan alalla (kontaktille laajempaan vuorovaikutukseen annettiin tässä yhteydessä negatiivisesti latautunut merkitys).⁶⁷

Siltala on viitannut kytditysriskosten ja muiden poliisitutkintojen välillä vallinneeseen laadulliseen eroon 1930. Vaikka ajan poliisivoimien laadullinen ja määräl-

61 Sd. 20.7.1930 ”Syöpä ja sen aiheutuminen” (ei tekijää). Lääketieteen historiaan perehtyminen todentaa asian ryhmäfantasialuonteen, sillä bakteriologinen vallankumous oli tapahtunut 1800-luvun lopussa ja penisilliiniä ei vielä tunnettu tähän aikaan. Myös kuvantaminen oli vasta alkuvaiheissaan. Lääketieteen keinot syöpää vastaan olivat olemattomat. Syövästä puhuminen vertautuu siis johonkin täysin ylivoimaiseen vastustajaan jonka edessä ollaan avuttomia. Myös puhuminen asian vallitsemisesta ajalla viittaa yleisempään ja hahmottomampaan tässä yhteydessä. Tautien historiasta ja lääketieteen kehityksestä ks. esim. Kallioinen 2005 sekä Vuorinen 2002.

62 *Lapin Kansa* 2.8.1930 ”Täällä on syntynyt lain sallimissa piireissä valtiollinen ja yhteiskunnallinen spitaalitauti” (ei tekijää).

63 *Lapin Kansa* 10.7.1930.

64 *Rovaniemi* 15.7.1930 ”Tutkimukset ja kuulustelut murhapolton suhteen jatkuvat” (ei tekijää); *Rovaniemi* 15.7.1930 ”Heränneet kansalaismiehet voivat tyyntyä ja maassa voi vallita rauhantila” (ei tekijää).

65 *Rovaniemi* 17.7.1930 ”Kaikki maakunnan työväentalot on nyt suljettu” (ei tekijää).

66 *Maaseudun Tulevaisuus* 19.8.1930 ”Kunnanvaltuustojen puhdistaminen jatkuu kautta maan” (ei tekijää).

67 Sd. 12.7.1930 ”Lippukahu on aivan rajaton” (ei tekijää).

linen heikkous otettaisiin huomioon, jo aikalaiset ihmettelivät miten puutteista huolimatta poliisit kykenivät selvittämään muita paljon taitavammin tehtyjä rikoksia kuin kyydityksiä. Eduskunnan varapuhemies Väinö Hakkilan kyyditys heinäkuun puolivälissä kelpaa Siltalan mukaan esimerkiksi siitä byrokraattisesta tehokkuudesta, joka poliisissa tuolloin vallitsi. Näennäisestä puuhakkuudesta huolimatta asian tutkinta ei edennyt. Jos asiat etenivät saattoivat seuraukset olla poliisille katkerat. Työmies Yrjö Holmin tappoa tutkinut lääninrikosetsivä Karl Brynolf Hilli joutui kokemaan painostuksen seuraukset, koska unohti kansallisen toimintalogiikan mukaiset perusasiat. Syyllisen kiinni jääminen näytti jo varmalta, mutta lopulta Hilli vapautettiin tehtävistään ja hänestä tehtiin syntipukki asiassa.⁶⁸

Lapuan laki samastuu tässä suojeluskuntaan ja suojeluskunta taas yhteiskunnan säilytykseen.⁶⁹ *Suomen sosialidemokraatin* toimittajan kysyessä lipun salosta poistaneelta Kannuksen nimismieheltä, millä oikeudella hän oli teon tehnyt, oli nimismies vastannut lehdelle tehneensä sen omalla oikeudellaan ja vastaavansa seurauksista itse. Hän siis teki itse mitä itse halusi edustaessaan kansallista kokonaisuutta. Lehti päätti asiasta kertoneen artikkelinsa kommenttiin: ”Kun näin pitkällä ollaan, että virkamies on etunenässä järjestyksen ja yleisten säännösten rikkojana, niin eipä ole ihme vaikka rahvas kulkeekin perässä.”⁷⁰ Myös *Lapin Kansassa* oli uutinen lippuun ja sen ”puhtauteen” liittyen. Kittilässä oli ajettu kommunistit pois valtuudesta, suljettu Kaukosen työväentalo ja vedetty valtakunnan lippu liehumaan työväentalojen tankoihin. Myös Ristiinassa nimismies kertoi toimineensa vastaavalla tavalla.⁷¹

KANSALLISEN RYHMÄN RAJAAMINEN OIKEUSISTUIMISSA

Heinäkuun 10. päivä kerrottiin *Helsingin Sanomissa Työn Ääni* -kirjapainon hävittäneiden tuomioista. Kolme vastaajaa tuomittiin muutaman kuukauden ehdollisiin vankeusrangaistuksiin, olihan kirjapainon tiloja lehden oikeudessa saamien tietojen mukaan käytetty Suomen Kommunistisen Puolueen salaisena kokouspaikkana. Lehti totesi oikeuden määränneen tuomiot ehdollisiksi ”vastaajain aikaisempiin elämäntapoihin ja teon vaikuttimiin nähden”.⁷²

Rovaniemen välikäräjillä kihlakunnanoikeus elokuun 20. päivänä kuitenkin jatkoi suhteessa edelliseen aivan toisenlaisia tuomioita murhapoltosta. Syytettynä oleista työläisistä Väinö Paaso tuomittiin 10 vuodeksi kuritushuoneeseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa 10 vuodeksi, Toivo Hyvönen seitsemäksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja olemaan 10 vuotta ilman kansalaisluottamusta, Etti Karp-

68 Siltala 1985, 377–439.

69 Vrt. esim. Tikka 2004, 401–405.

70 Sd. 12.7.1930 ”Lippukauhu on aivan rajaton” (ei tekijää).

71 *Lapin Kansa* 13.7.1930 ”Kittilässä pantiin eilen toimeksi” (ei tekijää). Vrt. Siltala 1985, 383–384, jossa Ristiinassa nimismies kävi itse ottamassa alas täläläisen työväentalon katolle vedetyn ”punaisen ryssänlipun”.

72 HS 10.7.1930 ”Työn Äänen’ kirjapainon hävittäminen” (ei tekijää).

pinen kahdeksaksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja 10 vuodeksi ilman kansalaisluottamusta, Antti Kangas nuorena rikoksenteikijänä neljäksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja kolmeksi vuodeksi todistajaksi kelpaamattomaksi, Jukka Kumpumäki avunannosta murhapolttoon kuudeksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja olemaan kahdeksan vuotta ilman kansalaisluottamusta, Oka Laukkanen kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja viideksi vuodeksi olemaan ilman kansalaisluottamusta ja Kerttu Hyvönen nuorena rikoksenteikijänä yhden vuoden vankeuteen. Taimi Nieminen jätettiin alle 15-vuotiaana tuomitsematta rangaistukseen sekä Helena Lepäsen syytteet hylättiin näytön puuttuessa. Syytetyt veloitettiin myös korvaamaan aiheuttamansa vahingot, jotka nousivat kihlakunnanoikeuden saamien tietojen mukaan satoihin tuhansiin markkoihin.⁷³ Lehdissä vahinkojen yhteissummaksi arvioitiin 5 miljoonaa markkaa.⁷⁴

Kihlakunnanoikeuden antamassa päätöksessä todettiin, että:

(...) syytetyssä Väinö Verner Paasossa jostain vaikutteista oli syntynyt ajatus kostaa porvarilliselle yhteiskunnalle joistakin viime aikaisista tapauksista syyttämällä tulipalo Rovaniemen kauppalassa ja että tuumaan sitten ovat yhtyneet syytetyt Antti Olavi Kangas, (...) Toivo Leonard Hyvönen ja Etti Aaprami Karppinen ynnä Arvo Johannes Kumpumäki, Oka Paavo Laukkanen, Kerttu Elisabet Hyvönen ja Taimi Kirsti Nieminen eli Pallari.⁷⁵

Paikalliset lehdet yllättyivät nopeasti annetusta tuomiosta.⁷⁶ Tuomiot myös tyynyttivät julkisessa sanassa ilmenneitä äärimmäisiä mielipiteitä. Erityisesti asiaa tutkineita poliiseja muistettiin kiitellä. *Lapin Kansassa* kirjoitettiin kihlakunnanoikeuden antamien tuomioiden jälkeen 23. elokuuta, että poliisi ansaitsee työstään tunnustuksen. Lehden mukaan törkeä rikosjuttu oli saatu päätökseen harvinaisen lyhyessä ajassa. Lehti tiesi kertoa, että tavallisesti kului pitkiä aikoja, ennen kuin tällaisten perusteellisesti harkittujen ja suunniteltujen rikosten suorittajien jäljille päästään. Tapaus oli lehden mukaan omiaan osoittamaan, että rikospoliisin kykyyn voi luottaa. Lehti lopetti artikkelinsa toteamukseen: ”Tiedämme, että poliisimiehillä on suoritettavanaan raskas työ. Se on ollut sitäkin vaikeampi, kun tutkimukset on täytynyt suorittaa epäkiitollisten olosuhteiden vallitessa. Kaikki kunnia sen vuoksi heille.”⁷⁷

73 Kihlakunnanoikeuden päätös asiassa, §:15 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIa:130 Välikäräjät 1930, 628–629. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; Ks. myös Rovaniemi 17.7.1930 ”Emil Starck syytteeseen murhapolttoyriydestä” (ei tekijää), jossa kerrottiin työmies Emil Starckin joutuneen samoihin aikoihin syytteeseen Sodankylässä vastaavanlaisesta yrityksestä kuin Rovaniemen ”murhapolttajat”.

74 *Lapin Kansa* 8.7.1930 ”Kommunististen huligaanien katala hirmutyö: Rovaniemen kauppa yritettiin polttaa poroksi toissayönä” (ei tekijää); ks. myös Rovaniemi 12.7.1930 ”Ei mitään uutta kuulusteluista” (ei tekijää). Pohjanmaan Kauppiaiden osakeyhtiölle arveltiin vahinkoja koituneen ainakin 1,4 miljoonan markan arvosta. Viisi miljoonaa vuoden 1930 markkaa vastaavat nykyrahassa 1432961,13 euroa.

75 Kihlakunnan oikeuden päätös jutussa §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIIa:130 Välikäräjät 1930, 626. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

76 *Lapin Kansa* 23.8.1930 ”Poliisi ansaitsee tunnustuksen” (ei tekijää).

77 *Lapin Kansa* 23.8.1930 ”Poliisi ansaitsee tunnustuksen” (ei tekijää).

Tässä näkyy selkeästi, miten viranomaisia käytettiin yhteiskunnallisena tunne-säiliönä lynkkausmielialojen vallitessa yhteiskunnassa hieman samaan tapaan kuin Taalainmaan suurissa noita oikeudenkäynneissä 1669.⁷⁸

”Epäkiitolliset olosuhteet” kuitenkin jatkuivat, sillä juttu palautettiin nopeasti Vaasan hovioikeudesta takaisin kihlakuntaan, prosessissa ilmenneiden muotovirheiden vuoksi. Kaikkia jutun osapuolia ei kuultu kihlakunnan oikeuden istunnossa, eikä myöskään kaikkia jutun mahdollisia asianomistajia tavoitettu ensimmäiseen käsittelyyn. Tämän jälkeen asiaa käsiteltiin kihlakunnanoikeudessa ensimmäisen kerran uudestaan välikäräjillä 15. marraskuuta 1930. Tällöin se kuitenkin siirrettiin seuraaville varsinaisille syyskäräjille joulukuun 15. päivälle, joilla se jälleen siirrettiin seuraaville välikäräjille tammikuun 14. päivälle 1931. Sieltä juttu alistettiin uudelleen Vaasan hovioikeuteen tarkastettavaksi (1.4.1931), josta se lähetettiin edelleen Korkeimpaan oikeuteen. Siellä juttu sai lopullisen sinetin 4.9.1931. Kaikki syytetyt, mukaan lukien nyt myös Helena Leppänen, tuomittiin pitkiin vankeusrangaistuksiin, joihin yhdistettiin lisäksi Vaasan hovioikeuden 29. joulukuuta 1930 langettamat tuomiot valtiopetoksen valmistelusta.⁷⁹

Valtiopetostuomioiden ajamiseen oli antanut aiheita syytettyjen murhapolttoa koskeissa kuulusteluissa tekemät tunnustukset heidän osallistumisestaan maanalaisen Suomen Kommunistisen Nuorisoliiton (SKNL) Kemin ”alipikin” toimintaan sen pakeissa (paikalliskomitea) ja soluissa 1920- ja 1930-luvun taitteessa. Tämän seurauksena osa pidätetyistä oli luovutettu Etsivän keskuspoliisin huostaan kuulusteluita varten 12. elokuuta vuorokaudeksi. Näissä kuulusteluissa he tunnustivat osallisuutensa SKNL:n maanalaiseen toimintaan. Raskauttavina asianhaaroina toimi se, että useat nuorista olivat myös kuuluneet Karihaarassa toimineeseen Työväenopintoyhdistys ”Valoon” tai johonkin alueen työväestön voimistelu- ja urheiluseuroista kuten Rovaniemen Reippaaseen tai Karihaaran Tenhoon. Näitä seuroja pidettiin Etsivässä keskuspoliisissa tuohon aikaan SKP:n toiminnan verhoamisena laillisuuden kaapuun.⁸⁰

Suomalaista tuomioistuinlaitosta tutkinut Jukka Kekkonen on todennut monen ensimmäisen tasavallan aikaisen tuomarin saaneen käytännön kokemuksensa toimiessaan kansalaissodan jälkeisissä valtiorikosoikeuksissa joko tuomareina tai syyttäjinä vielä lakitieteen ylioppilaina ollessaan. Myös ylivoimainen enemmistö laki-

78 Vrt. Lappalainen 2005, 245–251.

79 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 15.11.1930, §:1, Tornion tuomiokunta CIIA:130 Välikäräjät 1930, Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; Rovaniemen varsinaiset syyskäräjät joulukuun 15 päivänä 1930, §:960, Tornion tuomiokunta CIVa:176 Rovaniemen kärjäkunta syyskäräjät 1930 III, Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 14.–15.1931, §:1, Tornion tuomiokunta CIVa:180 Rovaniemen välikäräjät 1931,1932, Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; Korkein oikeus, Päätöstaltiot 1931 Syys-lokakuu V, KKO Dg 53, Syyskuun 4 päivänä 1931, päätöslehdet 18–24, Korkeimman oikeuden arkisto, KA; Akti n:o 583/200 V.D 1931 valitus asiakirjavihkoineen, KKO:n arkisto, KA.

80 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan kärjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, §:15, Tornion tuomiokunta CIIA:130 Välikäräjät 1930, 538, 571. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; osallistumisesta ks. myös seuraavat EK Valpon henkilömapiit: Hmp 2232 Laukkanen, Oka Paavo; Hmp 2889 Paaso, Väinö; Hmp 2024 Hyvönen, Toivo; Hmp 2033 Leppänen, Laila Helena; Hmp 2230 Kumpumäki, Arvo Johannes sekä TMT 219:800/7 (Värn) TA, 21–22.

miehistä toimi sodan aikana valkoisen Suomen riveissä. Suhtautumisen kommunisteihin voi siis sanoa olleen tässä käytetyn esimerkin kaltaisesti kategorista.⁸¹

Kommunisteille annettujen tuomioiden voidaan sanoa värittyneen kansallisen itsepuolustuksen mukaan. Tällä tavoin koetettiin suojella syntymässä ollutta kansallista koheesiota.⁸²

Oliko asia sitten tuomiolla selvä? Annetaanpa seuraavassa syyllisiksi jo ennen oikeuden päätöstä nimettyjen⁸³ ja murhapoltosta kuritushuoneeseen tuomittujen nuorten itse kertoa pidätysten ja oikeusistuntojen aikaisista tapahtumista. Tämä on mahdollista kahdesta eri syystä. Ensinnäkin siksi, koska tuomitut esittivät jo ensimmäisen kihlakunnan oikeudenistunnon aikana useita vastalauseita kohtelustaan pidätyksen aikana sekä myös tavoista, joilla tunnustukset oli saatu. Lisäksi tämä on mahdollista myös siksi, että sodan jälkeinen sisäpoliittisen tilanteen muutos nosti julkisuuteen useita samankaltaisia selvitystarpeita sekä aiempia vankilaloja koskien että myös poliisin toimintakäytänteitä koskien. Tällöin myös Rovaniemen murhapolttoa ryhdyttiin tutkimaan uudelleen syksyllä 1945 jatkosodan päättymisen jälkeen Brusiniin komiteaksi kutsutun toimikunnan toimesta.⁸⁴ Hengissä tapahtumista selvinneet uudistivat sitkeähenkiset kertomuksensa siitä, mitä kesällä 1930 oli tapahtunut.

TYÖVÄESTÖ POLIISINA: KOHTAAMISTEN MUISTIJÄLJET 1945

Kommunistit ryhtyivät poliisien kanssa yhteistoimintaan melko nopeasti sodan jälkeen. Vapaaehtoiset puolueenjäsenet toimivat poliisipartioiden apuna ilman poliisikoulutusta syksystä 1945 alkaen. Lisäksi Valtiolliseen poliisiin ja Liikkuvaan poliisiin ryhdyttiin rekrytoimaan kommunisteja poliiseiksi.⁸⁵ Tämän konkreettisen ulottuvuuden lisäksi työväestö halusi ryhtyä poliisiksi suomalaisessa yhteiskunnassa ja ryhtyä symbolisella kansallisella tasolla vetämään sisäryhmän rajoja uudelleen. Siksi seuraavassa on luodattava ennen Rovaniemen murhapolttojutun yhteydessä tapahtuneiden asioiden jälkiselvittelyn kuvausta hieman maan yleistä tilannetta syksyllä 1944.

Tunnelmat olivat pelokkaat. Poliisitoimesta vastannut sisäministeri Kaarlo Hillilä piti heti välirauhan solmimisen jälkeen erityisesti poliisia ja poliisikulttuuria koskevan avainpuheen radiossa illalla 20. syyskuuta. Puhe oli tähdätty kaikille suomalaisille, vaikka siinä kerrottiinkin käsiteltävän yksistään poliisiasioita. Käsittelemisen sisältöä seuraavassa lyhyesti, sillä radiopuheena se sai laajan levinneisyyden koko maassa ja muokkasi yleistä tietoisuutta poliisia koskien. Hillilän puheen ja sen

81 Kekkonen 1993, 107–116. Vrt. Hiitonen 1953 esittämään näkökulmaan sekä Björne 1977.

82 Vrt. Kernberg 1998, 273–284; empiirisesti ks. Tikka 2004, 211–213, 385–393.

83 Tästä ks. esim. §:15 Rovaniemen pitäjän ja kauppalan käräjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 530. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

84 Akti nro 97, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiniin komitea) 1944–1946, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

85 Hietaniemi 1992, 237–248.

aiheuttamien vastareaktioiden kautta tulee ymmärrettäväksi se, miksi työväestö halusi niin kiihkeästi päästä vaikuttamaan poliisitoimeen keväällä 1945 ja miksi Rovaniemen tapaus otettiin silloin uuteen viralliseen käsittelyyn. Myös muualla yhteiskunnassa ryhdyttiin esittämään vaatimuksia uusiutumisesta, kun koulu-, kirjasto- ja tuomioistuinlaitosta sekä vankeinhoitoa kohtaan esitettiin puhdistusvaatimuksia.⁸⁶

SISÄMINISTERIN TAISTELU: METELIÄ VASTAAN ITSEKURIN SOLMURUOSKALLA

Hillilä kertoi puheensa alussa puhuvansa järjestysvallan nimissä. Hän näki sodan tuloksena häviön, vaikka armeija ja kotirintama olivat pysyneet järkkymättöminä ja yksimielisinä. Hillilä kertoi vaikeuksien suomalaisten kohdalla alkavan toden teolla vasta tuolloin, ja siksi sana vaikeus olikin hänen mukaansa unohdettava kokonaan ja kaivettava ”syvälle maahan”. Kansan tuli Hillilän mukaan uskoa itseensä, sillä vain silloin se voisi toteuttaa ne tehtävät, jotka nykyinen hetki sille asetti. Itseensä uskominen tarkoitti Hillilän puheessa ”vaikenemistä”. Hänen mukaansa kansa pystyi suuriin tekoihin ainoastaan hiljaisena. Tästä syystä jokaisen ehdoton velvollisuus oli nyt itsekurin säilyttäminen jokaisella askeleella. Tämän takia kaikkien tuli myös ruoskia itseään itsekurin solmuruoskalla ja pitää huolta siitä, että juuri hänen kohdallaan kuri ja järjestys säilyivät.

Kansalaisilla oli Hillilän mukaan mahdollisuus hoitaa omat asiansa vain siinä tapauksessa, että he tulisivat olemaan itsensä herroja. Ja koska tuohon kansalliseen ankaruuden projektiin itsen hallitsemiseksi täydellisesti kuului hiljaisuus, nyt ei ollut aika repivään arvostelemiseen eikä keskinäisen toran lietsomiseen (eli poliittiset ristiriitaisuudet esiin nostavien puheenvuorojen esittämiseen). Mielet oli hillittävä. Painottaakseen sanojaan Hillilä ilmoitti vielä puheensa lopuksi, ettei hallitus aikunut sallia pienintäkään epäjärjestystä. Tässä tehtävässä hallitusta tulisi hänen mukaansa auttamaan erinomaisen hyvä ja Suomen kansaa lähellä oleva järjestysvalta. Puheen viesti saavutti myös poliisikunnan, sillä se julkaistiin lokakuussa Suomen Poliisilehdessä.⁸⁷

Omissa sen aikaisissa muistiinpanoissaan Hillilä totesi ”myrskyn voivan puhjeta” millä hetkellä hyvänsä. Tällöin tuuli puhaltaisi ja jänikset juoksisivat valkeina meren selällä. Seurauksena olisi veneen kaatuminen, jossa Suomen kansa yhdessä pirun kanssa tuolloin Hillilän mukaan oli. Siinä olleet hukkuisivat kovaksi yltyneen tuulen aiheuttaman merenkäynnin seurauksena.⁸⁸

Hillilän puheen ja muistiinpanojen keskeisin elementti oli irtipääsemässä olevien, selvästikin äänekkäiden tunteiden ja toisaalta heti välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen ahdistavina leijuvien myrskyäviksi kuvattujen psyykkisten latausten tukahduttaminen ja niiden sitominen uudelleen julkisuudessa ylläpidettävän

86 Rantala 1992; Uola 1999.

87 Suomen Poliisilehti 19/1944 ”Itsekuri on säilytettävä” (Kaarlo Hillilän radiopuhe 20.9.1944), 596.

88 Sisäministeri Hillilän päiväämättömät puoliviralliset muistiinpanot, ko C 5 31/II, Kaarlo Hillilän kokoelma, KA. Myös Hietaniemi 1992, 238 sekä Rentola 1994, 459.

moraalisen kansakunta-abstraktion piiriin. Jos liikkeellä olevat voimalliset ja kokonaisvaltaisen tuntuiset lataukset pääsisivät irti, saattaisivat seuraukset psyykkisen ”merenkäynnin” voiman takia olla tuhoisia. Hiljaisuus (eli yritys sulkeutua yhteiskunnassa ahdistavana vaikuttavalta vuorovaikutukselta ja tunnesiirroilta, joka uhkasi saastuttaa puhtaan kansallisen tilan) nostettiin Hillilän puheessa keskeiseksi sekavien tunteiden myllerrystä kanavoivaksi toimintatavaksi. Järjestysvalta esitettiin yhtenäisenä kokonaisuutena. Sen tehtävänä nähtiin olevan kansallisen lain ylläpito. Lain olemusta tutkinut kielitieteilijä Ronald Bogue toteaa, että vaikka laki palveleekin aina yhteisöllisiä arvoja ja niiden säilymistä, sen irtautuminen niiden inhimillisistä toimijoiden yhteydestä, jotka systeemin luovat ja sitä kannattelevat laittaa systeemin puolustamaan vain itseään sen parissa toimivista ihmisistä välittämättä.⁸⁹ Yksilöiden tasolla on tällöin kyse viimekädessä siitä, keitä lain säilyminen yhteisössä palvelee.

Ehkä sodan jälkeisestä kommunistiyhteistyöstä, mutta myös jo hieman aiemmasta kevään 1944 sotatilanteen muutoksesta johtuen hiljaisuutta arvostettiin tuolloin poliisin tärkeimpänä ominaisuutena. Hiljaisuuden arvostaminen kuvaa sekä poliisikulttuurin sisällä vallinnutta pitkän linjan kansallisesti orientoitunutta identiteettityön tapaa, että myös keväällä 1944 ajankohtaiseksi muodostunutta toiminnantapaa. Malliesimerkiksi helmikuun 1944 *Suomen Poliisilehdessä* nostettiin alkuvuodesta 1944 kuollut poliisi ja tunnettu painija Kustaa Pihlajamäki. Hän oli 1930-luvulla ollut oikeistolaisesti värittyneen Lauri Pihkalan Yhtymä Vientirauhan miehiä. Hänessä ruumiillistui lehden mukaan kaikki hyvän poliisin tunnusmerkit. Lähemmin häneen tutustuttaessa oli lehden artikkelin mukaan havaittu, että: ”Hänen henkinen olemuksensa oli läpikotaisin yhtä ehyt ja kiinteä kuin hänen lihaksensakin.” Hän oli myös muissa ominaisuuksissaan esikuvallinen suomalainen mies: ”Hiljainen, vaatimaton, mutta otteiltaan varma.” Ja kuitenkin hän oli ”tarpeen tullen peräänantamattoman sitkeä”, ja ”hävitessäänkin lannistumaton”.⁹⁰ Kuvauksessa tiivistyy poliisin asema tunteiden säilöjänä, sillä eheys tässä yhteydessä viittaa poliisiin ja heidän asemaansa yhteiskunnallisen säiliönä, ja tämän säiliön vuotamattomuuteen sekä kestävyyteen, koska jokin uhkasi kansallista kokemusta.⁹¹

Pihlajamäessä kuvailut ominaisuudet kertovat voimallisten latausten kautta tunnesäiliön ihanteesta, joka häneen siirrettiin fantasiatasolla. Hiljaisuutta kuulutettiin poliisien vallitsevaksi ominaisuudeksi myös Poliisi Pekan Pakinoissa *Suomen Poliisilehdessä* helmikuussa 1944. Pakinan ohje poliiseille oli, että kukin hoitakoon leiviskänsä ja olkoon ”hiljaa”, paitsi jos puhui mukavia. Pakinassa luotiin kuva suomalaisesta pystyssä päin seisovasta poliisimiehestä, jota ei pystytty ylipuhumaan, vaikka hänelle kuinka puhuttaisiin mitä tahansa paikkansapitämättömiä asioita. Lehti totesi: ”Me vain olemme ja annamme puhua, mutta emme siitä miksikään muutu.” Siksi poliisi varsinkin nyt oli hiljaa, ja katsoi oman hiljaisuutensa lisäksi, että kaikki muutkin asiattomat olivat hiljaa, kuten lehti painotti.

Pyrkikö tässä poliisin ja asiattomat yhteen liittävässä lipsahduksessa esiin asian tuolloin ajankohtainen sisältö? Nousiko siinä esitietoiseen käsittelyyn ajatus tule-

89 Bogue 2003, 81–85.

90 Suomen Poliisilehti 6/1944 ”Sivullisen silmällä. III.” (Rasti), 147–148.

91 Bion 1962, 90–98.

vaisuudessa uhkaamassa olevasta toimijuuden menetyksestä yleisemmällä kansallisa tasolla? Itseä koskevien päätöksien teon suhteenhan asiattomuus kertoisi ole mattomista vaikutusmahdollisuuksista suurempien valtakonstellaatioiden edessä. Yhdysvaltain hallitus oli tammikuun lopussa kehottanut Suomea viipymättä sol mimaan rauhan. Helsinki myös kärsi kirjoituksen julkaisemisen aikoihin lähes ko ko helmikuun ajan kiivaista pommituksista. Tähän ehkä sisältyy myös asian ydin. Ulkopuolelta tuleviin kehotuksiin ei voitu luottaa, koska niiden antajan liittolainen samaan aikaan kylvi pommimattoja ihmisten niskaan. Pystypäisyyden säilyttämi sessä kuitenkin oli kyse luomismyytin rakentamisesta – nousemisesta irti eriyty mättömästä sulautumisesta uhkaavan vihollisen kanssa, jonka kosketuskin uhkasi saastuttaa kansallisesti ajattelevan ryhmän sisätilan.

Pakinan lopussa kerrotaan muista tiedostamatonta aina vaihtelevin määrin kansoittavista ja minuuteen vaihtelevien tunnetilojen mukaan välillä tungettelevis ta fantasiapopulaatioista. Sekä siitä minkälaisia vuorovaikutustunteita kirjoituksen esitietoisella fantasiatasolla kanavoidaan. Artikkelitoteaa Suomessa olevan monia sellaisia henkilöitä, jotka olisivat valmiit säätämään suuren rangaistuksen rauha sanan turhasta lausumisesta. Poliisi Pekka päättelee loppusanoikseen, että: ”Olkaamme ainakin itse tuohon syntiin lankeematta.” Suut rauhan suhteen oli pidettävä suljettuina eikä vuorovaikutukseen kaoottisena aukeavan tulevaisuuden kanssa saanut antautua.

KOMMUNISTIEN YLÖSNOUSEMUS JA POLIISIN PUHDISTUSVAATIMUKSET 1944–1945

Syksyllä 1944 jotkut aiemmat kansalliset pelot nousivat käsillä olevaksi eleyksi todellisuudeksi. Sota päättyi lokakuussa ja maahan tuli pääasiassa neuvostoliittolaisten upseerien miehittämä Liittoutuneiden valvontakomissio.⁹² Vain reilu kuukausi Hillilän radiopuheen jälkeen marraskuun 1. päivänä pidettiin SKP:n Ylösnousemusjuhla Helsingin Messuhallissa sankoille ihmisjoukoille. Paikalla oli vanhaan tapaan myös Valpon etsivä Oskari Askelo.⁹³ Askelo antoi raportissaan hyvän kuvan siitä voimantunnosta, joka SKP:n massoja juuri tuohon aikaan elähdytti. Hänen kuvauksestaan käyvät ilmi ne massiiviset tunnelataukset, joita puolueen nyt odotettiin suomalaisessa yhteiskunnassa ryhtyvän kanavoimaan. Tilanne paljastaa myös poliisi-instituution aseman sodanjälkeisessä Suomessa: siihen kohdistuneet suuntautumispaineet ja sitä uhkaavat toimenpiteet. Näin se taustoittaa myös Rovaniemen jutun uusintakäsittelyä.⁹⁴

92 Valvontakomission toiminnasta Helsingissä ks. esim. Turtola 1997, 9–29 sekä Manninen 1997, 31–57.

93 Tilaisuuden tuore aikalaiskuvaus löytyy esim. etsivä Oskari Askelon ilmoituksessa n:o 2231/2.11.1944 pääosastolle, Eero Hautojärven Hmp EK Valpo 3097, irtolehti 133 Hautojärven henkilömapiissa.

94 Yksittäistapausten nostamisesta sivilisaatiota diagnosoiviksi ilmiöiksi ks. esim. Bogue 2003, 2–14; Deleuze 1983, 51–54, 74–75, 89; Deleuze 1971, 13–17, 40; Deleuze 1995, 83; suomalaisesta onnistuneesta sovelluksesta ks. myös Oksanen 2003, 1, 4–20.

Yleisön mielet viritettiin alussa tulevaan torvisoitolla⁹⁵, jonka jälkeen seurasi puheenjohtaja Aimo Aaltosen puhe. Hän vaati ”fascistisista hallitustavoista” luopumista ja valtiokoneiston puhdistamista. Aaltosen puheen jälkeen tapahtui jotain tässä tapauksessa hyvin merkitsevää. Näyttelijätär Lullan Helo lausui runoja. Yleisö toivoi häneltä ylimääräisen numeron. Tuossa Arvo Turtiaisen runossa ”Nauru” vuoden 1936 runokokoelmasta *Muutos* tiivistyvät ajan symbolista ja konkreettista limittäneet tunnelatauksia sisältäneet muutospaineet, joista Rovaniemen tapauksen uusintatutkimukset ovat ilmausta. Turtiainen kirjoittaa:

Kaupungin yllä on raskas pilvi / ja pilven takana nauru, hirtehisen nauru. / Oh, miten hänen hartiansa hytkyvät ja suunsa irvistää. / Eikä kukaan huomaa mitään. (...) pilven takana nauraa joku, / hirtehisen naurua: / Tuolla on itä / ja tuolla on länsi / ja tuolla on laita. / Nauraja näkee miljoonat, / joiden voima kasvaa ja sydämet terästävät. / Hän ei naura enää. / Hän tietää, / että sieltä, / heidän luotaan laidalta / nousee huomenna suuri tuuli. / Suuri tuuli nousee, ja sen jälkeen / ei enää ole hienoa herraa, / patrioottia, napaa.⁹⁶

Sanojen uhmakkuus kertoo aiemmista kohtaamisista poliisi, oikeus- sekä vankeinhoitolaitosten toimijoiden kanssa. Niissä näkyy myös se kohtaamisissa syntynyt katkeroitunut kiukku, josta tutkija Kimmo Rentola antaa hyvän kuvan siteera- tessaan Cay Sundströmin kirjeen ilmausta ”ilskan” Hagar Olssonille syksyiltä 1944.⁹⁷

Maassa vallinnut täysin uudenlainen sisäpoliittinen tilanne, jota itsenäisessä Suomessa ei koskaan aiemmin oltu koettu (ellei kevään 1918 lyhyttä jaksoa lasketa mukaan), tuotti kaikilla tasoillaan tunteen vanhojen kiinnikkeiden äkillisestä mur- tumisesta. Kommunistien parissa syntyi toive uudistumisesta, mutta kansallismie- lisiä tuntematon pelotti. Aiempien kansalliseen ryhmäfantasiaan sidottujen latauk- sien purkauksessa seurauksena oli kokonaisuudesta eristettyjen kommunistien toi- veiden tulviminen julkiseen keskusteluun⁹⁸. Ne aiheuttivat uhkaavuutta jo sillä, et- tä niitä koetettiin saattaa tietoiseen julkiseen käsittelyyn, sillä niihin sisältyi vaati- mus muutoksesta, jonka luonnetta ei kuitenkaan täydellisesti osattu kuvailla. Kom- munismi kanavoi siis myös yleisiä vapautumistoiveita suhteessa vanhaan, eikä ai- noastaan suoraa vallankumoushalua. Olihan puolueen organisaatiokin vielä perus- tamisvaiheessaan kovin hajanainen ja heikko.⁹⁹

95 Deleuzen ja Guattarin mukaan musiikin psyykkisiä latauksia aiemmista sidoksistaan irrottava voima on aina suurempi kuin maalaustaiteen. Liput ja poliittiset tunnukset taas ovat heidän mukaansa pyrkimystä luokitteluun ja yksinkertaistaviin iskulauseisiin (so. tunteiden kiinnittämistä konkreettisiin objekteihin), jolla annetaan muotoa jollekin hahmottomalle. Näin ajateltuna musiikki avaa tien joukkojen kollektiiviseen yhtymiseen. Yhteiset liput ja embleemit täydentävät ja todentavat prosessin. Niillä ryhmän yhteen tuloon liittyviä latauksia hallitaan. Tästä ks. Deleuze & Guattari 1987, 299–303. Poliittiset liikkeet käyttävät marssimusiikin yksitoikkoista rytmisyyttä kiinnittämään juuri samaisen musiikin soittamisen vapauttavia tunnevirtauksia. Kyse on siis ahdistuksen ja etäisyyden säätelystä suhteessa ”äidilliseen” ruokkivaan kohteeseen eli ryhmään itseensä.

96 Turtiainen 1936, 33–36.

97 Rentola 1994, 463–464.

98 Ks. ja vrt. tästä esim. Pisters 2001, 10–12; sekä myös Deleuze & Guattari 1987, 505–506.

99 Vrt. Rentola 1994, 462–468 sekä Hentilä 1984, 150–151.

Helon lausuntaesityksen jälkeen Ville Pessi esitti vaatimukset poliisia koskien. Hän otti poliisiin jopa sotilasasioista perillä olevaa Aimo Aaltostakin jyrkemmän kannan. Pelkkä yleisluontoinen puhdistus ei Pessille riittänyt. Poliisilaitokset ja virastot oli puhdistettava. Tuli perustaa kansantuomioistuimia, jotka tuomitsisivat kaikki ”fasistit”. Jos maan hallitus olisi haluton ja kykenemätön hoitamaan näitä tehtäviä, tuli sen antaa Pessin mukaan paikkansa sellaiselle hallitukselle, joka olisi valmis ryhtymään toimiin vitkastelematta. ”Sama ohrana kuin ennenkin vaani tilaisuutta toimia.” Pessi näki sen olevan edelleen myös ”valmis patukoimaan kansaa toreilla”. Siksi Valtiollinen poliisi oli pikimmiten lakkautettava sellaisena kuin se vielä marraskuussa 1944 toimi.

SKP oli temppelein harjalla juuri tuolloin. Sillä oli valta kanavoida yleisiä tunnevirtauksia. Siksi Pessi siirsi asian myös yleisemmälle tasolle todetessaan, että Tannerilla ei ole ”tepsivää reseptiä”, jolla ”pitää kansaa koossa”. Yleisössä tämä herätti avointa naurua. Mutta oliko tuo nauru SKP:n omaa hirtehisen naurua vai pelkoa vapautuneista kokemusten esitystavoista ja niiden karkaamisesta tavoittamattomiin? Mitä SKP tai SKDL kanavoi? Oliko kyse kaiken Tannerista vasemmalle sijoituvan poliittisen kuohunnan suitsimisesta? Tilaisuudessa vallinneista tunnelatauksista ja niiden voimakkuudesta ainakin antaa hyvän kuvan tarve sitoa ne johonkin. Syntipukkina sai toimia mielikuva Väinö Tannerista. Aina Pessin mainitessa Tannerin nimen, se kirjoitti yleisön seasta voimakkaita ”alas Tanner” tai ”Tanner hirteen” välihuutoja. Tanner oli yleisöstä täysin kompromettoinut. Hän kelpasi joukoille enää pelkäksi raivon tunteen keräysastiaksi. Kokouksen lopuksi laulettiin Kansainvälinen vielä kolmannen kerran, jotta yhteinen tehtävä olisi jäänyt viimeiseksi kokousväen mieleen.¹⁰⁰

Poliisien tuolloisista tunnelmista taas antaa kuvan SKDL:n kansalaiskokous Vaasassa 4.6.1946. Paikalla oli 700–800 henkilöä ja ohjelmassa oli puheita. Vaasasta kotoisin oleva Svea Sundberg painotti puhdistusten välttämättömyyttä, esimerkiksi hän mainitsi Valpon pidättämän Johan Arttur Björklundin paon Palosaaren poliisiasemalta. Hän totesi, että hiljaa odottamalla ei saavuteta mitään, vaan tuli vaatia. SKDL:n Vaasan piirisihteeri Pauli Valkama kertoi, että hallituksen ja eduskuntaryhmien työtä maan puhdistamiseksi on tuettava. Kohteena on maan virkakoneisto. Kaikki fasistiset ja jarruttavat virkamiehet oli erotettava ja virkamiesten erottamattomuuslaki oli kumottava. Myös armeija oli puhdistettava. Siitä piti tehdä demokratian turva. Koululaitoksen puhdistuksessa se oli tehtävä sellaiseksi ”että siellä kylvetään siemen demokraattiseen ajattelutapaan”. Oikeuslaitos tuli puhdistaa ”epäoikeudettomista tuomareista” ja ”poliisilaitos” oli ”puhdistettava jarruttavista taantumusmiehistä”. Tässä kohtaa raportissa kerrotaan puhujan katsoneen paikalle komennettua konstaapeli Hautalamia päin. Tämä teki tällöin välihuudon: ”Hetkinen, mennäänkö sillä henkilöön?”. Valkama vastasi tähän: ”Ei”, ja kehotti vain viemään laitokselle tällaiset terveiset. Siviilipuvussa paikalla ollut laitok-

100 Ilmoitus n:o 2231/2.11.1944 etsivä Oskari Askelo pääosastolle, Eero Hautojärven Hmp EK Valpo 3097, irtolehti 133 Hautojärven henkilömapiissa; Pessin puheesta ks. myös Hentilä 1984, 150–151. Pessin puhe löytyy myös painettuna teoksesta SKP:n asiakirjoja vuosilta 1944–1948. SKP. Helsinki 1974, 27–35.

sen ylikonstaapeli huudahti tällöin: ”Haista vittu”, jonka etsivä Holger Öhman kuuli.¹⁰¹ Tässäkin näkyy henkilön ja roolin välinen ristiriita poliisia koskien.

Esimerkkejä on lukuisia. Tampereen poliisilaitoksen upseeriston kokoontuessa 15.4.1946 apulaispoliisimestari Tuominen kehotti upseeristoa harkitsemaan puheitaan, jotta ne eivät päätyisi Valpon tietoon.¹⁰²

TUTKINTATOIMIKUNTA JÄRJESTÄÄ HÄIRITSEVÄN YKSILÖITÄ PUHDISTAMALLA

Pessin puhe sai vastakaikua yhteiskunnassa ja siihen palattiin useita kertoja loppuvuodesta 1944. Käsiteltäessä seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota joulun alla SKDL:n kansanedustaja Väinö Meltti vaati Valpon puhdistamista. Vaadittiin, että jos Valpoa ei voida puhdistaa, se pitää lakkauttaa. *Vapaa Sana* piti vaatimusta esillä artikkeleissaan. Käytännön toimiin ryhdyttiin helmikuussa 1945. Vaatetusalan Kommunistisen yhdistyksen kokouksessa Messuhallissa tuotiin helmikuun lopulla julki jälleen väitöksiä poliisien tekemistä sodan aikaisista pahoinpitelyistä. Seuraavan päivän *Vapaa Sana* kehotti kaikkia kansalaisia toimittamaan aineistoa perustettuja tutkimuskomiteoita varten. Kansanedustaja Aimo Aaltonen jätti huhtikuussa aloitteen Valpon lakkauttamisesta eduskunnalle.

Fantasiatasolla ”poliisia” siis käsiteltiin koettaen tehdä siitä rankaisevaa instanssia suhteessa menneisyyden tapahtumiin. Muutosta ja taantumusta ”poliisioimalla” pidettiin itseään poliisi-instituutiota koko ajan tapahtumien polttopisteessä. Menneestä tehtiin jälkikäteen ”syntistä” ja sitä uudelleen kirjoitettiin. Kysyä voidaan, miten paljon tällainen toimintatapa salli tarkastella tilannetta itsen ulkopuolella?¹⁰³

Keväällä 1945 poliisikulttuuri sai toimia muutosahdistuksen lievittäjänä. Poliisien aiempia toimia ryhdyttiin nostamaan julkisen tarkastelun kohteeksi. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun poliittiset vangit oli syksyllä armahdettu välirauhansopimuksen ehtojen mukaisesti ja he olivat ryhtyneet kertomaan julkisissa puheissaan sodanaikaisista pidätyskokemuksista. Sisäministeriö asetti toimikunnan tutkimaan sodan aikaisia ”poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä” helmikuun 14. päivänä 1945. Toimikunnan puheenjohtajaksi tuli lakitieteen tohtori Otto Brusiin.¹⁰⁴ Asian herkkyyttä ilmentää se, että toimikunnan nimen muotoilussa asiaa lähestyttiin sanoilla ”tekemiksi väitettyjä”. Toimikunnasta ryhdyttiin käyttämään nimitystä Brusiinin komitea. Toimikunnalle varattiin selvitysaikaa aluksi vain huhtikuun loppuun, mutta luultavasti tehtävän osoittauduttua – sekä sen saaman julkisuuden että poliittisen tilanteen myötä paljon odotettua laajemmaksi määräaika jatkettiin toukokuussa 1945 olemaan voimassa ”toistaiseksi”. Tutkimustoimikunnan kevään aikana tekemien selvitystöiden alustavat tulokset yhdistettiin ennen kesää sen kanssa

101 Ilmoitus n:o 536/46. Valpo II Amp. XXI B 1, 3246, kansio 102, sisäasiainministeriö ja sen alaiset, poliisi. Valpon arkisto. KA.

102 Irtolehti, jossa ei numeroa. Valpo II Amp. XXI B 1, 3246, kansio 102, sisäasiainministeriö ja sen alaiset, poliisi. Valpon arkisto. KA.

103 Ahtokari 1969, 24–25, 30–33. Puhdistuksista ks. myös Rantala 1992; Jussila 1990; Tarkka 1977.

104 Rentola 1999, 57; ks. myös Brusiinin ansioluettelo, EK-Valpo Hmp 13081 Brusiin, KA.

samoihin aikoihin perustetun valtiollisen poliisin uudistamista selvittävän ns. Sukselaisen komitean tuloksiin, jonka ehdotukset uudesta Tasavallan turvallisuuspoliisista (TATUPO) kuitenkin jäivät sisäministeri Leinolle annetun mietintöluonnoksen asteelle kesällä 1945 voimatasapainon jo heilahdettua uuteen asentoon.¹⁰⁵

Huhtikuussa 1945 kommunistien luottamuksen toimikunnassa saavuttanut Brusiin oli nimitetty Valtiollisen poliisin päälliköksi. Tuolla hetkellä ei haitannut edes se, että hän oli sodan aikana toiminut Suojeluskuntain Yliesikunnassa hallinnollisissa tehtävissä.¹⁰⁶ Toimikunta jatkoi edelleen poliisin tekemiksi väitettyjen sodanaikaisten pahoinpitelyiden selvittelyä, ja toukokuussa 1945 toimikunnan työhön tulivat mukaan Väinö Karhunen sekä Valentin Halme. Toimikunnan työn perustana olivat lähinnä kommunistisessa lehdistössä olleet ilmoitukset, joissa kehoitettiin kaikkia jatkosodan aikana poliisin pahoinpitelemiksi tulleita henkilöitä tekemään asiaitaan kantelun toimikunnalle sekä myös SKP:n uuden organisaation kehotukset jäsenilleen ilmoittaa mahdolliset pahoinpitelytapaukset toimikunnalle.¹⁰⁷ Hyvin harva tapaus kuitenkin johti syytteiden nostamiseen tai muihin hallinnollisiin kurinpitotoimenpiteisiin. Akteja toimikunnan aineistossa on säilynyt kaikkiaan 59 kappaletta.

Toimikunnan työ sai hieman paradoksaalisesti paremmat edellytykset, kun Brusiin joutui anomaan eroa Valtiollisen poliisin päällikkyydestä jo joulukuussa 1945. Sosiaalisuusjutussa sekä asekatkennän tutkinnoissa oli ilmennyt Valpon työntekijöiden väärinkäytöksiä. Brusiin siirtyi sisäministeriön virkamieheksi ja jatkoi toimikunnassa aina siihen asti, kunnes siirtyi SNS:n lehden toimituspäälliköksi syksyllä 1947. Tästäkin tehtävästä hän kuitenkin joutui eroamaan jo vuoden kuluttua. Toimikunnan työ hautautui kaikessa hiljaisuudessa, eikä montakaan syytettä nostettu, vaikka *Työkansan Sanomissa* kyllä kerrottiin toimikunnan työn tuloksista vielä vuonna 1948. Virallisia merkintöjä toiminnasta löytyy vuoden 1946 puolelta. Perintönä Valpon päällikkyydestä Brusiin sai itse myöhemmin syytteen taitamattomuudesta tehdystä virkavirheestä. Hänen kohtalonaan oli jäädä kansallisten rintamalinjojen väliin putoavaksi sijaiskärsijäksi.¹⁰⁸ Brusiinin toimikunnan akteja tarkasteltaessa ja edelliset asiat mielessä pitäen on helppo ymmärtää, miksi näin kävi. Kun koko instituutiota ei sen yhteiskunnallisen tarpeellisuuden vuoksi voitu lakkauttaa, piti ”puhdistus”, eli fantasian toteuttaminen käytännössä suhteessa johon-

105 Brusiinin toimikunnan asettamisesta ja Sukselaisen komitean työn kesken jäämisestä ks. Rentola 1999, 52–56, 59–60. Ks. myös Sisäasiainministeriön kirje lakitieteen tohtori Otto Brusiinille 14.2.1945 n:o 3109/P, Valpo Hmp 13081 Brusin, Karl Otto, Valpon arkisto, KA; ks. myös Ahtokari 1969, 33.

106 Rentola 1999, 57.

107 Tällaiseen johtopäätökseen voi päätyä katselemalla toimikunnan akteihin sisältyviä saapuneita kirjeitä, toimikunnan lähettämien kirjeiden konsepteja sekä lukemalla kantelukirjeitä. Poliisin tekemiksi väitetyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946, kansiot 1–3, 540:436:1–3. KA.

108 Ks. Brusiin henkilömappia, Valpo Hmp 13081 Brusin, Karl Otto, Valpon arkisto, KA. Erityisesti lehtileike Uusi Suomi 24.8.1947 ”Valpon Brusiin ja Karhunen syytteesen virkavirheestä Turun HO:ssa.” (ei tekijää); KD 6832/21.P.20.8.47 amp. XXII C.7; lehtileike Kauppalehti 30.9.1947 ”Tri O. Brusiinin karrieri jatkuu” (ei tekijää); lehtileike Kansan Lehti 2.3.1948 ”Valpon entinen päällikkö ja virkailija syytteesen aiheettomasta pidätyksestä.” (ei tekijää); lehtileike HS 25.9.1948 ”SN-Seuran kriisi” (ei tekijää); toimikunnan jatkaminen SM:n kirje lakitieteen tohtori Otto Brusiinille 9.5.1945 n:o 7652/P; Työkansan Sanomien artikkeli asioista ks. Ahtokari 1969, 33.

kin aiemmin vallinneeseen nyt kiellettyyn sosiaaliseen käytäntöön, siirtää yksilöihin. Kyse oli jonkin kuolettamisesta joissakin yksilöissä tässäkin tapauksessa, jotta yhteisö saisi elää.¹⁰⁹ Tällä taas en väitä, etteivätkö toimenpiteet silloin olisi olleet tarpeellisia. Asiaa arvioitaessa on kuitenkin huomattava, että toimikunnan työ loppui siinä mielessä kesken, että kovinkaan montaa tapausta ei saatu käräjille. Tämän voi akteja lukiessa havaita Brusiinin niihin tekemistä merkinnöistä.

Brusiinin kirjeessä sisäministeri Leinolle keväältä 1945 kerrottiin toimikunnan työn silloisista tuloksista. Tapauksia oli kirjeen kirjoittamishetkellä 50.¹¹⁰ Brusiinin toimikunnan asiakirjoissa Rovaniemen murhapolttoa koskevat syytökset sisältyvät aktiin numero 97. Uusintatutkimuksen suoritti Valpon Rovaniemen osaston ylimääräinen etsivä Einar Mäkinen. Hän oli tullut Valpoon kesäkuussa 1945. Toimihakuhetkellä hän oli SKP:n jäsen. Aiemmin hän oli kuulunut 18 vuotta sosialidemokraatteihin ja ollut kunnallisvaltuutettuna 1937–1939. Sotien aikana hän oli turvasäilössä kahteen otteeseen. Työpalvelusvelvollisena Valpo luokitteli hänet ensimmäiseen luokkaan. Siihen kuuluvat olivat käytöksellään osoittaneet olevansa ”täysin yhteiskunnan vastaisia henkilöitä”. Työpalvelua koskevassa lausunnossa arvioitiin, että vapaina sodan aikana ollessaan tällaiset henkilöt olivat ”erittäin vaarallisia”. Karvian varavankilan johtaja arvioi Mäkisen ”tekijämieheksi” 1944. Myös vartioesimies oli tyrmäävä. Hän totesi, ettei Mäkinen ”vielä” ollut ”kypsä vapautettavaksi”, vaan ”päinvastoin”. Valpon kuulustelija Gunnar Seeve arvioi Mäkistä: ”[K]ai selvä tapaus, koska vasta passitettu, eikä mitään muutosta tapahtunut.” Syyskuussa 1941 Mäkinen oli turvasäilöläisistä muodostetussa Pärmin pataljoonassa. Sen jälkeen hänet määrättiin Erilliseen Työkomppaniaan. Siellä olosuhteet muistuttivat Rentolan mukaan keskitysleiriä. Hän toteaa Erillisen työkomppanian miehiä piinatun ”niin pitkälle kuin tappamatta oli mahdollista”.¹¹¹

Valpon Kemin osaston päällikkö R. S. Linnan henkilökohtainen arvio Mäkisestä oli, ettei Valpolla ollut ”juuri pirullisempaa sekä neuvokkuutensa että varovaisuutensa vuoksi taitavampaa ja vaarallisempaa salatoimitsijaa valvottavanaan”. Mäkinen oli joutunut myös SKP:n illegaalien arviointiin. ”Tyra Sandbergin” käytyä pohjoisessa Mäkistä ehdotettiin Kemin paikalliseen osastoon johtoon mustasukkaisuusdraaman seurauksena. Valpon tiedottaja Elli kertoi illegaalien arvioineen, että Mäkinen oli pakko ottaa erotettavien tilalle, ”joskin” Mäkisen ”ottamisessa” tuli olla ”hyvin varovainen”, sillä entisenä demokraattina ”hänen ”sisintään” ei ollut ”vielä oikein riittävästi tarkistettu”.¹¹² Toimihakulomakkeeseensa Mäkinen esitti edellytykseksi valtiollisen poliisin toimialalle toimintaansa salaisessa puoluetöydessä. Sen avulla hän oli tutustunut valtiollisen poliisin työmuotoihin. Hänellä ei myös-

109 Vrt. teoreettisesti Piven 2004, 250–259.

110 Otto Brusiinin kirje sisäasiainministerille (päiväämätön, tutkintojen ollessa kesken), EK–Valpo II, kansio 197 Amp. XXXII C3a – XXXII G, XXXII Valtion komiteat ja asiantuntijat, EK/Valpon arkisto, KA.

111 Irtolehdet 41, 36 ja 31, Einar Mäkisen Hmp EK Valpo 3982, EK/Valpon arkisto, KA; Rovaniemen uusintatutkimuksesta ks. Valpon Rovaniemen osaston ptk. 97/45, Akti nro 97, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA; Erillisen työkomppanian miesten käsittelystä ks. Rentola 1994, 361–364. Rentolan lainaus sivulta 363.

112 Irtolehdet 11 ja 15b (salainen), Einar Mäkisen Hmp 3982, EK/Valpon arkisto, KA.

kään ollut rikosrekisteriä, eikä hän ollut sodan aikana puhunut mitään oleellista kuulusteluissaan. Ennen Valpon lakkauttamista joulukuussa 1948 Mäkinen ehti kohota Valpon Rovaniemen osaston päälliköksi.¹¹³

Jos kommunistien aktuaalisia toimia ryhdytään tuomitsemaan tutkimuksessa-kin, niiden myöhemmin tuottamien seurauksien mukaan syyllistytään samankaltaiseen yksisilmäisyyteen, mihin jo aikalaisarviot syyllistyivät. Tällöin determinoidaan tulevaa menneen pohjalta ja ryhdytään katselemaan mennyttä myöhemmin tapahtuneen pohjalta. Samalla suljetaan alussa kuuluttamani aina menneeseen liittyvä dynaaminen avoimuus, joka kaikkiin inhimillisiin prosesseihin kuuluu niiden omassa tapahtumisen dynamiikassa, jota tässä tutkin.

TUOMITTUJEN MUISTOT MURHAPOLTOSTA

Selvittelen seuraavassa murhapolton muistoja tuomittujen näkökulmasta.¹¹⁴ Vaikeinta asian myöhempi suora käsittely oli Alex Hyvösen tyttarelle Kerttu Värnille. Hän kertoo Työväen muistitietotoimikunnan aineistossa, miten ikävää Rovaniemen murhapolton muistelu myöhemmin oli: ”Mie en oo niinkö jotenkin mie en oo halunnut itelleni selvittää tätä, kun on täys työ ollu elämisessä.”¹¹⁵ Hän oli painanut asian mielestään pois. Ehkä siihen liittyvän psyykkisen työstön vaikeuden tai voimakkuuden takia. Värnin ratkaisuna muistamiseen liittyvien tunnetilojen voimakkuuden ongelmaan tuntuu olleen asian aktiivisen ajattelun välttäminen aivan kuin kaikkiin muistoihin liittyvät tunnelataukset olisivat olleet liian traumaattisia. Hän suuntautuiikin maltillisempaan toimintaan. Hän myös katkaisi yhteydet muihin poltosta tuomittuihin. He taas suurelta osin ryhtyivät suomalaisen kommunismin mikropoliittisen tason toimijoiksi vapauduttuaan vankilasta 1930-luvun aikana. Näihin toimijuuksiin palaan vielä uudelleen hieman etäämpänä.

Syytetyt arvostelivat käsittelyään jo oikeudenkäyntien alussa. Kihlakunnan oikeuden ensimmäisessä istunnossa Väinö Paaso myönsi kyllä kertoneensa asian kuulusteluissa siten kuin pöytäkirjoissa oli. Tämä johtui siitä, että konstaapeli Vitikka Rovaniemeltä sekä muuan Oulun poliiseista olivat lyöneet häntä ja neuvoineet hänelle miten oli sanottava. Avustaja Eino Lahti pyysi tässä vaiheessa istuntoa lykkäystä ”sanomatta mitä varten”, kuten istunnon pöytäkirjaan kirjattiin. Kerttu Hyvösen avustajaksi ilmoittautunut työmies Nestor Rissanen taas tahtoi peruuttaa oman lykkäysanomuksensa ”sen vuoksi että häntä oli ulkona painostettu”. Kun Eino Lahti väitti oikeudessa syytettyjen puhuneen painostuksesta määräsi oikeus tauon käsittelyyn. Tauon aikana lapualaiset veivät Lahden istuntosalin eteisestä ja lähtivät kyyditsemään häntä metsään, jossa häntä sitten pahoinpideltiin. Oikeudenistuntosalissa häntä ei enää tuomiolauselmien aikana nähty.¹¹⁶

113 Irtolehti 41, Einar Mäkinen Hmp 3982, EK/Valpon arkisto, KA.

114 Ks. esim. Kihlstrom 1997, 100; torjutun paluusta ks. myös. Freud 1955 (1896), 169–170.

115 TMT 219:800/7 (Värn) TA, 26–27.

116 Syytettyjen lausunnot, §:15, Rovaniemen pitäjän ja kauppalan käräjäkunnan välikäräjät 19.–20.8.1930, Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 620–625. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA; Eino Lahden kyydityksestä ks. Muistio ns. Rovaniemen murhapolto v. 1930 (7 s.),

Marraskuun välikäräjille syytetyt laativat ylioppilas Jorma Tuomisen avustamana kirjallisen vastineen. Siinä he kertoivat, miksi olivat kuulusteluissa tunnustaneet palon syöttämisen. He kuvailivat kuulusteluja ”ahkeriksi” ja ”tiukaksi” sekä kuvailivat tunnustukset saadun ”voisimmepa sanoa epätavallisin keinoin”. Lisäksi pitkä pidätysaika ja eläminen ahtaissa ja epämukavissa tyrmissä sai heidät murtumaan ja tunnustamaan teot, joita eivät olleet tehneet. Lopuksi he totesivat: ”Kun siis tunnustuksemme ei ole ollut vapaa, eikä se ole tapahtunut selvässä mielentilassa ja lisäksi se on epätotta ja mahdotonta, niin ei sillä voi olla todistusarvoa eikä laillista vaikutusta.” Lisäksi kyseenalaistettiin Väinö Paason kalastusmatkan tarkka ajankohta. Hän ei todistusten mukaan millään pystynyt olemaan paikalla tiistain salaisessa kokouksessa, koska hän tuolloin oli Mellalammilla kalassa. Asian käsittely lykättiin seuraaville syyskäräjille.¹¹⁷

Syytettyjen edustajaksi saapui tuolloin paikalle jo ensimmäiseen oikeudenistuntoon matkalla ollut lakitieteen kandidaatti Ernest Hentunen Helsingistä.¹¹⁸ Myöhemmässä vuoden 1945 tutkinnassa selvitettiin, että Hentusen matka ensimmäiseen oikeudenkäyntiin katkesi lapualaisten pahoinpitelyyn.¹¹⁹ Hentunen totesi heti alussa oikeudelle, että kuulusteluissa saaduilla tunnustuksilla ei ollut mitään arvoa, koska ne oli hankittu pahoinpitelemällä syylliseksi epäiltyjä. Myöskin lainkohta, johon syyte perustui oli hänestä väärä, koska palaneet rakennukset olivat varastoja eivätkä ihmisasuntoja. Hentunen kertoi syytettyjen peruuttavan tunnustuksensa ja tulevan näyttämään toteen ne pakotuskeinot, joilla heidät oli saatu tunnustamaan. Lopuksi Hentunen vaati, että kaikki syytetyt vapautettaisiin edesvastuusta, koska he olivat tunnustaneet pahoinpitelyiden pelosta. Etti Karppinen, Jukka Kumpumäki, Oka Laukkanen ja Toivo Hyvönen jättivät oikeudelle kirjallisen vastineen. Todistajana olleen Paavo Kuosmasen todistajanlausunnosta on oikeuden pöytäkirjasta yliviivattu kohta, jossa todetaan hänen kuulusteluistaan (jotka nimismies ja syyttäjänä asiassa toiminut Peltari halusi kiistää) seuraavasti: ”(...) lisäten todistaja vielä, että poliisi kuulustelussa oli puhuttu siihen suuntaan, että olisi ollut parempi, jos todistaja olisi viety Venäjälle Hyvösen sijasta.”

Etti Karppinen kysyi omassa kirjallisessa vastineessaan, oliko ”(...) tutkimuksen toimittajilla ainoastaan päämääränä että kun rikos on tehty niin pitää saada joku vankilaan tuosta rikoksesta olkoompä hän sitä tehnyt tahi ei kun vain poliisi pysyvä arvossa.”¹²⁰

välehti Rovaniemen murhapolito 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit, Kansan Arkisto; Siltalan aineistoon tämä kyyditys ei ole päätynyt. Ks. Siltala 1985, 688–691. Lahti pakeni Neuvostoliittoon 1930-luvun alkupuolella. Eila Lahti-Argutinan keräämien tietojen mukaan hänet ammuttiin Petroskoissa marraskuussa 1937. Tästä ks. Lahti-Argutina 2001, 272.

117 Syytettyjen vastine välikäräjillä, Välikäräjät Rovaniemen pitäjän ja kauppalan käräjäkunnassa 15.11.1930, 810–811, 825. Tornion tuomiokunta CIIA:130 Välikäräjät 1930, OMA.

118 Hentusesta ks. esim. Uola 1997.

119 Hentusen pahoinpitelystä ks. Felix Loppukarin todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 45–46, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:426:1. KA.

120 Liite H, §:960, Etti Aaprami Karppisen vastine kihlakunnanoikeudelle 3.12.1930, 206–211, Tornion tuomiokunta CIVa:176 Rovaniemen käräjäkunta syyskäräjät 1930 III, Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

Yksi suurimmista kipupisteistä asiaa muistelleille taisi kuitenkin olla Jukka Kumpumäki. Hän kirjoitti oikeudelle jättämässään kirjallisessa vastineessa halua- vansa kertoa ne ”tosiseikat”, joiden takia valehteli itsestään ja muista syytetyistä ensimmäisessä oikeudenistunnossa elokuussa 1930. Pidätyksensä jälkeen häntä ryhdyttiin kirjeen mukaan hakkaamaan, kun hän väitti olleensa tietämätön koko palosta. Hän kertoi kirjeessään oikeudelle, että häntä ryhdyttiin pahoinpitelemään tämän jälkeen: ”[N]iinpä sain jo ruumiillisestikin kokea heidän sanoistaan saamaani ajatusta.”

Kumpumäki rohkeni kirjeessään myös mainita, että kuulustelut häntä kohtaan olivat olleet ”enimmäkseen kaikki epäinhimillisiä ja kerrassaan eläimellisiä”. Kun siviilihenkilöt tulivat hakkaamaan häntä, vetäytyivät poliisit Kumpumäen mukaan piiloon. Raja oikealle tuntui siis vuotavan, kuten kenttäoikeuksissa vuonna 1918.¹²¹

Eräänä iltana Kumpumäkeä tultiin hakemaan illalla joskus kello kahdeksan aikoihin. Hakijat istuttivat hänet autoon ja lähtivät ajamaan. Eräs miehistä otti pistoolin ja sitä Kumpumäelle näyttäen kysyi ”tiedätkö mihinkä nyt mennään”, jatkaen että Kumpumäestä ”tulee pirulle hyvä rekinahka”. Tähän Kumpumäki vastasi kuolemaansa uumoillen, että ”taitaa tulla alakärppälään lähtö”. Ajamisen jälkeen miehet veivät hänet metsään, jossa he ryhtyivät kyselemään tulipalosta. Kun hän ei suostunut tunnustamaan ryhdyttiin häntä hakkaamaan. Sen jälkeen miehet ”alkoivat kaivattamaan” Kumpumäellä ”mukana olleella lapiolla hautaa”. Kaivamisen lomassa miehet hakkasivat häntä edelleen ja sanoivat nyt olevan pakko puhua, vaikka ei mitään asiasta tietäisikään ja kysyivät ymmärsikö Kumpumäki tämän. Hän kielsi ja sanoi ettei voi tovereittensa päälle puhua. Tämän jälkeen alkoi taas lyöminen. Ensin hänelle työnnettiin hänen omien sanojensa mukaan pamppua suuhun ja sen jälkeen miehet riisuttivat hänet alasti, jolloin hän menetti tajuntansa. Tajuihinsa tullessaan hän kauhistui ja ryhtyi kertomaan mitä häneltä pyydettiin koska hän päätti, että olisi parempi olla linnassa kuin ”tuollaisten rääkättävänä joita ei voi sanoa etes ihmisiksi vaan ihmispedoiksi”. Tämä siitäkin huolimatta, vaikka tovereitten kohtalo pelotti mielessä. Vasta vankilasta vapauduttuaan Kumpumäki uskalsi puhua siitä, miten häntä metsäkuulustelujen yhteydessä istutettiin muurahaishaispesässä. Sodan jälkeen myös selvisi, että hänen paljasta selkänahkaansa oli sivelty metsässä nuotiossa kuumennetuilla raudoilla.¹²²

Eräs haastateltu poliisiveteraani muistelee, että ”Oikeusvaltiossa viranomaisenkin on velvollinen pyrkimään tavoitteisiinsa vain lain antamin keinoin. Murhatutkijakaan ei voi kiduttaa epäiltyä tunnustukseen tai takavarikoida epäillyn ja hänen asianajajansa välistä kirjeenvaihtoa.”¹²³

Jos jokin kohta Kumpumäen kertomasta ”tarinasta” murhapolttoa koskien ei miellyttänyt kyselijöitä, aiheutti se välittömästi lisää pahoinpitelyä. Kumpumäki

121 Tikka 2004, 375–382.

122 Muurahaishaispesässä istuttamisesta ks. irtolehti 18a: EK:n Kemin osaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1936, Hmp 2230 Kumpumäki, Arvo Johannes, EK/Valpon arkisto, KA; kuumilla raudoilla sivelemisestä ks. Muistio Ns. Rovaniemen murhapoltto v. 1930 (7 s.), välilehti Rovaniemen murhapoltto 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit. Kansan arkisto.

123 Sähköposti tiedonanto tekijälle 15.4.2005.

koetti ensin ottaa syytä itsensä sekä Paason ja Laukkasen niskoille, mutta tämä ei suojeluskunnasta ja Lapuan liikkeestä rekrytoituneille epävirallisille kuulustelijoille kelvannut. Vähän ajan kuluttua hän kertoi asian sitten suunnilleen sellaisina kuin ne ovat oikeudessa esitetystä esitutkintapöytäkirjasta yhä edelleen luettavissa. Kuulustelijoina metsässä toimineet Lapuan liikkeen miehet kirjasivat Kumpumäen kertomuksen muistilehtiöön vannottaen häntä, että poliisikuulusteluissa ja oikeudessa on kaikki kerrottava täsmälleen samalla tavalla. Näin ”kansallinen laki” verhoittiin ulkoisesti oikeuden kaapuun. Kumpumäelle myös sanottiin, että jos hän ryhtyisi oikeudessa pyörtämään sanojaan, odotettavissa olisi samanlainen tai vielä kovempi kyyti. Poliisilaitokselle tultaessa eräs kyyditsijöistä vei Kumpumäen yläkertaan, jossa hän voiteli Kumpumäkeä rasvalla pahoinpitelyn jälkien häivyttämiseksi nopeammin. Kumpumäki kertoi vastineessaan maanneensa tämän jälkeen kolme päivää vuoteessa kovissa tuskissa ja henkisestikin lyötynä, kun oli joutunut valehtelemaan ”tovereittensakin päälle”. Kolmen vuorokauden makaamisen jälkeen häntä tulivat tapaamaan nimismies ja poliisitarkastaja, jotka kysyivät häneltä oliko häntä pakotettu puhumaan. Kumpumäki ei uskaltanut sanoa totuutta, mutta kertoi, että ”luulen heidän nähneen totuuden siitä, kun olin vuoteessa ja luulen heidän olleen tietoisia jo muutenkin”.¹²⁴

Epäselvyyksiä ja ristiriitaisuuksia oli myös siinä, oliko Paaso ollut Rovaniemellä tiistaina pidetyssä ”salaisessa kokouksessa”, jossa hän syyttäjän mukaan esitti ajatuksen palon syyttämisestä ensimmäisen kerran muille. Paloa edeltäneen viikon maanantaina kirvesmies Albert Isometsä ja hänen alivuokralaisensa Väinö Paaso lähtivät kalaan ja viipyivät siellä loppuviikolle lauantaihin asti. Kuulusteluissa Isometsältä kysyttiin minä päivänä hän oli lähtenyt ja kun hän varmasti muisti päivän olleen maanantai ja sanoi näin, tempaistiin häneltä tuoli alta. Tämän jälkeen poliisitarkastaja sanoi hänelle ankaralla äänensävyllä ”tiistaina te lähditte”. Lopulta hän suostui sanoen ”laittakaa sitten, että tiistaina”. Hän myös kertoi oikeudessa antaneensa totuudenmukaisen lausunnon asiassa. Palkkioksi hän sai nimismieheltä 2000 markkaa. Hän sai ensin 500 markkaa, mutta oli tyytymätön summaan ja vaati lisää rahaa uhaten nimismiestä haasteella. Nimismies selitti oikeudessa rahan olleen hyvitystä Isometsän pidätettynä pitämisestä. Sodan jälkeisessä Valpon uusintatutkimuksessa Isometsä kertoi tajunneensa vasta myöhemmin, että lähtöpäiväksi piti saada tiistai siksi, että Paasoa syytettiin osallistumisesta juuri tuona päivänä pidettyyn kommunistien salaiseen kokoukseen, jossa piti päättää tulevasta Rovaniemen murhapoltosta.

Oikeudenistunnoissa Isometsän kertomus ryhtyi muuttumaan edestakaisin. Ensimmäisessä istunnossa lähtöpäiväksi oli ilmoitettu tiistai, ilman että asiaa myöhemmin spekuloinut Arthur Mobergkaan siihen olisi mitään erityistä huomiota kiinnittänyt. Toisessa käsittelyssä Isometsä kertoi, että he olivat Paason kanssa läheneet kalastusmatkalle jo sunnuntaina 30. kesäkuuta. Seuraavillakin käräjillä Isometsän kertomuksen päivämäärä oli aluksi sama. Liitteenä olleessa pöytäkirjassa

124 Liite I, §:960, Etti Aaprami Karpisen vastine kihlakunnanoikeudelle 3.12.1930, 206–211, Tornion tuomiokunta CIVa:176 Rovaniemen kärjäkunta syyskäräjät 1930 III, Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA.

Isometsän lisäkuulusteluista päivämäärää ryhdyttiin kuitenkin muuttamaan. Ensin hän kertoi, että he olivat lähteneet kalaan tiistaina illalla joskus yhdeksän aikaan. Sitten hän kuitenkin halusi peruuttaa kertomuksensa aiemmasta lähtöpäivästä, koska hän sanoi antaneensa sen ”ajattelemattomuuttaan ja harkitsematta”. Seuraavan päivän kuulusteluissa hän jälleen vaihtoi lähtöpäivän takaisin sunnuntaihin. Isometsä kertoi tällöin, että he olivat eronneet Paason kanssa yhden yön jälkeen ja tavanneet Mellalammella vasta seuraavan päivän iltana joskus yhdentoista aikoihin. Seuraavalla kerralla Isometsä tarvitsi jo apua ja asiasta antoi ”oikaisun Isometsän puolesta” lähdön ajankohdasta erittäin kiinnostunut asioitsija Arthur Moberg. Oikaisun mukaan miehet olivat eronneet toisistaan tiistaina aamulla ja tavanneet seuraavan kerran vasta keskiviikon vastaisena yönä. Tämän takia Moberg halusi erityisesti painottaa oikaisussaan sitä, miten: ”...saattoi kuitenkin olla Paasolla omat muutkin syynsä siihen, että tahtoi jäädä Isometsän matkasta pois näin kauvaksi aikaa.”¹²⁵

Toivo Hyvönen taas kertoi juttua tutkineelle Mäkiselle omassa todistajanlausunnossaan syksyllä 1945, että hänen kieltäytyessään tunnustamasta syyllisyyttään tuhopolttoon häntä syytettiin valehtelijaksi ja uhkailtiin lapualaisten väkivallalla. Kun hän ei vielä seuraavassakaan kuulustelussa tunnustanut, hänen eteensä tuotiin samaan aikaan pidätettynä ollut Kangas henkisesti murtuneena ja Hyvösen mukaan ”sen näköisenä kuin hänelle olisi jotain tapahtunut”. Kangas kehottikin tällöin Hyvöstä tunnustamaan. Lopulta Hyvönen taipui kuulustelijoiden tahtoon ja ilmoitti, että ”kylläkäi se sitten niin on koska Kangas niin sanoo”. Tämän jälkeen ryhdyttiin laatimaan pöytäkirjaa, jota tehtäessä kuulustelevat poliisit useissa eri kohdissa ehdottivat Hyvöselle ”eikös se niin ole”. Tämän jälkeenkin Hyvöseltä vielä vaadittiin jälkikäteen muutoksia tapauksen esitutkintapöytäkirjoihin.¹²⁶

Hyvösen jälkeen pidätetyksi oli joutunut Oka Laukkanen 12. heinäkuuta, joka haettiin suoraan työmaaltaan. Laukkanen kertoi uusintatutkimuksessa, miten ”Myllylä säesti kuulusteluja pukkimalla kuulusteltavaa sukupuolielimiin polvillaan”, ja ”räpsi kädellä kasvoin ja rintaan”. Matkalla näyttämään tietä Ounasvaaralle laitoksen komisario Eino Poikela taas potki Laukkasta takapuoleen ilkkuen ”ettei Suomen armeija tarvitse tuollaisia miehiä”. Laukkasen valittaessa nimismiehelle kohteluun, tämä iski silmää kuulustelijoille ja sanoi Laukkaselle ”eihän teitä täällä kukaan pahoinpitele”. Kuulustelujen alussa nimismies oli kuitenkin myös sanonut, että ”nyt et Laukkanen pääse yhtä vähällä kuin toukokuussa”. Tuolloin hän oli ollut pidätettynä epäiltynä osallisuudesta kommunistien maanalaiseen toimintaan paikkakunnalla.¹²⁷

125 Isometsän lausunnot ja kuulustelut seuraavissa käräjäpöytäkirjoissa: Tornion tuomiokunta CIIa:130 Välikäräjät 1930, 544–548, 811, 825; Tornion tuomiokunta CIVa:176 Rovaniemen käräjäkunta syyskäräjät 1930 III, 203; Liite Kuulustelu §:960 Lisäpöytäkirja Albert Isometsän kuulusteluista 18.11., 19.11. ja 14.12.1930, 232–234; Liite M §:960 Albert Isometsän puolesta oikaisu lausuntoon A. Moberg, 234–235. [Alleiviivaus Mobergin oikaisussa alkuperäinen. IL.]

126 Toivo Hyvösen todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45. Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:426:1. KA.

127 Oka Laukkasen todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 13–15, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

Kyyditetyn kauppias Hyvösen tytär Kerttu oli pidätetty siskonsa Allin kanssa viikko palon sattumisen jälkeen. Hänen ensin kieltäytyttyään edes puhumasta, hänet vietiin paikallisen vanginvartija Korvan putkaan ja haettiin viiden päivän kulluttua pidätyksestä uudelleen ensimmäisiin kuulusteluihin. Hän ei tällöinkään suostunut tunnustamaan mitään. Nimismies lopetti kuulemisen ja totesi: ”Ottakaa irti kyllä hän puhuu.” Muut paikalla huoneessa olleet haukkuivat Kerttua tällöin ”pässinpääksi”. Viikko tämän jälkeen hänet haettiin jälleen kuulusteluihin. Poliisitarkastaja Suhonen ilmoitti tällöin, että hänen sisarensa ja muut miehet olivat tunnustaneet ja uhkasi ”ellette puhu jotain niin laitetaan hikkiin ja viedään Lapuan asemalle”. Hän myös kertoi olevan muitakin keinoja ja antoi niistä esimerkin sanoen ”otetaan housut pois ja piiskataan”.

Oka Laukkasen morsian Ellen Halttu pidätettiin 14. heinäkuuta. Häntä puhuteltiin ensin ilman kirjaamista ja vietiin muutama päivä tämän jälkeen kuulusteluhuoneeseen, jonne hän saattoi kuulla toisia pidätettyjä ”hakattavan ankarasti” viereisessä huoneessa, sillä hän kuuli sieltä ”voihkintaa ja lyöntien läiskähdyksiä”. Tämän jälkeen Ellen näki Etti Karppisen tulevan kuulusteluhuoneesta ulos ”paljon muuttuneena ja kärsineenä”. Kolme viikkoa myöhemmin Halttu tuotiin uudelleen kuulusteltavaksi. Tässä tilaisuudessa nimismies tukisti häntä ja kysyi häneltä ”miksi ette polttaneet poliisilaitosta ja muita huomattavia rakennuksia”. Kuulusteluhuoneeseen mentäessä hänelle sanottiin ”tuolla kyllä puhut”. Hänen yrittäessään istuutua tuoli potkaistiin alta, ja sanottiin, etteivät ”tuollaiset roistot istua saa”. Kun Elleniä tämän jälkeen ryhdyttiin viemään yläkertaan hän näki erään tuntemattoman konstaapelin ottavan mukaansa hevosruoskan. Huoneessa uhkaavasti esiintyen kuulustelijat vaativat häntä tunnustamaan, jolloin hän viimein totesi kuulustelijoille ”pankaa pöytäkirjaan mitä haluatte”.¹²⁸

”Pikku-äitiä” eli Helena Leppästä sen sijaan uhkailujen lisäksi kuritettiin myös ruumiillisesti. Fanni Vänninen kävi usein viemässä ruokaa pidätetyille. Eräällä kerralla nimismies sanoi hänelle, että ”Vänniskän on ensin alennuttava ja sitten vasta puhutaan ruuan viemisestä”. Fanni kertoi myös nähneensä yhdellä tällaisella ruoan vientireissullaan raollaan olevasta kuulusteluhuoneen ovesta Olavi Karppisen istumassa tukka pörrössä ja ”ilmeisen huonossa kunnossa”. Samaan aikaan hän kuuli naisen itkua viereisestä huoneesta ja tunsu äänestä itkevän naisen Helena Leppäseksi, joka myöhemmin kertoi häntä pahoinpidellyn juuri tuona päivänä. ”Komissaari” Poikela oli ”riisunut hänen housunsa, paiskannut tuolille vatsalleen ja piiskannut häntä”.¹²⁹ Rovaniemellä palvellut Uno Bergman kertoi Mäkiselle omassa kuulemisessaan, että oli kuullut jonkun sanovan tuolloin ”kyllä kesti kauvan antaa selkään ennenkuin pehmeni”. Bergmanin mukaan tutkinnassa käytettiin myös laitomia kuulustelutodistajia, kuten Kemiyhtiön miehiä ja paikallisen suojeluskunnan puuhamiestä, autonkuljettaja Aarne Ahoa.¹³⁰

128 Ellen Haltun todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 15–19, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

129 Fanni Vännisen todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osasto ptk. n:o 97/45, 46–48, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA; ks. myös Laila Helena Leppäsen hmp Valpo 2033, EK/Valpon arkisto, KA.

130 Uno Bergmanin todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 27–28, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

Piiskaaminen vihjaa psykohistoriallisesti epäiltyjen lapseksi alentamiseen. Omaa infantiilia heikkoutta ryhmän alla suomittiin toisessa, jotta kansallinen illuusio sisään tunkeutumaan pyrkivästä kommunistista olisi säilynyt. Rankaisijaa koetettiin rangaista toisissa. Jerry S. Piven kirjoittaa tähän liittyen:

Ironista kyllä, yksilöt uhraavat itsensä ja tappavat omaa ruumistaan säilyttääkseen yhteisön ja oman subjektiivisen *turvallisuuden* tunteensa. (...) [Sosiaalinen] kuolematonmuus sijaitsee siinä, että säilyy infantiilina ja ilman ehtoja alistavana.¹³¹

George Mossen ja Jens Ljunggrenin mukaan maskuliinisuus sai kovempia piirteitä ensimmäisen maailmansodan aikana.¹³² Tätä tukee tapa, jolla epäillyt nähtiin yhtenä kokonaisuutena, kansallista rintamaa uhkaavan blokin osina. Etsivän keskuspoliisin Kemin edustuston tilannekatsauksessa heinäkuulta 1930 nimittäin todetaan Kumpumäkeä ja Paasoa kuulustellun palon takia. Tiedustelijalta oli saatu kuulla heidän olevan syyllisiä polttoon. Kuulusteluita koskien todettiin kyllä olevan varmaa, ettei puolueen taholta oltu annettu määräystä murhapolttoon. Tekoon olivat ilmoituksen mukaan vaikuttaneet muut syyt. Sytyttäjät eivät katsauksen mukaan paloa syyttäessään olleet toimineet salaisen puolueen jäseninä, vaan yksityishenkilöinä ”mutta kuitenkin aatteellisina kommunisteina”.¹³³

Uusintatutkimuksissa kuitenkin murentui vuoden 1930 oikeudenkäynnissä raskauttavana silminnäkijätodistuksena pidetty tieto siitä, että paikalta pakeneva mies olisi ollut Etti Karppinen. Hänet tuolloin tunnistanut emäntä Lyyli Narkaus kertoi, ettei kyseinen pakenija ollutkaan Karppinen. Emäntä Narkausta ei kuitenkaan ryhdytty syyttämään perättömästä lausumasta oikeudessa saati sitten väärästä valasta.¹³⁴ Myös 1930 pidätettynä ollut muurari Heikki Lantto antoi lausunnon uusintatutkimukseen. Hän kertoi joutuneensa pidätetyksi heti maanantaina, jolloin häntä olivat kuulustelleet Myllylä ja Tuomaala. He syyttivät häntä murhapoltosta ja pahoinpitelivät Lanttoa ”lyömällä päätä seinään ja repien korvista”. Seuraavana päivänä häntä kuulusteltiin uudestaan. Tällöin komisario Poikela sanoi hänelle ”tämä onkin selvä asia: tämä mies on murhapolttaja”. Kolmen viikon pidätysajan jälkeen hänet kuitenkin vapautettiin. Tästä jonkin ajan päästä hänet yhytti kauppalan kadulla kolme miestä, jotka vaativat häntä mukaansa ravintolaan. Siellä he vannottivat häntä, ettei hän saa todistaa kenenkään jutussa syytetyyn puolesta oikeudenkäynnissä. Tähän Lantto sitten suostuikin.¹³⁵

Historian ironiaa on ehkä se, että poliisien alun perin yhtenä idean isänä esittelemä punaupseeri Akseli Timonen sai Rovaniemen murhapoltosta tuomion Neuvostoliitossa Leningradin sotilaspiirin järjestämässä näytösoikeudenkäynnissä

131 Piven 2004, 250, 256.

132 Mosse 1996, passim; vrt. esim. Ljunggren 2004, 228–234.

133 Kemin edustuston tilannekatsaus n:o 7, 31.7.1930, Lehti 7a Hmp Kumpumäki, Jukka 2230, EK/Valpon arkisto, KA.

134 Lyyli Narkauksen todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 27–28, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

135 Heikki Lanton todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 42–44, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

Jezhovin kauden suomalaispuhdistuksissa. SNTL:n Korkeimman oikeuden sotilas-kollegio kuitenkin muutti Timosen murhapolttuomion kymmenen vuoden vankeudeksi hänen armonanomuksensa jälkeen. Vankeutensa Timonen vietti Vorkutan ja Intan leireillä Komissa. Hän kuoli leirillä toukokuussa 1944.¹³⁶

Timosen näytösoikeudenkäynnin todistusaineistoon ei mitä ilmeisimmin sisällynyt toveri Arvo Tuomisen Kominternin VII maailmankongressissa 1935 pitämä puhe toveri Wilhelm Pieckin alustuksen johdosta. Siinä Tuominen kertoi, että Suomen fasistit voivat ylpeillä suunnannäyttämistä jopa Hitlerin Saksalle. Hän totesi Suomessa järjestetyn Rovaniemellä jo vuonna 1930 ”provokatoorisen” murhapoltton, jonka nojalla syyttömiä työläisnuoria vangittiin ja kidutettiin ”mitä petomaisimmilla tavoilla” sekä tuomittiin lopulta moniksi vuosiksi kuritushuonevankeuteen.¹³⁷

Tuomitut veloitettiin korvaamaan noin kahden miljoonan markan edestä korvauksia vakuutus- ja muille asiasta kärsineille yhtiöille ja yksityishenkilöille. Keskimääräinen päiväpalkka syytetyillä vaihteli tuolloin 20–50 markan välillä. Pohjanmaan Kauppiat ja muut yritykset saivat kyllä korvauksensa vakuutusyhtiöiltä. Uusintatutkimuksessa palopaikalla ollut asianajaja Juho Pytynen muisti kiinnittäneensä huomionsa siihen, ettei Robert Saastamoisen varastossa ollut mitään arvokkaampia tavaroita tulen uhatessa sitä. Hänen mukaansa varasto: ”...oli kuin tietäen odotettavissa olevan onnettomuuden, tyhjennetty tavarasta.” Ihmetystä herätti myös se, että Louekarin makasiinin avainta ei ollut muiden kuin työntekijöiden saatavilla, eivätkä avaimet palon aikaan todistettavasti olleet hukassa kuten liikeapulainen Paavo Ropponen Mäkiselle kertoi.¹³⁸ Paikallisen palomestarin Jaakko Ervingin (myöh. Etto) asiantuntemusta ei oikeudessa kuultu ollenkaan, vaikka uusintatutkimuksessa selvisi, että hän oli varoittanut mylläriä palonaroista tavaroista myllyn seinustalla jo muutama päivä ennen paloa.¹³⁹

KOMMUNISTIN PIINA LOPPUU KUOLEMAAN

Kumpumäen kohtalo oli kuolla teloituskomppanian edessä 1942. Hän oli tullut laskuvarjolla Suomeen desantiksi ja vakoillut saksalaisten joukkojen siirtoja kotiseudullaan. Hänet ilmiannettiin ja kiinni jäätyään hän sai kuolemantuomion. Kumpumäki oli tätä ennen ollut turvasäilöläisenä Pärmin pataljoonassa. Sieltä hän loikkasi heti tilaisuuden tullen linjojen toiselle puolelle. Hän sai Neuvostoliitossa koulutuksen radistiksi. Muutaman kuukauden toimittuaan hän jäi Suomessa kiinni.

136 Rentola 1994, 34. Rentola kertoo Timosen tulleen ammutuksi, mutta Lahti-Argutina on sen jälkeen löytänyt tietoja alun perin kemiläisen Timosen myöhemmistä vaiheista vankileirillä ja hänen kuolemastaan leirillä kaksi vuotta ennen tuomion päättymistä 1944. Timosen maine palautettiin vuoden 1959 joukkorehabiltoinnin yhteydessä. Ks. Lahti-Argutina 2001, 527–528.

137 Suomen Kommunistisen Puolueen... 1935, 3–4; ks. myös Selin: Verkkodokumentti: <<http://www.ksl.fi/files/muisti/sakari1.htm>> Luettu 5.3.2004. Luku 1: Fasismi nousee Euroopassa.

138 Juho Pytynsen sekä Paavo Ropposen todistajankuulustelu, Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 35–37, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

139 Valpon Rovaniemen osaston ptk. n:o 97/45, 3, Akti 97, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

Hän takertui pakotilanteessa illan pimeyden vuoksi piikkilankoihin. Ehkä Kumpumäen tragediana oli myös se, että Valpon tekemästä Pärmin yliloikkarien listasta häntä ei löydy, vaikka yhdessä hänen kanssaan Suomeen tullut veli Arne tuolla listalla oli. Tuotaessa vaimolle tietoa Jukan katoamisesta taistelussa oli hän ääneen ihmeteltyt, ettei Jukka suinkaan kadonnut ollut, vaan loikannut. Ilmeisesti viranomaiset silti uskoivat oikeasti Jukka Kumpumäen kadonneen taistelussa.¹⁴⁰

Sodan jälkeen Kumpumäestä tehtiin stalinistisen aatteen marttyyri. Häneen sijoitettiin fantasiatasolla kaikki ihanteellisen kommunistin ominaisuudet. Kuolemasta kertoneessa *Kommunisti*-lehdessä Jukan todettiin olleen ”peloton ja uupumaton kommunisti” sekä ”hiljainen”, mutta ”valmis vastaanottamaan ja aktiivisesti ilomielin toteuttamaan kaikki hänelle uskotut vaikeat ja vaarallisetkin tehtävät” (so. aivan kuin hänellä ei olisi ollut lainkaan omaa tahtoa suhteessa puolueen tarpeisiin ja sen hänelle antamiin tehtäviin). Hänen kerrottiin menneen ”kuolemaan uskollisena työtätekevien asialle ja puolueelleen”. Lehti kuvasi hänen todenneen kuolemantuomiostaan kuultuaan: ”Minä tiesin, että näinkin voi käydä.” Siksi lehti lupasi, että ”Pohjolan työtätekevät säilyttäisivät kunnioittaen” hänen muistonsa.¹⁴¹

Suurin osa murhapoltosta tuomittuja kävivätkin sitten kunnioittamassa Kumpumäen muistoa sodan jälkeen hänen teloituspaikalla. Tuolloin hänen ruumiinsa kaivettiin ylös Rovaniemen IV hautausmaan aidan taakse sijoitetusta kansallisen tilan ulkopuoliselta hautausalueelta. Sieltä hänet vietiin suuressa saatossa Kemin siviilirekisteriyhdistyksen hautausmaalle haudattavaksi juhllallisina menoin. Kumpumäen hautaan laskemisesta muodostui Toivo Hyvösen sanojen mukaan ”mieleenpainuva surujuhla”. Hautarajatkin oli lohkottu kahtia vanhan vastakkainasettelun mukaan tuon ajan suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kommunisti-lehden antama kuva Kumpumäestä on kuitenkin liian ihannoiva ja jää inhimillisesti vajaaksi. Kuolleeseen saatettiin projisoida kaikki liikkeen jäseneltään vaatimat hyveet. Jukka Kumpumäki herätti muissa ihmisissä kuitenkin myös muunlaisia tunteita. Esimerkiksi Toivo Hyvösen kommentteissa on luettavissa pidätettyä aggressiota ja ambivalenssia suhteessa Kumpumäkeen. Kirjeessään SKP:n puoluetuomikunnan arkistolle 1948 Hyvönen idealisoi Kumpumäkeä, kertoessaan miten hän opiskeli koko opiskeluaikinsa vankilassa, vaikka taustana oli vain kansakoulusta saatu oppi. Hyvönen kertoi Kumpumäen vankilasta päästyään toimineen putkimiehenä, mutta saaneen tuon tuostakin ”tehdä seuraa ohranan miehille”. Hyvönen myös demonisoi Kumpumäkeä kertoessaan miten hän oli menettänyt Hyvösen luottamuksen murhapolttojutun yhteydessä, koska oli puhunut ensimmäisenä. Tämän takia Hyvönen myös kertoi kieltäytyneensä illegaalista järjestöyhteydestä vankilasta vapautumisensa jälkeen. Hyvönen kyllä mainitsi Kumpumäen joutuneen kovimpaan ”räkkiin” Rovaniemen jutun yhteydessä, mutta perusteli silti omaa pettymystään ja omaa hetkellistä luopumistaan kuulusteluissa todeten Kumpumäestä:

140 Kumpumäki, Jukka Hmp 2230, EK/Valpon arkisto, KA.

141 Kumpumäki, Jukka Hmp 2230, EK/Valpon arkisto, KA. *Kommunisti* n:o 12 – 22.3.1945 ”Kunniaa sankareille. Toveri Jukka Kumpumäen muistolle.” (N. N-lä.), 15.

[M]utta hänhän se alkoi lavertelemaankin perättömiä mielikuvitusaiheita, jonka takia oli ikään kuin pakko toistenkin solua samaan valheeseen vaikka ei ollut olemassa osaa eikä arpaa (...) Mikäli tiedän niin toveri K. oli ensimmäisenä kertonut myös ne vähäiset poliittiset salaisuudet, joista ohrana leipoi mieleisensä kakun pyörittäen siihen kaikki mukaan jotka jollakikaan tavalla olivat olleet poliittisessa toiminnassa mukana. Milloinkaan van-
kilassaolon aikana eikä senkään jälkeen meistä kukaan ei asiasta moittinut silti toveri K:ta, mutta luulempa että monikin oli juuri siitä syystä hänen suhteen melko pidättyväinen.¹⁴²

Kumpumäen kohdalla erityisen raskauttavaa Hyvösen mielestä selvästikin oli myös se, ettei tämä ollut käyttänyt pidätyshetkellään ”hallussaan olleita hyviä aseita”.¹⁴³ Hyvösen mieltä saattoi kaivertaa myös se, miten Kumpumäki oli puhunut Valpolle desanttina kiinni jäätyään syksyllä 1942. Vaikka ei ole olemassa mitään suoraa todistetta siitä, että Hyvönen olisi Kumpumäen henkilömapin lukenut, on se hyvinkin mahdollista; Hyvönen toimi Valpon etsivänä hetken aikaa sodan jälkeen ja hänellä on saattanut olla tilaisuus, mielenkiinto ja oikeus mapin tilaamiseen sekä sen lukemiseen. Henkilömappiin sisältyvässä Rovaniemen osaston tilannekatsauksessa n:o 9, syyskuulta 1942 kerrottiin, miten Valpolla oli ”Jukka Kumpumäen avomielisen kertomuksen mukaisesti” syytä ”odottaa lähiaikoina hänen tovereitaan oikein nipussa saapuvaksi samankaltaisille matkoille ja tehtäville”. Sillä ei tässä yhteydessä oikeastaan ole suurtakaan merkitystä, oliko Kumpumäen kertomus kiinnijäämisen tuottamaa liioittelua vai ei (eli kuvitelmaa suuresta hyvästä, joka tulisi pelastamaan kiinni jääneen liikkeelle kuuliaisien poikansa). Hyvöstä saattoi silti häiritä (jos hän mapin luki) juuri tuo katsauksessa ollut ilmaus Jukka Kumpumäen kertomuksen ”avomielisyydestä”.¹⁴⁴

Hyvöstä rassasi Kumpumäen kohtalossa luultavasti myös se, että hän itse oli Rovaniemen jutun aikana lähtenyt mukaan pahoinpitelyiden yhteydessä kehiteltyn kertomukseen suurin piirtein ilman hänelle itselleen tehtyä fyysistä väkivaltaa (siis tämä suhteessa Kumpumäkeen, Paasoon ja ”pikku-äitiin”). Tätä omaa lankeemusta oli sitten helppo suomia Kumpumäessä. Mutta Hyvönen rankaisi ja toisaalta myös ehkä vapautti jotain itsessään. Hän toimi Valpon Rovaniemen osaston yliesivänä elokuulta 1946 aina helmikuulle 1947, jolloin erosi toimestaan omasta tahdostaan. Erotessaan Valtiollisesta poliisista Hyvönen perusteli anomustaan toteamalla, miten jo:

(...) alusta alkaen tulin kiinnittyneeksi tehtävään perin vastenmielisesti, voinpa sanoa, vasten omaa tahtoani. Olen tuntenut aina ja ennenkaikkea koettuani, olevani sopimaton luonteeltani, sopimaton ihminen poliisimiehen toimeen. Tunnen itseni liian herkäksi ja hentomieliseksi ja hyvin usein alemmuuskompleksia tuntien, tehtäväni hoitamisessa. Joten asiaa tarkoin harkittuani olen päättänyt ylläesitettyyn.¹⁴⁵

142 6 Ca Hyvönen, Toivo Henkilökohtaisia muistelmia nuorisotoiminnasta Rovaniemellä 1930-luvulla. Tosiasioita Rovaniemen ”murhapoltosta”. Kansan arkisto.

143 6 Ca Hyvönen, Toivo Henkilökohtaisia muistelmia nuorisotoiminnasta Rovaniemellä 1930-luvulla. Tosiasioita Rovaniemen ”murhapoltosta”. Kansan arkisto.

144 Rovaniemen osaston tilannekatsaus n:o 9, syysk. 1942, 1–2, hmp Kumpumäki, Jukka 2230, EK/Valpon arkisto, KA.

145 Irtolehti 19:a liittyvät asiakirjat, Hmp 2024 Hyvönen, Toivo Leonard. EK/Valpon arkisto. KA.

Kumpumäen lisäksi myös Etti Karppisen myöhempi kohtalo oli surkea. Hyvönen kertoo Valpon uhkailujen vieneen Karppisen ”hermot niin rempalleen että hän alkoi pelkäämään kaikenlaisia risahteluja ja ampui haltuunsa hankkimallaan pistoolilla itsensä, joulukuun kuudentena päivänä 1939 kello 18 maissa, omassa asunnossaan”. Karppisen piina loppui kuolemaan. Myös nuori Antti Kangas sai surmansa. Hänkin joutui ensin turvasäilöön ja sieltä Pärmin pataljoonaan. Kangas oli ”hyvin tietoinen sodan luonteesta” eikä tehnyt rintamalla mitään, ellei ollut pakko. Ensimmäisessä taistelukosketuksessa hän koetti ryömiä linjojen läpi, mutta silloin häneen osui kuolettava luoti. Epäselvää on, kummalta suunnalta luoti tuli.¹⁴⁶

Laila Leppänen toimi myöhemmin Moskovan yleisradion suomenkielisenä kuuluttajana. Valpon tietojen mukaan hän ryhtyi salaiseen toimintaan vapauduttuaan 1932. Laila siirtyi pian rajan toiselle puolelle vanhempiensa perässä. He olivat olleet töissä Neuvosto-tila N:o 1:llä ja myöhemmin Sunun neuvostotilalla Neuvosto-Karjalassa. Laila opiskeli ensin Petroskoin puoluekoulussa ja sen jälkeen Leningradissa Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopistossa puoluenimellä ”Kaija Lindqvist”. II-vuosikurssin aikana, vuosina 1932–1936, hän joutui komennukselle Moskovaan. Hänen epäiltiin tulleen tätä kautta Suomeen, mutta asiaan ei saatu varmuutta.¹⁴⁷

Kirsti Niemisestä tuli kevään 1918 aikaan yksivuotiaana punaorpo. Hän ei ottanut Rovaniemen tapahtumien jälkeen enää osaa työväenliikkeen toimintaan. Toivo Hyvönen pohti Niemisestä, miten ”tulee monesti ajatelleeksi että heikoissa kanti-
missa totisesti oli fasistisen vallanpitäjien yhteiskuntaa hallitseva koneisto että piti puuttua lapsiinkin”. Nieminen oli perheenäitinä Turussa 1940-luvulla.¹⁴⁸

Kerttu Hyvönen sen sijaan ei päässyt eroon repressiokoneistosta, vaan joutui vankilasta palattuaan uusien syytösten kohteeksi. Isä Alex palasi Suomeen 1932. Konkurssin jälkeen perheen asunto paloi. Tästä syytettiin Kerttua, mutta hän kielsi kaiken. Tämän jälkeen hän elätti itseään laastin kannolla rakennustyömailla ja liittyi sosiaalidemokraattiseen puolueeseen 1937. Myöhemmin Kerttu toimi Työväen sivistysliiton valistustyöntekijänä Pohjois-Suomessa, koska oli kouluttautunut Työväen akatemiassa ja Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa.¹⁴⁹ Oka Laukkanen taas toimi sodan jälkeen SKP:n paikallisosastossa. Hän oli tekemässä kanteluita työväestön sodanaikaisesta kohtelusta sodan jälkeen.

Tutkimuksista huolimatta Rovaniemen murhapoltto jäi paikallisesti käsittelemättömäksi asiaksi. Siitä on kuitenkin kirjoitettu joissakin lehdissä, kuten esimer-

146 Toivo Hyvösen kirje 23.9.1948, 2–4, välilehti Rovaniemen murhapoltto 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit. Kansan arkisto; 6 Ca Hyvönen, Toivo. Henkilökohtaisia muistelmia nuorisotoiminnasta Rovaniemellä 1930-luvulla. Tosiasioita Rovaniemen ”murhapoltosta”. Kansan arkisto.

147 Toivo Hyvösen kirje 23.9.1948, 5–6, välilehti Rovaniemen murhapoltto 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit. Kansan arkisto.

148 Tiedot kerätty irtolehdistä 6, 8, 9ab, 12, 13b ja 14, Hmp 2033 Leppänen, Laila Helena. EK/Valpon arkisto. KA; Toivo Hyvösen kirje 23.9.1948, s. 5, välilehti Rovaniemen murhapoltto 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit. Kansan arkisto; Viitanen 1994, 68.

149 Toivo Hyvösen kirje 23.9.1948, s. 6, välilehti Rovaniemen murhapoltto 1930, ko 3E Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit. Kansan arkisto; TMT 219:800/7 (Värn). Työväen arkisto.

kiksi *Demarissa* ja *Tiedonantajassa*. Jorma Etto on julkaissut asiaan perustuvan ”fiktiivisen” romaanin, jossa paneudutaan syytettyjen nuorten libidon virtauksiin kesäisen kuumalla uimarannalla. Paikallishistoriat ovat koettaneet olla ärsyttämättä asiassa. Eräs itseoppinut paikallishistoriikkien kirjoittaja Raimo ”Jammu” Tuuliainen on kertonut palon syyttäjänä olleen kriminaalin isänsä veljen Kalle Tuuliaisen.¹⁵⁰ Valpon sodan jälkeisten tutkimusten valossa on selvää, että palon syyttämisen ideoijina toimi paikallinen Lapuan liike.

YHTEISÖLLINEN PAINE ”SAIRASTUTTAA” YKSILÖN

Seuraavaksi on syytä katsoa, mikä poliisin rooli yleisemmällä tasolla oli sodan jälkeen tapahtuneessa yhteiskunnallisten suhteiden muutoksessa. ”Kyllä liikkuva pian kaatuu”, nimeään muuttaneen Liikkuvan poliisin poliisimiehille huudeltiin heidän tarkastaessaan junia kevättalvella 1945.¹⁵¹ Sattui myös tapauksia, jossa pidätettyjä haettiin väkivalloin poliisiasemilta ja vartiosta olleita Liikkuvan poliisin poliisimiehet hakattiin henkivieveriin.¹⁵² Ilmassa oli kostomielialaa, koska menneisyyden erehdykset ja jutut väärinkäytöksistä olivat tuoreina ihmisten miellissä. Tästä ensimmäisen tasavallan aikana vallinneesta kansallisen aatemaailman paineesta käytännön tasolla saa hyvän kuvan, kun kuuntelee, mitä Rovaniemen pidätetyille selitettiin heidän juttuaan tutkivien poliisien asemasta yhteiskunnassa. Vaikka kyse olisi-kin tuolloin tapahtuneesta omien toimien legitimaatiosta, kertovat seuraavat ilmaukset selvää kieltä aikakaudella vallinneista yhteiskunnallisista valta-asetelmista.

Rovaniemen nimismies Pelttari totesi syyllisiksi epäillyille, että ”ellette myönnä niin siinä tapauksessa se merkitsisi samaa kuin tekisitte itsemurhan”. Läänin poliisitarkastaja Suhonen taas kysyi ennen oikeudenistuntoa epäilyiltä, että ”ettekö ymmärrä, että sinne tulee sellaisia voimia, jotka merkitsevät samaa kuin mennä itsemurhaan, ellette myönnä”. Nimismies totesi syytetyille, että jos heidät ”kaikki laskettaisiin irti, niin meidät hirtettäisiin”. Siksi pidätetyille sanottiin, että ”poliisi on teidän suhteen voimaton, eikä voi teitä puolustaa”. Yhteydestä suurempaan, sekä katkoksesta siihen ja sidoksen uudelleen voimaan saattamisesta työläisnuorten kohdalla kertovat myös konstaapeli Matti Ylijurvan oikeudessa Antti Kankaalle osoittamat sanat. Ylijurva tahtoi tietää, miten Kangas, jonka isän hän aina oli tun-

150 Demarista Risto Reunan suullinen tiedonanto tekijälle 23.2.2004; Tiedonantaja 11.8.2000

”Syyttömät nuoret tuomittiin lapuanliikkeen provokaatiosta elokuussa 1930 Rovaniemen murhapoltto” (Kalle Kuittinen); Lapin Kansan 5.10.1997 ”Laitonta pirtua ja kuumaa lempeä oli helppo ostaa Rovaniemellä 1930-luvulla” (Tapani Ranta); Lapin Kansan 30.8.2003 ”Tytären voimavara ja taakka” (Tapani Ranta); Enbuske et al. 1997, 292–295, 453 (jossa myös Enbuske toteaa syyttäjän olleen ”ilmeisesti Lapuan liikkeen edustajan palkkaama Kalle Tuuliainen”); Ahvenainen 1970, 476–477; Etto 1961; Tuuliainen n.a.; Tuuliainen 2002; ks. myös Hiitonen 1953; Parkkari 1961, 13–41.

151 Kertomus Liikkuvan poliisin toiminnasta tammikuulta 1945, Liikkuvan Poliisin Toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1958, Hib1, Liikkuvan Poliisin arkisto, Liikkuva Poliisi (= LP).

152 Kertomus Liikkuvan poliisin toiminnasta tammikuulta; helmikuulta; maaliskuulta; huhtikuulta; toukokuulta 1945, Liikkuvan Poliisin Toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1958, Hib1, Liikkuvan Poliisin arkisto, Liikkuva Poliisi (= LP).

tenut kunnollisena työmiehenä, hairahtui niin huonoon seuraan (eli ryhmään, joka haki ryhmäyhteyden ja veljeyden tunteen vastakulttuurista).¹⁵³

Vaikuttiko Rovaniemen tapaus jutussa mukana olleihin poliiseihin vielä myöhemmin? Ainakin näin voi spekuloida Rovaniemen jutussa mukana olleen ylietsivä Keskitalon kohdalla. Keskitalo oli yksi avaintodistaja Rovaniemen asian uudelleen selvittelyssä vuonna 1945. Sekatyömiehenä sodan jälkeen työskennellyt Keskitalo pyysi tutkintapöytäkirjaan erikseen merkinnän siitä, että häntä oli 1930-luvulla pidetty päällystön taholta epäluotettavana. Hän kertoi lueskelleensa tuohon aikaan kommunistista kirjallisuutta, jotta tietäisi mitä asioista ajateltiin heidän keskuudessaan. Hän tahtoi myös korostaa, ettei lausunut kommenttiaan muuttuneiden aikojen takia. Lopuksi hän esitti toiveen siitä, että hänen aiemmasta ”epäluotettavuudesta” hankittaisiin tietoja tuolloiselta nimismieheltä tai Valpon Kemin alaosaston silloiselta osastopäällikkö Harry Paatsalolta¹⁵⁴. Päätöksen Keskitalon erotamisesta Valposta Brusiin teki melko nopeasti pian sen jälkeen, kun oli nähnyt Elias Takalan valahtoisen lausunnon Keskitalon toiminnasta sodan aikana.¹⁵⁵ Saattoi olla, että Brusiinin vaakakupissa Keskitalon kohdalla painoi myös Rovaniemen tapaus.

Keskitalo oli sairaslomalla ”elimellisen hermotaudin” takia jo sodan aikana vuonna 1941. Sodanjälkeisessä Takalan valahtoisessa lausunnossa hän kertoi kadottaneensa tajuntansa Keskitalon lyödessä häntä. Herätessään Takala kertoi olleensa joka puolelta ”runneltu” ja myös ”ulostus oli tullut housuihin”.¹⁵⁶ Valpon Rovaniemen osastopäällikkö oli jo helmikuussa 1944 huomauttanut Keskitalo ”käyttäytymisestä ja elintavoista”. Päällikkö oli ihmetellyt, missä Keskitalo ”hääräili” iltapäivisin ruoka-ajan jälkeen. Asian laatu selvisi paikallisen alkoholiliikkeen johtajan uhattua osastopäällikölleen, että ellei Keskitalon ”laukkaaminen jokapäiväisillä viinaostoksilla” tulisi loppumaan, hänet täytyisi asettaa ostokieltoon.¹⁵⁷

POLIISIN TOIMINTA KANSALLISEN YHTEISÖN TUNNELATAUSTEN RAJANKÄYNTINÄ

Miten Rovaniemen tapauksesta syytettyjen ja tuomittujen jälkikäteisiin kertomuksiin sitten tulisi tutkimuksellisesti suhtautua? On varsin epätodennäköistä, että

153 Ylijurvan todistajanlausunto, Tornion tuomiokunta CIVa 180 Rovaniemen välikäräjät 1931, 1932. Rovaniemen pitäjän ja kauppalan käräjäkunnan välikäräjät 14.–15.1.1931 §:1, 26. Tornion tuomiokunnan arkisto, OMA. Muista kommenteista ks. Akti nro 97, Poliisin tekemiksi väitetyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946 Kansio 1. Aktit 12–97. 540:436:1. KA.

154 Harry Paatsalo toimi kuulustelijana Terijoella ja Kemissä EK:n aikana 1923–1936. Ei ole täyttä varmuutta, että Paatsalo olisi ollut Kemin alaosaston osastopäällikkö. Näin on kuitenkin saattanut olla. Matti Simolan kommentit väitöskirjasta 30.7.2007.

155 Toimesta vapauttamisesta ks. Valpon Rovaniemen osaston vt. osastopäällikkö Valpon päällikölle 22.9.1945, Ia, Hmp 13507 Keskitalo, Toivo Johannes, EK/Valpon arkisto. KA. Brusiin vapautti 24.9.1945 Keskitalon tehtävistään 30.9. alkaen.

156 Elias Takalan valahtoinen todistajanlausunto pahoinpitelystä 28.8.1945, Toivo Keskitalon Hmp 13507 Valpo, EK/Valpon arkisto, KA.

157 Todistus pahoinpitelystä 28.8.1945; käsinkirjoitettu lappu 24.2.1944 Keskitalon ajankäytöstä iltapäivisin; virkavapausanomus sairaalahoidon ajaksi 15.3. – 16.4.1941, Hmp 13507 Keskitalo, Toivo Johannes, EK/Valpon arkisto. KA.

heidän versionsa tapauksesta olisi muodostunut heille elämänvalheeksi, jota he olisivat kantaneet mukanaan juuri sillä tavoin, kuin he näyttivät tehneen. Hehän olivat yrittäneet tuoda asiaa monesti uusintakäsittelyyn. Tällaista olettamusta tukee myös se, etteivät tutkinta- ja tuomioelimitykset toimineet henkilöt ole asiaa myöhemmin muistelleet. Luulisi jonkun ryhtyvän tekemään vastalauseita perättömistä väitteistä, jos siis sellaisia olisi tehty.

Kuvaa ei oikeastaan häiritse edes se, että SKP:n IV puoluekonferenssissa 1927 käsiteltiin puolueen jo aikaisemmin ottamaa kantaa siitä, miten ”ohranassa ja luokkaoikeudessa” tuli käyttäytyä. Ilmiantojen seurauksena oli tietenkin ”veriviholliseksi” julistaminen ja ”luottamuksen” menetys. Armoa ei myöskään saanut anoa missään tapauksessa. Tässä tapauksessa merkitystä on myös sillä, että VII puoluekonferenssi totesi 1930, ettei SKNL ollut osannut tai kyennyt täyttämään niitä tehtäviä ”jotka sille vallankumouksellisen nuorison johtajana olisivat kuuluneet”.¹⁵⁸ Joni Krekola kertoo tästä artikkelissa ”Kauhea joskin on puhdistustyömme...” – Skp ja väkivalta.¹⁵⁹

Loppujen lopuksi mielenkiintoisinta tapauksessa on sen ymmärtäminen, miten kohtaaminen poliisin ja työväestön välillä toimi. Kutsun poliisin ja työväestön kohtaamista sekä sen jälkikäteiskäsittelyä ja sen muistamisen tapoja luonnonvastaiseksi osallistumiseksi. Tällä tarkoitan sitä, miten tiedostamaton tunteensiirtosuhte poliisiin ja työväestön välillä ensimmäisessä tasavallassa ja toisen tasavallan syntyvaiheissa 1944–46 toimi. Kyse ei siis ole siitä, mitä kommunismi oli vaan siitä, minä sitä pidettiin ja miksi se olisi saattanut tällaisesta viitekehyksestä katseltuna muodostua. Ja siitä, miten tähän vuorovaikutussuhteeseen osallistuminen vaikutti ja ennalta määräsi toisen kohtaamista arjessa. Kyse ei myöskään ollut siitä, mitä poliisi ”oli”, vaan siitä, miten se toimi kommunismista kollektiivisella tasolla tehtyjen kuvitelmien pohjalta. Lisäksi on kyse siitä, miten nämä aspektit kietoutuivat toisiinsa. Miten yksilöiden minuudet kohtasivat ja sulautuivat mielikuvatasolla ja miten prosessi keskeytettiin, kun toinen ei vastannutkaan oletetulla tavalla. Kohtaamistapahtuman epäonnistuessa, oli prosessin tuloksena poliisi, joka ryhtyi toimimaan ns. sodan miehenä – eli jonain sellaisena, joka ei mahdu juridiikan yhteisöön (eikä välttämättä edes edellistä laajempaan moraaliseen yhteisöön). Sillä aina kun sodan mies toimii, on laki pidätetty yhteisön hyväksi.¹⁶⁰ Loppujen lopuksi on kyse siis siitä, kuka saa tai kenen annetaan määritellä yhteisön toiminnan tietoinen järki ja tuon järjen suhde yksilöiden minuuksia rakentavaan tiedostamattoman virtaukseen, jonka rajalla poliisit toimivat.

Paineiden ehdottomuuden tarkastelu paikallistasoa ja globaalia yhteen kietovan ulottuvuutena avaa tapahtumiin professori Pauli Kettunen työväenliikkeen tutkimukselta peräänkuuluttaman globalisaatioulottuvuuden.¹⁶¹ Rovaniemen tapah-

158 Taistelusta armonanomuksia vastaan ja oikean esiintymisen puolesta ohranassa ja luokka-oikeudessa, SKP:n IV. Puoluekonferenssi v. 1927, rulla 13 sarjamerkki A, 194, SKP:n arkisto, Kansan arkisto; SKNL:n tilasta ja lähimmistä tehtävistä, VII. Puoluekonferenssin päätöksiä syyskuu v. 1930, rulla 13 sarjamerkki A, 333, SKP:n arkisto, Kansan arkisto.

159 Krekola 2004, 130–163.

160 Yleisellä tasolla vrt. esim. teoriaan, jonka esittää Agamben 2001. Ks. myös Siltala 1985, ks. myös Deleuze & Guattari 1987, 351–359.

161 Kettunen 2004.

tumia voidaan katsella pyrkimyksenä avautua ulkoiselle vaikutukselle, sekä tuosta prosessista irtautumisena syyllisten kieltäessä (sekä syyllisyytensä että kansallisen yhteisön sijaiskärsijä-roolituksen). Lehtien ehdottomuudessa kuvastuu myös se kieltämisen paine, jolla paikallisyhteisö pyrki olemaan kohtaamatta kollektiivisempaa tasoa. Tämän kiellon ylläpito omassa kaikkivoipuudessaan limitti yhteen kansallisen Suomen sisäistä ja ulkoista tilaa *in actu*. Poliisien toimet jutun yhteydessä kertovat myös poliisien oman yhteisöllisen aseman ristiriitaisuudesta: heidän jatkuvasta nuorallakävelystään yksilöllisen inhimillisyyden ja yhteisöllisten vaatimusten rajalla.

Syytteessä olleiden jälkikäteiskertomuksissa ja myöhemmissä kohtaloissa taas kuvastuvat tapahtumien tuolloinen voimakkuus suhteessa yksilöiden silloisiin elämiin sekä niiden vaikutukset syytettyjen myöhempiin elämän kohtaloihin. Sanalla sanoen, nuo tarinat kertovat ilmiselvään traumaattisuutensa kautta kertomusta siitä, miten historialliset tapahtumat joskus saavat kirjoittaa yksilöiden psyykkisen itsemääräytymisen perusteita tietynlaisiksi, ilman että yksilöt pystyisivät kovinkaan paljoa noihin ulkoisiin ehtoihin vaikuttamaan. Tällaisessa tilanteessa yhteisölliset tapahtumat ryhtyvät määräämään ennalta tulevaa ja tuhoavat siten yksilöiden vastaisia elämänkohtaloita sekä niihin sisältyviä mahdollisuuksia jo etukäteen. Tämä tapahtuu ainakin sen viitekehyksen sisällä, johon historian ihmiset ovat olleet sidottuja, ja jonka he ovat joutuneet olettamaan myös tulevaksi toimintakehykseen.

Analyysin eri tasoja limittävän lähestymistapani mukaisesti kutsun Rovaniemen työväestön ja poliisien välillä tapahtunutta kohtaamista teoriaa ja empiriaa yhteen limittävästi luonnonvastaiseksi osallistumiseksi (*unnatural participation, participation contre nature*).¹⁶²

Luonnolla ymmärrän tässä yhteydessä sitä sosiaalista tapaa, jolla yksilö oli pakotettu liittymään hänet ylittävään kansalliseen tasoon. Se on siis sosiaalisesti ja kulttuurisesti määrätynenä asiana yhteiskunnallinen ja historiallinen suure; eikä naturalistinen ja tätä kautta ylihistoriallinen totuus maailmasta. Epäluonnolliseksi tuon kohtaamisen teki se, että molempien ryhmien yhteiskunnalliset luonnonaamiot joutuivat sen aikana törmäyskurssille. Pelkistetyimmillään ajateltuna yhteiskunnallinen voima kohtasi toisen voiman. Vaikka näen tapahtumien piirtäneen työväestön ja poliisien välistä rajaa ei tarkoitukseni kuitenkaan ole kategorisoida tapahtumaa yleiskuvaksi poliisin ja työväestön välillä ensimmäisen tasavallan aikana vallinneista suhteista (koska se ei tekisi oikeutta noiden suhteiden moninaisuu-

162 Käsite on peräisin teoksesta Deleuze & Guattari 1987, 240–263. Siinä he kuvaavat tätä materiaalisen monismin ilmiönä ymmärrettävää tapahtumista samastumista edeltävänä sulautumisena Freudin kuuluisan Rottamies-analyysin uusintaluennan avulla ja antavat ilmiölle sen esikielellisen luonteen vuoksi poeettisen muotoilun. Deleuze ja Guattari nimeävät asiaan liittyvän ontologisen yhteyden luonteen seuraavasti: ”Symbioosi. Se saa rotan tulemaan ajatukseksi miehelle, kuumeiseksi ajatukseksi miehelle, samaan aikaan kun hänestä tulee rotta, joka kiristelee hampaitaan kuolintuskissaan. Rotta ja ihminen eivät silti missään mielessä ole sama asia. Silti oleminen ilmaisee niitä molempia kielen yksimerkityksellisyydessä, jossa ei enää ole kyse sanoista. Oleminen ilmaisee itseään myös materiassa, jossa ei enää ole kyse muodoista, tai liikuttamisen kyvyssä, jossa ei enää ole kysymys subjekteista. Luonnonvastainen osallistuminen. Rakentumisen taso, luonnon taso, on juuri tällaisia osallistumisia varten. Se kokoaa ja purkaa jatkuvasti näiden osallistumisen erilaisia asetelmia käyttäen hyväkseen kaikkea kekseliäisyyttä.” [Suom. IL.]

delle). Tapahtumaa analysoimalla on kuitenkin mahdollista piirtää esiin alustavaa kuvaa siitä, miten poliisi on Suomessa joutunut toimimaan ja yhteisö on käyttänyt sitä yhteiskuntaa koossa pitävänä rajankäynti-instituutiona yhteisön puolesta.

Rene Girardin mukaan narsistisen jännityksen purku yhteiskunnassa tapahtuu syntipukkien kautta.¹⁶³ Kyse oli yhteisön tuntemuksien sijoittamisesta syntipukkeihin. Jerry Piven kirjoittaa:

Yhteisön tuntemukset ja haavoittumattomuus voimistuvat psyykkisen siirtymän ja väkivallan tapahtumissa niin merkittävästi, että niitä ritualisoidaan puhdistavissa seremonioissa, pyhässä aggressiossa sekä institutionalisoidussa alistamisessa ja sodankäynnissä. Jos vihollista ei ole saatavilla, ryhdytään etsimään yhteisön sisältä sattumanvaraisesti määrääntyviä poikkeavuuksia, jotta paha ryhmä voitaisiin erottaa valtasuuntauksesta. Yhteisöt etsivät jotain eroavaisuuksien verkostoa, jonkinlaista poikkeavuuden kaavaa, joka mahdollistaisi yhteisön vihamielisyyden siirron siihen. Ilman tällaista yhteisöllä ei ole purkukeinoa vihamielisille aggressioilleen. Jos todellista vihollista ei olekaan olemassa, sattumanvaraisia piirteitä paisutellaan ja vääristellään pahuuden julki toittamiseksi. Ja jos selviä eroja vielä on niukasti, hirveyden ominaisuuksia ryhdytään hallusinoimaan.¹⁶⁴

Poliisien näkökulmasta olisi kansallisesti luonnollisinta tässä tapauksessa ollut murhapoltosta epäiltyjen taholta vallinneiden yhteiskunnallisten asetelmien hyväksyminen ja mukaan meneminen fantasiaan, jonka mukaisesti ajateltiin kommunisteja tekoon syyllisinä. Samalla olisi vahvistettu sisällissodan puolijako käsittelemällä kommunisteja ulkoisina vihollisina eikä oikeuksiaan nauttivina kansalaisina. Tätä ilmentää se, että jos kuulusteltava myönsi häneen kohdistuneet epäilyt, huhut tai projektiot oikeiksi, oli seurauksena anteeksianto ja pahoinpitelyistä pidättäytyminen. Mutta kun kuulustelutilanteessa vastauksena oli mykkyys eli teoreettisesti ymmärtäen aineen vastaamattomuus, kääntyi asiaan liittyvä luova ulottuvuus tukahduttavaksi. Tällöin kansallisen fantasian ylläpitämää kiinteää identiteettiä uhannutta merkityksettömyyttä koetettiin hillitä voimakeinoilla. Niillä itseä koetettiin irrottaa tästä mielikuvatasolla uhkaavan voimakkaaksi muuttuneesta tilanteesta. Jos epäillyt puhuivat kuulusteluissa niin kuin yhteisön säilymisen vuoksi hänen haluttiin puhuvan, säilyi maailma kansallisesti merkityksellisenä ja ennallaan.

Kyse on pitkälti siitä, minkälainen suhde fantasiaan ryhmässä kollektiivisesti otetaan: toimiiko fantasia ryhmälle ehdottomana toimeenpano-ohjelmana vai kytetäänkö sitä millään tavoin katsomaan toisessa valossa? Jos sitä ei kyetä reflektoi-amaan, sitä ryhdytään toteuttamaan ehdottomana totuutena siihen sisältyvän alitajuisen logiikan mukaisesti (so. konkreettinen objekti). Sulautumisesta irtautuminen muuttuu ryhmässä tällöin toisiin sijoitettavan pahan käsittelyksi. Kaikki halun viittaava likaa ryhmän psyykkistä sisätilaa ryhmän fantasiassa itsestään ja siksi se on tuhottava muissa. Ryhmäfantasia toimi käsitellyssä tapauksessa suhteellistamattomana kansallisena seinämänä, jota vasten kommunismi nuorison sukupolvi-ilmionä joutui törmäyskurssille.

163 Girard 1977, 119.

164 Piven 2004, 249. (Suom. IL.); Ks. myös Piven 2002, passim sekä klassista Volkanin tutkimusta viholliskuvien tarpeesta yhteisöissä vuodelta 1988.

Nuorten kuulusteltavien mykkyys toimi prosessia kiihdyttävänä punaisena muurina aina siihen asti, kunnes he puhuivat. Sodan jälkeisissä asioita koskeneissa selvityksissä hahmottomalle ja sanallistamattomalle väkivallalle haettiin muotoa sen suhteellistumattomia muistijälkiä sanallistamalla. Yhden pienen ryhmän kokemusta ei kuitenkaan voi suoraan palauttaa ajan yleisemmäksi kuvaksi. Sitä ei saa kategorisoida, vaan sitä pitää ymmärtää omassa kontekstissaan rajana jollekin yleisemmälle, eli poliisin tiedostamattomalle tehtävälle toimia yhteiskunnan symbolisen järjestyksen kannattelijana. Erityisyydessään tässä käsillä ollut tapaus kertoo siitä, miten vaikean symbolisen painolastin suomalainen poliisikulttuuri kansalaissodan ja ensimmäisen tasavallan perintönä sai.

KANSALLISEN MUUTTUVAT RAJAT ENSIMMÄISEN JA TOISEN TASAVALLAN VÄLISSÄ

Tiedettäköön siis, että on kaksi eri tapaa taistella: toinen lakien, toinen raa'an voiman avulla. Edellinen on ihmisten, jälkimäinen eläinten tapa. Mutta koska edellinen ei useinkaan riitä, täytyy turvautua jälkimäiseen. Niinpä täytyykin ruhtinaan osata esiintyä sekä ihmisenä että eläimenä.¹⁶⁵

ENSIMMÄISEN JA TOISEN TASAVALLAN VÄLINEN AIKA SIIRTYMÄAIKANA

Valtiollisen poliisin Tampereen osasto arvioi henkilökuntaansa välirauhan jälkeen. Kaikki etsivät pisteytettiin ja heistä laadittiin lyhyt lausunto, joissa kuvailtiin heidän kykyjään suoriutua työstään. Lisäksi arvioon liitettiin yleensä myös kuvailu kyseisten etsivien henkilökohtaisista ominaisuuksista. Miehet oli jaoteltu kahteen ryhmään: ennen välirauhaa palvelleisiin sekä välirauhan jälkeen tulleisiin. Eräs välirauhaa edeltävän aikana palvelukseen tullut etsivä sai osakseen seuraavanlaisen määrittelyn: ”Lievä huumausaineitten käyttö, moraali epävarma, menot suuremmat kuin tulot.” Tällä etsivällä numeroarvosanat olivat kuitenkin 8 ja 9-. Toisen aiemmin tulleen ylietsivän kohdalla numeroarviona oli 9+ ja 7- ja sanallisena arviona ”käyttää jnkn verran alkoholia”. Yksi välirauhan jälkeen tullut etsivä taas sai seuraavan arvion: ”Nokian edustaja. Tunnollinen poliisimies.” Silti hänen numeroarviokseen annettiin 7+ ja 7+. Eräs numeroimatta jäänyt uusi työntekijä kirjoitti osastonjohtajan arvioksi hänestä toteamuksen: ”Nuorin ja utterin etsivä (on tyytyväinen palkkaukseen).” Päämajan Valvontaosastolta Valtiolliseen poliisiin tullut etsivä taas sai arvostelijan kuvaamaan hänen tilannettaan seuraavasti: ”Menot suuremmat kuin tulot. Odottaa palkkojen nousua, tuomittu Tamp RO:ssa 1945 sakkoon ammuskelusta humalapäissään kadulla (ptkjat pääosastolla).” Tämä etsivä saikin numeroarviokseen 7 ja 6+.¹⁶⁶

Jostain syystä kyseiseen arviointiin ei ole otettu mukaan Tampereella vielä sodan aikana palvelutta etsivä Frans Valomaa, joka oli mukana kommunisti Ahti Pellervo Takatalon pidätyksissä sekä kuulustelemassa häntä jatkosodan aikana. Tarkastelen seuraavaksi tapoja, joilla kansallisen rajoja määriteltiin käytännössä ensimmäisen ja toisen tasavallan välillä jatko-sodan aikana. Tässä käytetty ajatus tilo-

165 Machiavelli 1997, 101.

166 Valpon arkisto, KA. EK/Valpo, Valpon arkisto, KA.

jen ”välisyydestä” (siirtymävaihe ensimmäisestä tasavallasta uudelleen ns. ”toiseen tasavaltaan”) pohjautuu antropologi Arnold van Gennepin teoriaan liminaalisuudesta, jota toinen antropologi Victor Turner on myöhemmin nyansoinut. Liminaalisuus on hänen mukaansa siirtymätila, joka rajatilana kyseenalaistaa aiemmin yhteisöissä vallinneita käytäntöjä asettaen ne uudelleen arvioinnin kohteeksi. Tilanteeseen liittyvällä ritualisoinnilla muutoksen aiheuttamaa kaaosta (ja muutosahdistusta) koetetaan pitää aisoissa.¹⁶⁷

Turner kirjoittaa yhteiskunnallisesta muuntumisesta seuraavasti:

Nämä ajan ja paikan liminaaliset tilat – rituaalit, karnevaalit, draamat ja viime aikoina myös elokuvat – ovat avoinna ajatusten, tuntemusten ja tahdon leikille; niissä luodaan uusia, usein kuvitteellisia malleja, joista joillain on riittävästi voimaa ja uskottavuutta korvataksaan voimallaan sen aiemmin pystyssä pidetyn poliittisen tai oikeudellisen mallin, joka on kontrolloinut yhteiskunnan keskuksessa käynnissä olevaa elämää.¹⁶⁸

Turnerin havainnosta voidaan tehdä se johtopäätös, ettei liminaalisuus välttämättä kuitenkaan johda muutokseen. Joskus liminaalinen tila itsessään voi myös estää muutoksen, jos siihen liittyvät uudet käyttäytymismallit menettävät yhtäältä liiallisen tavallistumisensa tai toisaalta voimallisuutensa takia muutosulottuvuuden, joka niihin on liittynyt. Liian voimallisen mallin yhteydessä mallia ei kyetä käsittelemään tarpeeksi, jotta se sanallistuisi ja konkretisoituisi tietoisena rakenteena (eli ei kyetä sanallistamaan sitä tarpeeksi selkeästi) ja tällöin palataan aiempaan turvaa ja jatkuvuutta tuottavaan käyttäytymismalliin (olipa se kuinka tietoinen tai esitietoinen hyvänsä). Liminaalitilan jatkuessa liian pitkään ja muutuessa liian tutuksi ryhdytään etsimään uutta liminaalisuutta. Joudutaan transgression eli rajojen ylittämisen kierteseen. Turner analysoi tässä yhteydessä kulttuurisena mallina sambialaisen Ndembu-heimon luomisrituaalia ”Isomaa”. Hänen mukaansa tähän prosessiin liittyvät symbolit ja niiden keskinäiset suhteet toimivat prosessiin osallistuville ryhmän jäsenille mielikuvia herättävinä välineinä, joiden tarkoituksena on voimakkaiden tunnetilojen nostattaminen, kanavointi sekä niihin totuttaminen. Ne ovat tarkoituksellisia ja niihin liittyy oma pakottava puolensa. Niiden yhteydessä inhimilliset toimijat ovat kietoutuneet kokemuksellisesti sekä eksistentiaalisesti merkittävästi niihin elämän ja kuoleman kysymyksiin, joita rituaaliseen prosessiin liittyy, ja joita sillä myös käsitellään. Psykoanalyttisesti ajatellen liminaalisen prosessin yhtenä tarkoituksena on voimakkaiden haluärsykkeiden kotouttaminen eli niiden tunnelatauksien purkaminen käsitettäväiksi, jotka itse tilanteessa syntyvät.¹⁶⁹

Turnerin mukaan rituaalisessa uudelleensyntymisen mallissa on universaalit piirteensä. Hänestä ”Yhteiskunta (...) on prosessi, jossa minkä tahansa elävän, suhteellisen hyvin yhteen liittyneen inhimillisen ryhmän tila vaihtelee kiinteän ja (...) ’kelluvien maailmojen’ (*floating worlds*) välillä.”¹⁷⁰

167 van Gennep 1909; Turner 1969, 52–92. Liminaalisessa tilanteessa ollaan avautuvien ja/tai sulkeutuvien kehityskulkujen ihmiselle tuottamien haasteiden edessä.

168 Turner 1969, vii.

169 Emt., 42–43, 92–93.

170 Emt., vii.

Edellä esitettyä tulee siis ajatella siten, että kiinteys ja pysyvyys ovat loppujen lopuksi aina suhteellisia ja muutokselle alttiita asioita, mutta silti äärimmäisen tärkeitä ja keskeisiä yhteiskunnassa eläville yksilöille heidän sisäisenä objektimaailmaansa (=sisäisenä hoivaobjektina), koska se tuottaa heille jatkuvuuden turvan eräänlaisena yksilön sisäisenä saattajana, johon ”itse” voi turvautua ympäröivän maailman hajottavien paineiden koettaessa murtaa elämää kannattelevan jatkuvuuden kokemusta (so. identiteettiä) äkillisten tai kumuloituvien traumakokemusten yhteydessä.¹⁷¹

Turnerin mukaan kaikilla ihmistä koskevilla tilojen muutoksilla on aina oma liminaalinen luonteensa. Yleistyneen sosiaalisen siteen sortuessa turvaututaan sen rippeisiin, niihin yhteiskunnassa vallitseviin mikrotason sidoksiin, joita perhe tai muut pienemmät yhteisöt tarjoavat. Liminaalista prosessia analysoitaessa sillä voi havaita olevan rituaaliset subjektinsa ja objektinsa. Prosessin eri vaiheissa nämä kynnyshenkilöt omaavat monimerkityksellisiä ominaisuuksia. He siirtyvät sellaiseen kulttuuriseen tilaan, joka ei muistuta aiemmin vallinnutta, mutta ei myöskään kerro suoraan tulevasta. Vasta prosessin täydellistyessä rituaalinen subjekti tai muut prosessissa olijat saavuttavat jälleen suhteellisen pysyvän tilan. Tällöin heidän voidaan sanoa omaavan prosessin tuottaman aivan tietynlaisen, muuttuneen identiteetin. Liminaalisessa muutoksessa ollessaan he ovat aiempaa olemista säännelleen ajan ja paikan määritysten ulkopuolella. Liminaalitalia kuvaakin yleisemmin sekoittuminen sekä lakien, perinnäistapojen ja vanhojen konventioiden murtuminen. Merkitysten moninaisuus näkyy tilaa kuvaavien symbolien rikkaudessa sekä niiden tulkinnanvaraisuudessa. Liminaalisuutta on verrattu monesti kuolemiseen, kohdussa olemiseen, näkymättömyyteen, pimeyteen, korpivaellukseen, seksuaaliseen kaksineuvoisuuteen tai auringonpimennykseen. Liminaalisen prosessin kohteet esitetään heikkoina, vailla pysyviä arvon ulkoisia merkkejä eivätkä he erotu muista prosessin kohteista ollessaan kasvottomuudessaan harmaata massaa. Prosessin subjektit taas esitetään ohjaamassa prosessin kohteita.¹⁷²

Ajatukseni tässä aluvussa on, että Valoman ja Takatalon sekä myös muissa tässä yhteydessä esiteltujen kohtaamistilanteiden yhteydessä avautui liminaalinen tila, jota prosessissa mukana olevat erilaisissa asemissa suhteessa kansalliseen olemiseen tapaan ovat yksilöt joutuivat käsittelemään hyvin erilaisilla tavoilla. Luvun esimerkkitapaukset pohjautuvat jo aiemmin mainitun Brusinin tutkintatoimikunnan yhteydessä tehtyihin kanteluihin. Erityisen merkitsevänä tapauksena voidaan tässä yhteydessä pitää tapaa, jolla Takatalo ja kansallisesti hämärtyneen tilan valona toiminut Valoma kohtasivat.

Ensimmäisen tasavallan ajasta on olemassa monia käsityksiä. Erkki Vettenniemi on tutkinut Neuvostoliitossa vankileireillä olleiden suomalaisten kärsimystarinoita. Hän jakaa tutkimuksessaan joidenkin tutkijoiden esittämän käsityksen siitä, että poliittinen oikeisto siirtyi mielipiteissään kulttuuriseen sotatilaan suhteessa itänaapuriiimme ensimmäisen tasavallan aikana. Antikommunistiset julkaisut olivat hänen mukaansa kyllä sanomaltaan myrkyllisiä, mutta ”saattoivat silti heijastaa naa-

171 Winnicott 1971, 1–21.

172 Turner 1969, 94–96.

purimaan todellisuutta”. Vettenniemi näkee oivaltavasti myös, ettei kansalliselle puolelle ollut olemassa puolueetonta maaperää. Ihmiset olivat joko meitä tai niitä toisia. Myös lakipykäläiä luettiin melko vapaamielisesti. Kansalaiskeskustelulle tämä merkitsi tukehtumista. Jopa sosiaalidemokraatit saatiin lukea itsenäisyyttä tuhoaviin voimiin. Vettenniemen mukaan autoritääristen ajatusten kannatus koski 1930-luvulle siirryttäessä kuitenkin ”lopulta vain kovaäänistä vähemmistöä”. Hän ei näin ajatellessaan ymmärrä sitä, miten vähemmistön kokemustodellisuus pystyy manipuloimaan enemmistön kokemusta jos se sallii vain kapeasti itsestään poikkeavat kokemustavat. Vettenniemi myös toteaa, että kommunistien saamaa kohtelua ”voidaan tuskin pitää muuna kuin demokratian itsepuolustuksena”. Vettenniemi myös vertaa 1970-lukua sotaa edeltäneeseen aikaan ja esittää Timo Vihavaista lainaten 1930-luvun olleen intellektuaalisesti moniarvoisempaa kuin suomettuneisuuden ajan 1970-luvulla. Tässä Vettenniemi syyllysty menneisyyden liialliseen toiseksi tekemiseen, sen nostalgisointiin ja anakronismiin. Hän ei ota huomioon, että vaikka 1970-luku monessa suhteessa olikin virallisessa suomettuneessa poliittisessa liturgiassa hyvin yksitotista, oli silloin silti jo olemassa aivan eri tavalla useita merkitystodellisuuksien mahdollisuuksia kuin 1930-luvulla, koska vanha maalaisyhteisöllinen yhtenäiskulttuuri oli 1960-luvulla kokenut nopean ja voimallisen murroksen ns. suuren muuton seurauksena.¹⁷³ Yhteinen arvotodellisuus murtui 1960-luvun lopulla ja perinteen toistamisen sijaan ryhdyttiin suuntautumaan tulevaisuuteen ja elämästä tuli yksilöiden henkilökohtainen projekti, jossa oli elintason sallissa myös varaa toteuttaa itseään.¹⁷⁴

Seuraavassa on tarkoitus katsoa, miten tällainen kulttuurinen sotatila näkyi kansallisesti liminaalisten henkilöiden ja kansallista liminaaltilaa vartioineiden poliisien kohtaamisissa ensimmäisen ja toisen tasavallan välisessä siirtymäajassa.

On vielä huomattava, että teoreettisesti ajattelen ihmisten välisissä kohtaamisissa aina olevan psyyken tasolla jossain määrin kyse minuuden rajojen avautumisesta ja sekoittumisesta yksilöiden mielissä. Tällaista minuuksien kohtaamistapahtumaa voidaankin käsitteellisessä mielessä kutsua yhdeksitulemisen blokiksi, sillä se ei ole kahden erillisen suhteen muodostamaa vaan yhdessä koettua alitajuisen yhteyden virtausta, joka limittää tietoisien ja tiedostamattoman, ja tekee kahden erillisen kokijan kokemuksesta yhteisesti jaetun. Siksi tällaiseen kohtaamiseen liittyvä uuden tuleminen, ei koskaan jää pelkästään kuvitelmaksi, vaan on siinä mielessä todellista, että se muuttaa aina molempia kokijoita. Tämä siis siitä huolimatta, että tuo yhteinen kokemus pohjimmiltaan perustuukin illuusiolle yhteydestä. Lisäksi on huomattava, että tällainen kohtaamistapahtuma tuottaa vain itsensä. Tilanteessa ollessa ei siis voida sanoa vaihtoehtoisesti, että joko imitoitaisiin jotain tai oltaisiin. Ihmisten elämässä, kun on olemassa muitakin kokemuksellisia ulottuvuuksia, kuin pelkkää arkikokemusta. Voimakas kohtaamistapahtuma laajentaa kokemuksellisia ulottuvuuksia. Siksi subjektiivis voi kokea häviävänsä tällaiseen tapahtumaan.¹⁷⁵ Kokemuksena kohtaamistilanne on rajoja sekoitettava. Valtiollisen yhteisön

173 Vettenniemi 2004, 44–46.

174 Laitinen & Aromaa 2005, 232. Jotka jäljittävät yhteiskunnallista muutosta niistä 1960-luvulla tapahtuneista juridisista muutoksista, joiden kautta sääteilyä avattiin.

175 Tulemisesta ks. Deleuze & Guattari 1980/1987, 232–309.

ylläpitoon ja sen tärkeyteen liittyen omien rajojen menetys tuntuisi siis tässä tapauksessa olevan katalyyttina tilanteissa ilmenneisiin liiallisten voimakeinojen käyttöön. Selittäviä tekijöitä on tietenkin muitakin, mutta niistä lisää myöhemmin. Seuraavaksi luotaan tällaisia kohtaamistilanteita hieman tarkemmin niitä lähilukemalla.

SOTILASKARKURIN KERTOMUS

Maanviljelijä Kustaa Laine oli jatkosodan aikana sotilaskarkurina poliittisen vakauksensa takia. Muuttuneessa sisäpoliittisessa tilanteessa hän teki komitealle kantelun poliisien hänelle tekemästä kohtelusta jatkosodan aikana.¹⁷⁶ Laine kertoi joutuneensa paikallispoliisien pahoinpitelemäksi heidän ollessa pidättämässä häntä. Hän oli karkurina ollessaan käyttänyt piilopaikkanaan erästä kotikylänsä liepeille rakennettua asuinkorsua. Ruokahuolto hoitui korsun lähistöllä asuneiden, hänelle ystävällismielisten talojen avulla. Laineen kantelun mukaan poliisien löydettyä hänet häntä hakattiin Välimaa nimisen talon pihalla pampulla talon emännän Toini Lehtosen nähden. Emäntää kuultiinkin esitutkinnassa todistajana, koska hänen todettiin tutkimuksissa olevan pahoinpitelytapauksen (ainakin osittainen) silminnäkijä. Hän kertoi todistajanlausunnossaan kuulleen tapauksen alkuvaiheissa pihaltaan ammuskelua ja pahoinpitelyn ääniä herätessään niihin noin puoli viiden aikaan aamulla. Seuraavaksi poliisit ja kantelun tehnyt viljelijä olivat hänen mukaansa tulleet sisälle taloon ja joku sisälle tulleista miehistä oli tällöin huutanut ”emäntä ylös ja näyttämään sotilaskarkurien korsuja”.

Nainen kertoi seuraavaksi huomanneensa kantajan kävelleen jotenkin jalkojaan aristellen. Vähän ajan kuluttua talossa sisällä olleet poliisit ja kantaja siirtyivät ulos. Todistajana puhunut emäntä kertoi kuulleen tällöin jälleen pahoinpitelyn ääniä ja lähteneensä siksi katsomaan asuinkorsujen lähetyville, mitä siellä oikein oli tapahtumassa. Paikalle saapuessaan hän oli kuullut Laineen valittavan ”ai ai”. Laine oli tämän jälkeen siirretty sotavammassairaalaan, jossa lääkärinä toiminut lääkintämajuri Harald Schwela tutki hänet. Schwela kertoi Laineen valittaneen sekä selkäänsä että jalkojaan. Hän ei kuitenkaan kertonut tarkistiko hän asiaa mitenkään. Schwela myös totesi häntä puhutelleille poliiseille, ettei voinut muistaa tapauksen yksityiskohtia. Ainoat Laineeseen liittyneet merkinnät sotasairaalan sairaskirjassa olivat tiedot, jonka mukaan hän oli tullut sairaalaan 16. helmikuuta 1943 ja hänet oli kotiutettu suoraan vankilaan 7. toukokuuta 1943. Siellä hän ryhtyi istumaan saamaansa kahden ja puolen vuoden vankeustuomiota karkuruudesta.

Laine kertoi joutuneensa pahoinpidellyksi myös poliisiautossa, jossa häntä oli lyöty nyrkillä kasvoihin. Hänen piti kertomansa mukaan lyömisen jälkeen antaa nenästään vuotavan veren valua omaan lakkiinsa erään autossa olleen poliisi-miehen käskystä, jotta veri ei tahrisi poliisiautoa. Hän kertoi tämän jälkeen joutuneensa hakatuksi vielä paikallispoliisin asunnon lihavarastossa. Siellä hänen jalkan-

176 Akti nro 31, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiniin komitea) 1944–1946, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

sa oli hänen kertomuksensa mukaan sidottu yhteen. Tämän jälkeen hänet oli nostettu jaloista köydellä vetämällä noin 60 sentin korkeudelle lattiasta. Seuraavaksi häntä ryhdyttiin lyömään pampuilla ja kepeillä jalkapohjiin. Paikalla ollut kyläpoliisi uhkasi Laineen kertomuksen mukaan myös vetää hänet läpi lihamyllystä ja syöttää ketuille rehuksi. Laine totesi kohtelustaan ”Tämä kaikki sen tähden etten vakaumukseni takia tahtonut taistella Neuvostoliittoa ja liittoutuneita vastaan.”¹⁷⁷

Sisäasiainministeriön kirjallisessa vastauksessa Laineelle todettiin, että asiasta syytetyt poliisimiehet kiistivät teon jyrkästi. Asiassa kuultujen henkilöiden kertomuksien kyllä kerrottiin viittaavan ”siihen suuntaan, että Teitä olisi pahoinpidelty”. Ministeriö ei kuitenkaan katsonut asiassa olevan aihetta enempiin toimenpiteisiin. Päätöstä perusteltiin kolmella syyllä. Toimenpiteisiin ei nähty olevan aihetta, koska ”minkäänlaista selvitystä ei ole olemassa siitä, kenen tai keiden syyksi pahoinpitely jäisi”, koska ”sitovien näytöksien saaminen määrättyjä” henkilöitä vastaan katsottiin käytännössä mahdottomaksi ja erityisesti siksi, koska syytteenpano-oikeus asiassa oli ministeriön mukaan jo vanhentunut kantelua tehtäessä. Vastauksen säilystä on kuitenkin luettavissa, että vaikka siihen ei mitenkään suoranaisesti reagoitukaan, katsottiin asian selvästi tapahtuneen ainakin suunnilleen niin kuin kantaja asian esitti. Miksi vastaus kanteluun kuitenkin oli tällainen? Ja olivatko muutkin vastaukset samankaltaisia?

MUURARIN KERTOMUS

Sotapalveluksessa alikersanttina palvellut muurari Mauno Nieminen väitti kantelussaan joutuneen pahoinpidellyksi Joensuun poliisilaitoksella. Hänet otettiin kiinni 27.12.1943 ja vietiin kuulusteluhuoneeseen, jossa usea poliisimies alkoi syyttää häntä osallisuudesta 19.12.1943 tapahtuneeseen ryöstöön.¹⁷⁸ Hän yritti selittää olleensa tuolloin komennuksella Helsingissä ja pyysi tarkistamaan asian yksiköstään. Pyyntöä ei huomioitu, vaan häntä käskettiin riisumaan päällystakki ja sanottiin: ”Kyllä täällä pannaan tunnustamaan.” Yksi poliiseista hyppäsi Niemisen kantelun mukaan seuraavaksi hänen istuimensa taakse ja kiersi käsivarren Niemisen kurkun ympärille, jolloin toiset ryhtyivät pahoinpitelemään Niemistä. Poliisit väänsivät Niemisen kertomuksen mukaan hänen käsivarsiaan, iskivät nyrkillä leukaan, sydänalaa, kylkiin sekä vatsaan. Tämän seurauksena Nieminen kertoo menettäneensä tajuntansa.

Tullessaan tajuihinsa häntä potkaistiin kylkeen ja käskettiin nousemaan ylös edelleen tunnustusta vaatiin. Nieminen kertoi tähän vastanneensa, ettei totuudesta poikkeamatta voinut tunnustaa, jolloin kuulustelijat ryhtyivät jälleen lyömään häntä. Niemisen kehoitettua soittamaan yksikköönsä eräs huoneessa olleista poliiseista sanoi Niemisen mukaan: ”Mitä me sinne ruvetaan soittamaan?”. Tämän jäl-

177 Laineen kantelun tutkinnasta ks. Turun poliisilaitoksen rikososaston esitutkintapöytäkirja n:o 759/45. Sisältyy Lainetta koskevaan aktiin Brusiinin toimikunnan papereissa, Akti 31, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

178 Akti nro 91, Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946, kansio 1, Aktit 12–97, 540:436:1. KA.

keen lyödessä joku tiedusteli häneltä: ”Jokos tunnustat?” Tähän Nieminen vastasi omien sanojensa mukaan: ”Hakatkaa vaikka kuoliaaksi, niin minä en tunnusta.” Tunnustusta ei tullut ja Nieminen pyysi edelleen itsepintaisesti, että poliisit ottaisivat yhteyttä hänen yksikköönsä. Hänet päästettiin vapaaksi.

Saavuttuaan yksikköönsä Nieminen teki asiasta heti ilmoituksen ja tunnisti myöhemmin pahoinpitelyyn osallistuneet miehet asian jatkoselvittelyissä. Asiasta kuullut poliisit kielsivät pahoinpidelleensä Niemistä. Joidenkin mukaan hänelle oli kyllä tehty henkilöön käyvä tarkastus, mutta toiset eivät tätä muistaneet tai kielsivät mitään sellaistaakaan tapahtuneen. Niemisen seuraavana aamuna tavanneen silminnäkijän mukaan Nieminen kuitenkin ”oli sairaan näköinen ja valitteli sydänalaansa ja kaulaansa kipeäksi ja näytti leuanalus olevan turvoksissa”. Toisen asiassa kuullun todistajan mukaan ”näytti siltä, että Niemistä oli lyöty, koska Nieminen paineli kädellään sydänalaansa ja Niemisen kasvot olivat hiessä”. Joensuun kaupunginviskaali antoi asiassa syyttämättäjättämispäätöksen. Brusiinin saadessa paperit hän kirjasi niiden ylälaitaan käsin: ”Heikot indiisiot Ei tietoa mahd. lyöjistä.”

Maaliskuun 12. 1946 poliisiylitarkastaja V. K. Halme kirjoitti Niemiselle ja kertoi ettei tutkimuksissa saatu asiasta sitovia todisteita. Hän lisäsi kuitenkin, että ”koska Joensuun poliisilaitosta vastaan on tehty muitakin pahoinpitelyä koskevia ilmiantoja, on Kuopion lääninhallitusta kehoitettu tarkoin valvomaan Joensuun poliisilaitoksessa palvelevien poliisimiesten virkatoimien laillisuutta ja laittomuuksia havaitessaan heti ryhtymään ankariin toimenpiteisiin”. Myös lääninhallitukselle lähetettiin samanlainen tiukkasanainen kirje, jossa vaadittiin samoja asioita kuin Niemisen kirjeessä, koska tällaiset rikokset ”vaaransivat poliisivirkakunnan maineen ja arvovallan”. Kyse oli siis laajemman tason yhteydestä ja sen luonteesta. Tällöin kyse on myös yhteyden laadusta, joka poliisitoimen haltijoilla oli suhteessa kansalliseen kokonaisuuteen. Tämän suhteen laatu valottuu tarkastelemalla esimerkkitapauksena aiemmin mainittua kommunisti Ahti Pellervo Takatalon ja etsivä Frans Valoman kohtaamisia.

TOIMIMATTOMAT JÄSENET IRROTETAAN KANSALLISESTA KOKONAISSUUDESTA

Valtiollisen poliisin etsivä Ahti Pellervo Takatalon toimi lakkautettiin 17. joulukuuta 1948 annetun lain (876/48) ja sen soveltamisesta annetun asetuksen (877/48) nojalla 1.1.1949 kuten muidenkin ns. punaisessa Valpossa tuolloin työskennelleiden poliisien toimet. Punaista Valpoa tutkineen Reijo Ahtokarin mukaan Takatalo oli ”tietävästi äärimmäinen tapaus” niistä 76:sta ”epäilyttävästä henkilöstä”, joita Valpoon ryhdyttiin värväämään Brusiinin tultua viraston päälliköksi 1945. Takatalo oli talvisodassa taistellut Summassa, mutta oli sodan jälkeen oli perustamassa Tampereen työläisrintamamiesten osastoa 15. elokuuta 1940, jonka nokkamiehenä hän ehti toimia jonkin aikaa toimia ennen metsäkarkuruutta ja tämän jälkeistä sairasvuodeaika.¹⁷⁹

179 Ahtokari 1969, 41; Rentola 1994, 266; VP Hmp 4099; Seilonen sivut.

Takataloon liittyneet poliisihistorialliset tapahtumat alkoivat purkautua hänen SKP:n Tampereen osaston juhlassa kaupungintalolla tammikuun 7. päivä 1945 pitämästä puheesta. Puheen alussa hän esitti kuulijoille vankilaterveiset ja kiitti puna-armeijaa vapaudestaan, koska hänestäkin oli yritetty tehdä ”kriminaalirikollista”. Paikalla ollut etsivä raportoi Takatalon puhuneen Puna-armeijasta ”käyttäen sanontaa: meidän punainen armeija”. Puheen loppupuolella Takatalo ryhtyi seikkaperäisesti selostamaan kärsimyksiään ja kidutuksiaan pidätyksen jälkeen. Hän kertoi olleensa aluksi lähes kaksi kuukautta sairaalassa. Takatalo esitti puheessaan tyrmistyttävän tuntuksen väitteen, että poliisit ”kiduttivat pistelemällä neuiloilla ja polttamalla tupakalla”. Hän myös valitti, etteivät ruoka-annokset olleet tulleet perille, koska poliisit olivat syöneet ne. Hän kertoi itselleen myös suoritetun leikkauksen pääkalloon ”kuolettamatta”. Syynä hän piti yritystä saada häntä ilmaisemaan olevansa tajuissaan. Takatalo kertoi puheessaan myös, miten leikkauksen aikana poliisit koskettivat sormillaan leikkausaukkoa. Hänen mukaansa se oli kuitenkin ollut niin pieni, etteivät ”poliisin suuret sormet olleet sinne mahtuneet”. Hänen viimein ryhtyessä puhumaan oli ”ohrana Valoma” ollut kuulusteluissa ”erikoisen kekseliäs käyttämään kaikenlaista kiristämistä”. Takatalo myös väitti joidenkin kuulustelijoiden potkineen häntä sukuelimille.¹⁸⁰

Valpon Tampereen osaston ylietsivä Frans Valoma joutui Takatalon julkisen puheen jälkeen osastopäällikkö Allan Rydmanin puhutteluun. Rydman vastasi kolmastoista tammikuuta tulleseensa asiaa koskeneeseen puhelinsanomaan kaksi päivää myöhemmin. Hän kertoi pääosastolle, miten ”Asiaa Valomalta kysyessäni kielsi hän Takataloa potkineensa paremmin kuin neulallakaan pistelleensä, mutta myöntää kyllä ’tintanneensa korvalle.’”¹⁸¹

Valoma kielsikin omassa kuulustelussaan kaikki pahoinpitelyväitteet ja totesi niiden olevan ”ilkeämielistä parjausta”. Hän myönsi tapahtumaan liittyen kuitenkin, että ”joskus, kun kuulusteltavanaan on ollut joku suuri rikollinen ja sekä nähnyt, että kuullut hänen kuitenkin tietoisesti ja röyhkeästi valehtelevan ja kieltävän syyllisyytensä”, oli hän lyönyt ”sellaista korvalle”. Tätä hän ei kuitenkaan ollut tehnyt pahoinpitelytarkoituksessa, vaan siksi, että ”noin paatunut rikollinen oli hänessä herättänyt oikeudentuntonsa synnyttämään vastenmielisyyttä kuulusteltavaansa kohtaan”. Valoma ei kuitenkaan pystynyt muistamaan keitä tai ylipäänsä kuinka monta kertaa tätä olisi tapahtunut. Tapahtumien ajankohdista hän kykeni sanomaan sen verran, että ne olivat sattuneet sodan aikana ”ja varsinkin sen viime aikoina, jolloin puolustuksemme heikentämiseksi tehtiin mitä törkeimpiä rikoksia, joissa ei edes ihmishengen menetyksiä kaihdettu”.¹⁸² Tällä hän viittasi myös Takataloon ja hänen organisoimiin sabotaasitoimiin Tampereen seudulla.

Takatalo olikin hampaisiin asti aseistettu. Hänen asuinkonsultaan oli löydetty lokakuun lopulla 1942 suoritetussa pidätyksessä mittava määrä erilaista taistelu-

180 Ahti Pellervo Takataloa koskeva SM:n muistio (etsivä K. Niemen ilmoitus n:o 12/45), Akti 110, kansio 2, Aktit 102–143, 540:436:2. KA.

181 Irtolehti (numeroimaton), Allan Rydmanin vastaus pääosaston puhelinsanomaan 15.1.1945, Hmp EK/Valpo 13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto. KA. [Alleviivaus alkuperäinen.]

182 Valpon Tampereen osaston kuulustelupöytäkirja n:o 1/45, Hmp EK/Valpo 13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto. KA.

varustusta. Listaan mahtuu yksi ”helvetinkone”, reilu 8 kiloa triniittiä, pistooli, revolveri, kivääri, useita puukkoja, radiovastaanotin, kaasunaamari, kranaatteja, panoslippaita, ”kommunistisia runoja ja piirroksia”, tulilankaa, räjähdysnalleja, kierrejousia, kranaatinheittimen ammus, tykin ammuksien pohjanalleja, detonaattoreita, laukaisudynamo sekä aikasytyttimiä. Tavaroiden joukossa lueteltiin olleen myös vesijohtoverkoston karttoja sekä silkkinen ”kommunistilippu”. Nämä saivat Valoman näkemään kirjaimellisesti punaista Takatalon tapauksessa.¹⁸³ Oleellista on tässä listassa myös se, että kommunistiset runot, piirroksiset ja lippu rinnastettiin sabotaaseissa käytettyjen ”aseiden” joukkoon liittämällä ne listaan.

Tapahtumat lähtivät Takatalon julkisen puheen jälkeen seuraavaksi vyörymään nopeassa tahdissa. Valoma jätti eroanomuksensa Rydmanille tammikuun 16. 1945 seuraavasta päivästä lukien. Eroan hän perusteli todeten, ettei ”enää kykene hoitamaan” tointaan.¹⁸⁴ Seuraavana päivänä Rydman lähetti puollon pääosastolle ilmoittaen, että oli pyytänyt Valomaa käymään lääkärissä, mutta saanut tältä vastauksen ”ettei hän mitään lääkäreitä tarvitse”. Rydman kertoo yrittäneensä ylipuhua Valomaa perumaan eroanomuksensa, mutta tämä ei ollut suostunut muuttamaan mieltään ”monista sovitteluehdotuksista huolimatta”. Valoma oli vain ilmoittanut Rydmanille haluavansa ”vihdoinkin päästä tästä talosta eroon”. Rydman lähetti jälleen viestin pääosastolle Valomaa koskien 20. tammikuuta selittäen tämän käyneen lääkärissä. Tällä kertaa Rydman viestitti pääosastolle, että Valoma todella oli kykenemätön hoitamaan virkaansa. Hänelle oli nimittäin annettu viikon sairausloma Helsingissä tehtäviä jatkotutkimuksia varten. Viestin alareunaan oli kirjoitettu pääosastolla käsin: ”R sanoi puhutun lääkärin kanssa, joka tutkinut V:n, ja oli lääkäri sanonut tutkimuksissa ilmenneen sellaisia seikkoja, joita ei uskaltanut V:lle itselleen sanoa. 24.1.45.”¹⁸⁵ Valomalle myönnettiin eläke maaliskuusta 1945 alkaen, jonka jälkeen hän siirtyi Helsinkiin hoitokotiin. Ansioluettelossa Valoman arvosanaksi virkatoiminnasta annettiin ”tyydyttävä”. Poliisin ansioristiä haettaessa vuoden 1943 lopulla oli arvosana ollut vielä ”kiitettävä”.

Valomaa oli jo aikaisemmin kehoitettu käymään lääkärissä, jopa useaan otteeseen. Syksyllä 1944 Rydman soitti pääosaston vanhalle konkarille Freedy Kekäläiselle ja kertoi Valoman olevan sairas ”ikään kuin verenvuoto aivoihin”. Rydman kertoi Valoman kuitenkin pelkäävän lääkäriin menoa ja pyysi pääosastoa keksimään jonkin tekosyn, jonka varjolla Valoman voisi kutsua Helsinkiin. Näin hänen tilansa voitaisiin todeta vaativan lääkäreitä. Tällöin hänen myös olisi pääosaston kehotuksesta pakko suostua lääkärintarkastukseen.¹⁸⁶ Pääosaston vastauksessa todettiin: ”1a järjestäneen asian. Mutta Helsingin matka nyt lienee turhaa teatteria. Eikö Rydman voi kehoittaa miestä lääkärille menemään. Ja jos ei suostu sanoa, että p.o. on käsenyt.”

183 Lehti 25b,Hmp EK/Valpo 4099 Takatalo, Ahti Pellervo, EK/Valpon arkisto. KA.

184 Frans Valoman eroanonus Valpon päällikölle 16.1.1945, Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto, KA.

185 Valpon Tampereen osaston päällikkö Valpon pääosastolle 20.1.1945 ja 17.1.1945 n:o 88/I, Hmp13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto, KA.

186 Nimeämätön irttolehti, jossa kerrotaan Rydmanin soitosta Freedy Kekäläiselle, päiväys 29.12.1944, Hmp13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto, KA.

Frans Valoma kansallisen valona. Lähde: Hmp 13357, EK/Valpo, KA.

Valoma oli ansioristin ja muiden kunniamerkkien lisäksi saanut myös 300 markan palkkion virka-avusta pääosastolle. Hän oli 1941 kuulustellut ”ansiokkaasti” Hunsalan räjäyttämisestä epäiltyä Toivo Poutasta, jonka Valoma saikin ”tunnustamaan syyllisyytensä sekä kertomaan toisistakin tekoon osallisista”. Ehkä siksi Rydman määritteli Valoman kirjeessään pääosaston toimistopäällikkö Armas Thomeniukselle syyskuussa 1941 ilmaisulla ”teräväpäinen mies”, josta ”ei ole varaa luopua”.¹⁸⁷ Syyskuussa 1942 Rydman kuitenkin yllättäen ilmoitti pääosastolle yhtyvän Valoman hänelle jättämään virkaeroanomukseen ja ehdotti sen hyväksymistä. Kirjeessään Thomeniukselle Rydman selostaa tuolloisen eroanomuksen taustoja.

Jo talvisotamme aikana Valoman hermot pettivät, eivätkä enää sen jälkeen ole olleet kunnossa. Joitakin päiviä hän on saattanut vaikuttaa rauhalliselta, mutta heti kun on tullut töissä kiirettä tai jotain sellaista on sattunut, mikä ei ollut hänelle mieleen, ovat sairaut hermot purkaneet hillittömästi sapsen hänestä ulos. Siinä ei silloin ole säästynyt kukaan, vaan on hän raivonnut melkein kuin mielipuoli. Olenkin monta kertaa itsekseni epäillyt sitä, onko hän enää täysin normaali. (...) Jos hän ei raivonnut niin hän murrutti, eikä sanonut sanaakaan, ei edes vastannut, kun häneltä kysyttiin. Kaikki olemme koettaneet sitä sietää, sillä kotirauha on täytynyt säilyä. Mutta on monta kertaa ollut hiuskarvan varassa, että ei ole syntynyt tappelu.

187 Rydman toimistopäällikkö A. Thomeniukselle 27.9.41, Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto, KA.

Rydman kertoo tilanteen pahentuneen vuosi vuodelta. Lisäksi jopa osastolla käyvä yleisö sai osansa siitä. Eräs Valoman kollega oli myös uhannut, ettei enää kauaa kykenisi hillitsemään itseään Valoman käytöksen takia. Hän ei voinut taata olisiko ”Waloma tämän jälkeen elossa”. Rydman totesi Valoman saaneen itsestään käsityksen, että hän olisi ”korvaamaton” koko virastolle. Hän myös kertoi olevansa itsen osasyllinen tähän luuloon, sillä olihan hän antanut käyttää Valomaa laajalti ympäri maata. Rydman kertoi myös haudanneensa useita Valoman eroanomuksia ja tyynnyttelleen hänet jäämään taloon. Rydman tulikin valottaneeksi Valoman ja Valtiollisen poliisin välisen suhteen dynamiikka toteamalla, että hänestä tuntui kuin Valoma olisi ryhtynyt ”käyttämään eroanomuksia keinona saadakseen tahtonsa läpi”. Rydman totesi, että ”(...) ellei Waloma olisi niin erinomaisen pystyvä mies olisi hän saanut lähteä jo vuosia sitten.”

Rydman piti Valoman luonteessa myös lisärasituksena sitä, että hän oli useita kertoja valittanut palkkojen pienuudesta ja se saikin Rydmanin lopettamaan mieskohtaisen hyvä-veli kirjeen Thomeniukselle toteamukseen: ”Niin että kyllä on korkea aika, että hänestä nyt päästään.”¹⁸⁸ Valoma ei kyennyt enää toimimaan ahdistusten säilöjänä, vaan tuska kumpusi ympäristöön. Mutta Valomasta ei vielä tuolloin ”päästy”. Vielä 22. syyskuuta Rydman arveli Valoman suuntaavan seuraavaksi Itä-Karjalaan, jonne lähtemisestä hän oli jo aiemmin puhellut. Kaksi päivää myöhemmin, 24. syyskuuta 1942 Rydman ilmoitti pääosastolle Valoman kuitenkin peruuttavan eroanomuksensa.

Kun ero sitten keväällä 1945 myönnettiin tyydyttävällä arvosanalla, saattoi arvostelun huonontumiseen¹⁸⁹ olla vaikuttamassa myös se, että Turun rikospoliisi oli tehnyt kantelun Valomasta. Rikoskomisario L. L. Talamo oli hermostunut Valoman työskentelyyn eräässä Hämeessä tapahtuneessa jutussa, jossa Valoma Talamon mukaan ei noudattanut ”alkeellisimpiakaan tutkimussääntöjä” ja oli saattanut koko tutkimuksen ”outoon ja kieroon valoon” sekä antanut lisäksi koko Valpon toiminnasta ja menettelytavoista paikkakunnan ihmisille ”nurinkurisen käsityksen”. Talamon mukaan tämä oli ”luonnollisestikin omiaan vahingoittamaan” Valpon vastaista toimintaa kyseisellä maaseutupaikkakunnalla.¹⁹⁰

Myös Rydman tuskastui vastauksiin, joita Valoma hänelle Talamon kanteluun antoi. Hän kertoi joutuneensa alleviivaamaan Valomalle ne kohdat kantelussa, joihin häneltä haluttiin vastaukset. Rydman ei kuitenkaan ollut tyytyväinen kolmansiinkaan Valoman vastauksiin. Pääosastolle Rydman ihmetteli tämän seurauksena, miksi Valoma oli ”johdonmukaisesti karttanut vastaamasta kantelun arkaluontoisimpiin väitteisiin, mitä hän tietenkään ei olisi tehnyt, jos sanotut väitteet olisivat olleet perää vailla”. Vastauksien antamisen sijasta Valoma oli vain julistanut kantelun ”akkojen juoruksi” ja ihmetellyt, miten ”kaikenlaisten asioiden takia sitä ihmis-

188 Allan Rydman toimistopäällikkö Armas Thomeniukselle 14.9.1942 (mieskohtaisesti), Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm, EK/Valpon arkisto, KA.

189 Valoman ansioluettelo 28.5.1945 ja nimikirjanote ansioluettelosta 23.11.1943, Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm. EK/Valpon arkisto, KA.

190 Rikoskomisario L. L. Talamon kantelu Valpolle 25.9.1944, Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm. EK/Valpon arkisto, KA.

tä vaivataan”. Valoma sai Valpon päälliköltä 29. joulukuuta ”varoituksen harkitsemattomasta menettelystä virkatointa suoritettaessa”.¹⁹¹

Takatalo kietoutui Valoman työelämä- ja kokemushistoriaan mukaan tammi-kuun 16. päivä 1942. Valoma oli tuolloin yhdessä nuoremman veljensä Martin sekä etsivä Vilho Knuusin kanssa liikkeellä pidäty- ja kotietsintämääräyksellä. Tehtävä koski bensiininmyyjä Ahti Pellervo Takataloa. Kymmentä vaille kaksi tuona päivänä etsivät pidättivät Takatalon työpaikaltaan Gulf-bensiiniasemalta Hatanpään Valtatie 3:ssa Tampereella. Tämän jälkeen he menivät Takatalon asunnolle suorittamaan kotietsintää ja kehottivat Takataloa ottamaan elintarvikekorttinsa mukaan, koska hänet oli pidätetty. Takatalo kertoi tällöin korttien olevan vuokraemännän huoneessa. Tarkistettuaan lompakkonsa hän lähti hakemaan korttia keittiöstä. Frans Valoma lähti hänen mukaansa. Vuokraemäntä taas lähti hakemaan omaa korttiaan samaan aikaan omasta huoneestaan ja tällöin Takatalo lähti vuokraemäntänsä ”sivuitse karkuun” eteiseen lyöden oven perässään kiinni. Vanhempi Valoman etsiväveljeksistä lähti hänen peräänsä ja huusi eteisessä muille Takatalon yrittävän karkuun. Eteisen hämäryydessä hän ei kuitenkaan löytänyt heti abloy lukkoa ja Takatalo sai hieman etumatkaa. Kadulla nuorempi Valoma sai näköyhteyden Takataloon, joka pysähtyi käskettäessä. Nuoremman Martti Valoman lähtiessä juoksuun Takatalokin kuitenkin hyökkäsi uudelleen karkuun ”eikä pysähtynyt, vaikka M. Valoma ampui useimpia kertoja hänen peräänsä”. Mukaan kiinnottoon liittyi etsivien lisäksi eräs kadulla ollut sotamies, mutta Takatalo pääsi karkuun ”parempana juoksijana”.¹⁹²

Tämän jälkeen Takatalo oli metsäkaartilaisena kesän 1942 ja organisoii ”sabotachitoimintaa” Hämeessä omissa vastarintaryhmässään. Järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella eläessään Takatalo piti ”Teppo” nimellä päiväkirjaa yhdessä matkakumppaninsa ”Jaken” (Sakari Selin) kanssa. Nuo yhteiset merkinnät toimivat raskauttavina asianhaaroina tuomittaessa sekä Takataloa että ”Jakkea” oikeudessa 1943 loppuvuodesta. Siksi on syytä katsoa, millä tavoin Takatalo kuvaili ja eli metsäkaartilaisuuttaan. Nämä tyylit kertovat kokemuksellisesta yhteydestä suhteessa kansalliseen kokemuksemaailmaan. Tapa, jolla yhteys muuttui, on tässä yhteydessä tärkeä, koska se herätti poliiseissa voimakkaita reaktioita. Takatalossa sai ilmauksensa jokin poliiseiden toimintaa ohjaava yhteiskunnallinen voima. Tämä voima tuli näkyville irtoamisessa kansallisesta äitiryhmästä. Se ilmeni tavassa, joilla Takatalo toimimistavoillaan tuotti itsensä siitä riippumattomana toimijana. Hän tuli samalla väittäneeksi, että myös poliisit olivat riippuvaisia tästä kansallisesta ryhmäkokemuksesta heidän työidentiteettinsä turvaajana.

Helmikuussa 1942 tiedottaja M. Nurminen Riihimäeltä kertoikin Takataloa koskevia uutisia etsivä Sakari Tuomelle. Niiden mukaan Takatalo oli aiheuttanut

191 Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm. EK/Valpon arkisto, KA. Irtolehti, Tampereen osaston päällikkö Allan Rydmanin vastaus puhelinsanomaan n:o 6 13.1.1945, (pvm. 15.1.1945); Valpon Tampereen osaston päällikkö Valpon päällikölle 12.9.1942 n:o 789; Irtolehti Rinne 10.11.41; Valpon Tampereen osaston kuulustelupöytäkirja n:o 1/45; Frans Valoman eläkepäätös myönnetty 1.3.1945 alkaen. Myös Bresiin sai tiedon Valoman sairaudesta ja tämä tieto on saattanut olla vaikuttamassa irtisanomiseen.

192 Irtolehti 19: Frans Valoman ilmoitus n:o 7 Ahti Pellervo Takatalon pidätyksestä 16/1–42 Tampereella 23.1.1942, Hmp 4099 Takatalo, Ahti Pellervo. EK/Valpon arkisto. KA.

surua ”äidilleen”: ”Mainittakoon, että Ahti Pellervo Takatalon isä on kuollut muutamia päiviä sitten, mutta hänen vaimonsa ei häntä erikoisemmin sure. Sensijaan suree vaimo enemmän edellämainittua poikaansa Ahti Pellervoa.”¹⁹³

Äidin suru olikin tarpeellista, sillä Takatalo ei ollut kansallisen kokonaisuuden kiltti lapsi enää, vaan pakeni metsään kansallisen yhteisön symbolisen lain ulottumattomiin. Metsä latautui symbolisesti monin ulottuvuuksin sekä Valoman että myös Takatalon itsensä näkökulmasta. Karkumatkastaan huolimatta (tai ehkä juuri siksi) Takatalo kirjoitti nimimerkillään Teppo metsäpäiväkirjaansa kesäkuun 6. 1942, miten hän ja toinen karkulainen eli ”Jakke” (Sakari Selin) olivat ”oikein virkeitä ja elämänhaluisia”. ”Tuntemme elämän elämisen arvoiseksi”, hän totesi mutta jatkoi sitten kertoen nykyhetken olevan välivaihetta ja nähden tulevaisuuden ainoaksi vaihtoehdoksi yhteiskuntajärjestelmän muuttumisen kirjoittaessaan, että: ”vaikka elämmekin vielä ’toistaiseksi’ kapitalistisessa yhteiskunnassa (...) [h]aluamme läpäistä tämän väliasteen, jonka jälkeen tulemme sosialismiin.” Oltiin jonkinlaisen välitilan vallassa, joka raskautti ja sekoitti normaalia kansallista kokemista pakottaen yksilöiden normatiivisen arkisen kokemistavan muuntumisen ja sekoittumisen tilaan. Tätä kautta se myös oli vaarallista.¹⁹⁴

Tämä metsäpäiväkirja toimi karkulaisten kiinni jäätyä raskauttavana todisteena heitä vastaan. Siksi sitä on syytä tarkastella seuraavassa hieman lisää. Kirjaan tehtyjen merkintöjen mukaan toisen ihmisen läsnäolo tarjosi ahdistusta lievittävää merkitystä metsässä olijoille. Jaken läsnäolo tuntui ”hauskalta” ja sai muistelemaan ”erikoisesti tätä päivää”. Se oli ”eräs merkki päiväni”, kuten Takatalo Teppona kirjasi päiväkirjavihkoseen. Seuraavana päivänä jouduttiin eksistentiaalisen tiivistymisen tuntemuksiin, kun ”joro” oli meinannut yllättää. Liike pelasti toimintana jähmettymiseltä muutosahdistukseen. Jakke kirjasi vaikutelmiksi päivästä, miten: ”Tämän päivän ensimmäisistä minuuteista alkaen olimme liikkeellä.” Mutta ei ”suinkaan nukkumassa kuten kaikkien kilttien lasten tapana” olisi kuulunut olla.

Tässä on lyhyen välianalyysin paikka. Asiaan liittyy selkeä oidipaalin ulottuvuus suhteessa kansalliseen. Metsässä kansallisesta ajatusmaailmasta irtautuneena he eivät enää voineet olla ”kilttejä lapsia”, koska olivat karatessaan tehneet tuhmia. Liittyikö tähän irtiottoon ”kansallisesta äiti-ryhmästä” kuitenkin myös syyllisyyden tunteita? Siitä voisi esimerkiksi kertoa jo aiemmin esiin tuotu tapa, jolla tapaus selitettiin ”väliasteeksi” kohti laajempaa merkityksellistä elämää, jona taas toimi utooppinen toive koko yhteiskunnan (eli koko kansallisen maailman) vääjäämättömästä siirtymisestä tulevaisuudessa sosialismiin. Kärsimys piti merkityksellistä ristiriidattomalla tulevaisuuden toiveella, sillä muuten uhri olisi ollut turha.¹⁹⁵

Odottaminen lamasi. Erään kerran oli joku tullut kutsumattomana kumppanusten Parkanossa sijainneelle metsäkorsulle, ja poistunut hakemaan apua. Tällä välin Teppo ja Jakke kuitenkin ehtivät karkuun. Sitä ennen he elivät muutamia jän-

193 Lehti 29b, ilmoitus n:o 412/25.2.1943, Hmp 4099, EK/Valpo arkisto, KA.

194 Vrt. esim. Sahlins 1985, vii–ix, joka toteaa kulttuurin olevan mielekästä järjestystä ja tämän järjestyksen olevan käytännöllisenä asiana muuntumisen tilassa ollessaan uhattua. Sahlinsin mukaan ihmiset altistavat kulttuuriset kategoriansa käytännöllisissä toimissaan aina muuntumisen riskeille.

195 Vrt. Freud 1913, 41–99. SE, Vol. XIII (1913–1914).

nityksen täyttämiä hetkiä. Tepon lähtiessä katsomaan, oliko ruuhi vielä rannassa, jäi Jakke yksin korsulle. Tästä hän kirjoittaa miten:

Nyt olin yksin itseni kanssa. Pusersin lujasti pistoolini perää ja rohkaisin mieleni. Lähdin kiertämään majan ympärystä, mutta kun en nähnyt ketään palasin takaisin ja ehdotin Tepolle. Eiköhän meidän kannattais pistää vähän vehkeitä kasaan, ja lähteä kiireen vilkkaan pois näiltämain. (...) lähdimme vaeltamaan kohti tuntematonta.

Seuraavana päivänä Teppo kirjoitti kuin vastaukseksi edelliseen merkintään huojentuneesti:

Lähtö tuli pojille. Vaikkei sentään mikään hengen lähtö.

Takatalo haki arkipäivää kannattelevan selviytymistoivonsa siis tulevaisuudesta ja kaukaisuudesta, kun siteet vanhaan oli katkottu tammikuussa 1942. Hän loi itseensä rohkeutta metsätaipaleellaan kirjoittamalla runoja ja piirtelemällä kuvia tulevasta. Runojen sävy oli jyrkkä. Erääseen runoon hän kirjoitti, että kivääri tuli pitää kunnossa ja tehtävän tuli olla selvä. Näin olisi ollut mahdollista ”täyttää paikka rintamassa”. Epäselvyys taas olisi lipsauttanut pois tästä uudesta mielekkyyttä elämään tarjonneesta yhteisyyskokemuksesta, jonka hän oli tehnyt sitoutumalla avoimesti kommunismin rintamaan. Jyrkkyys kertoo toiveen vaativuudesta ja mahdottomuudesta täyttää itsen itselle asettamia standardeja. Sisältyikö niihin siis salainen toive kiinni jäämisestä ja tuskan lakkaamisesta tätä kautta?

Tulevaisuuteen liitetyt toiveet saivat kansallisesta eriytymisen vuoksi Takatalolla ristiriidattoman ihanteellisia ja kaikesta epäselvyydestä puhdistettuja piirteitä. Nyt oli tullut aika iskeä tulevaisuuden puolesta, ja silloin voisi ”uusi kirkas päivä kohta koittaa”. Sisältyikö tähänkin toiveeseen kuitenkin pieni epäily? Takalo nimittäin kirjoitti päivän koittamisen jälkeen, miten vallankumous ”varmaan” voittaa. Kuvaan oli myös piirretty Kremlin muuri ja kolme tuulesa hulmuavaa Neuvostoliiton punalippua sirpin ja vasaroin koristeltuna.

Joskus yksinäisyys ja sen tuoma merkityksettömyys pääsi yllättämään. Kirjoittaminen sai tällöin toimia ahdistusta sitovana toimintana. Erään kerran koettiin huippukokemus, kun kaksi hyvää toveria olivat käyneet metsäkorsulla. Jakke oli lähtenyt heidän mukaansa. Teppo kirjoitti ”Poikien päiväkirjaan” miten:

Ikävintä jutussa oli se, että kohta sain taas olla yksin. Sillä jutut kehittyivät niin, että Jakkekin lähti vieraiden mukana pienelle reisulle. Sain kuitenkin tuosta illasta itselleni paljon sitä, jota nykyisin niin paljon kaipaan. Tunnen etten silti ole yksin. Vaikka elänkin tällaista elämää. Koetan suhtautua tähän kaikella parhaalla mahdollisella tavalla. Otan tämän sellaisena kuin se minulle tulee. Lannistua en saa. Sillä se tekisi oloni vain vaikeammaksi. Ja siks’ toiseks’ eihän minulla ole mitään syytäkään siihen. Sillä voitto on meidän. (...) Mielelläni tahtoisin huutaa maailmalle sitä jota on mielessäni.

Kukaan ei kuitenkaan sillä kertaa ollut kuulemassa Tepon voitonhuutoja. Tilanne yksinäisyydessä sai Tepon ahdistumaan lisää. Tilanteen sietämättömyys sai myös enteilemään uhkaavaa tuhoa kuten 20. kesäkuuta. Oliko tässäkin kyse rauhoittumisesta ja narsistisesta toiveesta päätyä itsetuhon kautta liikkeen marttyyriksi?

(...) nykyinen miehuuskausi on minulle tärkeintä. Tämä aika, jota nyt elän on minulle sanoisinko jännittävintä, ja eniten hermoja askarruttavinta aikaa. Sillä voihan olla että elämäni on kohta eletty.

Runoissaan Teppo myös kertoi siitä, miten hänelle asetetut vaatimukset olivat suuret. Hän tulisi täyttämään ne ”ehdoitta”. Hän myös tunsi saaneensa suuren tehtävän, jonka merkitys valkenesi vasta myöhemmin: ”Kun tehtävä on saatu, käymme toimimaan, / ja neuvostojen maata iloiten suojataan.”¹⁹⁶

Takatalon päivät vapaudessa alkoivat syksyllä 1943 olla luetut. Melko hajanaisesti organisoitu ja ilman suoraa yhteyttä SKP:n tai Neuvostoliiton suuntaan toiminut ”vastarintaryhmä” kiihdytti toimintaansa ja teki useita sabotaaseja alkusyksystä. Lokakuussa ryhmän ”onni”¹⁹⁷ loppui. Tampereen osastolle puhuneen ”uuden tiedoittajan” ilmiannot johtivat ennen näkemättömän suuriin etsintöihin, ja lähes kaikki Takatalon ryhmässä toimineet saatiin kiinni näissä lokakuun viimeisten päivien suursinnöissä.

Takatalo pidätettiin kiivaan tulitaistelun jälkeen. Sen aikana hän heitti käsikranaatin kohti poliiseja. Taltuttajana toimi konstaapeli Suoniemi, joka ei selvinnyt tehtävästä täysin ilman haavoja. Kampin tiimellyksessä Takatalo sai osumia nyrkeistä, puukosta käsivarteen ja pistoolinperästä takaraivoonsa. Vertavuotavana ja pää ruhjeilla hänet kytkettiin vanhemman Kalle Valkaman pihalla sijainneen piilokorsun lähelle sijainneeseen puuhun ja erästä kampinleikkauksessa loukkaantunutta poliisia lähdettiin viemään sairaalaan. Takatalo kertoi myöhemmissä kuulusteluissaan, että hän päätti ensimmäisen pidätyksensä yhteydessä lähteä karkuun, kun Frans Valoma ryhtyi jo matkalla Takatalon asunnolle käyttämään nyrkkejään. Tällöin Martti Valoma käski odotella, että pääsevät heidän suojiinsa, ”niin hän kyllä näyttää, kuinka jäsenet lähtevät irti”.

Mutta Takatalon ”jäsenet” olivat irronneet kansallista elämänyhteyttä tarjoavasta poliittis-symbolisesta ruumiista jo paljon aiemmin.¹⁹⁸ Vietäessä sairaalaan hän ryhtyikin tämän vuoksi ”hallusinoimaan”. Hän kertoo puheensa jälkeisissä kuulusteluissa maaliskuussa 1945 kuin omaa kokemustaan jälkikäteen merkityksellistäten, miten lääkärille sanottiin hänestä, että ”koettakaa pitää tämä mies hengissä keinolla millä vain, sillä hän on tietoinen kommunistien asioista ja häneltä täytyy saada tiedot millä hinnalla tahansa”. Hänen näyteltä omien sanojensa mukaan tajutonta useita viikkoja Hatanpään sairaalassa ryhdyttiin hänelle tekemään leikkausta kalloon. Leikkauspöydällä lääkäri sanoi Takatalon mukaan: ”Jos mies näyttää, niin nyt varmasti paljastaa itsensä, sillä aukaisen pääkallon ilman kuolettamista ja nukuttamista.” Nenänpään ryhtyessä vetämään valkoiseksi Takatalo kertoi keskittäneensä kaikki voimansa ja selvisi siksi omien sanojensa mukaan tilanteesta ilman pyörtymistä. Takatalo kertoo, että sen jälkeen, kun lääkäri oli rassannut kalloa si-

196 Irtolehti 25b: Valpon Tampereen osaston pöytäkirja n:o 4/43 Takatalo, Ahti Pellervo, Hmp 4099 Takatalo, Ahti Pellervo. EK/Valpon arkisto. KA.

197 Rentolan 1994, 674–675 mukaan täksi Tampereen osaston ”uudeksi tiedottajaksi” voisi identifoida Onni Nordlingin.

198 Vrt. Koenigsberg 1975; 1996, joka puhuu kansakunnan poliittisesta ruumiista yksilöiden kokemuksista määrittävänä, tuottavana ja uusintavana laajempina samastumistasona.

sältä päin, hänet kytkettiin jälleen käsiraudoilla kiinni vuoteeseensa osastolla. Hän kertoi tämän jälkeen kuulleensa, miten poliisit olivat sanoneet:

(...) nyt olisi hyvä tappaa tuo roisto, tuon leikkauksen varjolla. Täytyisi painaa neulalla aivoihin tuosta reijästä.

Sen jälkeen kun Takatalon kirurgiset vammat eivät enää olleet akuuttia hoitoa vaativia, hänet siirrettiin Pitkäniemen mielisairaalaan 18. joulukuuta 1942. Siellä hänen diagnosoitiin kärsivän ”sielusyntyisestä, reaktiivisesta stuportilasta”. Tätä koettiin laukaista antamalla hänelle kahdeksan kertaa laskimonsisäinen pentazolruiske. Näiden ruiskeiden seurauksena Takatalo sai neljä täydellistä ja yhden epätäydellisen epileptisen kohtauksen. Jouluaattona sulkutila hellitti ja tämän jälkeen Takatalo ”esiintyi kaikin puolin järjestyneesti” sairaalasta poistumiseensa saakka. Tiedot sairaalahoidosta eivät perustu yksinomaan Takatalon asiasta julkisessa puheessaan kertomaan, vaan asiasta on säilynyt lääkintöhallitukselle asiasta lokakuussa 1945 tehdyt selvityksetkin.

Pitkäniemen ylilääkäri Ilmari Kalpa totesi niissä, ettei Takatalolla ollut minikäänlaisia muistikuvia sairaalassaolonsa alkua ajoilta. Siksi hänen kertomuksiaan tuli pitää ”suurelta osin jälkikäteen seipitettyä mielikuvituksen tuotteena”. ”Tietenkin voi hänellä silti olla joitakin yksityisiä, saarekkeisia muistikuvia tapahtumista Hatanpään ja Pitkäniemen sairaaloissa”, Kalpa totesi. Takatalolla oli Kalpan mukaan sulkutilan takia nimittäin ”vahvoja tajunnanhäiriöitä, jolloin tajunta on ennen kaikkea ollut rajoittunut ja suppea”. Tämän takia Takatalo muisti asioista puutteellisesti ja siksi niitä koskevaa selostusta ei voinut Kalpan mukaan pitää luotettavana. Tämän kaiken Kalpa vakuutti ”kunniani ja omantuntoni kautta”.

Asiaa summattiin myös Lääkintöhallituksen Hämeen lääninhallitukselle antamassa selvityksessä. Pääjohtaja Oskari Reinikaisen ja lääkintöneuvos Herman Lavoniuksen allekirjoittamassa selostuksessa hoidon kerrottiin olleen asiallista. Sielusyntyinen stuportila oli heidän mukaansa syntynyt Takatalon kokemien vaikeuksien seurauksena. Reinikainen ja Lavonius kirjoittivat kipukynnyksen alentuneen tajunnantilan alentumisen jälkeen. He päättävät selvityksen kertoen, miten Takataloa hoidettaessa häntä oli:

(...) tutkittu ja hoidollisesti käsitelty eri tavoin. Nämä toimenpiteet, kuten hänelle annetun shokkihoidon, hän myöhemmin on tahtonut kuvata kiusaamiseksi, kidutukseksi ja kärsimykseksi. Takatalo on sulkutilassaan ehkä käsittänyt jonkin verran hänelle annetusta hoidosta ja käsittelystä sekä myöhemmin tajunnassa olevana saanut tietää, mitä hänelle on tehty, sekä sitten selostanut kaiken yhteiskunnan ja sen toimihenkilöiden nurjamieliseksi esiintymiseksi häntä kohtaan. Tällaisia syytöksiä psykopaattiset henkilöt toisinaan tuovat esille, kun he tahtovat kuvata, että heitä on kohdeltu väärin. Näin ollen lääkintöhallitus katsoo, ettei sairaskertomusten merkinnöistä eikä muustakaan selvityksestä käy ilmi seikkoja, jotka viittaisivat siihen, että Ahti Takataloa ei olisi hoidollisesti käsitelty lege artis, taiteen sääntöjen mukaan.¹⁹⁹

199 Lääkintöhallitus Hämeen lääninhallitukselle 30.10.1945 n:o 21877 01, Akti 110, kansio 2, Aktit 102–143, 540:436:2. KA.

Neulanpistoksilla oli kokeiltu Takatalon reagointia, ja peräruiskeilla hoidettiin ulostaminen. Silti kuume heittelehti koko sairaalassa oloajan. Brusiin keskusteli asiasta asiantuntijan kanssa helmikuussa 1946. Lääkintöneuvos Lauri Saarnio oli tutustunut tapaukseen lääkintöhallituksessa. Saarnion mukaan sekä tuntokokeilut pistelemällä, että kuolehtumisen aivoleikkaus olivat lääketieteellisesti oikein. Takataloa ei uskallettu nukkuttaa hänen ollessaan tajuton jo ennestään. Saarnion mukaan myös Pitkäniemen sairaalassa annetut ruiskeet olivat välttämättömät, jotta Takatalon stupor-tila olisi lauennut. Brusiin kirjoitti lääkintöhallituksen lausuntoon reunahuomautuksenaan Saarnion analyysin pohjalta, miten ”Takatalolla ollut ’valoisia hetkiä’, joista jäänyt katkelmallisia muistikuvia. Hän tulkitsee aistimuksensa omalla tavallaan: joskin tahallaan vääristelee.”²⁰⁰

Takatalo sai kiinniottonsa jälkeen aluksi kuolemantuomion, mutta se lievennettiin 7.9.1943 Korkeimmassa oikeudessa elinkautiseksi kuritushuoneeksi. Hänen rehabilitointinsa alkoi 23.9.1944, kun hänet vapautettiin kaikista valtiopetos- ja maanpetosrangaistuksista. Tällöin hänelle jäivät vielä muut sabotaasien yhteydessä ja erikseen tehdyistä varkaus- ym. rikoksista saadut rangaistukset kärsittäviksi. Joulukuussa 1944 oikeusministeriö kuitenkin määräsi palauttamaan hänelle kansalaisuuden välirauhansopimukseen sisältyneiden vaatimusten mukaisesti. Näin hän vapautui kärsimästä sodanaikaisesta sabotaasitoiminnastaan saamia rangaistuksiaan.

Vapautumisensa jälkeen hän toimi ylimääräisenä veturilämmittäjänä koko vuoden 1946 ajan. Käänte Takatalon uralla tapahtui vuoden 1947 alussa, kun hänet otettiin Valpon etsiväksi Tampereen osastoon 1.1.1947. Etsivänä toimiessaan hän ehti käydä Valtiollisen poliisin kaksi kuukautta kestävästä miehistökurssin hyvillä arvosanoilla 1.10.–29.11.1947 ennen kuin hänen toimensa lakkautettiin kahden vuoden palveluksen jälkeen joulukuussa 1948.²⁰¹

Takatalossa kuvastuu psyykkisen rajan vetämistä tapahtuma kansallisen kokonaisuuden ja sitä uhkaavan toiseuden välille. Kohtaamistilanteisiin liittyneiden kokemusulottuvuuksien sekoittumisen sietämättömyyttä ei kyetty tilanteen kiihkeyden takia hahmottamaan ajattelun avulla. Omaa viehtymystä ja vetoa suhteessa siihen mitä toisen käsittämättömyys tuotti, ja miten se toimi näissä miehissä heidän piileskellessään metsässä ei osattu puheeksi ottaa tapahtumaa suhteellistaviksi sanalliseksi ilmaisuksi. Kun lisäksi vielä Takatalo ei reagoinut mitenkään, vaan pikemminkin oli (tai esitti) ”tajutonta” – eli vaikenä kuin hänen runoonsa piirtämä Kremlin muuri – oli seurauksena kuulustelijoiden itsekontrollin herpaantuminen.

Takatalon metsässä kirjoittamat runot ja piirtämät kuvat Kremlin muurista sekä toive, että saisi ”huutaa maailmalle sitä, mitä mielessä oli” sabotaaseihin yhdistyessään tekivät hänestä kansallisesti epäilyttävän. Häntä ei kuitenkaan kohdattu sellaisena kuin hän halusi (koska se poliisin kansallispoliittista kokemusta suojelevassa viitekehyksessä oli tietenkin ollut mahdotonta), vaan häntä koetettiin ahtaa

200 Brusiinin kirjoittama huomautus Lääkintöhallituksen Hämeen läänin hallitukselle lähettämään kirjeeseen 30.10.1945 n:o 21877 01. Keskustelu Brusiinin ja Saarnion välillä oli käyty 16.2.1946.

201 Hmp 4099 Takatalo, Ahti Pellervo. EK/Valpon arkisto. KA; Akti 110, kansio 2, Aktit 102–143, 540:436:2. KA. Takatalon omaa kertomusta voi lukea esim. teoksesta Seilonen 1974, 125–128, 133–136, 138–139, 144–145.

kansalliseen kokemismuottiin, johon hän kuitenkin olisi sopinut ainoastaan teke-
mällä sen, mitä hän ei tehnyt, eli puhumalla julki tietonsa muista.

Seuraavat Guattarin yksilön yhteisöllistä kokemusta koskevat teoreettiset sanat
ehkä tavoittavat jotain Takatalon tuolloisesta kokemustodellisuudesta:

[S]en sijaan, että olisi menettänyt kosketuksensa historiaan hourailija levittäytyy 'historial-
lisen maailmankaikkeuden jokaiseen neljään kolkkaan. Hän ryhtyy puhumaan kielillä hal-
lusinoiden historiaa: luokkakonflikteista ja sodista tulee hänen itseilmaisunsa välineitä'.²⁰²

Tätä ei kuitenkaan tule käsittää Takatalon patologisoimisena henkilönä. Kyse on pikemminkin sosiaalisen ja yksilöllisen sekoittumisesta yksilötasolla. Hänen minuutensa rajat sekoittuvat laajemman tason yhteyteen kokonaisuuksista eriytymättömällä kokemisen tasolla. Takatalolle syntyi tilanne, jossa ulkoinen ihannetason ryhmäsamastuminen, eli kommunistinen tulevaisuus, ryhtyi toimimaan elämän merkitysten rakennusaineena. Muut mahdollisuudet oli poissuljettu kansallisen irti-oton jälkeen. Intiimein olemassaolo perustettiin aikalaihistorian tapahtumiin: ainakin siis sellaisiin näistä tapahtumista, jotka olivat sitoneet Takatalon kokemusta konkreettisesti suhteessa yhteisölle jatkuvuutta tuottavaan ajatukseen yhteisestä kansallisesta poliittisesta ruumiista aivan erityisellä tavalla.²⁰³ Oma kokemus sai tämän jälkeen värjätä koko maailman. Näin tämä kuvitelma muutoksesta osoitti itsensä todeksi Takatalolle, vaikka se perustui ideologiaan.²⁰⁴ Siksi kuulustelijat eivät voineet ymmärtää Takatalon vaikenemista. Kansalliseen kokonaisuuteen sopimaton Takatalossa sai heidät vertaamaan symbolisesti Takatalolle tehtäviä toimenpiteitä kansalliseen kokonaisuuteen sopimattomien jäsenten irrottamisena. Yksilö rikottiin kansallisen kokonaisuuden koossapysymisen hyväksi.²⁰⁵ Kansallisesti ajatellen Takatalo olisi tällöin parantunut. Mutta myös suhde häneen haluttiin kieltää, koska häneen oltiin oman tehtävän kautta pakotetusti suhteessa, jossa minuuksien sekoittuminen saattoi kanssakäymisen läheisyyden vuoksi olla uhkaamassa.

Tähän liittyen voidaan ajatella myös Valoman kokemuksen ongelmallistuneen suhteessa kansalliseen kokemustrukturiin, hänen kokemistapansa kohdatessa Takatalon kokemistavan. Tällä tasolla tapahtuneet ja yhteisessä kokemistilanteessa esille nousseet asiat eivät enää olleetkaan jonkin symboleita, vaan osia omassa tapahtumisessaan todeksi tulevasta laajemmasta psyykkisestä miljööstä, jonka osatekijöinä toimivat kaikki menneiden tilanteiden laadut, niiden merkittävyys yksilölle ja näihin tapahtumiin vaikuttaneet yhteiskunnalliset voimat.²⁰⁶ Kuulustelijan ja kuulusteltavan vastakohtaisuus ja erillisuus oli siis tältä osin kovin suhteellista. Molemmat osapuolet nimittäin toimivat toisensa omissa teoissaan tuottavana toisen ehdollisena vastinparina, ilmentäen tekojen välillä olevaa niitä yhteen kytkevää yhteyttä,²⁰⁷ olkoonkin, että nämä tämän kohtaamistapahtuman tuottamissa teoissa

202 Guattari Bogue 1989, 86 mukaan. [käännös IL.]

203 Emt., 86.

204 Vrt. Rentola 1994, 363.

205 Sodan miehestä ks. Deleuze & Guattari 1980/1987,

206 Vrt. Bogue 2003, 170–171.

207 Deleuze & Guattari 1980/1987, 351.

ilmenevät voimat eivät voineet olla valittavissa tai tasapainossa tilanteen juridisen ja kansallisgeopoliittisen luonteen vuoksi. Tästä henkilöiden välillä vallinneesta yhteydestä, ja sen ongelmallisuudesta poliiseilla kertoo esimerkiksi se pakonomainen kaipuu yhteisymmärryksen saavuttamiseen, jota ilmensi Takatalon hiljaisuudesta provosoituminen.

Takatalolle esimerkiksi luettiin useasti kuulusteluissa hänen itse kirjoittamiaan runoja. Kuulustelijat olivat nähneet erityistä vaivaa opetellessaan varta vasten joi-tain Takatalon runoja ulkoa kuulustelutilanteita varten.²⁰⁸ Sanoilla siis oli tässä ta-pauksessa erittäin konkreettista merkitystä ja vaikutusta. Takatalon asevarastoa ku-vaillaessa luettelossa mainittiin erityisen merkityksellisinä asioina ”silkkinen kom-munistilippu, kommunistiset runot ja kuvat”. Ne tuntuivat poliisien kokemusto-dellisuudessa konkreettisilta asioilta, ja erityisen uhkaavilta suhteessa ylläpidettyyn yhteisesti jaetuksi oletettuun kansalliseen kokemistapaan.

Takataloa myös seisotettiin ja pahoinpideltiin kuulusteluissa. Hänen ei olisi an-nettu myöskään olla vaiti ja reagoimatta kuulustelijoiden kysymyksiin. Takataloon siis kohdistettiin voimallisia tunnelatauksia tälläkin tavoin. Hän oli kansallisesti ko-kien erityisen merkityksellinen omassa toiseudessaan. Hiljaisuus kuulusteluissa he-rätti kärsimätöntä ymmärtämättömyyttä sekä pidätettyä raivoa. Vastaaminen taas tuotti positiivista vastakaikua. Tällöin maailma järjestyi kuulustelijoiden mielissä juuri siten, kuin sen kuuluikin, eli kansallisesti. Eräs Takataloa elintarvikevar-kauksista kuulustellut poliisi jopa kehui Takataloa hänen vastattuaan kysymyk-siin asiallisesti.

Takatalo osoittamaa mykkyyttä voidaan kokemuksellisenä ilmiönä käsitteellis-tää etnopsykiatri George Devereux’n esittämän teorian avulla. Devereux toteaa vuorovaikutustilanteesta seuraavasti:

Ihminen reagoi välinpitämättömyyteen paniikilla. Hänen tarpeensa kieltää se ja kontrol-loida paniikkiaan saa hänet tulkitsemaan fyysisiä tapahtumia animistisesti. Hän sijoittaa noihin tapahtumiin sellaisia ’merkityksiä’, joita niillä ei ole. Näin hän voi kokea ne ’vas-tauksina.’²⁰⁹

Kyse oli siis ihmisten käyttäytymiseen liittyvästä aineen välinpitämättömyydestä tai vastaamattomuudesta (*unresponsiveness of the matter*). Eli siitä kansallisesti vä-rittäneestä ahdistuksesta, jota Takatalo herätti omassa kansallisesti ei-identtissä toiseudessaan suhteessa Valomaan ja toiseen kuulustelijaan, eli Gunnar Seeveen. Molemmat osapuolet olivat sidottuja kansallisen tunnevaihtosuhteen osapuoliksi, ja siksi taipumaton vaikeneminen herätti paniikkia kuulustelijoissa.²¹⁰

208 Seilonen 1974, 98–99.

209 Devereux 1967, 32. Tällaisen aselman prototyyppinä Devereux pitää pienen lapsen reaktiota hoivaobjektin poissaoloon. Lapsi ryhtyy kompensoimaan puuttuvaa vastavuoroisuutta kuvittele-malla niitä tyydyttäviä kokemuksia, joita oli aiemmin vastavuoroisessa suhteessa kokenut. Niiden aikuisten vastaavia kuvitelmia, jotka ovat kokeneet em. ilmiön vastavuoroisuuden odotuksissaan, voidaan verrata rakkauden kaipuussaan riistetytyn lapsen kuvitelmiin.

210 Devereux 1967, 32–35.

Tällainen Takataloon kohdistettu kohteen merkitsevyyden ilmiö, on havaittavissa laajemminkin tasolla. Valoman virka-apukuulusteluissa murtamasta kommunisti Toivo Johannes Poutasesta kerrottiin ennen hänen kuolemantuomionsa täytäntöönpanoa lokakuussa 1942, miten:

Jonkun verran katkera tuntuu P. olevan, kun joutuu heitetyksi kuin koira kuoppaan eikä saa edes kunnollista hautausta.

Lause kertoo siitä, miten toisen ymmärtämättömyys paljasti kielen takana aina luumivan hahmottomuuden ja tavoittamattomuuden: sen sanallistamattoman ylitsevuotavuuden, joka elämän kokemuksiin aina pohjimmiltaan liittyy. Tällainen tilanne nimittäin näyttää tavanomaisen rajat. Henkilö, jolle nuo rajat, ja niiden keinoitekoisuus sekä niihin liittyvä pohjimmainen suhteellinen merkityksettömyys paljastuvat, on pakotettu reagoimaan tähän merkityksettömyyteen jotenkin – eli muuttumaan ja suremaan tai tuhoamalla kieltämään eteensä avautuneen muutosulottuvuuden todellisuuden. Kaikki siis oli Valoman ja kuulusteltavan suhteen kohdallaan aina siihen asti, jos kuulusteltava vastasi siten, kuin häneltä kuulustelijoiden puolelta edellytettiin. Tällöin maailma pysyi sellaisena, millaisena se lähtökohtaisesti oletettiin. Ja näin monet Valpo I:sen tiedottajiksi ryhtyneet tekivätkin. Mutta silloin, kun vastaus oli jotain aivan muuta kuin mitä oli odotettu, saattoivat seurauksetkin olla hyvin toisenlaiset.²¹¹

”Tinttasin korvalle”, myönsi Valomakin Rydmanille, koska kuulusteltava ”röyhkeästi ja tietoisesti valehteli”. Ja koska molemmat tiesivät Takatalon valehtelevan osallisuudestaan tihutöihin, kuvasi Valoman tekemä omien lyöntiensä tunnustaminen sen rajan ylitystä, jossa tilanne kielellä ymmärrettävää maailmaa limittävänä psyykkisenä miljöönä rakentui. Valoma koetti ikään kuin muuttaa tilanteessa olon kirjoittamattomia sääntöjä ja manipuloida suoraan itse tilannetta, koska se tuntui sietämättömältä. Hän tuli samalla kieltäneeksi sen nautinnon, joka juuri kansallisen toiseudeksi tulleen metsäläisen tarkkailusta hänelle tuli. Siksi kokemuksesta tuli päästä eroon, vaikkakin sitten väkivaltaisella riuhtomisella. Raja piti palauttaa eikä symbolista metsää kuvaavassa konkreettisessa metsässä, eli kansallisten lakien ulkopuolella, saanut elää kukaan muukaan, koska se ei kuulustelijalle ollut sallittua. Tuota elämismaailmaa häneltä työssä rajoittivat yhteiskunnan kansallisesti rakentuneet kokemusrakenteet.

Monille tämän kansallista poliittista ruumista ylläpitäneen symbolisen rajan ylittäjille kävikin köpelösti. Esimerkiksi laskuvarjolla Suomeen tullut desantti, Jorma Johteinen kuoli putkaan kuulusteluissa tapahtuneen pahoinpitelyn jälkeen. Valpon etsivä Teuvo Orte, joka koetti paeta tapahtunutta sodan jälkeen Ruotsiin, oli lyönyt Johteista vatsaan hänen kieltäytyttyään puhumasta.²¹²

Kieltämällä kohtaamiseen liittyneen samastumisongelman sen saattoi siirtää pois mielestä, ainakin hetkellisesti. Vastarintaryhmään kuulunut Anna kertoo mi-

211 Vrt. Lévi-Strauss 1966, 10.

212 Vrt. teoreettisesti Deleuze 1997, 5, 16, 81. Empiriasta ks. seuraavat henkilömapit: Hmp 3744 Johteinen, Jorma, EK/Valpon arkisto. KA Hmp 13939 Orte, Teuvo Olavi, EK/Valpon arkisto, KA, jossa esitetään epäily Orteesta syyppäänä Johteisen kuolemaan.

ten hän joutui pidätetyksi 8.1.1940 ja sai angiinan pidätyskopissa. Kuulusteluissa oli aseet uhkaavasti pöydällä. Valoma tarttui Annaa kurkusta kiinni ja puristi, jolloin kurkussa ollut mätäpaise puhkesi.²¹³ Vastarintaryhmän Marjatan muistikuvassa Valomasta hän kertoo oikeudenistunnosta, jossa käsittelyssä oli kahden vangin karkaamisyritys. Toisen vangin äiti sanoi, että hänen poikaansa on hakattu. Tällöin oikeuden puheenjohtaja kopautti nuijalla pöytään, rykäisi ja totesi ”meillä ei lyödä vankia”. Tästä mukana oikeudenistunnossa ollut kertoo, miten: ”Näytelmä oli koomillisen irvokas. Me tytöt räjähdimme nauramaan. Katsoin poikien takana istuvaa ohrana Valomaa. Hänkin vilkaisi meitä, nauroi ja painoi päänsä alaspäin. Hän oli ollut mukana hakkaamassa.”²¹⁴

Tässä tapauksessa iskut siis palautettiin annetuista iskuista, kuten katkelma kertoo tapana tuohon aikaan vielä olleen, sillä kaksi pakoa yrittänyttä vastarintaryhmäläistä olivat pahoinpidelleet pakoyrityksessään erään vanhemman vartijan saadakseen haltuunsa vankilan avaimet.²¹⁵

Valoman tapa hoitaa hänelle uskotut tehtävät tuotti hänelle kansallisesti latautunutta subjektiutta, sillä hän sai niissä mainetta hyvänä kuulustelijana, ja pääsi asemaan, jossa hänellä oli mahdollisuus asettaa ehtoja esimiehelleen. Rydman joutui katsomaan Valoman yleisvaltuuksien rajoja hipovaa keinovarantoa ja käytöstä työpaikalla läpi sormien, jotta kotirauha kansallisesti järjestyneessä pieniyhteisöperheessä olisi säilynyt.

Mutta tilanne oli sodan jälkeen osin sama myös linjan toisella, aivan toisenlaisella puolella, eli Valtiollisen poliisin punaisiksi poliiseiksi ryhtyneiden entisten nuorisoliittolaisten kohdalla. Reijo Viitasen mukaan Valpon ”kidutuksessa alle 20-vuotiaiden nuorten selkäpiihin hakatut poliittiset käsitykset eivät hevin hellittäneet toiminnan luonteen muututtuakaan sodan jälkeen”.²¹⁶ Menneisyys sai rankojen traumatisoivien kokemusten seurauksena kirjoittaa tulevaisuuden perustuslakia nykyhetkessä. Näin ns. punaisen Valpon kohtalo oli tavallaan menneisyyden determinoimaa jo sen muotoutumisvaiheissa. Myös kynnys tarttua sen väärinkäytöksiin oli kansallisella puolella jo valmiiksi alhainen, koska sen perustaminen tapahtui aiemman systeemin väärinkäytösten paljastamisen kautta. Punainen Valpo oli myös täydellinen antiteesi kaikelle kansalliselle jatkuvuudelle, koska sitä käytettiin poliittisen toiminnan jatkeena melko avoimesti. Kansallinen taas oli jo lähtökohtaisesti epäpoliittista. Se politisoitaessa aiemmin epäpoliittiseksi mielletyn kansallisen maailman kokemustilalliset rajat uhkasivat liueta olemattomiin ja asioiden pyhä järjestys uhkasi muuttua. Väärässä paikassa olevat asiat ovat saastaisia, kuten antropologi Mary Douglas on huomauttanut.²¹⁷

213 Seilonen 1974, 22. Asiatyhteydestä ei käy ilmi, viittaako Anna faktuaalisen henkilön oikeaan nimeen, mutta näin voisi olettaa olleen, sillä Valomakin on kirjassa omalla nimellään.

214 Emt., 161.

215 Hmp 4225 Selin, Sakari Felix, EK/Valpon arkisto. KA. Ks. em. käytänteistä ja niiden aktivoitumisesta vankilakulttuurissa vielä 1980-luvun alussa Levä 2006, 161–169.

216 Viitanen 1994, 75.

217 Douglas 2000, 47–48. ”Kuten tiedämme, lika on perimmältään epäjärjestystä. Ehdotonta likaa ei ole olemassakaan: se on vain katsojan silmässä. Jos kartammekin likaa, emme tee sitä siksi, että pelkäisimme tai olisimme pyhän kauhun vallassa. (...) Lika loukkaa järjestystä. Lian poistaminen ei ole negatiivinen teko, vaan positiivinen yritys järjestää ympäristöä. (...) Jahdatessamme likaa,

Lévi-Strauss toteaa tähän liittyen:

Alkuperäiskansan ajattelijat tekee syvälle tunkeutuvan huomautuksen toteamalla 'kaikkien pyhien asioiden on oltava niille kuuluvalla paikalla'. Voidaan jopa väittää, että tämä oikealla paikalla olo on asia, joka tekee näistä asioista pyhiä. Sillä jos ne siirrettäisiin pois paikaltaan, vaikkapa ajatuksissa, koko universumin järjestys tuhottaisiin. Pyhät asiat ovat osa universumin järjestyksen ylläpitoa, miehittämällä ne tilat, joita niille varataan.²¹⁸

Rajojen liudentuessa kaikki uhkaa saastua, koska asioilla ei ole jäsentynyttä paikkaa yksiköiden kokemuskategorioissa. Tällöin kaikki kokonaisuuteen mielletyt ihmiset ja asiat olisivat olleet vaaravyöhykkeellä.²¹⁹ Taloudellisen selviämisen lisäksi uhkasi psyykkinen hajoaminen, kun minuutta kannatellutta kansallista epäpoliittista kokonaisuutta ja sen jatkuvuutta uhattiin politisoinnilla ja sen tuottamalla asioiden uudelleen merkityksellistämällä, joka valta-asetelman eri positioille tuotti hyvin erilaisia vaikutuksia – valkoinen Suomi pelkäsi ja punainen Suomi toivoi. Toivo ei realisoitunut toiminnaksi, koska punainen kokemus oli lamautettu 1930-luvun puhdistuksissa Neuvostoliitossa.

Oletan tältä pohjalta tässä käsillä olleiden kohtaamistilanteiden ryhmädynamiikkana toimineen joko tarpeen sulautua toiseen tai eriytyä toisesta. Oli kyse tietoisuuden ja eron myöntämisen tai itsen tiedostamattoman kohteeseen sulautumisen välillä vallitsevasta jatkumosta. Rajat poistava täydellinen sulautuminen uhkasi annihiloida itsen ja totutun kansallisen maailmanjärjestyksen. Siltä puolustauduttiin yrittämällä erottaa itsen kokemus sulautumisen kohteesta. Eron tekeminen päättyi kuitenkin väkivaltaiseksi irtautumiseksi, koska kohde eli Takatalo joko koetti estää irtautumisen tai tuntui omassa passiivisuudessaan muuten liian nielevältä ollen omassa välinpitämättömyydessään toisen kokemuksen mielekkyyttä mitätöivä. Näen näiden hyvinkin erilaisten dynamiikkojen olevan osa ihmisten elämäntilanteissa jatkuvasti toistuvia biologisen ja kulttuurisen välillä tapahtuvia rajankäyntejä, joilla merkityksiä synnytetään ja kuoletettiin.

Kysymys on siis yleisempi. Siksi on pohdittava tapaa ja nopeutta, jolla muutoksia voi yhteiskunnissa ylipäänsä tapahtua. Deleuze ja Guattari pohtivat tätä muutoksen nopeuden annostelun vaikeutta yksilön kokemusmaailmaan sopeutumiseen, kysymällä:

Miten muotoutumaton aine, epäorgaaninen elämä tai epäinhimillinen (...) voisivat olla mitään muuta kuin puhdasta ja yksinkertaista kaaosta? Jokaisen yrityksen vapauttaa yhteiskunnan kerrostuneisuutta (kuten organismin rajojen taakse menemisen) tulee noudattaa äärimmäisen varovaisuuden konkreettisia sääntöjä: liian yhtäkkinen eri tasojen

tapetoidessamme, sisustaessamme ja siistiessämme meitä ei aja toimintaan huoli taudeista, vaan me järjestämme ympäristöämme myönteisessä mielessä, sovitamme sen ideoittemme mukaiseksi. Lian välttelyssämme ei ole mitään pelonsekaista tai järjetöntä: se on luovaa toimintaa, yritys liittää muoto tarkoitukseen, tehdä kokemuksesta kokonaisuus.”

218 Lévi-Strauss 1966, 10. (Suomennos englannista IL.)

219 Teoreettisesti ks. Oksanen & al 2004; empiirisesti Valpon sodanjälkeisistä väärinkäytöksistä ja kansallisen linjan yliherkkyydestä tarttua aiheeseen ks. Ahtokari 1969, 61–197.

poistaminen voi olla itsetuhoista tai kääntyä syöväksi. Toisin sanoen, joskus se päättyy kaaokseen, olemassa olon raukeamiseen ja tuhoon ja joskus se taas lukitsee meidät takaisin uuteen kerroksellisuuteen, jossa se ankaruudessaan menettää aiemman monimuotoisuuden, erilaistumisen ja liikkuvuuden asteensa.²²⁰

Ehkä tällaisesta oli kyse myös ns. vaaran vuosina. Tuon ajan muuttuvia poliisikulttuurisia paineita tarkastelen seuraavassa luvussa.

220 Deleuze & Guattari 1980/1987, 503.

TOISEN TASAVALLAN POLIISIKULTTUURI VUONNA 0 (15.9.1945)

SODASTA SELVIYTYMISEN HINTA: SYLLISYYS

Eräs myöhemmin pitkän uran talousrikostutkijana tehnyt sodan käynyt poliisi kertoo yleisestä tilanteesta sodan jälkeen ja tulostaan poliisiksi seuraavaa:

Mut -46 olis pitäny jotain ruveta tekemään ja mä tapasin pari tuttavaa, jotka oli poliisissa ja sano, että tuu poliisiin, kun oot sopivan mittanen ja näin. Tulee niin paljon kommunisteja sinne, että sinne pitäis saada vähä tasotettu sitä niitä olosuhteita siihen aikaan. Kun oli sisäministeri ja maaherra ja nää kaikki, että se oli semmosta hyvin vaikeaa aikaa. (...) Sen nyt tiesi, että tämmönen maa, joka on hävinny sodan, niin siinä ei nyt ne parhaat henkilöt jää jälkeen.²²¹

Toinen poliisiveteraani muisteli sodanjälkeisiä vuosi seuraavasti:

Siitä haluaisin erikoisesti puhua. Se oli ensimmäisiä mustia pilviä, että ne on painunu tänne ikuisesti. Voi mitkä ne vuodet oli. 44 oli muistaakseni valtiolliset vaalit ja kommunistit saivat neljännesosan. 50 kansanedustajaa eduskuntaan. Sisäministerinä oli kommunisti Leino. Valpo, valtiollinen poliisi oli niin kommunistien miehittäjä, että niiden tärkein tehtävä oli näiden asekkajöiden kirjoittaminen. Mitä olivat asean kätöijät. Ne olivat entisiä rintamamiehiä, jotka varustautuivat siihen, että jos Suomi miehitetään Neuvostoliiton taholta, niin sillon alkaa sissisota. Tämä oli asekkajentä. Ja sehän ei sopinu arvoisille kommunisteille. Ei niillä muuta tehtävää ollu, kun niitä ne jahtas. (...) Se oli pimeetä aikaa.²²²

Kommenteista piiryy esiin tilanteen poikkeuksellisuus sodan jälkeen ja uuteen tilanteeseen liitetty uhkaavuus. Vanhat asetelmat olivat muuttuneet eikä uusi ”psykinen toimintamiljöö” ollut vielä hahmottunut. Ensimmäisestä kommentista voi lukea myös aavistuksen syllisyyttä²²³ omasta selviytymisestä, koska ”parhaat henkilöthän” eivät olleet enää paikalla asioita ohjaamassa. Psykoanalyttisesti ajatellen kansalliset ”isät” eivät olleet toimintakykyisiä, eikä yhteiskunnalla tuntunut olevan suuntaa, jonka puolesta tehdä töitä. Merkityksettömyys oli uhkaamassa. Siksi tilan-

221 Haastattelu 15.2.2001.

222 Haastattelu 13.3.2002.

223 Sodasta selviytymisen tuottamasta syllisyyssystematiikasta teoreettisesti yksilöillä ks. laajemmin esim. Matsakis 1999, 19–84.

ne sai voimallisia tunnelatauksia, kun uusia merkityksiä luotiin tai vanhoja koettiin puolustaa ja palauttaa.

Vastauksesta voi myös lukea itsen ylittävän kansallisen viitekehysten itsestään selvyuden sekä näillä poliisimiehillä että myös muilla heidän kaltaisillaan pitkän linjan miehillä. He tulevat myös todenneeksi tuolloin vallinneen kaksijakoisen logiikan selkeyden, jonka mukaan poliiseihin suhtauduttiin toisen heistä kuvatesaan, miten ”(...) silloin sodan jälkeen toiset haukku kommunistiks ja toiset fasis-tiks. Että ne vielä siinä vaiheessa reagoi virkavaltaa vastaan, kun tilanne oli sellai-nen.”²²⁴

Tarkastelen tässä luvussa niitä sosiokulttuurisia lähtökohtia, joissa toisen tasa-vallan poliisikulttuurinen ”kesto” suhteessa kansalliseen ja sitä uhkaaviin ilmiöihin alkoi muotoutua keväällä 1945. Etsin katkoksia, murroksia, mutta myös keston saaman luonteen kannalta oleellisia yhtymäkohtia aiempaan. Ensimmäiseksi kat-son millaisena poliisien ja muun väestön suhde kansallisessa murroskohdassa vä-ritetty kohtaamistilanteissa ja kertomuksissa näissä kohtaamistilanteiden yhteydessä sattuneista tapauksista. On myös syytä katsoa millaista ainesta poliisiin rekrytoitui, jotta sosiaalisen organisoitumisen pohja kansallisen ihanteen kantamiselle selkenisi.

POLIISIEN VÄKIVALTAINEN TODELLISUUS

Vaasan läänin Konginkankaalla järjestetyssä työväentalon huvitilaisuudessa sattui helmikuussa 1945 poliisien ja juhlijoiden välinen yhteenotto. Välikohtaus sai al-kunsa kun kaksi paikalla ollutta Liikkuvan poliisin konstaapelia olivat poistamassa tilaisuudesta humalaista miestä. Tällöin heidän kimppuunsa hyökkäsi yhtäkkiä n. 30 miehen joukkio, joka pahoinpiteli poliisit nyrkein mustelmille. Pahoinpitelijät myös huutelivat lyödessään iskulauseita ”lahtareitten henki pois” ja ”eläköön Neu-vostoliitto”. Pienen nujakoinnin jälkeen poliisi kuitenkin sai tilaisuudessa yliotteen ja tilaisuus lopetettiin. Tapauksesta kerrotaan Liikkuvan poliisin kuukausittaisessa toimintakertomuksessa. Siinä tapaus kuitenkin nähtiin yksittäisenä ilmiönä, jolla ei ollut mitään ”laajempaa merkitystä”. Samaisessa kertomuksessa todetaan kuitenkin myös, miten siviilipukuisten tarkkailijoiden raportit yleisestä ilmapiiristä kertovat tyytymättömyydestä oloihin. Suurin osa väestöstä pidättäytyi kertomuksen mu-kaan silti mielenilmauksista ”kun sen sijaan määrätynlaiset yksilöt ovat sitä enem-män äänessä”²²⁵

Jo edellisessä kuussa Liikkuvan junapartioille oli esitetty samankaltaisia uhka-uksia. ”Kyllä Liikkuva pian kaatuu”, heille huudeltiin. Todettiin myös, että ”kyllä ne poliisit nyt heiluu niin kauan kunnes saavat päihinsä niin kuin Helsingissä”. Myös lisääntynyttä poliisien määrää kohtaan esitettiin arvosteluja ja tehtiin ehdotuksia siitä, miten ”joka toisen saisi tappaa, niin jäisi sopiva määrä jäljelle”²²⁶

224 Haastattelu 15.2.2001.

225 Liikkuvan poliisin toiminta helmikuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toiminta-kertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

226 Kertomus Liikkuvan poliisin toiminta tammikuulta 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

Konginkankaan yhteenoton syynä katsottiin Liikkuvan poliisin sodan jälkeen aluksi kuukausittain tehdyssä toimintakertomuksessa olleen paikkakunnalla jo aiemmin vallinnut erikoisen huono kuri ja leväperäinen järjestyksen valvonta. Paikkakunnalla olikin tämän vuoksi ryhdytty nyt valvomaan järjestystä ”tarmokkaasti”. Tämä oli kertomuksen mukaan sitten herättänyt vastaliikkeen asian johdosta, jonka ”purkaantumismuodoksi tapaus” oli ”lienee katsottava”.²²⁷ Tämäkin ilmentää psykohistoriallisesti ajatellen sodan jälkiselvittelyissä kadonneen kansallisen isän uudelleen etsintää.

Helmikuun toimintakertomuksessa kerrottiin sattuneen myös yhden erittäin törkeän rikoksen. Kausalan ja Korian asemien välillä siviilipukuinen partiomies onnistui pidättämään miehen ja naisen, ”jotka olivat ryhtyneet harjoittamaan sukupuoliyhteyttä” junan vaunussa. Rajoja ei saanut sekoittaa julkisesti, sillä menevät-hän fyysisetkin rajat sekaisin sukupuoliyhteydessä.

Virkamiesten valta oli osin menettänyt yhteisöllisen oikeutuksensa. Tätä osoittaa se, miten Kälviällä oli huhtikuussa kahdenkymmenen miehen joukko käynyt käsiksi pidätystä suorittaviin poliiseihin riistäen pidätettävät heitä pois väkivalloin. Tällaista sattui myös muualla näihin aikoihin. Toukokuussa Rovaniemen asemalla runsaan sadan humalaisen sotilaan joukko hyökkäsi asemapartion kimppeun ja riisti jälleen väkivaltaa käyttäen humalaisen sotilaan häntä pidättämään tulleilta poliisimiehiltä. Liikkuvan poliisin partioiden koettaessa estää mustan pörssin kauppaa heitä syytettiin päin naamaa yleisesti ”fascisteiksi”.²²⁸ Järjestys nimettiin kokemuksissa fasismiksi, koska siitä oli kollektiivisessa tunneilmastossa tullut julkinen kirosana aiemman 1930-luvulla tunnetun osin peitelty ihailun²²⁹ jälkeen.

Myös vuoden 1917 miliisiä kohtaan tunnetut lataukset nousivat kansalaisten mieliin.²³⁰ Syyskuussa sattui tapaus, jossa eräs Liikkuvan konstaapeli ei suostunut antamaan virkamerkkiään häntä seuranneille miehille, jolloin nämä seurasivat konstaapelia junailijan vaunuun ja löivät hänet lattialle nurin sekä anastivat virkanumerolaatan ja vyöllä kotelossa olleen pistoolin. Tämän jälkeen miehet vielä huusivat voimansa tunnossa ”tehdäänpä kerran näinkin päin, että pidätetään poliisi”. He myös kuuluttivat kaikille junassa, ettei ”näinä aikoina kannata olla työläisten kanssa huonoissa väleissä”, sillä ”nyt vastaa järjestyksestä junassa työläiset, jotka myös tulevat huolehtimaan siitä, että järjestys pysyy”. Varkauden ja Joensuun välisellä rataosuudella ammuttiin Kurapuron seisakkeella junan ulkopuolelta sitä kohhti laukaus, joka rikkoi junan lasin. Liikkuvan poliisin toimintakertomuksessa asiaa pohdittiin mieltien oliko kyse poliisiin kohdistuneesta väkivallan teosta.²³¹

227 Liikkuvan poliisin toiminta helmikuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

228 Liikkuvan poliisin toiminta maaliskuussa, huhtikuussa, toukokuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

229 Vrt. esim. Ekberg 1991.

230 Vrt. esim. Kylävaara 1967, 80, 88, 94–98, 102–104, 107–110, 139–140, 144–147, 170, 213–215; ks. myös Hietaniemi 1992, 38–55.

231 Liikkuvan poliisin toiminta syyskuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

Yhteenottoja ja uhkailuja poliisien ja kansalaisten välillä oli ollut myös muualla koko vuoden ajan. Kemin asemalla juopuneet sotilaat riistivät heinäkuussa poliiseilta väkivalloin asetoverinsa ja pieksivät poliiseja tämän jälkeen. Virkavalta avasi tulen ampuen varoituslaukauksia. Tapauksessa olivat yllättäjinä olleet sotilaiden upseeriesimiehet. Kontiomäellä tilanne uhkasi samassa kuussa riistäytyä käsistä, kun joukko miinanraivaajia ryhtyi ensin viskomaan poliiseja kohti ns. poropatruunapommeja ja sen jälkeen valmistelemaan kasapanosta, jonka Liikkuvan partio kuitenkin sai estettyä. Maaliskuulla poliiseille myös huudeltiin ”saatanan lahtarit” ja että ”ne on kaikki Kosolan miehiä”. Helmikuussa poliisien vihjailtiin olevan ”entisiä vänrikkejä”, ”armeijasta poisotkittuja” sekä varoitettiin, että ”kyllä teiltä vielä napit rapisee” koska ”vielä ei ole vaalit olleet”. Yhteys ensimmäiseen tasavaltaan on tässä selkeä. Suhteessa kansalaisiin poliisit jäsenyivät poliittisten blokkien mukaisesti tässäkin tapauksessa. Erään pidätyksen yhteydessä heinäkuulla pidätetyn kasvoin oli tullut kamppailun seurauksena verijälkiä, jonka vuoksi ihmiset työntyivät pakolla poliisiin päivystyshuoneeseen ja vapauttivat pidätetyn. Yhdessä paikallispoliisin kanssa karkulaiset saatiin kuitenkin pidätettyä uudelleen. Myös elokuussa sattui ainakin kolme välikohtausta, jossa Liikkuvan poliisin viranhaltijoita pahoinpideltiin tai koetettiin pahoinpidellä isommalla joukolla. Tuntui siltä, että vasemmistolaisuus olisi oikeuttanut huliganismin ja oman käden oikeuden. Kertoisiko tämä ensimmäisen tasavallan aikana pidätettyjen vihalatauksien purkautumisesta?

Heinäkuulla sattui ”ikävä ja valitettava” tapaus kun LP:n konstaapeli Heikki Murtomäki kuoli virantoimituksessa mentyään suojelemaan juopon tungettelevan käytöksen kohteeksi joutunutta naista Helsingin Mikonkadulla. Erästä poliisia oli samassa kuussa lyöty puukolla ja toista taas kivellä kasvoin. Jo tammikuussa oli sattunut poliisiin kohdistunut surmatyö, kun Liikkuvan konstaapeli Runar Hänninen meni Helsingin poliisilaitoksen miesten kanssa tutkimaan Pohjoismaiden Silkkiteltaalle talonmiehen tekemää ilmoitusta varkaasta. Tehtaan palkkaamat yövartijat luulivat paikalle tulevia poliiseja varkaiksi ja ”ampuivat oven läpi tulijoita kohti”. Yksi luodeista osui Hännistä päähän ja tämä kuoli myöhemmin tammikuulla saamiinsa vammoihin.²³²

Liikkuvan poliisin toimintakertomus liitti heinäkuussa kaikkien näiden konfliktien yhteiskunnallista taustan poliittisuuteen eritellen, miten:

Väärinkäsitysten välttämiseksi on mainittava, ettei tässä tarkoiteta järjestäytyntä työväestöä, jonka taholta poliisi saa tosiaan usein arvostelua osakseen, mutta joka varsinkin viime aikoina on sekä sanoin että teoin ollut tukemassa järjestyksen säilymistä.²³³

Elokuulla tilanteen nähtiin osaltaan helpottuneen, sillä ”eri kansalaispiirien” antamat julkilausumat olivat antaneet poliisille yleisen mielipiteen tuen takaisin, jota

232 Liikkuvan poliisin toiminta tammikuussa, helmikuussa, maaliskuussa, heinäkuussa, elokuussa, syyskuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

233 Liikkuvan poliisin toiminta heinäkuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

poliisitoiminta omien sanojensa mukaan oli ”niin kipeästi kaivannut”. Erityisesti työväenjärjestöjen taholta tulleet mielenilmaukset olivat erittäin tervetulleita ”nuorelle poliisikunnalle”. Nämä julkilausumat olivat tuoneet ”nuorelle ja kokemattomalle ainekselle” toimintavarmuutta ja lisänneet sen työntöä.²³⁴

Myös vasemmistolaisissa lehtijutuissa jäsennyttiin kansallisesti ajatellen molaa-ristisesti. *Sosialidemokraatissa* valitettiin heinäkuussa, että ”näin ei saa jatkua”, sillä ”muuten rikollisuuden kurissa pitäminen käy aikaa myöten ylivoimaiseksi”. *Vapaa Sana* esitti samaan aikaan vetoamuksen, jossa ”koko Suomen työtätekevä kansa toivoo, että saataisiin kiulu kansan ja poliisin välillä poistetuksi ja vastenmielisyys poliisia kohtaan loppumaan”. Jos kysymys saataisiin järjestetyksi, voitaisiin lehden mukaan päästä siihen, että ”poliisi ja yleisö yhdessä tekevät lopun voimakkaaksi paisuneesta rikollisuudesta”. Vain viikkoa myöhemmin nähtiin *Vapaassa Sanassa* toimenpiteiden ”rikollisaineksia” vastaan tulleen välttämättömiksi. Muutamaa päivää myöhemmin nähtiin, miten ”rikollisuuden tulva nousee yhä”. Viitattiin siihen, että vuoden aikana Helsingissä rikosten määrä oli noussut kaksinkertaiseksi. Jutussa ei mainittu muutoksista, jotka koskivat poliisien määrää tai rauhan tuloa syyskuun 1944. Syyskuun ensimmäisenä päivänä *Vapaan Sanan* otsikko kirkui ”Attentaatit”. Artikkelissa kerrottiin pommiattentaatista, joka oli tehty Kotkankadulla Helsingissä olevaa *Kommunisti*-lehden konttoria vastaan.

On ilmeistä, että kysymyksessä on järjestelmällinen toiminta, joka tulee kiihtymään sitä mukaa, kun rikolliset vakuuttautuvat poliisin voimattomuudesta ja tiettyjen piirien jarrutuksesta sotarikolliskysymyksen selvittämisessä ja fasismien hävittämisessä. Jos pääkaupungin poliisivoima on riittämätön, jos poliisijohto on kykenemätön suojelemaan vapaata lehdistöä, on asia siirrettävä toisiin käsiin. Väkivallanteot riittävät jo. Meidän mainemme oikeusvaltiona alkaa olla vaarassa. Nopeita ja tehokkaita toimenpiteitä vaaditaan.

Seuraavana päivänä syyskuun toisena, työväen keskusjärjestöt halusivat saattaa Helsingin ”järjestyneen työväestön” tietoon seuraavia seikkoja poliisityöstä. Palkkaus ja laatu haluttiin saattaa ”nykyoloja vastaavalle tasolle”, jotta avautuisi mahdollisuus ”kunnollisten kansalaisten palkkaamiselle poliisilaitoksen palvelukseen”. Vain tämän nähtiin toimivan ”todella tehokkaana sulkuna vallitsevalle rikollisuudelle”. Poliiseiksi sopimattomat yksilöt tuli viipymättä vapauttaa tehtävistään. Lisäksi vaadittiin, että kaikki ”työtä vieroksuvat ainekset” oli mitä pikimmin ”kiinnitettävä tuottavaan työhön”, sillä ”demokratia ei suojele rikollisuutta”. Kaikkein tähän todettiin päästävän siten, että järjestöjen arvovalta tulee poliisin tueksi. Rikollisuus oli saavuttanut sellaiset ”mittasuhteet”, että se saattoi ”syyspimeiden tullen johtaa arvaamattomiin seurauksiin”. Järjestöjen luottamusmiehistä tulotaisiin tarjoamaan poliisivoimille tilapäistä apua rikollisia etsittäessä.²³⁵

234 Liikkuvan poliisin toiminta elokuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

235 Ssd 22.7.1945 ”Näin ei saa jatkua.” (ei tekijää); *Vapaa Sana* 31.7.1945 ”Kansa ja poliisi” (ei tekijää); *Vapaa Sana* 1.9.1945 ”Attentaatit” (ei tekijää); Ssd 2.9.1945 ”Rikollisuus ei saa muodostua esteeksi demokratialle. Helsingin työväestön keskusjärjestöt asettuvat päättävästi vastustamaan rikollisuutta.” (ei tekijää). Lehtileikkeet kerätty Helsingin poliisilaitoksen arkistosta, HPL.

Miten tällaiset poliisivoimiin tehtävät investoinnit sitten toimivat? Mitä ne tuottivat poliiseille tai poliisivoimia auttaville voimille? Tähän voidaan vastata vasta sen jälkeen, kun muistetaan, että tiedostamaton on saatavilla ainoastaan tiedostettujen representaatioiden kautta, mutta siten, että emme voi päätellä mitään suoraan näistä representaatioista.²³⁶ Halun luonnetta ei siis voi päätellä mistään sitä koskevista tietoisista kielloista. Kaikki metafysiset oletukset ovat tämän mukaisesti ajatellen vain vainoharhaisia molaarisia investointeja, jotka loukkaavat haluntuotannon molekulaarisia investointeja. On kuitenkin havaittava myös se, että kaikessa vainoharhaisuudessaan em. oletukset ovat sinällään yleisinhimillisiä ja lausumina ymmärrettäviä (= niiden lausujaa ei tarvitse patologisoida ”toiseksi”). Varsinkin jos niitä tarkastellaan aiemmin esittämässäni inhimillisen toiminnan historiallisessa viitekehysessä. Tämä tarkoittaa sitä, että se mitä lausumat merkitsevät on selvitettävissä vasta sen jälkeen, kun nähdään miten ne ovat kontekstissaan toimineet (ja silloinkin aina vain likiarvoisesti, koska lausuma ei koskaan lankea täydellisesti yksin lausujan kanssa). Erityisesti seuraava kirjallisuustieteilijä Eugene Hollandin toteamus on poliisin suhteen merkityksellinen:

Täydellinen pako molaarisista muodostelmista ei ole tarvittavaa, eikä mahdollista (koska ihmiset ovat luonnostaan sosiaalisia eläimiä); [mutta] se mikä on toivottavaa (...) on, että molaariset investoinnit [yhteisöissä] ilmaisisivat niin paljon kuin mahdollista molekulaarisen tiedostamattoman liikettä ja dynamiikkaa.²³⁷

Ilmaisivatko syksyllä 1945 tehdyt investoinnit sitten molekulaarista liikettä vai molaarisista järjestyksistä, joka ei huomioinut molekulaarista virtausta? Syyskuun puolivälistä lähtien yhteinen toimintavarmuus sai ainakin paljon aiempaa kouriintuntuvampia, järjestyneempiä muotoja. Teoreettisesti tätä voi käsitteellistää siten, että artikkeleissa vaadittu yhteiskunnan järjestyneisyys eli molaarisuus (eli suuryhmän koheesio) oli palautunut. Helsingin sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö, vasta järjestäytynyt SKDL ja Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö olivat ryhtyneet avustamaan Liikkuvan poliisin Helsingin osastoa. Ratsiaryhmän käyttöön oli annettu joka päivä kymmenen miestä kyseisistä järjestöistä. Liikkuvan toimintakertomuksessa tuloksien kerrottiin olevan ”yksinomaan myönteisiä”. Yhteistyön todettiin myös olevan ”aivan uutta oloissamme”. Samaan aikaan kuitenkin todettiin, ettei rikollisten ”häikäilemättömyydellä” ole ”rajoja” ja että he ”pian terrorisoivat maaseutua miltei samoin kuin pääkaupunkia”. Onneksi ”vetelehtiväin” ja ”toimettomain” henkilöiden määrän nähtiin poliisin viinajonoissa suorittamien tarkastusten seurauksena kuitenkin vähentyneen.²³⁸ Kaikkia ei laajan kehän sisälle voitu ottaa, myös paha piti pystyä sijoittamaan joihinkin.

Vapaassa Sanassa kerrottiin ratsioiden olleen tuloksellisia. *Sosialidemokraatissa* kerrottiin pidätyksiä tapahtuneen elokuun puolivälistä alkaen lähes 3000. Toimintaa ”aktiivisesti” avustaneiden järjestöjen kerrottiin osoittaneen ”suurta valppautta

236 Vrt. esim. Holland 1999, 20, 22, 31, 36–39, 53, 74.

237 Deleuze & Guattari 1983, 314, 338; Holland 1999, 98–99.

238 Liikkuvan poliisin toiminta syyskuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

ja oma-aloitteisuutta”. Lokakuun puolivälin jälkeen uskallettiin jo todeta, miten pääkaupungin ”ilmapiiri” oli ”puhdistumassa rikollisista”.²³⁹

Kansallisesti ajatelleiden mielissä oltiin kuitenkin nollapisteessä. Tämä sai toimimaan julkisesta puheesta eroavilla tavoilla arjen käytänteissä. Eräs haastateltu poliisi kertoo toiminnastaan eräällä asemakomennuskunnalla tuolloisessa tilanteessa seuraavaa:

Sisäministeri Leinolta tuli kirje, että Kontiomäen asemakomennuskunta heti hajotetaan. Hmph. Meillä oli kyllä tiedossa syy. Sillä koko ajan [tapahtui seuraavaa]. Meitä oli kyllä Kontiomäen asemakomennuskunnassa miehiä aika paljon. Ehkä parikymmentä miestä, koska junamiehet oli erikseen ja tiemiehet oli erikseen ja niin eespäin. Minä hoidin lähettintä yhden kaverin kanssa. Se oli Kainuun puolen ainoa lähetin poliisilla, johon muun muassa Valpo lähetti kaikki pidätysmääräykset. Systeemi oli se: komennuskunnan päällikkönä oli sodanaikainen kapteeni Mähtölä, ja tuota noin, yhteistoiminta oli kitkaton. Kun pidätysmääräyksiä tuli, komennuskunnalla oli kaksi henkilöautoa, sitä mukaa miehet lähti Ruotsiin. Ne vietiin poliisikyydillä järjestelmällisesti Ruotsiin.²⁴⁰

Vaikka lehtien todellisuuden mukaan yhteistoiminta sujui poliisin ja työväestön välillä mallikkaasti, käytännössä vanhat kansalliset asetelmat pitivät ja toimintaa ohjailtiin ruohonjuuritasolla edelleen aiempien ideaalien mukaan. *Ilta-Sanomissa* kerrottiin loppukesästä, miten ”poliisilaitosta uhkaa kohta romahdus”. *Kauppalehdessä* valitettiin samoihin aikoihin, että ”rikollisuus kasvaa kasvamistaan” ja siksi ”poliisin teho vähenee jatkuvasti”.²⁴¹

Seuraavaksi on tarkasteltava lähemmin, mitkä olivat toiminnan sosioekonomiset lähtökohdat tuolloin.

POLIISIKULTTUURIN EHDOT SODANJÄLKEISESSÄ SUOMESSA

Poliisikulttuurilla oli 1945 tilanteessa monia yhteiskunnallisia reunaehtoja. Liikkuvan poliisin ensimmäisillä neuvottelupäivillä puhunut Valentin Soine kertoi tervetuliaissaan poliisivoiman olleen suuren lisäyksen tarpeessa. Sodan päättyessä lisäykseen ”vihdoinkin ilmaantui tilaisuus”. LP valittiin, koska se oli Soineen mukaan ”notkea” ja mahdollisti ”joustavat” voimansirrot. Yleinen etu vaati lisäyksiä, koska ”sota-aikana rikollisuus koko maassa oli paisunut huolestuttavan suu- reksi ja monia odottamattomia tapahtumia saattoi ilmetä milloin tahansa”.²⁴²

239 Vapaa Sana 4.10.1945 ”Tuloksellisia ratsioita” (ei tekijää); Ssd 3.10.1945 ”Lähes 3.000 pidätystä liikkuvan poliisin ratsiaryhmän toimesta elok. 15 p:stä lähtien” (ei tekijää); Ssd 18.10.1945 ”Helsingin ilmapiiri puhdistuu rikollisista Yli 4000 pidätettyä 6 viikon ratsioissa.” (ei tekijää)

240 Haastattelu 3.5.2001; kapteenin nimi muutettu.

241 *Ilta-Sanomien* 21.7.1945 ”Pääkaupungin poliisilla kehnot palkat – poliisilaitosta uhkaa kohta romahdus” (ei tekijää); *Kauppalehti* 21.7.1945 ”Rikollisuus kasvaa kasvamistaan poliisin teho vähenee jatkuvasti” (ei tekijää).

242 Valentin soineen tervetuliaissanat Liikkuvan poliisin päälliköiden neuvottelupäivillä 16.4.1945, LP:n päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat vv. 1945–1951, Päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat 1945–1962, Ca1, LP:n arkisto, LP.

Vuonna 1938 murhasta tuomittiin 119 henkilöä. Kenttäoikeuksissa tuomittiin murhasta 46 henkilöä vuosien 1939-1947 aikana. Vuonna 1945 yleisissä alioikeuksissa langetettiin murhasta 29 tuomiota. Vuonna 1996 murhasta ja taposta sai tuomion yhteensä 153 henkilöä.²⁴³

Poliisien määrävahvuuden lisäys aiheutti asumisongelman. Elokuussa 1945 aiempi yhteismajoitus (esim. Valkoinen sali Aleksanterinkadulla) saatiin siirrettyä Liikkuvan poliisin kanslian yhteydessä oleviin huoneistoihin Vuorikadulla. Silti muutamissa asemakomennuskunnissa majoitus oli yhteisasumisen vuoksi edelleen ”aivan epätydyttävällä kannalla”. Tammikuun toiminnasta kerrottaessa painotettiin että asema- ja majoitustilojen hankinta oli ollut kaikissa asutuskeskuksissa vaikeaa ”huutavan asuntopulan” vuoksi. Tämä oli hankaloittanut toimintaa. Asuntokurjuuden katsottiin kiinnostavan myös Liikkuvan johtoa. Sen nimittäin nähtiin saattavan aiheuttaa monen kyvykkään ja uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa poliisitehtäviin innostuneen miehen eroamisen palveluksesta. Esiin nostettiin erityisesti tilanne pohjoisessa, jossa kalliit elinkustannukset vaikeuttivat LP:n toimenhaltijoiden toimintaoloja. Pohjolan liikenteen kerrottiin maksavan työmiehelle palkkaa 5000 markkaa kuukaudessa sekä 25 markan ruokarahaa joka päivälle. Vertailun vuoksi mainittiin, että Kontiomäellä ruoka maksoi yhdeltä mieheltä kuukaudessa 2000 markkaa ja 12 neliön huone 1000 markkaa. Tästä pääteltiin, ettei ole ihme, että kukaan ei halua tulla komennetuksi näille alueille. Tulihan palkasta yleensä lähettää myös jotain muualla asuvalle perheelle. Tilanne saikin Helsingissä aikaan varsin ankeita tilanteita. Kesäkuussa valitettiin, ettei huoneenvuokralautakunta järjestä poliiseille asuntoja heidän työnsä takia. Tämä oli vaikuttanut koko pääkaupunkiseudun poliisitoimeen, sillä Liikkuvalla oli jatkuvia ongelmia täyttää 600 miehen kiintiövahvuutensa. Poliisit itse olivat huonommissa asemassa kuin monet työläiset. Helsingin lisäksi asuntotilanteen Lapissa koettiin poliisien näkökulmasta mielialaa alentavaksi. Myös Lapinlisän pienennys aiheutti tyytymättömyyttä helmikuussa 1946.²⁴⁴

Tilannetta koetettiin korjata julkisilla vetoamuksilla lehdistössä, jossa kuvailtiin olosuhteiden kurjuutta. Artikkelit olivat voimakkaasti tunteisiin vetoavia. Hufvudstadsbladetissa kerrottiin tammikuun 13. 1948 pienestä Teuvo-pojasta, joka joutui poliisi-isänsä kanssa asumaan Ruskeasuolla ratsastustallissa. Samassa yhteydessä kerrottiin myös yhteismajoituksesta, jossa kuusi konstaapelia nukkui kerrossängyissä samassa huoneessa.²⁴⁵ Vuodesta 1945 alkaen oli miehistössä vallinnut voimakas läpivirtaus. Virkamieskunta vaihtui alkuvaiheissa kuukausi kuukaudelta nopeasti. Tammikuussa 1945 palvelukseen otettiin 575 toimenhaltijaa. Näistä 523 suoritti kahden viikon alokaskurssin ja heidät komennettiin asemakomennuskuntiin täydennykseksi. Alokasaineksen sanottiin olevan ”varsin hyvää” ja tarjokkaita kerrottiin olleen runsaasti. Miehistön valikoinnissa saatettiinkin tämän vuoksi käyt-

243 SVT virallinen tilasto rikollisuus 1939–1947. SVT XXIII A:77 s. 10; SVT A:88 s. 20; SVT Oikeus 1996:4.

244 Kertomus Liikkuvan poliisin toiminnasta tammikuulta 1945, LP:n toiminta helmikuussa, touko-kesäkuussa v. 1946, LP:n Toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1958, Hib1, LP:n arkisto, LP.

245 Hufvudstadsbladet 13.1.1948 ”Lekstuga och stallvrå bostad för polisfamilj” (ei tekijää).

tää ”melko ankaraa karsintaa”. Uuden poliisimiesaineksen katsottiin heti jo vaikuttaneen armeijan kotiuttamisen jälkeiseen huonontuneeseen yleiseen järjestykseen. Uudet liikkuvat poliisit olivatkin poikkeuksetta toimintakertomuksen mukaan ”reipasta ja sotilaallista joukkoa”. Tammikuussa palveluksesta kuitenkin erosi 173 toimenhaltijaa, joista 67 kyllä siirtyi muihin poliisitehtäviin. Helmikuussa miehistön vaihtuvuus jatkui edelleen nopeana. Palvelukseen otettiin nyt 525 miestä. Kurssien jälkeen komennuskuntiin siirtyi 264 poliisia. Palveluksesta taas erosi helmikuussa 155, joista 73 siirtyi muihin tehtäviin poliisiorganisaatiossa. Vielä kesäkuulla valitettiin, että Helsingin 600 miehen vahvuudesta saatiin täytettyä vain n. 500 miehen joukko, koska joka kuukausi ainakin 50 toimenhaltijaa erosi. Elokuussa eronneiden luku nousi kuukauden aikana 101:n toimenhaltijaan. Joulukuussa saatettiin summata vuoden 1945 lukuja yhteen. Muihin poliisitehtäviin oli siirtynyt LP:stä vuoden aikana 601 toimenhaltijaa. Kaksi oli eronnut eroamisien vuoksi. 210 mieheltä peruutettiin toimimääräys työhön sopimattomuuden vuoksi. Lisäksi 984 miestä oli siirtynyt poliisista muille toimialoille.

Tilanne pakotti Liikkuvan johdon miettimään organisaation toimintaa uusiksi. Se ehdottikin suuren vaihtuvuuden vuoksi, että alokaskoulutuksen suorittaneilta ryhdyttäisiin vaatimaan vuoden palvelussitoumuksen allekirjoitusta valmistumisen jälkeen. Alokaskurssin oli vuoden aikana suorittanut yhteensä 2678 poliisialokasta. Tilanne ei oikeastaan parantunut vielä vuodentaan 1946 aikana. Huhtikuussa 1946 erosi 84 poliisia, maaliskuussa eronneita oli 48. Kesällä touko–kesäkuussa yksistään Helsingissä erosi 111 toimenhaltijaa. Heinä–elokuussa koko maassa eroamisia LP:stä oli 204. Eräänä syynä pidettiin palkan pienuutta, jonka kerrottiin myös aiheuttavan sivutöiden haalimista, ”jotka eivät aina ole omiaan lisäämään poliisin arvovaltaa”.²⁴⁶

Kaikki kommentit miehistöön liittyen eivät aina kuitenkaan olleet kovin mairittelevia organisaation sisälläkään. Joensuun komennuskunnan päällikkö E. Kärkkäinen manasi erityisesti armeijasta siirtyneiden kykyjä todetessaan, miten:

Asemakomennuskuntiin on nykyisin päässyt soluttautumaan melkoisen heikoilla älyllisillä ominaisuuksilla varustettuja sekä erittäin huonosti kynäänsä käyttäviä miehiä. Tällaisten väärälle toimialalle tulevien suluksi eikä olisi syytä, miestä Liikkuvaan Poliisiin otettaessa, asettaa häntä jonkinlaiseen äly- ja kirjoituskokeeseen. (...) Heikointa poliisiainesta, mitä ainakin allekirjoittaneen hoitamassa asemakomennuskunnassa on ollut, ovat puolustuslaitoksen vakinaisesta palveluksesta siirtyneet miehet.

Kärkkäinen oli myös sitä mieltä, että täydennyksinä tulleet olivat jopa heikompia kuin ne, joilta oli jouduttu peruuttamaan määräyskirja.²⁴⁷

246 Liikkuvan poliisin toiminta elokuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

247 ”Asemakomennuskuntien toiminnasta ja sen yhteydessä esiintulleista seikoista”, Joensuun asemakomennuskunnan päällikön komisario E. Kärkkäisen esitelmä, 33–39, LP:n päällystön neuvottelupäivät 16.4.1945, LP:n päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat vv. 1945–1951, Päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat 1945–1962, Ca1, LP:n arkisto, LP.

Toisaalta myös poliisien asemapaikan sijainti saattoi lisätä toimenpiteiden määrää. Joutilaiden henkilöiden kerrottiin aiheuttaneen vaikeuksia LP:n asemakomennuskunnille pohjoisessa Suomessa, jossa heidän kerrottiin harjoittavan hämääriä liiketoimia julkisilla paikoilla: ”Varsinkin mainittuja pohjoisia asutuskeskuksia k.o. yksilöt pitävät luvattuna maanaan.”²⁴⁸

Myös kalusto oli sodan jäljiltä heikossa kunnossa. Maantiepartiointi kärsi tästä erityisesti, sillä vulkanisoidut kumirenkaat räjähtelivät saattotehtävissä. Saatettavilla valvontakomission delegaatioilla oli käytössä bensiinikäyttöiset autot. Tällöin saatto menetti monesti merkityksensä, kun saatettavat jatkoivat eteenpäin poliisimiesten jäädessä korjaamaan autonsa hajonneita renkaita. Autojen käyttöä tiepartioilla jouduttiin rajoittamaan vielä kevättalvella 1947, koska polttoainetta tuli säästää. Liikennevalvontaa suoritettiin tuolloin jalkapartioin.²⁴⁹

PONTIKKASOTA LIIKKUVAN POLIISIN PIENENTÄMISEN RATKAISUYRITYKSENÄ

Liikkuvan poliisin vahvuus nostettiin sodan jälkeen tammikuussa 1945 aivan uusille luvuille. Liikkuvana poliisikomennuskuntana Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen syksyllä 1930 perustettu yksikkö käsitti päällikön ja apulaispäällikön lisäksi alkuvaiheissaan vain 50 poliisitoimenhaltijaa. Helsingin poliisilaitoksen koulutus siirtyi kuitenkin melko pian yksinomaan Liikkuvan hoidettavaksi ja kaikki Helsinkiin palveluksen tulevat poliisimiehet palvelivat aluksi komennuskunnassa jonkin aikaa. Komennuskunnan erityistehtävät kohdistuivat lapualaisia vastaan. Valtiovalta halusi saada ”kättä pidempää” erityisesti oikeistolaisia ääriliikkeitä vastaan, sillä vasemmiston uhkaa ei enää 1930-luvulla pidetty merkittävänä sisäpoliittisena asiana. Miehistöön rekrytoiti Tuija Hietaniemen mukaan yllättävän niukasti aiemmin suojeluskunnissa toimineita. Vuosina 1930–32 yli kolmannes uusista komennuskunnan poliisimiehistä ei ollut kuulunut suojeluskuntiin. Asiaan myös kiinnitettiin valtiovallan taholta huomiota selvästi aiempaa enemmän. Hylätyksi tulleiden hakijoiden joukossa olikin vuosina 1930–32 selvästi eniten suojeluskunnissa erityisen innokkaasti ja pitkään toimineita hakijoita. Komennuskunnasta ja sen antamasta koulutuksesta muodostui paikallispoliisin täydennyselin ja sitä kautta ohjaututtiin paikallisten poliisipiirien eri toimiin pääsääntöisesti jo 1930-luvulla. Kyse oli siis Liikkuvan poliisikomennuskunnan perustamisajatuksen esittäneen Etsivä keskuspoliisin päällikön Esko Riekin unelman mukaisesti tasavallan poliisista.²⁵⁰

Tilanne korostui sodan jälkeen entisestään, kun miehistön määrävahvuus korotettiin 3000 toimenhaltijaan vuonna 1945. Syyskuun alussa 1944 hallitus esitti eduskunnalle 16 miljoonan markan lisämäärärahan, jolla Liikkuvan poliisikomennus-

248 Lp:n toiminta heinäkuussa 1945, LP:n toimintakertomukset 1945–46, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

249 Lp:n toiminta tammi–maaliskuussa 1947, LP:n toimintakertomukset 1947–48, Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP:n arkisto, LP.

250 Hietaniemi 1992, 153–160. Ensimmäinen Liikkuvan poliisikomennuskunnan komentaja oli Edvin Stolt. Hietaniemi 1992, 154.

kunnan vahvuus nostettiin 600 mieheen. Rintamalla olevien poliisien kotiutukset aloitettiin heti. Seuraavasta taulukosta 1 selviää LP:n miehistön vahvuuden muuttuminen ajanjaksolla 1944–1949. On huomattava, että 1944 lakkautetun Erillisen Sotapoliisiosaston vahvuus oli samana vuonna vielä 2229 miestä. Uuden Liikkuvan poliisin miehistö rekrytoitiin lähes kokonaan rintamalta palaavista miehistä, joilta myös edellytettiin ehdottoman moitteetonta rintamapalvelusta. Yli kaksi kolmannesta LP:n miehistöstä oli suorittanut alipäällystökoulutuksen armeijassa. Määräraha meni eduskunnassa läpi ilman keskustelua. Hietaniemen mukaan yksi keskeisin syy järjestelyyn oli turvata hallituksen vetäytymismahdollisuus, jos maa joutuisi miehityksi. Lisäyksen taustana ei myöskään yksinomaan ollut pelko rikollisuuden kasvusta tai rauhansopimuksen velvoitteiden täyttämistä. Tuli myös ehkäistä kaikenlaiset kumoushankkeet jo ennalta. Ensimmäiseksi LP:n komentajaksi tullut Valentin Soine on korostanut LP:n merkitystä tällaisena ”hallitukselle haitallisen järjestäytymättömän vastarinnan ehkäisijänä”.²⁵¹

Soine totesi ensimmäisillä päällystön neuvottelupäivillä 16. huhtikuuta 1945: ”Poliisi on kansansa puolueeton palvelija ja sen tehtävänä on toimia lakien täytäntöönpanijana ja hallituksen käsivartena. LP ei pyydä eikä pyri olemaan mitään muuta.”²⁵²

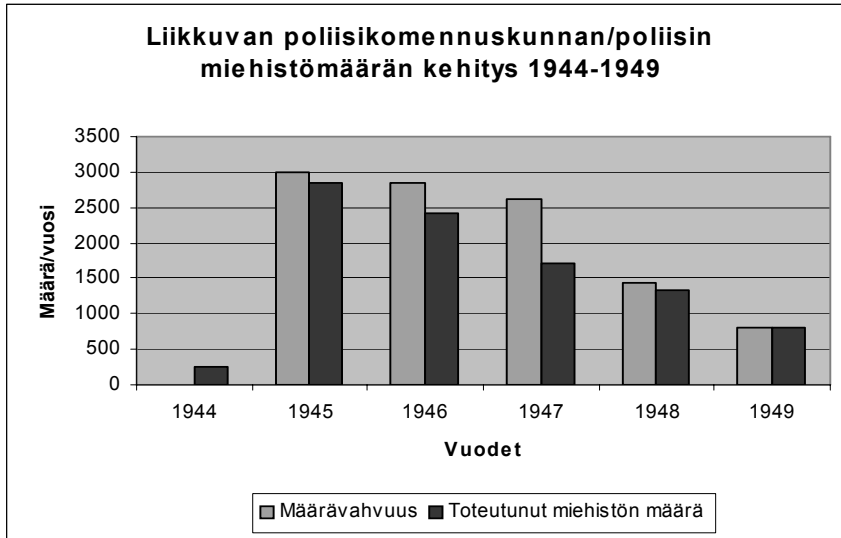
Tässäkin kommentissa – kuten jo aiemmin lainatussa viittauksessa, joka koski poliisin ja työväestön suhdetta nousee esille poliisin tehtävä kansallisen ahdistuksenkäsitteilyjärjestelmän osana. Vastarinnan mielikuvaan liitetty ylilataus voisi ”järjestäytymättömyyden” osalta kertoa asiaan liitetystä tunnelatauksista ja projektii-visista fantasioista: järjestäytymättömyyden aiheuttamasta kaaoksesta ja sen uhkaavuudesta kokemustasolla. Jos asiat uhkan sijaan olisivat olleet tiedossa eli kokonaisuudeksi ”järjestäytyneinä”, niihin olisi ollut myös helpompi suhtautua ja ottaa kantaa. Ne eivät olisi olleet ruumiillisesti liian nielevänä koettavia asioita. Tällöin ”käsivartena” oleminenkaan ei olisi tuntunut niin ahdistavalta, kuin miltä se nyt ajoittain näyttää tuntuneen ainakin organisaation sisäisessä viestinnässä. Yhteiskunnallisen ahdistuksen säilöntä, käsittely ja palauttaminen yhteiskuntaan sanallistettuna tai rauhanomaisina toimintakäytänteinä olisi tällöin mahdollistunut helpommin.

Tilannetta arvioitaessa on myös otettava huomioon hiljattain päättyneen sodan emotionaalinen jälkivaikutus. Lähes kuuden sotavuoden jälkeen yhteiskunnassa vallitsi jälleen rauha. Pääministeri Paasikiven radiopuheessa 19. syyskuuta rauhan solmimiseen kuitenkin liitettiin kummallisen negatiivinen lataus, sillä sen mukaan rauhan solmimisen päivä tulisi aina säilymään Suomen kansan historiassa erityisen raskaana päivänä. Aivan kuin Paasikivi olisi tarkoittanut sitä, että rauhan tulo oli ikävä asia eikä hävitty sota. Myös jotain merkillisen ylilatautunutta kokonaisuuden ylläpitoon liittyvää oli puheessa, jonka sisäministeri Kaarlo Hillilä piti radiossa 21. syyskuuta poliiseja koskien ja jota on analysoitu jo aiemmin.

Seuraavassa taulukossa on esitetty LP:n miehistömäärän kehitys vuosina 1944–1949.

251 Hietaniemi 1992, 236–240.

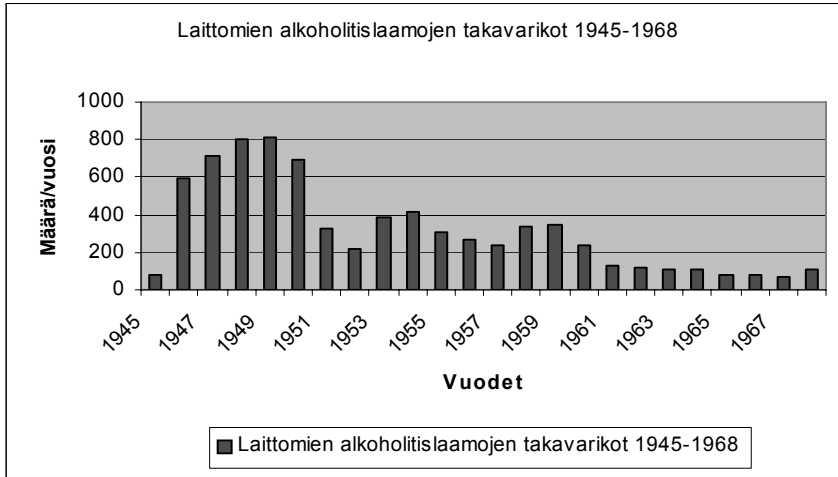
252 Soineen tervetuliaissanat, 1–4, LP:n päällystön neuvottelupäivät 16.4.1945, LP:n päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat vv. 1945–1951, Päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat 1945–1962, Ca1, LP:n arkisto, LP. (Alleviivaus alkuperäinen.)

Taulukko 1: Liikkuvan poliisikomennuskunnan/ Liikkuvan poliisin miehistömäärän kehitys 1944–1949.²⁵³

Syyskuun lopussa 1947 LP:n toimintakertomuksissa todettiin palvelusharrastuksen kyllä olleen erinomainen, mutta edelleen surkean asuntotilanteen ohella oli nyt: ”[Y]llättäen ilmaantunut toinen edellistä vielä haitallisempi mielialan masentaja: Liikkuvan poliisin supistaminen. (...) Toimialan vaihtaminen on vaikeata ainakin sellaisille, jotka ovat ehtineet jo joitakin vuosia palvella poliisia.”

Määrävahvuutta oli tähän mennessä jo pienennetty 400 miehellä. Silti vielä sadan toimenhaltijan tuli erota palveluksesta, jotta uusi alennettu määrävahvuus saavutettaisiin. Samaisessa toimintakertomuksessa todettiin myös, miten yleisissä mielipiteissä valiteltiin junien järjestyksen huononemista. Olivathan junat konkreettinen tila, jossa ihmisryhmät uhkasivat sekoittua vaikka luokkia kolme junissa tuolloin vielä olikin. Tässä vaiheessa ei junia kuitenkaan yhdistetty vielä ongelmaan, sillä voimalla mikä olisi ollut mahdollista. ”Tilanne ei liene kuitenkaan niin synkkä kuin miksi sen varsinkin sanomalehdet ovat kuvanneet”, toimintakertomuksessa todettiin. Ehkä syynä edelliseen oli se, että samassa toimintakertomuksessa esitettiin kokonaisuuteen liittyen myös positiivisia ja toimintapaineita vähentäviä uutisia, kun kerrottiin miten, syyskuussa oli aloitettu ”varsinainen syysrynnistys salapolton hävittämiseksi”. Kansalaisjärjestöjen Raittiustoiminnan Keskusliitolta oli kesän jälkeen tullut aloite koko maata koskevaan ”pontikkasotaan”. Tämän vuoksi ryhdyttiin tekemään entistä tehokkaampaa yhteistoimintaa salapolton ehkäisemiseksi. Toimintakertomuksessa jopa tiedettiin jo, että viimeisen neljänneksen tulokset tulisivat ”lyömään kaikki entiset saavutukset”. Polttajien nähtiin kuitenkin samaan aikaan olevan entistä varovaisempia ja ”taistelukeinoissaan häikäilemättömpiä”. Juuassa poliisien ja salapolttajien välille oli jopa puhjennut tulitaistelu.

253 Tiedot kerätty LP:n toimintakertomuksista 1944–1949 sekä Hietaniemi 1992, 287.

Taulukko 2: Liikkuvan poliisin suorittamat laittomien alkoholittilaamojen takavarikot 1945–1968.²⁵⁴

Kuvasta on havaittavissa, että ensimmäisenä kokonaisena rauhan vuonna 1945 laittomien alkoholittilaamoiden eli ns. ”pontikkatehtaiden” takavarikkoja ei vielä tehty paljoakaan. Vuonna 1946 takavarikoitiin kuitenkin jo vajaat kuusisataa laitonta alkoholittilaamaa (593). Seuraavana vuonna takavarikkoja tehtiin jo hieman yli seitsemäsataa (712). Vuonna 1948 määrä nousi edelleen (800) ja huippuvuonna 1949 takavarikkoja tehtiin hieman yli kahdeksansataa (808). Vuodesta 1950 alkaen pontikkatehtaiden takavarikkojen vuosittainen määrä vakiintui 300–400 paikoille laskien 1960-luvulla ennen keskioluen vapauttamista sadan vuotuisen takavarikon keskimääräiselle tasolle.

Tammikuussa 1945 oli toimintakertomuksessa kerrottu, että työskentelyä ja työnjakoa oli koitettu kehittää ”vakiintuneitten olojen tarpeita vastaavaksi”. Lisääntynyt miehistömäärä siis koettiin ikään kuin ”saavutetuksi eduksi” ja normaalliksi tilanteeksi, johon ei saisi koskea. Tätäkin suuremmalta yllätykseltä tuntui, kun miehistöä ryhdyttiin pienentämään. Lopulta pelättiin jo koko toiminnan lakkauttamista. Asiaan tuli siis saada jonkinlainen ratkaisu, joka olisi säilyttänyt organisaation.

Loppusyksystä 1947 todettiin jälleen, että asemakomennuskuntien lakkautukset olivat jatkuneet. Ovet oli nyt suljettu Karjaan, Kouvolan, Iisalmen, Turun, Riihimäen, Oulun, Joensuun, Seinäjoen, Tampereen ja Rovaniemen asemilla. Silti junien järjestys oli pysynyt tyydyttävänä. Äänekoskelle menevässä junassa oli eräs alaikäinen poika lyönyt junailijaa nyrkillä. Junapartiokonstaapelin mentyä taltuttamaan ”hurjistunutta” nuorukaista alkoi tämä lyödä konstaapeliakin. Tämä kirjoitti toimintakertomukseen kommentit siitä, miten: ”Tapaus on omiaan kuvaamaan nykyisen nuoren polven asennetta kaikkeen mikä rajoittaa heidän tekojaan.”²⁵⁵

Tapaus sai siis selvästikin toimia tilanteen tuottamia tunnetason jännitteitä purkavana varoenttiilinä. Ongelmallista tässä on se, että ”nuori polvi” (tarkoittipa se

254 Tiedot kerätty LP:n toimintakertomuksista vuosilta 1945–1968.

255 LP toimintakertomus 1947 lokamarrasjouluku.

mitä hyvänsä) sai toimia negatiivisen projektion sijoituspaikkana kuten nuorkomunistien piiskauksissa 1930 kesällä. Yksi nuori sai kuvata kaikkia nuoria, ja olla jotain muuta kuin mitä järjestyneiden kansallisen ihanteen mukaisesti toimivien ihmisten oletettiin olevan. Mike A. Males puhuu syntipukki-sukupolvesta. Hänen mukaansa nuoret saattavat samastua aggressoriinsa ja omaksua heille tarjotun syntipukkiroolin heille tuhoisin seurauksin.²⁵⁶

Kriminologi David Garlandin mukaisesti edellä kuvatunkaltaista toimintaa voisi kutsua toiseuden kriminologiaksi. Garlandin mukaan suveerenin valtion strategiaan liittyvä kriminologia tekee syyllisistä essentiaalisesti toisia. Se perustuu yhteiskunnallisesti katsottuna poliittisen eliitin toiveisiin, eikä ole suoraan hallinnollisen toiminnan itsessään tuottamaa, vaan aina jollain tavalla julkisuudessa tuotettua. Sen tarkoituksena on etsiä meistä poikkeavia ryhmiä; haluilleen antautuneita toisia, joiden syyksi erilaiset negatiiviset asiat yhteiskunnassa voitaisiin laittaa, jotta asetelmat yhteiskunnassa joko säilyisivät tai ne voitaisiin palauttaa ennalleen. Se käyttää apunaan mielikuvia, arkkityyppejä ja vallitsevia ahdistuksia.²⁵⁷ Koska edellä olleen kommentin kategorisaatio oli kuitenkin melko lievää (eli tyydyttiin vain toteamaan nuorison yleinen tilanne) on lähinnä kyse jonkin asian defensiivisestä kieltämisestä. Strategian avulla käsiteltiin nuorison lisäksi joitain muita ajankohdaisia ahdistuksen aiheita.

Tässä yhteydessä on huomattava, että samassa toimintakertomuksessa todettiin lähes samassa kappaleessa, että 1) salapolttimoiden tuhoamista oli jatkettu hyvällä menestyksellä ja 2) että miehistön keskuudessa oli vallinnut ”apea mieliala” supistamisten vuoksi.

Alkutilvesta seurasi myös lisää vaikeuksia, kun Haapajärvellä sattui välikohtaus ravi-iltamien yhteydessä. Liikkuvan miehet olivat menneet auttamaan ojaan joutunutta rekeä, jotta sen katkennut aisa olisi saatu korjattua ja reki nostettua tielle. Neljä kyydissä ollutta miestä olivat olleet sen verran humalassa, että poliisit olivat kehottaneet heitä lähtemään kotiinsa. Tällöin yksi kyydissä olleista miehistä löi reestä ottamallaan lähes metrin pituisella puukarhalla yhtä konstaapelia kasvoihin ja aiheutti hänelle ruhjevamman. Poliisien ryhtyessä suorittamaan lyöjän pidätystä alkoi käsikämmä, jossa huvipaikan yleisö yritti vapauttaa pidätettyä käyttäytyen ”uhkaavasti” poliiseja kohtaan. Poliisit saivat selvitettyä tilanteen ottamalla esiin pistoolinsa ja ampumalla muutaman varoituslaukauksen ilmaan.

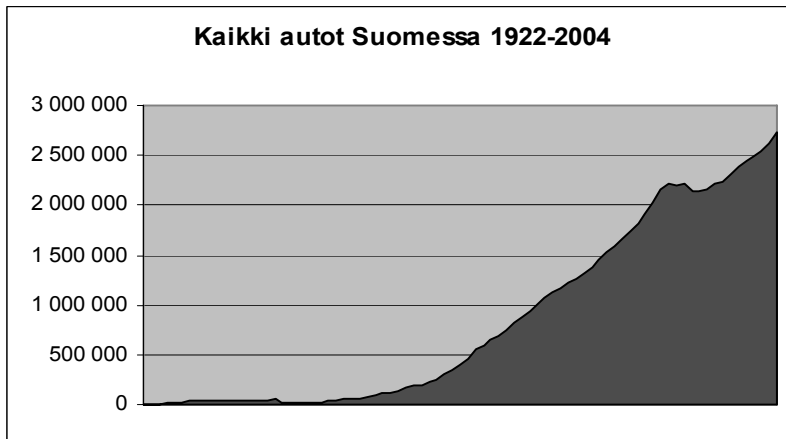
Salapolttimoita kerrottiin samoihin aikoihin tuhotun 128 tehdasta. Tikkurilassa oli hävitetty suuri salapolttimo, jossa oli ollut valmista pontikkaa 119 litraa. Seuraavassa toimintakertomuksessa tunnelmat olivat yllättäen kuitenkin osittain muuttuneet. Toiminnan kolmikuukautisjaksolla huhtikuusta kesään asti kerrottiin olleen LP:lle monipuolista ja kiireellistä ”toiminnan” aikaa. Valtiolliset vaalit ja käynnissä ollut ”propakanda” olivat aiheuttaneet hälytyshuhuja ja valmiudessa oloa. Poliisia oli pidetty työssä ja myös ”sanomalehtien palstoilla aika tiukalla”. Silti kerrottiin voidun pysytellä tehtävien tasalla kaikkialla ja oli myös onnistuttu säilyttämään järjestys ”jotensakin hyvin”.

256 Males 1996, 230–241.

257 Garland 2001, 135–137.

Lisäksi kerrottiin vakavaa vaaraa aiheuttaneiden huvien väkijuomatilanteen määrällisesti olevan yhä lisääntymässä. ”Työvoiman puute” kuitenkin ”asettaa rajoituk- sia riittävälle järjestyksen valvonnalle”. Eräällä nuorisosseurantalolla oli sattunut yhteenotto, kun paikalle oli sattumalta osunut nelihenkinen Liikkuvan partio kym- menen aikaan illalla. Hääilo oli ollut ylimmillään ja vieraita oli ollut paikalla aina- kin 300 henkeä. Juovuksissa olleiden miesten kesken oli syntynyt tappelu ja poliisi- en saapuessa korjattiin haavoittuneita pois tappelupaikalta. Todettaessa, että pai- kalla oli myös pontikkaa, yritettiin sitä lähteä etsimään esiintymislavan takaosasta. Yritys päättyi kehnosti, kun väkijoukko pakotti poliisit takaoven kautta ulos maan- tielle asti. Sen ”poliisipartio puhdisti varoituslaukauksia ampumalla”. Maastoutu- nut hääyleisö alkoi tällöin pommittaa poliiseja ja heidän autoaan kivillä sekä kan- noilla. Myös hääparin kerrottiin osallistuneen toimintaan ”aktiivisesti”. Myös hen- kilövalvonnan junissa kuvailtiin olevan ”osin mahdotonta” ja sen takia oltiin ”jos- kus suuren vaikeuden edessä”. Ratkaisuksi ehdotettiin kaikille pakollisen henkilö- todistuksen aikaan saamista. Kun sellainen puuttui, saattoivat ”monet suuretkin ri- kolliset huolettomina matkustella rautateillä ja välttää heitä tavoittelevaa lain kou- ra”. Todettiin myös, että asenteen rattijuopumuksia vastaan tulisi muuttua. Tilan- teeseen vaadittiin valtiovalalta ”tähän astista lujempaa kättä”.²⁵⁸

Taulukko 3: Automäärän kasvu Suomessa 1922–2004.

Sotaa ennen oli autoja ollut 1939 yksi jokaista 68 suomalaista kohden, sodan aika- na ja sen jälkeen autojen määrä laski. Rauhan saavuttua keskimäärin vasta joka 131:n ihminen Suomessa omisti auton. Olympiavuoteen tullessa auton omistus- aste kasvoi, sillä 1952 joka 48 suomalainen omisti keskimäärin auton. Muutos oli suurinta 1960-luvulla autokaupan vapautuessa säännöstelystä 1963. Sodan jälkeen alkoholin vaikutuksen alaisena ajosta annettiin vuosittain n. 300 tuomiota. Esimer- kin vuoksi mainittakoon, että 1994 Suomessa oli reilut 20 000 liikennejuopumus- tapausta.²⁵⁹

258 LP toimintakertomukset 1947–1948. LP:n arkisto, LP.

259 SVT tilastot 1922–2004. Rekisteröityjen autojen määrää koskevat tilastot.

Siksi syy kiihkeisiin vaatimuksiin tiukemmasta kurinpidosta täytyy löytyä jostain muualta kuin alkoholin vaikutuksen alaisena ajamisesta tai salapolitosta. Tällä en toki tarkoita sitä, etteivät molemmat asiat sinänsä olisi aiheuttaneet ongelmia. Kyse on tässä lähinnä siitä, minkä laatusina ongelmina asiat koettiin, ja mihin muihin asioihin ne tultiin ajatustasolla yhdistäneeksi niitä hoidettaessa. Asia selkenee katsottaessa mitä miehistötilanteesta ja pontikkasodasta kerrottiin: ”Mikäli poliisitoimintaa tahdotaan maassa tehokkaasti jatkaa ei liikkuvaa poliisia voida nykyisestäään vähääkään pienentää. Nykyisilläkin vahvuuksilla on toiminta osoittautunut puutteelliseksi ja vaikeaksi.”

Väkijuomien luvaton valmistus, eli ”pontikan keitto” taas oli ”(...) sellainen pahe, jonka loppumisesta ei ole toivoakaan.”

”Pontikan keitosta” todettiin myös, ettei syitä sille edes kannattanut hakea, vaan riitti kunhan sen olemassaolo vain todettiin. Koko maassa oli hävitetty kolmessa kuukaudessa yhteensä 128 tehdasta. ”Mustimpia viinakeittoalueita” olivat edelleen Vaasan, Turun ja Porin läänin rajapitäjät sekä rannikon ruotsinkielinen seutu. Vaasan läänissä tavattiin vapun aikoihin erään raittiusseuran puheenjohtaja ”joka muutenkin oli yleistä arvonantoa nauttiva henkilö paikkakunnalla” viinaa keittelemässä.

Seuraavalla kolmikuukautisjaksolla syksyyn 1948 tultaessa kerrottiin tilastollisten rikoslukujen pienentyneen. Luvut eivät silti antaneet aihetta todeta, kuten jotkut toimintakertomuksen mukaan ”olivat otaksuneet”, että rikollisuus nyt olisi vähenemässä, ”vaan on tilanne pikemminkin päinvastainen”. Lisäksi todettiin puhuttaessa henkilökunnan puolittumisesta, että ”Näin suuri poliisien rivien yhtäkkinen harventaminen ei voi olla vaikuttamatta tulosten tuntuvaan alentumiseen, siitä riippumatta, onko rikollisuus vähenemässä tai lisääntymässä.”²⁶⁰

Tässä siis tultiin, ehkä osittain huomaamattakin, tunnustaneeksi poliisin itsensä tuottavan ”rikollisuutta” sen tilastoidessa omalla toiminnallaan ”rikoksia”. Halusi se sitä tai ei. Eräs haastateltu poliisi kertoi muutoksesta, joka tähän liittyen suomalaisessa poliisikulttuurissa tapahtui 1960-luvulla:

Viranomaislähtöisyyttä kuvaa tämä rikosilmoitusten vastaanotto. Ei sitä pidetty palvelutoimintana, vaan sitä poliisi kirjoitti rikokset omia tarpeitaan varten.²⁶¹

Toimiupseeri Otto Kosonen peräänkuulutti päällystön neuvottelupäivillä jo 1945 tarttumaan härkää sarvista, jotta ongelmat saataisiin ratkaistua ”Poliisin on käytävä käsiksi pahan juuriin ja suunniteltava toimintansa siten, että lainrikkijat ja rauhahäiritsijät voidaan pitää kurissa.”²⁶²

Mutta entä sitten, jos pahaksi määritelty asia onkin jostain sellaista, joka herättää psykologisesti ajatellen pelkoa, vastenmielisyyttä, häpeää ja epämiellyttäviä tunteuksia tai saa jostain muusta syystä relatiivisempia sävyjä? Tai jos se toimii toisen vielä kauhistuttavamman asian suojaverhona? Miten silloin tulisi toimia suhteessa

²⁶⁰ LP toimintakertomukset 1948. LP:n arkisto, LP.

²⁶¹ Haastattelu 1.10.2002.

²⁶² Yllätystarkastusten suorittamisesta, LP:n päällystön neuvottelupäivät 16.4.1945, 4–15, Ca1, LP:n arkisto, LP.

tällaiseen ”pahaan”. Entä miten silloin tulisi toimia, jos ”pahan” ymmärretään todella olevan yhteisöä suojaava defenssi, jolla pyritään suojautumaan maailman merkityksettömyyden tunteilta?²⁶³ Vaikuttaako yksilöiden toimintaan osana yhteisöä tällöin se, mikä on ihanteiden, ideoiden ja yhteisön asema suhteessa ihmiseen. Jos ne asetetaan aina yksilön edelle lähtökohtaisesti, voi tästä pahimmillaan seurauksena olla empatiakyvyn puute ja kyvyttömyys päästää toista ihmistä itsen lähelle tunnetasolla. Tällöin tyhjyys omassa itsessä voi tulla idealisoiduksi ja alistuminen tällaiselle ihanteelle voi alistaa kaiken muun alle. Erich Frommin mukaan ihmisen elämässä on tällöin kyse pohjimmiltaan voimakkaasta narsistisesta latauksesta omaa itseä kohtaan. Uhrauduttaessa kaukaiselle ihanteelle voi omia impulsseja toteuttaa ihanteen suojissa ilman vastuuta omista teoista.²⁶⁴ Kyse on poliisiakin koskien yleisemmällä tasolla siis siitä, miten paha yhteisöllisesti määritellään ja millaisiin toimenpiteisiin sitä vastaan päätetään ryhtyä. Tärkeää on tällaisessa tilanteessa se, ettei ihanteen ja arjen käytäntöjen välistä eroa päästetä etääntymään toisistaan liian kauaksi.

Keväällä 1948 kolme vuotta sodan päättymisestä elettiin kaikkein kiihkeimpiä aikoja sodan jälkeen. Huhut vallankaappauksesta sinkoilivat. Valvontakomissio oli poistunut Pariisin rauhan ratifioimisen jälkeen Suomesta syksyllä 1947. Elettiin valvontakomission jälkeistä aikaa. Ihanne uhkasi karata käsistä ja uhkaavuus nousi esiin.

UUSI SUUNTAKO? – PATU HAUTOJÄRVI JA TOTEUTUMATTOMAT PELOT

Eräs poliisiveteraani muistelee tilanteen uhkaavuutta tuolloin liittäen tapahtumat yhteen henkilöön ja hänen nimitykseensä poliisivirkakunnassa:

Sitte, jos en nyt väärin muista, niin 48 Leino nimitti korkeaan poliisivirkaan entisen sata-matyömies Hautajärven. Patun. Se oli 48, kun olin siellä alipäällystökursilla. Mä en tien-nyt kaikkea mitä tapahtu. Me oltiin Suomenlinnassa siellä. Niiden tarkoitus oli vallata poliisiasemaviriko Hautajärven johdolla vallankaappausta varten. Mutta joku oli vuotanu niistä kuitenkin ja ne pisti ne toiseen paikkaan. 48 se oli niin veitsenterällä meidän itse-näisyys. Me oltiin avuttomia. Ei muuta kuin rukoilla, että saatais vielä olla itsenäisiä.²⁶⁵

Kyseinen poliisimies, Eero ”Patu” Hautojärvi, vannoi poliisin virkavalansa Helsingin raastuvanoikeudessa lokakuun 29. 1945. Hän oli tullut syyskuun ensimmäisenä samana vuonna ylimääräiseksi kuulustelijaksi Valtiollisen poliisin pääosastoon Helsinkiin. Tästä hän yleni poliisiurallaan ensin passitoimiston apulaispäälliköksi ja tämän jälkeen Liikkuvan poliisin Helsingin osaston päälliköksi heinäkuussa 1947.²⁶⁶ Hautojärven kuten muidenkin kommunistien värväytymisen poliisiksi mah-

263 Teoreettisesti aiheesta Piven 2004, 248–249; Alford 1997.

264 Wirth 2004, 180; Fromm 1961, 61.

265 Haastattelu 13.3.2002.

266 Lehti 155 Hmp 3097 Valpo, KA.

dollisti 14.5.1945 annettu asetus, jolla luovuttiin kelpoisuusvaatimuksista ja vahvistettiin harkinnanvarainen käytäntö miehistön rekrytointiin Valpoon.²⁶⁷ Hautojärvi oli kokenut monenlaista ennen poliisiksi ryhtymistään. Yleensä tapaamiset poliisin kanssa olivat kuitenkin tapahtuneet pöydän toisella puolella istuen. Hautojärven siirtyminen poliisiuralle nostatti kiihkeitä tunnelmia julkisuudessa.

Huhtikuussa 1937 Hautojärvi sai kahden muun suomalaisen kanssa kahdeksan kuukauden vankeustuomion Dunkerquen alioikeudessa yritettyään päästä Espanjaan. Marraskuussa 1938 tiedottaja T.412 eli ”Änkkä”²⁶⁸ kertoi tietävänsä Hautojärven saaneen surmansa Espanjassa. Joulukuussa 1938 hän kuitenkin täytti Suomessa ilmoituskaavaketta Espanjasta palaavana suomalaisena. Hän ei kuitenkaan selitellyt tekemisiään kaavakkeessa sen tarkemmin.²⁶⁹

Tämän jälkeen hän meni töihin satamaan ahtaajaksi, jossa sai lisänimen ”suuri leukainen Madridin sankari”, osin pilkallisestikin. Hänen kerrottiin ”terrorisoivan” koko satamaa ja jakaneen porukan kahtia. Erityisesti Otto Lampinen kiihtyi Hautojärven toimista satamassa. Juttua Valpon etsiville kertonut Lampinen ei ollut varma pystyikö hän vastaamaan seurauksista, jos Hautojärvi vielä jatkaisi ”peliään”. Lampinen nimittäin oli hiljattain saamansa aivotärähdyksen vuoksi ”erittäin hermostunut ja helposti kiihtyvä”. Valpon etsivä pohti pitäisikö asiasta tehdä ilmoitus työnantajalle työrauhan häirinnästä, mutta päätyi siihen, että kyse oli vain ”nälvimisestä”. Etsivä päätteli, että tietolähde oli hermostunut ja liioitteli. Hän kehotti Lampista kääntymään työrauha-asiassa Helsingin poliisilaitoksen rikososaston puoleen. Häntä myös kehoitettiin pidättäytymään omavaltaisuuksista ja Lampinen lupasi pitää varoituksen mielessään.²⁷⁰

Hautojärven asuntona oli näihin aikoihin Kivinokan telttakylän harmaa pahviteltta numero 662, jonka hän jakoi yhdessä Erkki Lojanderin kanssa.²⁷¹ Talvisodan aikana Hautojärvi määrättiin pidätettäväksi, mutta hän pakoili virkavaltaa maaliskuulle 1940 asti. Sen jälkeen valtio kustansi hänen ylöspitonsa. Hän oli ensin II. lk:n työpalveluvelvollinen, josta sai siirron syksyllä 1941 linnoituspataljoonaan. Maaliskuussa 1942 tuli siirto Erilliseen Työkomppaniaan. Jatkosodan lopussa heinäkuussa 1944 hänet otettiin turvasäilöön ja passitettiin Karvian varavankilaan. Sieltä hänet vapautettiin ja kotiutettiin 26.9.1944. Jälkitarkastuksessa 4.10.1944 hänet luokiteltiin nostoväen II. lk:aan A1-arvosanalla.

Ilmiantaja Erillisen Työkomppanian ajalta kuvaili Hautojärveä karkean suoraviivaiseksi ja häikäilemättömäksi. Hänen kerrottiin olevan suurpiirteinen ja omaavan itsevaltaisia taipumuksia käskeä ja määrätä. Ilmaisuu ”viekas” löysi myös tiensä Valpolle puhuneen avustajan sanavarastoon hänen kuvailllessaan Hautojärveä. Hänen kerrottiin suhtautuvan riitapuoleen karkeasti, jopa törkeästi, eikä varsinaisia ystäviä ollut paljoa. Suuria fyysisiä voimiaan hän käytti saadakseen toiset uskomaan puheensa, mutta ei Karjalan kannakselta siirron jälkeen ollut ”esiintynyt

267 Hietaniemi 1992, 250.

268 Satamatyömies Onni Oskar Hukkinen.

269 Lehti 49; ilmoitus 1573/7.7.1937; Hmp 3097; Lehti 53b: Ilmoitus n:o 2260/26.11.1938; lehti 54: ilmoitus n:o 2372/13.12.1938.

270 Lehti 56b: Ilmoitus n:o 387/16.2.1939.

271 Lehti 65c: Ilmoitus n:o 1668/24.7.1939.

nyrkkeineen”. Tähän oli ollut vaikuttamassa sekä sakin painostus että keuhkovika. Avustaja kertoi Hautojärven olevan suurissa kysymyksissä epäitsenäinen ja pinnallinen, eikä hän kyennyt ajattelemaan mitään syvällisesti eikä tunnollisesti.

Hänen maalailtiin olevan sokea auktoriteettien seuraaja, viljelevän jyrkkiä fraaseja, mutta olevan pienissä käytännön asioissa nopea ja omaavan joustavan järjenjuoksun. Rakennuksilla hän sai työn kulkemaan erittäin nopeasti jos tahtoi, mutta monesti hätäisyys ja malttamattomuus ilmeni itsehillinnän puutteena. Nälissään hän ei säästellyt kuivamuona-annoksiaan. Syvempänä analyysina avustaja totesi Hautojärven olevan fanaattinen oikeauskoinen, jolla on keskusteluissa pinnallinen tyyli: sanonnat ja johtopäätökset olivat hänestä ajattelemattomia ja yksinkertaisia, ja kertoi Hautojärven suuttuvan helposti. Tällöin hän saattoi esiintyä karkeasti. ”Tuomitsee ankarasti ’pehmenneet’ ja ’luopiot’ – ’koirat.’” Hautojärven erikoisharastuksien mainittiin olevan ”nousukkaalle” tyypillisiä:

(yksinkertainen satamatyömies 100 % -poliittisen tietoisuuden humalassa) luulee itsensä paljon ja halveksii siksi sanoissaan (toisilta ’viisailta’ opittuun tyyliin) n.s. ’roskakirjallisuutta’ (lukee kyllä ahneesti saatuaan sellaista käsiinsä). Ei kuitenkaan erikoinen lukumies.

Erään kerran Hautojärven kerrottiin lyöneen ”luopuri” Pekkalinia ja uhkailleen muita.²⁷² Puhuttelussa Karvialla Hautojärvi oli ollut järkkymätön: ”Sanoo odottavansa täällä niin kauan kunnes lasketaan pois. Muuta ei ole sanottavaa.” Henkilölehteen tehtiin tämän tilaisuuden jälkeen merkintä: ”On sopimaton vapauteen.” Allekirjoittajana oli ”Kuulustelija G. Seeve”.²⁷³ Hautojärven hakiessa Helsingin apulaispoliisimestarin virkaa toi Valpon ylimääräinen apulaispäällikkö Tuominen kunnioittavasti esiin, että Hautojärvi oli osoittautunut erittäin pystyväksi poliisialalla. Hänen kuvailtiin olevan ahkera ja omaavan kykyjä, joiden takia häntä oli käytetty kaikkein vaativimmissa tehtävissä. Niistä hän oli suoriutunut kiitettävällä tavalla. ”Esimiestensä samoinkuin alaistensa keskuudessa nauttii hän suurta arvontoa.” Tuominen piti Hautojärveä erittäin soveliaana apulaispoliisimestarin toimeen.²⁷⁴ Lähdekritiiksestä voisi arvioida, että tilannesidonaisuus sävytti arvioita. Muuttuneessa tilanteessa arvio oli toisenlainen kuin hieman aiemmin. Vastaava tilannehan vallitsi jo aiemmin selostetussa Valoman tapauksessa.

Apulaispoliisimestariksi nimitettiin Hautojärven sijasta Liikkuvasta poliisista toimiupseeri Otto Kosonen, joka toimi virassa aina vuoteen 1962 asti.²⁷⁵ Hautojärven ura poliisina loppuikin melko pian viranhauun jälkeen. Hänelle myönnettiin virkavapaata LP:n Helsingin osaston päällikön toimen hoitamista varten 15.7.47 lukien Valposta. Toimi lakkautettiin 17.12.1948 annetun lain nojalla 1.1.1949. Päällikkö E. O. Tuominen antoi Hautojärvelle tuolloin virkatoiminnasta arvosanaksi hyvän.²⁷⁶

272 Lehti 126b: 11.1.44 saatu avustajan luonnekuvaus Er. TyöK/VI AK:ssa palvelevasta

273 Lehti 130: lyhennysote matkakertomuksesta 7.–10.8.1944 Karvian varavankilaa

274 Lehti 145: VP:n ylim.apul.pääll. E. O. Tuominen Uudenmaan lh:lle 5.7.1946 Lausunto EH:sta

275 Orasmala 1976, 157.

276 Lehti 155: Ansioluettelo 31.12.1948.

Hautojärven nimitys LP:n toimituspseeriksi herätti voimakasta vastustusta julkisuudessa. Lehdissä valitettiin, ettei hänellä ollut mitään kokemusta ko. alalta ja koulusivistyskään ei ollut tavallista kansakoulukurssia ylempi. Lehti jatkoi:

Suurin karhunpalvelus poliisitoimelle on kuitenkin se, jos nimitys on tapahtunut, kuten nyt p.o. tapauksessa on todennäköistä, yksinomaan nimitettävän omaksuman poliittisen kannan perusteella. Silloinhan ei enää voida puhua poliisin puolueettomuudesta ja kun tämä eräs tärkeimpiä poliisin toiminnan peruskiviä kaatuu ja poliisi menettää yleisön luottamuksen, katoaa myöskin pohja poliisin menestykselliseltä toiminnalta varsinaisten tehtäviensä: järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikollisuuden vastustamisen, suorittamiseksi. Poliittisin perustein poliisimiehiä valittaessa poliisista muodostuu jonkun poliittisen ryhmäkunnan iskujoukko eikä koko kansan parasta katsova ja yhteistä hyötyä vaaliva valtioelin. Toivokaamme, että nyt tapahtunut nimitys on vain valitettava ja yksinäinen erehdys eikä uuden suunnan alku.²⁷⁷

Konkreettisesti pelko kirjoittajien mielissä kategorisoidun ”uuden suuntauksen” tuottamasta kokemuksellisesta epätavallisuudesta näkyy siinä herkkyydessä, jolla punaisen Valpon väärinkäytöksiin tartuttiin julkisuudessa, ja jolla sen tutkintatoimia asekatkennässä tai sotasyllisyyskysymyksessä vähäteltiin tai pahimmillaan jopa esitettiin.²⁷⁸ Juha Pohjosen mukaan punaisen Valpon toimia tutkineen ns. Ahlbäckin komitean tulokset kuitenkin jäivät odotettua laihemmiksi.²⁷⁹ Oliko kyse siis omien vikojen siirtämisestä muiden kannettaviksi, jotta tilanne olisi normalisoitunut kansallisessa mielessä eli oma tilanne palautunut samaksi kuin aiemmin? Itse asiassa Valpo II:sta syytettiin osin samoista asioista, joista Valpo II:ssä toimineet kommunistit olivat syyttäneet Valpo I:stä ja valkoista Suomea yleensäkin. Kommunisteja rekrytoitiin eniten Hautojärven johtamaan Liikkuvan poliisin ratsiaryhmään, jonka sadasta poliisista noin puolet lukeutui puolueen jäsenistöön. Liikkuvan supistaminen vähensi kommunistien jo entuudestaan heikkoa asemaa poliisitoimessa.

Vuoden 1947 lopulla ilmeni jälleen huhuja kommunistien vallankaappauksesta. Asiassa oli kyse sosiaalidemokraattien aloittamasta valtataistelusta vasemmistolaisen työväenliikkeen sisällä. Kommunisteista piti päästä eroon. Avukseen he saivat urallaan pettyneen Helsingin poliisikomentaja Erik Gabrielssonin, joka liioitteli kommunistien uhkaa presidentille ja säilöi ylimääräiset aseet Tuomiokirkon Kryptaan. Huhtikuun lopulla keväällä 1948 sosiaalidemokraattinen lehdistö vihjaili kommunistien vallankaappauksen mahdollisuudella ja Gabrielsson asetti Helsingin poliisilaitoksen valmiustilaan. Gabrielsson pelasi omaa peliään tavoitellessaan johtavaa asemaa poliisitoimessa. Tästä kertoo se, että hän pyrki irtautumaan sosiaalidemokrateista presidentin asetettua toimikunnan tutkimaan kirjoituksissa väitettyjä asioita. Mitään kaappausta ei tapahtunut.²⁸⁰ Valtataistelu ei kuitenkaan ollut ohi vielä tuolloin.

277 Lehtileike Suomen Poliisilehti 15.8.1947 n:o 15 ”Uusi suuntako?” (ei tekijää), 1–2. EK Valpo Hmp 3097, Hautojärvi Eero, Valpo II, kotelo 2053, KA.

278 Vrt. Pohjonen 1999, 69.

279 Pohjonen 1999, passim; Lassila 1971, 11–88; Ahtokari 1969; Lukkari 1992; Hietaniemi 1992, 245–277.

280 Hietaniemi 1992, 261–272.

Vasta ns. Kemin kapina elokuussa 1949 päätti vasemmiston sisäisen valtataistelun. Sosiaalidemokraatit voittivat sisäministeriksi nousseen Aarre ”Sapeli” Simosen ripeiden toimien seurauksena ja kommunistit jäivät ammattiyhdistysliikkeessä tappiolle. Lakkojen seurauksena tapahtuneissa yhteenotoissa kuoli kaksi työläistä. Sähköasentaja Felix Pietilä kuoli luodista ja työmiehen vaimo Anni Kontiokangas murskaantui virallisten selvitysten mukaan kuorma-auton pyöriin. Lakkolaisista 80 henkilöä syytettiin kapinan yrityksestä ja heille langetettiin yhteensä 38 vuoden tuomiot kuritushuoneeseen. Pentti Peltoniemen ja Hannu Rajalan mukaan tämä tehtiin siksi, jotta poliiseja ei olisi voitu asettaa syytteeseen kuolemantapauksista.²⁸¹

SODAN TUNNEKOKEMUSTEN LATAAMAT OIREILEVAT POLIISIT

Mistä kuohunta kertoi? Ainakin siitä, että sodan käyneet miehet olivat sotakokemusten konkreettisesti tunnelataamia. Kokemusta rintamalta ei pyyhitty pois juhlapuheilla. Paluu vanhaan yhteiskuntaan ei myöskään ollut mahdollista, sillä myös ympäröivä sosiaalinen todellisuus oli muuttunut. Sodan käyneistä miehistä tuli rintamakokemuksineen sodan veteraaneja. Historioitsija Eric Leed kuvaa tällaista muuntumista hyödyntäen antropologi Arnold van Gennepin teoriaa siirtymäriiteistä. Ne voidaan hänen mukaansa jakaa kolmeen vaiheeseen. Separation eli eriytymisen riiteissä yksilö irtoaa hänelle tutusta paikasta yhteisössä. Sen jälkeisissä siirtymävaiheen riiteissä yksilöön liitetään matkustajan piirteitä, joka voi olla erilaisten paikkojen, tilojen ja olosuhteiden välillä olemista ilman niissä tuhoutumista. Viimeisenä vaiheena ovat alkuperäiseen yhteisöön takaisin ottamisen ja siihen sisällyttämisen riitit. Näillä rituaaleilla yksilö otetaan turvallisesti takaisin yhteisöön, josta hän on poistunut aiempien riittien aikana. Leed kuvaa ensimmäisen maailmansodan veteraanien kokemustodellisuuden sotaveteraaneina sijoittavan heidät liminaalisuuteen ja siihen kiinnittymiseen.²⁸²

Historioitsija Ville Kivimäen mukaan sota ei Suomessakaan jäänyt rintamalle, vaan se jatkui tuhansien sotaveteraanien mielissä ja ilmeni heidän kokemuksissa sodan jälkeen.²⁸³ Saman johtopäätöksen puolesta tuntuisi puhuvan sosiaalipsykologi Airi Hautamäen havainnot voimistuneesta solidaarisuuden tunteesta veteraanien keskuudessa, koska sillä on havaittu olleen terveydellistä vaikutusta veteraaneille.²⁸⁴ Poliittista todistusaineistoa taas voi nostaa esiin Suomessa vallinneesta asevelisocialismista, jonka puitteissa sosiaalidemokraattinen puolue ja Kansallinen Kokoomus kykenivät yhteistyöhön sodan jälkeen. Kulttuurintutkija Kali Tal taas on todennut Leediin nojaten, että sodan käyneet miehet olivat symbolisen tuotannon kohteina sodan voimallisten tai passivoivien tunnelatausten merkitsemiä. Mutta nämä liminaalisuuden ”merkit” miehissä, eli sotaveteraanibus ja ihmisten siihen liittyvä ajatus kokemuksesta etulinjassa ja taisteluissa saattoi liminaalisuuteen tuomitun sotaveteraanin mielessä saada aikaan täysin suuren yleisön heitä koske-

281 Peltoniemi & Rajala 1981, 62–71.

282 Leed 1979, 13–18, 193–212.

283 Kivimäki 2006, 191–209.

284 Hautamäki & Coleman 2001.

vista ajatuksista poikkeavia miellelyhtymiä. Myös kokemus hävityn sodan turhuudesta saattoi mitätöidä kokemusten arvoa sodan veteraaneilla, kun ”parhaat olivat poissa”.

Vietnam veteraaneja tutkineen Kali Talin mukaan yritys työstää sotaa veljeytymällä sodan kokeneiden keskuudessa teki siitä toistonpakkoisen rituaalin, jolla saattoi olla tuhoisia seurauksia kuten alkoholisoituminen.²⁸⁵ Kokemuksellista tilannetta oli Suomessa pahentamassa tähän liittyen myös se, että Saksan rinnalla käyty sota, jolla Karjala piti vapauttaa, kääntyi Suomen yksinäiseksi elonjäämistasteiluksi. Sodan jälkeiset järjestöjen lakkautukset, sotasyllisyys- ja asekatkentaioikuidenkäynnit eivät myöskään voineet olla turhauttamatta ja saattoivat jopa tuntua suoranaishelta petokselta sodan käyneiden miesten mielissä. Tal puhuu tässä yhteydessä traumasta. Hän toteaa jälkitraumaattisten stressioireyhtymä tutkimuksien osoittavan, että sotilaiden traumailla ja voimakkaalle stressille altistuneiden ihmisten kokemuksilla on olemassa vastaavuus. Tal kirjoittaa:

Trauma on muuntava kokemus, ja ne jotka ovat kokeneet tällaisen muutoksen eivät voi ikinä palata aikaisempaan viattomuuden tilaan.

Historioitsija Hannu Soikkasen mukaan pohjoismaiset yhteiskunnat olivat sodan jälkeen murrosvaiheessa, jossa perinteiset käyttäytymisnormit ja arvot mureniivat.²⁸⁶ Historioitsija Kerttu Tarjamon mukaan aikalaiset näkivät tilanteen siveellisenä kriisinä tai demoralisaationa. Tilannetta auttaakseen käynnistettiin moraalinen ryhtiliikkeitä alkoholin²⁸⁷ ja nuorisorikollisuuden suhteen. Käsitys muutoksesta oli yksinomaan kielteinen. Uudenlaisia käsityksiä moraalista ja arvoista ei haluttu hyväksyä, vaan niitä koetettiin vastustaa kiihkeästi.²⁸⁸ Taustalla voisi olla uuden samastaminen kansallisessa kokemusmaailmassa Neuvostoliiton kasvavaan vaikutukseen Suomessa. Sodasta rauhaan palaaminen saattoi kaksi toisilleen vierasta maailmaa yhteen siten, ettei aiempaa rauhan aikana vallinnutta kansallista, ja tässä yhteydessä Talia seuraten viatonta kokemusmaailmaa, saatu enää koskaan puhdistettua sodan seurausten sille aiheuttamasta saastuttavasta epäjärjestyksestä.²⁸⁹

On kuitenkin huomattava, että peloilla oli myös reaalista pohjaa.²⁹⁰ Kulttuurintutkija Arjun Appadurai on huomauttanut pienten kansallisten kulttuurien keskuudessa aina vallitsevan pelon siitä, että läheinen suurempi kulttuuri imee pienemmän itseensä. ”Toisen kuviteltu yhteisö on aina toisen poliittinen vankila,” hän ironisoi tähän liittyen.²⁹¹ Saastumisen tunnetta ja aiempia kansallisesti ajattelevien poliisien reaktioita selittää siis tekemisen taustalla kummitelleen Neuvostoisoveljen alkanut, ja joissain piireissä tukehduttavalta tuntunut syleily, josta saatiin käsitys sodan jälkiselvittelyissä. Tämä kokemus määrittä poliisien kokemusmaailmaa aina 1980-luvulle asti.

285 Leed 1979, 13–18, 193–213; Tal 1996, 117–120.

286 Soikkanen 1987, 159.

287 Alkoholinkulutukseen liittyvästä kulttuuris-moraalisesta ryhtiliikkeestä keväällä 1948 ks. Peltonen 1991, 8–22.

288 Tarjamo 2006, 371–376.

289 Leed 1979, 13–18, 193–213; Tal 1996, 117–120. Kokoomuksesta ks. Smolander 2000, 46–51.

290 Vrt. esim. Rentola 1997 kokonaisuudessaan.

291 Appadurai 1990, 295.

KANSALLISEN YHTEISÖN TUNNEPOLITIikka – POLIISIN KÄYTTÄMIEN VOIMAKEINOJEN KULTTUURIHISTORIAALLINEN MUUTOS

Vastasi voihkaisten uros askelnopsa Akhilleus: 'Oi emo, kaiken tuon on Olympon valtiat tehnyt. Vaan mikä siitä ilolla mulla, kun vaipui kumppani kallis, Patroklos ylin ystävä mun, yli kaikkien muitten armas kuin elo mulle? Hän surman sai jo, ja Hektor, tappaja, valta-hisen, ikisorjan hält'äsun otti, lahjan taivahisilt', ani-loistavan, (...) Vaan sydäntuskat on nyt tuta sun lukemattomat sääty, turma kun poikasi vie, jot' et tervehtää tulevaksi koskaan saa kotisuojiin. Sillä oma mieleni inhoo ilmoja ihmisien, elon maita, jos ei tua ensin Hektor peistäni saa sekä hengellään heti maksa surmaa Patroklos, sopavaskia riistämiänsä.' (...) Nyt minä Hektorin kimppuun käyn, joka raukeamaan sai rakkaan päähän; oma kutsukohon mua kohtalo sitten, konsa on säättävä Zeus sen mulle ja muut ikivallat!

(Homeros, Ilias, 18: 397–398)

SYKSY 1958 LÄPIVALAISUSSA

Syksy 1958 oli kiihkeää ja vaarallista aikaa suomalaiselle poliisimiehelle. Lyhyen ajan sisällä kuoli väkivaltaisesti kolme poliisia.²⁹² Viimeisenä heistä surmattiin konstaapeli Matti Tuominen Hyvinkäällä keskiviikkona 24. syyskuuta. Kolme päivää myöhemmin hänen surmastaan otettiin kiinni ”surmaamiseen syyllistynyt rikollinen Yrjö Elias Hartikainen”, kuten lehdet tiesivät asiasta kertoa. *Helsingin Sanomissa* uutisoitiin kiinniottoon liittyen kuvan kera poliisin ja yleisön yhteistyön olleen ”koko suurensinnän ajan erinomaista”. Lehden kuvateksti kertoo asiasta seuraavaa:

Poliisin surmaaja pidätettiin Lahdessa – Kuulusteluissa vanha rikollinen kiistää kaiken – Hyvinkään verinäytelmän johdosta pidätetty Hartikainen yritti peittää kasvonsa valokuvaajilta, mutta rikospoliisin miehet tarttuivat hänen käsiinsä paljastaen hänen kasvonsa salamavalojen välähdellessä Hyvinkään poliisiasemalla. Hartikainen oli pelokkaan näköi-

292 Vuonna 1958 surmattiin 1.1.1958 Lauri Heinonen, 24.8.1958 Jooseppi Toivonen, 18.9.1958 Kauko Kautto ja 24.9.1958 Matti Tuominen. Luultavasti kahden viimeisen surmatyön välinen läheisyys oli kiihdyttämässä poliisien mielialoja.

Poliisisurmaajan kuva Helsingin Sanomissa 27.9.1958. Lähde: HS 27.9.1958. Kuva: Lehtikuva.

nen ja hänessä nähtiin lyöntien jälkiä, joita oli laastaroitu. Hartikaisen yllä oleva haalaripuku ei ole hänen omansa.²⁹³

Mistä tässä oikeastaan oli kyse? Teoreettisesti ajatellen ainakin siitä, ettei yhteisöllistä sidettä poliisiin ja kansallisen yhteisön välillä saanut suomalaisessa yhteiskunnassa kieltää. Sillä kannateltiin sidettä, joka vallitsi kansallisessa yhteisössä toimivien ihmisten välillä. Tuon siteen ylläpito ja hoivaaminen merkityksellisesti yksilöiden elämän yhteisöllisessä mielessä.²⁹⁴

SM:n poliisiosaston *Käskylehdessä* oli kielletty pidätettyjen näyttäminen lehdistölle hyvin selkein sanoin jo 1954:

Esiin tulleesta syystä sisäasiainministeriö katsoo tarpeelliseksi määrätä, että poliisiviranomaisten ei ole sallittava pidätettyjen, vangittujen tai kuulusteluun kutsuttujen henkilöiden valokuvaamista sanomalehtiä tai muutoin julkisuutta varten, elleivät asianomaiset itse anna siihen suostumustaan ja sen lisäksi poliisiviranomainen katso, ettei valokuvaamisesta ole haittaa itse asian selvittämiselle.²⁹⁵

Hartikaista kuitenkin näytettiin lehdistölle, sillä hän oli teollaan kapinoinut (ainakin tiedostamattomasti) tämän yhteisöllisen rajan pysyttämistä vastaan annihiloii-

293 HS 27.9.1958 ”Poliisin surmaaja pidätettiin Lahdessa” (ei tekijää). Nimen harvennus alkuperäinen.

294 Vrt. Sloterdijk 2000, 408–412.

295 16.11.1954 3. Poliisin huostassa olevien henkilöiden valokuvaaminen sanomalehtiä tai muutoin julkisuutta varten, Poliisin käskylehti nro: 6/1954, SM:n arkisto, SM.

malla yhteisön konkreettista merkityksellisyyttä suojelevan ja kansalliselta äitiyh-teydeltä delegoitua isänvaltaa työssään osin pakotetusti käyttelemään joutuvan poliisimiehen. Poliisin ja yhteisön välillähan vallitsee aina jonkinasteinen kaksisuun-tainen ja siksi suurelta osin artikuloimaton riippuvuussuhde, koska poliisi luovut-taa aina työssään itsensä ja oman inhimillisen erityislaatunsa enemmän tai vähem-män yhteisön (eli ruhtinaansa) käytettäväksi. Ja tämä tapahtuu hetkellä, jolla hän kulloinkin ryhtyy toimimaan poliisina eli filosofisesti ilmaistuna poliiksen miehe-nä. Suomessa yhteisöllisen siteen voimakkuutta kuvaa se, etteivät poliisin velvolli-suudet suinkaan lopu virka-ajan päättyessä. Poliisimies on velvollinen ryhtymään toimiin koko maassa, toimialueensa ulkopuolella ja vapaa-aikanaan ”vakavan vaa-ran tai rikoksen estämiseksi” ja puuttumaan kaikkiin havaitsemiinsa suurempiin laittomuuksiin.²⁹⁶

Eräs poliisi kertoi millaisia tilanteita tämä aiheutti vapaa-ajalla:

Ihan virkaurani alussa, niin oltiin vaimon kaukasen sukulaisen luona iltaa istumassa Uu-dellamaalla ja kun oltiin istuttu, niin aidan takaa tuli kaveri, että tulkaa välillä heidän puolelle istumaan. Sinne siirryttiin sitte istumaan ja hän grillas siinä hyvää lihaa. Hän tarjos sitte drinkit ja mä vaistosin heti, että mistä on kysymys. Kun iltaa oli vierähtäny, niin tää naapuritalon kaveri sano, että voitsä tulla, että hän näyttää sulle yhen jutun. Me mentiin, niin me käytiin hänen talonsa kellarissa ja hän näytti pontikkatehtaan värikit. Mä sanoin, että katoppas vaan, että ihan asialliset vehkeet. Sitte kun me tultiin sieltä pois, niin tää jonka luona me oltiin vieraana, niin sano, että arvaas, kuka sun tehtaalla nyt kävi. Että kuka. Veit poliisiin nyt pontikkatehtaalles. Niin se halvaannutti sen koko illan. Tää kaveri ei pystyny enää keskustelemaan mistään. Se oli monta viikkoa ollu järkkynä, että koska poliisi tulee ja vie sen hänen tehtaansa. Mä vain poislähtiessä sanoin, että mä en tuohon sun pontikkatehtaaseen puutu, mutta jos keität, niin keität vaan ittelles. Minä aat-telin, että ei se oo yhteiskunnallisesti vaarallista, jos se sitä keittelee ittellensä. Mutta että tällasta se oli se vapaa-ajan vietto.²⁹⁷

Aina tilanteisiin ei puututa, eikä kannatakaan puuttua. Lainauksen poliisimies ei mennyt inhimillisessä ongelmatilanteessa pakoon pykälien taakse, vaan toimi ti-lanteessa inhimillisesti parhaimmaksi näkemällään tavalla.

Hartikaisen kohdalla taas lehdessä kuvatussa poliisikulttuurisessa kasvojen pal-jastamiseen pakottamisen aktissa oli kyse tämän yhteisössä vallitsevan psyykkis-poliittisen kiinnittymissiteen julistamisesta edelleen voimassa olevaksi – ele siis tuntuu kertovan yhteisöön kuuluville ja siltä elinvoimansa saaville yksilöille: yhtei-söllisestä ravinnekatkoksesta (so. totunnaisia merkityksiä toistavan viestinnän kat-koksesta) huolimatta kaikki on hyvin, ei huolta, jatkakaa kuten ennenkin.²⁹⁸ Näin ajateltuna kyse on kuitenkin myös eron ja eriytymisen kieltämisestä.

Hartikaisen pelokkuus ja lyöntien jälkiä kasvoissa peitelleet laastarit kertovat myös poliisikulttuurisen työeetoksen eli poliisin työhön tapahtuneen miehisen sa-

296 Poliisilaki 493/1995, 9 § ”Poliisin toimialue ja toimimisvelvollisuus”.

297 Haastattelu 4.9.2000. Reiner puhuu poliisuden palkkana olevan yhteisön ulkopuolelle sulkemisen kokemuksen ja pelon ihmisten vihamielisyydestä. Ks. tästä Reiner 2000, 113 sekä korander 2004, 14.

298 Tällainen tulkintaulottuvuus on perusteltavissa psykoanalyttisesti, ks. esim. Ogden 1989.

mastumisen voimakkuudesta. Eräs tutkimusta varten haastatteleman poliisi vertasi tähän liittyen poliisikollektiivia juustoksi, jonka siihen päässyt hapantunut maito aina juoksettaa pilalle.

Yksilöt mitäöivästä samastumisesta, joka poliisien kokemismaailmoissa saattoi yhä edelleen Hartikaisen pidätyksen jälkeen tuntua esikielellisenä ja sanattomana ruumiillisena jännitteenä koetettiin tilanteessa irrottautua erilaisin puhdistautumisriitein. Mitä artikuloitumpia, kontrolloitumpia ja tätä kautta myös suhteellisempia nämä yhteisölliset riitit ovat, sitä vähemmän seurauksena on voimakeinoja ja väkivaltaa, sillä silloinhan häiritsevä tunnelma kyetään sanallistamaan. Tällöin tuo tunnelma suhteellistuu siinä määrin kuin sille asian ontologisen ehdottomuuden huomioon ottaen ylipäänsä on mahdollista. Silloin tunnelman esikielellistä uhkaavuutta ei tarvitse toiminnallistaa voimakeinoin, jotta siitä päästäisiin irti, eikä yhteys tällöin muutu nielevän uhkaavaksi ja omaa tilaa tuhoavaksi. Siten myös tällaisessa sanallistetussa surussa ilmenevä eron lopullisuus kyetään myöntämään. Jos kokemuksellisessa voimakkaassa tunnelmassa jokin kuitenkin jää epäselväksi, se ryhtyy tuntumaan selittämättömältä ja sanallistamista kaihtavalta kokemukselta kaikessa jyrävydessään. Tukahduttavan tuntuudessa ehdottomuudessaan se muuttuu tällöin nieleväksi kokemukseksi, joka uhkaa annihiloida ja jonka seurauksena voi olla väkivaltainen purskahdus²⁹⁹, kuten Lahdessa syksyllä 1958 Hyvinkään tapahtumien jälkeen. Asian yhteisöllistä merkittävyyttä ja tuon tason sitovuutta suhteessa yksilöön eli maailman yksimerkityksellisyyttä kuvaa nimimerkki Parikkalan Matin kommentti Helsingin Sanomissa 30. syyskuuta muutama päivä kolmannen poliisimurhan jälkeen.

On syytä viipymättä ottaa käyttöön sellainen pykälä, joka varmasti tehoaa parhaiten, se on: kuolemanrangaistus kaikista poliisimurhista (...) Meillä ei ole varaa lisätä poliisikuntaa jonkin yhteiskuntaan sopimattoman saastan vuoksi, siis pois keskuudestamme sellaiset oliot. Emmehän anna omassa kehossammekaan olla mitään mätäpaiseita, miksi sallimme sellaista yhteiskuntakehossa. Se on aivan sama asia ja vielä tärkeämpi. Ja että nopeammin saamme yhteiskuntakehomme terveeksi, on jo lapsesta asti kotona ja koulussa nykyistä kasvatusmenetelmää muuttaen teroitettava lapsille ja nuorisolle lakien ja hyvien tapojen noudattamista kuria säästämättä. Suomen kansa on unohtanut vanhat sananlaskut, niitä on paljon. ”Joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee.”³⁰⁰

Myöhemmin käsittelen Tehtaankadun poliisimurhien yhteisöllisiä ja poliisikulttuurillisia latauksia 1997. Niitä ei käsitellä tässä, koska ne ilmentävät jo uudenlaista historiallista tilannetta. Ne eivät ole hyvinvointivaltiollisuuden rakentamisen ajan tuottaman kansallisen kokemusmaailman ajan surmatöitä, vaan kuvaavat tekotaltaan paremminkin globalisaation synnyttämän hyperkilpailun ajan yhteiskunnallista säälimättömyyttä. Oleellista on tässä yhteydessä sen toteaminen, että eniten kohua herättäneet poliisisurmat ovat suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneet aina yhteiskunnallis-kulttuurisen kuohunnan aikoihin. Tällainen oli tilanne sekä 1958, että myös 1969 ja 1997.

299 Tästä teoreettisesti ks. Fonagy 1999, 2000, 2001; Bellah 1996; Ogdén 1989.

300 HS 30.9.1958 ”Poliisimurhat.” (Parikkalan Matti).

Tauno Pasasen kahdeksan surmanluotia Pihtiputaalla 1969 todentavat sen ahdistuksen ja epätoivon, jonka maalaisyhteiskunnan muuttuminen kaupunkikulttuuriksi synnytti suuren muuton jälkimainingeissa suomalaisten välikuvun kaupungeissa ylittäessä maalaisyhteisöissä eläneiden lukumäärän väestöstä. Asian saamassa suuressa kohussa oli teoreettisesti kyse maalaisyhteiskunnan symbolisesta tuhoamisesta. Maaseudusta oli tullut pakettoinnin jälkeen yhteiskuntatieteilijä Georges Bataillen teorioita mukaillen katastrofaalista ylijäämää, joka pitää tuhota, koska sille ei löydy enää mielekästä käyttötarkoitusta yhteiskunnallisesti. Paine kohdistui yhteisölliseen tasoon ja paikallispoliisit saivat kantaa sen konkreettisina kokemuksina mennessään rauhoittamaan Pasasta. Yhteiskunnallisesti vähemmän turbulentteina aikoina poliisisurmaa ei yleensä ole nostettu mediassa esiin läheskään samalla tavalla, kuin tässä mainittuja tapauksia. Kyseinen ristiriita todentaa Alfordin perusajatusta poliisista yhteiskunnallisten tunteiden objektina ja niiden säilöjänä. Ei lie ne yllätys, että myös syksyä 1958 leimasi poliittisella tasolla ns. yöpakkaset eli epäjatkuvuuden kokemus Suomen ja Neuvostoliiton välisissä poliittisissa suhteissa. Tämä ulkopoliittinen kuohunta värjäsi myös sisäpoliittiset kokemukset ja mallinsi kokemistapoja myös paikallisyhteisöissä.

Aiemmin on jo mainittu sotakokemuksen vaikutus ja sen vallitsevuus suomalaisessa yhteiskunnassa 1940-luvun lopulla. Kali Talia mukaillen käsitteellistin sodan kokeneiden miesten tilannetta siirtymätilaksi, josta ei ollut mahdollisuutta päästä takaisin aiemmin vallinneeseen kansallisen viattomuuden tilaan voimallisten sotakokemuksen jälkeen. Herkkä liipaisinsormi silkkitehtaan vartijalla sodan jälkeen oli jäännettä rintamalla olosta.³⁰¹

Eräs poliisiveteraani muisteli haastattelussaan tilannetta sodan jälkeen:

Semmonen juttu, että alussa oli hyvin, hyvin valitettavaa, että toiset kaverit käytti aivan turhanpäivästä väkivaltaa. Muistan alokursussillakin tämä ylikonstaapeli, joka oli meidän opettajana, niin se kerto, että kun hän matkusti kerran junassa, niin poliisit veivät tämän kundin sit, joka oli juovuksissa, niin ne veivät junailijavaunuun ja sitte heti löivät. Se kerto sen ihan niin, että se kuin kuuluu asiaan. Hän ei jyrkästi sanonu, että se oli ihan väärin. Että semmosta ei saa tehdä. Se on pahoinpitelyä. Tämmöstä oli paljon alussa. Valitettavasti. Ja se ihminen, joka ei mitään vastarintaa ole tehnyt ja sitä lyödään, niin eihän kukaan sitä voi sietää. Sen takia tämmöset poliisit, ne panee paljon alaspäin tätä. Muistan kerrankin aseman poliisissa yks poliisi, joka aina, se oli niin herkässä se lyöminen. Ja kerran, minä en ollut silloin päivystyshuoneessa, niin oli verta vuotanu oikeen. Sit siinä oli päivystäjän huone ja sit oli tää aula, mihin tuotiin nää asiakkaat siellä asemalla, niin kyllä minun käsittääkseni sen piti kuulua sinne päivystäjille. Siellä oli kaksi ylikonstaapelia siellä takahuoneessa, niin kyllä minun käsittääkseni olis pitäny kuulua, mutta sitte vasta, kun oli kaikki ohi, niin sitte tulee toinen sieltä ja sanoo, että se pahoinpitely täytyy lopettaa. Mutta ei ollenkaan sitä, että kuka teki sen. Ja tästä oli sellanen seuraamus. Eii mitään! Pahoinpitely pitää lopettaa. Mutta ei ollenkaan, että oltais pantu se pahoinpitelijä edesvas-
tuuseen. Liian löysää. Nämä pahoinpitelijät juuri, ne pilasivat sen yleisön suhtautumisen. Että mitenkä poliisi suhtautu ihmisiin.³⁰²

301 Tal 1996, 113–120.

302 Haastattelu 13.3.2002.

Toinen haastateltu poliisi totesi tilanteesta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa että ”Sehän oli aika kovaa aikaa siihen aikaan 60-luvun alussa vielä. Siellä oli tällainen turpiinantamis-mentaliteetti. Se oli hyvä poliisi, jolla oli sitä voimaa.”³⁰³

Voimakeinojen käytön suhteen laatu on aina määräävin tekijä. Kulttuurisidonaisuuden kautta tarkasteltuna tilanne ei ole aivan niin synkeä, kuin myytti nokian nuoriso-ohjaajasta tuntuisi kertovan. Arvioitaessa poliisien liiallista turvautumista voimakeinoin on otettava huomioon suomalaisen kulttuurin itämaiset vaikutteet. Suomi on viinakulttuurin aluetta. Lisäksi täällä tapot ja murhat ovat olleet aiemmin aivan eri tasolla verrattuna muuhun Skandinaviaan ja Länsi-Eurooppaan. Lisäksi Suomen maantieteellisen aseman geopolitiikka näkyy tässäkin yhteydessä. Ns. ryssäviha ja Neuvostoliiton pelko ovat ensimmäistä tasavaltaa määrittäviä reunaehtoja, jotka yhdistettynä kansalliseen kolonisaatiohistoriaamme ovat olleet tuottamassa vierautta itsestämme ja tuottaneet korkeaa toleranssia suhteessa väkivaltaan. Yksilöiden kokemustodellisuuden ollessa väkivaltaista muodostuivat sota ja yleinen poikkeustila Suomessa normaalitilaksi.

Lisäksi silläkin on vaikutuksensa, että kansallinen on Suomessa ollut ns. nuorta nationalismia. Myös professioiden muodostuminen on noudattanut tätä oletusta. Profiessoiden muodostumista Suomessa tutkinut sosiologi Esa Konttinen näkee ammattikuntien muotoutumisen taustalla olevan mannermaisen valtiollisuuden perinteen vaikutuksen ammattikuntiin. Organisoituminen on aina ollut valtion ohjailemaa ja siitä lähtöisin. Tämä on myös poliisin kohdalla tuottanut virkamiehille eräänlaista uskonpuhdistuksen maailmansisäistä velvollisuus- ja kutsumus-eetosta.³⁰⁴ Tätä kautta ajatellen muutokset ovat tapahtuneet aina liian nopeasti ja liikaa ylhäältä ohjailusti. Vaikka fennomanian alueellista organisoitumista tutkinut Ilkka Liikanen puhuu kansallisen symbolismin läpilyönnistä kulttuurissamme kahdenvälisenä neuvotteluprosessina paikallisyhteisöiden herätessä kansalaisyhteiskuntaan, on olemassa myös paljon esimerkkejä siitä, miten vähän neuvotteluvarama paikallisyhteisöissä juuri oikeudenkäytön- ja poliisitoimen osalla käytännössä pohjimmiltaan oli. Hegeliaanisen perinteen yhtenä osatekijänä on Suomessa aina ollut alamaisidentiteetti ja se, että kansallinen eliitti on kansallisen herätyksen jälkeen aina tiennyt, mikä kansalle on parhaaksi. Ilmaisunvapaus on ollut sidoksissa taloudellisista välttämättömyyksistä vapautumiseen, samoin kuin antiikin kaupunkivaltioiden miesyhteisöissä konsanaan³⁰⁵. Torpparien nurjamielisyys Suurta adressia kohtaan 1899 esimerkiksi herätti Risto Alapuron mukaan sivistyneistössä tunteita suoranaisesta petturuudesta.³⁰⁶

303 Haastattelu 12.4. 2001.

304 Konttinen 1991, 25, 30, 56–57. Eetos tässä ymmärrettynä Max Weberin kautta. Tästä ks. Weber 1980.

305 Vrt. Esim. Arendt 2002.

306 Alapuro 1994, 64–73; nationalismitutkimuksista ks. esim. Hroch 1985; Hobsbawm 1990; Hobsbawm & Ranger 1983; Hardt & Negri 2000, 94–95 muistuttavat, että kansallisvaltioiden syntyessä niiden henkisen identiteetin malli pohjasi alueellisuudelle ja väestölle ideaalisina abstraktioina. Valtioiden alue ja väestö ymmärrettiin kansakunnan transsendentin, maailman ulkoiseen kurrottavan olemuksen laajentumina. ”Modernin kansakunnan käsite peri siten monarkkisen valtion patrimonialisen ruumiin ja keksi sen vain uudelleen uudessa muodossa.”

Tärkeää tässä on se, miten ympäristö hahmotetaan. Taiteentutkija Camille Paglia toteaa länsimaiselle kulttuurille olevan ominaista katseen ylikorostuneen merkityksen kokemuksen hahmottamisessa.³⁰⁷ Poliisitutkija Liv Finstad on havainnut poliiseille muodostuvan tietynlaisen tavan katsoa ympäristöään.³⁰⁸ Tätä kohti vihjaa myös erään haastattelun poliisimiehen toteamus:

V: Kyl mä uskon, ett siinä tulee stereotypioita. Jos esimerkiksi samat [etnisen ryhmän jäsenet] tavataan (...) siellä tekemäs sitä ja sitä, niin siitä muodostuu ihmisille se, että nuo [etnisen ryhmän jäsenet] on rosvoja. Miksei se vois olla suomalaisten etnistä alkuperää kanssa olevien, joita sanotaan paskoiksi tai niitä on erotettu muusta kansasta rikollisiksi, niin miksei se vois pätee myös tähän suuntaan. K: Mikä sen määrittää, että toinen on jotain tiettyä ja toinen ei? V: Se on silmä. Se on jännä homma, että tuolla, kun poliisi liikkuu, niin voi sanoo, että haistaa konnan. Ett siinä on jotain sellasia, mitkä tulee työn tekemisen varrella. Ett tuossa toi ihminen. Ton taskut mä käännän ympäri. Silt löytyy hamppuu taskusta. Ei välttämättä tarkota sitä, ett siltä olis joskus aikasemmin löytyny, vaan joku sen ulkoses olemukse; Katseessa tai käyttäytymises, toiminnas. Joku siin on, joka. (...) Eikä välttämättä kaikki pysty eksplisoimaan, että minkä takia tein just näin.³⁰⁹

Joskus tällaiset poliisitoimen paineet kääntyvät poliisiyhteisön sisäiseksi konfliktiksi. Tällaista tapahtumasarjaa tarkastelen seuraavassa 1970-luvun murroksena Inarin poliisipiirin kautta.

307 Paglia 1990, 3–5, 40–71, jossa hän toteaa sivulla 5 seuraavasti: ”Nimi ja persoona ovat osa lännen pyrkimystä muotoon. Länsi vaatii esineille erillisen identiteetin. Nimetä on tietää; tietää on kontrolloida. Lännen suuruus pohjaa tälle harhaiselle varmuudelle. (...) Länsimainen ihminen tietää näkemällä. Havaittavissa olevat suhteet ovat kulttuurimme ydintä, ja ne ovat tuottaneet titaanisen lahjan taiteille. Luonnossa kävellessä me näemme, identifioimme, nimeämme, *tunnistamme*. Tämä tunnistaminen on rituaalista havaitsemista, toistonpakkoa. Me sanomme, että luonto on kaunis. Mutta tämä esteettinen arvio, jota läheskään kaikki ihmiset eivät aina ole jakaneet, on vain defensiivinen rakennelma, valitettavan riittämätön sulkemaan sisäänsä luonnon kokonaisuutena. Se, mikä luonnossa on kaunista, on sidoksissa siihen ohueen pintaan, jolle pakkaudumme. Raaputa tätä pintaa ja luonnon daemoninen rumuus purkautuu. (...) Länsimainen tie on apolloniaanisen mielen tuotetta. Sen toive on, että nimeämällä ja luokittelemalla, järjen kylmässä valaistuksessa, arkaainen yö voidaan työntää pois ja päihittää.” Paglia käyttää käsitettä daemoninen (*daimon*) kuvaamaan luonnon moniulotteisuutta. Daemonit olivat helleenisen kulttuurin jumalalleriassa alemman tason jumaluuksia. Alun perin sana tarkoitti ihmistä suojaavaa varjoa. Kristillinen kulttuuri muovasi daemonisen demoniseksi ja sanan merkityssisältö pelkistyi merkitsemään daemonisen negatiivisia, pahoiksi luettavia piirteitä. Tällainen tapa nähdä luonto tyypistä sen objektiksi, eikä sitä kyetä ymmärtämään laajempaan meihin lähtökohtaisesti sekoittavana ja tätä kautta myös muuttavana, tuottavana ja tuottavana ilmiönä. Luonto pelkästään objektina kohdatessa a) siitä tulee markkinakalkyylin osa ja b) se ryhtyy palvelemaan vain defensiivisenä halutuotantoa tukahduttavana representaation rakenteena.

308 Finstad 2000. Ks. kuitenkin myös Crankin 1998, 5 kritiikkiä poliisikulttuurin määrittelystä näkevänä silmänä, jossa hän muistuttaa, että silmät eivät ajattele, vaan ainoastaan prosessoivat informaatiota.

309 Haastattelu 16.1. 2002.

MAASEUDUN TYHJENTYMISEN AAVESÄRKYÄ RAJASEUDULLA: INARIN FORSIITTITAPAUS

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan sitä, miten työpaikalla syntyneitä yhteisöllisiä paineita tasattiin eräässä poliisipiirissä 1970- ja 1980-luvun taitteessa. Pohdin lisäksi miten samastuminen työpariin voi traumatisoida yhteyden muuhun yhteisöön ja sitä, mitä tästä voi seurata koko yhteisön tasolla. Erityisen selvästi tällaista dynamiikkaa esiintyy harvaan asutetuilla alueilla, joten Lapin läänissä sijaitseva Inarin poliisipiiri saa toimia yleisemmän hahmottajana tässä asiassa.

Lapin läänin poliisitarkastaja Eero Kuposen määräyksestä suoritettiin Ivalon poliisiasemalla ampuma-aseiden ja räjähteiden tarkastus 22.1.1982. Siinä havaittiin erään vanhemman konstaapelin pukukaapissa olevan 300 gramman forsiittikartiopommi, nalleja ja tulilankaa. Selvisi, ettei kyseisellä poliisimiehellä ollut lupaa näitten aineitten säilytykseen eikä säilytyksestä tiennyt kukaan muu kuin kyseessä oleva konstaapeli. Asiasta ryhdyttiin suorittamaan laitoksen sisäistä tutkintaa, jossa nimismies kutsui kuultavakseen kaikki asiaan liittyvät tai siitä jotain tietävät poliisimiehet.³¹⁰

Tarkastelen tämän jutun tutkinnan kautta ns. Inarin forsiittikonfliktiksi nimeämääni tapahtumasarjaa poliisien yhteisöllisen identiteettityön historiallisena kuvauksena syrjäseudulla. Ajattelen tapahtumasarjassa manifestoituvan vastavuoroisen rakentumisen neuvotteluprosessin, jonka osana poliisit rakensivat työminuuttaan³¹¹. Miestutkimuksen kannalta asiaa voi tarkastella mieheksi työn avulla rakentumisenä. Tällöin tutkimusongelmaani liittyen tulee kysyä kenen, keiden tai minkä avulla mieheksi on työssä loppujen lopuksi rakennuttu? Ja millaisia seurauksia tästä on aiheutunut poliisiksi rakentuvalla yksilölle tai poliisiyhteisölle? Sekä millaisia seurauksia tämä on laajemmalle paikallisyhteisölle tuottanut? Yleisempänä pohdinnan aiheena on se, miten kyseinen prosessi kuvaa tapahtuma-aikansa yleisempiä poliisityön ongelmia. Kysyn myös, mitä tapahtuu, jos poliisimies työyhteisössään joko pyrkii tai joutuu toisista eristymisen kierteeseen³¹² (jolloin psyykkisen vastavuoroisuuden järjestelmä hänen mielessään romahtaa) eikä hän tämän takia enää kykene löytämään sosiaalisesti hyväksyttäviä muotoja työstää työnsä yhteiskunnallisen luonteen hänelle tuottamaa ja hänessä yksilöllistämää yhteiskunnallista ahdistusta. Väitän, että tärkeäksi asiaksi tällöin nousee suhteessa ilmenevän neuvotteluvaramäärä ja mahdollisuudet tuntea neuvottelevansa siinä (suhteellisen) tasaveroisesti.³¹³

Tammikuun lopulla suoritetun tarkastuksen seurauksena läänin poliisitarkastaja määräsi puhelimitse Keskusrikospoliisin Lapin lääninosaston tutkimaan oliko räjähteitä säilyttänyt vanhempi konstaapeli Reiska³¹⁴ syylistynyt räjähdysainemääräysten rikkomiseen. Piirissä kun ei ollut mitään pysyväsuhjeita räjähdysaineiden

310 R 14/82, Krp:n arkisto, Krp. Eettisistä syistä viittaa aineistoon kokonaisuutena.

311 Moraalisen vastavuoroisuuden tärkeydestä työntekijälle työelämässä ks. Siltala 2005 sekä Schaufeli & Enzmann 1998.

312 Kytkeytymisen filosofiasta ks. Sihvonon 2001.

313 Haraway 1997, 134–137, 141–148.

314 Nimi muutettu. IL.

säilyttämisestä. Konstaapeli kertoi säilyttäneensä tarvikkeita, koska ”pelkäsi” itselleen olevan ”henkilökohtaisen vaaran”. Konstaapeli myös kielsi asian vaarallisuuden ja piti räjähteiden säilyttämistä koskevia väitteitä jonkun vahingoittamisesta ”höpö hommana”. Hänen mielestään ”eräitä asioita” oli ”käsitetty väärin”. Asiaa koskevassa tutkinnassa Reiska kertoi, että oli ollut vaitelias siksi, koska muisti miten eräälle toiselle konstaapelille kävi vastaavanlaisessa tilanteessa sillä ”hänet vapautettiin saman tahon toimesta hiljaisesti ja nopeasti, omasta mielestäni täysin syyttä”. Reiska myös kertoi, ettei hän käyttänyt juurikaan alkoholia, ei istunut iltaa muiden kanssa, eikä ”lorvailut vapaa-aikanaan piirin päivystyshuoneessa turisemassa”. Siksi häntä oli ryhdytty pitämään ”outona lintuna”. Hän oli omien sanojensa mukaan vain ollut oma-aloitteinen ja tehnyt kaiken lisäksi myös ”hyvin paljon sellaista”, jota ”ei edes olisi osattu käskää”. Suhtautumisesta muihin hän totesi, että hänen välttelevä suhtautuminen muihin ”oli kyllä enemmänkin välttelevää suhtautumista minuun”. Vastineensa Reiska päätti toteamukseen:

Lopuksi haluan kohdistaa ankaran arvosteluni sen tekstin laadintatyyliin, mihin minulta nyt vastausta pyydetään. Annettaessa tällainen paperi ulkopuolisen ja asiaa tuntemattoman luettavaksi, ei sitä lukemalla voine saada muuta käsitystä asiasta kuin että olen melko erikoinen, ehkäpä hullu. Paperi osoittaa mielestäni selkeän tendenssimäistä, määrättyyn tarkoitukseen tähtäävää asennoitumista. Tämän vuoksi olen katsonut voivani jättää vastaamatta eräisiin sen erikoiniin syytteisiin, mm. mitä tulee väitteisiin pitkistä tuijotuksista.³¹⁵

Näihin tuijotuksiin liittyen kertoi eräs asiassa kuultu poliisi seuraavasti:

[M]uistan varmimmin (...) erään iltavuoron kun olin Reiskan kanssa kahdestaan töissä. Yllättäin mitään edeltäkäypää tapahtumaa oli Reiska sanonut: 'Mitä tekisit jos minä yht'äkkiä tulisin hulluksi ja puristaisin sinua kaikinvoimin kurkusta'. Sanonta yllätti minut täysin. Reiska oli sittemmin kuitenkin nauraa 'röhistelemällä' yrittänyt lieventää sanontaansa ja yritti saada sen leikinlaskun tiliin. Tästä huolimatta olen epävarma Reiskan suhteen jos joudun hänen kanssaan samaan työvuoroon.

Tuijotusten lisäksi Reiskan kerrottiin olevan ”tosikko” ja sulkeutunut. Reiska nähtiin monesti yksinään istumassa päivystys- tai kahvihuoneessa yhteen kohteeseen tuijottaen. Eräs kollega kertoo:

Tuolloin on Reiska ollut ikään kuin omissa maailmoissaan. Esimerkiksi näin hänen istuvan hämärässä kahvihuoneessa ja tuijottavan kattoon. Tervehdin Reiskaa, johon hän ei reagoinut millään tavalla, vaan jatkoi tuijotustaan. Tämän laatuinen käyttäytyminen ei ole mielestäni soveliasta eikä normaalia.

Reiskan kerrottiin myös puhelleen ”lopullisesta välienselvittelystä ja verilöylystä” sekä räjähdäinerepun kanssa nimismiehen toimistoon kävelemisestä ”langat kä-

315 Liite n:o 2 Reiskan vastine 8.2.1982 Lapin läänin poliisitarkastajalle.

sissä”. Tällaisten tapausten vuoksi työkaverit kertoivat, että heidän oli vaikea ottaa Reiskan puheita nimismiehen tulevasta kohtalosta pelkkänä huulenheittona. Eräs kuultu poliisimies totesi, ettei tällaista voinut panna leikinlaskun piikkiin siksi, koska Reiska ei vastavuoroisesti sietänyt yhtään itseensä kohdistuvaa huumoria. Myös työasioihin hän suhtautui suurella ankaruudella. Reiska ei hyväksynyt, jos hänen tekemänsä rikosilmoitus muuttui matkalla ja syyte lieveni. Eräs kollega kertoi todistajana, että Reiskan rikosnimikkeet olivat niin laajat, etteivät ne täyttäneet tunnusmerkistöjä ”[t]oisin sanoen Reiskalla oli melkko jyrkkä linja”. Eräs kollega myös ihmetteli, miksi Reiska oli ryhtynyt kampanjoimaan toimesta vapauttamistaan vastaan, koska oli aiemmin jo puhunut varhaisesta eläkkeelle lähtemisestä. Myös muut kertoivat Reiskan kertoneen pyrkimyksistään päästä eläkkeelle ilman virkavirhettä.

Työyhteisöjen kiusaamistapauksissa on havaittu, että joskus ne ilmentävät herkkistymistä, jossa yksilöt ryhtyvät oireilemaan identiteetin muuttumista jälkitraumaattisen stressin vaikutuksesta. Yhteisten ongelmien oireilijasta koetetaan päästä eroon sen sijaan, että yritettäisiin ratkoa ongelmavyhytiä. Ongelmien yksilöiminen houkuttaa uskomaan, että työyhteisö voisi ”puhdistua” yleisesti koetusta riittämättömyydestä sillä, että oireilijasta hankkiudutaan eroon.³¹⁶

Reiskan jutut eläkkeestä olivat vieläpä lisääntyneet sen jälkeen, kun Reiskan läheinen työtoveri ”Timppa” oli joutunut jäämään pois poliisitoimesta. Reiska oli tällöin eräälle kollegalleen todennut, miten nimismiespiirissä nyt tapahtui niin paljon vääryyttä, ettei hän jaksanut ”yksin taistella kaikkia vastaan”.

Taisteluun liittyen Reiska kertoi toisessa kuulemisessaan 18. helmikuuta, miten hän oli tuntenut, että eräässä kylässä:

[O]li yleinen järjestys mielestäni täysin retuperällä ja tätä tilannetta parantaakseni pyrin eräiden työkaverien kanssa [tilannetta] parantamaan. Piirin vanhemmat miehet ryhtyivät huomauttelemaan tekemistämme töistä ja olivat sitä mieltä, että emme saisi puuttua kaikkiin näkemiimme tapauksiin.

Hänen myös kerrottiin todenneen, että poliisiasiat olivat muutenkin ”tässä maassa heikolla mallilla”. Ehkä siksi Reiska tunsikin tutkimuksien alkaessa olevansa kuin nurkkaan ajettu eläin. Kun ensimmäinen puhuttelukutsu nimismiehen toimistoon tuli, hän kertoi tilaisuuden tuntemuksistaan: ”Jollain tavalla aavistin, että nyt oli toistumassa Timpan tapaus eli että kysymyksessä olisi minun erottamiseni tai ajojahti.”

Ajojahti on tässä yhteydessä sikäli merkityksellinen ja puhuva ilmaus, että Reiskan kerrottiin olevan ulkoilmaihminen ja viihtyvän metsällä. Hänen myös kerrottiin olevan ”silmiinpistävän” kiinnostunut kaikista piirissä sattuneista väkivaltarikoksista ja kaikista muista jutuista, joihin liittyi aseita. Erityisesti aseiden kantolupien peruutuksia koskevat päätökset olivat hänen suosiossaan.

Läänin poliisitarkastaja oli käynyt piirissä 21. tammikuuta, koska piirissä oli tapahtunut joukkoirtisanoutuminen. Luultavasti tämän vuoksi hän määräsi seura-

316 Siltala 2004, 406; Vrt. esim. Stivers 1999, 33, 66–67, 128–136, 145–149 tai Zagier Roberts & Obholzer 1994, 129–138; poliisin työyhteisöjä koskien ks. Tasanto 2000.

vaksi päiväksi jo aiemmin mainitun yleisen ampuma-aseiden ja räjähteiden tarkastuksen, jossa Reiskan kaapista löydettiin aiemmin kerrotut räjähteet. Helmikuussa Krp aloitti tutkinnan asiassa. Maaliskuussa tutkimusten ollessa kesken Reiska, Timppa ja kolmas poliisi jättivät apulaisoikeuskansleri Jukka Pasaselle 102 kantelua Inarin nimismiespiiriä koskien.

Apulaisoikeuskansleri antoi 29. marraskuuta 1983 ratkaisun 95 kanteluun, ja jo aiemmin oli annettu päätös 7 kanteluun. Suurin osa näistä oli jätetty maaliskuussa 1982. Syynä oli vanhemman konstaapeli Reiskan toimesta vapauttaminen³¹⁷. Siitä tehty kantelu oli kuitenkin aiheeton. Lääninhallitus ei apulaisoikeuskanslerin mukaan ollut ylittänyt harkintavaltansa rajoja päätöstä tehtäessä. Myös toisen irtisanomisen kerrottiin tapahtuneen laillisessa järjestyksessä. Myöskään Lapin lääninhallituksen poliisitarkastajan toimet eivät antaneet aihetta toimenpiteisiin, eikä Inarin nimismiespiiriin henkilöstöä vastaan ollut aihetta syytetoimenpiteisiin.

Mitään merkittävämpiä yksittäisiä virkarikoksia ei kanteluvastauksen mukaan ollut tullut esille, mutta oli kyllä havaittu menettelyvirheitä, joista huomautettiin. Esimerkiksi nimismiestä huomautettiin neljässä tapauksessa, joista kaksi koski rikosasian käsittelyä. Eräs virallisen syytteen alainen pahoinpitely oli jätetty tutkimatta 1977, ja vuonna 1978 erästä asiaa oli ryhdytty käsittelemään rangaistusvaatimuksena vaikka asianomistaja ei ollut siihen suostunut. Kaksi muuta asiaa olivat poliisihallinnollisia. Veneen ajopäiväkirjaan oli jätetty merkitsemättä karilleajo 1979. Seuraavana vuonna laiminlyötiin riittävän nopea tiedoksianto hallintopäätöksestä, joka koski toista irtisanottua poliisia (Timppaa). Huomautuksia annettiin seitsemässä tapauksessa yhdelle entiselle ylikonstaapelille, kahdelle silloiselle ylikonstaapelille sekä yhdelle vanhemmalle konstaapelille lainvastaisesta tai muuten virheellisestä menettelystä. Näitä juttuja olivat pidätetyn pahoinpitely vuonna 1966 (R 14/1/82), eri sukupuolta olevien laittaminen juopuneena samaan selliin vuonna 1971 (R 14/3/82), yksi huomautus sopimattomasta käyttäytymisestä hallintoasiassa. 14 tapauksessa oli annettu ohje piiriin nimismiehelle ja henkilöstölle. Kehotettiin parantamaan rikosilmoitusten vastaanottamista ja vireille saatujen rikostutkimusten seuranta. Krp:n tutkimista tapauksista 43 ei antanut minkäänlaista aihetta apulaisoikeuskanslerin toimenpiteisiin. Yhdessä tapauksessa syyteoikeus oli vanhentunut, eräessä toisessa tapauksessa virkarikos taas oli rauennut muuten. Kahdeksassa tapauksessa puuttui riittävä näyttö. Lisäksi yhteensä 30 asiassa kantelut olivat selvästi aiheettomia.

Tapaukset olivat saaneet runsaasti julkisuutta osakseen, ja siksi toiminta piirissä oli koetettu selvittää mahdollisimman tarkasti Krp:n tutkimuksissa (esimerkiksi tutkintamateriaalia asioista on useita hyllymetrejä Krp:n arkistossa). Suurimpana syynä apulaisoikeuskansleri Pasanen piti alueen erityisongelmia: sen maantieteellistä laajuutta ja pohjoista sijaintia. Pasasen mukaan ”Kanteluista ilmenee, että piirissä on ollut pitkään henkilöstön kesken ristiriitoja.”

Kantelutapaukset eivät kuitenkaan osoittaneet apulaisoikeuskanslerin mukaan ”että väitteet nimismiespiiriin toiminnan vinoutumisesta olisivat paikkansapitäviä”³¹⁸

317 Lapin lääninhallituksen päätös 24.2.1982.

318 Apulaisoikeuskanslerin päätökset asiassa 29.11.1983, n:ot 5913–5932, 5934–5947, 5949, 5951, 5953–5959, 5961–5964, 5968–5970, 5972, 5974–5982, 5991, 5993.

Virkarikos todettiin näytetyksi kahdessa pahoinpitelytapauksessa. Jutusta jossa väitettiin miehen ja naisen laitettun samaan putkaan kerrottiin, että kyseiset henkilöt olisivat ryhtyneet putkassa sukupuoliyhteyteen ja eräs poliisi olisi katsellut tätä oven tirkistysaukosta. Vaimon kerrottiin sanoneen, että perkele on tuo hullu tuo mies, koska ei tullut katsomaan elokuvaa televisiosta. Eräessä nuoria saksalaisturisteja koskeneessa jutussa kantelu kääntyi tekijöitään vastaan, sillä sitä tutkittaessa havaittiin kantelijoiden itsensä käyttäneen asettaan liian herkästi. Reiska ja Timppa eivät olleet pysäyttäneet saksalaisnuoria heidän ollessaan bensiinivarkaisissa bensasemalla, vaan olivat lähteneet takaa-ajoon ammuttuaan ensin taskuaseella ilmaan bensiiniasemalla. Saksalaisnuorten autoon oli tämän jälkeen ammuttu luoteja ja näistä oli tullut reikiä autoon. Se oli pysähtynyt luotien hajotettua toisen takarenkään. Poliisiasemalla saksalaisnuoret maksoivat anastamastaan polttoaineesta 60 markkaa ja heidät päästettiin jatkamaan matkaa Norjaan. Nuoret kertoivat jatkaneensa matkaansa, koska olivat olleet ampumisesta niin pelästyneitä. Tästä Reiska ja Timppa olivat jyrkästi eri mieltä.

Vakavin kanteluissa olleista syyteistä oli väite erään entisen poliisin viestiohjaajan syyllistymisestä väkisinmakuksen yritykseen ja tästä tehdyn ilmoituksen hävittäminen. Eräs vanhempi konstaapeli asui tuolloin eräällä piirin asemalla ja hänen kotiinsa tuli nainen, joka valitti tulleen poliisikoiran repimäksi ja väkisinmakuksyrityksen kohteeksi. Asiasta kuultu poliisi kertoi muistavansa tapauksen, koska piti sitä ”törkeimpänä pitkällä poliisimiesurallaan”. Kerta ei hänen mukaansa myöskään ollut ainoa, sillä samainen viestiohjaaja oli yrittänyt samaa eräälle kesätyöntekijälle ja tämä oli muidenkin tiedossa asemalla.

Kesätyöntekijäntapauksessa viestiohjaaja oli saanut liftaamassa olleen nuoren naisen kertomuksen mukaan tulemaan hänet kyytiin kertomalla olevansa menossa samaan suuntaan viemään eräälle tulipalopaikalle tarvikkeita. Vähän aikaa ajettuaan he olivat pysähtyneet jollekin koukkauspaikalle eikä miehellä enää ollutkaan kiire mihinkään, vaan hän oli ryhtynyt kaatamaan juotavaa pullosta mukiin. Nainen kieltäytyi juomasta koska haistoi kyseessä olevan alkoholin. Autoon noustessa mies kehotti naista etsimään muonalaatikoita takapenkiltä, jolloin ”mies aivan yllättäen kaatoi istumani etupenkin selkänöjan alas”. Nainen kertoi ryhtyneensä hetken lamaannuksen ja kuolemanpelon jälkeen taistelemaan vastaan huutaen, ettei halunnut. Tähän mies vastasi, että ”haluatpa tai et, mutta minä haluan”. Nainen ei ollut varma, oliko mies maannut hänet oltuaan tapahtuman jälkeen hysteerisessä tilassa, mutta hän kertoi saaneensa tulehduksen, joka tarttui vain sukupuoliyhteydessä. Sekavasta tilastaan huolimatta nainen muisti miehen sanoneen hänelle lopetettuaan ”ei ollut ensimmäinen kerta kun ei vertakaan tullut”. Mies myös uhkasi naista koiralla naisen sanojen mukaan, jos tämä menisi kertomaan asiasta nimismiespiiriin. Matkalla tapahtumapaikalta pois nainen kertoi itkeneensä koko ajan ja jättäessään naisen poliisiaseman kohdalla pois nainen kertoi miehen heittäneen hänen jalkoihinsa 50 markan setelin käskien ostaa uudet sukkahousut. Nainen otti auton rekisterinumeron muistiin, ennen sen poistumista. Poliisit käskivät naisen kertomuksen mukaan tulemaan uudestaan asemalle maanantaina. Sitä ennen nainen näytti eräälle linja-auton kuljettajalle rekisterinumeroa, ja tämä kertoi kyseessä olevan erään potkut saaneen entisen poliisin viestiohjaajan. Kuulustelussa nainen kertoi hänelle todetun, että:

[K]un olen nätti niin sattuuhan sitä kaikenlaista ja että minä olen itse antanut aiheen tahtuneeseen, jolloin Törkkönen on erehtynyt.

Sitten hänelle oli kerrottu asian päätyvän lehtien palstoille ja kaikkien saavan tietää kuten myös tytön vanhempien. Nainen kertoi tämän jälkeen todenneensa, että kai se on parempi luopua. Hän pyysi kuitenkin korvauksia asiasta. Nainen kertoo heidän päätyneen yhdessä 300 markan summaan sen 50 markan lisäksi, jotka mies oli jo aiemmin heittänyt hänen jalkoihinsa.

Asiasta syylliseksi epäillyn viestiohjaajan kertomus on hieman toisenlainen kuin naisella. Hän väitti, että ”tyttö” oli tullut takapenkille ”muodollisesti vastustellen” ja koska tilanteessa ei ollut sen enempää vastarintaa he olivat olleet sukupuoliyhteydessä. Sen lopuksi hän ”laski siemensyöksyn emättimeen eli ’sisään’”. Miehen kertomuksen mukaan nainen ryhtyi vaatimaan autosta noustessa 200 markkaa mieheltä, koska pelkäsi tulleensa raskaaksi. Mies kertoi luvanneensa maksaa 80 markkaa, josta nainen kuitenkin suuttui uhaten mennä nimismiehen puheille. Itkemään ”tyttö” ryhtyi miehen mukaan vasta rahapyynnön jälkeen. Miehen mielestä ”tyttö” suostui sukupuoliyhteyteen pelkästään ansaitsemistarkoituksessa”. Toisessa tapauksessa, jossa samainen viestiohjaaja oli lähennellyt erästä toimistoapulaista, entinen viestiohjaaja kertoi laittaneensa kätensä naisen polvelle eräällä pysähdyspaikalla. Naisen sitten käskiessä lopettaa ja ottaa sen pois, hän oli totellut tätä ja pahoitellut asiaa vielä jälkikäteen. Nimikirjan mukaan viestiohjaajaa ei oltu irtisannottu, vaan hänen toimensa oli muutettu siviilivakanssiksi 1979.³¹⁹ Apulaisoikeuskansleri totesi tässä tapauksessa virkarikoksen näytetyksi, kuten yhdeksässä muusakin tapauksessa.³²⁰

Kanteluista tehtäillut kolmikko oli ryhtynyt suunnittelemaan kanteluista vanhen-
tuvia jutuista 1970-luvun lopussa, koska asiaan ei heidän mukaansa suhtauduttu ”riittäväällä vakavuudella”. Itse Reiska kertoi suhtautuneensa juttujen tutkimiseen riittäväällä tarmolla. Tästä huolimatta hänellä oli vähiten selvitettyjä sekä auki olevia juttuja verrattaessa muihin. Luotosta suhteessa muihin kertoo taas se, että hänellä oli vähiten myös kp-asioita³²¹.

Useat syytetyt olivat myös kertoneet käräjillä, että ”olisisivat he vähemmälläkin tulleet”. Nimismies oli lisäksi saanut useita nimettömiä puhelinsoittoja, joissa oli tiedusteltu, oliko poliisilla oikeus lyödä virantoimituksessa. Tapahtumien ajallinen yhteys oli nimismiehen mukaan selvä, kun hän vertasi sitä ketkä olivat olleet työvuorossa valituksia ennen. Asiassa kuultiin myös Reiskalle sairaslomaa ensimmäisenä tutkintapäivänä kirjoittanutta lääkäriä. ”Kuvatakseni Reiskan tilaa tuona het-

319 R 14/60/82 krp:n arkisto, Krp.

320 Nämä tapaukset olivat R 14/1–3, 22, 24, 26, 36, 40, 60 ja 69/82, Krp:n arkisto, Krp. Tapaukset sisälsivät kaksi pahoinpitelyä, miehen ja naisen sijoittamisen samaan putkaan, takavarikoitujen hirvenlihojen katoamisen, luvattoman vangin lomalle päästämisen, saksalaisturistien jutussa tapahtuneet virkavirheet, ampumisjutun tutkimatta jättämisen, rekivarkauden tutkimatta jättämisen, viestiohjaajan syyllistymisen väkisinmakaamiseen ja ilmoituksen hävittämisen sekä vahingontekorikoksen tutkimatta jättämisen.

321 Ks. tästä pöytäkirjan liite n:o 6: Inarin nimismiespiirin poliisimiehiä koskeva yhteenvedo piirissä vuoden 1981 aikana tehdyistä ilmoituksista, rangastusvaatimuksista, suoritetuista tutkimuksista ja tehtäväksi annetuista kp-asioista.

kenä voisin sanoa hänen vaikuttaneen ikään kuin takaa-ajetulta.” Lääkärille Reiska oli sanonut puolustavansa asiaansa viimeiseen asti ja maininneen jopa aseiden käytön mahdollisuudesta. Lääkäri oli pitänyt Reiskan puheita hätäntyneen ihmisen purkauksena. Hän oli kertonut nimismiehelle puheista, koska pelkäsi Reiskan ärsyttynä toimivan harkitsemattomasti. Reiska oli pitänyt sekä poliisiasemalla että myös lääkärin vastaanotolla suojaliivejä. Tällainen ei ollut piirissä ollut tapana. Lääkäri tulkitsi tätä asiaa todeten, että ”Olettaisin senkin olleen jonkinlaisen tavan ilmaista kuinka hän on varautunut puolustautumaan”.

Aiempi nimismies oli ”voimakkaalla arvovallallaan” kuitenkin saanut pidettyä piirin asiat ”kurissa” huolimatta Reiskasta ja kahdesta muusta innokkaasta tulokkaasta. Tässä ”[n]uoruuden innossaan kolmikko [Reiska, Timppa, Sepi] halusi laittaa kertaheitolla piirin asiat kuntoon ja siinä tapahtui ns. ylilyöntiä, jota [vanha nimismies] ei hyväksynyt”, eräs todistajana kuultu toteaa. Hänen mukaansa tullessaan virkaansa 1976 uusi nimismies oli ottanut erilaisen linjan ja hänen kerrottiin uskoneen asioiden hoituvan puhumalla. Yliotteen saivat nämä yli-innokkaat ja se johti erään asiasta kuullun mukaan ”kaikenlaiseen risaamiseen”.

Kuten jo todettua myös yleisön taholta oli tullut moitteita Reiskan liiallisesta ”virallisuudesta” ja virkaintoisuudesta. Selvästi näkyvillä oleva aseiden kantotapa ärsytti paikallisia erityisesti. Vakavimmat moitteet tulivat kuitenkin liiallisten voimakeinojen käytöstä. Reiska itse vältteli kosketusta piiriin asukkaisiin, ”ettei hänen asemansa poliisina joutuisi ristiriitoihin”.

Mutta oliko laitoksella vallinnut kahtiajako yleisempää? *Huvudstadsbladetissa* kerrottiin maaliskuussa 1982 miten poliisien riitely jakoi Inarin kahteen leiriin.³²² *Lapin Kansassa* ja *Kansan Tahdossa* käytiin asiasta kiivasta väittelyä ja puolustettiin kummankin leirin mielipiteitä.³²³ Ehkä riita siis tarjosi kätevän sijoitusalueen myös paikkakunnalla vallitseville isommille ahdistuksille ja turhaumille? Tästä kertoisi ainakin yksi kanteluista, jossa syytettiin erästä poliisikoiran kouluttajaa siitä, että hän oli kouluttanut koiraansa hyökkäämään asiattomilla komennolla kuten komennolla ”Kola” (joka oli erään paikkakunnalla kommunistiksi tunnetun asukkaaksi nimi).

Historioitsija Maria Lähteenmäen mukaan pohjoisten kirkonkylien kohtalot ovat valtionhallinnon kehittymisen ja murenemisen peilejä. 1990-luvun poliittinen murros ja taloudellinen lama kolhaisivat pohjoisen yhteisöjä erityisen syvästi. Yhteisöt kriisiytyivät, koska niiden olemassaolo oli rakennettu valtion tukimarkkojen varaan, eikä vanhoja yhteisöllisyyden muotoja enää ollut tarvinnut ylläpitää. Tukien yhtäkkiä hävitessä ei enää ollut olemassa vanhoja verkostoja, vaan yksilöt ryhtyivät oireilemaan samaan tapaan kuin Inarin poliisit olivat tehneet jo 1980-luvun alussa.³²⁴ Voisi siis pohtia sitä, alkoiko muutoskehitys jo aiemmin, kuin on totuttu ajattelemaan? Olivathan vanhimmat kantelutkin koskeneet 1960-luvulla sattuneita tapauksia. Ongelmat olivat muhineet yhteisön pinnan alla jo pitkään 1980-luvun alkuun tultaessa.

322 Hbl 21.3.1982 ”Polisbräket delar Enare i två läger”.

323 *Lapin Kansassa* oli artikkeleita asiaan liittyen 11.2., 12.2., 16.2., 18.2., 19.2., 20.2., 24.2., 25.2., 26.2., 5.3., 6.3., 15.3. ja 2.10.1982. *Kansan Tahdossa* juttuja oli 10.6., 30.7., 25.9.1982 ja 6.1.1983.

324 HS 13.12.2002 ”Paikalliset ristiriidat kertovat pohjoisten yhteisöjen häädästä” (Maria Lähteenmäki).

Reiskan itsensäkin kohdalla ongelmia oli ollut jo aiemmin. Hän oli käynyt poliisiopiston kokeilukurssin 1969 ja toiminut ensin Sodankylässä ja sitten Kemissä poliisilaitoksella ylimääräisenä nuorempana konstaapelina. Kemissä Reiska toimi ajanjaksolla 1.10.1969–7.5.1970. Tämän jälkeen hän tuli Inariin 1.7.1971. Miksi välissä oli tauko? Kemissä vartiontarkastajana ollut ylikonstaapeli kertoi omassa todistajankuulustelussaan eräästä tapauksesta. Hän oli ryhtynyt ihmettelemään miksi Reiskaa ei tavoita hänen vartiovuoroillaan.

Niinpä kerran ryhdyin etsimään häntä poliisilaitokselta ja löysin hänet yläkerrasta radiohuoneesta sängyn alle piiloutuneena. Tämä tapahtui luultavasti toukokuun alussa 1970 aamuyöllä kello 2–3 välillä. Tein asiasta yksityiskohtaisen raportin. Käsitökseni mukaan Reiska on saanut sen seurauksena kehoituksen hakea eroa.

Ehkä tässä kiistassa näkyy myös jotain siitä kaksoisstrategiasta, jolla Lapin ihmiset omaan identiteettiinsä ovat suhtautuneet. Toisaalta kerrotaan roiseja monimielisiä juttuja, mutta yhtäältä vaietaan häpeällisiksi katsottavista asioista, kuten esimerkiksi uskonnollisesta hurmosliikkeestä Korpelalaisuudesta.³²⁵

Tapauksessa kuvastuu osuvasti se, miten työ ja työvoima ovat modernin politiikan keskeisiä kategorioita. Työvoimassa eli Reiskassa yhdistyvät toisiinsa ”elämä sellaisenaan” eli hengissä selviytymisenä ja merkityksellinen elämä, joka on itseilmaisun ja politiikan aluetta. Kyse on homogeenisestä mitattavissa olevasta yhteisestä ajasta sekä yksilöllisestä ihmisen ”elämän ajasta”. Työvoiman ongelmallisuus liittyy siihen, että sitä ensisijaisesti määrittävä tekijä on sen kyky tehdä mitä tahansa. Siksi työvoima on kehittynyt historiallisesti valtiiovallan erityisen suojelun kohteeksi ja se on erotettu työtehtävästä. Siksi se on myös niin vaarallista. Juuri itseilmaisun ulottuvuuden limittyminen mitattavissa olevaan yhteiseen aikaan liittyy työvoimaan vaarallisen aspektin.³²⁶ Itseilmaisuuksiin kun sisältyy aina leikin ulottuvuus, josta antropologi Victor Turner muistuttaa seuraavasti:

Konkreettisuutemme, olennaisuutemme on keskuudessamme omassa refleksiivisyydessämme, jopa selkeimmän leikin alueella joissain liminaalisimmissa hetkissämme: leikki on itse asiassa paljon vakavampaa kuin me, länsimaisen puritanismin perilliset, olemme aiemmin ajatelleet.³²⁷

ESIMIESTEN MERKITYS ALAISEN JAKSAMISELLE

Voimakeinojen käytön kulttuurihistoriaa on syytä lähestyä vielä yhden esimerkkitapahtuman kautta. Vanhempi konstaapeli ”Pertsas” toimi 1960-luvun lopulta 1990-luvun alkuun poliisina.³²⁸ Hän sai eron psyykkisten syiden nojalla. Tapaus on esimerkinomainen, koska siinä kuvastuu muutos, joka esimiestyössä on tapahtunut.

325 Vrt. esim. Pursiainen 1999, 74–85.

326 Vrt. Vähämäki 2003, 14–15.

327 Turner 1969, viii.

328 Haastattelu 2.4.2002. Nimi muutettu ja tunnistetietoja vaihdettu.

Pertsä haki poliisikouluun isänsä kehotuksesta 1968 onnistuneesti. Pertsä kertoo tuolloisesta ajasta ja omista tuntemuksistaan sisäänpääsyyn liittyen:

Silloin oli paha työttömyys- ja pula-aika ja sille kurssille otettiin 55 hakijaa. Yhteensä hakijoita oli silloin noin 1500. Emäntä sanoi, että kyllä sinä kovan seulan läpi olet käynyt. Minä ajattelin, että kyllä sitä hyvässäkin seulassakin on reikiä.

Suhde omaan toimintaan värittyä tässä muistelussa negatiivisesti. Itse pitää alenta, jotta muistelijä voisi kestää muistelun aiheuttamat tunneintensiteetit. Oma toimintako muistikuvat mustaa? Pertsä kertoo suhteestaan pidätettyihin seuraavasti:

K: Käyttikö poliisi silloin [1970-luvun alussa] turhankin kovia voimakeinoja joihinkin tiettyihin ihmisryhmiin? V: Kyllä. Esimerkiksi tuolla Rillä jotkut asiakkaat olivat siihen aikaan niin väkivaltaisia, että jos ei käyttänyt voimakeinoja, niin olisi tullut sitten itse hakatuksi. Ykskin oli sellainen asiakas, että sille piti antaa kerran vuodessa selkään. Silloin elettiin sitä aikaa. K: Siis asiakkaat käytti kovempia otteita? V: Asiakkaat sai juuri sellaisen kohtelun, kun he itse halusi. Varsinkin 70-luvulla, kun poliisi meni pitämään järjestystä, niin siinä ei ollut mitään muuta vaihtoehtoa. Ei silloin voinut houkutella tai höynätä. Eikä silloin ollut aikaa pajata ja passata asiakkaita. Juoppojen ja muiden kyytiin ottaminen oli hölmöläisten hommaa, mutta sitä piti tehdä, koska esimiehet vaati tuloksia. Eli mitä enempi oli putkassa yön yli ihmisiä, niin sitä enemmän oli tehty töitä. Silloin oli ylikomisarion mukaan hyvä järjestys, kun kaikki juopot oli kerätty putkaan.

Pertsan kommentti avaa tässä monia tulkintavaihtoehtoja. Ensinnäkin hän tietysti kuvaa tapahtumia omasta kokemusmaailmastaan käsin. Toiseksi hän tekee kuitenkin oletuksen vallinneesta yleisemmästä toimintatavasta. Voimakkaimmin hän silti tulee kuvailleeksi omaa suhdettaan poliisi-instituutioon ja esimiehiin. Tämä voimallisuus kertoo ihmisten yleisinhimillisestä tarpeesta samastua ryhmään. Ambivalenssi eli vihan ja rakkauden tunteiden voimallisuus ja niiden äkilliset vaihtelut suhteessa kohteeseen kertovat myös suhteen traumatisoitumisesta pettymyksien myötä ja tavoittavat jotain tuosta suhteesta itsestään. Esimiehet saavat toimia säiliöinä niille pettymyksille, joita suhteessa oleminen voimaannuttavaan tai lamauttavaan kiinnittymiskohteeseen (poliisi-instituutio) ja siinä turhautuminen (jo lähtökohtaisesti voimallisten positiivisten projektioiden vuoksi), on juuri tälle poliisille aiheuttanut. Esimiehet värjäytyvät tällöin yksinomaan kielteisillä sävyillä:

Minä sitä ihmettelinkin [esimiesten paperityö] ja sanoinkin eräälle poliisille, että minä luulin, että poliisin hommissa työskennellään yhdessä. Se oli kuitenkin niin, että komisariot oli sisällä ja puukko kourassa kahto, että milloin se nuorempi tai vanhempi konstaapeli tekee jonkin virheen. Eli ne käyttäsi sitä, että voisi jonkun potkia sitten pelolle ja niiden tarmo meni kokonaan siihen.

Eräässä toisessa tilanteessa Pertsä kuvailee esimiesten ja alaisten välistä yhteistyösuhdetta kertoen eräästä koulutustilaisuudesta, jossa ministeriön palkkaama luennoitsija kävi luomassa me-henkeä. Tilaisuus sujui Pertsan mielestä hyvin aina siihen asti, kunnes lähdettiin kahville:

Sitten, kun lähetään ruokalaan sinne kahville, niin ei täähän menee muitten komisarioiden kanssa sinne omiin mökkeihinsä kahvittelemaan ja porisemaan. Niin tässä ehtomasti sen olis pitänyt lähteä tän miehistön kans kahville, jolle se on puhunu tästä yhteishengestä. Kun sano, että nyt me lähetään kahville. Niin me lähettiin, mutta ei, kun se oven kiinni pani, niin herrojen kans samaan pöytään.

Pertsan kokemus esimiestyöskentelystä värittyi tätä kautta varsin negatiivisin sävyin. Mitätöinnin voimakuus saattaisi kertoa aiemman samastumissuhteen laadusta:

(...) ja sitten esimiehistä ei saanut minkäänlaista tukea koskaan. Että, kun mulla pitäis olla esimies siellä tukena, kun siinä joutuu ihmisten kanssa olemaan. Että tämän teit hyvin ja tämän voisi tehdä jollain muulla tavalla. Mutta siellä ei koskaan saanut minkäänlaista tukea. Ei mihinkään asiaan. Joltain komisariolta ei voinut kysyä ees paljonko kello on, kun siltä ei saanut selvää vastausta paljonko se kello on. Se oli ihan turha kysyä sen aikasilta komisarioilta mitään. Kyllä ne osas sanoa, että sakotetaanko autoa ja montako päivää se siinä on. Että tällaista jotain nippeliä kysymystä, mutta minkäänlaista tukea ei saanut tähän, että miten ihmisten kanssa pitäis pelata. Siihen ei tullut koskaan minkäänlaisia ohjeita. Sitä ei opetettu koulutuksessa millään lailla. Ne kyllä piti oppia kantapään kautta tämä ihmisten käsittely.

Pahimpana ongelmana oli työnrytmi. Unirytmien siirtymistä ryhdyttiin korjailemaan alkoholin avulla, joka taas saattoi altistaa lisäjuomiselle.

Kyllä se vaikutti se työ. Että kun vuorotyötä tekee, niin ne häviää ne unet. Sitä väsy ja ottaa sitten pikku ryypyn siihen uneen, kun ei nukuta. Sitten ottaa isompaa ja isompaa ryppyä. Kyllä se tuo yötyö siihen vaikuttaa, että kun juomaan alkaa, niin sitä juo viikon sitten. Nuoret miehet juo ja rällää enemmän, kun niillä on sitä intoa ja virtaa siihen.

MODERNIN YHTEISKUNNAN LUPAUS – POLIISIEN TYÖKOKEMUKSEN MUUTOS HYVINVOINTIVALTION AIKAKAUDELLA

YKSILÖLLISET SELVIITYMISTARINAT YHTEISÖLLISENÄ VOIMAVARANA

Millaisia yksilöllisiä selviytymistarinoita ja yhteisöllisiä voimavaroja luoneita tarinoita poliiseilla on? Sitä analysoin seuraavassa keräämiäni haastatteluaineistojen avulla. Narratioita tutkinut Arthur W. Frank toteaa kertomusten ja kertojien ruumiillisuuden suhteesta seuraavasti:

[R]uumis ei ole mykkä, vaan sanaton. Se ei käytä puhetta, mutta synnyttää sitä silti. Sairastuneet, jotka kertovat tarinoita sairaudestaan, eivät ainoastaan kuvaile sairasta ruumiistaan; heidän ruumiinsa antaa tarinoille niiden partikulaarisen muodon ja suunnan. Ihmiset todellakin puhuvat ruumiistaan kertomuksissaan sairauksistaan; vaikeampaa on kuulla tässä tarinassa ruumis synnyttämässä persoonallisuutta.³²⁹

Frankin mukaan jo tarinan kertominen on ilmausta tarinan kertojakokijan dyadisesta ruumiillisuudesta, jossa tarinaa ja ruumillista kokijaa on mahdotonta erottaa toisistaan.³³⁰ Siksi luen seuraavassa tekemiäni haastatteluita narratioina poliisien kokemuksista, joissa he koostavat uraansa itselleen mielekkääksi kertomukseksi ja puhuvat omin sanoin tarinoita omista, heille todellisista, kokemuksistaan. Sillä ei itse asiassa ole analyysin kannalta tässä yhteydessä väliä, onko kyse lääketieteellisesti sairaaksi kategorisoidusta ihmisestä vai ei. Poliisitutkija J. G. Strattonin mukaan poliisit kun ovat jo työnsä luonteen vuoksi alttiita kokemaan vaarallisempia, epämiellyttävämpiä ja kauhistuttavampia tilanteita kuin rivikansalaiset. Nämä kokemukset ovat sellaisia, joissa tavallinen kansalaisen voi olettaa kokevan erittäin voimakkaita ja järkyttäviä tunnekokemuksia. Vaikka lähtöoletukseni ovatkin lähellä konstruktivismia, jossa ajatellaan, että tunteet, joita haastatellut kuvailevat, ovat osa sosiaalista maailmaa, ja niitä rakennetaan niistä puhuttaessa, en kuitenkaan

329 Frank 1995, 27. Suom. IL.

330 Frank 1995, 36.

ajattelle Kenneth Gergenin tapaan, ettei näillä tunteista kerrotuilla tarinoilla olisi mitään niiden kertoiin liittyvää kokemuksellista pohjaa.³³¹

Kokemuksien ja niistä kerrottujen tarinoiden suhteesta antaa esimerkin kahteen tekemääni haastatteluun sisältyneet sanattomat hetket. Eräs haastateltu poliisi oli katkeroitunut pätevyityneenä pitämänsä kollegan työurallaan saaman kohtelun vuoksi. Sanallistaessaan tätä, hän tulee samalla kertoneeksi minkä takia hän itse puhuu asiasta ja miten tuo puhe vaikuttaa tapahtumien häneen jättämiin jälkiin:

Tulee mieleen, että kun aikoinaan Keskusrikospoliisin päällikköä valittiin, niin siihen oli hakemas sellanen mies, että se tunsu tän maapallon lähes kaikki rikospoliisien päälliköt, puhu useaa kieltä, oli pitkän linjan poliisimies, oli hyvä yliopistotutkinto ja toisessaki tiedekunnas tehty pitkiäkin opintoja. Ja järjesti Suomessa esimerkiksi kansainvälisen rikospoliisikonferenssin, missä kutsussa hän ilmotti, että sinne tulee yllätysvieras. Tilaisuus oli Hanasaares ja kun se alko, niin FBI:n päällikkö käveli sinne puhujapönttöön ja sano, että terve. Että hän tulee Yhdysvalloista, Atlantintakaa ja tuo terveiset tänne. Moni ihmettelee, että miksi FBI:n päällikkö on täällä ja sitä hänkin ihmettelee, kun se on ensimmäinen kerta, kun FBI:n päällikkö on Euroopan mantereella. Mutta hän on sen takia täällä, että kun tuo Masa soitti, että viittiks tulla pamlaamaan vähä. Tällaset kyvyt oli kaverilla, niin ei valittu päälliköksi. Sen takia, kun ei miellyttäny Kirkkokatua, vaan oli omia, uusia ajatuksia. Tämmöset kaikki jättää jälkiä ja niihin aina palaa. Ja kun mulla nyt on tilaisuus taas palata niihin.³³²

Toinen esimerkki kokemuksen ruumiillisuudesta ja niiden osittaisesta artikuloitumattomuudesta liittyy tilanteeseen, jossa eräs haastateltu poliisiveteraani kertoi miltä kuolinviestin vieminen tuntui. Ensinnä hän hiljeni, ja hetken vaiti oltuaan liikkui kyyneliin, joita koetti peitellä.³³³

MIKSI POLIISIKSI?

Poliisiksi hakeutuminen sai toimia monelle reparatiivisena fantasiana, jolla koettiin korjata jotain aiempaa erehdystä. Tästä kertoo erään poliisin kertomus siitä, miten hän ryhtyi alun alkujaan poliisiksi:

Olin 52 olympiapoikana täällä sekin oli semmonen hieno juttu, tota vähän kepulikonstilla mentiin läpi, nyt mä kerron ennen kuin mitään tulee, mä kerron vielä yhden historian mistä mun tuli poliisi. Niin mä tein silloin olympiavuotena rikoksen. Mä en oo omenavarkaudessa ollu koskaan, mutt silloin mä tein semmosen valkokaulusrikoksen. Nimitäin mä myin ohjelmia ja meil oli semmonen pieni univormu, pienet taskut ja ei mull ollu mitään semmosta mihin mä oisin rahaa pistäny, mä tungin niitä taskuun. Sillon oli satanen olikse nyt niinku yks marka, mutt oli se seteli ja niitä myin pirusti niitä ohjel-

331 Poliiseja kohtaavista traumaattisista tilanteista ks. Stratton 1978, 1983; konstruktivismista ja sen minuuskäsityksestä ks. esim. Gergen 1991.

332 Haastattelu 4.9.2000.

333 Haastattelu 11.9.2000.

mia. Sit mä rupesin katsomaan ni multa puuttu seitsemän, seitsemän sataa markkaa siitä sitten. En tiä mitä se nykyrahass olis, mutta ei se mikään niin suuri summa olis ja mä olin synkkänä ja satuin olemaan stadikalla sillon ku siel oli jalkapallo-ottelu, miss Suomi ja Itävalta pelasivat. Ja tota mä olin synkeessä niist, kun mä olin laskenu, että tappiota tulee ja se tulee kaikki mun piikkiin. Suomi meni johtoon siinä yhdessä vaiheessa kolme-kaks ja ohjelmalehtiset lensi ilmaan, niin sillon tota paholainen houkutteli mut syntiin ett jaa-ha minäpä jäänkin tänne vähän jälkeen ja kerään niitä puhtaampia. 21 minä löysin niitä ja pääsin, palautin ohjelmat ja tilitin niistä myydyistä. Niin näin minä sain siitä voiton itselleni. No joo, tää oli tällönen alkuanekdootti. Ja sit sen takia mun piti sitten antautua sellaselle alalle missä voin korvata sen.³³⁴

Lainauksesta on selkeästi luettavissa tarve korjata tehty vääryys asettautumalla yhteiskunnallisen ”hyvän” palvelukseen, jolloin syyllisyys teosta lievittyi.

Mutta joskus joudutaankin tilanteeseen, jossa ei tällaista missiota kyetä toteuttamaan. Tekemissäni 54 poliisihaastattelussa aiemmin vallinnut esimies-alainen solun kautta tapahtuvan työhönopastamisjärjestelmän kaksinainen luonne nousi esille juuri tässä yhteydessä. Monesti se oli parasta, mitä tuoreelle poliisikokelaalle sattui:

Sillon oli hyvin jännä systeemi, josta nyt on osittain luovuttu ja huono, että on luovuttu. Silloin, kun minäki menin rikostutkijaks nuorena miehenä, niin sillon oli semmonen systeemi, että nää vanhemmat poliisimiehet käsitti sen, että sitä ei opita, kuin sitä teke-mällä. Ei nää poliisioppilaitokset, kun ne esittää sen teorian, mutta käytäntö täytyy oppia. Sillon oli sellanen systeemi, että kun nuori mies tuli taloon, joko entinen poliisi tai mistä tahansa tuli, niin oli pari-järjestelmä, että mä sain ns. vanhemman parin. Semmonen jota joutu seuraamaan ja katsomaan, että mitä se tekee ja auttamaan häntä (...) Se oli varsin opettavaista ja mullakin oli onni siinä, että mä sain semmosen vanhemman parin, joka sano heti, että ole nyt tarkkana. Kaikki hommat, mitkä tähän kuuluu, niin mä näytän sulle kerralla. Että seuraavalla kerralla teet sen itte. Siinä sai olla todella tarkkana ja työ teki-jäänsä opetti.³³⁵

Mutta monesti lähiesimiehen kyseenalaiset toimintatavat sitoivat yksittäisen poliisimiehen häneen kyseisen poliisikokelaan subjektivaatiokeinoja vähentäen kuin antiikin patronus-klientti systeemissä.³³⁶ Vaikka kyse olisikin ollut jostain pienemmästä asiasta, se saattoi värjäytyä ahdistavan alistavana ja tuntua hyväksikäytöltä.

Kun oli poliisilakko, niin kansalaiset elivät kiltisti. Ei tapahtunu rikoksia. Sit mä rupesin kirjoitteleen erilaisia riimejä ja sit niitä riimikutsuja tuli joka puolelta. Järjestyspoliisinkin puolelta tuli runopyyntöjä. K: Käyttikö joku joskus virka-asemaansa väärin? V: Kyllä. K: Miten sitten toimittiin? V: Ei mitenkään. Kaks esimiestä on semmosta ainakin, että en yksinkertaisesti jaksanu sitä ymmärtää. Ne oli just niitä esimiehiä, jotka hääräsivät niissä

334 Haastattelu 18.4.2001.

335 Haastattelu 30.8.2000.

336 Tämän ajatuksen vahvisti keskustelu, jonka kävin asiasta erään rikosylikomisarion kanssa hänen haastattelunsa jälkeen.

ulkopuolisissa suhteissa. Kyllä mun täytyy sanoa, että joskus oli erittäin härskiäkin touhua ja yhtenä vuotena poliisien päivä sattui Kalevalan päiväksi ja mun sillonen päällikköni pyysi, että mä kirjottasin hänelle puheen. Mä kirjoitin sen ja kun oli Kalevalan päivä, niin mä kirjoitin siihen lopuksi, että .. ovi kotoinen lukitse. Helsingin Sanomis oli isoin riimein, että poliisi käy Kalevalan riimein asunomurtojen kimppuun. Että Ananias Käätä hersytti siellä tämmösen kirjottamansa runon. Toinen oli, kun Pajamäen Kopis oli näistä herroista, jotka kuuluu siihen isännistöön. Siihen aikaan siellä kävi vain tämmönen pankkiauto, että sit kun ne saivat ne toimitilat sinne. Pitkän kronikan hänelle, kun hän sanoi, että mitä siihen vois tulla. Vuosia sen jälkeen hän halusi esitellä mut pankinjohtajalle, niin se runo oli kirjoitettu hienoilla goottilaisilla kirjaimilla ja sit oli mun esimieheni nimi siinä alla. Olis voinu vetää jutun joistain tekijänoikeuksista, että eihän se näin ollut tarkoitettu.³³⁷

Eräs toinen haastateltu jopa spekuloi asian yhteyttä erään kollegansa itsemurhaan todeten:

Ainaki joissain tapauksissa se saattaa perustua tähän suosikkijärjestelmään. Että syrjäyty tästä systeemistä. Niin kun tämäkin, joka mun kanssa oli ja tappo itsensä, niin se oli hiton fiksu kaveri. Se oli käyny, oliko se 7-luokkaa käyny, joka oli siihen aikaan parhaita. Sitte se oli upseeri ja sitten se ei päässy mihinkään. Se oli tällä alimmalla portaalla.³³⁸

Kolmas haastateltu veteraani muistelee kyseistä asiaa seuraavasti:

Että se suosikkijärjestelmä oli yleistä. Jonkun miehen hoteista ei päässy koskaan kouluun, koska oli epäsuositettu. Semmoset, jotka ei olleet tällasia, kun kettufarmiks sitä sanottiinkin. Että ne jäi sinne sitte jälkijättöön. Oli tämmöset sukulaisuussuhteet ja muut.³³⁹

TYÖVAATETUS SOSIAALISENA PERUUKKINA

Myös poliisien työvaatteilla on suuri psyykinen merkitys. Ne suojaavat poliisien minuutta, ja helpottavat toimintaa yhteiskunnassa, koska ne toimivat eräänlaisena yhteiskunnallisena ”peruukkina”. Peruukin ajoittaisen symbolisen riisumisen tarpeellisuutta voi ajatella yhteisöllisenä merkitystuotantona, jossa luutuneita merkityksiä elävöitetään purkamalla niihin liittyviä itsestäänselvyyksiä uusilla merkitysisällöillä. Sosiaalisen peruukin idea tulee alun perin yhteiskuntatieteilijä Michel de Certeau’lta.³⁴⁰

Eräs haastateltu poliisimies tulee sivunneeksi työvaatetusasian tärkeyttä kertoessaan alainen-esimiessuhteissa tapahtuneista muutoksista:

337 Haastattelu 18.4.2001.

338 Haastattelu 12.4.2001.

339 Haastattelu 12.4.2001

340 de Certeau 1984, 24–28.

Hänen edeltäjänsä taas oli semmonen, joka otti itseensä kovin ja kun hänen luokseen minäki yhdistysasioissa menin, vaikka olin etukäteen sopinut, että tuun kysymään jotain asiaa, niin, kun hän näki meikalaisen, niin sano, että mitä nyt taas. Se ei ollu mitenkään hyvä aloitus sille keskustelulle. 50-luvulla oli niin, että lähetettiin kotiin hakemaan solmiota ja jotain muuta. Että metsästysasu ei kelvannu. Aina oli puku ja solmio.³⁴¹

Toinen haastateltu poliisiveteraani taas kertoo siitä, miten yhteisölliseksi tulkittava pukeutumiskoodi jäi veriin työuran jälkeenkin:

Se oli ihan sama kuin vaatetuksessa. Sillon rikospoliisissa, kun mä olin ja koko sen ajan, kun mä Malmille tulin, niin siellä oli kerran viikossa tai joka toinen päivä, niin esittely, sen virallinen nimi oli, sanottiin apinanäyttelyksi. Sillonkin mentiin sinne yhteen käytävään ja siellä putkas olevat kundit tuotiin esiteltäväks. Sit kun esittely oli loppu, niin apulaispäällikkö seiso vieressä ja piti olla valkonen paita ja solmio ja pistooli ja muistikirja ja kynä piti olla kädessä. Esittää, että ne on mukana. Eli se oli niin virallista kaikki. En tiedä onko sitä tapahtunu enää viime vuosikymmeninä. Ainaki vaatetus on aivan vapaata nykyisin. Sillon piti olla tosiaan puettu; paitsi yövuorossa se oli vapaampaa, kun piti koluta missä tahansa. Mutta päivävuorossa se perusteltiin sillä, että koska sitä joutu hienoihinki paikkoihin menemään. Muutamat kaverit kerto olleensa jopa Presidentin linnassa keikal-la. Sit kun ravintoloissa, missä istuimme ja missä oli ministereitä ja muita, niin se piti olla tip top puettu. Mut sit se vapautu. Mä oon niin vanhoillinen. Mä en osaa Helsinkiin lähtyä, jos en laita pikkutakkia ja kravattia kaulaan. Se on jääny niin veriin.³⁴²

Eräs poliisimies taas kertoi haastattelussaan, miten hänen henkilökohtainen toimintansa asiassa oli muuttamassa pukeutumiseen liittyneitä yhteiskunnallisia käytänteitä ja todellisuuden koodaustapoja. Hän sekoitti koodit palatessaan lomilta uudenlaisessa julkilausumattomasti kielletyssä ilmiässä, viiksissä:

No sillon tullaan semmoselle alueelle, joka koskee minua, koska se oli niin naurettavaa se 50–60-luvun henki, niin konservatiivista poliisilaitoksella, että kun mul oli 60-luvun alusta lähtien, niin mulla oli otsatukka. Siisti, lyhyt, mutta otsatukka, niin mulle tultiin sanomaan, ett oikeen mikä se tommonen muoti on, ett sitä katso taas Marlon Brando-muotia. Sanoin, ett se on vain yksinkertaisuuden vuoksi. Että mun ei tarvi sitä kampailla. Siis toi herätti pahennusta, ett yks komisario tuli vähän suorastaan vittuilemaan siitä. (...). Sit tapahtu katastrofi, että koko poliisilaitos tuntu jähmettyvän ja pidättävän hengitystä, kun mä tulin 68 kesälomalta ja mulla oli aina kesälomalla parta. Ja nyt mä en sit ajanutkaan viiksiä, vaan mul oli sellaset meksikolaisen rosvon tällaset viikset ja mä istuin tyyneesti siellä mun huoneessa, niin kuulustelin jotain ja päällikkö meni ohii ja sano, kato hah, hah. Ne naureskeli yhen päivän, mut kun ne huomasi, ett mä en ajakaan niitä pois, niin sehän oli kuule. Se oli kova pala niille. Että mitä tolle T:lle tehään. Ja kun mä menin esimerkiksi poliisikanttiin niillä viiksillä, niin sit tuli haudan hiljasuus. Siis kaikki tuijotti. Se tuntu naurettavalta, mut niin se oli. K: Jotkut on kertonut, että jos oli pikkuta-

341 Haastattelu 16.3.2001.

342 Haastattelu 25.10.2001.

kissa nahkapaikat, niin se piti lähteä vaihtamaan. V: Joo. Se oli paljon mahdollista ja aika aikasessa vaiheessa mä jätin solmion käytön, ett mul oli siisti poolopaita. Mut mulla oli sellanen suoja, että 60-luvun alussa mä rupesin saamaan mainetta (...).³⁴³

Ulkopuolelta tulevien valmiiden kulttuuristen koodien lamaavuudesta antaa esimerkin eräs talousrikostutkijana toiminut rikosylikonstaapeli, kun hän kuvailee uransa alkuvaiheita:

Hyvin konkreettinen ja sanotaanko hapan kokemus oli, että kun meni, kun oli kaks viikkoa ollu Kallion poliisiasemalla töissä ja mut vietiin Tennispalatsiin, missä oli poliisin autovarikko ja siellä oli Tarmo-niminen ns. poliisin autoinsinööri, joka sano mulle, että poika, lähetään ajelemaan kaupungille. Jollonka lähetettiin ajelemaan sellasella Moskwitsh Elite -autolla kaupungille. Ei mulle sanottu, että minkä takia sä ajat sitä Mossea siellä kaupungilla. Minä ajoin siellä semmosen puolen tunnin reissun ja kun tultiin takasin, niin tää Tarmo veti paperin taskusta ja kirjotti mulle poliisiauton kuljettajan tutkintopaperin. (...) Sitten vanhemmat vanhemmat miehet teki mulle semmosen jekun, että ne pani mun silloisen piirin päällikköä kuljettamaan vanhalla Volga-merkkisellä poliisiautolla. Poliisin koulutukses oli laitoksen henkilökuntaa mukana, jotka sano, että kaikki poliisilaitoksen sisällä ovat sinuja komentajaa lukuunottamatta keskenään. No minä pidin tämän opin mielessäni ja kun piirin päällikkö tuli, niin avasin etuoven hänelle ihan siitä sivusta vaan ja hän paukautti sen silmille kiinni takasin ja meni takapenkille istumaan. Ja kun kysyin, että minne oot menossa, niin hän alotti heti kauhean ärjymisen, että koska oomme tehneet sinunkaupat. Mä sanoin, että ei koskaan, mutta kun Johan Rinne oli opettajana, niin hän sanoi, että laitokses oli kaikki keskenään sinuja. Kuule poika, että täällä häntä ei sinutella. Että pidä mielessäs ja sen jälkeen mä vein hänet komentajan luo Espalle. Kun hän tuli sieltä takasin, niin komentaja kutsu mut sitte puhutteluun ja sano, että mun ei tarvi sitte enää piiripäällikköä kuljettaa.³⁴⁴

Kaikissa näissä arjen historiallisia käytänteitä kuvaavissa lausunnoissa esiin nousee tapa ylläpitää yhteiskunnallista peruukkia arjen selviytymisstrategiana. Se voidaan nähdä myös yksilöllistä ja yhteisöllistä limittävänä sosiaalipsykologishistoriallisena ilmiönä. Tällä tavoin ajateltuna sosiaalinen peruukki ilmiönä lähentyisi käsitteenä psykologista defensiää. Pukeutumiseen liittyneen koodiston ylläpitämisen voidaan tässä käsitteellistää toimineen ryhmän restauratiivisena minäsymbolina.

Pukeutuminen toimi arjen jatkuvuutta puolustavana yhteisöllisenä ympäristökokemuksena yksilöiden psyykeiden tasolla, joka minäkokemusta suojaavana asiana vapautti psyykkistä energiaa muihin asioihin. Kyse on jatkuvuudesta ja kerroksellisuuden luomisesta suhteessa arjen tapahtumiin. Psyykkisellä suojalla on tässä tapauksessa ulossulkevaa jatkuvuutta säilyttävänä asiana ulkoista muutosta torjuva funktio. Suoja toimi yhteisön traditionalismia suojaavana asiana yhteisöllisellä tasolla ja ehkäisi yksilöllisen liikkumatilan syntymistä yksilötasolla.

343 Haastattelu 25.10.2001. Haastateltavan nimi muutettu.

344 Haastattelu 4.9.2000. Autoinsinöörin nimi muutettu.

Konkreettisena muutosvaatimuksena edellä lainattujen yksittäisten poliisimiesten muistoissa omista kokemuksistaan tämä sosiaalinen ryhmäilmiö, ”peruukki”, näyttäytyykin historiallisesti rajoittavana ja ahdistavana kokemuksena. Jos esimiesten suhtautuminen asiaan oli kategorisesti torjuva, kuten näiden poliisimiesten kohdalla oli, saattoivat asiaan liittyvät tunnelataukset toimia tuottaen negatiivista latausta suhteessa yhteisöön.

TYÖN MERKITYS

Työn merkitys korostui haastatteluissa. Eräs veteraani totesi omasta poliisiudesta seuraavasti:

Oon joskus pohtinu, että mitä muuta olisin voinu tehdä, kuin olla poliisi. Mä en oo vielä siihen keksiny, että mitä muuta olisin voinu olla kuin poliisi. Olen poliisiyön ohella saanu viljellä omaa kotitilaa terveyden puutteis ja oon saanu olla mukana harrastuksissa, mut kyl se poliisin työ, niin kyl se on mulle ollu semmonen, että en voi nostaa sen tilalle muuta, mitä olisin voinu tehdä. Ja kun se terveys ei riittäny siihen ihan loppuun saakka, niin se oli aika kova paikka, kun sanottiin, että nyt se loppuu.

Työ merkitsi haastatelluille poliiseille paljon. Monet kokivat eläköitymisen vaikeana. Yhteisöllisyys oli asia, joka heille jäi mieleen positiivisena muistona poliisi-työstä.³⁴⁵ Joskus jutut kuitenkin kuormittivat liikaa. Eräs veteraani kertoi erästä isoa tutkintaa koskien myöhemmin tapaukseen palaamisen kirjoittamalla toimineen hänelle mahdollisuutena kirjoittaa itsensä ulos jutusta.

Työn merkitys näkyy myös erilaisissa tyyppiteltyissä poliisihahmoissa. Erilaisia poliisityyppejä voidaan erottaa useita, vaikka täysin puhtaasti yhtäkään tyyppiä ei oikeasti ole olemassa:

1) ”Sukuvikapoliisi”

On monia ammatteja, joihin tulee helposti tällainen sukurasite (...) jos esimerkiksi isä tai muu sukulainen on ollu poliisi, niin siinä syntyy sellanen kontakti, että se ammatti ei oo niin vieras. Se ei tunnu niin kummalliselta kuin muuten. (...) Tää sukurasite tekee sen, että ne jollakin lailla saa otteen siitä työstä ja sen henkisen ilmapiirin nopeammin kuin muut.³⁴⁶

2) ”Sakarias Nyhtänköljä”

345 Tällainen kuva on hahmotettavissa haastatteluaineistoistani. En väitä sen olevan täysin kattava, mutta jotain yleisempää kohti se vihjaa ilmenemällä haastatteluissa lähes identtisinä vastauksina eläköitymisen ja työn merkitystä tiedusteltuani haastateltavilta poliisimiehiltä.

346 Haastattelu 30.8.2000.

Eräs haastateltu poliisi kertoo tällaisesta tyypistä seuraavasti:

Mutta sitte, kun oli tällasia Sakarias Nyhtänköljiä, jotka oli nilviäisiä. Joilla oli se, että kyyllättiin joko ylitöitten haittoja tai vastaavia tai sitten keksittiin sellasta tekemistä, että se teki siitä vuorosta raskaan.³⁴⁷

3) ”Sodan jälkeen kymmenen parasta painikisoista”

Tämä on maskuliininen kaiken toiminnallistava malli, jonka mukaisesti ongelmat ratkeavat voimankäytöllä. Tapa on perua maatalousyhteiskunnan kunniakäsittesestä ja siihen sisältyvästä vanhasta voimiennäytön kulttuurista, mutta se on saanut uusia muotoja ns. varustelun myötä poliisitoimen teknologisoituessa, ja erilaisten laitteiden määrän kasvaessa. Tyypin on sinänsä tarpeellinen tarvittaessa, mutta voimankäytön pitää aina olla harkinnanvaraista ja tarkkaan suunniteltua sekä mentoroitua tarkan sotapäivä- tai tapahtumapäiväkirjan kautta.³⁴⁸

4) ”Kutsumusammatti”

Poliisiksi ryhtymisen taustalla on vaikuttamassa reparaatiivinen toive. Halutaan korjata jokin vääryys, joka on havaittu. Tällaisen motiivin omaava poliisimies voi turhautua huomatessaan, että asioiden muuttuminen on monesti hidasta, eikä muutos aina tapahdu haluttuun suuntaan. Eräs haastateltu veteraani kertoo seuraavasti poliisiksi ryhtymisestäään:

Olisin minä postiinkin päässyt sitte, mutta toisaalta minä oon ollu uskossa jo vuodesta 38 lähtien ja täällä sisällä, niin Jumala puhutteli, että sinne menet. Ja sinne menin. (...) Kutsumus, joo. Että mä olin postissa kolme päivää ja sitte täällä näin sano, että ei oo oikein. Ja tänä päivänä vielä Jumalaa kiitan siitä, että tuli tämmönen johdatus. Se oli aivan selvä johdatus.³⁴⁹

5) ”Ajautuja”

Päinvastoin kuin kutsumusammattiksi itselleen oman uravalintansa rationalisoinut poliisi kutsuu osa haastatelluista poliisimiehistä itseään ajautujiksi. Erään haastatellun poliisin mukaan lähes kaikki ovat ajautujia. He ovat ryhtyneet poliisiksi omasta mielestään vahingossa. Tavallinen tarina on se, että tällainen poliisi on ensin tehnyt jotain muuta työtä, jossa ei ole viihtynyt sen raskauden tai tylsyyden vuoksi. Hän on tullut ”kokeilemaan”, miltä poliisina toimiminen tuntuisi. Tähän ryhmään kuuluvat ”pystymetsästä” alalle tulleet. He ovat ryhtyneet poliiseiksi ilman minkäänlaisia pääsykokeita aikana, jolloin se ennen poliisikoulua vielä oli mahdollista.

347 Haastattelu 4.9.2000.

348 Ks. esim. Lauhakangas & Vuoristo 1991, 29–32, 51–54.

349 Haastattelu 13.3.2002.

Eräs haastateltu kuvaa ajautujien määrää seuraavasti:

Eli pidän naurettavana sellaista väitettä, että se olis joku kutsumusammatti. Mä en tunne ketään, jolla jotain ihmeellistä kutsumusta siihen olis. Sinne jollakin tavalla ajaudutaan ja sitte ruvetaan viihtymään ja sitten jäädään.³⁵⁰

Toinen veteraani kuvailee omaa poliisiksi tuloaan seuraavasti:

Imatralla oli niihin aikoihin kovasti työttömyyttä ja minä olin Puumalassa tietyömaalla talvella. Siellä oli lunta paljon ja maa oli roudassa ja jäässä. Siellä rautakangella ja jonkin verran räjäyttämällä kantoja poistettiin ja ei ollu näitä nykyajan koneita sillon. Väkeä siellä oli paljon töissä ja eräs työkaveri minulle sano, että jos olisin yhtä nuori mies kuin sinä olet, niin minä lähtisin poliisiksi. Minä en ollu sitä ennen semmosta kuvittelukaan.³⁵¹

350 Haastattelu 30.8.2000.

351 Haastattelu 10.4.2001.

II

SUUNNITTELU- JÄRJESTELMÄ

POLIITTINEN ELIITTI JA POLIISIEN IDENTITEETTIN TUOTTUMINEN PITKÄLLÄ 70-LUVULLA

Alistettujen traditio opettaa meille sen, että 'poikkeustila', jossa elämme, on sääntö.¹

POLIISI JA KANSALLISEN THEMIXSEN ROMAHDUS

Seuraavaksi tarkastelen Suomessa vallinnutta poliisikulttuurista 1970-lukua poliisimiesten oman kokemuksen ja sen tuolloisen yhteiskunnallisen tuottamisen valossa. Käsitteellistyksellä poliisikulttuurinen 70-luku ja sen muutos ymmärrän sitä ryhmadynaamista vuorovaikutussuhdetta, joka aiemmissa luvuissa määritellyn poliisikulttuurin ja laajemman yhteiskunnan välillä vallitsi 1960-luvun lopulta aina 1980-luvun puoliväliin asti. Kutsun 1970-lukua pitkäksi, koska se oikeastaan alkoi historiallisena jaksena vasemmiston vaalivoitosta 1966 ja päättyi vasta 1982 silloisen presidentin Urho Kaleva Kekkonen virkaeroon. Ajattelen tässä suhteellisen yhtenäisenä esittämäni ajanjakson omaavan sellaisia yhtenäisiä kansallisen ahdistuksenkäsitteilyn piirteitä, joiden kautta sitä voi ymmärtää seuraavassa esittämälläni koavalla tavalla.

Väitän, että käsillä olevaa ajanjaksoa leimasi kansallista yhteisöä koskien suomalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla läpilyönyt suunnitteluideologia, siihen liitetty ajatus tehokkuudesta² sekä yhteiskunnan vasemmistolaistumiseen liittynyt ajatus jatkuvasta edistyksestä³. Tämä järjestelmä heijastui poliisien toimintakontekstina myös poliisikulttuuriin. Tietoisia toimintakäytänteitä ja alitajuisia rakentumista limittävänä nämä yhteisölliset toimintatavat muodostuivat poliisimiesten kulttuuriseksi toimintarakenteeksi arjen toiminnassa ja heijastuivat vuorostaan poliisin asiakaskontakteissa takaisin yhteiskuntaan.⁴ Näen näiden erilaisia yhteiskunnallisia ryhmiä yhteen liittävien käytänteiden poliisien osalta olevan siis dynaamisessa ja takaisinkykevässä vuorovaikutussuhteessa muun yhteiskunnan kanssa.⁵

1 Benjamin 1989, 181.

2 Hankonen 1994.

3 Rentola 2005, 142–147.

4 Ymmärrän toki, että tässä on kyse yleistävästä käsitteellistyksestä, joka saattaa tehdä suhteen kompleksisuudelle myös vääryyttä. Ihmisten psykologisen toiminnan systeemisestä käsitteellistämistä ks. kuitenkin esim. Zagier Roberts & Obholzer 1994. Toiminnan muuttumisesta tavaksi ja rakenteeksi ks. Heiskala 2000. Asiakaskontakteissa ilmenneitä suhteita voisi myös lähestyä tiedostamattoman tyyli-käsitteen avulla. Tästä ks. Colebrook 2002, 51–71.

5 Mingers 1995; Maturana & Varela 1980.

Tätä tyyppillisyyden edustavuutta ilmentää kansallisen viitekehyksen kannattelun poliiseille tuottama affektikokemus ja tuon kokemuksen osittainen kieltäminen tutkimuksen aikajaksolla. Kielto toimi poliiseilla yhtä aikaa kansallisen sivilisointimission energisoijana että myös sitä suojaavana defenssinä. Tämä saattoi tuottaa osin hallusinatorista hahmotusta suhteessa kansalliseen tilanteeseen, koska ristiriitaisia tunteita tuottavien elementtien olemassaolo saatettiin kieltää ja toimia aivan kuin niitä ei olisi ollut olemassa. Olennaista on tässä pohtia sitä, oliko tapa kansallisessa systeemissä yleisemmin vallitseva, jolloin voitaisiin ryhtyä puhumaan sen kollektiivisesta rakenteistumisesta. Spivakin mukaan ryhmänsä tyyppilliset edustajat (tässä poliisit) kantavat merkkejä tästä ulosmittausprosessista, jossa juuri kyseessä olevalle kulttuurille tyyppillinen ihmisihanne luodaan ja sitä ylläpidetään sulkemalla siitä joitain piirteitä ulos.⁶

Keskeisin poliisikulttuurista muutosta kokonaisuhteiskunnassa tuottanut ilmiö 1960- ja 1970 -lukujen taitteessa oli poliisien toimintaa ohjanneen kansallisen kokemistavan liian nopea suhteellistuminen yhteiskunnassa. Koska historialla pois-painettunakin kuitenkin on aina muistinsa historiallisten toimijoiden psykofyysisissä kokemuksissa ja tätä kautta myös heidän elämäkokemusten sieluttuneissa poimuissa⁷ voidaan myös 1980-luvun alun poliisikulttuurisia tapahtumia lukea tässä tarkastelussa olevaan ilmiöön suhteuttaen. Siksi tässä käsillä olevaa aikaa voidaan kutsua poliisikulttuurin osalta pitkäksi 70-luvuksi.

Väitän, että poliisien yksilöllisissä kokemustodellisuuksissa yhteisesti hellimä ja heidän toimintaansa ohjannut kansallisen järjestyksen illuusio⁸ sai uusia ulottuvuuksia 1960- ja 1970 -lukujen taitteessa. Seurauksena oli poliisimiesten todellisuuskäsityksien traumatisoituminen, kun pyhinä pidetyt kansalliset perusarvot tuntuivat liudentuvan yhteiskunnassa. Psykkistä jatkuvuutta kantaneet merkitykset joutuivat liiketilaan sekä uudelleen määrittelyn kohteeksi 1970-luvun alussa kun Neuvostoliiton kasvava kiinnostus ja sen konkretisoituminen oli havaittu.⁹ Siksi on en-

6 Spivak 1999, 4, 6, 9, 30, 33, 35, 49, 52–53, 66–67, 85; käsitteestä ks. Laplanche & Pontalis 1985, 166–169. Termi on alun perin Freudilta. Ks. ”The Neuro-Psychoses of Defence” tekstiä vuodelta 1894, Freud 1974, 43–61.

7 Deleuze 1993, 23, 34–35, 60; Colebrook 2002, 53–57, 68–69. Asiaa voisi käsitteellistää Winnicottin siirtymätilan käsitellä tai Kristevan semioottisen khoran käsitellä. Näistä ks. Kristeva 1974. Kristevan semioottisen khoran voisi ajatella tarkoittavan kielestä riippumatonta ruumiillista olemisen yksinäisyyteen liittyvää merkityksenmuodostusta. Marja Tuominen kirjoittaa Kristevasta seuraavasti: ”Kristevan omaa *khora*n käsitettä ei ole helppo kiteyttää mihinkään määritelmään, joita hänen metaforinen ja merkitysten väleissä risteilevä kielensä näyttää pakenevan. Sikäli kuin olen ymmärtänyt, kysymys on siirtymisen tilasta (lapsen) semioottisesta (esikielellisestä, nimeämättömästä) tilasta symboliseen (kielen, nimeämisen) tilaan – tai oikeastaan siirtymiselle tilaa antavasta tilasta: kohtaamisen tilasta, jossa ’subjekti luodaan’, tilasta jossa ulkopuoli ja sisäpuoli eivät vielä erotu toisistaan, eivät myöskään äärellinen ja ääretön, reaalin ja symbolinen mutta joka synnyttää erottumisen edellytykset. Myös Kristevalle *khora* näyttäisi siis olevan jonkinlainen ’vastaanottava olevainen’, joka sekä säilyttää ja sulauttaa yhteen että erottaa, luo ja muuttaa.” Tuominen 2002.

8 Ks. esim. Winnicott 1971, 3–23 tai radikaalimpaa näkemystä edustavaa Laing’ia 1971, 43–53. Ks erityisesti myös Alford 2002, 40–48; Watts 1966, 88; ks. myös Maturana & Varela 1980, 1993; Siltala 1989, passim.

9 Illuusiottomuudesta ks. Wheelis 2000, 13–20; traumatisoitumisen tuottamasta derealisaatiosta ks. Farrell 1998. Konkreettisesta muutoksesta vuosikymmenen taitteessa ks. Rentola 2005, 69–75.

sin kysyttävä, mitä romahduksen jälkeen tapahtui ja sen jälkeen voidaan pohtia miten asia mahdollisesti ilmeni 1980-luvun alun tapahtumissa? Yhteiskunnallisten valtakeskittymien suhdetta poliisikulttuurin yhteiskunnalliseen tuotantoon on siksi tutkittava tarkasti ajallisesti kontekstualisoitujen empiiristen aineistojen lävitse.

Lähtökohta ajatukselle lähestyä 1970-lukua juuri tällä tavoin syntyi kun eräs haastattelemani entinen talousrikostutkija totesi minulle:

(...) vuoden –78 Saloran jälkeen on tapahtunut muutosta parempaan suuntaan, että me ei enää päästetä kuin koira veräjästä. Että kun vertaa vähä aikaisempaan hommaan, niin siinä on semmonen muutos tapahtunu, että semmoset Kekkos-ajan toilaukset ja muut, niin vanhaan aikaan ne ei olis ees tullu julki tai minkään poliisitutkinnan kohteeksi. Joskus 60-luvulla saatto sellanen skoijari selvitä ilman minkäänlaista seuraamusta, joka nyt saisi vankeutta. Tossa mielessä se on muuttunu ja tietysti herää kysymys, että mistä syystä.¹⁰

Kuitenkin vasta voimien kamppailuna nähtävien valta-asetelmien analyysin jälkeen on mahdollista päätellä, millä tavoin poliisit tässä suhteessa rakentuivat kokeviksi toimijoiksi sekä miten muutos toimijuudessa ohjasi tulevaa laskostuessaan tapahtumien muistoiksi poliisien mielissä.¹¹

MUISTOJEN AKTIVOITUMINEN: SOINEEN KANSALLINEN HÄTÄHUUTO

Liikkuvan poliisin päällikkönä sodan jälkeisessä muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa toiminut Valentin Soine aktivoitui kirjoittamaan muistelmansa juuri 1960- ja 1970 -lukujen taitteessa. Soineen kommentit menneestä ja niiden ylilatautunut kieli kertoo historiatietojensa lisäksi myös kirjoitusaikana ajankohtaistuneista ristiriidoista ja niihin suhtautumisesta. Luen seuraavassa Soineen muistelmia Georges Bataillen yhteiskuntateoreettisten ajatusten lävitse. Sen mukaisesti ajatellen, että Soineen kommentteja voi lukea ristiriitana yhteiskuntakokonaisuutta häiritsevien heterogeenisten yllykkeiden (uusi yllätyksiä tuottava nuoriso, jonka identiteettityön tapaa ei vielä osattu kategorisoida se tällä tavoin homogeenisoiden ja kansakokonaisuuteen integroiden) ja yhteiskuntaa homogenisoivien voimien (eli kansallisen kiinteätä identiteettiä tuottavan ajattelutavan) välillä.¹²

Bataillen mukaan yhteiskuntien sosiaalisen organisoitumisen infrastruktuuri on kahden toisiinsa kietoutuvan elementin tuottamaa. Yhteiskuntiin sisältyy aina sekä niiden homogeeninen puoli, että myös heterogeeninen puoli, joka sisältää kaiken sen, mikä suljetaan homogeenisen ulkopuolelle. Homogeenista ulottuvuutta yhteiskunnassa kuvaa esimerkiksi jokapäiväinen arkinen työnteko, jossa mennään työpaikalle vanhan tottumuksen mukaan pohtimatta sen tarkemmin syitä työpaikalle

10 Haastattelu 30.8.2000.

11 Vrt. Colebrook 2002, 102–104; ks. myös Deleuze 1993, 14–26.

12 Bataille 1989; ks. myös Botting & Wilson 1997 sekä Hallsworth 2000, 2004. Ks. myös Tuominen 1991 ja Relander 1999 sekä kiinteistä identiteeteistä myös Theweleit 1993.

menoon.¹³ Heterogeeniseen ulottuvuuteen kuuluu Bataillen mukaan taas kaikki sellainen, jota on vaikea rajata tarkkaan ja joka yleensä tämän epämääräisyytensä tai uhkaavuutensa vuoksi suljetaan arkisen ulkopuolelle. Tällaisia asioita ovat voimakkaat vaikeasti yhteisölliseen kokemusmaailmaan integroitavat kokemukset pyhästä, liasta, väkivallasta, seksuaalisuudesta ja kuolemasta. Käsitteenä heterogeenisyys viittaa siis sosiaalisessa kokemuksessa aina jo lähtökohtaisesti läsnä olevaan kauhun ulottuvuuteen.¹⁴

Soine kirjoittaa ensimmäisen tasavallan ylioppilaiden suorittamista kunnianosoituksista Snellmanin patsaalla. Niistä hänen mieleensä tuli se, mihin tällaiset toimintatavat johtavat. ”Näky” kyllä oli Soineesta ”kaunis katsella”, mutta silti ”sitä sävyttävä ideologia” oli hänen mielestään ”vaarallinen”, minkä pelon Lapuan liike sitten todistikin oikeaksi. Soineen mukaan nämä nuoret kuitenkin ikään kuin hyvittivät sitoutumisensa tällaiseen kiihkeyteen ja maksoivat sen seurauksena kovan hinnan kiihkoihanteellisuudestaan, sillä ”monet näistä kokosydämisistä, ihanteellisista nuorista ihmisistä lunastivatkin lupauksensa seuraavan vuosikymmenen lopulla alkaneissa sodissa”. On kuin Soineen mukaan tällaisen lupauksen tekeminen jo itessään olisi determinoinut antajansa tulevan elämänhistorian ja sinetöinyt hänen kuolemansa. Kannatti siis pohtia mille asialle lupautui sekä myös millä kiihkeydellä, sillä Soineen sukupolvi eli edelleen kiinteiden identiteettien aikaa, jossa sana nautittiin niin kuin se oli. Tällaisessa kokemis- ja elämismaailmassa liian kiihkeä toiminta saattoi johtaa hallitsemattomiin purkauksiin, Soine selvästikin tulee ajatelleeksi.¹⁵

Tämän jälkeen Soine siirtyy pohtimaan Lapuan liikkeen syntyminen syitä. Yhtäkkiä hänen tyylinsä muuttuu, kun hän kirjoittaa syistä lapualaisliikehdintään: ”Olen monesti jälkepäin ajatellut itsekseni mikä sai silloiset kommunistimme miltei tyhmänrohkeasti väärinkäyttämään demokraattisia vapauksiamme ja ajamaan asiansa umpikujan so. Lapuan liikkeen syntyminen.”¹⁶

Soine katselee tässä menneisyyttä selkeimmin tuolloisen nykyhetken tirkistelyaukosta.¹⁷ Hänen mukaansa kommunistit olivat jo tuolloin samanlainen parlamentaarisuuteen integroitunut yhteiskunnallinen voima kuin mikä tahansa muu puolue. Heidän yli-innokkuutensa eli pyrkimykset kansallisen identiteetin tuolle puolelle sitten synnyttivät liikkeen, joka vain halusi palauttaa heidät kaidalle kansalliselle tielle. Koko Lapuan liikkeen tuottivat siis yksinomaan kommunistit, jotka eivät suostuneet täyttämään ensimmäistä kansalaisvelvollisuuttaan eli yhteiskunnallista hiljaisuutta. ”Ruhe ist die erste Bürgerpflicht.” Ensimmäisen tasavallan ajassa ei Soineen mielestä ollut mitään muuta asiaa, ilmiötä tai yhteiskunnallista kehitystrendiä, joka olisi ollut tuottamassa Lapuan liikettä.¹⁸

Tämän jälkeen Soine siirtyy käsittelemään Punaisen päivän mellakkaa Sirkuskadulla elokuussa 1929. Hän kertoo katujen ”tyhjentämisestä” ja siitä ”tehokkuu-

13 Bataille 1989, 122. Lainannut Hallsworth 2004, 244.

14 Bataille 1989, 122–125.

15 Soineen muistelmat, KA, 25.

16 Soineen muistelmat, KA, 28.

17 Historian tarkastelemisesta jonkin ajan tirkistelyaukosta vrt. esim. Kettunen, 1990, 171–176. Ks. myös ensimmäistä tasavaltaa koskien Ylikangas 1993, 93–106.

18 Lapuan liikkeestä ks. Siltala 1985 sekä esim. Alapuro 1994; 1997.

desta”, jolla ratsupoliisit olivat tehtävänsä suorittaneet. Hän myös mainitsee, että pelotteeksi paikalle oli saapunut edellisten lisäksi muutama palokunnan ruiskuauto. Soine kertoo tapauksesta tehdyn kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle sekä välilyksymyksen hallitukselle. Oikeusasiamies J. O. Söderholmin päätöksessä asia ei kuitenkaan antanut aihetta toimenpiteisiin. Lehdistön kuitenkin pidettyä asiaa esillä se laajeni Soineen mukaan koskemaan ”koko rikollisuusilmiötä”, ja tällöin poliisimestari ehdotti asetettavaksi komiteaa pohtimaan ”rikollisuuden vastustamista”.¹⁹ Tässä yhteydessä on syytä muistaa myös aiemmin käsitelty Rovaniemen murhapolttoon syyllisiksi havaittujen nuorisokommunistien kohtelu.

Jotain mennyttä ja nykyistä limittävää ajankohtaisuutta on myös tavassa, jolla Soine kuvailee 1920-luvun lopun kisällilaulajailmiötä. On kuin kirjoitusajankohdasta ajankohtaistunut lauluperinne olisi iskenyt Soineen sokeaan pisteeseen. Laulajat olivat Soineen mukaan ”venäläismallisissa punaisissa silkkipaidoissa komeilevia nuoria miehiä”, jotka ”pilkkasivat” tuolloisia yhteiskunnallisia oloja. Soine kytkee heidänkin toimintansa Lapuan liikkeen syihin ja yhdistää nykyhetken menneisyyteen.

Nuo laulut, joitten esittämistä kuulin muistaakseni vain kerran, olivat aivan erikoisen vastenmielistä kuunneltavaa. Näistä laulajista muodostui kuitenkin se kipinä, mikä aiheutti ns. Lapuan liikkeen toiminnan alkamisen ja lopetti laulut lyhyeen.²⁰

Edelleen Lapuan liikkeeseen liittyen Soine kirjoittaa:

Ns. valkoiseen osapuoleen lukeutuneitten kansalaisten mielistä eivät myöskään olleet unohtuneet se lainsuojaton tila ja ne veriteot, jotka oli suoritettu maassamme punaisten hallinnassa olleilla alueilla. Lyhyt voitokas sota oli aloitettu juuri Etelä-Pohjanmaalla ja näissä vaiheissa oli syntynyt oma erikoinen kansalaisihanne: aloitekykyinen ja rohkea, isänmaataan kiihkeästi rakastava sotilas, jonkunlainen teräsmiestyyppi. Kommunistien kannalta oli siis erittäin lyhytnäköistä, jopa suorastaan typerää mennä juuri Lapualle harjoittamaan rienaustaan kaikkea sitä vastaan, mitä siellä pidettiin elintärkeänä. He saavat näinollen ottaa myös vastuulleen Lapuan liikkeen syntymisen.²¹

Soine tulee tässä todenneeksi, että kun homogeenista kokonaisuutta koetetaan muokata joksikin toiseksi, on sillä oikeus käyttää näennäisesti vaarattomiksi kanavoi-
miaan heterogeenisiä voimakeinoja homogeenisen kokonaisuuden edellyttämän tasapainon palauttamiseksi.²² ”Teräsmiehen” ärsyttäminen tiesi kurinpalautusta, joka palautti ”elintärkeän” kansallisen kokonaisuuden juuri sellaiseksi kuin sen haluttiin olevan, tuntuu Soine tässä sanovan. Soineen uudistusmielisyyden ja demokraattisuuden tuntien edelliset lainaukset ovat ristiriidassa sen kanssa, mitä hän edusti. Tai ehkeivät aivan niinkään suuressa ristiriidassa, sillä ehkä kyse on siitä,

19 Soineen muistelmat, KA, 29–31.

20 Soineen muistelmat, KA, 32–33.

21 Soineen muistelmat, KA, 34.

22 Vrt. teoreettisesti Alford 2001, 131.

että ajatusta kansakokonaisuudesta tarvittiin pitelemään kurissa joitain kaaoksellisia (heterogeenisia) voimia, jotka kokonaisuuden suhteellistumisen jälkeen olisivat saattaneet purkautua yhteiskunnassa hallitsemattomasti tuhoten samalla koko yhteiskunnan. Sitä mitä ei tiedetty pelättiin, sillä se saattoi uhata kiinteätä identiteettityön tapaa, jota kansalliseen kuulumiseen edellytti ja joka kuului välittömästä tietoisuudesta pois painettaviin asioihin, mutta tuli esille heti jos ko. kokonaisuutta hiemankaan kyseenalaistettiin.

Uuden toteutuminen olisi tehnyt kaikista kansallisista ponnisteluista mielettömiä ja tätä kautta myös merkityksettömiä. Seurauksena olisi ollut kansallisuudesta mielekkyytensä hakevan minuuden lamaantuminen. Pelkona oli lopullinen yhteen liukeneminen kaaoksellisten voimien kanssa, joka olisi sulauttanut siitä jo kerran erilleen koostuneen ”teräsmiehen” varhaiseen eriytymättömään kokemistapaan.²³ Vuosisadan alun aktivistien tapaan Soine haki yhteistä nimittäjää tavalla, johon nuorempi sukupolvi vastasi vaihtoehtoliikkeillä kuten underground, maolaisuus tai kolmasmaailmalaisuus.

Sama takertuminen ”ensimmäiseen syntymän” ja erillistymisen tasoon näkyy myös kommentteissa, joita Soine liittää muistelmissaan yleislakkokokoukseen, jota hän kertoo olleensa valvomassa Helsingin työväentalolla. Kyse oli kommunististen vankien syömälakosta ja myötätunnon osoituksesta heitä kohtaan. Paikalla kokouksessa oli 800 kuulijaa sekä parikymmentä poliisia ja kaksi valvovaa komisariota. Ryhdyttäessä puhumaan yleislakosta Soine nousi seisomaan ja uhkasi keskeyttää kokouksen, jos puhe lakosta jatkuisi. Vähän ajan kuluttua eräs nainen nousi puhumaan ja ryhtyi jälleen vaatimaan yleislakkoa ainoana keinona vaikuttaa asiaan. Hieman tätä ennen poliisimiehet olivat kuitenkin jo siirtyneet salin eteen ”arvaten” tapausten jatkoon. Saavuttuaan salin eteen, he olivat ”kääntyneet yleisöön päin”. Soine saattoi edelleen palauttaa tuon näyn muiston mieleensä. Se selvästikin oli äärimmäisen voimakkaan tunneintensiteetin lataama. Hän kirjoittaa näystä: ”Se oli komea rivi, useimmat vanhoja painijoita, manttelit yllään ja turkislakki koukistussa käsivarressaan.”

Eräs poliisi kertoi haastattelussaan ”vanhoista painijoista”, miten:

Tai sitten, kun sattu nuorena miehenä sellanen, että kun olin yövuoros päivystykses mukana, niin semmonen sodan jälkeen kymmenen parasta painikisoista –valittu oli päivystäjänä, niin hänellä oli päivystyspullo. Siihen aikaan [1960- ja 1970 -lukujen taitteessa] oli vielä tämmösiä veijareita, joilla oli päivystyspullo mukana. Sitten yöllä joskus kolmen aikaan tuli fiksu, hyvin käyttäytyvä perheenäiti, joka kerto, että hänen 17-vuotias tyttö ei oo tullu kotiin sovittuna aikana ja hän halus tehdä siitä katoamisilmoituksen ja vaati poliisin toimenpiteitä, niin tämä päivystäjä poltti siinä tupakkiansa ja nojas tiskiinkin ja sano, että ei oo mitää hätää. Ei oo mitään syytä huoleen ja tän rouvan huoli vain kasvo ja kasvo enempi. Sit tää sano, että uskokaa nyt, että ei oo mitää syytä. Että kyllä tyttö tulee kotiin. Sitte tää rouva sano, että missä te luulette hänen tyttären tällä hetkellä olevan, niin se sano, että tuolla se on jossakin poikien työnä. Että sitä nussitaan niin, että nuppi tärisee ja

23 Vrt. Theweleit 1993, 447–454; absoluuttisesta deterritorialisaatiosta ks. Deleuze & Guattari 1987, 508–510.

sit ne tuo sen aamulla kotiin. Niin, jos sä jouduit tämmöseen päivystykseen törmäämään, niin se oli homma pilalla. Että voi helkkarin kuustoista, että mitä se äiti aatteli, kun se lähti pois sieltä.²⁴

Soineen sitten keskeyttäessä kokouksen ja kehottaessa paikalla olleita ihmisiä poistumaan salista alkoi ”hirveä meteli” ja Soinetta käskettiin menemään Lapualle. Tällöin

Poliisimiesten rauhallinen ja tukeva rivistö painoi salin nopeasti tyhjäksi.²⁵

Klaus Theweleit erottelee molaarisen ja molekulaarisen joukon. Molaarisena ryhmänä Theweleit pitää kurinalaista kokonaisuudelle alistavaa ylhäältä käsin johdettua joukkoa, jossa yksiköt ovat blokkeina ryhmittyneet keskuksen ympärille muodostaen totaliteetteja. Molekulaarista joukkoa määrittää sen jäsentymättömyys ja siihen sisältyvien voimien kesyttämättömyys sekä siihen liittyvien virtauksien pyrkimys tulla ylitse rajojen. Molaarisesti jäsentyneen ryhmän harmonisuus ei koskaan ole harmoniaa sen yksittäisten jäsenten kesken, vaan se on hierarkkisten jäsenysten tuottamaa pakotettua harmoniaa. Keskeistä tässä erottelussa on se, millä tavalla joukko on muodostunut.²⁶

SOTA MIELISSÄMME: UUDEN NUORISON HAHMOTTOMUUS

Historioitsija Kimmo Rentola kuvailee Suojelupoliisiin 1960-luvun lopussa suorittamaa valvontaa ilmaisulla ”neuvottomuus”. Hän on havainnut, etteivät suku ja tausta enää taanneetkaan ketään, eivätkä poliisimiehet tienneet tarkalleen kuka muuttuneessa tilanteessa oli kansallisesti ”luotettava”. Sosiaalinen todellisuus oli murtumassa. Jopa presidentti Kekkonen ryhtyi esittämään epäilyjä Suojelupoliisin toiminnan tasosta. Ensimmäistä kertaa myös julkinen mielipide Suomessa ryhtyi satirisoimaan Supon toimintaa. Toiminnan painopiste siirtyi tämän vuoksi vastaavakoiluun. Rentolan mukaan tässä oli kyse osittain vaikeudesta vastata yhteiskunnan vasemmistolaistumiseen sen muuttaessa vanhastaan totuttuja asetelmia maan sisäpoliittisella kartalla. Suojelupoliisien yhteiskunnassa tuntema legitimitetti kapeni samaan aikaan kun sillä muutoinkin jo oli ongelmia: kansallinen identiteettikriisi nuorisoliikeddinnän takia sekoitti totunnaiset asetelmat.²⁷

Poliisia pidettiin kuitenkin kansallisen valtajärjestelmän puolustajana. Eräs haastateltu poliisi kertoo:

Muistan kun ite olin 70-luvun alus, niin silloin poliisi oli tämmönen ’20 perheen edustaja’ siellä kadulla. Eli silloin tämmöset poliittiset painopisteet oli radikalismien pyörteissä ja poliisi oli tietynlainen konkreettinen esimerkki siitä 20 perheen vallan ylläpitäjistä.

24 Haastattelu 4.9.2000.

25 Soineen muistelmat, KA, 32.

26 Theweleit 1989, 73–80, 101.

27 Rentola 1999, 148–149.

Oliko kirjoitusajassa siis myös jotain, jonka vuoksi salit olisi pitänyt painaa tyhjäksi? Miten uuden sukupolven muodostanut nuoriso toimi 1960-luvun lopulla ja miten poliisi yhtäältä vastasi ja oli suhteessa tähän toimintaan omien tekojensa kautta. Keskeisenä muutoskatalyyttina on nähtävä Prahan kevään ”käännekohtan” jälkeiset tapahtumat 1968.²⁸

Sadankomitean perustajajäsen Erkki Tuomiojasta kerrottiin suojelupoliisin tiedusteluraportissa, miten hän: ”Paukutteli nallipyssyä aseistakieltäyt. ym. beach-in keskustelutilaisuudessa vanhalla 22.7.69.”²⁹ Sosiaalidemokraattisen puolueen tutkimussihteeri Paavo Lipponen taas kerrottiin tiedusteluraportissa yllyttäneen aseistakieltäytyjiä jatkamaan kieltäytymistä ”mutta ei kieltäytymään kokonaan asevelvollisuuden suorittamisesta”. Lipponen tuomittiin sittemmin sakkoihin Helsingin RO:ssa 18.9.1969.³⁰

Suojelupoliisi havaitsi Lipponen olleen karismaattisena puhujana myös esiintymismatkalla pohjoisessa 1968. Kemissä hän tapasi raporttien mukaan ravintola Kahvikeitaassa paikallisia teinikuntia, mutta niiden jäsenistö kieltäytyi yhteistyöstä, sillä ne olivat tuhatkunnan hallussa ja ”100 % oikeistolaisia”. Lipponen ja hänen mukanaan olleet Tuomioja ja Ylioppilaslehden toimitussihteeri Juhana Lepoluoto eivät etsivien raportin mukaan ryhtyneet tilaisuudessa väittelyihin huomattuaan paikakunnan punaisesta maineesta huolimatta ”pistäneensä päänsä väärään pusiin”.³¹ Vuotta myöhemmin Lipponen oli jälleen tässä nimettömäksi jäävän toverinsa kanssa järjestämässä puhetilaisuutta Rovaniemen maalaiskunnassa marraskuulla 1969. Tällöin suojelupoliisin ilmoitukseen kirjattiin, miten:

Molemmat tulleet täällä tunnetuiksi lähinnä nuorisoradikaalien kiihoittajina.³²

Ilmoituksessa viitattiin myös kahteen lehtiartikkeliin, jotka resonoivat suojelupoliisien etsivissä ja kanavoivat heidän uutta nuorisoa kohtaan tuntemia tunteita. *Pohjolan Työssä* oli marraskuulla julkaistu artikkeli ”Vainojen ajat eivät ole ohi” ja *Lapin Kansassa* artikkeli ”Suopoa tutkittava”. Lehtien mukaan Lipponen oli puheessaan hyökännyt Suojelupoliisia vastaan käyttäen esityksessään poliisineuvos Alhavan Lapin läänin poliisipäällystöpäivillä pitämää puhetta. Ilmoituksen mukaan nämä ”hyökkäykset” suojelupoliisia vastaan olivat aiheuttaneet niihin tutustuneissa ”irvistelyä”. Tarkastajalle esitettiin ilmoituksessa ko. lehtijutut ja todettiin olevan ”hyvä kun jossain portaassa uskalletaan vielä esittää arvosteluakin ’nuorten huligaanien’ hommista”. Ilmoitus tulkitsi, että Alhava olisi sanonut puheessaan jotain osuvaa ”radikaalien puuhista”, sillä ”kalikka oli kalahtanut Lipponen nilkkaan”.³³ Rovaniemi näyttäytyi jälleen nuorison ja kansallisen yhteisön välisen suhteen polttopisteenä.

28 Vrt. Relander 1999 sekä Rentola 2005, 9–15.

29 Erkki Tuomiojan henkilölehti; ilmoitus 1480/23.7.1969 XXXI A, Supon arkisto, Supo.

30 Paavo Lipponen henkilölehti, Supon arkisto, Supo.

31 Ilmoitus 754/26.11.1968 piiritsto n:o 1195/1968-Roi, Supon arkisto, Supo.

32 Ilmoitus 2192/19.11.1969, 1 C1 – 160 Lipponen, Supon arkisto, Supo.

33 Ilmoitus 2192/19.11.1969, Supon arkisto, Supo.

Kiina-aktivistina tunnettu Tauno-Olavi Huotari oli mielenkiintoinen poikkeus nuorten joukossa. Myös poliisilla oli vaikeuksia kirjoittaa hänet kansallisiin kategorioihin. Hänet muun muassa erotettiin Helsingin marxilais-leniniläisen seuran opintoryhmästä passiivisuuden vuoksi vuodenvaihteessa 1970–1971. Ainakin kahdella eri kerralla Huotari lausui puheensa aluksi tervetulleeksi myös ”Suojelupoliisin agentit sekä CIA:n miehet” 1960-luvun lopulla. Kiinan kansantasavallan suurlähetystön kutsuilla kesällä 1969 Huotari ”ilmaisi aikeensa matkustaa Albaniaan”. Rentolan mukaan maolaiset olivat päälukuun nähden eräs eniten solutettu nuorisoryhmä 1960-luvun lopussa. Huotari oli joutunut poliisiin kiinni ottamaksi ensimmäisen kerran jo Helsingin Rautatientorilla rukouslaurantaimellakan yhteydessä lokakuussa 1965. Seuraavana vuonna hän oli kantamassa ruumisarkkua ”Vietnamin Ystävyyden komitean” järjestämässä mielenosoituksessa. Huotarin henkilömapin huomautus sarakkeeseen on kirjattu paljon puhuva tieto hänestä: ”Erilaisien mielenosoitusten ja kulkueiden organisaattori ja oikea ’jehu.’” Ihmettelyn ja pelon lisäksi häneen siis liitettiin myös jotain ihailevaa latausta, olihan hän sentään ”jehu”, eli aikaan saava aktiivinen toimija. Se pelotti ja ihastutti yhtä aikaa.³⁴

Oma lukunsa on myös aseistakieltäytyjä ja psyykkistä hoitovallankumousta suomalaiseseen psykiatriaan vaatinut Ilkka Taipale. Sodanaikana saksalaisissa *Schutzstaffeln* (SS) -joukoissa palvellut puolustusministeri Sulo Suorttanen kuvaili Taipaletta todeten, että kaikki hänen kaltaisensa ”tarkoituksenmukaisuuspasifistit ovat yhteiskunnan vastaista ainesta”.

Hänessäkin oli siis jotain ylitsevuotavaa, jonka takia häntä ei kyetty lukemaan kokonaisuuden osaksi suuren käänteen jälkeen.

Kantoiko Taipalekin silti joitain aikansa alitajuisia teemoja itse niitä välttämättä huomaamatta? Keskustelutilaisuudessa Rovaniemellä helmikuussa 1970 Taipale totesi, että turvallisuuspolitiikkaa voitiin vallan hyvin harjoittaa oikein harjoitetun ulkopoliittikan sekä siviilivastarinnan avulla ja siksi

(...) totaaliset laitokset: puolustuslaitos, vankilat ja vankimielisairaalat, joissa suoritetaan yksinomaan minuuden riistoa eivät ole tarpeellisia.

Taipale tuli tässä ehkä tahattomastikin kääntäneeksi asiat osin pääläelleen. Taipaleen mukaan tuolloisessa sodassa tulisivat siviilit kärsimään eniten. Hän näki, että siksi heidän olisi otettava itse vastuu omasta puolustautumisestaan. Mutta eikö sota olisi tällöin tuotu yksilöiden arkeen tavalla, joka olisi totalisoinut arjen yksilöä suojaavaa asemaa. Yksin kun on vaikea puolustautua isompia mahteja, kuten totaalista kaikkialle ulottuvaa sissisotaa vastaan, jossa tuhkoneisto hakee kohteensa sokeasti.³⁵

Sokeus onkin tässä oikea sana kuvaamaan sitä totaliteettia, josta Taipale puhuu? Totaalisuus kertoo tässä silloisten isien totaalisuudesta ja mahdollisuudesta tehdä isäkapinaa hyväksyttävien keinoin, joilla oma paikka yhteiskunnassa löytyisi. Eriytymättömyyden paino tuntui mielessä. Tästä on hyvä esimerkki esimerkiksi se aja-

34 Hmp 5714, Supon arkisto, Supo; Levä 2002, 81–85; ks. myös Kastari 2001, passim.

35 Hmp 5631 Ilkka Taipale, Supon arkisto, Supo.

tuksellinen taistelu, jota myös Jorma Luoto kävi mielessään kansallisten isien mykkää totaliteettia vastaan, jota ei tuntunut voivan voittaa muulla kuin itsetuhoisella vastaan sotimisella. Hän totesi aseistakieltäytymistä koskevassa Teach-In -keskustelussa Vanhalla ylioppilastalolla Suorttasen SS-historian. Tämän lisäksi hän myös totesi, että ”omalta osaltani teen päätöksen myöhemmin rupeanko tosipaikan tulen tappamaan vihollisiani vaiko esimiesupseereitani”. Oliko tosipaikka jo läsnä puhetta pidettäessä?

Jonkinlaista suhteellistamistakin kyllä löytyi. Aarno Rantamo totesi olevansa pasifisti, vaikka ei punainen ollutkaan. Hän pyysi muilta omassa puheenvuorossaan, että ”älkää ottako aseistakieltäytymistä punaisten yksinoikeudeksi”. Taipale taas arvosteli Suomen tilannetta samanlaiseksi kuin Saksan liittotasavallassa SS-mies Kurvisen komitean vuoksi. Siksi vanhat SS-miehet eivät Taipaleen mukaan olleet ”oikeita henkilöitä tutkimaan aseistakieltäytymisiä”. Tässä hän oli harvinaisen oikeassa.³⁶

Jaakko Laakso taas kertoi kieltäytyvänsä ”rationaalisiin syin” eli oman viiteryhmän tuottaman tiedostamattoman painostuksen vuoksi. Keskustelutilaisuudessa paikalla ollut ”hra Lindgren” taas kertoi Russellin kirjan ja Taipaleen ”yksinäisen taistelun herättäneen” hänet kieltäytymisasiassa. Lindgren ehdotti Taipaleen tueksi solidaarisuusnälkälakkoa. Taipale oli nimittäin sanonut omassa puheenvuorossa, että ”totaalinen armeija” vaatii vastaansa ”totaalisia keinoja”. Taipale aikoi ensin kolmen päivän nälkälakkoon ja sen jälkeen vielä kuuden päivän kieltäytyykseen, jos joutuisi viedyksi väkisin armeijaan.³⁷

Schüllerin aseistakieltäytymisoikeudenkäynneissä jätettyjä 122:ta syyllisiksi ilmoittautumista³⁸ kommentoitiinkin sitten suojelupoliisissa erittäin huolestuneesti:

Tämä on oireellinen konflikti, sillä ensimmäisenä tämänkaltaisena toimenpiteenä noiden 122 kanssarikollisen ilmestyminen heijastaa sitä nuorisossa voimakkaana hahmottuvaa ajattelutapaa, ettemme me elä demokratiassa vaan sosiologiassa.

Suojelupoliisi totesi lisäksi, että asiasta demokraattisesti päätettäessä ei tulnaisi koskaan pääsemään oikeudenmukaisiin ratkaisuihin. Siksi seuraavana syksynä tapahtumaan tulevasta aseistakieltäytyjien järjestäytymisestä kirjoitettiin huolestuneesti, miten:

[T]yötaistelutoimenpiteiden kaltaisiin suoran toiminnon keinoihin kykeneväksi orgaaniksi, todistaa suurta epäluottamusta edustuksellista demokratiaamme kohtaan. Voidaan syyttää vain pinnallisia ja tunnevarauksiensa pohjalla asioista päättäviä kansanedustajia, jos konfliktit pahenevat.³⁹

36 Ilmoituslehti Asia: Aseistakieltäytymisiä koskeva teach-in keskustelu Vanhalla ylioppilastalolla 282/13.2.1969, Hmp 5631, Supon arkisto, Supo.

37 Teach-in vanhalla 282/13.2.1969. Supon arkisto, Supo.

38 Schüllerin oikeudenkäynnistä ja siihen liittyneestä kulttuuri- ja tapahtumahistoriasta ks. Tuominen 1991.

39 Ilmoitus 1796/69 XXXI A 13.5.1969, Hmp 5631, Supon arkisto, Supo.

Konflikti jatkui aina vuoteen 1971, jolloin Schüller armahdettiin sakkorangaistuksesta, johon hänet oli asiassa tuomittu. Laki siviilipalveluksesta oli synnytetty pitkällisen valmistelun jälkeen vuonna 1969.⁴⁰

Vaikka tuon aikainen poliisi on nähty valtiokoneiston suorana jatkeena ja lähtökohtaisesti aseistakieltäytymistä vastustavana instituutiona, eivät kaikki poliisit silti halunneet olla tekemisissä asian kanssa. Eräs poliisi kertoi haastattelussaan asiasta seuraavasti:

K: Jouduitko mukaan 60-luvun lopun Helsingin mellakoihin ja mielenosoituksiin? V: En, kun minä siirryin sitten rikospoliisiin. Minä pidin poliisia semmosena väkivaltakoneistoon kuuluvana yksikkönä ja sen takia minä, tai rikospoliisityö oli sitten toisenlaista ja sieltä vapautui sitten paikka.⁴¹

Toinen mellakoissa mukana ollut poliisi taas kuvailee tapahtumia shaahi mielenosoituksissa:

Mutta jos mennään sitten tuohon shaahin tapahtumiin. Sehän tapahtu Smolnassa. Mä en tiä onko sitä koskaan mihinkään oikein kerrottu. Sillonhan nämä, jotka shaahia vastaan osottivat mieltään, tekivät muka sen ilmotuksen mielenosotuksesta ja mä en tiedä kenen kanssa he neuvottelivat poliisiin kanssa. Ei poliisijohdon ylimmän johdon kanssa, mutta korkean johdon kanssa ehdoista, joista mihinkä mielenosotusraja vedetään. Ja sillon olivat ennemmin mainitsemat henkilöt mukana siinä, mutta kuinka ollakaan tämä tapahtuma, kun shaahin vierailu tapahtui Smolnassa ja sitä ennen tuli myöskin laitoksen korkein johto myös paikalle, niin he siirsivät tämän sovitun rajan, mä en muista tarkkaan metrimäärää, mutta aika paljo pitemmälle. K: Eli kauemmas tästä? V: Kauemmaksi rajasta ja täs oli sit seurauksena se, joka oli odotettavissa, että varmaan ei nyt hyvää seuraa. Ja siitähän tuli tappelu sen vuoks, koska poliisi ei pitäny sanaansa. Näin ollen mä näen syyt siitä suurimmat oli, että ettei ollu etukäteen ylin johto ilmaissut mielipiteitään, kun tämmöstä oli odotettavissa. K: Kuka sen sopimuksen oli tehnyt? V: No minä uskon, että siinä oli vastuussa järjestyspuolen poliisipäällikkö. Se oli siihen aikaan piirijako, että se oli, että nämä, joille tämä ilmotus oli tullut, niin samaan aikaan oli neuvoteltu. Mä en tiedä, että oliko siinä järjestyspoliisipäällikkö tai hänen mielipidettään kysytty tai muuta, mutta kuitenkin siinä oli näitä ylikomisariatason henkilöitä. Oli myöskin apulaispoliisimestari mukana. Tämä oli noin sitten. K: Olitko itse siellä paikan päällä? V: Olin. Ja olin myöskin siinä, kun se käskynjako oli, mutta ei se siihen aikaan parantunu. Se päällikkö määräsi siitä ja sillä siisti. K: Millainen oli tunnelma siellä paikan päällä? V: Paikan päällä se tunnelma oli, että tässä varmasti puolin ja toisin ei sillä hetkellä ymmärretty asioita oikein. Jos kerran joku sopimus oli tehty, niin sopimusta olisi pitäny noudattaa ja siitä kyllä sitten tietysti ilmoitettiin niille mielenosottajille, että nyt säännöt onkin muuttuneet. Mutta eihän sillon tämmönen nuori henkilö voi ymmärtää, että näin pienen ajan kuluessa muuttuu asia toiseen suuntaan. Että kyllä minä pidän pahimpana sitä, että sopimuksessa tapahtui rikkomus. Se oli harmillista ja se oli kyllä siis aika ikävää seurata niitä tapahtumia

40 Siviilipalveluslain kontekstista ja syntymisestä ks. Kilpinen 2007, 70–108.

41 Haastattelu 12.4.2001.

siellä. Kyllä minä tunsin nämä kaverit ja ne tunsivat minut, että tiesivät missä mennään, mutta se tapahtu ja hoidettiin, jonka seurauksena ilmeisesti oli, seuraavana päivänä Helsingin laitoksen ylin johto kutsuttiin pressan linnaan. Ja pahat kielet kertoo, että ne henkilöt väittivät, että nyt ne saivat siellä kiitosta. Mutta tais olla päinvastoin ja siitä syntyi eläkelaki. Tää oli oikeestaan niitä 60-luvun tapahtumia.⁴²

Eräs Punaisissa lauantaissa mukana ollut poliisi taas veti tilanteista omat johtopäätökset, koska ei halunnut olla tekemisissä mielenosoittajien kanssa:

Se ensimmäinen kesä oli oikeestaan se ensimmäinen kesä, kun nää mielenosotukset oli Helsingissä kaikista voimakkaimmillaan. Oli Punasta lauantaista ja tällasta mielenosotus-hommaa siellä, niin tuntu siltä, ett jos vain jostain muualta joku muu työ aukee, niin mä lähen pois. Sitten tarjoutu mahdollisuus siirtyä sieltä keskustasta Vallilan vartiopiiriin.⁴³

Kaikkien kovimpia yhteenottoja syntyi Persian shaahin Reza Pahlavin Suomen vierailun aikana juhannuksen tienoilla kesällä 1970. Mielenosoittajat muun muassa kantoivat kylttejä, joissa toivotettiin: ”Reza Shell – Go to Hell!”

Mielenosoituksia järjestettiin useilla paikkakunnilla kuten Helsingissä, Espoossa ja Rovaniemellä. Järjestäjinä toimivat kaikki aktivoituneen nuorison vasemmistolaiset etujärjestöt: Sosiaalidemokraattisen Nuorison Keskusliitto, Sosialistinen Opiskelijaliitto, Suomen demokraattinen Nuorisoliitto, Tricont, Helsingin Marxilais-Leniniläinen Seura, Suomen Kuvataiteilijoiden ammattiyhdistys, Sosiaalidemokraattinen Opiskelevan Nuorison Keskusliitto, Opiskelijain YK-liitto, Helsingin FNL-Komitea, Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Sadankomitea. Shaahi saapui Helsinki-Vantaan lentoasemalle maanantaina 22. kesäkuuta 1970 kello 15.15. Paikalla oli kuusi ”mielenosoittajaa” jakamassa shaahin ja Persian vastaisia lento-lehtisiä. Tilanne sujui rauhallisesti, sillä poliisi ainoastaan puhutteli kahta ilmoitus-ten jakajaa. Kauppatorilla järjestettiin jo suurempi mielenosoitus kello viiden aikaan iltapäivällä, jossa oli osallistujia 150–200. Tilaisuudessa kannettiin julisteita, huudeltiin iskulauseita ja jaettiin julkilausumaa. Tilaisuus sujui melko rauhallisesti, vaikkakin mielenosoittajilla oli pientä kahinaa poliisien kanssa. Joukko kuitenkin hajosi paikalta puoli seitsemään mennessä. Tiistaina Shaahi vieraili aamulla Wärtsilän telakalla Hietalahdessa. Täälläkin oli paikalla julkilausumien jakoa, mutta jakajat eivät aiheuttaneet häiriötä tai meteliä.

Lounaalla meno oli jo hieman kiivaampaa. Kappelissa järjestettiin Helsingin kaupungin tarjoama lounas vieraiden kunniaksi. Ravintolan edustalle oli saapunut lähes 200 mielenosoittajaa sekä runsaasti uteliasta yleisöä. Jo ennen lounaan alkua hieman ennen puoltapäivää poliisi joutui työntämään mielenosoittajat heille varatulle alueelle kohtuullisen kovin ottein. Tässä operaatiossa pidätettiin kansanedustaja Erkki Tuomioja. Vieraiden saapuessa Jugend-salin edustalle mielenosoittajat tervehtivät heitä huutamalla voimakkaalla äänellä ”Shaahi go home” ja ”Reza Shell go to hell”. Poliisi piti tätä kuitenkin pienenä alkuvälikohtaus, sillä sen jälkeen kaikki sujui rauhallisesti ja mielenosoittajat hajaantuivat tahoilleen. Iltapäivällä Tapio-

42 Haastattelu 15.2.2001.

43 Haastattelu syyskuu 2000.

lan keskustassa oli paikalla pieni mielenosoittajien joukko, joka jakeli julisteita ja huuteli iskulauseita, mutta he eivät aiheuttaneet suurempaa hämminkiä. Illalla vieraiden tarjoama illallinen Kalastajatorpalla keräsi paikalle taas enemmän mielenosoittajia. Poliisin ja mielenosoittajien välillä tapahtui pieni yhteenotto, jossa poliisi otti kiinni n. 40 mielenosoittajaa.

Keskiviikkona shaahipari vieraili Rovaniemellä. Paikallisen Polar-hotellin edustalle oli sosiaalidemokraattinen nuoriso-osasto järjestänyt mielenosoituksen, jossa oli paikalla n. 30–40 mielenosoittajaa. He kantoivat punalippuja ja julisteita joissa oli raflaavia tekstejä kuten ”Alas diktaattori”, ”Shaahi Esson sätkynukke” ja ”CIA pois Persiasta”. Tilaisuudessa järjestettiin laulua ja huudettiin iskulauseita ”Shaahi murhaaja” ja ”Reza fasisti”. Uusintamielenosoituksen yritys tyrehtyi poliisin toimesta myöhemmin illalla.

Torstaina illalla Helsinkiin Esplanadin puistoon oli järjestetty suurmielenosoitus, sillä vieraiden piti saapua Smolnaan kello 20.30. Jo hyvissä ajoin ennen tätä oli puisto täynnä mielenosoittajia. Poliiseja oli paikalla myös lukuisasti. Poliisiraportti kertoo tilaisuuden luonteesta seuraavasti:

Mielenosoittajat tekivät useita yllättäviä läpimurtoyrityksiä, mutta poliisi työnsi joukon takaisin joka kerran jälkeen. Poliisin oli useaan otteeseen turvaututtava voimakeinoihin ja pamppua käytettiin ahkerasti.

Illan kuluessa joukko kasvoi n. 300–400 henkilöksi, jotka marssivat Smolnan korttelin ympäri pari kertaa huudellen iskulauseita ja hännäten poliisia. Pieniä kaha-koita sattui ja eräältä siviilipukuiselta poliisilta jopa vietiin hänen virka-aseensa. Se saatiin myöhemmin kuitenkin takaisin. Kello 22.30 mielenosoittajat istuivat kadulla Kauppatorin laidalla ja Esplanadilla tukkien liikenteen: ”Poliisi tyhjensi kadut ja joutui tässä tilanteessa turvautumaan myös pamppuun.”

Tilanteessa otettiin kiinni 100 mielenosoittajaa ja heidät vietiin kuulusteltavaksi. Kello 23.00 osa joukosta siirtyi Linnan edustalle. Tämän tilanteen poliisi pystyi kuitenkin hallitsemaan käyttämättä voimakeinoja, eivätkä mielenosoittajat ”pystyneet häiritsemään” vierailijoita ”millään tavalla”. Viimeiset mielenosoittajat poistuvat klo 00.30.

Tilaisuudessa kannettiin seuraavanlaisia julisteita ”Shaahi go home, Reza Shell go to hell, Shaahi vittuun, Shaahi on kansan vihollinen, Poliittiset vangit vapaiksi, Why do you need PR-bureaus, Muhammed Reza go to hell, Lautasellinen kansan verta aamiainen Persian Shaahille, CIA pois Persiasta” ja huudettiin seuraavanlaisia iskulauseita ”Shaahi murhaaja, Urkki häpeä, Urkki kotiin, Valta kansalle, Poliisi on fasisti, Poliisi on murhaaja, Alas luokkapoliisi tilalle kansan miliisi, Poliisi on sadisti, Suopo suopo, Suopo surmaaja Shaahi murhaaja”.

Poliisi tulkitsi tapahtumia ilmoituksessaan siten, että he ajattelivat mielenosoitusten aluksi kohdistuneen shaahia ja Persiaa vastaan, mutta Kalastajatorpan kaha-koiden jälkeen ”suunnattiin terä” melkein pelkästään poliisia ja sen toimia vastaan. Poliisi ajatteli nuorison pääasiana olleen saada aikaan nahistelua poliisin kanssa ja siinä sivussa osoittaa mieltä Persian kansan puolesta. Erityisesti illalla Esplanadille kertyneen suuren joukon, jossa oli väkeä reilut 300–400 henkilöä, päätarkoituksena nähtiin olleen vain ”poliisin kanssa kisaileminen”.

Mielenosoituksia järjestäneiden ryhmän aggressiivinen kielenkäyttö vetosi yksilöön yli pelkkien retoriikan rajojen ja herätti voimakkaita tunnelatauksia. Ohjelma-lehtisessä kohtaamistilanne yksilöitiin ajan viihdelehdistä tutulla kehotuksella ”Koh-taa satukeisari Persiasta – tummatukkainen unelma REZA”, Helsingin kaupungin viranomaisten kerrottiin tarjoavan ”satukeisarille lounaan kaupungintalon jugend-salissa. Mielenosoituslounas alkaa klo 12.00 Kappelin edessä Esplanaadipuistossa”. Lisäksi todettiin, että ”Klo 15.30 suurmoguli Reza Pahlevi hedelmällisine vaimoi-neen tutustuu suomalaisen mineraalinjalostukseen” sekä ”Klo 20.00 uudistusystä-vällinen satukeisari tarjoaa illallisen presidentti Kekkoselle Kalastajatorpalla. Yksin-vallan vastustajien poliittinen illallinen samaan aikaan kallioilla Kalastajatorpan ympäristössä.” Seuraavan päivän illalla kello 17.00 järjestettiin tiedotustilaisuus Vanhalla ylioppilastalolla, jossa jaettiin tietoa shaahin toimista Persiassa otsikolla: ”Tosiasioita Persiasta, puheita ja lauluja”. Torstaista 25. kesäkuuta kerrottiin seura-avasti: ”Smolna Esplanadin ja Kasarminkadun risteyksessä sai kunniakkaan nimensä vuoden 1918 luokkasodan yhteydessä. Suomen hallitus tarjoaa satukeisarille illalli-sen Smolnassa klo 20.30. Poliittinen mielenosoitusillallinen klo 20.00 Esplanaadi-puistossa vastaavassa paikassa.” Perjantaina varauduttiin jättämään ”Jäähvyäiset satukeisarille *Mona Lisan* ja *Hopeapeilin* toimittajien seurassa Helsingin lentoase-malla klo 11.30.”⁴⁴

Julkilausumassa kysyttiin miksi Persian sortajaa tulisi juhlia. Lausuman alussa annettiin yleistä tietoa Persiasta ja maareformista, jolla feodaalista maataloutta oli-tiin muuttamassa kapitalistiseksi. Julkilausumassa myös kuvailtiin maan armeijan vahvuuksia, Persian öljyrikkautta sekä sen tuottamien rikkauksien virtaamista ka-pitalistisen maailman pääomakeskuksiin. Myös henkilökultti ja sen ylläpito arkisis-sa naistenlehdissä sai kyytiä:

Mohamed Reza Pahlevi on jokaiselle suomalaiselle tuttu hahmo. Hänen lemmenh[uo]-lensa ja hiihtolomansa, Hänen Farah Dibansa ja Heidän rikkautensa kuvataan shaahin viiden kansainvälisen PR-toimiston loputtomissa värikuvareportaasheissa, joita kritiikit-tömät naistenlehdet julkaisevat, Suomen edistysellisten voimien tehtävänä on shaahin vierailun aikana 22.–26.6.1970 osoittaa, ettei Persian kansaa ole unohdettu, että Suomes-sakin on niitä, jotka tuntevat solidaarisuutta Persian kansaa kohtaan ja yrittävät julkistaa tietoja sen elämän edellytyksistä.

Tiistai-illasta kerrotaan, että joukko ihmisiä oli hurraamassa shaahille ja he saivat olla paikallaan. Shaahia vastaan mieltään osoittaneita kohtaan toimittiin kuitenkin eri tavalla: ”Heidät poliisi käyttäen raakoja otteita telkesi Haagan poliisilaitoksen selleihin 3–6 tunnin ajaksi ja sakotti heitä ‘ilkivaltaisesta meluamisesta yleisellä pai-kalla’”

Mielenosoittajat vetosivat siihen, että molemmat ryhmät olivat paikalla ilman ennakkoilmoittautumista ja mielenosoittajat rinnastivat molempien ryhmien oi-keutuksen mielensä ilmaukseen. Mielenosoittajat katsoivat, että Hallitusmuodon 10 §:n mukaan heidän oikeuksiaan kansalaisina oli loukattu törkeästi. He halusivat

44 Liite 1 ilm. 1306/20.7.1970 mainos mielenosoituksista, Supon arkisto, Supo.

myös korostaa poliisin estäneen mielenosoituksen. Heidän mukaansa poliisin tehtävänä oli ainoastaan turvata vallalla ollut järjestelmä, joka oli työtätekevien sortamisen ja riistämisen jatkuvuus.

Poliisien toimien tukena on maamme luokkalaki, joka ennen kaikkea suojaa, ei yksityistä kansalaista, vaan pääomapiirien omistusoikeutta. Tätä luokkalakia soveltavat tuomioistuimissa joko omistavan luokan jäsenet tai heidän edustajansa.

Julkilausumassa vaadittiin oikeuslaitoksen demokratisoitumista ja lakien muuttamista sellaisiksi, että ne turvaisivat yhtäläisesti kaikkien kansalaisten oikeudet. Vaadittiin myös poliisien toimien tutkimista vierailun aikana ja edellytettiin poliisien toiminnan vastaista valvontaa tulevaisuudessa tarkasti.

Kansanedustaja Tuure Junnilla esitti suullisen kysymyksen numero 160 hallitukselle 26. kesäkuuta. Junnilla kysyi: ”Aikooko Hallitus perusteellisesti selvittämään ja ilmoittaa myös julkisuuteen ne yllyttäjät, jotka ovat saaneet eräät nuorisoujoukot Helsingissä ryhtymään metelöiviin, katurauhaa ja järjestysvallan toimintaa häirintämielisiin mielenosoituksiin tasavallan presidentin kutsumana maassamme vierailevaa toisen valtion päämiestä ja käskynalaisena velvollisuuttaan suorittamassa olevia suomalaisia poliisimiehiä vastaan?” Sisäministeriö teki asiasta Supolle lähetteen 30. kesäkuuta 1970. Suojelupoliisin antamassa lausunnossa ministeriölle 8.9.1970 kerrottiin, miten toiminta oli organisoitu. Konkreettinen ehdotus tehtiin SNK:n liittokokouksen viimeisenä päivänä. Tekijä oli valtiotieteen ylioppilas Ilpo Manninen, joka toimi sosiaalidemokraattisen opiskelija nuorison keskusliiton puheenjohtajana. SNK toimi ”alustajana” toiminnassa, mutta lehdistössä mielipiteen ilmaisuja oli myös liberaalinuorilta, HYY:lta, Opiskelijain YK-liitolta, Arvo Salolta, Ralf Fribergiltä, Kansan Uutisten ”Juorkunan jussilta” (eli Kerttu Kauniskankaalta). Radikaaleimmista kirjoituksista vedottiin ”edistyksellisiin kansalaispiireihin” toiminnan aikaan saamiseksi. Kuohunta rauhoittui talveen 1970 tultaessa.⁴⁵

Ahdistus, jota mielenosoituksissa laitettiin näyttille, oli silti yleisempää ja sitä oli molemmilla puolilla, sekä poliisien että mielenosoittajien taholla. Tätä kuvaavat Soineen muistelmat 1970-luvun alusta. Yhteenotot poliisien ja mielenosoittajien välillä olivat kuitenkin aivan eri mittakaavan tapahtumia kuin esimerkiksi vastaavat tapahtumat samaan aikaan Yhdysvalloissa.⁴⁶ Toki niiden arvo yksilötasolla on huomattava: nuo kokemukset tuntuivat niiden kokijoiden mielissä ns. formatoivilta kokemuksilta ja antoivat näin yksilöille pohjaa yhteiskuntakriittiselle suhtautumiselle suhteessa Suomessa tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen 1970- ja 1980-luvuilla.

45 Shaahin mielenosoitukset, Ilmoitus n:o 1306/20.7.1970, Supon arkisto, Supo.

46 Davis 2004, 213–215, 219, 223–225, 232–233.

SUKUPOLVIPETOSTA JA JÄLKITRAUMAATTISTA OIREILUA

Kliinisen psykologian parissa on havaittu, että sen sijaan että jälkitraumaattinen oireilu vähenisi vanhemmalla iällä, se voikin iskeä päälle uudelleen eläköitymisen jälkeen, kun työelämän ylläpitämät defenssit jäävät pois arjen rytmeistä.⁴⁷ Soineen tapauksessa oireilua saattoi olla kumuloivana stressitekijänä lisäämässä myös muut ajankohtaiset tapahtumat kuten vasemmiston vaalivoitto 1966 sekä Lapualaisoopperaan liittynyt kulttuurinen muutos. Airi Hautamäen ja Peter Colemanin mukaan suomalaisten sotaveteraanien ikäpolvessa jälkitraumaattista stressioireyhtymää kuitenkin esiintyy yllättävän vähän verrattuna muihin sodankäyneisiin eurooppalaisiin sukupolviin. Syyksi tälle he esittävät sosiaalista solidaarisuuden tunnetta ja sotakärsimyksille annettua suurta arvostusta suomalaisessa sodanjälkeisessä yhteiskunnassa.⁴⁸

Juuri tämän solidaarisuudentunteen ylikorostuminen kuitenkin oli se asia, jolle nuoriso 1968 vaikutti antavan ”pitkät”. Sota ei ollutkaan yhtäkkiä mitään, kärsimys oli ollut turhaa ja itse asiassa koko sodan nähtiin olevan imperialististen revansionistien työtä. Siksi ahdistus sodankäyneissä ja lapualaisvuodet läpi eläneissä miehissä palasi uudenlaisena, mutta silti samanlaisella intensiteetillä kuin se oli lapualaisvuosina tuntunut. Ikään kuin eläväksi muuttuneen ”näkömuistin” kautta, jossa ahdistus on visuaalista ja siksi niin elävän tuntuista. Tällöin ahdistus on paluuta johonkin tiettyyn hetkeen uudella tavalla muistuttaen näin samalla myös ”muistajan” oman eksistenssin katoavuudesta.⁴⁹ Siksi minän suojautumiskeinot siis ryhtyivät toimimaan edellä esitetyllä tavalla muuten niin demokraattisen suhteellistavasti yleensä ajatelleella Soineella. Hänen muistoaan olivat totalisoimassa Lapualaisoopperaansa ironisella päätöksellä veisanneet 1960-luvun kisällilaulajat.

Mutta miksi tunne oli niin voimakas? Siksi, koska kyse oli myös laajemmasta sukupolvipetoksesta, jonka nuoret olivat tehneet. Julistautumalla radikaaleiksi he samalla julistivat, etteivät halunneet olla yhtään kuten isänsä, jotka näin mitätöitiin täysin nuorten mielissä. Silti he kuitenkin kaikesta huolimatta olivat kiinni ”kansallisissa isissään” eli mielikuvassa siitä ”teräsmiehestä”, joka ei valittanut vaan raivasi suonsa vastuksista huolimatta. Miksi? Koska heitä ei voitu suhteellistaa yhtään (he olivat mykkiä totaliteetteja omassa teräksisyydessään) ja siksi nuoret eivät pystyneet löytämään omaehtoista puheyhteyttä vanhempiensa sukupolven ”kansallisiin isiin”. Ja syksyllä 1968 anarkismin aika oli ohi, kuten Rentola toteaa.⁵⁰ Näin he ryhtyivät elämään todeksi ”samaa sotaa” mielissään, jota isätkin olivat eläneet. Sotatrauma siirtyi sukupolvesta toiseen.⁵¹

Nietzscheläisittäin ajateltuna kyse oli orjamoraalista. Alistavaan herraan oltiin koko ajan suhteessa, vaikka yritettiin sanoa, ettei kiinnostu vähääkään. Silti oma elämän arvo haettiin vastakkainasettelusta alistavaan ylivertaiselta tuntuvaan koh-

47 Hautamäki & Coleman 2001, 165–174.

48 Emt.

49 Vrt. Farrell 1998, 14–32.

50 Rentola 2005, 142.

51 Punamäki 2005, 53–73; Solomon, Laror & McFarlane 1996, 102–115; van der Kolk & McFarlane 1996, 3–23; van der Kolk 1996a, 214–241; van der Kolk 1996b, 279–302; Farrell 1998, 5–14.

teeseen. Vähättely toimi psyykkisenä defenssinä nuorilla kohteen ylivertaisuuden vuoksi. Siksi he, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, edut saatuaan integroituivat hyvinkin nopeasti 1970-luvulla vallinneeseen poliittisen talouden todellisuudentuotantjärjestelmään. Tästä näkökulmasta katsottuna Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia (1959, 1960, 1962) edustaa jonkinlaista kompromissiesitystä ja mallia siitä, miten tulisi elää. Kirjassa kyllä oltiin ”radikaaleja”, mutta rai-vattiin suot siinä sivussa maailman realiteettien (so. kansallisen todellisuudentuotanto järjestelmän vankileireillä) iskettyä yksilöityvän pienen ihmisen kimppuun kaikella arkisen homogenisoivalla voimallaan.⁵²

Suojelupoliisiin mielenkiintokynnyksen nuoria kohtaan ylitti myös esimerkiksi huhtikuussa 1972 järjestettyjen Turun yliopiston ylioppilaskunnan vaalit ja taiteilija Harro Koskisen niitä varten Akateemiselle Sosialistisuralle piirtämä vaalijuliste. Siinä Suomen lippu oli vähitellen muuttumassa punaiseksi, ja kuvan alla oli teksti, jossa luki: ”Demokraattiseen yliopistoon – sosialistiseen Suomeen.”⁵³

Koskinen oli aloittanut julkisen esiintymisen Turun torilla 1966 järjestetyssä taidehappeningissä, jossa hän osallistui taideteoksen valmistamis- ja tuhoamista-pahtumaan. Koskinen asettui avoimeen konfliktiin suomalaisen valtakulttuurin ja sen merkityksenantoon liittyvien arvojen ja symbolien kanssa 1969 järjestetyssä 23. Nuorten näyttelyssä. Sikaperhe ja muut samaa teemaa, brechtiläisen vieraannuttamiseksi keinojen, toistaneet sika-aiheiset taideteokset olivat liikaa vanhemmille sukupolville. Sikamessias 1968 *Aamurusko*-lehden kannesta poiki jumalanpilkkaoikeudenkäynnin. Sikapoliisivaakunasta teki ilmiannon poliisi itse. Oikeusprosessi kesti viisi vuotta ja eteni aina Korkeimpaan oikeuteen asti. Tuloksena oli sakkorangaistus taiteilija Koskille. Sanan- ja ilmaisunvapauden rajat piirrettiin julkisiksi tuomiolla. Vahvasti arvoladattuja kansallisia symboleita ja niiden edustajia ei saanut häpäistä.⁵⁴

Edellinen tapahtumasarja kertoo siitä, että kansallinen transsendentti kaiken lukevana ja toimintaa ohjaavana ”järkenä” oli kuin olikin poliiseilla siis olemassa vielä 1968. Se mikä esimerkiksi aseistakieltäytymisjupakassa näytti kansallisen kokonaisuuden etuja vahtineen poliisi-instituution negatiiviselta hitaudelta, saattoi toisessa yhteydessä olla kuitenkin positiivista etäisyydenottokykyä sekä mahdollisuutta koostua omaksi itsekseen omalla nopeudella ilman alistumista ulkoisille kolonisoiville voimille. Voidaan siis kysyä, osuiko taiteilija Koskisen vaalijulisteessaan antama tilannekuvaus ajan hermoon ja mahdollisesti johonkin tuolloin todeksi muuttuvaan? Se taas laittaa pohtimaan miten tällainen tilanne mahdollisesti vaikutti poliisien identiteettityön tapoihin? Sitä tarkastelen seuraavassa.

52 Proustilaisesta näkömuistista ks. Colebrook 2002, 92–93; Linna 1959, 1960, 1962; sukupolvi-petoksesta ks. esim. Tuominen 1991; Relander 1999; Rentola 2005, 146–162; Siltala 1994, 93–116. Julkisuuden miehisydestä 1960-luvulla ks. esim. Saarenmaa 2003, 23–35..

53 Harro Koskinen, IH2-69127, Supon arkisto, Supo. Kuvasta tehtiin rikosilmoitus. Siitä ks. Jalava 2001, 19–24; Hämäläinen 2006, 16–37

54 Tuominen 1991, 110, 112–114, 363, 374–376.

POLIISI, KGB JA SUOMALAISET POLIITIKOT

HETEMÄEN ILTAMAT 1971 UUDENLAISENA KOKEMUKSELLISENA YHTEYTENÄ

Kevättalvella 1971 eräs Suojelupoliisin ilmiantajana toiminut kokoomuspoliitikko toimitti Suojelupoliisille muistion eräästä tärkeän tuntuista tapaamisesta aloittaen sen sanoilla ”Eräs hyvä ja luotettava tuttavani kertoi saaneensa kuulla, että...” Kyse oli tilaisuudesta, jonka Suomen Teollisuuden Keskusliiton silloinen puheenjohtaja Päiviö Hetemäki järjesti yksityisasunnollaan 19. tammikuuta 1971. Paikalle oli kutsuttu tärkeitä kokoomuspoliitikkoja, vaikutusvaltaisia suomalaisia teollisuusmiehiä sekä Neuvostoliiton suurlähetystön henkilökuntaa. Tilaisuuden henkilölista oli varsin merkityksellinen. Läsnä kokoomuksesta olivat tilaisuuden isäntänä toimineen Hetemäen lisäksi Jussi Saukkonen, Harri Holkeri ja Veikko Tavastila. Liike-elämän aitiopaikoilta tilaisuuteen olivat saapuneet vuorineuvos Partanen Huhtamäki Oy:stä, Westerlund Nokia Oy:stä, Mauri Honkajuuri Rauma-Repolasta sekä Kettunen Vaasan Höyrymylly Oy:stä. Tehtaankadulta paikalle olivat tulleet melko tuore suurlähettiläs Aleksei Stepanovitš Beljakov, lähetystöneuvos Viktor Mihailovitš Vladimirov⁵⁵ sekä I-lähetystösihteeri Albert Petrovitš Akulov, joka ilmiantajan muistion mukaan toimi tilaisuuden tulkkina ”varsin ansiokkaasti”. Akulovin myös kerrottiin olleen tapaamisen alussa ”jo ennestään sinut miltei jokaisen paikalla olleen kanssa”.⁵⁶

Tällä sinänsä ainutlaatuisella historiallisella tapahtumalla ja koko yhteydenpidolla on tietenkin laajempi geopoliittis-yhteiskunnallinen kehüksensä, sillä NL:n mielenkiinto Suomen asioita kohtaan lisääntyi 1960-luvun lopussa selkeästi. Aina-kin, jos asiaa tarkastellaan Suojelupoliisin tekemien valvontamappien lukumääräisen kasvun lävitse.⁵⁷

Rentolan mukaan Beljakovin tehtävä oli alun alkujaan lähes mahdoton. Hänen piti yhdistää SKP ja muuttaa sen politiikkaa ”terävämpään” suuntaan. Puolueen

55 Vladimirovia pidettiin Suojelupoliisissa Suomessa oleskelevien KGB:n asiamiesten päällikkönä. Hänellä oli yhteydet kaikkiin merkittävimpiin poliitikkoihin sekä talouselämän vaikuttajiin. Vladimirov tapasi Hetemäen lounaalla joulukuun 1. 1970 Hotelli Savoysssa, jossa Hetemäen seurassa oli ”toistaiseksi tuntematon mieshenkilö”. Ks. Ilmoitus 2178/9.12.1970, Supon arkisto, Supo.

56 Akulovin henkilömappi Suojelupoliisissa on ”kunnioitettavan” laajuinen. Hänen sosiaalisten kytkeytymisten verkonsa oli varmasti yksi laajimmista Suomessa toimineista venäläisdiplomaateista suhteessa hänen asemaansa lähetystössä. Hänen lounasseuraansa kuuluivat mm. kansanedustaja Matti Kekkonen, TUL:n puheenjohtaja Pekka Martin, metrotoimikunnan jäsen ja päätoimittaja Pentti Poukka, toimittaja Jaakko Kunttu, kirjailija Arvo Salo, päätoimittaja Eero Santala, pääsihteeri Jaakko Tuominen, toimituspäällikkö Heini Mankki, TV:n uutispäällikkö Erkki Raatikainen, UM:n lehdistöosaston päällikkö Matti Tuovinen, Pekka Kuusi, toimittaja Matti Autio, eduskuntaryhmän sihteeri Seppo Sarlund, toimittaja Johan von Bonsdorff, UM:n poliittisen osaston jaostopäällikkö Paavo Laitinen, TV1 johtaja Pertti Paloheimo sekä lukuisa joukko eri puolueiden merkittävässä yhteiskunnallisissa asemassa olevia poliitikkoja. Henkilömappissa hänestä annetaan kuvaus: ”Käytökseltään liukas ja viekas.” Mappissa on yhteensä 290 häntä koskevaa ilmoitusta. Ks. Akulov, Albert Petrovitsh Hmp 11602, Supon arkisto, Supo. Hetemän tilaisuuksista ks. myös Akulov 1996, 148–149.

57 Rentola 1999, 135–154.

tuli edelleen toimia hallituksen ”johtavana voimana” jonka kanssa demarit olisivat pakotettuja liittoutumaan, jotta he säilyttäisivät salonkikelpoisuutensa itäisen isoveljen silmissä. Muutokseen sisältyi paradoksi alun alkaen: sen piti olla peruuttamaton (Suomi sosialismiin!), mutta tapahtua pitkänä prosessina. Koska kehityksen tuli olla vääjäämätöntä, ei kukaan voisi sitä vastustaa, ideoitii Moskovan suurella torilla. Kyse oli siis pikemminkin ”hiipivästä sosialismista” eikä mistään kommunismin ilmestyksenomaisesta saapumisesta kuin suuressa kirjassa ikään.

Beljakov oli kyllä käynyt Suomessa jo aiemmin. Helmikuussa 1965 hän selosti Kulttuuritalolla ammatillisten liikkeiden palveluksessa oleville toimitsijoille NKP(b):n asenteita sosialidemokraatteja kohtaan korostaen muuttunutta suhtautumista Länsi-Euroopan sosialidemokraattisiin puolueisiin. Hän myös kertoi tuolloin laveasti Hrusthovin syrjäyttämiseen vaikuttaneista tekijöistä. Tammi–helmikuun taitteessa 1966 hän osallistui Helsingissä SKP:n XIV edustajakokoukseen. Marraskuussa 1970 hän oli lähetystöneuvos Vladimir Sevastjanovitsh Stepanovin jäähyväistilaisuudessa ravintola Motin kabinetissa yhdessä ulkoministeri Väinö Leskisen, kansanedustaja Paavo Aitton ja tulkki Aleksander Ignatjevin kanssa.

Uransa alussa 1950-luvulla Beljakov toimi ideologina ja kommentaattorina julkaistujen artikkeleita ”kv-probleemista” ja ”rauhanliikkeestä”. Vuonna 1958 Beljakov tunnistettiin Supossa keskuskomitean vastuunalaiseksi työntekijäksi ja saman vuoden marraskuussa hänestä tuli Moskovan Oblastin puoluekomitean agitaatio- ja propagandaosaston varajohtaja, jossa hän toimi Pavol Demishevin alaisena. Tämän jälkeen hän toimi oblastin I-sihteerinä ja ideologiasta vastuunalaisena sihteerinä keskuskomiteassa. Keskuskomitean kv-osastoon hänet otettiin 1964, jonka apulaispäälliköksi hän eteni 1968. Vuodesta 1965 alkaen hän sekaantui SKP:n liberaalien ja konservatiivien välisiin väittelyihin asettuen liberaalien linjoille. Beljakov oli vahvistanut Hrusthovin teesit 1957 puuttumattomuudesta, mutta Hrusthovin syrjäyttämisen jälkeen hän oli mm. 1969 kriittinen suhteessa Italian kommunistipuolueen Tshekkoslovakian miehitystä koskevaan ”asenteeseen”. Tuuli oli siis kääntynyt Beljakovinkin kohdalla. Suojelupoliisi piti Beljakovia avainhenkilönä SKP:n ja Neuvostoliiton välillä.

Mikä sitten kaatoi Beljakovin projektin? Neuvostoliitto kärsi vuoden 1968 jälkeen Prahan kevään tuottamaa krapulaa ja maan edustajien toiminta perustui tiettyssä mielessä tyyppilliselle venäläisen mentaliteetin ongelmanratkaisuyritykselle: ”Brežnevin Neuvostoliitto oli Potjomkinin maa.” Kaikki näytti siltä kuin olisi pitänyt, ja se riitti. Kokemus oli kuitenkin etäänäytynyt liian kauaksi ihanteesta, eikä se riittänyt. Projekti sai alkunsa tavallaan ”vahingossa”. Rentolan mukaan juuri reaktiivit Tšekkoslovakian miehitykseen saivat neuvostojohdon kokeilemaan Suomen suunnalla. KGB:n suhdeverkostoa oli ryhdytty pikku hiljaa laajentamaan joskus 1960-luvun puolivälissä ja se toimi jo 1968 ”moitteettomasti” idän suunnalta sitä katsottaessa. Uskottiin kuitenkin tilanteen huononevan, jos mitään ei tehtäisi (ellei siis oltaisi aktiivisempia ja pidettäisi suhdetta ”kuumana”). Samaan aikaan kuvitelmat kaikkivaltaisuudesta vahvistuivat neuvostojohdossa, eikä uhkapelin onnistuminen Prahan suunnalla edesauttanut realiteettitestausta. Tietynlainen status quota säilyttävä arkirealismiksi sai väistyä sisäisten juonittelujen tuottamien vainoharhojen seurauksena. Suomessa tilanteen ahdistavuutta oli lisäämässä se, että vanhempien ikäluokkien mieleen hiipi kaikki vanhat vallankumousskenaariot vuosilta 1905,

1917, (1930) ja 1948. ”Sitä sen jälkeen aina uumoiltiin: isot lakot, väkeä kaduilla, jopa punakaarteina, suuren idän varjo kaiken yllä,” kuten Rentola tilanteesta toteaa.⁵⁸

Hetemäen tilaisuudessa syvennettiin edelleen suomalais-neuvostoliittolaista yhteistyötä. Se on erityisen tärkeä tässä yhteydessä, vaikka se ei ensimmäinen laatuaan ollutkaan, sillä sitä seurannut suomalainen poliitikko kertoi tietonsa poliisille.⁵⁹ Tapahtumien kulku oli seuraava. Alkucocktailien jälkeen Hetemäki lausui seurueelle tervetuliaissanat. Nämä lausumat jo siirsivät tapaamisen luonteen yhteiskunnalliselle tasolle ja tekivät illanvietosta jotain muuta kuin tavalliset ”kotibileet”. Hetemäki myös kertoi halunneensa kutsua tilaisuuteen ”joukon ystäviään viettämään iltaa mahdollisimman miellyttävästi” ja ”samalla vaihtamaan ajatuksia mahdollisesti esille nousevista kysymyksistä”. Hän lisäsi tulevaisuutta paaluttaen, että ”herrojen on syytä tutustua toisiinsa kasvotusten”, koska he hänen mukaansa tulisivat olemaan tekemisissä tällä ryhmällä tulevaisuudessa joskus ehkä ”melko eriävinkin käsityksin”.

Vastauspuheessaan Hetemäelle suurlähettiläs Beljakov tunnusti syyllistyneensä Suomessa olonsa alkuaikoina (hän oli tullut maahan elokuussa 1970 suurlähettilääksi⁶⁰) ”eräisiin virheisiin”. Syyksi tähän hän esitti, ettei vielä tuolloin ”tuntenut Suomen oloja tarpeeksi hyvin”. Nyt hän oli kuitenkin muuttanut käsitystään Suomesta ja suomalaisista. Tilaisuuden keskusteluaiheina olivat kauppa-asiat sekä Suomen puolueettomuus. Beljakov esitti näihin liittyen, ettei Suomi vakuutteluitaan huolimatta ollut vielä ”puolueeton maa”. Hän kertoi Suomella olevan politiikassaan sellaisia ”taka-ajatuksia”, jotka laittavat Neuvostoliiton epäilemään Suomen politiikkaa. Näitä ajatuksia ei hänen mukaansa kuitenkaan puettu sanoiksi, mutta niitä oli silti luettavissa ”rivien välistä”. Beljakov myös näytti tämän havainnollisesti pöytäliinan päällä. Hän esitti veitsellä ja haarukallaan Suomen ja Neuvostoliiton ”etujen olevan yhtenäisiä” ja ”kulkevan samansuuntaisina viivoina” eroten ainoastaan joissain kohdissa.

Paikalla ollut Kokoomuksen puoluesihteerin Tavastila puuttui tässä vaiheessa Beljakovin puheeseen ja selitti, ettei asia näin ollut. Hänen mukaansa Suomi oli puolueeton maa, ja halusi pysytelläkin sellaisena. Tavastila varasi Suomelle myös oikeuden ilmaista asioista eriävän mielipiteensä. Beljakoville myös selitettiin YVA-artiklojen tarkoittavan sitä, että ”Suomi puolustaa itseään” alueeseensa kohdistuvia ”hyökkäyksiä vastaan” ja ”pyytää tarvitessaan” Neuvostoliitolta apua ”vihollisen karkottamiseksi”. ”Hyökkäyksen torjumisen jälkeen NL:n joukot vetäytyvät pois ja Suomi on jälleen puolueeton maa”, Tavastila totesi. Siksi sopimusta ei hänen mukaansa saanut tulkita siten, että Suomi asettuisi taistelemaan sopimuspuolen rinnalle sen yksipuolisesti määrittelmiä vihollisia vastaan. Beljakov vastasi tähän ihmetellen presidentti Kekkonen puheita puolueettomuudesta. Hän totesi Kekkonen sanoneen, ettei Suomi voi sodan ja rauhan kysymyksissä koskaan olla puolueeton. Beljakoville vastattiin suomalaisten taholta, että sodan ja rauhan ollessa kyseessä

58 Rentola 2005, 9.

59 Aiemmista tapaamisista ks. esim. IA3-1180, Veikko Tavastila, Supon arkisto, Supo.

60 Näistä ks. Suojelupoliisin arkistossa esim. seuraavia dokumentteja: ilmoitus 2807/11.11.1970 XV U1b; ilmoitus 1876/4.11.1970; ilmoitus 2774/20.3.1965; ilmoitus 6042/30.10.1965; ilmoitus 435/16.2.1966. Supon arkisto, Supo; Rentola 1998, 385–417; Rentola 2005, passim.

tulee Suomi ”asettumaan aina kannattamaan rauhaa”. Keskustelun lopuksi venäläiset vielä pahoittelivat sitä, että ”Suomi” oli joutunut ”asiattomien kirjoitusten koh- teeksi”. He myös vakuuttelivat yrittävänsä parhaansa, jotta tällaisia kirjoituksia ei enää julkaistaisi. Heidän mukaansa NL:ssakin valitettavasti oli lehdistä palstatilaa saavia ”piirejä”. Siksi suomalaisia myös kehoitettiin varautumaan piakkoin lähitule- vaisuudessa julkaistavaan kirjoitukseen, jota ei kuitenkaan venäläisten mukaan tul- taisi julkaisemaan ”meidän informaatioidemme perusteella”.

Suomalaiset keskustelivat tilaisuuden jälkeen vuolaasti sen annista. Kommentit olivat muistion kirjoittajan mukaan myönteisiä. Keskustelu oli ollut ”varsin vapaa- ta” ja ”rauhallista” sekä tapahtunut osapuolten kesken ”melko runsaan huumorin vallitessa”. Venäläisten osoittama mielenkiinto Kokoomusta kohtaan herätti paikal- la olleissa suomalaisissa kuitenkin ihmetystä. Sekä tämän että myös muutaman samantyyppisen kokoontumisen arveltiin olevan uuden suurlähettilään tiedon- hankintaa puolueen ”koko olemuksesta”. Tilaisuudessa olleet suomalaiset kuvaili- vat saaneensa Beljakovista ”vahvan ja terävän miehen” vaikutuksen. Hänen myös ”arveltiin” olevan ”tehokas” ja tietävän mitä haluaa. Lisäksi hänen ”intelligentsias- taan” saatiin hyvä käsitys. ”Eräs suomalaisista oli ollut sitä mieltä, että Kovaljevin työskentely verrattuna Beljakovin vastaavaan oli kuin norsun liikehtimistä porslii- nikaupassa”, kuvaili muistio suomalaistuntoja.⁶¹

Mutta miksi tilaisuus oikeastaan olikaan niin merkittävä? Ja mistä se psyko- historiallisesti tässä tapauksessa viestii? Jotain kansallisesti ennennäkemätöntä oli nyt tapahtumassa.⁶² Kansallisen Kokoomuksen Neuvostoyhteydet olivat aiemmin olleet ideologisista syistä niukahkot.⁶³

Nyt Kokoomus ja teollisuus ryhtyivät ottamaan aktiivisesti roolia suhteessa Neuvostoliittoon. Poliisin rooliin tämä vaikutti hämmentävästi. Kyse oli siitä, mi- ten projektiivinen identifikaatio toimi, kuka roolittui mihinkin tehtävään ja hyväk- sykö hän asemansa siinä. Uudenlainen molaarisen tason yhteys oli syntymässä. Oltiin tulossa osaksi Kekkosen toteamisen roolin ylläpitämää molaarisen tason Suomea. Neuvostoaggressorin samastuttiin, kun ei muuta oikein voitu.⁶⁴

Puolueen aikaisempi hoitaja Krasavin oli arvostellut Kokoomuksessa harjoitet- tua politiikkaa ankarasti. Vasta Akulovin tulo yhdysmieheksi 1968 muutti tilannet- ta. Yhteyttä ei haluttu pitää puheenjohtaja Rihtniemen kanssa, mutta uumoiltiin, että jos tilanne muuttuu saattaa tapahtua muutakin.⁶⁵

Poliisiin liittyen on syytä kysyä, minkälaisia samastumis- ja rakentumiskohteita kyseisen kaltainen tilanne tapahtuessaan poliiseille tarjosi? Miltä yhteistyön teke- minen poliisien silmissä menneeseen suhteutettuna näytti? Kansalliset vaikuttajat- han pyrkivät toimivaan yhteyteen uhkaavan, mutta myös turvaa tuottavan fanta- siakohteen kanssa ja halusivat sulautumista suureen hyvään, joka olisi poistanut

61 Muistio 2807 Helsinki 25.1.1971, XVU1b-2807, Suojelupoliisin arkisto, Supo.

62 Vrt. Rentola 2005, 9, 63–83.

63 Smolander 2000; Kuisma 1997, 249–296, 337–376; Krosby 1978, 218–251 erittelee suomettumis- keskustelua. Reaktioiden voimakkuus todentaa ainakin tarpeen kieltää asian tulo tietoisuuteen, oli kyse sitten suometumisesta tai ei. Ks. termistä ja itse ajasta myös Vihavainen 1991.

64 Vrt. Rentola 2005, 406–412.

65 Hmp Akulov, Supon arkisto, Supo.

ristiriidat ja turvannut kansallisen sisäryhmän jatkuvuuden. Keskustelun rauhallisuus ja vapaus viittaisi kyllä myös ajatukselliseen tilaan, jossa on mahdollisuus etäisyydenottoon eikä täydelliseen samastumiseen. Toisaalta yhteydenpidon laadusta on luettavissa ihailu aggressoria kohtaan sekä tarve sen miellyttämiseen. Poliisien itseymmärryksessä tällainen tilanne saattoi kuitenkin tuntua manipulaatiolta, sillä se edellytti osin uudenlaisten koordinaattien luomista suhteessa koettuun ja muistoon aiemmin koetusta.

Eräs entinen suojelupoliisin etsivä kuvaa tällaisen muuntautumisen vaikeutta haastattelulausunnossaan seuraavasti:

(...) jos on isänmaan mies, niin on isänmaan mies. (...) Siinä isänmaa hommassa sanottiin, että jos maassa joskus suunta muuttuu enemmän vasemmistoon päin, niin jokainen kunnan etsivä, niin jokainen vaihtaa työpaikkaa. Että ei tehdä työtä kellekään muulle kuin tälle hyvälle isänmaalle. Jos olis tullu kommunistihallinto, niin esimiesten mukaan jokainen äijä lähtee käveleen.⁶⁶

Ajatus etsivien minuutta tukevasta perustasosta, ”hyvästä isänmaasta” oli siis niin itsestään selvä, ettei sitä kyseenalaistettu. Siihen oli kasvettu sisään. Toinen entinen suojelupoliisissa töitä tehnyt poliisi kertoo:

K: Miksi menit sinne suojelupoliisiin? V: Mä tein ensimmäisen suojelupoliisijutun formussa ollessa vuonna 60. Se kiinnostoi, kun sodan jälkeen, niin äiti oli Suojeluskunnassa juoksutyttöä ja kummitädit molemmat oli Suojeluskunnassa. Sodan jälkeen meidän talo oli etappina, koska kommunistit valvo sillon, että se piti vähä valvoo. Isä aina kiersi talon ennen kuin siellä uskalsi keittiössä puhuakaan. Ne sodanaikaiset partisaanit asu tossa Polttolassa, jotka teki pahojansa. Nää, jotka räjäytteli sitte sotilaskiskoja ja muita täällä. Mä olin keskellä sitä temmellyskenttää lapsesta lähtien. Se oli jo kotona meillä se henki, että me ollaan suomalaisia.⁶⁷

Elokuvasa *Vodkaa*, komisario Palmu (1969) poliisi esitetään tehottomana, väkivaltaisena ja yksinkertaisena. Joel Rinteen komisario Palmun entinen alainen, Matti Raninin esittämä Virta, on edennyt urallaan aina sisäministeriön poliisi-osastolle asti. Hän johtaa elokuvassa toimittaja Torpon murhan tutkimuksia. Eläkkeelle vetäytynyt Palmu taas palkataan politisoituneen YLE:n toimesta tutkimaan samaa murhaa. Valtioksi valtiossa ryhtynyt, avoimen poliittinen Yleisradio näyttäytyy elokuvassa poliisivoimia edistyksellisempänä. Toimittajien esitetään hallitsevan kaikki ajan uusimmat teknologiset innovaatiot. Ainoa toimijuutensa säilyttävä poliisi-instituutio elokuvassa on Suojelupoliisi, joka esitetään dynaamisena, riippumattomana ja aikaansaavana. Elokuvan neuvostokuva on kritiikittön ja hyviä naapuruussuhteita korostava. Todellinen vihollinen löytyy taantumuksellisen ”fasismin” suunnasta. Neuvostonaapurin syleily ei vielä ollut muo-

66 Haastattelu 29.11.2002.

67 Haastattelu 27.4.2001.

dostunut tukehduttavaksi.⁶⁸ Muutoksen todentajina toimivat asiaa ruohonjuuritasolla seuranneet suojelupoliisin etsivät.

RAVINTOLAKUHERTELUA JA ORTODOKSIPAPPEJA – KANSALLINEN HITAAUS AUTTAA VÄISTÄMÄÄN PSYYKKISEN KOLONISAATION

Suomalaispoliitikkojen ja neuvostodiplomaattien kohtaamisten seuraaminen vaikutti poliisien itseymmärrykseen ja kokemukselliseksi subjekteiksi rakentumisen tapoihin, koska he joutuivat usein mukaan seuraamaansa kanssakäymiseen. Tämä näkyy selvästi esimerkiksi seuraamalla keskustelua, jota kävivät kaksi etsivää ja eräs neuvostodiplomaatti, sekä hänen suomalainen todellisuuden tuotantopari⁶⁹ maaliskuun 14. 1973.

Ollessaan partioajossa etsivä Tero ja ylietsivä Veijo⁷⁰ tunnistivat Messeniuksenkadulla kadun viereen pysäköidyn auton neuvostoliiton suurlähetystön lähetystötyöntekijä Valeri Shilovin autoksi. Seuraavaksi he ryhtyivät suorittamaan etsintää lähialueen ravintoloista, ja lopulta Shilov löytyikin läheisestä HOK:n ravintolasta. Ylietsivän ja etsivän istuutuessa pöytään Shilov tunnisti heidät heti ja nyökäytti suomalaiselle pöytäseuralleen Ilkka Viippolalle ”ilmeisesti kertoen keitä miehet olivat”. Tällöin Kokoomuksen poliittisena sihteerinä toiminut Viippola nousi tuolistaan ylös ja lähti tanssimaan viereisessä pöydässä istuneen naisen kanssa. Shilov sen sijaan tuli poliisien pöytään sanoen ”minusta tuntuu, että olemme tavanneet jossain aikaisemmin”. Hän myös kysyi ”sopiiko herroille, että istuudun kansanne samaan pöytään”. Shilov oli jonkin verran alkoholin vaikutuksen alainen. Hän ojensi kätensä esitellen itsensä sanoen ”minun nimeni on Valeri Shilov”, jolloin toinen etsivistä ojensi kätensä sanoen ”tähän aikaan illasta minä olen ’Tero’ ja hän ’Veijo’”. Esiteltyään pöytään saapuneen Viippolan poliiseille sanoi Shilov ”näillä herroilla ei ole kuin etunimi, eikö olekin Ilkka kummallista?” Toinen etsivistä tiedusteli nyt, missä he olivatkaan tavanneet Shilovin aiemmin, johon Shilov sanoi ”älä nyt viitsi Veijo, mehän olemme lounastaneet usein sattumoisin kai samoissa ravintoloissa, jaa oletkohan sinä se Veijo Viisi”. Etsivä vastasi tähän ”olet varmaan-kin erehtynyt, jos tämä minun partani sotkee minut johonkin toiseen henkilöön”, johon Shilov vastasi ”mutta sinähän olet aivan papin näköinen partasi kanssa. Nyt etsivä jatkoi sanoen ”niin aivan kuin ortodoksipapin, siihenköhän sinä minut sotket”. Tästä Shilov ”punehtui” ja vaikeni.

Myöhemmin pöytään grogeja tuotaessa Shilov ehdotti seurueelle maljaa YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlallisuuksille. Tästä ylietsivä ”Veijo” kieltäytyi sanoen ”etemme nyt taida juoda sille asialle, koska tässä maassa riittää kyllä väkeä niille maljoille”. Viippola ehdotti tällöin Paasikiveä, mutta tähän etsivä ”Tero” totesi, että

68 Vodkaa, komisario Palmu, 1969. Elokuva poikkeaa aiemmista Palmu-sarjan elokuvista siinä, että siihen sisältyy selkeä poliittinen ulottuvuus, jota vielä alleviivataan politisoituneen Yleisradion aggressiivisella, Reporadiomaisella otteella. Ks. ja vrt. Komisario Palmun erehdys, 1960; Kaasua komisario Palmu, 1961 sekä Tähdet kertovat, komisario Palmu, 1962.

69 Deleuze & Guattari 1987, 1; Theweleit 1988.

70 Etsivien nimet muutettu. IL.

”Paasikivi on varmasti pyörinyt haudassaan luunsa pyöreäksi katsellessaan nyky-poliitikkojen toilauksia ja istumisia”, jolloin Shilov sanoi, että ”on se sentään hyvä, että Suomessa neuvostodiplomaatti voi istua sulassa sovussa kokoomuspuolueen miesten kanssa”. Lopulta malja juotiin Neuvostoliiton ja Suomen kansan keskinäisen ymmärryksen parantumiselle.

Shilov ryhtyi maljan jälkeen utelemaan ylietsivä Veijolta ”oletko sinä nyt sitten se Veijo Viisi”, johon ylietsivä vastasi ”enhän minä ymmärrä sanaakaan sinun puheestasi, mitä sinä nyt jankutat jostain Veijo Viidestä”. Poliisien hieman tämän jälkeen tehdessä lähtöä ehdotti Shilov heille jatkoja. Lopulta seurue lähtikin yhdessä taksilla ja päätyi ravintola Fenniaan. Se oli tupaten täynnä. Ovella Shilov sanoi ”Kuulepas Veijo Viisi, näytä nyt vaikutusvaltasi tässä maassa ja tyhjennä meille neljän hengen pöytä”. Ylietsivä ”Veijo” vastasi tähän, että ”me emme ole nyt sinun kotimaassa eikä täällä lennätetä ihmisiä lumihankeen”. Tämän jälkeen hän lähti etsimään hovimestaria, ja kerrottuaan mukanaan olevan amerikkalaisen diplomaatin pöytä järjestyikin. Samaan aikaan Shilov kyseli etsivä ”Terolta” millainen mies ylietsivä ”Veijo” oikein oli. ”Tero” vastasi Shilovin kyselyihin, että ”hirveän ihana eikä sinustakin”. Shilov kysyi uudestaan ”ei, ei mutta sano nyt oikein rehellinen mielipide, minun tekisi mieli kovasti keskustella Veijon kanssa kahdestaan, järjestyisiköhän se sellainen”. Viippola sanoi nyt, että he ”Teron” kanssa menevät hetkeksi erilleen muista, ja Shilov jäi pöytään kahdestaan ”Veijon” kanssa. Tällöin seurasi jo tutkimuksen alussa lainattu keskustelu:

Shilov: Milloin sinä oikein aiot lopettaa tämän[?] Veijo: Silloin viimeistään kun minun käy kuin Nikita Sergejevitsin siellä teillä.. S: Etkö sinä yhtään pelkää mitään[?] V: En sitten yhtään mitään.. S: Oletko sinä sitten erikoistunut minuun[?] V: En, minä olen vain sellainen sekatyöläinen ja olen varma että vaikka pidät ja kuuntelet kommunistisia luentoja vietät varmaan paljon porvarillisempaa elämää kuin minä. S: Älä nyt ollenkaan, mutta miten sinä minut löysit, autonko avulla, löysitkö autoni? V: Mitä, onko sinulla auto? S: Kyllä sinä tiedät, että minulla on auto. V: Eeen, tietysti sellainen vaaleanpunainen Volga, eikö? S: Älä nyt viitsi, kuule meillä ei Moskovassa varjosteta ollenkaan suomalaisia diplomaatteja, mutta miksi täällä? V: Älä puhu paskaa, minä olen varma, että teillä tämä minunkin työni arvostetaan isänmaallisesti korkealle. S: Niin, niin minä olen KGB:n poliittisen osaston virkailija (...) mutta kun minä istun ravintoloissa en minä saa tietää muuta kuin sen, mitä seuraavan päivän lehdissä kirjoitetaan..V: Miksi sinä sitten yleensä istut kenenkään kanssa ja tuhlaat rahojasi...

Viimeiseen kysymykseen Shilov ei enää kyennyt vastaamaan mitään. Toinen etsivä keskusteli samaan aikaan Viippolan kanssa, joka myöskin ihmetteli suuresti miten etsivät olivat löytäneet heidät. Etsivä ”Tero” vastasi tähän toteamalla, että ”no, se on ammatissa kehittymistä päivä päivältä ja Veijolla on sellainen ajokoiran nenä, että hän haistaa venäläisen jo matkojen takaa”. Viippola tivasi edelleen, löytyivätkö he auton avulla, johon Tero vastasi myöntävästi. Tähän Viippola sanoi ”kyllä minun täytyy muuttaa käsityksiäni suomalaisista tuon alan miehistä, minä pidin teitä aina vähän saamattomina, en minä vaan ymmärrä kuinka te löysitte meidät tuollaisesta paikasta”. Nyt etsivä Tero sai aiheen sanoa ”kuinka sinä annat Shilovin istuttaa itseäsi tuollaisessa viidennen luokan paikassa?” Kysymys osui arkaan paikkaan.

Viippola ryhtyi puolustautumaan toteamalla, että he ovat kyllä istuneet muuallakin ja ”tavanneet perheineenkin”. Etsivä ”Tero” kysyi Viippolalta nyt, mitä Shilov oli häneltä halunnut tietää. Viippola kertoi ”no, henkilökysymyksiä, suhtautumista eri asioihin, toisten kokoomuslaisten mielipiteitä ja ennakoasenteita ja sitten vain yleistä rupattelua ja seurustelua”. Keskustelun päätteeksi etsivä sanoi Viippolalle ”lähdetäänpä nyt sitten katsomaan niiden kahden kuhertelua pöytään”.

Pöytään saapuessaan etsivä kysyi ”no, oletteko nyt saaneet rauhassa vaihtaa mielipiteitä kiinnostavista asioista, joita teillä keskenänne on”, johon Shilov vastasi heillä olleen ”kovin kiintoisa keskustelu, mutta liittykää toki nyt seuraamme ja tilataan kierros”. Shilov kertoi lähtevänsä Lappiin hiihtämään ja kysyi halusiko kukaan pöytäseurueesta liittyä hänen matkaansa, sillä ”matka olisi varmasti mielenkiintoinen”. Tähän ylietsivä ”Veijo” totesi ”niin olisi varmasti mielenkiintoinen”, jonka jälkeen Viippola puhkesi nauramaan. Shilov sanoi tähän: ”[m]utta tuo Tero on sitten salaperäinen mies, minä luulen etten ole tavannut häntä aiemmin, mitä sinä teet työkseksi?” Tero vastasi: ”hieman samaa kuin tuo Veijo Viisi, josta sinä niin tykkäät.” Shilov vastasi: ”tuolle täytyy nyt nostaa heti malja, täytyy sanoa on huumorin taju, haluaisin mielelläni tavata joskus toiste paremmalla ajalla tätä seuruetta.” Ylietsivä ”Veijo” totesi tähän, että ”kuule, meillä on niin paljon työtä, ettei meillä oikein olisi aikaa tavata”. ”Tero” taas totesi, että ”eri asia on tietysti jos sinä ja Viippola tapaatte toisenne jossain, niin on paljon mahdollista, että sattumoisin voisimme tavata”. Poistuessaan taksissa Shilov vielä huomautti reilun miehen lupauksen pidosta ja ilmoitti, etteivät Suomen ja Neuvostoliiton kansat enää koskaan sodi keskenään, ja kutsui seurueen jäsenet Moskovaan 50-vuotisjuhliinsa vuonna 1987.⁷¹

Miten edellistä voisi käsitteellistää psykohistoriallisesti? Poliisien ja KGB:n agentin sekä hänen seuralaisensa välisissä keskusteluissa pistää silmään niiden useat seksuaalisesti värityneet sekä vaistonvaraisuutta kuvaavat ilmaisut. ”Aiempi saamattomuus” muuttuu kohteen löytämisen kautta aktiivisuudeksi. Pöydässä ”kuherrelaan” ja toista kuvataan ”ihanaksi mieheksi”, joka ajelee ”vaaleanpunaisella” autolla. Neuvostoliittolainen osapuoli taas koettaa kytkeä miehiä omaan vaikutuspiiriinsä ehdottamalla yhteistä maljaa kuin vietelläkseen heidät pauloihinsa. Näiden ilmaisujen kohteeksi joutuminen ja tarjoutuminen sekä toisaalta niiden väistäminen kieltää sulauttavan yhteyden molekulaaristen virtausten tasolla. Silti etsityn kohteen löytämistä halutaan kuvata hajuaistin perusteella tapahtuneeksi vaistonvaraiseksi toiminnaksi. Kyse on houkutuksesta ja inhosta. Rajojen vetämisestä molekulaariseen sekoittumiseen, jota tilaisuuden kommunioluonne edusti. Tilanteen lautauneisuuden vuoksi oltiin kuin yhteisen ehtoollisen äärellä.⁷² Vaikka tapahtuma sinällään on harvinainen, kertoo siinä syntyneet toimintatavat poliisien kohdalla yleisemmästä viitaten kansalliseen ja sen rajojen vartioimiseen. Kansallisten rajojen vetämisen esimerkkitapahtumana tapaaminen kertoo ainutlaatuisuudessaankin jostain yleisemmästä. Tinkimättömyys, jolla etsivät väistelevät samastumista kertoo

71 ”Selostus NL:n suurlähetystön III-sihteerin Valeri Shilovin ja kokoomuspuolueen poliittisen sihteerin Ilkka Viippolan tapaamisesta HOK:n ravintolassa Mannerheimintie 96:ssa keskiviikkona maaliskuun 14.pnä 1973”, lehti 80c, Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Supon arkisto, Supo.

72 Deleuze & Guattari 1983, 1–8; läheisyyden tarpeen keskeisyydestä inhimillisenä perustarpeena vrt. Sloterdijk 2000, 336–346.

samastumisesta kansalliseen ja sen varmuudesta perustasona poliisiyksilön elämässä. Näin se viittaa yleisempään.

Metaforisella tasolla kuhertelu myös viittaisi seksuaaliseen kanssakäymiseen; tarkoittaako siis tämä sitä, että Neuvostoliiton poliittista toimintaa kuvaillaan käyttämällä seksuaalisen alistamisen metaforia? Ei välttämättä, sillä kielikuvat ovat spontaanisuutensa kautta tiedostamattomampia, kuin mitä ne älyllisinä vertauksina olisivat. Sanoilla ei tehdä tässä pelkästään analogioita yksityisen ja kollektiivisen tai historiallisen politiikan välille. Kyse on pikemminkin suorien psyykkisten investointien tekemisestä tässä ja nyt. Tältä kannalta katsoen etsivien suhde neuvostodiplomaattiin on osaobjektitason yhteys, ja siten täynnä tunnelatautunutta voimaa ja intensiteettiä. Neuvostodiplomaatti irrotetaan hänen näennäisen arkisesta suhdetoiminnastaan ja samalla häneen tehdään seksualisoimalla osaobjektilataus. Mutta kyse ei ole persoonallisesta seksuaalisesta latauksesta, vaan sen lataus aukeaa poliittiselle kentälle. Seksuaalinen lataus syntyy tässä suhteessa poliittiseen abstraktioon. Tämä Shiloviin yhdistetty poliittinen seksuaalisuus on alistanut toiminnallaan kaiken vaikutuspiiriinsä tulevan valtansa alle ja käyttää toisia hyväkseen haluamallaan tavalla, koska se tuo suomalaiset ravintolaan ulkopuolelta esitetyn toiveen mukaisesti ja saattaa paikalle myös tarkkailijat. Kyse onkin laajemmasta kolonisaatioprojektista ja psyykkisestä manipulaatiosta. Yksittäinen diplomaatti omaa saman vainoharhaisen rakenteen ja mahdollisuuksien kirjon kuin laajempi poliittisten realiteettien toimintakenttä.

Poliisien kohdalla tilanteen sensualisoimisessa onkin kyse erottavan pinnan luomisesta suhteessa kaoottisesti (ja siksi liian nopeasti) virtaamaan ryhtyneeseen kansalliseen maailmaan (erityisesti Kokoomuksen nuorten uudet toimintatavat olivat muuttaneet suhdetta aiemmin totuttuna pidettyyn kansalliseen havaintomaailmaan), jolta inhoa sekä ihastusta herättävät havainnot nyt eriytyivät. Mutta määrittäviä väistämällä kyse on myös kieltäytymisestä alistumaan Shilovin tarjoamiin laajempiin merkityksiin ja niiden omaamaan toimintalogiikkaan kansallisten samastumisten kentällä. Poliisi toimi rajan vetäjänä sille ”molekulaariselle” sekoittumiselle, jota neuvostoliittolaiset diplomaatit ajoivat Suomessa kestitemällä, halaillemalla ja antamalla humalassa osin katteettomia lupauksia suomalaisille poliitikoille ja muille yhteiskunnallisille toimijoille. Kieltäytymisellä alistumasta Shilovin tarjoamiin merkityksiin hänen olettamallaan tavalla etsivät vastustivat poliisin toimintaa organisoimaan pyrkiviä ja poliisien ajattelutilaa kolonisoivia määrittelyyrityksiä, jotka olisivat alistaneet poliisit psyykkisesti sen kokonaisuuden osiksi, jota neuvostodiplomaattien kolonialistiset ja pohjimmiltaan kuuluaista samastumista vaativat toimintatavat suomalaiseen yhteiskuntaan tuolloin olivat tuottamassa. Poliisikulttuurista halutuotantoa ei kuitenkaan kyetty kokonaan kytkemään tähän neuvostodiplomaattien Suomessa harrastamaan kytketymisen tapaan, vaan siitä kohteliaasti kieltäytymällä ja agenttien toimintaa seurailemalla sitä pidettiin suhteellisen erillään suhteessa poliisien mielissä muutoksessa olevaan kansalliseen järjestelmään.⁷³

73 Colebrook 2002, 102–104.

Poliisit olivat pakotettuja luomaan uudenlaista vähemmistökieltä itselleen, kun kansallinen todellisuuskäsitys tuntui hajoavan uudenlaisten ulkopuoliseen kytkeytymistapojen takia. Tämä vähemmistöksi tulo (*becoming-minority*)⁷⁴ antoi mahdollisuuden kuitata neuvostoliittolaisille ja niille suomalaisille, jotka lähtivät mukaan vallan ja voiman kokemukselliseen kielipeliin. Kyse on myös kiinnittymisen tavasta itselle merkityksellisiin kohteisiin. Välttelevässä kiinnittymisen tavassa voidaan sitoutuminen kohteeseen kieltää, jos se osoittautuu liian nieleväksi.⁷⁵ Olisiko tällaiseen kokemusmalliin turvautuminen seurausta poliittisen historiamme kolonialistisuudesta? Olemme olleet lähes koko historiallisen aikamme vieraan vallan alaisina: ensin osana Ruotsin valtakuntaa satoja vuosia ja sen jälkeen Venäjän keisarikunnan osana, vaikkakin autonomisena suuriruhtinaskuntana. Tältä pohjalta voisi pohtia, että itsenäisyyden alkuvaiheissa oireiltiin ensimmäistä irrallisuuden kokemusta, kun esimerkiksi Viipurin aiempi kosmopoliittinen kulttuuri-ilmapiiri kuihtui 1920–1930 -luvulla. Toinen tasavalta merkitsi paluuta takaisin turvalliseen snellmannilaiseen poikkeustilaan, jonka turvin meitä on saatettu hallita eliitin korkeamman järjen almaisina. Eliitti on omaa sisäpoliittista asemaansa turvatakseen monesti turvautunut ulkopuolisiin voimiin. Ja tämä sisäryhmän määrittämä raja on määritellyt myös sallitun minuuden rajan ja pyrkinyt sitä määrittelemään myös poliiseilla kuten tässä käsillä olevista aineistoista selviää.⁷⁶

Tässä ja nyt ilmiönä oli ravintolakäynneissä kyse myös mikropolitiikasta: yhteisesti jaetusta ateriasta. Eli siitä, miten ja mihin halu investoitui. Poliittista suhteissa oli nimenomaan se, mikä vallitsi suhteessa kuvan (so. tarkkailtava kohde) ja sen havaitsijan välillä. Poliittista oli myös se tapa, jolla halu investoitui kokemuksen tuotaneeseen affektiin eli kohtaamistilanteiden seuraamisen tuottamiin voimakkaisiin tunnekokemuksiin. Tapahtuma tuotti ryhmän siinä tapahtuvan organisoitumisen ja tunneintensiteettien koodautumisen kautta. Koodaus tapahtui yhteisen lounaan ruumiillistumisessa yhdessä jaetussa ateriassa. Tässä mielessä ajateltuna tällainen affektin politiikaksi tässä käsitteellistämäni menneisyyden lukutapa on siis tärkeä asiaan liittyneiden ristiriitaisten valta-asetelmien ymmärtämisen kannalta.⁷⁷

Tässä tapauksessa Suojelupoliisi oli paikalla suhteen säröttömyyttä häiritsevänä elementtinä. Näin se myös vaikutti itse tapahtumaan ja sen luonteeseen. Neuvostokontaktien muuntuvuuden seurauksena poliitikoille syntyi psykkinen panoptikonin kuvitelma, jonka kautta oli ajateltavissa, että itäinen isovelvi valvoi heitä. ”Fiktiivisestä suhteesta syntyy mekaanisesti tosiasiallinen alistussuhde”, Michel Foucault toteaa.⁷⁸ Suojelupoliisin valvonnan tapaa taas voi verrata esiliinaan, joka hillitsee liian kiihkeitä hellydenosoituksia vastarakastuneiden (poliitikkojen ja diplomaattien) välillä.

Siksi voidaan spekuloida ja kysyä millaisiksi orgioiksi yhteiset kommunitot olisivat muodostuneet, ellei niitä olisi ollut valvomassa ketään? Voidaan toisaalta myös

74 Deleuze & Guattari 1986, 16–27, 36–38.

75 Bowlby 1972.

76 Vrt. spekulatioon, jota esittää Ala 1999, 214–217; ks. myös Ylikangas 1986, 201–212, 249–260; Ylikangas 1983, 219–221.

77 Colebrook 2002, xvi–xvii, 46–47.

78 Panoptikonista ks. luku III Foucault 2001, 266–312. Lainaus s. 274.

pohtia sitä, olisivatko tilaisuudet muodostuneet niin merkityksellisiksi kuin mitä niiden nyt voidaan sanoa olleen, kun suojelupoliisin etsivät olivat todentamassa niitä ilmoituksiinsa? Vastausta voi ehkä lähteä etsimään siitä tosiasiaista lähtien, että jokainen, joka on vähänkin perehtynyt Neuvostoliiton valtion edustajien ulkomailta suorittamiin ulkopoliittisiin toimintatapoihin⁷⁹ (tai lukenut edellä esitetyn) pysyy kuvittelemaan, että kontakti olisi otettu tavalla tai toisella – tietäisimme me siitä tai sitten emme.

Lévi-Straussin mukaan pidättely ja kyvyttömyys pidätellä ovat syömiseen liittyen kulttuuriamme konstituivia perusvoimia.⁸⁰ Tässä yhteydessä tämä ajatus nousee ymmärtämisen kannalta erityisen merkitykselliseksi asiassa, koska tapaamisten määriä ja henkilöitä seuraamalla selviää, että kun tiedottajaksi ryhtynyt, sellaiseksi tietämättään joutunut tai ko. toiminnan yrityksen kohteeksi joutunut oli ikään kuin luettu loppuun, häneen ei enää otettu yhteyttä.⁸¹ Hänet siis oksennettiin psyykkisesti ulos siitä kollektiivisesta, ja poliittisesta laajentumaminästä, eli sosiaalisesta äidistä, jota aterioilla yhteisesti ravittiin. Tämä siksi, koska lounailla monesti oltiin kyvyttömiä pidättelemään ja kanavoimaan omia haluimpulsseja ruoan ja alkoholin nauttimisesta pidättymiseksi. Luettavaa ei hyväksikäytön jälkeen enää voinut käyttää enempää hyväksi ja siksi hän ei merkinnyt enää mitään. Poliittinen ystävyyksyys oli siis kovin välineellistä.

Suurin osa lounastapaamisten suomalaisista osapuolista kuitenkin joutui tai pääsi mukaan tällaiseen halutuotannon organisoitumisen ja poliittisen subjektivoitumisen tapaan. Esimerkiksi edellä kerrotun Ilkka Viippolan kohdalla tapaamisen ilmitulo sai hänet ottamaan yhteyttä vielä jälkikäteen toiseen paikalla olleeseen etsivään. Tässä kuulemistilaisuudessa hän kertoi etsivälle tapaamisistaan Shilovin kanssa kesäkuussa 1973. Tapaamisia oli ollut niin ravintoloissa kuin perhepiirisäkin. Heidän välilleen oli Viippolan mukaan ”sukeutunut kiinteä ystävyysuhde”, josta Viippola kertoi informoineensa Kokoomuksen puoluesihteerin Tavastilaa. Viippola kertoi Shilovin olleen kiinnostuneen puolueen henkilökysymyksistä sekä tehtävien kabinettipäätösten sisällöistä. Silti Viippola sai Shilovista kuvan perheeseen kiintyneenä miehenä, sillä hänen vaimonsa Larissan läsnäollessa ei saanut puhua politiikkaa. Ilmoitusta kirjoittanut etsivä liitti tähän yhteyteen tiedon siitä, että Shilov harrasti myös ”vieraita naisia”. Viippola halusi kuitenkin ylläpitää kuvan, jonka hän oli Shilovista itselleen luonut ja kielsi, ettei Shilov häntä koskaan vienyt tällaisiin ympyröihin. Shilov tarjosi kuitenkin Viippolalle usein rahaa todeten, että ”jos sinulla on rahan tarvis niin minä mielelläni lainaan, maksat sitten takaisin kun pystyt”. Shilov myös tarjosi matkoja Neuvostoliittoon. Viippola kertoikin keskustelleensa matka-asiasta puoluesihteerin kanssa, mutta luopuneensa tämän jälkeen ehdotetuista matkoista (hän ei siis kuitenkaan kieltäytynyt matkoista heti tuoreeltaan). Syiksi kieltäytymisille hän esitti vaimon työkiireet tai hänen sairastumisensa. Shilovin alkoholin käyttö oli yleensä runsasta ja hänellä oli korkea toleranssi. Hän pyrki aina myös juottamaan muitakin reilusti. Shilov myös ajoi usein humalassa

79 Gordievski 1990; 1991; 1997; vrt. Rentola 2005, passim.

80 Lévi-Strauss 1975, 134–136. Ks. myös Leach 1970, 21–23, 34–35.

81 Tällaiseen johtopäätökseen voi tulla seuraamalla henkilömappien sisältöä erityisesti neuvostoliittolaisten agenttien puolelta Suojelupoliisin arkistossa.

autoa. Viippolan ihmetellessä, minkälaisia seurauksia tästä hänelle tulisi, jos poliisit pysäyttäisivät heidät, vastasi Shilov vain, että ”no astu sinä sitten aina ulos autosta jos tulee vaikeuksia”.⁸² Shilovin tiedettiin myös jo aiemmin kyydinneen suomalaisia tuttujaan useasti alkoholin vaikutuksen alaisena. Suomalaisten ihmetellessä tätä oli ”Shilov sanonut, ettei Suomesta löydy ketään, joka pystyisi estämään sen”.⁸³

Kirjallisuudentutkija Lillian Corti analysoi Ferdinand Oyonon *Une vie de boy*-teosta analysoimalla kolonisoidun psyyken puolustautumiskeinoja. Hän esittää uhrin samastuvan aggressoriinsa huomattaessaan kolonisaation estämiseen ja hallitsemiseen tähtäävien keinojen käyvän vähiin. Tässä yhteydessä erityisesti Viippolan utelias itsetyytyväisyys ”kiinteäksi sukeutuneesta ystävyysuhteesta”, Shilov-kuvan ylläpito kielteisen puolen esille noustessa tai Viippolan ilmiselvä mielihalu matkustaa tarjotulle matkalle, on siis luonteeltaan defensiivistä ja yhdenmukaista sen kanssa, miten hellittämättömän hyväksikäytön kohteeksi joutunut psyyke toimii. Oman tilanteen tuottaneen kohteen kanssa kiinnitytäänkin yhä vahvemmin. Shilovin kommentit taas kertovat siitä, ettei hän itse ollut asettamansa lain alainen.⁸⁴

KGB-agenttien ja suomalaisten poliitikkojen kohtaamisten logiikkaa voi myös ymmärtää yrityksenä välttää sopimuksetonta luonnontilaa, kaikkien sotaa kaikkia vastaan.⁸⁵ Antropologi Marshall Sahlinsin mukaan erityisesti klaanijärjestelmille perustuvat yhteiskunnat harjoittavat vaihdantaa sodalta välttyäkseen. Vaihdannassa siirretään esineellistyneitä henkilöitä ja henkilöityneitä asioita ryhmien välillä. Lahja on eräänlainen kokonaissuorite (*total prestation*), joka korvaa sosiaalisen sopimuksen. Lahjojen vaihdantana tällainen sopimus on aina myös sopimusta yhdistymisestä. Sen avulla muodostetaan yhteisö joidenkin aiemmin toisilleen erillisinä olleiden tai vastakkainasettelussa olleiden ryhmien kesken. Lahjan logiikka organi-

82 ”Viippolan ja Shilovin tapaamisista”, lehti 81a, muistio 16.6.1973, Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Supon arkisto, Supo.

83 Ilmoitus 1092/29.6.1972, SDP:n tutkimussihteeri Paavo Lipponen, 1 C 1 – 160, Supon arkisto, Supo.

84 Corti 2003, 44–47; vrt. Suomen nuorten tilanteesta Prahan kevään jälkeen myös Rentola 2005, esim. 161–173, ks. myös kuvallite 320–321 aukeaman välissä, jossa Rentola tuo esiin nuorten identifiikaatiota SKP:n vähemmistösiiven pukumiehiin. Pukumiehet ja neuvostoagentit saivat toimia imperiaalisena Lakina kansallisen lain yläpuolella. Tällaisesta imperiaalisesta Laista Deleuze & Guattari 2007, 238 kirjoittavat: ”Ja itse asiassa lain järjestelmällä sellaisena, kuin se ilmenee imperiaalisessa muodostelmassa, ja sellaisena, kuin se on myöhemmin, on jotakin yhteistä: välinpitämättömyys tarkoittamista kohtaan. Laille on ominaista se, että se merkitsee tarkoittamatta mitään. Laki ei tarkoita mitään eikä ketään (demokraattinen käsitys laista muuttaa tämän kriteeriksi). Tarkoittamisen monimutkainen suhde sellaisena kuin olemme nähneet sen kehkeytyvän primitiivisessä konnotaatiojärjestelmässä, joka panee peliin äänen, kirjoitusjäljen ja silmän, katoaa tässä barbaarisen alistamisen uuteen suhteeseen. Miten tarkoittaminen voisi säilyä, kun merkki on lakannut olemasta halun asettamista ja muuttunut imperiumimerkiksi, universaaliksi kastraatioksi, joka juottaa halun kiinni lakiin? Vanhan koodin murskaautuminen, uusi merkitsemissuhde ja uuden suhteen ylikoodaukseen perustuva *välttämättömyys* palauttavat tarkoittamisen *satunnaisuuteen* (tai sitten antavat tarkoittamisen säilyä vanhasta järjestelmästä säilyneissä tiilissä).” Kursiivi alkuperäinen. Neuvostoliitto toimi imperiaalisena merkitysijänä ja laki, jonka agentit asettivat, tyhjentyi merkityssisällöistä heidän itsensä rikkoessa sitä vastaan omilla toimillaan, kuten Shilovin tapaus hyvin osoittaa. Suomalaisille tämä laki tuntuikin epäjohdonmukaiselta isältä, joka humalassa räyhäsi ja selvinpäin halasi. Halaus vain saattoi tuntua tukahduttavalta syleilyltä juuri Lain epäjohdonmukaisuuden vuoksi.

85 Tällaiseen ajatukseen voi tässä tapauksessa päätyä esim. Alford 1994, 3–24 mukaan.

soi yhteiskunnan segmentaarisesti (vastakohtaksi korporatiiviselle organisoitumiselle, joka yleensä vallitsee moderneiksi ymmärretyissä yhteiskunnissa). Vastavuoroisuus on tällöin aina ”välillä” oleva suhde. Se ei hävitä erillisinä pysyviä osapuolia korkeamman ykseyden sisään, mutta se tulee yhdistymisessään ikuistaneeksi yhteyden, sillä pohjana tälle yhteistyölle on yhteinen antautuminen lahjojen vaihdon logiikalle, ei toisen lähtökohtainen alistaminen tai toisen voittaminen. Tätä kautta ryhmät, jotka liittoutuvat lahjojen vaihdossa, säilyttävät ryhmän jäsenten toiminnan mahdollistavat voimat. Lahjojen vaihdantaan sisältyy aina vakuutus rauhasta, ja siksi lahjasta kieltäytyminen tai kyvyttömyys vastata saatuihin lahjoihin ovat avoimia sodanjulistuksia. Silloin kieltäydytään lahjaan liittyvästä, yhdessä tehtävästä liitosta, kuten myös yhteisestä ehtoolisateriasta, joille rauhantila perustetaan. Lahjan logiikka vakaannuttaa suhteet vastavuoroisuuden järjestelmäksi. Tällainen primitiivinen järjestys on yleistävää ja kaikki tämän logiikan alla tehtävät sopimukset ovat aina ymmärrettävissä rauhansopimuksiksi. Kaikki vaihdannan muodot kantavat mukanaan omissa materiaalisuudessaan hivenen toisistaan eroavien ryhmien yhteensovittamisen poliittista painolastia. Lahjojen antaminen, vastaanotto sekä vastalahjojen antaminen kytkee osapuolet toisiinsa omissa vastavuoroisuudessaan. Tämä vastavuoroisuus todennetaan yhteisissä kommunioissa, joissa toisilleen vieraat kulttuurit tai yhteisöt tulevat toisilleen tutuiksi.⁸⁶

Mutta eikö suomalainen yhteiskunta ollut moderni jo 1970-luvulla? Ehkä suomalaisen yhteiskunnan sisällä oli, mutta tässä yhteydessä on kyse siitä, minkälainen suhde suomalaisten ja neuvostoliittolaisten välillä vallitsi. Kanssakäyminen oli jo Kekkonen ja Hrushovin ajoista lähtien ollut hyvin epämuodollista. Siinä mielessä suomalaisten poliitikkojen ja neuvostoliittolaisten agentti-diplomaattien kulttuurien voidaan kohtaamistilanteessa sanoa olleen, suhteessa toisiinsa, eräänlaisia primitiivisiä klaaniyhteisöitä. Varsinkin, kun suomalaisessa yhteiskunnassa säilyi agraarinen sukuyhteiskunta erittäin myöhään aina 1960-luvun lopulle asti, ja erilaiset tulonjako tasoittavat sosiaaliturvajärjestelmät eli yhteiskunnallisia aggressioita kanavoivat sisäisen sosiaalisen sopimuksen mallit yhteiskuntaan kehiteltiin pääsääntöisesti vasta toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ja pääsääntöisesti vielä 1970-luvulla.

Lahjan logiikkaan liittyvä paradoksi on se, että se saattaa joskus kytkeä yhteisöt päättymättömään lahjojen antamisen kierteseen, jossa saatetaan tuhota lähes koko niiden varallisuus. Varsinkin silloin, jos toisella ryhmällä on jostain syystä mahdollonta vastata lahjoihin vastalahjoilla tai se on jostain muista syistä lähtökohtaisesti vaikeaa.⁸⁷ Tällainen oli tilanne suomalaisella poliisijohdolla 1970-luvulla, sillä poliisin toiminnasta vastanneella sisäministeriön poliisiosastolla ei ollut budjetissaan varattuna minkäänlaista lahjabudjettia. Poliisijohto oli kuitenkin pakotettu toimimaan asiassa jollain tavalla. Seuraavassa tarkastelen niitä tapoja, joilla asia hoidettiin. Kysyn, miten tämän systeemisestä kokonaisuutena nähtävän yhteyden muodostuminen näkyi poliisijohdon toimissa 1970-luvulla?

86 Sahlins 1972, 169–174, 176–177, 182–183; Vrt. myös klassiseen lahja-instituutiota analysoineeseen teokseen Mauss 1999, passim.

87 Mauss 1999, passim.

POLIISIJOHDON YSTÄVYYDEN TAVAT: VALLAN INITIAATIO

Minkälainen oli tilanne poliisitoimen kentällä tältä osin kokonaisuudessaan? Koetettiinko poliiseja sitoa samaan kolonisoivaan hyväksikäytön järjestelmään? Millä tasoilla tämä tapahtui? Miten tällaista järjestelmää mahdollisesti koetettiin luoda ja ylläpitää? Havaitisivatko kaikki poliisit tätä edes? Tarkastelen seuraavassa asiaa poliisien asiasta antamien ja jälkeensä jättämien kommenttien ja dokumenttien kautta.

Eräs rikosyli komisario kertoo oikeudelle syylliseksi epäilyn asemassa:

Minä tulin vuonna 1963 poliisiupseeriksi eli komisarioksi. Esimiehenäni oli silloin suojelupoliisin entinen valvontatoimiston päällikkö Väinö Savolainen ja Martti Salander oli myös jo siihen aikaan. Tämä Savolainen, joka oli vetänyt tietysti suojelupoliisissa, mutta myös sitten uudessa tehtävässään rikospoliisin apulaispäällikkönä kaikki tänne Helsinkiin kuuluvat turvatoimet ja turva-asiat. Hän otti syystä taikka toisesta minut ikään kuin opetuslapsekseen ja apulaisekseen.⁸⁸

Kyseisen lausunto annettiin 1996 pidetyssä Helsingin käräjäoikeuden istunnossa, jossa lausunnon antanutta eläkkeellä ollutta rikosyli komisariota syytettiin lahjuksien ottamisesta ja salassapitorikoksesta. Taustalla oli hänen mukaansa erään suomalaisen sanomalehden rikostoimittajan kirjoittama artikkeli, joka ei avustajan mukaan ollut ainoa kyseisen toimittajan syytetystä kirjoittama artikkeli. Vastaaaja hämmästeli avustajan mukaan ”sitä aktiivisuuden määrää ja tasoa, jota” toimittaja oli ”negatiivisessa mielessä osoittanut” vastaajan ”urakehitystä kohtaan”.⁸⁹

Eräs tutkimukseen haastatelluista poliiseista kertoo kyseiseen ylikomisarioon liittyen seuraavaa:

K: ...kun esimies tekee jotain vilunkia, niin se jää ilmoittamatta? V: Esimerkki siitä on tää surullisen kuuluisa D. Siitä tiedettiin kyllä, että mitä se tekee, eikä siitä kukaan ilmottanu. D kävi täälläkin virkaroolin avulla tekemäs kaikkea puuhaa. Että oli joitakin yksityisiä bisneksiä. Kyl mäkin tiesin, että mä en komisariona tollee tekis eikä se kuulunu mitenkään rooliin. No ehkä pikkasen edesautoin hänen hommiaan, mutta ei voinu kuvitella, että alainen tekee komisariosta ilmoituksen sillon.⁹⁰

Toinen haastateltu poliisiveteraani kertoo:

(...) kun vuosi tolkulla tiedettiin, joka nautti palkkaa yleisradiosta, Tallbergilta, Hesperiaasta ja hän surutta katseli meidän rekistereistä työhönottohaastatteluihin taustat. Hän haki lähetystöistä juomapaketteja. (...) Tämä oli ilmeisesti tiedossa, mutta siihen ei uskallettu puuttua, kun hän oli korkeas asemas ja hän oli niin suuri auktoriteetti. Se oli varmaa, että jos tällainen yksittäinen poliisimies ei ollu ees alipääällystö tasoo, vaan oli mie-

88 Vastaaaja Aulis Ahvion kaupunginviskaalille toimittama loppulausunto, 159 §, Pöytäkirja, Rikosasia 16.10.1996, R 96/2814, s. 3, Helsingin käräjäoikeuden arkisto, Helsingin käräjäoikeus.

89 Varatuomari Kirsti Kaatia Helsingin käräjäoikeudelle 16.10.1996, s. 1, R 96/2814, Helsingin käräjäoikeuden arkisto, Helsingin käräjäoikeus.

90 Haastattelu 29.11.2002.

histös, niin hän jäi myös siihen miehistöön. Se meni niin pitkälle, että hän jopa syötätti ja juotatti itteensä alipäällystövakanssia valittaessa. Tätä on karkein esimerkki ja tätä on varmasti ollu muuallakin.⁹¹

Samoin kuin lainausta koskevalla ylikomisariolla, oli poliisijohdollakin heitä auttaneita ystäviä eri yhteyksissä ja piireissä kansallisen järjestelmän logiikan mukaisesti.

Kuvaavana esimerkkinä voi pitää elokuussa 1970 Helsinki-Vantaan lentoasemalla Aeroflotin tiloissa järjestettyä juhlavaa cocktail-tilaisuutta, jonka isäntänä toimi Neuvostoliiton Suomen konsuli Ivan Petrovitš Vedom. Kutsuttuna paikalla oli Uudenmaan läänin tuolloinen poliisitarkastaja Nils-Olof Söderström. Paikalla olivat myös nimismies Pentti Viitanen, poliisipäällystöä Helsingin silloisesta nimismiespiiristä, Helsingin maalaiskunnan kunnanjohtaja ja kunnansihteeri. Neuvostoliittolaisista paikalla olivat varakonsuli Gennadi Stepanovitš Skvortsov, virkailija Maido Pyder⁹² sekä Aeroflotin edustajana Nikolai Porfirov ja hänen apulaisensa Rudolf Aleksejev. Suojelupoliisin ilmoittaja kertoi ”tilaisuudessa nautitun erittäin runsaasti alkoholia”. Vedom kiitti Söderströmiä hyvin hoidetuista poliisijärjestelyistä hänen maakuntavierailunsa aikana sekä myös suurlähettiläs Beljakovin maahan saapumisen yhteydessä. Söderström vastasi Vedomille järjestävänsä vastaavia tilaisuuksia muillakin Uudenmaan läänin paikkakunnilla.

Vedom oli korkeinta poliisipäällystystä Suomessa hoitava lähetystövirkailija, sillä hänet oli nähty istumassa Söderströmin kanssa jo aiemmin useissa helsinkiläisissä ravintoloissa. Uudenmaan läänin poliisitarkastajana toimimisen jälkeen Söderström nimitettiin Helsingin poliisikomentajaksi 1.1.1971. Hän oli ”hyvän ystävänsä” Vedomin lisäksi lounastanut myös konsuli Aleksandr Krabovin kanssa. Oltuaan ensimmäisiä kertoja marraskuussa 1969 lounaalla Vedomin kanssa *Vanha Kaarti* -ravintolassa Söderström soitti Suojelupoliisin apulaispäällikkö Henry Stenlundille ja kertoi lounaasta. Söderström myös lupasi ilmoittaa myöhemmistä tapaamisistaan Vedomin kanssa.⁹³ Söderström joutui kuitenkin sittemmin eroamaan poliisikomentajan tehtävästään tulliepäselvyyksien vuoksi. *Seura*-lehdessä hän tilitti kohtaloaan ja väitti asiassa olevan ”paljon tahallisen takaa-ajon makua”. *Seura* oli tehnyt jutun Söderströmin yhteyksistä talousrikosepäilyjen kohteena olleeseen liikemieheen Aaro Makkoseen. Söderström kertoi lehdessä: ”Minä en tuntenut tätä Makkosta ennen enkä jälkeen yhtiökaupan ole ollut hänen kanssani tekemisissä.” Söderströmin kerrottiin omistavan 34 kappaletta *TankLine Oy*:n osakkeita. Firman muita omistajia olivat juuri mainittu Makkonen, varatuomari Henry Herlin sekä varatuomari Seppo Pirttilä.

Söderström oli toiminut Porvoon maalaiskunnan nimismiehenä 1940-luvulta lähtien. Hänen nousukiitonsa alkoi kuitenkin 1960-luvun alussa vasta pitkän nimismiesvirkauran jälkeen. Urakehitys liittyi valtioyhtiö Nesteen toiseen jalostamo-

91 Päiväämätön haastattelu.

92 Konsuli Vedom kuvasi erälle ylietsivälle puhuessaan Maido Pyderiä ”juoksupojaksi”. Ks. tästä 7b, Muistio ”Helsingissä tammikuun 9 päivänä 1969”, Hmp 11726, Ivan Petrovitsh Vedom, Supon arkisto, Supo.

93 Ks. ilmoitukset 2073/5.11.1969, 2392/10.12.1969, 1288/14.7.1970, 1594/23.9.1970, 1216/9.6.1971, 445/8.5.1972, 539/30.5.1973, Supon arkisto, Supo.

hankkeeseen. Nesteen ensimmäinen jalostamo Naantalissa toimi täydellä kapasiteetilla ja sen tilat alkoivat käydä ahtaaksi 1950-luvun lopulla. Neste ryhtyi etsimään paikkaa uudelle jalostamolle. Söderström toimi kaupassa Nesteen bulvaanina ja välittäjänä tilan silloisen omistajan, Ruotsissa asuneen insinööri Carl Johan Baumgartnerin kanssa. Kauppaa valmisteltiin salaisesti ja ostaja pidettiin myyjältä salassa aina kaupan tekoon asti. Söderström toimi kaupassa myös Nesteen lainopillisena avustajana. Pian tämän jälkeen hänestä tehtiin läänin poliisitarkastaja, josta hän eteni vielä Helsingin poliisikomentajaksi 38 vuoden virkauran jälkeen. Tätä seikkaa painotettiin erityisesti valintaa tehtäessä, vaikka mukana oli pätevämpiä hakijoita. Perusteet seuraavassa virantäytössä vaihtuivat Söderströmin jälkeen viidessä vuodessa täysin pääläelleen. Valittaessa hänelle seuraajaa, raakkasi pitkä palvelusaika muut hakijat ulos, ja valituksi tuli nuori Tapani Elomaa. Nimittäjänä toimi hallinnollisen virkatien mukaisesti Uudenmaan läänin tuolloinen maaherra Kaarlo Pitsinki.⁹⁴

Eräs veteraani kertoo Söderströmiin liittyvässä muistossaan seuraavasti:

T oli kerran samassa seurueessa, kun hänellä oli sihteeri mukana. Se oli Kaivohuoneella, niin hän oli hovimestarille sanonu, että onko sikareita. Se olisi tarjonnua siitä sikarilaatista, niin että jättäkää siihen pöydälle. Siihen se jäi. Hänen sihteerinsä sano sitten, että poliisikomentaja pyysi tanssiin ja teki sellaisia hyvin epämiellyttäviä ehdotuksia. Kyllä me oltiin sitä mieltä hänen kanssaan [T:n], että ei tuossa asemassa oleva sais tähän mennä. Että tämä elämäntapa tuli niin tunnetuksi, että hän ei oikein saanu semmosta hänelle kuuluvaa arvonantoa. (...) Elämäntyylin takia. Että hän käytti asemaansa hyväksi myös naismaailmassa. Hän yritti käyttää. Että kaikki tämmöset tulee ihmisten tietoon.⁹⁵

Myös poliisiylijohtaja Erkki J. Korhonen lounasti Söderströminkin tunteman Ivan Vedomin kanssa 1968–1976 Suojelupoliisin valvovan silmän alla. Lisäksi Korhonen järjesti kesällä 1973 illanvieton toiselle poliisipäällystä hoitaneelle diplomaatille, Aleksander Mihailovitš Krabovin perheelle. Korhosen virka-autoon noussut seurue ”oli kuulemma mennyt” Keskusrikospoliisin silloisen päällikön Pentti Ylösjoen kesäasunnolle Vihtiin. Korhonen tutustui myös Finn-Stroin tehtaisiin Svetogorskissa. Kesätapaamisen jälkeen Krabov kävi Korhosen kotona syksyllä 1973 vastaavierailulla, kuten oli tapana.⁹⁶ Myös poliisikomentaja Veikko Hietalahti oli lounastanut Vedomin kanssa.⁹⁷

Eräs talousrikostutkija kertoo lehtihaastattelussa tähän liittyen:

Korkein poliisipäällystö sukkuoli 70-luvulla Neuvostoliitossa, ja kestitys oli hulvatonta. Kun oli vastavierailun aika, tuli ongelmia. Venäläisillä oli lisäksi se ikävä puoli, että heillä oli käsivarren pituinen toivelista; kuka halusi mitään, elektroniikkaa tai nahkatakkaa. Tämä loi markkinaraon Tapalalle ja Mantilalle.⁹⁸

94 D:nro 1343/411/75, Sisäministeriön poliisiosaston arkisto, Sisäministeriö; Söderströmin toimista salaisessa jalostamokaupassa ks. esim. Vennonen 2006, 12–14 sekä Kuisma 1997, 349–350.

95 Haastattelu 13.3.2002.

96 Hmp 6469, Erkki J. Korhonen, Supon arkisto, Supo. Ilmoitukset 1013/14.5.1968, 2344/5.12.1969, 1394/13.8.1970, 2047/24.11.1970, 180/1.2.1971, 1537/20.8.1971.

97 Ilmoitus 1199/16.6.1970, Hmp 11726, Ivan Petrovitsh Vedom

98 Ks. lausunnosta HS 24.6.1994 ”Poliisijohdon makeat vuodet” (Harri Nykänen), D3.

Keitä nämä herrat sitten olivat? Söderströmillä oli neuvostodiplomaattien lisäksi ”lämpimät välit” myös edellä mainittuihin Suomenlahden Kone Oy:n toimitusjohtaja Aarne Mantilaa ja Nordator Oy:n omistaneeseen Tuomas Tapalaa. Mantilan yhtiöllä oli yhteyksiä itään ja sen kauppa kehittyi voimakkaasti 1960-luvulla, ollen ajoittain määrällisesti suurinta Suomessa. Mantilan apuna yrityksen imagon hoitamisessa oli kauppaneuvos Sorkio. ”Varakkaana miehenä hän loi määrättyä turvallisuutta ja oli erinomainen yhdysmies aikaisemman asemansa pohjalta, kun solmittiin suhteita tai järjesteltiin asioita.” Liikettä laajennettaessa turvauduttiin Keraan Sorkion kautta. Asiantuntijoiden laskelmat muutettiin näyttämään suuremmilta ja niiden perusteita väljennettiin, jotta saatiin lainaa jo valmiisiinkin kohteisiin. Rahaa saatettiin käyttää myös muihin tarkoituksiin. ”Lieneekö tässä yhteydessä syytä ottaa esille Keran johdon ja käsittelijöiden ’käsittely’ ennen päätöksiä?”, Mantilan henkilömapissa olevaan muistioon on kirjattu.

Tapalaa eräs talousrikostutkija muistelee seuraavasti:

Aikanaan oli Tuomas Tapala –niminen... K: Se oli tämä Nordaattori-juttu? V: Joo. Sitä professoritkin yliopistolla ihmetteli ja mä en tiedä, että onko se laillistakaan, mutta se teki konkurssin konkurssin perään. Sillä oli 64 eri yritystä, joista Nordaattori oli lippulaiva. Se teki liiketoimintaa kolmen tai neljän lafkan kanssa ja sit se pani ne konkurssiin. Se kasas kaikki laskut sinne ja jätti maksamatta, niin sitten se meni konkurssiin. Sillä oli semmoinen systeemi millä se takas sen, että aina raukee. Se käytti kans Paanajärveä. Pesä raukes aina, kun se toimi sellasessa yhtiömuodossa, että se toimi kommandiitti-yhtiönä, jonka vastuunalainen yhtiömies oli osakeyhtiö, jossa oli haltijat osakkaana. Silloin se oli mahdollista. Se tarkoittaa sitä, että jos se päättää, että antaa mennä konkurssiin, niin velkojat lähettää laskunsa ja sitä ei makseta, niin se ei lähekkään odottamaan sitä 8 maksupäivää, vaan se panee ite ittensä konkurssiin, jolloin se on velallislaitteinen ja hän saa määrätä väliaikaisen pesänhoitajan. Sitte joku voi ihmetellä, että miten se näin äkkiä voi hakee konkurssia, kun siinähan pitäis yhtiökokouskin pitää, niin kun siinä kommandiittiyhtiössä puhevaltaa käyttää osakeyhtiö. Siinä voi olla vaikka 100 osaketta ja ne on haltija-osakkeita. Ja siinä puhevaltaa käyttää haltijat. No se anto aina jollekkin kaverilleen ne 100 osaketta. Eli kukaan ei edes tiedä, kun ei ole mitään yhtiökokousta, kun ei tule laillista yhtiökokouskutsua ja muita muodollisuuksia, jos kaikki osakkaat on paikalla. Eli tää mies, jolla on ne 100 osaketta, on paikalla. Eli mä eräällä luennollakin sanoin, että tämän yrityksen voi olla niin helpo-pohiton, että se voidaan hakea konkurssiin vaikka liikuvassa raitiovaunussa. Siinä 100 osaketta on taskussa ja miettii, että haetaanko konkurssiin ja äänestäkäämme. Siis se toimii aina. Sillä oli varmaan ittelläänkin hauskaa, kun se toimi Suomen lain mukaan.⁹⁹

Mantila taas osti suhdetoimintaansa varten eräältä liikemieseltä yritykselleen *Suomenlahden Koneelle* Tuusulan pitäjältä Rusutjärven kylästä Valkama nimisen huvilatilan. Kaupan yhteydessä tilan hintaa kohotettiin keinotekoisesti, jotta Mantila saattoi sen avulla kuitata omia henkilökohtaisia velkojaan yritykselleen. Yritys osti myös Alkkian entisen varavankilan rakennukset ja tilukset Karvialla mutkik-

99 Haastattelu 20.4.2001.

kaan järjestelyn jälkeen. Ensin liikemies Tauno Auran tuttu, turkulainen Eino Ojala -niminen varaton mies osti tilan, ja myi sen sitten kolme kertaa kalliimpina Suomenlahden Koneelle. Näin Mantilan omia velkoja yritykselle saatiin kuitattua pois. Kauppaa ei kuitenkaan voitu tehdä perhepiirissä, ja siksi sitä otettiin Suojelupoliisin henkilömapin sisältämien tietojen mukaan suorittamaan Söderströmille tuttu nimismies Viitanen. Söderströmiä ja Viitasta kestettiin mapin mukaan tämän vuoksi useasti Rusutjärvellä ”viinan ja naisten kera saunassa”. Lisäksi Söderströmin venettä korjattiin Mantilan yrityksen laskuun. Henkilömapissa kyselläänkin, ”lieko näillä seikoilla ollut yhteyttä siihen, että Mantilan poika Heikki sai rattijuopumustuomion kärsittyään melko pian korttinsa takaisin ja samoihin aikoihin ’nuorisoriikollisuuden vastustamisliikkeen’ tilille pantiin 5.000:-”

Mantilalla itselläänkin kuvailtiin kuitenkin olevan ”heikkouksia”. Häntä pidettiin intohimoisena pelurina, joka pelasi yritystensä kanssa jatkuvasti hasardia välittämättä toiminnan taloudellisista reunaehdoista. Tarkoituksena oli vain saada kauppoja aikaan. Niitä tehtiin asiantuntijoiden sanojen vastaisesti runsaan alkoholin vaikutuksen alaisena. Jos itänaapuri lisäikin yhtäkkiä vaatimuksiaan aiemmin sovitusta, ei Mantila tiennyt miten kompensoida tällaisen noston aiheuttamia kuluja. Yrityksen rahoja pimitettiin ja niitä siirrettiin tutun liikemiehen ja uhkapelikumppanin Tauno Auran kautta Sveitsiin. Kiinnostuksen kohteita Mantilalla oli muitakin: ”Autot ovat Mantilan heikkous ja pienen miehen vastareaktiona piti aina olla iso auto ja sellainen, että liikkeen talous ei sitä kestänyt.”

Mantilan ”sielullista tilaa” poliisi selvitti hyvinkin yksityiskohtaisesti ja henkilömappi kuvailee sitä runsain sanakääntein. Hänellä kerrottiin olevan ”kiinteä suhde” *Yrittäjään Takauksen* kanssa. Sen henkilökuntaa kuljetettiin ”juotettavana” sekä ”naitavana” Rusutjärven saunassa. Jälkikäteen Mantila aina myös kertoi näiden reissujen kokemuksista lavealti muille. Eräälle autoliikkeelle rakennettiin erääseen kaupunkiin autonmyyntihalli 270.000 markan alennuksella. Suojelupoliisin mukaan tällöin ”heräsi kysymys” siitä, miten erotus tasattiin, ja liittyikö kyseisen liikkeen johtajien viipyminen asian tiimoilta Helsingissä viikon ajan tämän erotuksen tasaamiseen. Mantilan myös kuvailtiin varastavan omalta liikkeeltään tietoisesti, sekä olevan ”marttyyri”, joka auttoi muita sekä halusi aina miellyttää muita, vaikka itsellä ei olisi ollut liikkeessä välttämättä rahaa yhtään. Hänen kerrottiin myös useasti tarjonneen tuotteitaan alle omakustannushintojen ja olevan ylpeä kauppojen synnyttyä. Lisäksi hän sekaantui tuotannollisiin asioihin, vaikka ei mapissa olevan kommentin mukaan edes ”osannut lukea numeroita”. Mantilan kerrottiin lähtevän usein mukaan kaikkeen pikkurikolliseltakin ”haiskahtavaan” ja hänen kerrottiin uskottelevan saavansa siitä hyötyä. Mantila myös satoi kestitsemistään vieraitaan itseensä erilaisin ikävin tavoin, kuten mapissa kuvaillaan varsin yksityiskohtaisesti.

Vuonna 1974 Mantilan tilanne muuttui. Neuvostoliittolaiset tukijat ilmaisivat tuolloin tyytymättömyytensä Mantilaan ja hänen runsaaseen alkoholinkäyttöönsä Neuvostoliiton matkoilla. Henkilömappiin liitetyn ilmoituksen tietojen mukaan suunnitteilla oli viisumikiellon antaminen Mantilalle. Neuvostoliittolaiset olivat pelastaneet Mantilan yrityksen konkurssilta jo 1967, ja olivat tukeneet häntä taloudellisesti siitä lähtien ”mutta mitä vasta vaatimuksina Mantila on heille joutunut suorittamaan, ei ole tiedossa, mutta ainakin Moskovassa opiskelleita arabeja on tullut Suomenlahden Kone Oy:n palvelukseen”. Mantila oli toimitusjohtajakaudel-

laan 1964–1972 lyönyt laimin veromerkkien kiinnityksen työntekijöiden verokirjoihin useasti, ja tästä hän oli saanut myös sakkoja 1973.

Mappi kuvailee tilannetta todeten:

Tässä yhteydessä on aina muistettava, että NL:n tiedustelupalvelu KGB on ollut aina innokas tämän sortisten rikosten tekijöiden värväämisestä palvelukseensa, mutta todennäköisesti Mantila on mennyt heidän mielestään liian pitkälle, koska suunnittelevat viisumikieltoa.

Seura kirjoitti syksyllä 1975, miten Mantilan konkurssiin menneen yhtiön kirjanpito löytyi Orimattilasta umpeenluodusta kaivosta, jonka päälle oli istutettu kukkia.¹⁰⁰

Koska poliisien virkavelvollisuus sulki sisäänsä heidän vapaa-aikansakin, voidaan heidän sanoa olleen työssään sosiaalisen rakentumisen alueella jo lähtökohdaisesti. Ryhmän konkreettisesti sosiaalisen alueella synnyttävä ensimmäinen ajatus on aina yhdistävä. Sillä jo yhteen tuleminen ajatus synnyttää alueen, jolla ryhmän jäsenet yhdistyvät toisiinsa. Siksi tämä yhteen tuleminen on välittömästi sosiaalinen ja poliittinen tapahtuma. Ei siksi, että se tapahtuisi jonkin määritellyn yhteisön tai yhteiskunnan sisällä, vaan siksi että sen pakottavuuden kautta syntyy sosiaaliseen ulottuvuuteen tietynlainen historiallinen ja sitova tapa toimia, jonka kuvitellaan sen toteutumisen vuoksi olevan luonnollinen tapa toimia. Heimoyhteisöissä tämän systeemin sosiaalisuuden määrittää initiaatioprosessien julmuus. Ryhmään kuuluvat ruumiit initioituvat oman kärsimyksensä kautta ryhmän jäseniksi, sillä yhteinen häpeä sitoo heidät pakottavan tuntuisesti yhteen.¹⁰¹ Eräs talousrikostutkija onkin todennut esimies-alaisuuteen liittyen:

Kun Tapalan tapaiset miehet ottavat mukaan virkamiehiä, se ei tapahdu siksi, että heillä on hyvä lauluääni tai että he ovat hauskoja seuramiehiä, vaan virka-aseman takia. (...) Kytkyjen seuraukset näkyvät yhä, [vuonna 1994] sillä korruptoitunut poliisijohto nimitti tärkeisiin virkoihin kaltaisiaan poliiseja.¹⁰²

Toimittaja Jussi Ahlroth kertoo tähän tässä vallan initiaatioksi kutsuttuun sosiaalisaation tapaan kuuluneen alaikäisten tyttöjen seksuaalisen hyväksikäytön, jolla rivipoliisit sidottiin vaikenemaan ylempiensä toimista heidän ”maistettuaan” tätä ”kiellettyä hedelmää”.¹⁰³ Hyväksikäyttäjät laittoivat muut hyväksikäyttämään toisia hallitakseen omaa hyväksikäyttöään.¹⁰⁴

Maurice Punch puhuu poliisiin liittyvän korruption yhteydessä ruohonsyöjistä sekä lihansyöjistä. Ruohonsyöjät ottavat vastaan tarjotut lahjat, kun taas lihansyöjät ottavat aloitteen itselleen ja vaativat lisäksi muitakin korruptiivisia etuisuuksia. Roebuck ja Barker toteavat eräänlaisen liukumäen olemassaolon poliisikorrup-

100 Hmp 6137, Aarne Mantila, Supon arkisto, Supo. Tapalasta ks. myös numeroimatonta mappia Tuomas Tapala, Supon arkisto, Supo.

101 Colebrook 2002, 102–107.

102 HS 24.6.1994 ”Poliisijohdon makeat vuodet” (Harri Nykänen), D3.

103 Like-utiset 9/3000 ”Paha poliisi – Härmäläisten lainvartijoiden luvattomat touhut” (Jussi Ahlroth), 9–10; vrt. myös Pronger 1999, 373–389.

104 Ks. esim. Feeny & Noller 1996; Wyatt & Hare 1997.

tioon liittyen.¹⁰⁵ Kriminologit Trish Oberweis ja Michael Musheno taas ovat havainneet poliisi-identiteettien rakentumista poliisityön vuorovaikutustilanteissa tutkiessaan, että sen sijaan että poliisit käyttäisivät kategorisesti lakia rikkoviksi havaittavia yksilöitä kohtaan lain sallimaa valtaansa, he päinvastoin sijoittavatkin heihin hyveitä, koska he samastuvat heihin yksilöinä eivätkä tarkastele näitä yksilöitä lain kategorisen hahmotuksen kautta. Arjen toiminnassa seurataan mieluummin yhteiskunnassa vallitsevaa moraalialue, kuin lakia sinänsä. Tällainen on ongelmallista tilanteessa, jossa moraalialue on jo valmiiksi huojunut, kuten 1970-luvun Suomessa oli pakollisesti ylläpidettävien ja itsestään selvyytensä pidettyjen veljellisten itäsuhteiden vuoksi.¹⁰⁶

Muutosta poliisien keskusteluilmapiirissä on kuitenkin tapahtunut historiallisen muutoksen myötä, mikä tietenkin toimii ennalta estävästi vastaavanlaisen tilanteen syntyemisessä:

Tää muuttuminen, niin se liittyy tähän talousrikostutkintaan, siinä esiintyviin lieveilmiöihin ja siinä tapahtuvaan heräämiseen ja siinä tapahtuneeseen uskallukseen. Eli kiitetään vielä sen, että jos johonki Helsingin poliisilaitoksen poliisikamarille vaikkapa vielä 60-luvun alussa tuli kauppaneuvos, niin se sai kauppaneuvoksen kohtelun. Sitä kumarrettiin siellä ja kohdeltiin ihan eri tavalla kuin tavallista kansalaista. Mutta jos se nyt menee sinne, niin se ei oo yhtään mitään. Tosi esimerkki siitä, kun mä olin nuori poliisimies silloin, kun mun huoneeseen työnnettiin semmosta, kun ylikonstaapeli tuli selittämään päivystyksestä, että ota sä noi, kun sä oot noiden kans keskustellu, että yks varatuomari tulee jotain asiaa esittämään. Se sai varatuomarin kohtelun siihen asti, kunnes kävi ilmi, että ylikonstaapeli oli huonokuuloisuudessaan kuullu väärin. Ei se mikään varatuomari ollu, vaan se oli semmonen kylähullu, joka sanoi tittelikseen maratoonari. Kun se kuultiin väärin, niin se sai varatuomarin kohtelun, kunnes toisin todistettiin. Siis tässä mielessä on muuttunu paljon ja oikeeseen suuntaan.

Samainen haastateltu kuvasi myös tähän liittyen:

Mutta sekin on kehityksessä hyvää, että mä en oo yksin sen ajatuksen kanssa, joka nauraa sille ajatukselle, että laki on sama kaikille. Kun sen naurun takana piilee sellanen ajatus, että se ei oo sama kaikilla, niin halutessaan voi pyrkiä siihen, että se olis sama kaikilla. Nimitään kukaan ei mihinkään pyrikään, ellei huomaa, että siihen olis jotain tarvetta. Ei kukaan kauho vuotavasta veneestäkään vettä, ennen kuin se huomaa, että rupee kengät kastuun. Tää on uutuus, että poliisikunnalla on syntyny tämmösiäkin ajatuksia.¹⁰⁷

Tässä yhteydessä onkin siis toiminnallisesti merkittävää esimerkiksi se, miten konsuli Ivan Vedom oli toiminut ennen yhteydenottojaan korkeimpaan suomalaiseen poliisijohtoon 1970-luvun taitteessa. Hän aloitti suhdetoimintansa poliisien kanssa esittämällä lounaskutsun eräälle Suojelupoliisin ylietsivälle marraskuussa 1968.

105 Punch 2000; Barker & Roebuck 1974; Barker 1977; Bahn 1975; ks. Norjan tilanteesta myös

Thomassen 2004, 11–13; hyvän konstruoinnista teoreettisesti ks. Dewey 1999, 221–248.

106 Oberweis & Musheno 1999, 897–923; ks. yleisesti myös Oberweis & Musheno 2001.

107 Haastattelu 30.8.2000.

Heti tapaamisen alussa Vedom kertoi soittonsa häirinneen häntä ja hänen olleen ”hieman ajattelematon”, koska kutsu olisi tietenkin pitänyt esittää poliisineuvos Alhavan kautta. Etsivä kertoi tapaamisesta kirjoittamassa muistiossaan, ettei ollut ymmärtävinään tätä ja kertoi Vedomille hänen voivan korjata asian jo seuraavan kerran Alhavaa tavatessaan. Hän myös lisäsi kertoneensa tapaamisesta jo esimiehilleen, ja mainitsi Alhavan sanoneen, että Vedom on ”todellinen herrasmies”. Jos Alhavan sanoihin ei sisältynyt itseironiaa, on kyse Moshenon ja Oberweisin kuvaa-
masta ilmiöstä.

SUOMI KOEKENTTÄNÄ

Vedom kertoi aluksi olleensa epävarma, tuleeko etsivä lounaalle ollenkaan, koska ”oli ollut ylioppilashäiriöitä”. Etsivä vastasi tähän toteamalla ”etteivät sellaiset hulligaanit pysty häiritsemään hyvää ruokahaluani”. Vedom oli vastauksesta hyvin huvittunut, ja totesi Vanhan valtaukseseen liittyen, että ”NL:ssa tällaiseen asiaan suhtauduttaisiin hyvin vakavasti”. Lounaalla keskusteltiin huumausaineista ja niiden tulosta Suomeen ja kun Vedom kysyi ovatko ne Suomessa vakava asia, etsivä vastasi, etteivät vielä, mutta saattavat kyllä tulla sellaiseksi. Tämän jälkeen keskusteltiin vapaasta matkustusvapaudesta. Vedom kertoi Viroon matkustamisen voivan onnistua suomalaisilta vapaasti n. 3–4 vuoden kuluessa. Hän selitti miten ”Suomi on tavallaan ollut koekenttä, kun on ollut kysymys matkailun järjestämisestä kapitalistisen maan kanssa” ja että ”NL:lla on ollut paljon hyötyä tästä yhteistyöstä Suomen kanssa”. Muutaman henkilöön liittyvän kysymyksen jälkeen etsivä kysyi suoraan Vedomilta, oliko tämä ”turvallisuus- tai tiedustelumies tai millä nimellä sitä halutaan kutsua?”

Kysymykseni johdosta Vedom punastui aivan valtavasti ja kun kysymys ilmeisesti tuli hänelle aivan yllätyksenä, niin hän ei pitkään aikaan vastannut mitään, vaan nauroi kovasti. Päästyään taas tasapainoon, hän ryhtyi selittämään konsulin virallisia tehtäviä, mutta keskeytin hänen selityksensä ja sanoin tietäväni suurin piirtein hänen tehtävänsä, mutta nimenomaan olin kiinnostunut tietämään istunko mahdollisen kolleegan kanssa, jolloin olisi paljon selvempää keskustella asioista. Vedom nauroi taas ja sanoi lopuksi, että kyllä hän Suomen poliisi hänet tuntee, jolloin minä sanoin, että tuskinpa vaan sentään koko poliisikunta, mutta että minä nyt jo taidan tuntea, jolloin Vedom löi minua olkapäälle ja sanoi, että sitä hän hänkin.

Heti tämän jälkeen Vedom halusi poistua ja vakuutteli vielä kadullakin moneen kertaan etsivälle, ettei tarkoittanut kutsullaan mitään pahaa ja kertoi sen olleen aivan vilpittön. Joulukuksi Vedom lähetti etsivälle paketin, jossa oli venäläistä kuohuviiniä ja pullo vodkaa.¹⁰⁸

108 7b, Muistio ”Helsingissä tammikuun 9 päivänä 1969”, Hmp 11726, Ivan Petrovitsh Vedom, Supon arkisto, Supo.

Tammikuussa 1969 Vedom otti jälleen yhteyttä, nyt erääseen ylietsivään, ja ehdotti lounasta. Etsivä pyysi tapaamiseen määräyksen esimiehiltään ja kysyi Vedomilta oliko tämä ilmoittanut lounaasta poliisineuvos Alhavalle. Vedom kielsi ja sanoi olleensa siinä luulossa, että luvat tällaisiin lounaisiin on jo saatu. Etsivä korjasi tällöin Vedomin käsitystä asiassa ja totesi, että vastaisuudessa kutsu tulee esittää poliisineuvoksen kautta, koska ”minä joka tapauksessa ilmoitan esimiehilleni jokaisesta tapaamisesta ja että minä tapaamisen jälkeen taas kerron, mistä on keskusteltu”. Vedom kertoi ymmärtävänsä tämän ja sanoi olevansa itsekin ”rehellinen Neuvostovaltiota kohtaan”. Etsivä sanoi tähän, että koska asia tuli tällä tavoin selväksi, ei tarvinnut miettiä kumpi yrittää värvätä kumpaa.

Keskustelussa puhuttiin aluksi ympäripyöreitä asioita, mutta sitten Vedom kysyi olisiko mahdollista, että Yhdysvallat värväisi suomalaisia turisteja. Etsivä totesi tämän olevan mahdollista, mutta ettei itse pitänyt sitä uskottavana mahdollisuutena. Hänen mukaansa suomalaisilla oli vain mielenkiintoa katsella vanhoja tuttuja paikkoja Kannaksella ja ilo ostaa halpaa vodkaa. Etsivä totesi myös, että sadetakkeja ja paitoja voidaan kyllä myydä, mutta tiedustelijaksi vieraalla maalla ei silti ryhdytä. Tämän jälkeen etsivä kysyi puolestaan Vedomilta, miksi venäläiset tiedustelumiehet värväivät suomalaisia. Hän sanoi, että ”moni suomalainen perhe on joutunut suuriin ikävyöksiin ja viattomat vaimot ja lapset ovat saaneet siitä eniten kärsiä”. Etsivä totesi, ettei pidä tällaisesta toiminnasta, ja ettei se ole ”ainakaan minikään ystävyiden osoitus”. Vedom oli aluksi hiljaa, ja kielsi sitten asian, sitä hetken mietittyään. Hän totesi myös, ettei sellaista tule hänen aikanaan tapahtumaan. Etsivä huomautti tähän, että vaikka tällä hetkellä ei sellaisia juttuja ollutkaan, niin niitä oli ”aikanaan ollut luvattoman paljon”. Vedom ei tähän enää vastannut mitään. Hetken kuluttua Vedom kyseli Stenlundin vointia ja hänen hiljaisuuttaan. Etsivä vain totesi Stenlundin olevan hiljainen mies. Hetkeen ei uutta puheenaihetta tuntunut löytyvän.

Lyhyen hiljaisuuden jälkeen etsivä kuitenkin kysyi, ”oliko NL:n pakko hyökätä Tšhekkoslovakiaan?” Vedom vastasi uskovansa, että etsivälle voi asiasta kertoa totuuden, koska asia ei mene lehtiin tai ”muutenkaan sopimattomien tietoon”. Vedomin mukaan erityisesti Saksan Demokraattinen tasavalta ja Puola olivat vaatineet Tšhekkoslovakian miehitystä. Ulbricht ja Gomulka olivat Vedomin mukaan jopa matkustaneet Moskovaan esittämään vaatimuksensa asian suhteen, koska Saksan Liittotasavalta heidän mukaansa oli kaiken takana ja Itä-Saksa ”eräänä kauniina päivänä” kokonaan Länsi-Saksan ”armoilla”. Etsivä huomautti tähän, että olihan se mielenkiintoinen selitys. Hän ei kuitenkaan ”pienen maan kansalaisena” voinut hyväksyä sitä, että ”suuri valtio valloittaa ja tukahduttaa pienen maan vapautta”, kuten hän Vedomille asian kuvaili. Etsivä kysyi myös oliko Viron, Latvian ja Liettuan valloittaminen oikein Vedomin mielestä. Hän kertoi lukeneensa monta kirjaa, joissa oli kerrottu, miten ”KGB:n edustajat olivat säälimättömästi riehuneet näitten valloitetujen kansojen keskuudessa”.

Tähän etsivä ei saanut vastausta ollenkaan, vaan Vedom ryhtyi nyt selittämään, kuinka suuri Länsi-Saksan uhka on. Etsivä vastasi tähän, ettei tunne asiaa ja kertoi ettei lukeudu itsekään Saksan ihailijoihin. Hän kertoi muistavansa hyvin sen tosiasian, että ”Saksa kerran möi meidät NL:lle, jonka seurauksena oli sitten talvisota ja Karjalan menettäminen”. Etsivä kysyi tämän lisäksi, miksi Neuvostoliitto silti piti

edelleen hallussaan Suomelta ottamiaan Karjalaa ja Petsamoaa, vaikka alueilla ei Neuvostoliitolle suurta merkitystä olekaan, mutta ”Suomelle ne taas merkitsivät paljon sekä taloudellisesti että psykologisesti”. Tässä vaiheessa keskustelua Vedom pysyi etsivää alentamaan ääntään, sillä viereisessä pöydässä istui kaksi englantia puhunutta miestä. Etsivä vastasi Vedomille, ettei kyse ole suurista salaisuuksista. Vedom kysyi tämän jälkeen etsivältä osaako hän englantia. Tähän etsivä vastasi, ettei osannut ja kertoi käyneensä koulua siihen aikaan, ”jolloin luettiin saksaa ja suunniteltiin Suur-Suomea”. Etsivän vastaus nauratti Vedomia ”hyvin makeasti ja pitkään”.¹⁰⁹

Tässäkin on nähtävissä se, miten etsivät tulivat toimillaan toimineeksi valtion peräseinänä. He saivat asemassaan sanoa eräänlaiset viattoman lapsekkaat sanat asiaan liittyen ja kertoa vallitsevan tilanteen mukaisen, kokemuksille rehellisen kuvauksen asioista. Vedomin nauru kertoo asian suhteellistumisesta hänenkin miellessään. Molemmat säilyttivät tilanteessa käynnissä olleessa kohtaamisprosessissa kasvonsa, sillä kummankaan olemisen ja toiminnan tavat eivät johtaneet yksilön olemisen perimmäisten merkitysongelmien tuottamien suhteettomien kauhujen äärelle.

Необыкновенные приключения русских дипломатов в Хельсинки¹¹⁰

– Ja mielenkiintoisinta tuossa valehtelussa on se, että se on valhetta alusta loppuun. Vai niin! Valhettako! Kissa huudahti, ja kaikki luulivat sen aikovan ryhtyä protestoimaan, mutta se sanoi vain hiljaa: – Historia on meidät tuomitseva.¹¹¹

Seuraavaksi tarkastelen sitä, miten suomalaiset toimijat sidottiin yksilöitä kolonisoivaan poliittisen hyväksikäytön identiteettisysteemiin, jollaista Suomeen oltiin luomassa neuvostodiplomaattien toiminnassa havaittavissa suomalaisiin kytkeytymisen tavoissa. Asia koskee läheisesti myös poliisia ja heidän itsemäärittelynsä tapoja, koska he joutuivat tämän toiminnan aikalaistodistajiksi seuratessaan venäläisdiplomaattien toimia Helsingissä. Tarkastelu tapahtuu tässä yhteydessä neljän keskeisen venäläisen toimijan, eli Albert Akulovin, Valeri Shilovin, Vladimir Siljestrovin sekä Valentin Kossovin tapaamisverkostojen luomia vuorovaikutusrhmas-toja kartoittamalla. Niitä seuraamalla selviää samalla se taso, jolla suojelupoliisin etsivät tilannetta seurasivat, sekä myös se, miten he tämän tason rakentumiseen ja tuottamiseen jo pelkällä läsnäolollaan vaikuttivat. Lisäksi tapaamisista ilmoitettaessa näkyy se, miten tämän kohtaamistapahtumassa syntyneen kokemuksellisen

109 7c, Muistio ”Helsingissä tammikuun 14 päivänä 1969”, Hmp 11726, Ivan Petrovitsh Vedom, Supon arkisto, Supo.

110 Venäjänkielinen lause otsikossa ”Neobyknovennyje prikljutshenija russkih diplomatov v Helsinki” on vapaasti käännettynä suomeksi Venäläisten diplomaattien epätavalliset seikkailut Helsingissä. Käännösavusta kiitän FM Heli Yrjänäistä. Ajatus tulee Mihail Afanasjevits Bulgakovin romaanista Tsistjakovin ihmeelliset seikkailut vuodelta 1923.

111 Bulgakov 1967/1986, 359.

tason rakentuminen vaikutti poliisikulttuurisena ilmiönä 1970-luvun alun Suomessa.¹¹² Eräs suojelupoliisin entinen etsivä muistelee näiden seuraamisten luonnetta seuraavasti:

Työstähän ei saanu puhua, että se oli salaista hommaa. Se oli priljeerattua, että kun miehistökurssilla olin, niin minun kuvaa ei ollut julkaisussa. Eikä kenenkään suojelupoliisin agentin tai etsivän kuvaa. Vaikka järki sano, että kyllä minut tunnetaan. Että ei niillä tempuilla tulla tuntemattomaks. Sen näkikin seuraushommissa, että ne tuntee.¹¹³

Vastavuoroisesti myös lähetystön virkailijoiden ura tunnettiin yleensä melko hyvin. Albert Petrovitš Akulov toimi Helsingissä Neuvostoliiton lähetystössä kolmeen eri otteeseen vuosina 1954–1966, 1968–1973 sekä 1984–1990. Hänen uransa oli koko ajan nousujohteinen. Ensin tulkkina, sitten attaseana, III-lk ja II-luokan lähetystöneuvoksena ja lopulta I-luokan lähetystöneuvoksena.

Herra Albert Petrovitsh Akulov

Omana aikanaan Akulov oli eräs aktiivisimmista neuvostotiedustelijoista Suomessa. Hänen toimintansa oli kattavaa suhdetoimintasukkulointia. Tapa oli silti yleisempi. Sen vaikuttavuudesta saa hyvän kuvan yksistään jo seuraavasta, oraaliseen nauttimiseen liittyvästä, ja innokkaasta samastumisesta kertovasta tapauskuvauksesta. Kyse on neuvostolähetystön lähetystösihteeri Anatoli Akimovitš Vassinin lounastapaamisesta silloisen Kokoomuksen nuorten liiton puheenjohtajan Ilkka Kanervan kanssa. Tapaaminen sattui ravintola Sillankorvassa lokakuun 4. päivänä 1972.

Suomi keskustelukielenään he olivat keskustelleet Suomen ja NL:n välisen yhteistyön laajentamismahdollisuuksista hyvin myönteisessä sävyssä. Kanerva pyrki hyvin vakuuttavasti tuomaan Kokoomuksen halukkuuden yhteistyöhön NL:n kanssa esille. Edelleen hän hyvin korkealentoisesti selosti Kokoomuksen Nuorten Liiton toiminnan suuntauksia omalla puheenjohtajakaudellaan, kuinka hän ja muutkin kokoomuslaiset tuntevat suurta kunnioitusta NL:n kansaa kohtaan. Puheena oli myöskin Express-lehden viimeaikaiset kirjoittelut 1-siht. Akulovia vastaan. Molemmat tuomitsivat jyrkästi moisen hallanteon suhteita vahingoittavana, Vasin hyvin huvittuneesti nauraenkin. Konjakkien jälkeen Vassinin maksettua laskun erottiin hyvin ystävällisen ilmapiiriin vallitessa ja sovittiin tapaamisesta jonain maanantaina lähiaikoina.¹¹⁴

Valtion Nuorisoneuvoston työvaliokunnan kokouksessa kokoomuslainen Anders Blom esiintyi ”muiden kokoukseen osallistuneiden ei-sosialististen osallistujien hämmästykseksi kovin vasemmistolaisesti”. Blomin käyttäytymisestä oli Suojelupoliisin

112 Poliisitutkija Egon Bittnerin 1990, 23 mukaan poliisi vaikuttaa yhteiskunnassa jo pelkällä läsnäolollaan. Kyse on ylimerkityksestä, joka heihin on aina koodattu heidän uniformujensa ja instituution virallisen aseman kautta. Bittner pohjaa tällaisen ajatuksensa P. K. Manningin analyysiin vuodelta 1977.

113 Haastattelu 29.11.2002.

114 Ilmoitus 1529/6.10.1972, Hmp 6638, Ilkka Armas Mikael Kanerva, Supon arkisto, Supo.

etsiville jäänyt sellainen kuva, että Blom olisi sopinut vasemmiston, nimenomaan kommunistien edustajien kanssa esitysten suuntaviivoista. Ilmoituksessa nähtiin hyväksi mainita, että ”stalinisteilla ei k.o kokouksessa ollut edustusta, mutta eräs taho rohkeni epäillä Blomin olleen yhteisymmärryksessä juuri heidän kanssaan.” Kyseessä oli rahanjako Teiniliitolle. Blom ehdotti 98.000 mk, kun vasemmiston esitys oli 100.000 markkaa. Hyväksytyksi tuli Keskustapuolueen esittämä 90.000 markkaa. ”E.m. linjan mukaisella toiminnalla Blom oli antanut vahvistuksen sille jo aiemminkin todetulle seikalle, että hän on ns. kanervalaisen politiikan mies.” Suojelupoliisin ilmoituksissa mainittiin Shilovin antaneen vaikutteita Blomille ja että Shilov oli saanut toiminnastaan suomalaisilta nuorisopoliitikoilta ”melko negatiivisia lausuntoja”.¹¹⁵

Vassin tapasi Ilkka Kanervan lounaalla ravintola *Elitessä* 22.5.1975. Tapaamisen aikana harrastettiin kaksi tuntia keskustelua kokoomuksen puoluekokouksesta ja tulevasta varapuheenjohtajan vaalista, jossa Kanerva oli yksi vahvimista ehdokkaista. Yhteydenpito oli tiivistä, sillä maasta toukokuun lopulla 1976 poistunut Anatoli Akimovitsh Vassin esitteli seuraajakseen Valeri Ivanovitsh Shilovin (I-lähetystösihteeri) Kokoomuksen nuorten liiton tuolloiselle puheenjohtaja Kanervalle ennen lähtöään. Vladimir Kuznetsovin maasta poistumisjuhlat vietettiin 21.9.1976 Marskin baarissa. Paikalla olivat Shilov, Kozlov, Silvestrov ja Kanerva. Seurue kävi Hesperian ovelta, mutta he eivät päässeet sisään, jolloin he suuntasivat takaisin keskustaan, jossa pääsivät sisään Fenniaan. Sieltä Shilov poistui puolen yön jälkeen klo 1.30, jolloin Kanerva jäi vielä ravintolaan.¹¹⁶

Akulovin omaa suurta työpanosta maassamme kuvastaa maininta, joka tehtiin huhtikuussa 1975 suurlähetystön I-sihteerin Feliks Dimitrijevitš Karasevin henkilömappiin liitettyyn ilmoitukseen lounaasta Valtion hankintakeskuksen ylijohtaja Hannu Kärkkäisen kanssa 11.4.1975.

Nykyisin voidaan sanoa, että osittain 1–1½ vuoden tauon jälkeen ovat NL:n suurlähetystön I-sihteerin Albert Petrovitsh Akulovin ja muiden hänen jälkeensä lähteneiden sihteerien (Shilov, Volossov ja Kossov) suhteet jälleen käytössä samassa mitassa kuin Akulovin aikana. Tosin esim. Akulovin lukuisat suhteet on jaettu tasapuolisemmin eri KGB:n poliittisen linjan tiedustelumiesten kesken, mutta heidän määräänsä Suomessa on myös lisätty.¹¹⁷

Elokuussa 1975 suojelupoliisi uumoili Akulovin mahdollista paluuta Suomeen. Oli saatu luotettavia tietoja siitä, että ”surullisen kuuluisa” Akulov olisi tulossa takaisin diplomaattitehtäviin Suomeen.¹¹⁸ Paluu lykkääntyi sillä kertaa kuitenkin aina vuoteen 1984 asti. Akulovin urasta saa kuvan myös hänen omasta näkövinkkelistään hänen muistelmistaan *Vuodet Tehtaankadulla* (1996).¹¹⁹

115 Ilm. 684/13.6.1977, Supon arkisto, Supo, Hmp 11619. Shilov oli syntynyt 21.6.1937.

116 Ilm. 1122/29.5.1975; ilmoitus 819/28.5.1976; ilmoitus 1439/7.10.1976, Supon arkisto, Supo.

117 Ilm. 834/14.4.1975, Hmp 11672, Feliks Dimitrijevitsh Karasev (alias Sutyrin), Supon arkisto, Supo.

118 Ilmoitus 1816/26.8.1975, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

119 Akulov 1996. Akulov kertoo varaulkoministeri A. I. Orlovin suulla, miten ”Meille Suomi on suurvalta”, 189. Akulovin toiminta Suomessa saa kirjassa kovin pyyteettömän luonteen.

Mutta katsotaanpa seuraavassa hieman lähemmin Akulovin ihmeellisiä seikkailuja ajalta, jolloin hän oli Helsingissä, jotta olisi mahdollista pohtia, mitä hänen toimissaan syntyneet ja tuottuneet voimat saivat aikaan Suomessa. Millaista kansallista systeemiä hän suomalaisen yhteiskuntaan oli tuottamassa ja millaisia seurauksia siitä oli poliiseille?

Akulovin ensimmäisellä pidemmällä oleskelulla Suomessa syksystä 1954 syksyyn 1955 ei tapahtunut oikeastaan mitään sellaista, mikä olisi herättänyt Supon mielenkiinnon häntä kohtaan. Joulukuussa 1957 Akulov kuitenkin aktivoitui ja tapasi tiedottaja Börje Lehdon. Muiden ihmisten poistuttua huoneesta Akulov oli ”ääntään madaltaen” kysynyt Lehdolta olisiko hänellä tilaisuutta matkustaa Moskovaan. Lehto kuitenkin kertoi yhteysetsivälleen, että hän ”reakoi” siten, ettei ollut muka käsittänyt mistä oli kysymys. Tämän jälkeen Akulov kysyi vielä, oliko Lehdolla mitään tärkeitä asioita, johon hän kuitenkin vastasi kieltävästi.¹²⁰ Tiedettiin myös, että Akulov oli yrittänyt värvätä kahta suomalaista kirjoittamaan artikkeleita neuvostoliittolaisiin sanomalehtiin Suomen lehtien sisällöistä. Akulov toimi alkuaikoinaan Suomessa suurlähettiläs Lebedevin tulkkina ja ryhtyi tässä ominaisuudessa hoitamaan yhteyksiä suomalaisiin nuorisjärjestöihin. Näistä suhteista oli myöhemmin hyötyä. Esimerkiksi Pertti ”Lande” Lindforsin opiskellessa Itä-Berliinissä Humboldtin yliopistossa Akulov piti hänet ”viinaksissa”. Akulovin ylivarovainen käyttäytyminen Suomessa 1960-luvun puolivälissä sai kuitenkin Suojelupoliisin kiinnostumaan hänestä lisää. Toukokuussa 1964 ilmoituksessa kerrottiin, miten Akulov oli kulkenut kävellen johonkin tapaamiseen: ”Matkansa aikana hän oli huolellisesti tarkistanut jälkensä mahdollisten postaaajien varalta.”¹²¹

Myös loka-marraskuulla samana vuonna tapahtuneiden poliittisten lounaiden edellä Akulov suoritti erilaisia varmistuspysähdyksiä ja harhautuksia. Marraskuussa 1964 Akulov oli esimerkiksi kävellen menossa ravintola *Laulumiehiin*. Eerikinkadulla hänen peräänsä ilmestyi mies, jonka tehtävänä ilmoitusta tehnyt etsivä piti mahdollisten Akulovia seuranneiden varjostajien paljastamista. Akulov oli myös alusta alkaen mukana 1963 perustetun The International Society Finland’in toiminnassa pyrkien valtaamaan yhdistyksen johtopaikat sen toimihenkilöitä värväämällä.¹²² Akulov yritti myös värvätä erään ulkomaan suurlähetystössä autonkuljettajana toimivaa suomalaista. Tämä kertoi asiasta Suojelupoliisille ja ilmoitti olevansa valmis jatkamaan yhteyttä Akuloviin. Suojelupoliisi salli tämän sillä ehdolla, että hän kertoisi kaikista tapaamisista, ja hyväksyttäisi etukäteen Suojelupoliisissa kaikki asiakirjat, joita hän Akuloville toimittaisi.

Akulov jakoikin tehtäviä agentilleen tiuhaan. Hänen tuli hankkia ja toimittaa Akuloville suomalaisia teollisuuslaitoksia koskevia julkaisuja, laatia selvityksiä erilaisista henkilöistä, antaa luetteloita eri maiden lähetystöjen henkilöstöstä, laatia luettelo erään maan Suomessa opiskelevista stipendiaateista, heidän suhteistaan suomalaisiin sekä myös heidän alkoholinkäyttötavoistaan. Tiedottajan tuli tark-

120 Liite 54, ilmoitus 28/54/Arra jäljennös 19.12.1957, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo. Lehdon oikea nimi: Vadim Björkelund.

121 Ilmoitus 2515/20.5.1964, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

122 ISF:stä ks. myös ilmoitus n:o 3125/24.4.1964, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

kailla palvelemissa lähetystön henkilökunnan yhteyksiä suomalaisiin puolueisiin, sekä solmia ”suhteet” Yhdysvaltojen ja Saksan Liittotasavallan lähetystön työntekijöiden kanssa. Rahaa kaksoisagentti sai Akulovilta tapaamisten aikana 80.000 markkaa. Tiedot, joita hän Akuloville toimitti, olivat kuitenkin ylimalkaisia, tai vapaasti lähetystöistä saatavilla.¹²³

Tammikuun 26. päivä 1965 eräs ylietsivä istui valvontatehtävissä *Insinööriravintolassa*. Akulov saapui paikalla kello 12.25. Hieman myöhemmin paikalle saapui suomalainen mieshenkilö, jonka etsivät myöhemmin tunnistivat Vapaamielisten liiton pääsihteeri Jaakko Tuomiseksi. Lounaalla nautittiin runsaasti alkoholia, jonka nauttimisen tahdin määräsi Tuominen. Hänen käydessä miestenhuoneessa ryhtyi Akulov tekemään muistiinpanoja keskusteluista. Kun Akulov vähän ajan päästä Tuomisen jälkeen kävi miestenhuoneessa hän huomasi sieltä palatessaan paikalla olleen ylietsivän ja tervehti häntä. Tuomisen seuraavaksi poistuttua hetkeksi salista tuli Akulov ylietsivän pöytään ja aloitti keskustelun ”hieman vaivaantuneena” kiittäen kaikista niistä turvallisuusvartiointitehtävistä, joita vuosien varrella poliisi Neuvostoliiton lähetystölle oli suorittanut.

Tuomisen palatessa WC:stä siirtyi Akulovkin takaisin omaan pöytänsä ja Tuomisen jälleen poistuessa miestenhuoneeseen ryhtyi Akulov taas tekemään kiireesti muistiinpanoja. Kun Akulov huomasi ylietsivän seuraavan kiinnostuneena ”hänen kirjallisia harrastuksiaan” nosti Akulov lasinsa ja kohotti maljan ylietsivälle. Tämä kysyi nyt saisiko hän tarjota lasillisen. Akulov suostui ja siirtyi ylietsivän pöytään. Hän selitti ohimennen ystävänsä olevan erään vanhan tuttavain ja kysyi sopsisiko lounas, johon ylietsivä myöntyi. Tuomisen palatessa saliin Akulov palasi jälleen omaan pöytänsä. Ylietsivä poistui ravintolasta kello 15.50, jolloin Akulov ja Tuominen jäivät vielä istumaan lounaalleen. Samoihin aikoihin paikalle tuli kuitenkin kolme ylietsivän soittamaa suojelupoliisin etsivää, jotka lähtivät seuraamaan Akulovia tämän poistuessa lounaalta klo 16.18. Tuominen oli tilaisuudessa humaltuneena kovääninen, mutta Akulov puhui hiljaa ja niin epäselvällä äänellä, etteivät etsivät saaneet selvää hänen puheestaan. Tuomisen puheesta sen sijaan erotettiin lauseet, joissa hän kyseli Akulovilta minkä takia tämä oli ”Suomen spesialisti?” tai mitä mieltä tämä oli ”Suomen kommunistipuolueesta?” Viimeisin kysymys tuli Akuloville yllätyksenä, sillä hän vastasi siihen ainoastaan sanomalla ”Olipa suora kysymys”. Aina Tuomisen läsnäollessa pöydässä ei Akulov tehnyt muistiinpanoja heidän keskusteluistaan.

Asia ei jäänyt Akulovin kanssa istuneen Tuomisen kanssa tähän. Hänet kutsuttiin Suojelupoliisiin puhutteluun muutama viikko tapaamisen jälkeen helmikuun alussa. Hän kertoi tutustuneensa Akuloviin 1957–1958 ollessaan Helsingin Ylioppilaskunnan hallituksen jäsen. Ensimmäisellä kerralla Akulov oli ottanut häneen yhteyttä. Seuraavan kerran hän tapasi Akulovin ollessaan järjestämässä Neuvostoliiton konsulaatissa viisumiasiaa ja ehdotti itse lounasta Akuloville. Häntä kiinnosti saada tietoja Hrutshovin syrjäyttämisestä pääministerin paikalta sekä Neuvostoliiton ja Kiinan suhteista. Viimeinen tapaaminen, jolle poliisitkin olivat sattuneet, oli tapahtunut Akulovin aloitteesta. Sen aikana hän osoitti kiinnostusta Vapaamielis-

123 Promemoria 27.3.1972, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

ten liiton politiikkaa kohtaan ja kyseli Tuomiselta myös hänen sisäpoliittisia kantojaan. Tuominen kertoi puhuttelua suorittaneelle Suojelupoliisin tarkastajalle, että oli koettanut vastailla Akulovin kysymyksiin mahdollisimman varovaisessa muodossa. Palkkioksi tiedoista Tuominen kertoi saaneensa ainoastaan Akulovin maksaman lounaan. Tuominen kertoi suostuneensa tapaamiseen, koska halusi antaa itse tietoja Vapaamielisten liiton toiminnasta eikä halunnut, että Akulov olisi saanut ne ”vääristeltynä” joltain muulta taholta. Puhuttelua suorittanut etsivä kirjoitti Tuomisen suhtautumisen häneen olleen ”avointa ja rehtiä”.¹²⁴

Vuoden 1965 aikana Akulovin status tuntui muutenkin nousevan, sillä hän ryhtyi lounastamaan tiedotusvälineiden edustajien kanssa. Hän myös isännöi yhdessä Novostin päällikön Arkadi Leonidovitš Ognitševin kanssa cocktail-tilaisuutta Tehtaankatu 10:ssä, jossa suomalaisista paikalle oli kutsuttu juuri tiedotusvälineiden henkilöstöä. Jostain syystä Akulov kuitenkin joutui pian tämän jälkeen kesällä 1966 lähtemään Suomesta. Tassin toimittaja Kalle Ranta kertoi erälle etsivälle lähdön johtuvan siitä, että monet Suomessa olevat neuvostodiplomaatit eivät pitäneet Akulovista. Ranta kertoi Akulovin olevan ”asemaansa korkeammassa asemassa lähetystön sisäisessä hierarkiassa”.¹²⁵

Akulovin siirtely kuvastaa kuitenkin myös yleisempää poliittista kuviota. Neuvostoliittolaisdiplomaatit olivat itsekkin hyväksikäytettyjä suhteessa sosialistisen realismin transsendenttiin valtajärjestelmään. Kun kutsu kuului, oli mentävä, vieläpä ilman kyselyitä.

II-sihteerin Ernst Johannesovitš Russak toimi Tullihallituksen yliaktuaari Olavi Johannes Pihlmanin hoitajana. Lokakuun neljästoista 1976 KGB:n residentti Mihail Grigorjevitch Kotov saapui Suomeen kello 12.30 junalla. Russak poistui saman päivän junalla Moskovaan kello 15.30. Ilmeisesti Russakin Suomessa aikaan saamat epäselvyydet oli voitettu muutamaa päivää myöhemmin, sillä suojelupoliisin raporteissa kerrotaan Kotovin ja Glutshenkon ”rentoutumishetkestä” 18. lokakuuta iltapäivällä klo 14.00–15.20. ”Sattuneet odottamattomat epäselvyydet” olivat hoidossa ja niiden aiheuttaja Russak kaukana Moskovassa.¹²⁶

Poistumisen jälkeen saattoi kyllä kuulua kutsu takaisinkin. Palatessaan Suomeen 1968 Akulov ryhtyi hoitamaan puolueiden suhteita aivan uudella tarmolla. Hänet nähtiin useasti lounaalla Kekkosen lähipiiriin kuuluneen ja 1960-lukulaisen sosiaalipolitiikan kulmakivet Suomeen luoneen Pekka Kuusen tai Keskustapuolueen eduskuntaryhmän sihteerin Seppo Sarlundin kanssa. Sarlund kehui eräällä lounaalla Akulovia uusine silmälaseineen dosentin ja ”suomalaisen näköiseksi”, johon Akulov oli ”hymähdellyt tyytyväisesti”. Kun Sarlund oli kysynyt, mikä auto Akulovilla oli, hän oli ”kakistellen” kertonut sen olevan länsimainen. Sarlund mainitsi Akuloville myös saamastaan 4050 markan avustussummasta, jonka itse Johannes Virolainen Sarlundin mukaan oli hyväksynyt. Sarlund uteli Akulovilta, oliko hän jo

124 Ilmoitus 634/29.1.1965 sekä liite 1 ilmoitus 634/65 18.2.1965, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

125 Ilmoitus 767/12.4.1966, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

126 Ilmoitus n:o 1628/12.11.1976; ilmoitus n:o 1523/22.10.1976, Hmp 11750, Anatoli Filippovitsh Glutshenko. Glutshenko oli syntynyt 7.3.1931 ja toimi Suomessa suurlähetystön lähetystöneuvoksena. Hän oli KGB:n residentti Suomessa Mihail Kotovin jälkeen.

tavannut Heini Mankkia ja minkä ikäinen Akulov oli. Sarlundin kuullessa Akulovin syntyneen vuonna 1930 hän totesi tämän menevän täysin 30-vuotiaasta ja Mankin 46-vuotiaana olevan aivan liian vanha Akuloville. Tätä toteamusta Sarlund myös höysti muutamalla roisilla vitsillä. Akulovin ja Pekka Kuusen lounastapaamisista suojelupoliisi lähetti aina ilmoituksen tiedoksi myös turvallisuusjaostolle.¹²⁷

Akulov oli kyllä tavannut Mankin jo aiemmin. Ilmoitus kertoo, että Akulov oli havaittu lounaalla ravintola *Lidossa* ”tuntemattoman naisen” kanssa helmikuussa 1965. Nainen tunnistettiin *Maakansan* toimituspäälliköksi Heini Mankiksi. Suojelupoliisi soitti Mankille, mutta tämä ei ensin suostunut keskustelemaan tapaamisesta, mutta myöntyi hetken kuluttua. Kaksi etsivää meni tapaamaan Mankkia tämän työpaikalle. Keskustelussa oli paikalla myös lehden päätoimittaja Pentti Sorvali. Mankki aloitti keskustelun kertomalla, että oli soittanut etsivien yhteydenotosta poliisineuvos Alhavalle, joka oli ihmetellyt tällaista toimintaa. Etsivä painotti tähän, ettei tarkoitus ollut pakottaa Mankkia kertomaan ”mitään lounaan tapahtumista”. Etsivät vain halusivat kertoa, että Akulovin tiedettiin olevan tiedustelumiehiä.

Päätoimittaja Sorvali puuttui tässä vaiheessa keskusteluun ja totesi, ettei Mankin tarvitse sanoa mitään, johon etsivät yhtyivät. Sorvali totesi, ettei asia tulisi jäämään tähän vaan hän ottaisi yhteyttä ylipoliisipäällikköön, sisäministeri Ryhtään, pääministeriin ja tasavallan presidenttiin. Hän myös paheksui tapaa, jolla Suojelupoliisi ”astuu ’lehdistön varpaille’ rajoittaen sen vapautta”. Toimituspäällikkö Mankki ihmetteli tämän jälkeen miksi hänen toimiinsa puututaan, sillä hän tapaa työssään usein diplomaatteja. Hän myös kieltäytyi puhumasta mitään ilman poliisineuvos Alhavan määräystä. Vielä ennen poistumistaan etsivät korostivat, ettei tarkoitus ollut pakottaa ketään mihinkään, vaan keskustelu olisi tapahtunut vapaaehtoisesti. Etsivät kirjoittivat ilmoitukseen tapauksesta, että Mankki oli keskustelun aikana ”hyvin hermostunut, ikään kuin hänen omallatunnollaan olisi ollut jotain”. Ilmoituksessa mainittiin myös Valpon sodan jälkeen vastaanottamasta nimettömästä kirjeestä, jonka mukaan Mankki olisi tuolloin sanonut ”ryssän kommunismin olevan ihanan opin”. Mankin myös kerrottiin vastaanottaneen rahalahetyksiä joko SKDL:ta tai SKP:lta 1951.¹²⁸

Eräs haastateltu entinen suojelupoliisin etsivä kertoi tähän liittyen:

Harvoin me seurattiin kyllä ketään suomalaista oikeistolaista. Muistan, kun Heini Mankki kävi lounaalla jonakin päivänä ja Mankki pidätettiin. Siitä tuli hirveä show ja hyvä, ettei jokainen suojelupoliisin kaveri saanu turpiin. Me ihmeteltiin, mutta Mankkia ei saanu pysäyttää, kun se oli Kekkosen kavereita. Siitähän tuli hirveä skandaali (...).¹²⁹

Ensi töikseen Suomeen 1968 palattuaan Akulov otti heti yhteyttä Kokoomuksen järjestöpäällikkö Veikko Tavastilaan, jonka hän oli tavannut jo edellisellä Suomen

127 Ilmoitukset 1187/24.6.1968 (Sarlund), 881/3.10.1968 (Kuusi), 2030/13.11.1968 (Kuusi), Supon arkisto, Supo.

128 Ilmoitus 957/4.2.1965, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

129 Haastattelu 29.11.2002.

komennuksellaan. Tavastila kertoi olleensa jo tuolloin sinut Akulovin kanssa. Yhteys Kokoomukseen oli kuitenkin ollut poikki, koska puolueen edellinen yhdysmies Krasavin jatkuvasti arvosteli itsepintaisesti Kokoomuksen politiikka. Ensimmäisessä lounastapaamisessa Tavastilan kanssa Suomeen paluun jälkeen Akulov ilmaisi tyytyväisyytensä siitä, että oli päässyt takaisin Suomeen. Hän kertoi hänelle tarjotun lähetystöneuvoksen paikkaa Australiassa, mutta hänen halunneen tulla mielummin Suomeen. Tavastila kertoo Akulovin antaneen ymmärtää, että aiempi epäluoloisuus oli nyt poissa suhteessa Kokoomukseen. Akulov kertoi Tavastilalle, että Kokoomuksen Suomessa harjoittama kommunismin vastainen politiikka ei enää kiinnosta, kunhan puolue ei syllisty arvostelevaan Neuvostoliiton politiikkaa tai järjestelmää. Tavastila tapaili Krasavinia 1966–1967. Akulovin kanssa hän lounasti vuosien 1968–1972 välillä.¹³⁰

Tässä yhteydessä arakiselta tuntuva seikka, eli suomalaisvaikuttajien sekä neuvostodiplomaattien kohtaamisissa syntyneiden ”kytkeytymisten” ja ”irtaantumisten” ajoittuminen aina ruokailun tai muun oraalisen nauttimisen yhteyteen kertoo paljon muustakin kuin inhimillisestä tarpeestamme ravita itseämme nälän takia. Kolonisaatiota analysoinut kirjallisuudentutkija Lillian Corti on kiinnittänyt huomiota kolonisaatioprojektien syömiskuvauksiin ja niiden kautta hahmottuvaan psyykkisen kannibalismien järjestelmään. Toinen syödään itsen sisälle, sillä syödessä paljastamme halumme, olemme haavoittuvimmillamme ja kolonisaatio tunkeutuu sisäämme. Psykoanalyttisesti ajatellen tilanteessa annettiin sosiaalisesti äidiksi tuotetun (so. Neuvostoliittoyhteyden) ravita sosiaalista lasta (so. suomalaispolitiikkaa) äidin omia tarpeita varten.¹³¹ Pitemmän päälle tällainen suhde muuttuu näivettäväksi, koska ravitseminen ei tapahdu lapsen ehdoilla, vaikka se näin kuvitteleekin, saatuaan äidin koko voiman ehdollisesti käyttöönsä.¹³² Aiemmin on jo viitattu tapahtumien sisäistys-ulkoistus luonteeseen eli kohteiden ahmimiseen ja heidän oksentamiseen pois yhteydestä merkityksellisen informaation loputtua.

Erotuksena ”ilmaisilla” lounailla käyneisiin poliittisiin toimijoihin poliisit jouduivat luomaan työnsä vuoksi tapahtumista koko ajan jonkinlaista yleiskuva. Yksittäiset lounastajat saattoivat lounailla vain arvailia ja pohtia kuinka paljon muut vastaavaa tekevät: sikäli heillä oli siis ilmiön suhteen enemmän ”tilaa” projektiolle eli todentamattomille luuloille. Siksi tarkkailun kohteiden toimet kokemuksellina kohtaamistyyleinä kertovat voimakkaasta tarpeen tyydytyksen logiikasta: ripustautumisesta kokonaisuuden sieluttavaan (ja vastuun yksilöltä poistavaan) voimaan suhteessa tarjoaviin neuvostoliittolaisiin. Poliiseilla tällaisten yhteydenmuodostamis- ja ylläpitotilanteiden tarkkaileminen saattoi pikemminkin lamata traumaattisuudessaan, kun ”totuus” kansallisesta suhdetoiminnasta avautui heille. Poliitikkojen toimintaa voidaan tässä yhteydessä käsitteellistää W. R. Bionin ryhmäteorian avulla. Kyse oli riippuvuusryhmästä, jossa etsittiin uusia kiinnekohtia vanhojen menetettyä merkityksensä. Uusiin mielipidejohtajiin eli neuvostodiplomaatteihin

130 Tavastilan tapaamisista ks. IA3-1180, Veikko Tavastila, Supon arkisto, Supo. Akulovista ks. Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

131 Corti 2003, 44–47.

132 Winnicott 1971.

projisoitiin maagisia voimia. Tätä kautta heidät koettiin koskemattomiksi.¹³³ Jotkut myös havaitsivat itse asian ja laittivat sitä näytille nöyryyttäen suomalaisia lisää, kuten tapahtui Shilovin puhuessa omasta koskemattomuudestaan.

Seuraavassa tarkastelen tätä yhteydenpito tapahtumissa mukana ollutta arki-suuden ja salailun välille kasvanutta jännitettä Vladimir Silvestrovin toimien kautta.

Keskustapuolue ja Vladimir Silvestrov

Yleensä puolueilla oli omat hoitajansa. Vladimir Silvestrov meni helmikuussa 1975 muovikassi kädessään SNS:n toiminnanjohtaja Eero Salmen kotiin klo 20.00 ja poistui sieltä 22.10 ”ilman kantamuksia”. Yleensä Salmen kerrottiin olevan ennen julkisia tilaisuuksia läheisessä kanssakäymisessä lähetystöneuvos Juri Vladimirovitš Zotikovin kanssa. Silvestrov oli mukana vain taustalla ja hoisi ravintoloiden kabinetti- ja asuntotapaamiset, koska ”hänhän onkin NL:n tiedustelupalvelun KGB:n poliittisen osaston mies”.¹³⁴

Huhtikuussa 1975 Silvestrov saapui illalla kahdeksan aikaan YLE:n vastavalitun ohjelmapäällikkö Jarmo Virmavirran kotiin musta nahkasalkku kädessään. Miehet joivat aluksi seisaaltaan useampia maljoja. Silvestrov poistui hieman ennen puolta-yötä salkkuineen paikalta. Samoihin aikoihin oli *Suomen Kuvalehdessä* ollut kirjoitus, jonka mukaan Virmavirta oli hyllytetty Kokoomuksesta vähemmän toivottuna puoluevirkailijana. Tämä sai tilaisuutta seuranneen ylietsivän lisäämään ilmoitukseen seuraavan kommentin:

Jos näin on, tulevat neuvostoliittolaiset varmasti edelleenkin käyttämään häntä hyväksi suorittaessaan poliittista tiedustelutoimintaa kokoomuksen suuntaan, ja kuka paremmin kertoo asioista kuin syrjään pantu katkeroitunut henkilö. Nykyisin tiedetään tällaisten eri puolueiden radikaalien toimittaneen neuvostoliittolaisille poliittisen linjan tiedustelumihiille listoja oman puolueensa henkilöistä, jotka suhtautuvat myötämieleisesti NL:oon.

Ylietsivän mukaan neuvostoliittolaiset jopa pyysivät kyseisiä tietoja sanomalla, että se helpottaisi ja selventäisi heidän toimintaansa.¹³⁵ Silvestrov tapasikin Virmavirtaa vielä tämän jälkeen muutaman kerran syksyn 1975 aikana.¹³⁶

Keskustapuolueen varapuheenjohtaja Paavo Väyrysen Silvestrov kutsui kylään kotiinsa Lastenlinnantie 9 A 11:sta lokakuussa 1975, jonne Väyrynen saapuikin – ilman kantamuksia. Poistuessa hänen kädessään olleessa muovikassissa ”oli vaikuttanut olevan kaksi lahjusviinapakettia”. Myös Virmavirta oli käynyt Silvestrovin kotona vielä Kokoomuksen tiedostuspäällikkönä toimiessaan 1974. Virmavirran vaimo oli tuonut hänet autolla hieman kahdeksan jälkeen Lastenlinnankadulle. Ensin Virmavirta meni väärään rappuun, ja poistui sieltä hetken kuluttua etsien katseellaan oikeaa osoitetta. Virmavirta kiersi korttelin ja palasi puoliyhdeksän aikaan

133 Bion 1961, 74–75, 78–86, 119–122, 166.

134 Ilmoitus 1438/16.7.1975, Hmp 11652, Vladimir Vasiljevitch Silvestrov, Supon arkisto, Supo.

135 Ilmoitus 753/5.4.1975, Hmp 11652, Vladimir Vasiljevitch Silvestrov, Supon arkisto, Supo.

136 Ilmoitukset 2579/4.12.1975 sekä 2148/15.10.1975, Hmp 11652, Vladimir Vasiljevitch Silvestrov, Supon arkisto, Supo.

Lastenlennantille katsellen sen taloja tutkivasti. Numero yhdeksän kohdalla hän vihdoin tapasi häntä odotelleen Silvestrovin, jonka asuntoon he tervehtimisien jälkeen menivät. Mukanaan Virmavirralla oli tuomisinaan kukkakimppu. Silvestrov oli odotellut paikalla jo kahdeksan aikoihin savuketta poltellen.¹³⁷

Marraskuun lopulla 1975 vietettiin Nuorten Keskustan Liiton pikkujouluilta *Merihotellin* saunalla. Paikalla olivat neuvostodiplomaatit Silvestrov ja Juri Khramtsov sekä Keskustapuolueesta kansanedustaja Olavi Martikainen, nuorten liiton puheenjohtaja Esko Aho, SYL:n puheenjohtaja Hannu Kempainen, valtiotieteen ylioppilas Pekka Sallila sekä neljä tuntemattomaksi jäänyttä ”mieshenkilöä”. Seurue jakautui hieman kymmenen jälkeen. Suurin osa suomalaisista lähti jatkamaan iltaa ravintola *Pontukseen*, mutta Martikainen ja Silvestrov siirtyivät Silvestrovin kotiin ”runsaan alkoholin vaikutuksen alaisena”. Ensi töikseen Silvestrov raotti parvekkeen ovea ja laittoi äänilevyn soimaan. Sitten miehet ”maistelivat konjakkia” ja pitivät äänilevyä koko ajan soimassa. Asunnosta poistuttiin puolenyön jälkeen Silvestrovin lähtiessä saattamaan Martikaista, joka ”jatkoivat kotiin kaatuen kaksi kertaa pitkälleen alkoholin ja liukkauden takia”. Silvestrov palasi asunnolleen, otti pöydältään kolme A4 arkkia, tutki niitä hetken ”sekä hymähdettyään” laittoi paperit kirja-kaappinsa hyllyyn ja otti äänilevyn pois soimasta. Lopuksi Silvestrov kantoi tiskatavat astiat keittiöön.¹³⁸

Martikainen oli Silvestrovin tuttu jo muutaman vuoden takaa. Toukokuun lopussa 1973 hän nouti Martikaisen eduskuntatalon pääovelta autollaan puolenpäivän aikoihin. Reilun tunnin kuluttua Martikainen nousi Silvestrovin autosta Pohjoisella Rautatiekadulla, josta käveli eduskuntaan. Tuona päivänä käsittelyssä oli Pohjoismaiden Neuvoston ministerien valtuudet, Neste ja Outokumpu Osakeyhtiöiden ulkomaiset lainat, Suomen Pankin tila ja hallinta, kirkkolain muutokset sekä lentokonekaappaukset.¹³⁹

Joulukuun alussa 1974 ”sattumalta paikalle osunut silminnäkijä” tunnisti Osuuspankin kerhotiloissa saunomassa olleet Keskustapuolueen eduskuntas sihteeri Sarlundin, poliittisen sihteerin Jorma Leskelän, puoluesihtööri Mikko Immosen, kansanedustaja Eino Uusitalon, III-sihtööri Silvestrovin, III-sihtööri Vassinin, III-sihtööri Albert Ivanovitš Kozlovin sekä avustaja Vladimir Aleksandrovitš Melnikovin. Illan isäntänä toimi Sarlund. Ilmoitus kertoi tilaisuuden jatkuneen ”epämääräisiin pikkutunteihin” saakka.

Keskustapuolueen lisäksi Silvestrov toimi myös Ruotsalaisen kansanpuolueen hoitajana. Helmikuuta 1975 koskevassa ilmoituksessa todettiin Henry Ålanderin ja Silvestrovin tapaamisesta ravintola *Kasakassa* seuraavaa: ”Paikalla sattuneen kuuntelijan mukaan keskustelut olivat olleet erittäin luottamuksellisia ja oli käsitelty henkilökysymyksiä.”¹⁴⁰

Marraskuussa 1974 Silvestrov ajoi Pitäjänmäen Takkatien päähän autollaan ja hetken odoteltuaan käveli metsään. Kymmenen minuutin päästä hän palasi met-

137 Väyrysestä ks. ilmoitus 2147/15.10.1975 sekä Virmavirrasta ks. ilmoitus 1410/12.8.1974

Silvestrovin henkilömapiissa, Supon arkisto, Supo.

138 Ilmoitukset 2628/12.12.1975 sekä 2502/24.11.1975, Supon arkisto, Supo.

139 Ilmoitus 1822/17.12.1973, Supon arkisto, Supo.

140 Ilm. 340/12.2.1975, Supon arkisto, Supo.

sästä kassia kantavan tuntemattoman miehen kanssa. Miehet poistuivat Silvestrovin autolla Pitäjänmäentien suuntaan. Silvestrov ei vielä tunti tämän jälkeen ollut palannut asunnolleen. Erällä kerralla Silvestrov taas tapasi Teboilin apulaisosastopäällikkö Dmitri Elaguinen kadulla, joka sai tapaamista seuranneen etsivän toteamaan seuraavaa:

Tapahtumaa voidaan luonnehtia siten, että kyseessä oli todennäköisesti KGB-miehen Silvestrovin ja KGB:n avustajan Elaguinen tapaaminen, jolloin avustaja kertoi tietoonsa tulleen asian varsinaiselle tiedustelumiehelle ja tapahtui kuunteluvaaran välttämiseksi kadulla keskustellen. Tämä on sangen yleistä neuvostoliittolaisten keskuudessa.¹⁴¹

Myös tiedotusvälineiden edustajat kertoivat auliisti tietojaan asioista. Silvestrov lounasti marraskuussa 1972 reilut kolme tuntia radion uutis- ja ajankohtaistoimittuksen poliittisen toimittajan Reijo Ollikaisen kanssa. Silvestrov oli Ollikaisen kertoessa tehnyt muistiinpanoja mukanaan pitämäänsä vihkoon. Lounaan päälle juotiin kahvit konjakin kera.¹⁴²

Pääasiallisesti Keskustapuolueen virkailijoita hoitanut Silvestrov oli syönyt lounaita myös Paavo Väyrysen kanssa. He olivat tavanneet esimerkiksi ravintola *Yläprimulassa* 28. toukokuuta 1974. Tällöin he olivat keskustelleet tunnin ajan, jonka jälkeen Väyrynen poistui ravintolasta ja Silvestrov jäi yksin maksamaan laskua, kuten heidän välisissä tapaamisissa näyttää olleen tapana. Väyrynen ja Silvestrov olivat tavanneet kyllä muutaman kerran jo aiemminkin: lounaalla *Tornin Balkan Grillissä* 18. lokakuuta 1972 sekä kahvilla ravintola *Finlandiassa* 23. toukokuuta samana vuonna, jolloin oli keskusteltu tulevasta Jyväskylän puoluekokouksesta. Sitä ennen Väyrystä oli kaavailtu jopa puolueen puheenjohtajaksi.¹⁴³

Myöhemmin Keskustapuolueen nuorta varapuheenjohtajaa Paavo Väyrystä syytettiin neuvostovakoilusta. Artikkelin julkaisessa lehdessä oli myös juttu ihmetohtori Pentti Kugarisesta, joka kertoi löytäneensä syöväen parantavan kasvitisleen ja aikovansa sen kanssa UKK:n puheille esittelemään puhdistavaa keksintöään, koska UKK ”tunnettiin” Kugarisen mukaan ”luontoystävälliseksi ja luonnolliseksi henkilöksi”. Artikkelissa kerrottiin, miten:

Nykyihminen on vieraantunut normaaleista ja terveistä elintavoista. Elämänmeno ja ennen kaikkea ravinto ovat luonnonmukaisuudesta mahdollisimman kaukana. Tasapaino järkkyy, anabolinen aineenvaihdunta muuttuu kataboliseksi – rakentaja hävittäjäksi. Koska taipumus syöpään on periytyvä, saattaa jopa pikkulapsi joutua hävittävän aineenvaihdunnan kohteeksi, vasta-aineet eivät ole kerinneet muodostua. (...) Viime vuosikymmeninä ihmislapsen ravitsemus on taantunut valtavasti, enää ei syödä eikä juoda luonnon puhtaita antimia. Siinä eräs tärkein momentti.

Faktuallisen asiasisällön lisäksi Kugarisen kommentit ovat täynnä sosiaalisen tason yhteiskunnallisia latauksia. Jo vetoaminen ”yleisen elämänmenon” vieraantumisi-

141 Ilm. 743/3.4.1975, Supon arkisto, Supo.

142 Ilm. 1320/13.9.1973, Supon arkisto, Supo.

143 Ks. ilmoitukset 964/29.5.1974, 1627/19.10.1972, 1145/17.7.1972, Supon arkisto, Supo.

seen kertoo tästä. Erityisesti vetoaminen UKK:n henkilöön tekee Kuparisen kommentaista tässä ajankohtaisen poliittisen lausuman. Siitä kertoo myös viittaus Kekkonen ”tuntemiseen”, joka epämääräisyydessään on täynnä projektiota, jolla suurta johtajaa kohtaan tunnettua ihailun tunnelatausta kanavoidaan Kekkoseen. Ajatus luontoystävällisyydestä ja luonnollisesta henkilöydestä taas nostavat Kekkonen kaikkien ristiriitojen yläpuolella toisin kuin ”pikkulapset”, joille vasta-aineita näitten poliittisina nähtävien ristiriitojen käsittelyyn ei vielä ole ehtinyt muodostua. Lisäksi heidän kohdallaan kansallinen ravitsemus oli taantunut valtavasti.

Eräs haastateltu entinen suojelupoliisin etsivä muistelee:

Suojelupoliisissa pidettiin silloin vielä Kekkonen aikaan, että se oli niin isänmaan miestä, kuin vain olla voi. (...) Jos jossakin epäiltiin Kekkonen vaalitemppuja, niin siitä ei saanu siinä talossa puhua. Eikä saanu epäilläkään, koska suojelupoliisi on presidentin poliisi. Kyllähän mitä Kekkoseen tulee, niin hän kahta peliä pelas, että kyllä hän ties, että mitä suojelupoliisi tekee. (...) Alkuun, jos käryttiin seuraushommista, niin päällikkö joutu Tamminiemen lounaalle ja sanottiin, että presidentti oli pahoillaan, että olitte jääny kiinni. Presidentti ei ollu koskaan pahoillaan, kun me seurataan, mutta silloin oli, jos me jäätiin kiinni. Me sanottiin joskus päällikölle, että eikö olekin hyvä, että me jäädään joskus kiinni, niin päällikkö pääsee lounaalle presidentin kanssa.¹⁴⁴

Entä kuka pikkupoika tässä yhdessä oli? Väyrystä koskeva juttu oli otsikoitu lehdessä ”Nimetön ilmiantokirje parjaa Paavo Väyrystä”. Artikkelissa kerrottiin nimi-merkki Konstaapelin lähettäneen lehdelle tietoja Väyrysen neuvostoyhteyksistä. Artikkelissa haastateltiin eduskunnasta 1970 pudonnutta entistä poliisia Veikko Hanhirovaa. Hän kertoi saaneensa Väyrystä koskevia tietoja toisen käden antamina. Kyseinen lähde oli Hanhirovan mukaan kuitenkin luotettava, ja hän halusi entisenä poliisimiehenä pitäytyä vain totuudessa. Hanhirova myös varoitti uskomasta liian hurjiin juttuihin, sillä jutut saattaisivat helposti osoittautua ”pahansuopien poliitikkojen aikaansaamaksi mustamaalaukseksi”. Lehden mukaan asiasta oli vaikea päästä perille: ”(...) varsinkin kun käsitykset siitä, mikä on poliitikkojen keskeistä luottamuksellista kanssakäyntiä, mikä taas maan etua ja turvallisuutta vaarantavaa toimintaa, ovat perin erilaisia eri sukupolvia edustavien poliitikkojen keskuudessa.”

Syytösten kohteena ollut Väyrynen suhtautui lehden mukaan asiaan rauhallisesti. Lehti kirjoitti: ”Politiikka on kovaa peliä, jossa keinoja ei suinkaan kaihdeta kun niitä vaan keksitään.” Väyrysen kerrottiin todenneen asiasta: ”Pidän väitteitä sairaan mielikuvituksen tuotteena. Syytösten yksityiskohdissa ei ole mitään järkeä. (...) Kampanjan suunnittelija leikkii vaarallisella tulella ottamatta huomioon kansakunnan etua.”

Väyrynen oli kuitenkin ottanut ”kansakunnan edun” huomioon ja istunut lähetystösihteerinä Nikolai Aleksandrovitš Shatshkikh’n kanssa lounailla kesäkuusta 1970 toukokuulle 1971, jonka jälkeen lounasseuraksi tuli ensin Shilov ja sitten III-sihteerinä Silvestrov.

144 Haastattelu 29.11.2002. Kekkonen vaalirahoitus epäselvyyksistä kyllä oli tietoa. Näistä ks. esim. Hmp 5395, Sven Alf Leo Laine, Supon arkisto, Supo.

Artikkelin taustalla saattoi olla Väyrysen puolueensa puoluevaltuuskunnassa pitämä puhe joulukuun alussa 1973, joka aiheutti närää erityisesti Väyrysen oman piirin jäsenissä ja Tornion valtuustoryhmässä. Väyrysen mukaan puolueessa ei ollut menty tarpeeksi vasemmalle, mutta samaan aikaan raja oikealle oli hämärtynyt tuntuvasti. Jäsenistön mielipiteen mukaan vasenta rajaa oli kuitenkin ajoittain ollut ”perin vaikea havaita”, mutta samaan aikaan ”oikealle ovat luukut kyllä olleet niin lujasti kiinni, ettei hämäryydestä ole ollut puhuttakaan”. Väyrynen myös syytti puoluetta opiskelijajärjestön käsitysten sivuuttamisesta. Tätä kommentoitiin toteamalla ”V voisi sentään miettiä mieleissään, edustaako opiskelijajärjestön vasemmistoa liehittävä toimintatapa sitä oikeaa linjaa, jota keskustapuolueen aatteellisen perinteensä nimissä pitäisi noudattaa”. Ryhmä oli pannut merkille keskusteluisaansa, että Väyrysellä oli käytössä kovin ”kaitainen alue”, jolla kulkiessa ”jalka voi ’politiikan realismissa’ helposti lipsahdella niin oikealle kuin vasemmallekin”. Nuorten parissa Väyrysellä kerrottiin olevan kannatusta, mutta vanhemman keskustalaisväen mielipide oli, että ”pikkupoika leikkii suurilla asioilla, sillä hänellä on politiikka mennyt päähän”.

Hanhironan kommentteihin saattoi tietenkin vaikuttaa se, että Väyrynen oli syrjäyttänyt hänet neuvostoliittolaisten toivomusten mukaisesti Kalottitoimikunnan valitessa itselleen puheenjohtajaa edesmenneen Olavi Lahtelan tilalle 11.3.1972. Martti Miettunen esitti hieman tämän jälkeen Väyrystä myös omaksi seuraajakseen *Pohjolan Sanomat* – lehden toimitusneuvoston puheenjohtajaksi. Ilmoituksessa, jossa asiasta kerrottiin, todettiin, että Väyrynen ei nauttinut puoluetoveriensa luottamusta niin paljon, että tulisi valituksi. Oli myös esitetty epäilyjä, että Väyrysen on täytynyt Kalottitoimikunnan puheenjohtajan paikan saadakseen osoittaa kommunisteille olevansa ”luottamuksen arvoinen”. Epäiltiin Väyrysen jatkaneen Lahtelalta periytyneiden suhteiden pitoa Neuvostoliiton tiedustelupalvelun kanssa. Paikallisten keskustalaismiesten keskuudessa oli tiedossa ”eduskuntapiirien” epäily siitä, että Väyrynen oli ”normaalia enemmän ’suhteissa’ Neuvostoliiton lähetystön joihinkin virkailijoihin, mikä ei ole normaalia käytäntöä kansanedustajan toiminnan huomioiden”.¹⁴⁵

Shilov lain asettaja

Valeri Shilov taas istui SDP:n tutkimussihteerinä toimineen Paavo Lipposen kanssa lounaalla helmikuun 1968 ja marraskuun 1972 välillä Suojelupoliisin tietojen mukaan ainakin 18 tuntia ja 48 minuuttia vähintään 16 eri kerran aikana. Ensimmäisellä kerralla Shilov vaikutti etsivien ilmoituksen mukaan ”silmiinpistävän hermostuneelta”. Shilovista tiedettiinkin 1968 kevättalvella Suojelupoliisissa vasta sen verran, että hän oli opiskellut Helsingin yliopistossa 1964–65 UNESCO:n stipendi-aattina. Suomeen hän oli tullut lähetystöneuvos Hlopinin apulaiseksi hoitamaan lähinnä taideasioita. Shilovin ja Lipposen ensimmäistä ravintolatapaamista helmi-

145 Ilmoitukset 1798/12.12.1973, 1468/3.10.1973, 901/28.5.1973, 1627/19.10.1972, 1145/17.7.1972, 700/21.4.1972, 506/20.3.1972, 1131/25.5.1971, 271/10.2.1971, 11/5.1.1971, 1836/28.10.1970, 1595/23.9.1970, 1246/3.7.1970, Hmp 6367, Paavo Väyrynen, Supon arkisto, Supo. Myös lehti, jonka artikkeleihin tässä on viitattu, on talletettu henkilömappiin.

kuun 2. päivänä 1968 kuvaillut ilmoitus pohti kuitenkin sitä, ”mitä tekemistä tutkimussihteeri Lipposella on taideoitoitten kanssa, ei ole tiedossa”. Toimintansa perusteella Shilovin tiedettiin 1972 olevan varmasti ”KGB:n poliittisen linjan tiedustelumiehen”.¹⁴⁶ Vielä 1968 Akulov oli kuvaillut Shilovia lounaalla Keskustapuolueen Sarlundille todeten hänen olevan ”hyvää ainesta”, mutta ei vielä ”tekijä”.¹⁴⁷

SDP:n tutkimussihteeri Lipposta helmikuussa 1971 tavatessa oli Shilovilla tärkeitä asioita kyseltävänä. Keskusteluissa liikuttiin metallin lakossa sekä tavoissa, jolla Afrikan vapausjärjestöä voitaisiin auttaa. Ruokaillessa ja ongelmia pohdittaessa juotiin olutta ja snapseja, otettiin kahvin kanssa konjakit ja lopuksi vielä whiskeyä. Aiemmissä tapaamisissa oli puhuttu seuraavasta presidentistä, joka kuulemma oli Mauno Koivisto, jos vain vasemmisto oli vähääkään ”yhteistoiminnassa”. Keskusteltaessa valtakunnansovittelija Keijo Liinamaan ehdotuksista yleisen taloudellisen tilanteen parantamiseksi puhuttiin ”melkein kuiskaamalla” 1968. Eräässä tapauksessa Lipponen loi Shiloville katsauksen Väinö Leskisen toimista ja suunnan muutoksesta. Ennen Shilovia Lipponen lounasti *Novostin* virkailijan Leonid Vasiljevin kanssa vuosina 1966–1967.¹⁴⁸

Shilovin urakehitys olikin nopeaa. Lounastaessaan II-lähetystösihteerinä elokuussa 1977 Kokoomuksen nuorten liiton puheenjohtaja Anders Blomin kanssa ravintola *Annassa* hänellä oli myös varaa tehdä jotain ennen kuulumatonta: ”Merkillepantavaa tapaamisessa oli se, että Shilov jätti autonsa ravintolan edustalle. Muutoinkin sivustaseuraaaja sai tapauksesta sen kuvan, ettei nuorisoaattashea Shilov noudattanut itselleen tavanomaista konspiratiivista linjaa.”¹⁴⁹

Suhde saatettiin tuoda julkisesti esille vuoden 1977 Suomen psykkisessä miljöössä. Tilanne oli vielä viisi vuotta aiemmin ollut hieman toisenlainen. Shilov lounasti helmikuussa 1972 Keskustan eduskuntas sihteeri Mikko Tuohen kanssa ravintola *Tokiassa*. ”Tuohi oli yrittänyt salata sen, ettei hänen seurassaan istunut ollut venäläinen. Toisaalta on saatu tietää, ettei Tuohi ole informoinut asiasta puolueen johtoa.”¹⁵⁰ I-lähetystösihteeriksi Shilov tuli 1981 ja 1990-luvun alussa hän oli edennyt lähetystöneuvoksen asemaan.

Kossovin konspiraatiot

Akulovin, Shilovin ja Silvestrovin lisäksi neljäs erittäin toimelias neuvostotiedustelumies Suomessa samoihin aikoihin oli suurlähetystöavustaja ja KGB:n poliittisen osaston mies Valentin Ivanovitš Kossov. Hän toimi Helsingissä 1967–1983. Tammi-

146 Paavo Lipponen 1 C 1 – 160, Supon arkisto, Supo; Shilovista ks. myös Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Supon arkisto, Supo. Shilov istui Paasion hallituksen sihteerin ja Työväenliikkeen taloudellisen tutkimuslaitoksen päällikön VTL Seppo Lindblomin kanssa lounailla 1969–1973 ainakin yksitoista kertaa n. kahden tunnin ajan kerrallaan. Ks. ilmoitukset 286/13.2.1969, 1767/24.9.1969, 2020/28.10.1969, 1603/25.9.1970, 1604/25.9.1970, 2015/19.11.1970, 2019/19.11.1970, 7/4.1.1971, 25/8.1.1971, 65/14.1.1972 sekä 358/5.5.1973, Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Supon arkisto, Supo.

147 Ilmoitus 1187/24.6.1968, Hmp 11602, Albert Petrovitsh Akulov, Supon arkisto, Supo.

148 Ilmoitukset 1408/7.6.1966 ja liite 1 ilmoitus 1408/5.4.1967, ilmoitus 316/15.2.1968 liitteet 1–4/12.3.1968, 22.3.1968, 27.3.1968, 22.5.1968, 1 C 1 – 160, Paavo Lipponen, Supon arkisto, Supo.

149 Ilmoitus 942/26.8.1977, Hmp 1504, Anders Blom, Supon arkisto, Supo

150 Ilmoitus 736/27.4.1972, Hmp 11619, Valeri Ivanovitsh Shilov, Supon arkisto, Supo.

kuun alussa 1968 Kossov istui lounaalla sosiaalidemokraattien kansanedustaja Antti-Veikko Perheentuvan kanssa. Keskustelu oli vilkasta. Lounaalla juotiin olutta ja kahvien kanssa otettiin konjakit, kuten tapana yleensä oli. Perheentupa kertoi olevansa ”radikaali sosialisti” ja ”olleensa aina kiinnostunut NL:n oloista ja sen yhteiskuntajärjestyksestä”. Kossov toivotti Perheentuvan tervetulleeksi Neuvostoliittoon seuraavana kesänä Kossovin kesäloman aikaan. Miesten välisissä keskusteluissa pohdittiin tulevia presidentin vaaleja sekä sosiaalidemokraattisen puolueen sisäisiä asioita. Perheentupa kertoi Paasion ”vihdoinkin oppineen” jotakin, kun tämä oli valinnut uudeksi sihteerikseen valtiotieteen maisteri Jaakko Turkan eikä varatuomari Anssi Karkista. Häntä Perheentupa piti edellisen sihteerin Pauli Burmanin ”linjan miehenä”. Tätä hän vielä erikseen painotti toteamalla, että ”Burman on aina Burman”. Kossov tiedusteli Perheentuvalta, mikä mies Lauri Sivonen oikein oli, johon Perheentupa totesi, että ”vahva radikaali”. Ilmoitukseen oli Perheentuvan urakehityksen selvittelyn lisäksi liitetty maininta siitä, että Perheentuvan isä oli rovasti Antti Perheentupa.¹⁵¹

Keskustelussa kehuttu Turkka taas oli entinen kadettiupseeri, joka oli palvellut puolustusvoimissa kadettikoulun jälkeen neljä vuotta aina vuoteen 1961 saakka. Vuosina 1962–1965 hän toimi Oy Alkoholiliike Ab:n palveluksessa myynninvalvojana sekä suhdetoimintamiehenä. Valtiotieteen maisteriksi hän valmistui 1965, ja 1967 hänet nimitettiin SDP:n tutkimussihteeriksi. Hän oli ollut sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen vuodesta 1961 lähtien. Turkka tapaili pääministerin sihteerinä lounailla Aleksander Grigorjevitš Hrabskovia. Tapaamiset sujuivat yleensä jouhevasti. Maaliskuulla 1968 tilanne oli kuitenkin muuttunut. Keskustelu oli ollut ”verkkaista” ja sitä oli käyty ”hiljaisella äänellä”. Ilmoitus myös kuvaili, miten:

(...) edellisten tapaamisten iloinen välittömyys oli poissa. Hrabskov oli ollut hyvin vihainen ja pettyneen näköinen ja he kumpikin olivat poltelleet savukkeita toinen toisensa jälkeen.

Ilmoitukseen oli myös liitetty tieto siitä, että Turkka oli nyt entinen pääministerin sihteeri.

Keväällä 1969 Turkka kuitenkin selosti SDP:n tiedotussihteerinä Hrabskoville kahteen eri otteeseen puolueen vaalipäämääriä ja puolueessa tapahtuvia muutoksia. Molemmilla kerroilla tapaaminen kesti vähintään puolitoista tuntia. Toisella kerralla Hrabskov vielä jäi tekemään muistiinpanoja pöytään Turkan poistuttua ravintolasta. Tästä ilmoituksesta laitettiin kopio menemään myös turvallisuusjaostolle, kuten maaliskuun 1968 tapaamisestakin.¹⁵² Hrabskov toimi Suojelupoliisin tietojen mukaan KGB:n varapresidenttinä Suomessa 1976. Presidenttinä toimi tuolloin lähetystöneuvos Anatoli Glushenko, joka seurasi tehtävässä maasta tuolloin vasta hiljattain poistunutta Mihail Kotovia. Tämä sai etsivän pohtimaan ilmoituksessa seuraavaa:

151 Ilmoitus 15/3.1.1968, Hmp 11618, Valentin Ivanovitsh Kossov, Supon arkisto, Supo. Burmanista ks. ilmoitus 430/6.3.1969, 1780/6.11.1972, henkilöllehti n:o 169, Supon arkisto, Supo.

152 Hmp 6160, Jaakko Turkka, Supon arkisto, Supo.

Arvailujen mukaan KGB:n harjoittama tiedustelu Suomessa kohdistuu enemmänkin tietojen keräämiseen USA:n ja Englannin Suomessa harjoittamasta tiedustelusta kuin Suomea vastaan. Tätä käsitystä tukee mm. se, ettei Glouschenko puhu ollenkaan Suomea, mutta kylläkin englantia.¹⁵³

Tilanne oli vielä 1966 ollut kuitenkin aivan avoin. Päätoimittaja Eero Santalan ja Hrabskovin välisessä illanvietossa syyskuussa 1966 käytettiin runsaasti alkoholia. Rommicolia juodessaan Santala yhtäkkiä kysyi Hrabskovilta ”Käykö niin, että te yritätte pyyhkäistä meidät niin kuin tsaarivallan aikana?” Tämä sai tilannetta tarkkaillen etsivän kirjaamaan tiedon visusti talteen muistikirjaansa.¹⁵⁴

Kyse on etsivä-tasolla annihilaation uhan käsittelystä. Tässä vaiheessa asian kansallinen kauheus osattiin vielä sanallistaa ennen käännettä kansallisesti ”pahempaan” suuntaan syksyllä 1968. Se, että etsivä on kirjannut tämän osoittaa ajatuksellisen liikkumatilan olemassaoloa ja kyvystä suhteellistaa uhka.

Tästä kertoo myös se, että Kossovin tavatessa Tpsl:n kansanedustaja Olavi Saarisen *Gambrinin* ”nurkkapöydässä” joulukuussa 1968 kertoi ilmoitus keskustelun sujuneen ”melkein sopottamalla” sekä ”kovin harvasanaanisesti”. Kossov oli tiedustellut ”onko nyt tiedossa mitään uutta?” Lounaan päälle juotiin poikkeuksellisesti vain kahvit. Saarisen odotellessa yksin istuen ravintola *Lehtovaarassa* tammikuussa 1969 yhteysmiestään, hän ilmoituksen mukaan ”vilkuili jokaista sisään tulijaa” kuin jotain erityistä odotellen.¹⁵⁵ Sivosesta kyselty Kossov oli tavannut häntä jo muutaman kerran ennen kuin tiedusteli Perheentuvalta hänestä. ”Radikaali” Sivonen olikin Kossoville otollinen lounastuttavuus. Toukokuussa 1968 ystävykset tapasivat *Marian Grillissä*. Keskustelut käytiin suomeksi. Sivonen otti lompakostaan A4 arkin, jossa oli konekirjoitusta ja antoi sen Kossovin luettavaksi. Paperin sisällystä virisi vilkas keskustelu. Luettuaan paperin Kossov palautti sen Sivoselle. Kävelyään yhtä matkaa ravintolasta poistuttuaan Tehtaankadun kulmaan, he erosivat ”tuttavallisesti hyvästelyään”.¹⁵⁶ Myös valtiotieteen ylioppilas Matti Liukkonen KNL:sta sopi tiedottajan rooliin ja Kossovin hyväksikäytettäväksi. Kossov tapasi hänet erällä kerralla ravintola *Gambrinissa*, jossa lounaan päälle juotiin kahdet ”whisky” jonka jälkeen Kossov maksoi laskun, kuten tapana tapaamisissa oli. Laskun maksamisen jälkeen Liukkonen veti povitaskustaan useampisivuisen A4 monisteen, jota Kossov tutki tarkasti (klo 18.25–18.42 välillä). Kossov myös esitti kysymyksiä monisteesta Liukkoselle ennen poistumista ravintolasta.¹⁵⁷

Kossov saattoi myös olla varsin töykeä tapaamilleen suomalaisille. Hän oli Kokoomuksen Nuorten Liiton pääsihteeri Heikki von Hertzenin ”varsinainen hoitaja” 1973. Kossovia ennen Hetrzeniä olivat tavanneet II-sihteeri Alfred Novinkov, Akulov, Shilov, Silvestrov sekä Vassin. Kossov oli ottanut yhteyttä Hertzeniin ja ehdottanut tapaamisia ravintoloihin. Keskusteluissa oli käsitelty Kokoomuksen tavoitteita ja tulevia henkilövalintoja. Kossov oli esittänyt henkilöitä koskevia varsin

153 Ilmoitus 546/8.4.1976, Hmp 11608 Aleksander Grigorjevitsh Hrabskov, Supon arkisto, Supo.

154 Ilmoitus 2175/19.9.1966, Hmp 11608, Aleksander Grigorjevitsh Hrabskov, Supon arkisto, Supo.

155 Ilmoitus 2354/20.12.1968, Hmp 11618, Valentin Ivanovitsh Kossov, Supon arkisto, Supo.

156 Liite 3 ilmoitus 2080/15.5.1968, Hmp 11618, Valentin Ivanovitsh Kossov, Supon arkisto, Supo.

157 Ilmoitus 1864/9.10.1969, Hmp 11618, Valentin Ivanovitsh Kossov, Supon arkisto, Supo.

yksityiskohtaisia ”uteluita” ja halunnut tietää heidän kannanottojaan. Kossov arvosteli myös lounasseuraansa Hertzenia muutaman kerran ”tahdittomasti Hertzenin yksityiselämästä”. Tällöin Hertzen oli keskeyttänyt lounaan ja poistunut ravintolasta. Kossov antoi Hertzenille epämiellyttävän ja sivistymättömän vaikutelman. Hän saattoi olla ”miellyttävä”, mutta jo ”hetkessä vailla hienotunteisuutta”.¹⁵⁸ Silti hänen luokseen hakeuduttiin uudelleen.

Joskus Kossov kuitenkin oli itse miellyttäväys. Hän vieraili vaimonsa Antonina Viktorovnan kanssa Keskustapuolueen tiedotussihteeri Mäki-Reinikan luona heinäkuun lopulla 1974. Tullessa kello 18.20 Kossovilla oli mukanaan ”pullea nahkasalkku” ja vaimolla kukat. Lähtiessä kello 23.30 ”selvästi alkoholia nauttineena” salkku ”näytti huomattavasti keventyneeltä”. Huhtikuulla 1975 Keskustapuolueen liittosihteeri Matti Pullinen toimitti Kossoville hänen pyynnöstään ”jonkinlaisen selonteon neuvostoystävällisistä keskustapuoluelaisista”, jotta tämän olisi ”helpompi toimia keskustalaisten parissa”.¹⁵⁹

Neuvostoliittolaiset säätelivät tilanteen aiheuttamaa ahdistusta tiukalla hierarkialla. Kossovin paikka tiedusteluhierarkiassa oli alempi kuin Akulovin. Kouriintuntuva todiste siitä oli tilanne, joka syntyi kun Akulov istui Lauttasaaren *Piraatisa* lounaalla liberaalien Hannu Kärkkäisen kanssa. Kossov oli tulossa samaan ravintolaan Keskustapuolueen tiedotussihteeri Mäki-Reinikan kanssa, mutta sen sijaan, että olisi ohjannut vieraansa ravintolaan hän huomasi ovella Akulovin ja hänen seuralaisensa. Heidät nähtyään Kossov pyörsi suuntansa ja lähtikin kohti taksiasemaa. ”Herrat olivat tämän onnettoman yhteensattuman vuoksi joutuneet tyytymään ravintola *Linnunrataan*, Espoon Tapiolassa”, kuten asiaa kuvaillut ilmoitus kertoo.¹⁶⁰

YHTEYDEN SEKSUALISOITUMINEN

Tapaamiset suomalaisten ja neuvostoliittolaisten välillä saivat monesti korostuneen seksuaalisoituneen luonteen kuten jo mainittu Shilovin ja Veijo Viiden kohtaaminen HOK:ssa oli saanut. Suurlähettiläs Vladimir Sevatsjanovitš Stepanov oli Malaysian kunniakonsuli Jalo Haapalan tuttuja. Haapala kertoi huhtikuussa 1973 eräästä tapaamisestaan suurlähettiläänsä kanssa. Tapaaminen oli sattunut Podgornyin Suomen vierailun aikana (1969 lokakuussa) Stepanovin vielä ollessa lähetystöneuvos. Miehet juopottelivat ja saunoivat Hotelli *Marskissa* vierailun ajan. Stepanov kertoi Haapalalle urastaan. Hän oli opiskellut samaan aikaan pääministeri Kosyginin tyttären kanssa ja ystäväystynyt häneen, minkä Stepanov katsoi hyödyttäneen myöhempää urakehitystään. Miehet keskustelivat uusista rakennussuunnitelmista rajan takana, ja rakennusliikkeen omistanut Haapala (Rakennustoimisto Jalo Haapala

158 Jäljennös PK Helsinki 28.3.73 Hmp 11618, Valentin Ivanovitsh Kossov, Supon arkisto, Supo.

159 Ilmoitukset 1372/5.8.1974 (vierailu Mäki-Reinikalla) sekä 768/7.4.1975 (listan toimitus) Kossovin henkilömapissa, Supon arkisto, Supo.

160 Ilmoitus 65/15.1.1973 sekä ilmoitus 57/11.1.1973, Supon arkisto, Supo. Myös asuinpaikat olivat merkitseviä KGB-hierarkiassa. Tähän liittyvistä uudelleen järjestelyistä Suomessa ks. ilmoitus 132/26.1.1976, jossa kerrotaan kuka lähetystön työntekijöistä muutti minnekin ja kenen tieltä.

Ky) koettiin saadun suomalaisille rakennusliikkeille. Stepanov kertoi, että hän oli saanut presidentti Kekkoselta hänen puheitaan sisältävän kirjan omistuskirjoituksella sekä kaikki hänen salaiset puhelinnumeronsa. Suomesta lähtiessään Stepanov sai tuhansien markkojen edestä lahjoja vuorineuvoksilta ja Kekkoselta. Alkujaan Stepanov oli köyhästä työläisperheestä Petroskoin laitakaupungilta, jossa hänen sisaruksensa edelleen elivät tavallisina työläisinä. Veljen Stepanov oli kuitenkin onnistunut saamaan puolueen virkaan. Suomalaisille kommunisteille Stepanov ei antanut mitään arvoa. Entistä suurlähettilästä Beljakovia Stepanov kutsui ”katkeraksi mieheksi”, joka kuitenkin lähtönsä jälkeen sai pitää hänellä olleet taloudelliset edut. Haapala kysyi miten vierailu oli onnistunut. Stepanov vastasi ”leikkilisesti” että, ”vähän huonosti, koska hänelle ei oltu järjestetty tyttöjä”. Haapala vastasi voivansa soittaa entisille tytöille. Stepanov vastasi tähän, että ”ei voi kun ei tiedä vaikka olisivat menneet naimisiin”. Haapala mainitsi heillä olleen Stepanovin kanssa aikaisemmin yhteisiä tyttöseikkailuja. Haapala myös sanoi Supon ravintoloissa ”kyttäämisen” olevan ”näpertelyä”, ja että jos jotain tehtäisiin, tulisi tehdä ”kunnon juttu”.¹⁶¹ Haapalan yritys toimi pääurakoitsijana SNTL:n kaupallisen edustuston rakennustyömaalla suurlähetystön läheisyydessä.¹⁶²

Moskovan pikajuna toi Neuvostoliiton kansainvälisten suhteiden instituutin rehtorin, professori Nikolai Lebedevin Helsinkiin 20. marraskuuta 1974. Hän esitelmöi Finlandia-talossa Suomi-Neuvostoliitto seuran 30-vuotisen toiminnan merkeissä järjestetyssä ulkopolitiikkaa ja suomalais-neuvostoliittolaisia suhteita käsittelevässä seminaarissa. Lebedev poistui tilaisuudesta I-sihteerin Anatoli Filippovitš Glutshenkon ja III-sihteerin Silvestrovin kanssa jälkimmäisen ohjaamalla *Toyota Mark II* -henkilöautolla. Illalla seurue kierteli Espoon ja Helsingin ravintoloita ”katsellen strip-tease esityksiä klo 02.30 asti”.¹⁶³

Seksualisoitunutta sekä oraalista nauttimista kuvaavaa tietoa sisältyy myös ministeri Olavi J. Mattilan henkilömappiin suojelupoliisin arkistoissa. Ministeri Mattila oli ollut vaimonsa kanssa I-sihteerin Feliks Karasevin kutsuilla torstaina elokuun 5. päivänä 1976. Silminnäkijän mukaan ”ilta sujui varsin rattoisissa merkeissä”. Tilaisuudessa nautittiin ilmoituksen mukaan runsaasti alkoholia sekä harrastettiin riemukasta tanssia vielä puolen yön aikaan. Silminnäkijän kuvauksen mukaan ilmoitukseen oli kirjattu: ”Rattoisaa tunnelmaa kuvaa se, että tanssin lomassa ylijohdaja Mattila ja rouva Karasev pistäytyivät viereisessä huoneessa suutelemassa toisiaan useita kertoja.” Tämä ”lämmän suudelma” kuvasi tilaisuuden ”ystävällistä ja välitöntä tunnelmaa” koko seurueessa.¹⁶⁴ Kekkonen lähipiirin jäsenenä Mattilaa

161 Promemoria ”Konsuli Jalo Haapalan kertomus 11.4.1973 tapaamisesta lähetystöneuvos Stepanovin kanssa Podgornyn vierailun aikana”, Hmp 11629, Vladimir Sevastjanovitsh Stepanov, Supon arkisto, Supo. Haapala tapasi Stepanovin myös 25.12.1971 Marskin kabinetissa. Stepanovilla oli mennessään kädessä ruskea pullea A5 kirjekuori. Tämä sai tapaamista seuraanneen Suojelupoliisin etsivän kirjoittamaan ilmoituksen: ”Stepanov on todennäköisesti tullut maahamme vain väliaikaisesti suorittaakseen korkean poliittisen tason joululahjojen jaon lähetystöneuvos Viktor Mihailovits Vladimirovin poistuttua yllättäen maastamme 18.9.71 Vaalimaan kautta.” Stepanov oli myös käynyt Haapalan kotona 1. heinäkuuta 1970 ennen asuntoon klo 19.45 ja poistuen sieltä klo 01.50. Ilmoitus 2487/25.12.1971 ja 2845/23.12.1971 Stepanovin henkilömappissa.

162 Ilmoitus 1153/9.6.1970 Hmp 11629, Vladimir Sevastjanovitsh Stepanov, Supon arkisto, Supo.

163 Ilmoitus 2120/28.11.1974, Hmp 11652, Vladimir Vasiljevitsh Silvestrov, Supon arkisto, Supo.

164 Ilmoitus 1120/6.8.1976, Hmp 220, Olavi J. Mattila, Supon arkisto, Supo.

ei muuten kyllä seurailtu kovinkaan paljoa. Hänen lähes 40 Neuvostoliittoon tekemää matkaa 1960-luvun aikana on kyllä kirjattu rutiininomaisena toimenpiteenä.¹⁶⁵

Mattila oli kuitenkin ehtinyt olla monessa mukana. Pienen pintaraapaisuun antavat seuraavat tapaukset.

Ylitarkastaja Hannu Raiskio antoi virka-apua Keskusrikospoliisin metrotutkinnoista vastaavalle tutkimusryhmälle Valmet Oy:n pääkonttorin tarkastamisessa. Raiskio piti tarpeellisena kirjoittaa asiasta muistion, koska pääkonttorin sisäinen tarkastusjärjestelmä osoittautui tarkastuksessa puutteelliseksi. Huomautettavaa oli edustamisessa ja muussa suhdetoiminnassa, liikelennoissa ja ulkomaanmatkoissa sekä tavassa, jolla yhtiön autoja käytettiin.¹⁶⁶

Yhtiöllä oli kirjanpitoaan rasittamassa useita edustuslaskuja, joissa oli puutteelliset tiedot osallistujista ja tilaisuuden aiheesta. Niissä ei myöskään ollut selvitystä siitä, miten ne liittyivät yhtiön liiketoimintaan. Erityisesti yhtiön johtokunnan puheenjohtajan Olavi J. Mattilan laskuista selvitykset puuttuivat poikkeuksesta. Laskut olivat myös keskimääräistä suurempia ja yleensä myös Mattilan itsensä hyväksymiä. Ulkomaanmatkoissa oli mukana selviä lomamatkan luonteisia matkoja, kuten matka Prahaan yleisurheilun EM-kilpailuihin vuonna 1978. Selvitykset puuttuivat myös annetuista lahjoista. Tällaiset tiedot oli liitetty ainoastaan neuvostoliittolaisten kauppakumppanien lahjoihin liittyviin tositteisiin. Puutteellisia tositteita oli vuosittain kymmenien tuhansien arvosta.¹⁶⁷

Seuraavassa taulukossa on esitetty tarkastusten yhteydessä löytyneet Valmet Oy:n edustuskulutositteiden määrät sekä niiden tositteiden sisältämät rahamäärät eritellysti koko Valmetin ja Olavi J. Mattilan osalta vuosina 1975–1982.

Taulukko 4. Yhteenveto Valmet Oy:n edustuskulutositteista 1975–1982.¹⁶⁸

Vuosi	kpl./Mattila	Yhteensä mk	Mattilan osuus mk	Mattilan %-os.
1975	560/72	271.725 mk	46.577 mk	17,2 %
1976	530/57	305.943 mk	82.985 mk	27,2 %
1977	397/44	237.047 mk	56.005 mk	23,6 %
1978	188/55	197.057 mk	99.020 mk	50,2 %
1979	209/94	235.026 mk	163.097 mk	69,4 %
1980	109/93	217.730 mk	145.352 mk	66,8 %
1981	154/124	227.356 mk	204.290 mk	89,8 %
1982	110/80	156.651 mk	101.591 mk	64,9 %
Yht:	2257/619	1.848.535 mk	898.917 mk	48,6 %

165 Hmp 220, Olavi J. Mattila, Supon arkisto, Supo. Toimenpiteenä matkojen kirjaus ei sinällään ollut mitenkään erityistä tuohon aikaan. Matti Simolan lausunto väitöskirjasta 30.7.2007.

166 HAVAINTOJA VALMET OY:N PÄÄKONTTORIN TARKASTUKSESTA, Muistio 5/94/85

Ylitarkastaja Hannu Raiskio, folio, esitutkintapöytäkirjat R 84/1/82, Krp:n arkisto, Krp.

167 Sama.

168 Sama.

Puutteellisten tietojen takia lukuja ei voi pitää kuin viitteenomaisina. Silti niistä on selvästi nähtävissä, miten raja yksityisen ja yleisen välillä käytännössä hämärtyi. Sama ilmiö tapahtui myös firman autojen kohdalla. Mattilalla oli perheensä käytössä parhaimmillaan 5–8 autoa, joiden polttoainekustannukset Valmet maksoi. Mattilaa kuitenkin verotettiin luontaisetuna ainoastaan yhdestä autosta.¹⁶⁹

Raiskio totesi muistiossaan, että Mattilan perheen käytössä ollut Saab 99-merkkinen henkilöauto AKP-699 oli ollut ilmeisesti kolarivaurioiden vuoksi korjattavana helmikuun lopulla 1979. Välittömästi tämän jälkeen, 1.3.1979 auto varastettiin Valmet Oy:n pääkonttorin autotallista keskellä päivää klo 13–14.00 välisenä aikana. Tallissa oli nähtävästi ollut ovet auki, mikä oli mahdollistanut ulkopuolisten esteettömän pääsyn sisälle. Autossa oli lisäksi ollut ovet auki ja avaimet virtalukossa, mikä oli tehnyt anastamisen vielä helpommaksi. Anastamisesta tehtiin rikosilmoitus Helsingin rikospoliisille vasta 8.3.1979. Auto saatiin takaisin puoli vuotta myöhemmin seuraavien vaiheiden jälkeen.

Valmet Oy yritti itse ensin sanomalehdistöilmoittelulla. Niissä luvattiin 2000 markan palkkio vihjeestä auton olinpaikasta. Tämä ei kuitenkaan tuottanut tulosta. Elokuussa 1979 poliisiin otti yhteyttä henkilö, joka ilmoitti tietävänsä auton olinpaikan. Hän ilmoitti kertovansa tietonsa 5000 markan palkkiota vastaan, jonka Valmet Oy suostui maksamaan. Poliisi ilmoitti tämän jälkeen, että asia ei saa tulla julkisuuteen, koska ilmiantaja oli auttanut poliisia aikaisemminkin. Jos asia ”vuotaisi” julkisuuteen, saattaisi poliisi menettää tärkeän tietolähteesä ja ilmiantaja saattaisi joutua tuttavapiiriinsä ”kovakouraiseen käsittelyyn”. Auto saatiin takaisin 5.9.1979 ja luvattu 5000 markkaa luovutettiin poliisille, joka ilmoitti varkaan olevan tiedossa, mutta syytetoimiin ryhdyttäisiin vain, jos autosta löydettäisiin selvät jäljet syyllisyyden toteennäyttämiseksi. Raiskion mukaan näin ei tiettävästi ollut käynyt. Auto rekisteröitiin palautuksen jälkeen uudelleen (AMH-699) ja sittemmin se myytiin vuoden 1980 aikana 20.100 markan kauppahinnasta.

Raiskio päätti asian käsittelyn muistiossaan seuraavasti:

Poliisi ei ole kuitannut Valmet Oy:ltä saamaansa summaa vaan sen on tehnyt yhtiön edustaja. Palkkiosta ei ole suoritettu ennakonpidätystä. Lienee selvää, että palkkion saajakaan ei ole ilmoittanut sitä tuloksi omassa verotuksessaan. Tässä yhteydessä ei ole selvitetty poliisille luovutetun vihjepalkkion myöhempiä vaiheita eikä siis esimerkiksi sitä, onko poliisilla kuitti summan luovutuksesta täysimääräisenä ilmiantajalle. Melko pian auton palautuksen jälkeen eli 21.9.1979 ovat eräät poliisimiehet olleet Valmet Oy:n vieraina eräissä helsinkiläisissä ravintolassa (tos. 13180, 2.899,66 markkaa). Mukana on ravintolan tapahtumalaskun mukaan ollut kahdeksan poliisimiestä, muun muassa rikosilmoituksen auton anastamisesta vastaanottanut ylikonstaapeli ja hänen esimiehensä ylikomisario. Isäntänä on toiminut eräs Valmet Oy:n autonkuljettaja, joka on kuitannut laskun.¹⁷⁰

169 Sama.

170 HAVAINTOJA VALMET OY:N PÄÄKONTTORIN TARKASTUKSESTA, Muistio 5/94/85

Ylitarkastaja Hannu Raiskio, Valtioneuvoston oikeuskansleri 19.9.1985 n:o 3844 Valtiontalouden tarkastusvirastolle, R 84/1/82 kirjeitä –folio, Krp:n arkisto, Krp.

Toisessa kuvaavassa tapauksessa Valmetin ja Enso-Gutzeitin johtokunnan puheenjohtaja Mattila sekä Kansaneläkelaitoksen tuolloinen pääjohtaja Jaakko Pajula jouutuivat päällekkarkauksen uhreiksi hotelli *Marskin* kabinetissa joulun alla 1977. Vaikka ”sankareiksi” mediassa kutsutut miehet itse vähättelivät omaa osuuttaan tapahtumissa, seurattiin juttua iltapäivälehdissä suurella mielenkiinnolla. Lehdet korostivat Pajulan ja Mattilan sankarillista ruumiillisuutta ja kykyä toimia aktiivisesti, sillä heidän kerrottiin itse karkottaneen ryöstäjänsä. Lisäksi tiedettiin, että ”[m]ollemmat miehet, Mattila ja Pajula, harrastavat kuntoilua ja ovat riskissä kunnossa”. Erityisesti muistettiin mainita, että Pajulan käsirysyn aikana sinkoama tuoli pelasti ministeri Mattilan hengen.¹⁷¹ Tapahtumaan liittyneitä epäselvyyksiä ei kuitenkaan kyetty selvittämään lääkärintodistuksella todetun muistikatkoksen takia.¹⁷²

Asiaan kytkettiin sen epäselvyyden vuoksi poliittinen ulottuvuus, joka vaikeutti asian tutkimista. Se kuvaa miesten tuolloista sosiaalista valta-asemaa kansallisessa julkisuudessa ja sitä kautta myös julkisuuden tarvetta heidän kaltaisiinsa miehiin. Tähän liittyen Mattilan rooli presidentti Kekkonen uskottuna tuotiin esille kuvailemalla hänen olevan tasavallan presidentin ”läheisimpiä miehiä”. Vakuudeksi lehti kirjoitti miten ”[h]äntä on pidetty myös yhtenä vaihtohtona presidentti Kekkonen seuraajaksi”.¹⁷³

Eräs asian tutkinnassa mukana ollut poliisimies muistelee tapausta seuraavasti:

Ne olivat ryyppäämässä kaksistaan Marskin kabinetissa. Ne oli aika lailla kännissä, kun sinne ryntäs rosvoja heidän kimppuunsa. Pajulahan juoksi heti karkuun ja törmäs ovenpieleen ja loukkas olkapäänsä. Mutta Mattila oli entinen nyrkkeilijä ja alkoi puolustamaan ja alkoi nyrkkeillä. Nehän lähti karkuun ne pojat sitte. Mattila osas laittaa lehdille sen niin, että tää on nyt poliittinen juttu. Että ajojahti on nyt käynnissä, kun heidän kimppuunsa hyökättiin. Me sitten, että me selvitämme tämän jutun. Seuraavana iltapäivänä ne oli meillä ja ne oli ihan tavallisia rosvoja. Ne olivat etsimäs sieltä jotain varastettavaa ja törmäsivät vahingossa sinne. Ministeri Mattila tosiaan sai ne lähtemään karkuun. (...) Se sai sitten vuodeksi turvamiehen ja Valmetin autolla ajeli. Että se oli ihan turhaa, että valtion varoja tuhlatiin näin.¹⁷⁴

Toinen poliisimies taas muistelee turvamiehen vaikutusta Helsingin poliisilaitoksella seuraavasti:

Hänet määrättiin, Kekkonen määräsi, että Mattilalla pitää olla vartija ja hän kulki ympäri vuorokaudet sen mukana. Se oli meidän laitoksen piikki lihassa sillä tavalla, että Nauma-

171 IS 9.12.1977 ”TUOLI PELASTI MATTILAN HENGEN” (ei tekijää); IS 9.12.1977 ”Ministeri Mattila: – Emme ole sankareita, hyvä kun hengissä selvitettiin” (Markku Saksa).

172 Tutkintapöytäkirja 16.12.1977 RVA/R/23791/77, lehti 11, 14–16, 18–21. Helsingin poliisilaitos, Helsingin poliisilaitoksen arkisto. Kabinetia muutamaa kerrosta ylempää löydetyn sukeltajan puukon alkuperää ei esimerkiksi kyetty varmuudella selvittämään. Lisäksi lehdissä puhuttiin aluksi viidestä tekijästä, mutta tutkinnassa syyllisiksi epäiltiin päivän epätietoisuuden jälkeen neljää melko varatonta miestä. Reinerin mukaan yhteiskunnan valtaa pitävä eliitti vaikuttaa poliisitoimen ”tyyleihin”. Tästä ks. Reiner 2000, 106.

173 IS 9.12.1977 ”Ministeri Mattila: – Emme ole sankareita, hyvä kun hengissä selvitettiin” (Markku Saksa).

174 Haastattelu 10.4.2001.

nen lähti, kun Mattila lähti ja muut työt siltä osin jäi. Se oli Kekkonen määräys. Se tuli niin korkealta, että siihen ei ollut kukaan mitään sanomista.¹⁷⁵

Sosiaaliseen asemaan liittyvää alemman poissulkemisen logiikkaa noudatteli myös ajatus, jonka Oy Strömberg Ab:n Ensio Lundmark esitti poliisikuulusteluissaan. Valtasta ei voitu edes ajatella vietävän syömään työmaaruokalaan, koska ”toimitusjohtajatasolla” ei ruokaloissa yleensä käydä, kuten Lundmark asian ilmaisi. Hänestä sellaisen toiminnan ”voisi sanoa olevan jopa ’häpeäksi’ liikeyritykselle”.¹⁷⁶

1970-luvun lopun taloudellinen tilanne oli riskialtis. Vuoden 1973 öljykriisi paljasti energiahuollon yksipuolisuuden ja moninkertaisti öljyn hinnan. Samaan aikaan maa eli silti vielä kohentuvan talouden mallia ja taantumien uhka sai ylireagoimaan esimerkiksi energiansäästö asioissa. Suomi oli 1970-luvulla siirtymässä kokonaisvaltaisten suunnitelmien aikakauteen ja palkkatyön yhteiskunnaksi, jossa omasta työstä saadulla palkalla oli tarkoitus elää erilaisten uusien tukimuotojen myötävaikutuksella. Talouskasvu jatkui lamakauden taantumasta huolimatta ja kulutushyödykkeiden määrä lisääntyi radikaalisti 1970-luvulla.¹⁷⁷

Antropologi Mary Douglas tulkitsee rituaalien luovan ihmisille maagisuudellaan harmonisia maailmoja. Niissä arvonsa ja asemansa perusteella järjestyneet olennot kukin esittävät omaa osaansa. Tämä primitiivinen magia on merkityksellistä ja antaa mielen olemassaololle, josta se on puuttunut.¹⁷⁸

Päällekkäisyyden tai ruokailuvaihtoehtojen pohdinnan aikoihin olemassaolleet sosiaalisen toiminnan kirjoittamattomia sääntöjä ei siis voinut kyseenalaistaa. Tapahatut tuli rituaalisesti selittää siten, että järjestys ei järkkäisi. Muussa tapauksessa järjestys ja sen tuoma jatkuvuus olisi ollut uhattuna. Häpeäksi olisi ruokalaasiassakin ollut se, että sillä olisi muutettu sitä sosiaalista statusta, joka ylläpiti eliittiyksilöiden minäkuva ja havaintorakenteita. Magia perustui myös sille, että ulkoisessa menestyksessään nämä miehet kiteyttivät suurten massojen toiveen heidän omasta eteenpäin pääsystä kohti tavarataivaan lupaamaa katharsista.¹⁷⁹

Statuksen roolista yksilölliselle elämänhallinnalle puhui myös yliormestari Teuvo Aura *Ilta-Sanomien* haastattelussa keväällä 1979: ”Emme voi lähteä liian jyrkästi kieltämään yksityisautoja, vaikka kaupungin keskustaa ei olekaan alunperin suunniteltu kuin hevospeleille. Ihmiselle on sallittava oman auton käyttö, onhan se jonkinlainen status ja miehille leikkikalua.”¹⁸⁰

Puhuessaan autosta leikkikaluna ja statuksena Aura tuli tavoittaneeksi esitietoisella tasolla jotain teknistyvän maailman vieraannuttavuudesta ja sille tarjotuista ahdistuksenkäsitteiden yhteiskunnallisista tavoista. Status ei kuitenkaan itseensä liittyvän määrittelyn epämääräisyyden takia voinut toimia Auran toivomalla tavalla yksilöiden yhteisen maailman muodostajana, sillä Hannah Arendtin mukaan ”yk-

175 Haastattelu päiväamäton.

176 Ensio Lundmarkin kuulustelu 26.4.1984, Esitutkintapöytäkirja Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, Krp:n arkisto, Krp, 57–58.

177 Kuisma 1997, 431–440; Kettunen 2006. Verkkodokumentti http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm. Luettu 11.7.2007.

178 Douglas 2000, 129–130.

179 Vrt. Todd 1999.

180 IS 5.5.1979 ”Terveiset kansanedustajille: Helsinkiä ei saa polkea” (Erik Rissanen).

silöllinen turhamaisuus kuluttaa julkista arvonantoa kuten nälkä kuluttaa ruokaa”. Päivittäinen arvonanto esimerkiksi mediassa ei kuitenkaan muodosta sellaista tilaa, jossa aika ei tuhoaisi asioita, vaan päinvastoin. Kiihtyvällä tahdilla päivittäin kuluttava julkinen arvonanto ja sen turhuus tekee Arendtin mukaan rahallisen palkkion yhä todellisemmaksi ja ”objektiivisemmaksi”. Näin yksilöiden kokemus pikemminkin romahtaa talouden määrittelyvallan alle kuin saa uutta syvyyttä statuksista ja leikkikaluista.¹⁸¹

Winfried Wolf toteaa eräänä auton omistamisen keskeisenä merkitysisältönä olevan yhteiskunnan hegemonisen patriarkaatin ylläpitämisen. Jos ajatellaan, että poliittinen toimijuus ainakin jossain mielessä ymmärrettynä karkasi yksilöiden käsistä sotien jälkeen, voisi myös olettaa että auton saaminen tuolloin auttoi tuomaan sijaistyydytystä yksityisyyden mielikuvillaan. Auton omistaminen antoi mahdollisuuden palauttaa edes jotain menetetyistä toimijuudesta, mutta vain olemassa olleen sosiaalisen järjestyksen puitteissa.¹⁸² Johanna Hankosen mukaan auton omistajuus alkoi keskiluokkaistua heti säännöstelyn vapauduttua.¹⁸³

Jotain ylikorostuneen oraalista ja siihen sisältyvän lamauttavan valta-aspektin kautta myös traumatisoivaa liittyi myös neuvostodiplomaattien liikennejuopumuksiin. Tämä käy ilmi siinä, mitä näille tapauksille yleensä kyettiin tekemään. Pernajan piirin nimismies esimerkiksi lähetti Suojelupoliisille tiedoksi rikosilmoituksen n:o 750/10.8.1974 viikko seuraavan tapauksen sattumisen jälkeen. Diplomaatti Juri Stepanovitš Derjabin oli ajanut ojaan Rutuminkylässä Lapinjärvellä ollessaan matkalla Helsinkiin. Derjabin myönsi paikalle tulleille poliiseille nauttineensa alkoholia ennen ajoa sekä edeltävänä yönä. Hän myös vaikutti paikalla olleiden poliisien mielestä olevan ”lievässä humalassa” ja ”tuoksui alkoholille”. Derjabin esitti poliiseille samana päivänä umpeutuvan diplomaattipassin, jonka jälkeen autolle hankittiin kuljettaja ja se päästettiin jatkamaan matkaa Helsinkiin Derjabin kyydissä.¹⁸⁴ Erään kerran Feliks Karasev tapasi kotonaan illallisen merkeissä I-sihtööri Aleksander Grigorjevits Hrabskovin sekä sotilasasiamies Vladislav Aleksandrovits Andruškevitšin syksyllä 1974. Illanvieton jälkeen miehet ajoivat humalassa keskustaan hieman ennen puoltayötä. Myös Akulov ajoi usein kosteiden lounastapaamisten tai illanviettojen jälkeen autoa alkoholin vaikutuksen alaisena kuten asiasta sekä Paavo Lipposelle että Ilkka Viippolalla hehkuttanut Valeri Shilovkin.¹⁸⁵ ”Tämmöset kaikki jättää jälkiä ja niihin aina palaa.”¹⁸⁶

KANSALLINEN ”TOTUUS” KUULLAAN MIELITAUTISTEN SUUSTA

Hyvän kuvan valkoisen isänmaallisen perinteen yhden voimaviranomaisen kokemista suuntautumispaineista antaa kommentti, joka tuli yksityishenkilön suusta.

181 Arendt 2002 (1958), 62–63.

182 Vrt. Wolf 1996, 149–150.

183 Hankonen 1994, 279 taulukon kuvateksti.

184 Hmp 11678, Juri Derjabin, Supon arkisto, Supo.

185 Karasev Hmp; Akulovin hmp; Pertti Salolaisen hmp; katso myös Shilovin hmp, Supon arkisto, Supo.

186 Haastattelu 4.9.2000.

Vanhan sanonnan mukaan totuus kuullaan lasten ja hullujen suusta. Tässä tapauksessa kansallista uhkaavaa vaaraa julisti historiaa hallusinoimaan ryhtynyt Pertti Taatinen.

Tammikuussa 1975 Ulkoministeriö luovutti Supolle valojäljennöksen kirjeestä, jonka Taatinen oli lähettänyt Yhdistyneille Arabiemiirikunnille 1.1.1975. Kirjeessä kerrottiin ”Mr. Vladimir Stepanovin olevan NL:n kommunistijärjestön pääagentti Suomessa”. Taatisen mukaan ”N-liitto suunnittelee tekevänsä Suomesta täydellisesti kommunistisen valtion”.¹⁸⁷ Taatinen kirjoitti loppuvuodesta 1975 suoraan Suojelupoliisiin päällikkö Arvo Pentille. Hän kysyi kirjeessään: ”Onko Suomi vain KOMMUNISTEJA VARTEN eikä suomalaisilla – porvareilla ole mitään oikeutta enää?? [- -] Eikö suojelupoliisi osaa muuta kuin ”Turpa kiinni... Te olette hullu... Asiasta ei enää puhuta...”

Taatinen oli tammikuussa haettu puhutteluun Yhdistyneille Arabiemiirikunnille suunnatun kirjeen jälkeen. Puhuttelussa hän kertoi Ahti Karjalaisen olevan keskustakommunisti, ”joka on vielä enemmän vasemmalla kuin kommunistit yleensä”. Lisäksi hän kertoi kaikkiin puolueisiin soluttautuneen vakoilijoita ja kehotti kiinnittämään asiaan huomiota ”koska tilanne on hyvin vakava”. Kirje Pentille ei ollut ensimmäinen Taatisen kirjoittama. Hän oli kirjeessään 1974 kertonut olevansa todellinen isänmaanystävä: ”Valitettavasti en ole mikään kommunisti tai sosialisti eikä en kuulu tuohon hyväksytyjen valioluokkaan, noitten yhteiskunnan muuttajien ja vallankumouksellisten joukkoon.” Hän myös esitti toivomuksen, että ”tuo ’hullujen hulluttelu’ vihdoin lakkaa”. Taatisen kirjoittelu oli johtanut ulkoministeriön puhutteluun jo 1969. Toukokuussa 1971 Taatinen oli ollut hoidettavana Hesperian sairaalassa. Käynti ministeriössä 1969 vahvisti ”sitä jo kirjeiden perusteella saatua vaikutelmaa, että hän ei ole henkisesti terve”.¹⁸⁸

Toisaalta Taatisen kommentit Stepanovista osuivat melko lähelle. Kevään 1970 vaalien jälkeen Auran toimitusministeriön jo tultua nimitetyksi toi Stepanov Kekkoselle kirjeen, jossa korostettiin oikeiston valtaan pääsyn estämistä. Vuoden 1966 vaaleissa tapahtunut äänivyöry vasemmalle oli Stepanovin kirjeen mukaan pysyvä suuntatarkaisu. Rentola spekuloi Kekkosen jo olleen tottuneen siihen, että ensin laitettiin sanat suuhun ja sen jälkeen ”ikään kuin kannatettiin yhteisiä tavoitteita”. Kekkosen liikkumavara oli siis melko olematon.

Stepanovin kirjeessä tulevaisuus determinoitiin ”Suomen” noudattaman ulkopolitiittisen linjan ”järkkymättömän toteuttamisen” ja rauhanomaisen sekä kansanvaltaisen kehityksen ”pysyväksi ja varmaksi takuiksi”. Näin selvää ja avointa manipulaatio oli. ”Historiaa” koetettiin saada ”Suomessa” loppumaan, jotta Moskovassa ei olisi muiden kiireiden vuoksi tarvinnut huolehtia huonosti toimivasta itsen osasta.

Se minkä Taatinen ”historiallin hallusinoinnissaan” tavoitti, oli tunnelma muutuneiden asetelmien pysyvyydestä. Walter Benjamin kirjoitti aikanaan: ”Voittajaan eläytyminen koituu näin epäilemättä vallassa olevien hyväksi.” Taatinen ei tähän halunnut ryhtyä ja seurauksena oli kansallisen minätunteen jatkuvuuden katoaminen merkitysten muuttumisen tuottamaan virtaukseen. Intensiteettien voimakkuus vaihtui niiden jäähdyttämiseen. Pysähtyneisyyden aika oli alkanut.

187 Hmp 11629, Stepanov; Hmp 5801, Supon arkisto, Supo. Nimi muutettu.

188 Hmp 5801, Supon arkisto, Supo.

Yhteiskunnassa toimivat sosiaaliset systeemit toimivat projektiopintana erilaisille ahdistuksille. Ahdistuksien käsittely saa vainoharhaisen luonteen, jos lapsi on joutunut sisäistämään ulkoisen pelottavan objektin. Lapsi kokee tulevansa tämän luomansa sisäisen objektin vainoamaksi. Välttääkseen sen tungettelua lapsi samastuu sen voimaan, jotta sitä ei tarvitsisi pelätä. Toinen on saatava tottelemaan, jotta ero realistisen ja epärealistisen hahmotuksen välillä ei paljastuisi itselle. Toista käytetään tällöin itsen jatkeena, joka pitää saada käyttäytymään oikein. Taustalla voi olla tavoite politiikan lopettamisesta liian raadollisena. Siksi tässä tapauksessa puolustaessaan kansallista kokonaisuutta, poliisit tulivat puolustaneeksi paradoksaalisesti poliittista ulottuvuutta.

Kuvaa suhteissa vallinneesta vaihtoehdottomuudesta tukee myös se, että seuraukset yhteistyöstä kieltäytymisestä saattoivat olla ikäviä. Erään vaatetusalan yrityksen hallinnollinen johtaja toimi pitkään yrityksensä idänkaupassa mukana. Keväällä 1975 häneen otettiin yhteyttä ja ehdotettiin ”jonkinlaista yhteistyötä”:

Mäki isänmaallisena miehenä oli kuitenkin kieltäytynyt yhteistyöstä, ja tämän vuoksi neuvostoliittolainen oli sanonut, että he lopettavat kaupankäynnin Mäen edustaman yhtiön kanssa, ja näin oli sitten käynytkin. Tästä johtuen yhtiön taloudellinen tila oli huonontunut niin, että se oli ollut aivan kriisin partaalla, ja tuotantoa oli jouduttu supistamaan. Tapahtumasta johtuen Mäki oli kaikessa hiljaisuudessa eronnut yhtiön palveluksesta, ja ilmeisesti ei vielä tänäkään päivänä siellä tiedetä markkinahäiriön todellista syytä.¹⁸⁹

Maaherran toimesta eroamaan 1982 joutunut Kaarlo Pitsinki tapasi hotelli Vaakunassa I-sihteerin Juri Volossovinkin joulukuussa 1970. Englanninkielisessä keskustelussa ruodittiin Kekkosen antamaa vakautusesitystä ja sosiaalidemokraattien sekä SAK:n suhtautumista asiaan. Paikalla olleen etsivän mukaan keskustelu oli sujunut huonosti, sillä Pitsinki oli ollut voimakkaasti eri mieltä Volossovinkin kanssa useissa asioissa.¹⁹⁰

Mitä tästä vuorovaikutussuhteen syntymisen ja sen luomiseen käytetyn psyykkisen energian tarkkailusta loppujen lopuksi seurasi? Stenlund valitteli päällystökokouksessa syksyllä 1970 teollisuuslaitoksen johtajan paheksuneen lakkokyselyitä. Poliisineuvos Alhava taas järkytti kuulijoita kertomalla SDP:n eduskuntaryhmässä pohdittavan koko laitoksen lakkauttamista. Alhava rauhoitteli, ettei näin tulisi käymään. Rentola päättelee valtionjohdosta saadun takuut pysyvyydestä. Talon sisällä tehtiin kuitenkin uudistuksia. Henkilökunnan mielipidettä ryhdyttiin kuulemaan aiempaa enemmän, sekä valittiin luottamusmies. Alhavan vaihduttua Arvo Pentiksi johdossa myös aiemmin itsestäänselvyytenä pidetty kommunistien automaattinen rekisteröinti otettiin keskustelunalaiseksi asiaksi. Pentti korosti tiukkaa harkintaa ja valvonnan ”itserajoitusta”. Myöhemmin ohjeistettiin, ettei SKDL:n vaaliedokkaita enää tarvinnut rekisteröidä, elleivät he toiminnallaan antaneet tällaiseen aiheita. Vuosikymmenen puoliväliin tullessa yhteiskunnallinen ilmapiiri oli jälleen

189 Ilmoitus 1286/10.11.1977, Hmp 11726, Ivan Petrovits Vedom. Ko. henkilön nimi muutettu.

190 Ilmoitus 2194/11.12.1970, Hmp 76, Kaarlo Pitsinki.

vakiintunut lähelle aiempaa pitkään harjoitettua rauhanomaisen rinnakkaiselon periaatetta. Johtajana Pentti myös vei laitosta yhä lähemmäs Kekkosta.¹⁹¹

Albert Akulov toteaa jälkiviisaasti muistelmissaan Suomen ja Neuvostoliiton rauhanomaisiin rinnakkaiselon suhteisiin liittyen seuraavasti:

Tietyssä mielessä se muistuttaa 'mehiläisteoriaa': niin kuin tiedetään, aerodynamiikan lakien perusteella mehiläisen ei pitäisi kyetä lentämään, mutta se ei tiedä sitä ja lentää. Päälle päätteeksi rauhanomainen rinnakkainolo samoin kuin myös jännityksen liennytys keksittiin elämäntavaksi, suhteiden hoitamisen menetelmäksi, eivätkä ne tarkoittaneet ystävyyttä. Neuvostoliiton ja Suomen väliset suhteet eivät ainoastaan kehittyneet rauhanomaisen rinnakkaisolon periaatteiden pohjalta, vaan ne muuttuivat aidosti ystävällisiksi, perustuivat keskinäiselle luottamukselle. Mielestäni tärkein tekijä tässä onnellisessa asiain-tilassa oli maidenme johtajien pragmaattisuus.¹⁹²

Poliisikulttuurin näkökulmasta tämä pragmaattisuus saattoi kuitenkin edellä esitetyn valossa tuntua traumatisoivalta ja vastenmieliseltä kolonisaatiopyrkimykseltä.

HANASAARI 1982: POLIISI MUUTOSPAINOIDEN KANTAJAKSI

Tuolloinen poliisiylijohtaja Erkki J. Korhonen totesi Hanasaarella 1.12.1982 järjestetyssä perheväkivaltaseminaarissa omassa alustuksessaan ”Perheväkivalta ja poliisi”, miten ”Kiinnekohdat, joita olisi yritettävä löytää, näyttävät ikään kuin karkaavan käsistä.”

Korhosen kommentin sävy on hyvin kokonaisvaltainen. Hän tuntuu etsivän yhteyttä johonkin yhteiseen, mutta sitä ei tunnu löytyvän. Lisäksi tuntuu siltä, ettei minkäänlaisia konkreettisia merkityksiä ole enää olemassa, vaan ne pakenevat kaikkia määrittely-yrityksiä. Olisiko siis todellakin kyse johonkin yleisempään ahdistukseen liittyvän yhteiskunnallisen tunnelatauksen käsittelystä? Luultavasti, sillä jo seminaarin avauspuheenvuorossa sisäasiainministeri Mikko Jokela liitti asian yleisempään tasoon ja totesi tilanteeseen liittyvän hahmottomuuden. Hän myös näki merkitysten vapautumisen kielteisenä asiana:

[T]utkimus ei tällä hetkellä pysty osoittamaan yksiselitteisesti, mitä täsmällisiä toimenpiteitä tulisi tehdä näiden ilmiöiden vähentämiseksi. Toimenpiteiden kohdistamista väkivaltaan ja ilkivaltaan vaikeuttaa myös aggressiivisen käyttäytymisen monisyisyys ja monimuotoisuus. Puhumme perheväkivallasta, katuväkivallasta, kouluväkivallasta, henkisestä väkivallasta.

Poliisiylijohtaja Korhonen pohdiskeli omassa alustuksessaan myös sitä, miten ”ehkä onkin liikaa korostettu rakenteita ja unohdettu itse teon tekijä”. Hän tuli tässä

191 Rentola 1999, 152–154.

192 Akulov 1996, 182.

määritelleeksi aggressioiden säilöjän ja mahdollisten tehtävien poliisitoimenpiteiden tulevan fantasiakohteen. Korhonen myös kohdensi näkemystään lisää todetaan, että:

Huomattava määrä suomalaisista kansallisen historiallisen kehityksen tuloksena pitää vielä ruumiillista kurittamista ei ainoastaan hyväksyttävänä, vaan jopa välttämättömänä. Opettajien oikeudesta kurittaa vitsalla ja karttakepillä luovuttiin vasta joitakin vuosikymmeniä sitten. (...) Niinä aikoina lapset saattoivat olla joko suuri rasite tai heidät koettiin joko työvoimaksi taikka vanhempien sosiaaliturvaksi. Tänään lapsia pidetään kansallismaisuutena. Historiaa ei kuitenkaan voida karistaa kovin nopeasti. Se piilee lainsäädännössä, käsityksissä ja kaikissa toimissa. Poliisin rooli perheväkivallan torjunnassa (...) on tähän historialliseen perinteeseen, ihmisten käsityksiin sekä perinteen läpikäymään lainsäädäntöön sidottua toimintaa. Paitsi pahoinpitelyn perinteitä, noudattaa poliisi myös omia toimintatapojensa perinteitä. En usko juurikaan olevani kovinkaan väärässä, jos väitän, että jokainen poliisimies, joka joutuu perhepahoinpitelytapauksia selvittämään, kokee tilanteessa jonkinasteista avuttomuutta ihmisten ongelmien edessä.

Avuttomuus kohdistui tässä siihen miten lasta oikein tulisi kohdella. Lisäksi huomionarvoista on se, että ”lapsuus” käsitteenä jäi kovin määrittelemättömäksi ja kommentti oli täynnä erilaisia merkitystason lipsahduksia. Korhosen lausuman käsitteellinen avoimuus mahdollisti lapsen liitettävän millaisia ominaisuuksia hyvänsä. Se myös saattoi kuvata puhujan viiteryhmää ja siihen kohdistettua ihanteellisuutta. Se oli siis puhujan oman viiteryhmän (poliittinen virkamieseliitti) minäihanne, ja kyse oli tämän minäihanteen puolustamisesta sitä kohdanneiden uhkien tuottaman ahdistuksen (eli poliisiin mahdollisten talousrikostutkintojen) edessä.¹⁹³

Tämä selviää kun seurataan, mitä muuta Korhonen sanoi. Hänen mukaansa poliisin toimintaa säätelevät lait eivät antaneet tarpeeksi mahdollisuuksia puuttua asioihin. Tilanteisiin jouduttiin hänen mukaansa ”usein vasta sitten kun haavat ovat ruvella”. Myös muilta viranomaisilta puuttui keinoja puuttua asioihin, ja siksi ”elämän kovassa koulussa luokalle jääneitten ihmisten etsimää tulevaisuutta ei löydy virastoista”. Korhonen näkikin poliisin toiminnassa tämän vuoksi tapahtuneen muutoksen. Aikaisemmasta tuomitsevasta erotuomarista oli nyt muututtu sovittelijaksi ja neuvottelijaksi ja tällaista poliisia tunnuttiin myös tarvittavan.¹⁹⁴

Ideologisella ja ryhmäfantasiatasolla Korhosen kommentteissa oli kyse siitä, että väkivaltaisten tilanteiden tuottamia latauksia (syyllisyyttä) ei enää saanut purkaa asiakkaisiin (virkamiehet, kansalaiset ja poliitikot), vaan ne tuli käsitellä jollain muulla tavoin. Tavasta ja uudesta kohteesta vallitsi kuitenkin nyt epäselvyys. Lisäksi todettiin olevan kyse siitä, että poliisiin tulisi pohtia sitä, mitä se oikein ottaa tutkittavaksi ja mihin liittyen. Kaikki tämä liittyi ajankohtaisiin tutkintavaatimuksiin, olivathan puheet latautuneet näin selkeästi ajankohtaisilla ahdistuksilla. Itse asiassa kaikki seminaarin puheet liittyivät samaan huoleen ja ajankohtaisiin teemoihin, siksi niitä tulee analysoida rakenteellisena kokonaisuutena.

193 Minäihanteen käyttämisestä historiantutkimuksessa ks. esim. Ala 1999.

194 ”Perheväkivalta ja poliisi” Poliisiylijohtaja Erkki J. Korhosen alustus, ”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja: perheväkivaltaseminaarin alustukset, C 443/82, KRP:n arkisto, KRP.

Sikäli Korhonen oli fantasiatasolla johdonmukainen, että hän kertoi poliisien pitävän hälytystehtäviä ”epämiellyttävinä”. Hänen mukaansa niihin ei ollut saatu riittävää koulutusta. Siksi asiasta ei ollut mahdollista saada aikaan läheskään aina ”järkevää keskustelua”. Ja melko harvoin myöskään päästiin käsittelemään ”ongelmien todellisia perimmäisiä syitä”. Korhonen näkikin ratkaisuna ikävissä tilanteissa olevan väkivaltaisten pariin nopean ”uudelleenvihkimisen”. Tällä Korhonen viittasi käytäntöön, jossa sopua haettiin vain tilannekohtaisesti puuttumatta sen hetkisen ”tappelun” todelliseen aiheeseen.

Poliisia koskevat fantasiat ja toimenpiteet olivat olleet huipussaan keväällä 1982 jo pitkään. Lehtien palstoilla oli riehunut kiista metron rakentamiseen liittyvistä epäselvyyksistä jo useita kuukausia. Epäselvyys kohdentui lopulta suoraksi poliisia kohtaan esitetyksi toiveeksi, kun metrojohtajan toimista esitettiin tutkintapyyntö sisäasiainministeriön poliisiosastolle elokuussa 1982.

Eräessä pilakuvassa poliisiin aloittamat tutkinnat yhdistetään melko suoraan presidentti Kekkonen hiipuvaan terveyteen. Kuva esittää UKK:n ”pojan” joutuneen telkien taakse, ja hänen valittavan että on UKK:n poika. Vartija ei kuitenkaan usko tätä, vaan toteaa itsensä tällöin olevan paavi. Vanha toteemi oli siis menettänyt symbolisen voimansa, ja tämäkin oli lisäämässä muutosahdistusta koostaen seminaarin puheiden merkityksellisyyttä ahdistuksen kanavoijana ja fantasiasta todelliseksi muuttuvien konkreettisten toimien suuntaajana.¹⁹⁵

Tässä yhteydessä on suhteessa kansalliseen fantasiatasoon ja poliisien identiteettityöhön liittyen merkittävää myös se, että vuosi 1979 oli ollut Lapsen vuosi. Sosiaalhallitus, Lääkintöhallitus ja Lastensuojelun Keskusliitto toteuttivat lisäksi kaksi vuotta myöhemmin 1981 yhteistyönä valtakunnallisen tiedotuskampanjan ”Älä lyö lasta”. Nämä molemmat projektit nostettiin esiin myös Hanasaaren poliisia ja sen ”perheväkivaltasuhdetta” koskevassa seminaarissa, jossa edellä siteerattu poliisiylijohtaja Korhonen oli puhumassa.

Yleisemmistä epä tietoisuuden tunteista ja niiden uhkaavuudesta kertoivat myös ministeri Jokelan seminaarissa esittämät avaus sanat:

Elämme aikaa, jolloin useimmat suomalaiset ovat huolissaan rikollisuudesta. (...) monet henkilöt, kukin omalla sarallaan ryhtyivät toimimaan, jos tietäisivät mitä tulisi tehdä. (...) ...ihmiset joutuvat elämään ilman perinteistä sosiaalista tukea ja kontrollia. (...) Huolestumista on lisännyt myös tekojen raaistuminen ja uhrien valikoituminen aikaisempaa sattumanvaraisemmin.

Eniten asioiden tuolloinen nykytila huolestutti kuitenkin sosiaali- ja terveysministeri Vappu Taipaleta, joka viittasi omassa Hanasaaren puheenvuorossaan jo mainittuihin Älä lyö lasta- ja Lapsen vuosi- kampanjoihin. Taipaleen puhe oli toimenpiteitä tuottavan faktuaalisen sisältönsä lisäksi täynnä myös esitietoisia fantasioita, joista on luettavissa erilaisia yhteiskunnallisia projektioitoiveita suhteessa poliisiin.

Hän totesi puheenvuorossaan ”väkivallan hallinnan” yhteiskunnassa edellyttävän ammattitaitoa, eikä ”velttoa hyväksymistä”. ”Lapsen parhaaksi” toimiminen oli

195 Vrt. Levä 2001; UKK kuvan symbolisista valta-asetelmista ks. myös Saraste 2007.

hänen mukaansa yhteiskunnassa sekä inhimillinen että myös lainsäädännöllinen velvoite. Jotta tämän ”lapsen” hyväksi voitaisiin toimia, tuli kuitenkin ensin hahmottaa ”perheyhteisön todellisuutta” ja ”lapsen paikka” tässä ”perheyhteisössä”. Taipaleen mielestä nyt olikin ”pintaan pulpahtanut” uusia ”tämän hetken tekoja vaativia kysymyksiä”. Niitä oli esimerkiksi ”lasten hätä vanhempien ollessa alkoholi-ongelmaisia ja väkivaltaisia”. Taipaleen mukaan ”lapsen pahoinpitely edusti pimeimpiä ja sokeimpia voimia vanhemmuudessamme”. Hän näki tilanteen kuitenkin tulevan parantumaan ”tunnistamalla omaa lasta kohtaan tunnettu viha osaksi jokaista vanhemmuutta”. Siksi hän koki tarvittavan ”perheiden elämänolosuhteisiin” liittyen yhteiskunnallisia ”salpamekanismeja”. Ongelmallisesta tilanteesta huolimatta hän totesi Suomen silti vielä kuuluvan ”edistyksellisiin maihin” ja siksi ”meillä” Taipaleen mukaan tiedettiin, ”miten kriisiperheitä tulisi kokonaisvaltaisesti hoitaa” sekä ”miten yhden jäsenen kohdalla purkautuva paha olo” aina oli ”kaikkien yhteistä”.

Ongelmat tässä asiassa ratkeaisivat Taipaleen mielestä poliisin ja mielenterveystyöntekijöiden ”yhteistyöllä”. Tämän ”yhteistyön esteenä” hän kuitenkin piti ”eri tahojen mielikuvia” toinen toisistaan. Saatettiinhan mielenterveystyöntekijöihin Taipaleen mukaan liittää ”usein ylenpalttinen ja makeileva kaiken ymmärtämisen mielikuva”. Poliisiin taas Taipaleen mukaan yhdistyi mielikuvissa monesti ”rakenteellisen väkivallan toteuttajan piirteitä”. Sosiaalityötä tuolloin kuvaavana mielikuvana taas saattoi hänen mukaansa olla ”voimaton uteliaisuus”. Nämä ”vääristyneet mielikuvat” saattoivat hänestä kadota vain ”todellisen yhteistyön kautta”. Silloin olisi mahdollista oppia työnjakoa ja ryhtyä kunnioittamaan toisten tekemää työtä. ”Väkivallan minimoimiseksi tarvitsemme tietoa väkivallan syistä”, Taipale totesi. Hän kysyi tämän jälkeen retorisesti: ”Miksi ihmiset ovat väkivaltaisia? Miksi rauhanomaisia sanomia ja elämisen mallia ei omaksuta?”

Taipale näki asiassa ainoastaan ”tiedon” olevan ”valtaa”. Sillä vain ”tieto” voisi ”väljentää” ja ”laajentaa” toimivaltaa ja erityisesti ”etenkin tunteenomaisesti vaikeissa työtehtävissä”. Tämän jälkeen Taipale vastasi edellä asettamaansa kysymyksen. Hän kertoi, miten ”väkivallan tekijä näyttäyty avuttomana jättiläisenä, jonka sokea raivo ja tuhoava käyttäytyminen kätkevät” monimutkaisen yhteiskunnallisen vuorovaikutustapahtuman. Hänen summauksensa mukaan siksi voitiinkin ”yksimielisesti todeta, että myös lyöjä on autettava”. Taipaleen mielestä jo se, että asia otettiin puheeksi, olisi ensimmäinen askel kohti ratkaisuja. Tämä ”erityisesti aiheen arkuuden ja salailtavuuden vuoksi”, kuten hän totesi.¹⁹⁶

Samaan suuntaan osoitti toiveensa seminaarissa myös ministeri Jokela, kun hän siirsi vastuuta yhteiskunnalta yksilöiden suuntaan: ”Perheen, tämän monesti rikki-revityn perusyksikön olisi vielä nykyhetkelläkin kannettava päävastuu lasten kasvatuksesta ja heidän kehittämisestään oikeudentuntoisiksi ja vastuullisiksi aikuisiksi.”

Myös perhe on tässä yhteydessä käsitettävissä fantasiatasolla eliitin sisäryhmään liittyvänä minäihanteena. Kyse on tässäkin siis sen puolustamisesta tutkinnoissa mahdollisesti esiintulevia väärinkäytöksiä ja niiden tuottamia uhkia vastaan.

196 Sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Vappu Taipaleen alustus, ”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja: perheväkivaltaseminaarin alustukset, C 443/82, KRP:n arkisto, KRP.

Seminaariin liittyvän kampanjan nimeksi oli otettu ”sinun aseesi väkivaltaa vastaan”. Seminaarissa alustanut oikeusministeri Christoffer Taxell kertoi tähän liittyen perheväkivallan aina olevan ”kohtalokasta”, koska se siirtyi lapsien kautta edelleen opittuna käyttäytymisenä malliksi lasten myöhemmälle käyttäytymiselle. Taxellin mukaan: ”Yhteiskunnallinen ilmapiiri on kyettävä luomaan väkivallan vastaiseksi, missä suhteessa vallitseekin ilahduttava yksimielisyys.” Oli kuitenkin ”varrottava luomasta pelon ja turvattomuuden ilmapiiriä”, kuten Taxell varoitteli.¹⁹⁷ Ministeri Jokelan ratkaisuna ongelmaan oli asettaa työryhmä valmistelemaan ehdotuksia ja käytännön toimenpidesuosituksia. Ensiapuna tilanteeseen hän kuitenkin lupasi, että ”lisää seminaareja” oli ”tulossa”. Ja akuuttiin hätään oli jopa annettu ”palstanpäitä vapaasti lehdistössä käytettäväksi”.¹⁹⁸

Kun oikeita toimenpiteitä ei ollut tehtävissä, tarjottiin yhteisölle ratkaisuksi asian keinotekoisista symbolista korjaamista (*mock reparation*). Alfordin mukaan tällainen fantasiatason reparaatio toimii puolustuskeinona varhaista eroahdistusta vastaan ryhmissä. Keinotekoiseen reparaatioon liittyy ajatus maagisesta korjaamisesta, jolla omien toimien vahingoittama rakkauden kohde palautetaan ennalleen, vaikka se ei olisikaan oikeasti mahdollista. Poliittiseen toimintaan ja puheisiin liittyy aina voimakas symbolisen vetoamisen piirre. Ne antavat yleisölle tunteen siitä, että arvot ovat kohdallaan. Ne myös saavat kuulijat tuntemaan olonsa hyväksi, huolimatta siitä miten asiat ovat. Tätä kautta niihin liittyy myös voimakkaasti ajatus riippumattomuudesta ja autonomisesta toimijuudesta.¹⁹⁹

Poliisiylijohtaja Erkki J. Korhosen kommentoissa korostui myös mahdottomuus vaikuttaa asiaan ja turvallisuushakuinen tapa kohdata todellisuuden ristiriitaisuus. Lausunnossa korostuu myös poliisin tehtävä toimia yhteiskunnallisten ahdistusten säiliönä:

Viranomaisia – ehkä myös poliisia hallitsee sektoriajattelu. Joku kipsaa murtumia, toinen tutkii ja syyttää, kolmas analysoi ja kaikki mapittavat. Ilmeisesti me viranomaiset pidämme nöyryyttävänä tunnustaa, että yksittäiset toimmemme eivät luo turvaa meistä pienimmille ja että me toimimme yhteiskunnan kosmetologeina, jotka puuteruimme ruhjeita todellisten toimenpiteiden sijasta. Sektoriajattelu on lisäksi turvallista. Aina voi vierittää synn muille.

Devereux analysoi tapausta, jossa kirurgi leikkaa lantion alueen leikkaustapauksessa pelkkää siististi peittein kohdennettua aluetta, ja kykenee tämän avulla kieltämään sen, että käsittelee samalla itsensä kaltaisen tunteita omaavan ihmisen sukupuolielimiä tavalla, joka tulee vaikuttamaan niihin. Tällä tavoin hänen ei tarvitse kohdata sitä tunnevyhytettä, joka asiakkaiden kohtaamiseen tuntevina ihmisinä liittyy.²⁰⁰

197 Oikeusministeri Christoffer Taxellin alustus, ”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja: perheväkivaltaseminaarin alustukset, C 443/82, KRP:n arkisto, KRP.

198 Sisäasiainministeri Mikko Jokelan avausanat, ”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja: perheväkivaltaseminaarin alustukset, C 443/82, KRP:n arkisto, KRP.

199 Alford 1989, 91–103.

200 Devereux 1967, 83–97, 188.

Sisältyikö siis Korhosen kommenttiin, joka koski rankaisua ehkä myös jokin pintaan pyrkivä toivomus, kun hän sanoi: ”Myös poliisin keskuudessa elää se käsitys, että rankaisu ei myöskään aina ole tilanteessa oikeudenmukainen lopputulos.”

Seminaarin alustusten latautuneisuus kertoo siitä, että niissä kosketeltiin 1980-luvun taitteen poliisisubjektiviteettien rakentumisen tuolloisia pohjimmaisia kysymyksiä. Näillä kysymyksillä oli yhteytensä ajalla vallinneeseen kansalliseen tulkin-taankin nähden. Poliisin kautta käsiteltiin tässäkin yhteydessä laajempia ongelmia. Vaikka huoli olisi liioiteltua, on tässä yhteydessä merkityksellistä se, että huoli itsestä kyettiin moraalipaniikin kautta kytkemään lapsen asemaan, kuten monissa yhteiskunnissa on tapana. Näin yhteisön eloonjäämisoppi sisällytti itseensä lapset ja tulevaisuudesta huolehtimisen. Toisaalta naisten asema ei vielä tuolloin ollut, huolimatta 1960-luvun lopun yhteiskunnallisesta emansipaatiosta, lähelläkään sitä mitä se nykypäivänä on. Naisasia tuli hieman jälkijunassa muiden yhteiskunnallisten kysymysten siivellä. Mutta myös poliisikulttuuri uudistui sukupolvimuutoksen kautta tuolloin. Siihen syvennyn seuraavassa alaluvussa.

MATTI YRJÄNÄ JOENSUUN POLIISIFIKTIOT POLIISIKULTTUURISENA VÄHEMMISTÖKIELENÄ

Samoihin aikoihin oli muitakin poliisikulttuurin muutoksen todentavia tapauksia. Eräs pitkän uran tehnyt poliisimies kuvailee tunnelmia omassa yksikössään poliisi-na toimineen kirjailija Matti Yrjänä Joensuun ensimmäisten kirjojen ilmestymisen jälkeen seuraavasti:

V: Joo. *Harjunpää ja sen poika*, niin sen kun mä luin, niin aattelin, että tämmösiä poliiseja minä tunnen. On pienikin asia, niin sen yli ei pääse ja se on väärin. Kyl se maailmankuva muokkaantuu sen mukaan. (...) V: Joo. Se on ihan poliisin elämän kuvaamista ja poliisin ajatusmaailman. Se kuvaa sitä, että mitä se on pahimmillaan ja mitä se on parhaimmillaan. Ne on poliisin kirjottamia ja siksi ne kuvaa niin hyvin sitä poliisin elämää. K: Jotkut sanoo, että tämä kirjailija on liian tunteellinen, niin miten sinulla se tunteiden käsittely? V: Sillon, kun Harjunpää alotti, niin hän oli murharyhmässä töissä. Se oli kiistatta kurssit käynny poliisimies ja kyllä se jako poliiseja ja olen kyllä keskustellut poliisien kans siitä kirjailijasta ja lähinnä niiden kans, jotka piti sitä oikeana. Mä en jaksanut kuunnella sitä jätkätystä, kun itse koin riemullisena sen, kun tällaisia ajatuksia puhutaan. Itse koin ahdistuksena sen, että rikostutkinnassa kun olin, niin siitä ei saanu puhua. Sodan käyneet miehet oli esimiehenä ja ylipäätään poliisi kestää kaiken, niin oli semmonen mentaliteetti. Tämä oli ensimmäinen pilkahdus siihen, että poliisillakin on tunteet ja nythän on tullu tää debriefing-homma, että hyväksytään se, että poliisikin tarvitsee tämmöstä henkistä jälkipuintia ja muuta. Mut sillon ei tarvinnu ja se sit ilmeni poliisien saunailloissa ja juh-lissa, että ne oli helvetin railakkaita ja väkivaltaasiikin, jos niin vois sanoo.²⁰¹

Perusidea tässä alaluvussa on osoittaa, miten yksi poliisimies löysi itselleen henki-sen hengitysreiän työn tuottamissa paineissa ja tuli luoneeksi uuden inhimillisyy-

201 Haastattelu 29.11.2002.

den julkisen esiintuomisen mahdollisuuden samalla koko poliisikulttuurille. Kyseisen toteamuksen haastattelussaan esittänyt poliisi koki Harjunpää kirjojen tuoneen vapauttavan ulottuvuuden poliisikunnalle. Nyt asioista saattoi keskustella uudella tasolla. Syntyi mahdollisuus uuteen kieleen. Kirjat ovat syntyneet vaiheessa, jossa uudenlaisen identiteetin tarve piti pukea sanoiksi. Vanhat yhteisölliset kiinnikkeet olivat höltyneet eikä uusiin vielä täysin voitu luottaa.²⁰²

Joensuun romaanissa *Harjunpää ja rakkauden nälkä* (1993) väkivaltatoimiston rikosylikonstaapeli Timo Harjunpää pakenee omassa kokemustodellisuudessa valitsevaa ahdistavaa turvattomuutta unelmaan siirtymisestä oravanpyöräksi muodostuneesta poliisityöstä eläinkaupan pitäjäksi Kirkkonummen Veklahdelle, koska oli ”niin tavattoman väsynyt kuolemaan” ja ”ruumiisiin”, jotka ”odottivat häntä aina jossain: vielä lämpiminä, melkein ihmisinä, tai sitten jo jotenkin muuttuneina, pahimmillaan lattiaan kiinni lahonneina mustina hirviöinä”. Hän oli väsynyt myös siihen, että ”kammottavimpienkin tekojen takaa löytyi aina joku tavalla tai toisella rampa, inhimillisellä tyhmyydellä tai rakkaudettomuudella runneltu”.²⁰³

Jos kokemus poliisin työstä oli kyseenalaistamatonta, oli seurauksena jotain selaista, mitä seuraavassa lainauksessa kuvaillaan. Eräs sodan jälkeen poliisin tullut poliisimies kertoo:

Kerran Pasilassa jäi yks poika junan alle ja olin silloin parina tämmösen SS-miehen kanssa, niin siinä alko ihmiset, kun siltä oli pää ratkennu tosta poikki [ele kurkun leikkaamisesta], niin siihen alko ihmisiä tulla. Se otti sen pään ja pani selän taakse ja sitte meni niitä ihmisiä kohti ja sano, että älkää tulko tänne. Se oli tämän tyyppistä.²⁰⁴

Ahdistavuus liittyi Joensuun romaanissa myös työhön ja lähiesimiehiin. Harjunpää sai kutsun saapua erikoistoimiston päällikkö Järven luo. Hänen nimestä ei kirjassa mieleen olisi ”tullut mikään Saimaan selkä, vaan jokin Etelä-Suomen haposateitten turmelemista lampareista”. Harjunpää ahdistui tästä tapaamisesta. Yhdistyesään perusteettomiin nuhteisiin annetun tehtävän laiminlyönnistä se tuntui olevan ”osa sitä mikä oli rikkonut hänen sielunsa”. Myöhemmin Harjunpää kohtaa ylikomisario Kontion. Tästäkin hänelle tulee ”epämääräisen nahkea ja likainen olo”. Myöhemmin Kontiolla ”sattuu” olemaan autonsa takaluukussa muovikassi, johon hän kerää ”virkatoiminnastaan” saamansa lahjat talteen. Kontio osoittaa myös erityistä kiinnostusta joihinkin juttuihin.²⁰⁵ Erään ylikomisarion oikeustapauksessa hänen väitettiin kohdistaneen mielenkiintonsa tietynlaisiin juttuihin.²⁰⁶ Lehtiartikkelien mukaan syytteesen asetetulla ylikomisariolla oli aina mukanaan siististi taiteltu muovikassi, johon konjakkipullot saattoi niitä saadessa laittaa.²⁰⁷

202 Vrt. Siltala 1992, 423.

203 Joensuu 1993, 44–45, 91, 113–114.

204 Haastattelu 12.4.2001.

205 Joensuu 1993, 44–45, 91, 113–114.

206 R 96/2418, Helsingin käräjäoikeuden arkisto, Helsingin käräjäoikeus.

207 HS 24.6.1994 ”Poliisijohdon makeat vuodet” (Harri Nykänen), D3; HS 29.8.1994 ”Poliisin sisäinen tutkinta kangertelee korruptiotapauksissa. Mädistä johtajista eroon vain luonnollisen poistuman kautta” (Harri Nykänen); Like-uutiset 9/3000 ”Paha poliisi – Härmäläisten lainvartijoiden luvattomat touhut” (Jussi Ahlroth), 9–10. Kyseinen ylikomisario ei koskaan saanut jutussa tuomiota, sillä hän kuoli helmikuussa 1997 oikeuskäsittelyn ollessa kesken. Juttu raukesi hänen osaltaan.

Yksi tapa esittää poliisi.²⁰⁸

Vähemmistökielellä tai -kirjallisuudella ei Deleuzen ja Guattarin mukaan ole mitään tekemistä kielellisen vähemmistöaseman kanssa. Päinvastoin he näkevät sen pikemminkin syntyvän aina enemmistökielen sisältä käsin. Vähemmistökirjallisuus voidaan käsitteenä määritellä siten, että sen käyttämään kieleen liittyy voimakas aiempia tunnelatauksia purkava vaikutus. Toinen tyypillinen piirre on sen poliittisuus. Enemmistökirjallisuudessa sosiaalinen on ainoastaan taustaa, mutta vähemmistökirjallisuudessa se on mukana lähtökohtaisesti.²⁰⁹

208 Kuvan lähde: Orasmala 1976, 114.

209 Deleuze & Guattari 1986, 16–22.

Deleuzella tällaiset voimakkaasti latautuneet vähemmistökirjallisuuden tekstit ja niiden tekijät toimivat ”kulttuurinsa lääkäreinä”. Heistä tulee diagnostikkoja, jotka etsivät kulttuurinsa taudinmäärittystä; mutta samaan aikaan he ovat myös kulttuurinsa ”terapeutteja”, jotka avaavat elämälle uusia mahdollisuuksia kyseisessä kulttuurissa. Heidän tarkoituksenaan ei ole hylätä sitä kulttuurista pohjaa, jolta he ponnistavat, vaan muovata sitä käyttökelpoisemmaksi uusille mahdollisuuksille. Vähemmistökirjailijat muotoilevat kirjoissaan toisen maailman, joka toimii kulttuurikriittisenä puheenvuorona olemassa olevalle. Kirjoittaminen on ”uuden kielen keksimistä kielen sisälle”.²¹⁰ Gregg Lambertin mukaan puhdasta todellisuudesta irrallista fiktiota ei ole olemassa, vaan fiktio on aina jollain tavalla yhteydessä faktuaalisen maailman kanssa. Voidaan siis ajatella, että Joensuun poliisifiktioissa ei tämän ajattelutavan mukaisesti koskaan ole kysymys jostakin olemassa olevasta maailmasta ulosmurtautumisesta, vaan pikemminkin uusien poliiseille mahdollisten maailmojen mahdollisuuden tuottamisesta, jotta uudenlaiset poliisikulttuuriset maailmat mahdollistuisivat heille.²¹¹

Kirjat ovat myös kokeiluja todellisen kanssa sen sijaan, että ne representoivat vain sosiaalisen lain koneellisuutta. Näin kirjat voivat tuoda ilmi tulevaisuuden diabolisia voimia näyttämälle ne liioittelun avulla juuri toteutumaisillaan. Tekstit kyllä hakevat aineistonsa todellisista tapahtumista, mutta eivät esitä niitä ainoana todellisuutena. Vähemmistökirjailijan tekstiä ei myöskään voi tulkita yksi yhteen kirjoittajan persoonan kanssa, vaikka se myös jotain siitäkin tietenkä kertoo. Teemat tulevat yleisemmästä kulttuurissa vaikuttavista valta-asetelmista, jotka ”kirjailija” (tässä tapauksessa poliisimies) vie äärimmäisyyksiin osoittaen näin niiden tuhoavuuden rajan.²¹² Näin teksti myös historiallistuu. Mielenkiintoista on se, löytääkö kirja tai kirjat halkeaman vallitsevaan todellisuuteen, vai ei. Tässä tapauksessa näin voidaan sanoa tapahtuneen.

Voidaan myös ajatella, että Joensuun Harjunpää on koko poliisikunta eikä kuitenkaan kukaan yksittäinen poliisi. Hänen hahmonsä kuvaa koko sitä sosiaalista kenttää, jolla poliisi toimii. Harjunpäästä kasvaa näin kaiken sen tunneageerauksen säiliö, jota poliisia kohtaan institutionaalisesti yhteiskunnassa ladataan ja jonka yksittäiset poliisit työssään saavat kohdata.

Harjunpäästä kasvaa poliisin historiallisen olomuodon kuva. Yhteiskunnan ”tuulien tila”, eli sen yhteiskunnassa poliisikulttuuria muokkaavan historiallisen tilanteen ”taudinmäärittys”, jonka osasina ovat niin laitoksen virkamiesmäisyys, siellä ylläpidetyt suosikkijärjestelmät, mutta erityisesti myös ne yhteiskunnan tahot ja valtasuhteet, jotka poliiseille ylimääräistä painetta työn tuottamien ongelmien lisäksi aiheuttavat eli kansallinen talouspoliittinen eliitti. Tämän prosessin yhtenä osapuolena Harjunpään samastuminen tapahtuu niitä onnettomia rikoksenpoluille erehtyneitä ihmisiä kohtaan, jotka ovat heikkoja ja tunnevammaisia, koska heissä saavat ilmauksensa jotkut yleisinhimilliset myös poliiseja ahdistavat kokemukset. Hallitsevin poliisin ja yhteisön välille ajatuksellista siirtymätilaa tuottava tunne-

210 Deleuze 1997, 4–10.

211 Lambert 1997, 128–130, 137, 148–149.

212 Bogue 2003, 2–3, 5.

ilmasto on Harjunpää-kirjoissa ulkopuolisuus ja liminaalisuus. Kahden maailman kansalaisuus, jossa kummassakaan ei oikein olla kunnolla kotona. Toimija haluaisi toisaalta olla yksin, mutta yhtäältä kuitenkin yhteydessä kaikkiin toisiin yhteyttä haluaviin.

Edelläkuvatun kaltainen asetelma on Deleuzen ja Guattarin mukaan myös vähemmistökirjallisuuden keskeinen ilmentäjä. Tällaiset kirjat tavoittavat tällä tavalla maailman, eivätkä ainoastaan poimi jotain sitä kuvaavia vaikutelmia. Niiden henkilöt ovat kokemuksellisesti olemassaolevia ihmisiä kaikkine vikoineen ja puutteineen. Metaforisuus on poissa ja tilalla on voimakkaiden tunnetilojen tuottaminen suoraan sosiaaliselle kentälle kirjan hahmojen maailmassa. Tulevaisuus aukeaa unelmien kautta muutettavana, vaikka maailma onkin kylmä ja lohduton hyväksikäyttäjien hallitsema paikka, kuten kirjassa *Harjunpää ja rakkauden nälkä*.²¹³ Myös talousrikostutkijoista tuli vähemmistökirjailijoita kulttuurinsa sisällä. He tekivät toimensa tietoisesti ja niiden seuraukset ymmärtäen. Eräs tutkija kertoi haastattelussaan tästä todetessaan seuraavasti:

Näin sivumennen sanoen, niin on mutkin viis kertaa virkauralla alennettu. Mä tarkotan sitä, että mulla on ollut joku vt.-nimitys, joka olis pitäny olla vakituinen. Mutta mä oon nuoremmille sanonutki, että tehkää työnne niin, että kun aamulla katsotte kylppärin peilistä partaa ajaessanne, niin pitäkää huolta, että sieltä kattelee mies eikä mulkku. Ett jos sieltä kattelee joku mulkku vastaan, niin sit tulee työpäivästä saatanan raskas. Tai jos vuosikymmeniä aattelette sitä mulkkua kattoa sieltä peilistä, niin sit tulee erittäin raskasta.²¹⁴

Kyse on myös sukupolvikokemuksesta ja sen muuttumisesta. Aiempi hyvinkin ehyt ideologinen valtiokansalaisuutta puolustanut hegemonisuus poliisissa sai väistyä uudenlaisen modernia kansalaisuutta puolustavan poliisi-ihanteen syntymisen myötä. Joensuun romaaneja voi pitää tämän sukupolvikokemuksena hahmottuvan muutosprosessin todentajana.²¹⁵

Miten tämän pitkän 1970-luvun tuottama vaikenemisen kulttuuri sitten vaikutti rakenteeksi käytänteiden kautta muotoutuessaan? Ja miten jotkut poliisit sitä lähtivät ylittämään. Sitä tarkastelen seuraavassa luvussa 1980-luvun kahden keskeisen talousrikostutkinnan kautta.

213 Deleuze & Guattari 1986, 70–71.

214 Haastattelu 30.8.2000.

215 Tuominen 1991; sukupolvikäsite on alun perin Mannheimilta vuodelta 1928. Tästä ks. Mannheim 1952.

III
MARKKINATALOUDEN
”NÄKYMÄTÖN KÄSI”
KANSALLISEN
KIMPUSSA

”MIES, JOKA KATOSI”: POLIISI JA KANSALLISEN TALOUDEN MUUTOS 1980-LUVULLA

(...) ja niin hän joutui harhailemaan lukuisissa pienissä tiloissa, koko ajan mutkittelevissa käytävissä ja lyhyissä peräkkäisissä portaita ja kulkemaan läpi tyhjän huoneen, jossa seistä jökötti orpo kirjoituspöytä, kunnes hän lopulta kerta kaikkiaan eksyi, olihan hän kulkenut reitin vain kerran tai kahdesti ja aina toisten seurassa.¹

LÄHTÖKOHTA 1980-LUKUUN: KANSALLISEN PUOLUSTUS

Suhde kansalliseen on poliisien kohdalla keskeinen kokemuksen määrittäjä koko tutkimusaikana. Vanha maahenki muodosti yhteiskunnan kollektiivisen omantunnon² kansallisessa julkisuudessa sekä sosiaalisessa ympäristössä aina 1980-luvulle asti. Yhteiskuntaa ryhdyttiin kyllä suunnittelemaan kyberneettisenä kokonaisuutena 1960-luvun sosiaalipolitiikan mukaisesti, mutta periaatteessa maahenkipohjainen identiteettiprojekti säilyi poliiseilla keskeisenä identiteettiä ohjanneena viitekehyyksenä aina 1980-luvulle asti. Keskeisin identiteettiprojekti oli kiinteän ja ominaisuuksilla varustetun minuuden säilyttäminen. 1980-luvulla tapahtui muutos, johon poliisikunnassa suhtauduttiin hyvinkin erilaisilla tavoilla.

Käsitteellistän tuota muutosta Michel Maffesolin avulla.³ Jokaisella aikakaudella on havaittavissa sille ominainen vallitseva herkkätunteisuuden tapa. Se on tyyli, jolla suhtaudumme muihin ihmisiin kaikissa suhteissamme. Aiemmin vallitsi *polis* (poliittinen yhteisö) joka 1980-luvulla vaihtui *thiaseen* (eli samastumisten valtakuntaan). Poliittisesta järjestyksestä on siirrytty erilaisten pintatason samastumisten valtakuntaan. Edellinen suosi rationaalista yksilöllisyyttä ja sopimuksenvaraista yhteenliittymistä, jälkimmäinen suosii mielenliikutuksia ja tunne ulottuvuutta.

Yhteisöjen perustana on Maffesolin mukaan aina toisen kokeminen. Siksi tärkeäksi asiaksi edellä kuvatunkaltaisessa yhteiskunnallisessa muutoksessa nousee samastumisten logiikka. Eli ne edellytykset, joiden mukaan liitymme yhteen. Aiemmin vallinnutta tyyliä Maffesoli kutsuu sosiaaliseksi. Sillä oli aina oma kokonaiskoostumuksensa, toiminnan strategia ja lopullisuuden tuntu. Nykyisin vallitsevaa tyyliä

1 Kafka 2000, 6.

2 Vrt. Maffesoli 1996, 76. ”Maahengestä” ks. esim. Alasuutari 1994.

3 Maffesoli 1996, 72–73.

Maffesoli kutsuu sosiaalisuudeksi (*sociality*). Sitä hallitsee massa, jonka kokoontumisia määrittää jonkin sattumanvaraisen, epäselvän ja hetkessä katoavan asian kietyminen ryhmän jäseniä yhdistäväksi. Asioilla ei ole lopullisuuden tuntua pysyvyyden mielessä, vaan kaikki on epävarmaa. Ihmistä ei myöskään koskaan voi määrittellä yksinään. Kuvittelun vallitsevuus polveutuu sosiaalisesta ruumiista (*social body*) ja palautuu siihen materialisoitumalla ryhmytyksessä.⁴

Maffesoli kutsuu tätä uustribalismiksi. Sitä leimaa kieltäytyminen samastumasta mihinkään poliittiseen projektiin, eivätkä sen jäsenet myöskään allekirjoita minikäänlaista lopullisuutta. Sen *raison d'être* on syventyminen kollektiivisen nykyhetken vaatimuksiin. Näin voidaan sanoa, että ympäristö yksin ryhtyy määräämään, eikä edes yksilöllistyvä halukompromissi. Leimallista tälle on yhdessäolon materiaalisuus, jonka kuvaajana Maffesoli pitää epäroivää massa-heimoa. Sen sijaan että yksilö olisi subjekti-toimija, onkin vain jonkin satunnaisen yhdistävän kokemuksen yhteen kytkeviä kokemuksen objekteja. Osallistumisesta tulee keskeinen ihmistä määrittävä tekijä ja osallistumisista seuraavat samastumiset määrittävät ajanjakson laajemman tunneilmaston. Tämä johtaa ekstaattiseen pakoon minuudesta käsitteenä.

Luonteenomaista sosiaalisuudelle on pyrkimys hillittömyyteen. Tällainen trendi on ollut olemassa yhteiskunnissa aina, mutta joskus se tulee endeemiseksi kollektiiviselle omalletunnolle. Sosiaalisen aikana yksilöllä saattoi vielä olla tehtävä yhteiskunnassa, kun hän toimi puolueessa, yhdistyksessä tai pysyvän ryhmän jäsenenä. Sosiaalisuuden aikana ihmiset esittävät rooleja ammatillisten aktiviteettien tai erilaisten heimojen jäsenenä, joihin he ottavat osaa. Asusteet vain vaihtuvat yksilön vaihtaessa oman makunsa (seksuaalinen, kulttuurinen, uskonnollinen, ystävyys) mukaan paikkaa maailman teatterissa (*theatrum mundi*).⁵

Tällainen yhteisö on mielikuvien ja tuntemusten yhteiskunta, joka perustuu kosketuksille (*touch*). Se mikä on, löydetään yhä uudestaan. Esiin nousevat luottamuksen ja riippuvuuden teemat. Yhteen liittymisen tapana sosiaalisuus on kyllästynyttä. Heimoutumisen käyteaineina toimivat läheisyys, tunteminen ja katoavuus. Sosiaalisuuden tuottama heimoutuminen tuottaa ihmiselle essentiaalisesti traagisen tilanteen. Näyttäytymisen, tunteellisuuden ja hillittömyyden teemat avaavat äärellisyyden ja epävarmuuden. Kuoleminen riittit voimistuvat, koska ainoastaan ne kykenevät ”näyttämään tien takaisin elämään”⁶

Tähän liittyen Guattari on kutsunut nykyistä identiteettityön muotoa subjektiiviteetiksi. Se on hänen mukaansa:

(...) sekä olemista suhteessa toiseen, luovuutta, kekseliäisyyttä, mutta myös samaan aikaan olemista kauhistuttavan merkityksettömyyden kynnyksellä. Emme voi seistä jonkin valmiiksi annetun subjektiiviteetin edessä, päinvastoin, meidät on kutsuttu tuottamaan se. Niiden olosuhteiden kohtaamina, joita arkipäivässä on, täytyy tehdä jotain. Toiminnan avaimena on erilaisten äärimmäisyyksien olettaminen. Tämä on vastakohta sille, että

4 Vrt. Brown 1996.

5 Maffesoli 1996, 75–76.

6 Maffesoli 1996, 77–78; lainaus L-V. Thomas.

käännyttään jonkin valmiiksi olevan olemisen puoleen, koska oleminen on ennen kaikkea aina tulemista, tapahtumista ja tuotantoa.⁷

Tällainen pakotettu kutsu subjektiviteetin tuottamiseen ja tuottumiseen vaatii myös tutkimukselta uudenlaisia lähestymistapoja. Maffesolin mukaan nykypäivän erilaisien sosiaalisten tilanteiden ja asenteiden tuottamien jaettujen sentimenttien (tunteiden) sekä kokemusten tavoittamiseksi on tarpeen omaksua esteettinen näkökulma. Esteettisyyden Maffesoli ymmärtää sanan etymologisessa merkityksessä: yhteisten kokemusten ja tuntemusten kykynä. Maffesoli toteaa Adornoa lainaten, että tällainen lähestymistapa voi mahdollistaa meille: ”[E]i-identtisen tukemisen kamppailussa aggressiivista samastumispakkoa vastaan, joka hallitsee ulkopuolista maailmaa.”⁸

Tutun ja vieraan kohtaaminen ovat eri asioita: vieras kohdataan osaobjektina, koska sitä ei voida lähestyä toiseutena, vaikka se onkin toiseus itselle omassa tuntemattomuudessaan. Sitä koetetaan esineellistyneenä osaobjektina tehdä tutuksi kategorisoimalla sitä.⁹ Vaikka edellä esitellyt käsitteellistykset ovatkin melko yleistäviä, tuntuisi niihin silti sisältyvän jotain oleellista siitä muutoksesta, joka 1980-luvun aikana tapahtui.

Lähestyn seuraavassa 1980-luvun alun talousrikosjuttuja pitkän 70-luvun ja sitä edeltäneen identiteettityön tapojen taitekohtana. Tutkimuksen päätekohtaa 1990-lukua taas voi tältä pohjalta pitää edellä kuvaillun kaltaisen sosiaalisuuden täydellistymispyrkimyksenä myös poliisi-instituutiossa, kun sosiaalisesti fragmentoituvassa yhteiskunnassa vaikuttanut uudenlainen paine heimoutumiseen pakotti esimerkiksi Liikkuvan poliisin uudenlaisiin ratkaisuihin. Muutos ei siis tapahtunut 1990-luvun suuren laman aikana tai sen jälkeen, vaan jo 1980-luvun alussa tapahtunut muutos vain todentui tuolloin yhteiskunnassa.¹⁰

Tutkin 1980-luvun poliisikulttuurin ja kansallisen välillä vallitsevaa jännitettä poliisiksi rakentumisen lävitse 1980-luvun talousrikosjutuissa. Näen niiden olleen kamppailua merkityksistä, jota poliisit joutuivat käymään uudeksi muotoutuvaa vallitsevaa tapaa vastaan tuottaakseen oman tilansa yhteiskunnassa. Kyse on siis tavasta, jolla poliisit oman psyykkisen liikkumatilansa tuottivat ja rakensivat kokemustaan. Tämä kokemus on historiallinen siinä mielessä, että se sitoi poliiseja heidän ollessaan pakotetusti kutsuttuja tuottamaan oma itsensä uusiksi muuttuneissa tilanteissa uusilla tavoilla. Poliisien toimien kautta näen kysymyksen olleen myös suhteesta yhteisölliseen kansalliseen muistiin. Ilman muistia ja vertautumista suhteessa kansalliseen traditioon mitään ongelmaa ei olisi ollut. Tradition mukana pitäminen, sen puolesta taisteleminen ja yritykset puhdistaa sitä kertovatkin erityisen paljon suomalaisesta poliisista ja sen suhteesta heimoutumisen pakkoon. Poliisit itse kutsuivat tutkintatoimiaan ryhdistäytymiseksi. Eräs talousrikostutkija kertoi Helsingin Metro-tutkintojen poliisikulttuurisesta taustasta ja yhteiskunnallisista seurauksista seuraavasti:

7 Guattari 1996, 215. Suomennos I.L. Kursiivi alkuperäinen.

8 Adorno 1984, 13. Lainannut Maffesoli 1996, 74–75. Suomennos I.L.

9 Vrt. Celine 1966, jossa alkuasukas naisia kuvaillaan romaanissa ”kurtuttuisina munasarjoina”, ”loistavana parina tissejä” yms. rivouksilla. Ks. tästä myös Levä 2005b.

10 Kiander & Vartia 2002; Kantola 2002; Blomberg, Hannikainen & Kettunen 2002; Blom 1999.

Usein tämmönen ryhdistäytyminen, niin ne johtuu pienistä seikoista. Kun Kai Korte tuli oikeuskansleriksi, niin se piristi koko poliisikuntaa ja talousrikostutkimusta. Että meillä oli niin kuin tuolissa selkänöjä. Me ei oltu yksin ja me tiedettiin, että nyt ollaan oikealla asialla. (...) 80-luvun alussa tehtiin paljonki töitä sen Metro-jutun yhteydessä. Siitä lehdet repi kovia otsikoita ja siitä syntyy semmonen jännä käsite. Eli tää vastapuoli, joiden tekoihin puututtiin, niin ne otti käyttöön sellasen termin, kun uusmoralismi. (...) Korte (...) sitte takertu tähän, että mitä te tämmöstä uusmoralismi-käsitettä käytätte. Että tää on iät ja ajat ollu kiellettyä. Että ei se oo mitään uusmoralismia, vaan niihin nyt puututaan (...) Korte sano tästä uusmoralismista, että ei väärä maan tapa voi pitkässä juoksusakaan oikeaks muuttua. (...) kyl siinä tuntu, että kuinka siinä käy, sillä vastavoimat oli aika kovia. Mä sanon jopa suoraan läheltä seuranneena, että Keskusrikospoliisin päällikköä painostettiin hyvin monilta tahoilta. Ja lopputulos oli se, että Metro-jutun jälkeen jostaki syystä Mauno Koiviston aikana Keskusrikospoliisin päällikköä ei enää kertaakaan kutsuttu (...) itsenäisyyspäivän vastaanotolle.¹¹

Silloinen presidentti Mauno Koivisto muistaa useat tuolloiset talousrikostutkinnat kuitenkin hieman erilaisessa valossa. Hän toteaa muistelmissaan *Kaksi kautta. I Muistikuvia ja merkintöjä* (1994), miten Markku Hainarin tapauksessa (Noppa II): ”Tutustuin papereihin ja kauhistuin. Minusta asiassa oli aivan kafkamaisia piirteitä. [Jopa] Kafkakin kalpenisi.”¹²

Tästä syystä tämän luvun keskeiseksi tutkimusmateriaaliksi nousevat muuttamat 1980-luvun keskeiset aineistot, jotka vastaavat edellä lainatuissa kommentteissa piirtyvään ristiriitaan. Näitä juttuja ovat esimerkiksi Suomen rakennusurakoitsijoiden liiton ja muutamien muiden rakennuttajien esitutkinnat, jo edellä mainittu Metroa koskeva esitutkinta, Raimo Ilaskiven Ilkka Hakalehto vastaan nostaman kunnianloukkaussyytteen esitutkinta Helsingin rikospoliisin petostoimistossa, ns. Noppa II ja siihen liittyvät kantelut ja niiden tutkinta sekä SDP:n puoluetalon rakentamiseen liittyvät esitutkinnat. Lisäksi aineistona on tässä yhteydessä keskeiset apulaisoikeuskanslerin poliisia koskevat kantelulausunnot 1980-luvun alkuvuosilta. Erityisesti poliisia koskeviin kanteluihin annetuista lausunnoista piirtyvät selkeästi esiin tuolloisen poliisikulttuurin yhteiskunnalliset rajat sekä käsitteellisellä tasolla tässä yhteydessä kiinnostava asia, eli se, miten poliisit edellisissä luvuissa kuvatus kansallisen themiksen romahduksen jälkeen 1980-luvun alussa toimivat.

Mutta mistä asiassa voisi olla kyse kansallisella ryhmäfantasiatasolla? Väitän, että poliisia ja poliisikulttuuria käytettiin juuri tuolloin yhteiskunnallisessa julkisuudessa riehuvien psyykkisten latausten ja voimien taltuttajana. Oltiin tilanteessa, joka uhkasi hajottaa vanhat psyykkiset kiinnikkeet. Jokin oli voimakkaassa liiketilassa. Tämä näkyy projektiivisissä identifikaatioissa (ikään kuin kokeellisissa samastumisissa etsittäessä fantasiakohdetta, joka turvaisi minuuden jatkuvuuden), joita julkisuudessa esiintyi ennen kuin poliisi kutsuttiin apuun tutkimaan Helsingin metron rakentamiseen liittyneitä epäselvyyksiä.¹³

11 Haastattelu 30.8.2000.

12 Koivisto 1994, 144–145.

13 Levä 2001, passim.

Kyseessä olevaan historialliseen ajankohtaan liittyy myös isomman aggregaattitason muutos suomalaisessa yhteiskunnassa. Sosiologi Pertti Alasuutari on havainnut 1980-luvun alussa tapahtuneen markkinapuheen tulon suomalaiseen tiedonvälitykseen ja julkiseen keskusteluun. 1970-luvun tietynlainen pysähtyneisyyden aika ryhtyi muuttumaan kohti dynaamisempaa talousjärjestelmää. Yhteiskunnallista muutosahdistusta tuottaneen kansallisen fantasiatilanteen luomaa tunnelatausta heijastettiin toiveikkaasti poliisin suuntaan. Sen toivottiin ratkaisevan tilanteesta leijuneen kaoottisuuden. Samaan aikaan myös poliisikulttuurin laajempaan instituutiona nähtiin muuttuneen. Siltä vaadittiin kuitenkin edelleen lisää muuttamista, mikä kertoo poliisia kohtaan asetetusta laajemman tason ryhmäfantasia-tehtävästä ja paineesta omaksua vaatimukset käytännön toiminnan suuntaajaksi. Jostain syystä poliisikin kuitenkin tunsi instituutiona olevansa voimaton muutoksen voimakkuuden edessä. Sitä tarkastelen seuraavassa ennen siirtymistä tässä yhteydessä merkityksellisiin talousrikostutkintoihin ja niiden analyysiin.

Suomalainen tutkimus käyttää termiä talousrikollisuus yleiskäsitteenä kuvaamaan taloutta koskevia rikostutkintoja.¹⁴ Siirryn tässä yhteydessä kuitenkin käyttämään seuraavassa näistä esitutkinnoista kriminologiassa yleisesti käytettyä käsitettä valkokaulusrikollisuus, sillä se tavoittaa mielestäni kyseessä oleviin esitutkintoihin liittyvät valta-aspektit paremmin, kuin sinänsä neutraali ilmaisu talousrikollisuus. Termi valkokaulusrikollisuus on alun perin kriminologi Edwin H. Sutherlandilta vuodelta 1939. Kyseisten rikosten tekijöinä olivat Sutherlandin mukaan yritysten johtohenkilöt tai muuten merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat henkilöt. He olivat tuohon aikaan sukupuoleltaan yksinomaan miehiä ja käyttivät valkokauluksisia paitoja erotukseksi työläisistä, joilla oli työpuvuissaan siniset kaulukset. Termi kuului ns. savupiipputeollisuuden yhteiskuntaan. Tämän historiallisen talousmuodon voidaan sanoa vallinneen Suomessa tässä käsiteltäviä esitutkintoja edeltäneenä aikana. Käsite valkokaulusrikollisuus tavoittaa Suomea koskien tapausten valtapoliittiset ulottuvuudet ja sopii siksi analyysin työvälineeksi erinomaisesti.¹⁵

Kriminologi Russell L. Bintliff erottelee neljä valkokaulusrikollisuuden päätyyppiä. Niihin kuuluvat rikokset yritystä tai teollisuutta, rikokset yrityksen työntekijöitä kohtaan, rikokset yrityksen asiakkaita kohtaan sekä rikokset julkista yleisöä vastaan. Käytännössä erotteluita on vaikea tehdä ja tyytit saattavat sekoittaa käytännön rikostutkinnassa.¹⁶ Valkokaulusrikollisuuden yksi muoto on korruptio, eli

14 Esim. Laitinen & Alvesalo 1994, 67–70.

15 Vrt. esim. Alvesalo 2003, 42–47; Sutherland 1949, 7.

16 Bintliff 1993, v–vii, 3–4, 6–7, 9–11. Bintliffin mukaan termi talousrikollisuus on liian yleinen kuvaamaan em. rikosten luonnetta. Hän hylkää myös termit ammatilliset rikokset (*occupational crimes*), yhtiö- ja yritysr rikokset (*corporate crimes*), talousrikokset (*economic crimes*), sinikaulusrikollisuus (*blue collar crimes*), finanssirikokset (*financial crimes*) tai bisnesrikokset (*business crimes*). Valkokaulusrikollisuuden keskeisinä elementteinä Bintliff pitää seuraavia asioita: 1) intentio tehdä vääräksi mielletävä teko, 2) tarkoituksien salailu ja peittely, 3) pettäminen, 4) teon jatkuva salaaminen, 5) fyysisten pakotteiden ja uhkauksien puuttuminen sekä 6) päämääränä henkilön tai laajemman yhteisön hyöty. Valkokaulusrikollisuuden kolme näyttöä ovat hänen mukaansa: intentio rikolliseen tekoon, todennettavissa oleva menetys sekä todennettavissa oleva arvo menetyksille. Bintliff muistuttaa valkokaulusrikollisuuteen liittyvän ekonomisteilla eräänlaisen sokean pisteen. Hän kuvailee esimerkkitapauksena No Name Corporation-yrityksen

lahjoman antaminen ja sen vastaanottaminen. Ne on kriminalisoitu Suomen rikoslaisissa 16:13 § ja 40:1 §.

METROSKANDAALIN ”UUSMORALISTIT”

Senpätähden viisaan ruhtinaan tulee kulkea keskitietä ja valita valtiostaan ymmärtäväisiä miehiä sekä ainoasti heille suoda vapaus sanoa hänelle totuus, mutta vain niistä asioista, joista hän sitä pyytää, eikä muista.¹⁷

Keskusrikospoliisiin perustettiin talousrikosten tutkintayksikkö 28.1.1983. Sen kokoonpanoksi määrättiin yksi rikostarkastaja, kaksi komisariota, ylikonstaapeli, viisi rikosylikonstaapelia sekä kaksi toimistohenkilöä. Yksikön tehtäviksi tuli laajojen ja vaikeasti selvitettävien talousrikosten tutkinta, suurimittaisen talousrikollisuuden seuraaminen, yhteyden pito ja avunanto muille poliisin yksiköille talousrikosasioissa sekä osallistuminen talousrikosten tutkintamenetelmien kehittämiseen ja tutkintakoulutukseen.¹⁸

Sisäasiainministeriöstä tulleeeseen lausuntopyyntöön henkilöstörakennetyöryhmälle Krp:sta vastattiin kootusti kaikkien yksiköiden vastausten pohjalta, ettei toimirakennemuutosten suhteen ollut mitään huomauttamista, mutta sen sijaan työtilanteen olivat kaikki vastaajat kokeneet ”jokseenkin kestävämmäksi”. Asiaan ei tulisi parannusta pelkillä toiminimikkeiden muutoksella, vaan huomioon olisi tullut ottaa enemmän viraston omia esityksiä. Krp:n yleinen toimisto ilmoitti, että ”koko krp ontuu henkilöstöpuutteesta”.¹⁹

Miten edellä esitetyjä toiveita ja paineita lähdettiin rikoksia tutkivien poliisien tasolla käsittelemään? Ja miten he saivat toimia yhteiskunnan muutospainneiden delegaatteina? Sitä tarkastelen ”metroskandaalina” historiaan piirtyneessä esituskinnassa, joka koski väärinkäytöksiä Helsingin metron rakentamisessa vuosina 1969–1982.

Helsingin Sanomien pakinoitsija Origo kirjoitti tammikuussa 1983, miten ”Suomi on kuin pieni lapsi, joka itsepintaisesti haluaa tehdä kaiken itse”. Tämä oli hänen mukaansa erityisesti näkyvissä television poliisisarjoissa. Pakinoitsija kertoi katsoneensa Reinikaista ja Harjunpäättä. Hän kysyi millaisen kuvan ne antavatkaan suomalaisesta poliisista, ja jatkoi:

Mehän kaikki tunnemme suomalaisen poliisin. Hän on avulias, asiallinen, niukka-puheinen ja ennen kaikkea hommansa pätevästi hallitseva ammattimies. Entäpä nämä sarjapoliisit sitten. Reinikainen puhuu paskaa kaiken aikaa niin ettei toiset saa suunvuoroa.

konkurssitapausta. Ensin ekonomistit pitivät yritystä esimerkkitapauksena hyvästä liikkeenjohdosta. Yhtiön sitten tehdessä maailmaa järjestyttäneen konkurssin samat ekonomistit pitivät tapausta vain yleisenä ajan merkinä. Kukaan ei nimennyt valkokaulusrikollisuutta konkurssin syyksi.

17 Machiavelli 1997, 132–133.

18 C 63/83, Krp:n arkisto, Krp. Talousrikollisuudesta yleisemmin tutkimuksen ja tiedonhallinnan näkökulmasta ks. esim. Virta 2002.

19 C 312/83, Krp:n arkisto, Krp.

Sillä laillako ne rikokset selviävät. Vitsitkin ovat niin huonoja että hän taitaa keksiä ne itse. (...) Ammatillisestikin Reinikainen on niin tohelo, että joutuu itse putkaan. Mitähän Suomen poliisikunta tästä mahtaa ajatella. Lisäksi hän yrittää vokitella hermoheikkoja sosiaalityöntekijää, mitä ei voi pitää kauniin sitäkään.

Jutun lopuksi hän tarjosi uudelle televisiosarjalle aihetta elävästä elämästä, sillä hänen mukaansa nyt olisi sopiva aihekin tyrkyllä:

Kansakunta on herpaantumattomalla mielenkiinnolla seurannut keskusrikospoliisin ponnisteluja sen selvittäessä näitä metro- ja lahjussotkuja. Eikös niistä voitaisi valmistaa jokin Sodan ja rauhan miehet -tyyppinen sarja. Maskattaisiin kundit ihan oikean näköisiksi, ellei heitä sitten saada esiintymään omina itseinään. (...) Tulisi käsikirjoituskin halvaksi, kun voisi suoraan kuulustelupöytäkirjoista repiä makeimmat kohdat. Ei tarvitsisi jotakin Haavikkoa tai vastaavaa palkata turmelemaan todellisuutta tuntemattomaksi.²⁰

Muutamaa päivää aiemmin oli kirjoitettu tähän samaan asiaan liittyen eräästä aikaan vaivaavasta ongelmasta. Jutussa mainittiin varojen käytön lisääntyvä omavaltaisuus sekä siihen puuttuminen, jota kutsuttiin ”uusmoralismiksi”. Artikkelin mukaan kansa seurasi tällaista toimintaa epäillen ja samaan aikaan luottamus- ja virkamiehet olivat turhautuneet, koska jo vakiintuneeksi katsottuun toimintakäytäntöön oli nyt ryhdytty puuttumaan. Erikoisuutena asiassa oli se, se etteivät ”rintamalinjat” menneet enää puoluerajojen mukaan. Lähes kaikkien valtuutettujen ja virkamiesten nähtiin olevan ”samassa veneessä”. Siksi asiassa nähtiin olevan kyse aivan uudesta aallosta. Poliitikot pitivät artikkelin mukaan sen esiin nostamia yksittäisiä oikeudenmiehiä kivenä kengässään. Mainittiin myös, että politiikkaan oli petytty ylemmässä keskiluokassa. Ei nähty enää riittävästi vaihtoehtoja ja siksi vaarana oli, ”että kokonaisvaltaista demokraattista päätäntää sotkevat yhdenasianliikkeet pääsevät tunkeutumaan esiin”. Lehti tiesi mainita, että kyse oli yhteiskunnan ristiaallokosta, joka oli Kekkonen kauden tuottamaa vastaavaikutusta. Tuolloisella hetkellä tasavallan presidenttinä oli säntillinen ja nuuka mies. Sen hetkinen kehitys oli lehden mukaan seurausta paljastuneista skandaaleista, tasa-arvon korostamisesta ja taloudellisen kasvun hidastumisesta. Mutta ”joka tapauksessa uusmoralismi lähtee terveeltä pohjalta”, se kuitenkin totesi. Ja toisaalta julkisen vallan edustajien nähtiin myös pitkälle olevan oikeassa korostaessaan tekstin mukaan nykykäytännön vakiintuneisuutta. Silti uusmoralistitkin olivat lehden mukaan oikeassa vaatiessaan muutosta. ”Ilmeiset vääryydet on korjattava, vaikka ne olisivat jatkuneet kuinka pitkään.”²¹

Eräs näihin aikoihin tutkittavana olleessa ns. metrojutussa mukana ollut talousrikostutkija kertoo haastattelussaan:

K: Onko jokin turhauttanut? V: Tietysti siinä mielessä on turhauttanut, että jos on joku ilmiselvä semmonen tapaus, missä hyväveli-systeemi on tullu peliin mukaan. Se on ollu

20 HS 24.1.1983 ”Poljetut poliisit” (Origo).

21 IS 10.1.1983 ”Uusmoralismi nousee” (ei tekijää) pääkirjoituksissa.

semmonen turhautumisen paikka, kun on tehty vuositolkulla töitä ja sitten, vaikka kuinka puhutaan Suomen oikeuslaitoksen turvallisuudesta ja varmuudesta, niin kyllä sieltä löytyy aukkoja, mistä tällöinen esimerkiksi hyväveli-järjestelmä joskus onnistuu tekemään tepposen. Toisaalta se, mikä on turhautumista aiheuttanut, niin on tän poliisiorganisaation peilausta. Eli kun joskus aikoinaan töissä puhuttiin Johnson Pled –operaatiosta. Eli pyyhittiin ongelmat piiloon. Eli ei haluttu puhua asioista oikeilla nimillä. Ei haluttu ottaa vastaan sitä karua totuutta, mikä se on.²²

POLIITTISTEN LUURANKOJEN KAAPISSA

Tämä ns. metrojuttu alkoi purkautua, kun toimittaja Michael Franck ja diplomi-insinööri Martti Sainio jättivät 4.12.1981 kirjelmän Uudenmaan lääninhallitukselle Hans Granroth -nimisen veneenkuljettajan kuljettamien tavaroiden laskuttamiseen liittyvien epäselvyyksien vuoksi.²³ Tästä kirjelmästä paisui yksi 1980-luvun suurimmista talousrikostutkinnoista Suomessa. Epäselvyydet liittyivät Helsingin metron rakentamiseen ja sen tarjouskilpailuihin. Asiaa oli lehdistön pilakuva palstoilla vatvottu jo jonkin aikaa²⁴. Kantelun toinen tekijä Sainio muistelee ottaneensa yhteyttä asiassa oikeuskanslerinviraston Viljo Hakuliseen jo 1970-luvun lopulla. Metron rakentamiseen liittyviä kummallisuuksia kritisoinut Metro-pamfletti ilmestyi 1976. Hakulisen terveisin Sainio ohjattiin petostoimiston päällikön luo, mutta tämä vierailu ei poikanut minkäänlaisia tutkinnallisia seurauksia. Metropäätöksen kymmenvuotispäivänä 1979 Sainio teki asiasta kantelun oikeuskanslerille. Tuolloinen oikeuskansleri Risto Leskinen koetti haudata asian siirtämällä sen lääninhallitukseen. Siellä maaherra Pitsinki koetti vesittää kanteluvastauksen, mutta kansliapäällikkö Jukka Rinne ei suostunut allekirjoittamaan Pitsingin vastinetta, vaan ryhtyi tutkimaan asiaa. Rinteen tutkimusten seurauksena asiassa havaittiin väärinkäytöksiä ja poliisille tehtiin rikosilmoitus kesäkuussa 1982. Vajaa viikko tämän rikosilmoituksen jälkeen myös kaupunginhallitus teki asiassa rikosilmoituksen Helsingin poliisilaitokselle. Elokuun 10. päivä sisäasiainministeriö antoi asiassa tutkintamääräyksen ja komennuksen, jolla asetettiin Keskusrikospoliisin alaisuuteen tutkintaryhmä, joka teki yhteistyötä Helsingin poliisilaitoksen kanssa. Keskusrikospoliisin päällikkö Toivo Laento määräsi työryhmään keskusrikospoliisista rikostarkastaja Risto Veijalaisen, komisario Lars Heikkilän ja ylikonstaapeli Esa Mansukosken. Helsingin poliisilaitokselta ryhmään komennettiin rikostarkastaja Taisto Rajamäki ja vanhemmat konstaapelit Eero Koljonen ja Heikki Pihlajamäki. Kun Sainio soitti asiassa seuraavan kerran poliisille, hänet ohjattiin Rajamäen juttusille. Tällöin kohtelu oli aivan erilaista kuin aiemmalla kerralla. Tutkinta ryhtyi nyt etenemään vauhdilla, jossa epäillyt eivät tuntuneet pysyvän mukana.²⁵

22 Haastattelu 4.9.2000.

23 Ks. yleisesti Helsinkiä koskien myös Taivalsaari 1988.

24 Levä 2001.

25 Sidottu ja puhtaaksikirjoitettu esitutkintapöytäkirja R 84/82, Krp, Krp:n arkisto; DI Martti Sainion suullinen tiedonanto 11.7.2007; Siemensin luomasta mustasta kassasta ks. myös Sainio 1983, joka on koottu tapauksen esitutkinta-aineistoista.

Eräs jutussa mukana ollut poliisi kertoo Sainion käynnin poliisilaitoksella tapahtuneen kesällä 1978. Sainion lähdettyä petostoimiston silloinen päällikkö toteusi, että ”mies on ilmiselvästi hullu”. Kyseinen poliisi oli asiasta eri mieltä, ja oli varma, että asiaan jouduttaisiin tulevaisuudessa vielä palaamaan. Lääninhallituksen ja kaupunginhallituksen tutkintapyyntöjen jälkeen kyseinen poliisi sitten olikin jo varma, että tutkintakynnys asiassa oli ylittynyt ja mahdollisuudet jutun selvittämiseen olisivat olemassa. Hän määräsi heti alaisensa valmistelemaan tutkinnan aloittamista. Mainittu toimistopäällikkö antoi tällöin tutkintaohjeeksi ”yksi kuulustelu ja mappiin”. Tämän jälkeen kyseinen tutkija lähti lomalle. Heti siltä palattua oikeuskanlerinviraston kansliapäällikkö Viljo Hakulinen soitti hänelle ja kysyi oliko kyseessä rikosasia. Tutkijan vastattua tähän myöntävästi Hakulinen kysyi, olisiko ajateltavissa, että Helsingin rikospoliisi kykenisi asian hoitamaan. Tutkija oli esimiestensä suhtautumisen vuoksi varma, ettei juttuun saataisi riittävästi tutkijoita eikä työrauhaa muilta jutuilta, joten hän ehdotti keskusrikospoliisiin perustettavaa työryhmää. Syynä tähän oli se, että tutkija tiesi Hakulisen seuranneen kyseisellä tavalla suoritettua Salora-jutun tutkintaa tiiviisti. Tunnin kuluttua puhelinsoitosta tutkija sai kutsun saapua oikeuskanslerin virastoon, jonne oli kutsuttu edustajat myös sisäasianministeriön poliisiosastolta ja keskusrikospoliisista. Hakulinen ehdotti työryhmän perustamista, kuten sitten tapahtuikin. Tutkija muistelee Kortteen ja Hakulisen arvovalan tarjonnan juttua tutkineille poliiseille sellaisen selkänöjan, jota he pitivät asian luonteen vuoksi välttämättömänä. Juttu poikikin useita lisätutkintoja ja sai useita sivuhaaroja, joten alkuperäistä tutkijaryhmää piti täydentää myöhemmin vielä viidellä rikospoliisilla.²⁶

Seuraavassa tarkastelen hieman asiaan liittyneitä taustatekijöitä metrotutkinnan esitutkintapöytäkirjojen kautta. Niistä hahmottuu sekä suhde poliisin ja syylliseksi epäiltyjen viiter ryhmän välillä että myös asiaan liittyvät valta-aspektit.

Diplomi-insinööri Unto Aarne Valtanen tuli Helsingin metrosuunnittelutoimiston viransijaiseksi johtajaksi 27.12.1967 ja hänet vakinaistettiin 21.7.1968. Muutamaa vuotta myöhemmin hänet nimitettiin 1.1.1970 perustetun Metrotoimiston toimitusjohtajaksi, jona hän ehti toimia aina 9.8.1982 tapahtuneeseen viralta pidättämiseensä saakka. Toimiston vuosikertomuksissa todetaan hänet ainoaksi virkasuhteiseksi työntekijäksi. Hänen tehtävänä oli johtaa ja valvoa metrotoimiston toimintaa. Asiassa toimi tyypillinen kaupunkien hallintoon liittyvä hierarkia: toimistoa valvoi Metrotoimikunta, johon kuului 5 kaupunginhallituksen nimeämää viiden suurimman kaupunginvaltuuston poliittista ryhmää edustavaa jäsentä. Puheenjohtajana toimikunnassa toimi kaupungin rakennustointa johtava apulaiskaupunginjohtaja. Toimikunnan tehtävänä oli valvoa ja johtaa, suunnitella ja toteuttaa, sekä päättää urakkahankinta ja muiden sopimusten solmimisesta. Varsinaisen metrotoimiston alaisuudessa toimivat hallinto-, suunnittelu-, kone- ja sähköosastot.

Pidätykset tapaukseen liittyen alkoivat syksyllä ja ne limitettiin siten, etteivät syyllisiksi epäillyt voineet keskustella keskenään kuulusteluista. Esimerkiksi torstaina 9.9.1982 pidätettiin metrotoimiston johtaja Unto Valtanen syylliseksi epäiltynä

26 Taisto Rajamäen sähköpostitiedonanto tekijälle 12.7.2007.

lahjusrikokseen. Saman päivänä suoritettiin kotietsintä kotona sekä kahdessa pankkilokerossa. Seuraavana päivänä käytiin tekemässä kotietsintä kesäaunolla, josta takavarikoitiin asiakirjoja ja äänikasetteja.

Juttua tutkineiden poliisien suorittamissa kuulusteluissa selvisi, että Valtanen oli 4.–19.9.1976 mukana Oy Finnay-Yhtiöt ab:n järjestämällä ja kustantamalla tutustumis- ja opintomatalla, jonka reitti oli Helsinki – Kööpenhamina – Seattle – San Francisco – Honolulu – Tokio – Moskova – Helsinki. Mukana tällä opintomatalla olivat Finnavin toimitusjohtaja Eero Vallila sekä hänen poikansa, Ikituuri Congress Centerin toimitusjohtaja Jorma Karskela sekä sähkösuunnittelija Matti Leppä ja Turun Ylioppilaskyläsäätiöstä Juhani Leppä. Henkilöä kohti kustannukset tekivät 12.375 mk.

Vuosien 1976–1980 välillä Finnay sai neljä isoa tilausta metrotoimistolta. Viimeisestä tilauksesta (eli lähinnä sen toimittamisesta) oli kuitenkin syntynyt erimielisyyksiä, joita ei ollut selvitetty vielä kesään 1982 mennessä. Esimerkiksi syyskuun lopulla 1980 Valtanen ja Vallila tapasivat ravintola *Motissa*, jossa Valtanen totesi Vallilalle, että ”meneillä oleva työ ja jatkuvan liikesuhteen syntyminen” edellyttäisi 30.000 mk:n suoritusta Valtaselle.

Vallilan mukaan Valtanen uudisti vaatimuksensa 6.11.1980 ja vielä uudelleen 10.4.1981. Rahat oli tuotava 6. tai 7.5.1981 Hampuriin hotelli *Atlanticiin*, jonne Valtanen oli vaimonsa kanssa tulossa Berliinistä. Tutkinnan aikana Vallila luovutti poliisille tekemiään nauhoituksia keskusteluista joiden hän katsoi ”osoittavan väitteensä totuudenmukaisiksi”. Syksystä 1981 lähtien Vallila totesi havainneensa jätettyään antamatta rahat töiden tahallista vaikeuttamista. Hänen mukaansa Finnay-yhtiötä ei myöskään kohdeltu oikeudenmukaisesti metrotoimiston taholta kuulutus- ja valvontalaitehankinnan yhteydessä 1982 keväällä. Hän päätteli tämän johduttavan siitä, että lahusvaatimuksia ei ollut tyydytetty. Hän kertoi maaliskuussa 1982 lahusvaatimuksista metrotoimikunnan varapuheenjohtajalle Ingvar S. Melinille, kaupunginvaltuuston puheenjohtajalle Harri Holkerille sekä myös Helsingin ylipormestari Raimo Ilaskivelle. Vallila kertoi tarkoituksenaan olevan turvata yhtiölleen ”oikeudenmukainen kohtelu”.

Tällöin Melin ryhtyi sovitteluun asiaa, mutta Vallilan käsitys oli, että Valtasen ja Melinin todellisenä tarkoituksena ei ollut erimielisyyksien ratkaiseminen vaan ”yritys houkuttaa hänet perumaan Ilaskivelle ja Holkerille ilmaisemansa” vaatimukset lahjuksien antamisesta. Neuvotteluja riidassa käytiin vielä tutkimuspyynnön jättämisen jälkeen. Vallilan mukaan tämä tapahtui siksi, että hänet tuli saada kertomaan asiasta viranomaisille totuudenvastaisesti sekä saada suostumaan, ettei todisteeksi toimitettuja nauhoituksia esitettäisi.

Vallila teki tutkimuspyynnön kansanedustaja Ingvar S. Melinistä 10.1.1983 Helsingin rikospoliisille 10.1.1983. Juttu siirrettiin Keskusrikospoliisille 18.1.1983. Kirjeessä Vallila väitti Melinin tienneen, että metrotoimiston ja metrotoimikunnan perustelut Finnay-yhtiötä vastaan olivat aiheettomia, päättömiä ja virheellisiä. Hänen mukaansa Melin ei ollut ilmoittanut asiasta metrotoimistolle ja metrotoimikunnalle, vaan päinvastoin yritti estää Vallilaa esittämästä lahjuksiin liittyvää näyttöä Helsingin kaupungin ylipormestarille ja myöhemmin poliisille pyrkien näin estämään asian tutkimukset. Valtanen kiisti vaatineensa lahjuksia ja väitti Vallilan tarjonneen niitä hänelle. Hampurin matkan Valtanen selitti olleen aikomus

”jollakin tavalla paljastaa” Vallilan lahjontayritys. Valtanen väitti Vallilan yrittäneen lahjoa häntä jo vuosien 1980–1981 välillä tarjoutumalla ostamaan rivitaloasunnon Espanjasta. Vallila kiisti tämän. Hän kertoi, että oli itse puhunut ostosta ja lähettä-neensä Valtaselle esitteet taloista tämän pyynnöstä.

Melin kiisti olleensa tietoinen siitä, että Valtasta olisi lahjottu. Vallilan väitteitä Melin oli pitänyt täysin uskomattomina. Hän kertoi sovitelleensa asiassa, koska ei halunnut riidan viivästyttävän metron valmistumista. Melin selitti, että Vallilan väitteet hänestä ovat aiheettomia ja että ne perustuivat Vallilan häntä kohtaan tun-temaan katkeruuteen. Metrotoimiston suunnitteluinsinööri Juhani Klockars taas kertoi Vallilan yrittäneen lahjoa häntä rahalla korvaukseksi syntyneestä yhteistyös-tä Metrotoimiston kanssa.

Vallila kiisti Klockarsin väitteen ja kutsui niitä herjaukseksi. Väitteet olivat hä-nen mukaansa vastahyökkäyksiä, koska Vallila oli paljastanut Valtasen, jonka lah-jusvaatimukset olivat myötävaikuttamassa poliisitutkimusten käynnistymiseen. Valtasen kuulusteluissa ilmeni, että oli syytä epäillä hänen ottaneen vastaan oikeu-dettomia etuja virkatoimistaan Siemens Oy:ltä ja Siemens AG:lta.

Siemens oli ollut suurimpia laitetoimittajia samaan aikaan Helsingin kaupun-gille, Posti- ja Telelaitokselle (PTL) ja Valtion Rautateille (VR). Yhtiö oli antanut valtion virkamiehille ja vastaavissa tehtävissä toimineille henkilöille erilaisia etuuk-sia ja hyvikeitä ”joita ei voida pitää oikeutettuina”. Tarjoamisella ja antamisella oli pyritty horjuttamaan virkamiesten puolueettomuusperiaatetta, jotta Siemensiä kohtaan suhtauduttaisiin myönteisemmin. Lahjotut henkilöt olivat myös olleet keskeisissä hankinta-asioita vastaavissa tehtävissä eri virastoissa ja laitoksissa. He myös olivat pystyneet pitkälle vaikuttamaan hankintapyyntöihin sekä laitetoimit-tajien valintaan. ”Oikeudettomien etuuksien on todettu olleen joko rahalahjoja, ulko- tai kotimaanmatkoja tai erilaista kestitystä.” Mukana toiminnassa oli koko Suo-men Siemensin kolmijäseninen hallitus. Yhtiöllä oli varattuna ns. Metrobalsami eli 30000 DM jo vuonna 1973.²⁷

Lahjonta oli ollut yhtiössä jo useiden vuosien ajan liiketoiminnassa hyväksyttä-västi käytettävä keino.²⁸ Muutamia esimerkkejä. Kesällä 1980 Ville Arvola (Siemens Oy:stä) järjesti VR:n koneosaston johtajan Jaakko Toivasen pojalle Matti Toivaselle nimellisen harjoittelijan paikan Siemens AG:ssa Siemens Oy:n maksaessa palkan, lentomatkat Saksaan ja takaisin, kolmen viikon kielikurssin maksun sekä palkkaa kurssin ajalta. Yhtiö myös myi 40720,50 mk:n arvoisen moottoriveneen Jaakko Toivaselle kirjanpito hinnalla. Vene myytiin Toivaselle 1000 markalla ja Arvola hy-väksyi menettelyn, jossa maksetun 1000 markan ja kirjanpito hinnan välinen erotus maksettiin mustasta kassasta otetuilla varoilla. Kaupan jälkeen maksettiin vielä las-kuja veneen kuluista ja korjauksesta.

Wolfgang Hensel myönsi luoneensa Siemens Oy:ssä ns. mustan kassan virka-miesten lahjomiseen käytettäväksi 1970-luvun puolivälissä. Hän oli toiminut sen hoitajana ja tiedottanut siitä toisille yhtiön palveluksessa oleville henkilöille maini-

27 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82 lisäpöytäkirjoineen, 4–8, 10–12, 23–24, 26. (liite B3a, B12)

28 Em. tutkintapöytäkirja (liitteet B 48, B 86, B 107, B 117, B117a.)

ten mihin tarkoitukseen rahat oli varattu käytettäväksi. Hän myönsi käyttäneensä Valtasen kohdalla kassaa kaksi kertaa ja lisäksi järjestäneensä syksyllä 1981 ja toukokuussa 1982 Siemens AG:lta 50.000–60.000 mk Valtaselle toimitettavaksi. Tämä tapahtui tietoisena siitä, että varat annettiin Valtaselle oikeudettomana hyvikkeenä.

Lahjonnassa oli havaittavissa selkeä kaava. Mitä korkeammassa asemassa hankintojen suhteen henkilö oli, sitä enemmän hänelle järjestyi erilaisia lahjoja kuten käteistä rahaa, prosenttiosuuksia kaupoista, kodinkoneita, kodin viihde-elektroniikkaa, kausikortteja jääkiekko-otteluihin, ravintolakestitystä, hotellimajoitusta kotimaassa, ulkomaanmatkoja rakastajattarien kanssa tai suihkukoneloitoja.²⁹

Erään johtajan pojan hakiessa alennushintaan elektroniikkaliikkeestä neuvotellut stereot totesi Siemensin Leif Renwall liiketoimesta seuraavasti:

Tällä kerralla, kuten usein muulloinkin, hänelle oli esitetty pyyntö jonka hän oli pystynyt toteuttamaan ja hän ei ollut uskaltanut olla eri mieltä, koska liikemaailmassa asiakassuhteen katkeaminen olisi ollut huomattavasti vahingollisempi vaihtoehto kuin tässä tapauksessa päivärahan maksaminen Toivasen pojalle.³⁰

-
- 29 Em. tutkintapöytäkirja s. 53. Rope oli järjestänyt Thure Petterssonin luvalla Sorvarin pyynnöstä Sille mahdollisuuden asua hotelli Marskissa Helsingissä 1.1.–12.5.1978 välisen ajan Siemens Oy:n kustannuksella. Lasku 28.515,19 markkaa. (liitteet B 31, B 31a). Rope sai tehtäväkseen järjestää 1980 Petterssonilta Ensio Sorvarille ja Siitariselle matkan Keski-Eurooppaan reitille Helsinki – Tukholma – Zürich – München – Wien – Helsinki laivalla ja lentokoneella. Näiden 10–12 vuorokauden kustannuksista vastasi Siemens Oy lahjana 60-vuotiaalle Sorvarille. (liitteet B 76, B 76a) Lisäksi useasti tehtiin ravintolalaskumaksujärjestelyjä Sorvarin ja Siemensin välillä Ropen toimesta ja Petterssonin luvalla. Ropen ilmoituksen mukaan näin tapahtui myös 15 kertaa ilman Petterssonin lupaa. (liite A4). s. 27, 29–31, 33–47. Matkat: 1. 1973 Vaaraniemen kanssa Hannoverin messuilla ja huvimatka Pariisiin 3 vrk. Siemens Oy:n toim.joht. Asser Aromaa hyväksyi Ropen mukaan matkan. 2.–3. Hannover Vaaraniemi (2 kertaa) s. 55 4. Rope ja vaimo sekä Vaaraniemet Budapestissa (vaimot maksoivat itse omat matkansa), ei liikematkatarkoitusta 5. Budapest. Pettersson ja vaimo, Rope, Vaaraniemi ja Jorma Valle, kustannukset n. 10000 mk mustasta kassasta. Jälkikäteen Valle maksoi sanojensa mukaan 2000 mk suljetulla kirjakuorella Ropelle, Vaaraniemi 1000 mk Petterssonille 6. Rope ja Vaaraniemi vaimoineen Neitsytsaarilla. Pettersson ei päässyt Rope tilalle. Kulut mustasta kassasta. 3 vrk New Yorkissa ja 10 vrk Neitsytsaarilla, St. Thomasissa. (liite B 102) s. 56 7. (10–15 matkaa Vaaraniemelle tai enemmän) tutkimuksissa selv. seuraavat Ropen ja Vaaraniemen yhteiset matkat: (liitteet B 9, B 10, B 19, B 27, B 46, B 46a, B 36, B 36a, B 50, B 50 a, B 53, B 53a, B 61, B 61a, B 68, B 68a, B 88) = 11 varmaa matkaa yhdessä Müncheniin sekä kerran myös Berliiniin. Lisäksi Rope vei 10 vuoden ajan kesällä Vaaraniemen ja Claus Schererin Siemensiltä Ahvenanmaalle kalastamaan. (liitteet B 21, B 38, B 57, B 75, B 104). s. 57 Rovaniemellä Polar-hotellin Karhunpesä-majassa oleiltiin ainakin 5–8 kertaa, joskus mukana oli Sorvari, Antero Keski-Väli ja Alisa Aho. Siemens vastasi aina kustannuksista. S. 48–50, 52, 54, 59–60, (liite B 110 a.) 61, 63–64, 66, 69–71, (liitteet C 5,6,7); s. 72–78. Matkoista ks. Liitteet (B 9, 10, 11, 17, 17a, 18, 19, 21, 22, 27, 36, 36a, 38, 39, 43, 43a, 46, 46a, 50, 50a, 58, 58a, 57, 57a, 60, 60a, 61, 61a, 68, 68a, 75, 83, 87, 88, 97, 100, 102); s. 80–83 (liitteet B 3, 3a, 29, C 9, 17, B 33, C 18, B 47, C 20, 23, B 69, C 24, B 94, C 25, B 113).
- 30 Em. tutkintapöytäkirja, s. 84, 90–91, 94, 97–101. Toivasen matkat: 1. München ja Braunschweig 1980 (B 67, B 67a) VR:n virkamääräyksellä (D 10) 2. München ja Frankfurt 1980 VR:n virkamääräyksellä (D 5) 3. Laivaristeily Tukholmaan yhdessä Alisa Ahon kanssa 1981 Siemensin laskuun sekä ruokailu Tukholmassa 4. Suihkukoneella Braunschweigiin (B 99) VR:n virkamääräys 5. Finlandian avausmatka 1981 Alisa Ahon kanssa Siemens Oy:n kustannuksella 4800 mk lipuilla (B 101) 6. 1981 huvimatka A. Keski-Välin ja L. Renwallin kanssa reitillä (Helsinki – München – Frankfurt – New York – Washington DC. – New Orleans – Miami – Lontoo – Helsinki). Lomalla Siemensin laskuun. Hinta/hlöä kohti n. 20.000 mk. 7. laivaristeily Alisa Ahon

Valtiontalouden tarkastusviraston ylitarkastaja Esa Pirilän muistiosta selviää miten tarjouskilpailut hoidettiin käytännössä. VR:n tekemään julkiseen tarjouspyyntöön 200 vaihteenkääntölaitteesta saapui määräaikaan ainoastaan L.M. Ericssonin (2.393.415 mk) ja Siemens Oy:n (2.482.310 mk) tarjoukset 15.1.1979. Muutamaa päivää myöhemmin eli 19.1.1979 Siemens ilmoitti, että yhtiö hyväksyy 5 % hinnan alennuksen. Tämä tiedote annettiin välittömästi tarjousten avaamisen jälkeen. Tarjous jäi hieman alle L.M. Ericssonin tarjouksen. Ylitarkastaja Pirilän mukaan oli mahdollista, että tämä uusi alennus perustuisi siihen, että Siemens Oy olisi saanut tietää sen hinnan, minkä kilpailija oli tarjonnut. Paavo Kettukangas oli esittänyt turvalaitejaoston lausunnossa hankintatoimistolle 19.3.1979 laitteiden hankintaa Siemens Oy:ltä, koska L.M. Ericssonilla oli ollut käyttöhäiriöitä ja niiden laitteiden asennus oli kalliimpaa. Tämän jälkeen 2.4.1979 Siemens ilmoitti myöntävänsä vielä 5 %:n alennuksen tarjouksestaan ja 4.4.1979 ulkomaisten hankintojen neuvottelukunnalle esitetyssä lausuntopyynnössä esitettiin Siemens Oy:n tarjouksen mukaisena hintana esitetty 5 %:n alennettu hinta. Liikenneministeriö oikeutti 9.5.1979 VR:n tilaamaan Siemens Oy:ltä vaihteenkääntölaitteet.³¹

Siemensin insinööri Heikki Luodon kotietsinnässä hänen työhuoneesta löytyi lautasliina, jossa oli kirjoitettuna erilaisia tunnuslukuja. Luoto kertoi olleensa VR:n turvalaitejaoston ratainsinööri Kalevi Häkkisen kanssa lounaalla ja keskustelleensa Tampereen raidejarruihin liittyvistä VR:n hankinnoista sekä aikaansaadusta tarjouskilpailusta. Häkkinen oli luetellut tarjouksen jättäneet yritykset ja kertonut myös toisten tarjouksien hinnat, jotka Luoto oli merkinnyt muistiin lautasliinaansa. Pieksämäen kaukokäyttölaitteen hankinnan päätöksentekovaiheessa koneosaston johtaja Jaakko Toivanen oli ainoana RTH:n kollegion jäsenenä vastustanut materiaalitoimiston esittämää Nokia Oy:n esitystä katsoen Siemens Oy:n tarjouksen edullisemmaksi.³²

Miten tällaisiin väitteisiin sitten suhtauduttiin? Kun Valtaselta kysyttiin kuulusteluissa, miten hän suhtautui tutkinnoissa ilmenneisiin ja hänelle esitettyihin lukuihin hän ilmoitti ”ettei hän voi näistä luvuista sillä tavalla ryhtyä kiistelemään, että kuulusteltava voisi itse todistaa jonkun muun lukumäärän paikkansapitäväksi”. Hän kuitenkin väitti itsensä kohdalla tilaisuuksien yhteismäärää koskevaan lukuun sisältyvän sellaisiakin tilaisuuksia, joissa ei itse ollut paikalla ollut. Lisäksi hän totesi ravintolakäyntien muutenkin kuuluneen erottamattomasti hänen työtehtäviinsä:

kanssa Siemensin kustantamana 1982. Mukana Renwall ja Keskiväli vaimoineen. Lisäksi hänelle annettiin Omega kello, jonka arvo oli n. 940 mk 60-vuotislahjaksi sekä veturin pienoismalli Siemens AG:ltä. Maksettiin pikkujoululaskua n. 3.000–4.000 mk. Toimitettiin 295,35 mk:n arvoinen Chivas Regal viskipullo joululahjaksi ja maksettiin 480 mk taksikuluja yhdessä Alisa Ahon kanssa. Mikroaaltouunin, jonka hinta oli 1986 mk Toivanen oli maksanut jälkikäteen. Hän oli myös osallistunut Kalkkirannassa ja Suvisaaristossa Siemens Oy:n edustustilaisuuksiin ja kerran kahdessa viikossa lounaille Renwallin kanssa; s. 102, 105, 107, 109; s. 110 (Telexistä ks. liite B 58); s. 112, 117–119 (liitteet B 103, D 11a); s. 120 (liite B 90).

31 Em. tutkintapöytäkirja, s. 125 (liite D 4).

32 Em. tutkintapöytäkirja, s. 126 (lautasliinasta ks. liite B 110a).

Tosiasiasa kuulusteltava ei ilman ravintolakäyntejä olisi voinut tyydyttävällä tavalla työtänsä edes hoitaa. Olipa ravintolakäyntien lukumäärä mikä tahansa ne ovat olleet työn kannalta välttämättömiä ja luonnollisia eikä kuulusteltava ole pyrkinyt ravintoloihin minkään henkilökohtaisen intressin vuoksi. Nämä ravintolakäynnit ovat olleet tiukkaa työtä, johon kuulusteltava oli joutunut uhraamaan myös vapaa-aikaansa kohtuuttomankin runsaasti. (...) Missään vaiheessa ravintoloissa tapahtunut työskentely ei ole haitannut kuulusteltavan työtä eikä kuulusteltava ole koskaan kokenut joutuneensa ravintolatarjoilun vuoksi minkäänlaisen kiittolisuuden velkaan minkään yhtiön tai henkilön suhteen. Kuulusteltavan mieleenkään ei ole koskaan tullut ajatus, että ravintoloissa tapahtuva neuvottelu saattaisi vaarantaa kuulusteltavan puolueettomuuden toimitusjohtajan tehtävässä. (...) ...usein ravintolaan meno oli johtunut jopa siitä, että kuulusteltavan alaiset olivat pyytäneet kuulusteltavan mukaan, mikäli oli odotettavissa joku tiukempi työneuvottelu. (...) Kuulusteltava rohkenee jopa väittää, että neuvottelut tapahtuivat sillä tavoin tiukasti, että kuulusteltava sai useimmiten tahtonsa läpi ja kykeni ansiokkaasti huolehtimaan kaupungin eduista silloin kun niistä oli kysymys. (...) Neuvotteluissa oli usein kysymys jopa kansallisista eduista, koska metroa oli tarkoitus ’myydä’ myös ulkomaille ja tällöin neuvotteluun osallistui kansanedustajiakin ja ulkomaisten yritysten edustajia. (...) Kuulusteltavan käsityksen mukaan edellä kuvailtu ravintolaedustus ei voi olla kuulusteltavan kannalta moitittavaa. Vain joku elämälle vieras ahdasmielinen henkilö voi olla sitä mieltä. (...) Kysyttäessä kuulusteltavalta onko Siemens Oy tai esimerkiksi Valmet Oy kustantanut nyt puheena olevia neuvotteluita, kuulusteltava ilmoitti, ettei hän voi näitäkään yhtiöitä tässä yhteydessä muistaa.³³

Kuulustelupöytäkirja oli luettu, hyväksytty ja ymmärretty sekä todistettu ja toimitettu oikein. Juuri tämän kuulustelupöytäkirjan lisänä oli merkintä: Kysyttäessä kuulusteltavalta, oliko hänellä ”huomauttamista tämänpäiväisen kuulustelutilaisuuden suhteen, kuulusteltava ilmoitti, että kuulustelutilaisuus oli ankea”³⁴

Seuraavaksi jouduttiin suorittamaan puhelinkuulustelu 22.5.1984, koska ”kuulusteltavaa hoitavan lääkärin mukaan kuulusteltavan terveydelle on vaarallista poistua kuulustelua varten asunnostaan”. Valtanen kiisti ja muisteli toisin kaiku- luotain jutun ja sähköremontin osalta huoneistossaan väitti, ettei tiennyt että työ olisi suoritettu omakustannushintaan. Alennus oli johtunut laskussa olleesta ”ilmasta”, ei vaatimuksista laskun määrän suhteen.

Kuulusteltavan käsityksen mukaan hän ei ole voinut syyllistyä mihinkään rikokseen ottaessaan vastaan edellä mainitun maton syntymäpäivänään. Myöskään sähkötöiden teettäminen Strömberg Oy:llä edellä kerrotulla tavalla ei kuulusteltavan mielestä voi olla minkään rikos.

Jaakko Toivasta kuulusteltiin 13.4.1984. Hän kertoi, että sähköistäminen oli ollut käynnissä vuosikautia. Suuria laitehankintoja ja projekteja oli kesken hänen tulles-

33 Em. tutkintapöytäkirja, s. 7–9.

34 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3. Valtasen ja Toivasen ravintola- vierailuja oli ajanjaksolla 1975–1982 yhteensä 694 kertaa, n. 600.000 mk:n arvosta. Unto Valtasen lisäkuulustelu 18.4.1984, em. Tutkintapöytäkirja s. 7.

saan mukaan koneosaston johtajana niihin. Hän joutui tekemisiin Strömberg Oy:n kanssa ja neuvotteluja sekä ravintolakäyntejä tuli tätä kautta.

Kuulusteltavan havaintojen mukaan Strömbergin edustajat olivat ilmeisesti jo pitkään harrastaneet tällaisen kanssakäymisen muotoja, eikä tätä menettelyä kenenkään toimesta paheksuttu eikä sitä pyritty edes salaamaan. Kuulusteltavan käsityksen mukaan ravintolakestitsemisellä ei pyritty millään tavalla vaikuttamaan kuulusteltavan virkamiesmoraaliin eikä kuulusteltava koskaan kokenut joutuvansa tästä syystä minkäänlaiseen kiitollisuudenvelkaan. Kuulusteltava myöntää toki olleensa noihin aikoihin ”hyvän ruuan ystävä”, mutta ei sillä tavalla, että se olisi saattanut kuulusteltavan puolueettomuuden virkamiehenä vaaranalaiseksi. Kuulusteltava ei koe myöskään olleensa ruuan tai alkoholijuomien suhteen minkäänlaisessa elättisuhteessa Strömberg Oy:öön tai mihinkään muuhunkaan yhtiöön, vaikka toisaalta kanssakäymistä oli ajoittain niin runsaasti, että ravintoloissa käytiin useampia kertoja viikossa.

Strömbergin johtoon kuulunut Lars-Erik Hukkinen, joka kuoli ennen Hovioikeuden päätöstä asiassa, ”oli kuulusteltavan läheinen tuttava aina opiskeluvuosilta lähtien ja hänen vieraanvaraisuudestaan on osa katsottava tästä johtuneeksi”.

Lopuksi kuulusteltava halusi vielä täydentää edellä kerrottua ravintolaedustamista kertomalla, että osa tästä edustamisesta oli tapahtunut siitakin syystä, että VR:n vieraina oli usein neuvostoliittolaisia asiantuntijoita, joille oli luonnollisesti pyrittävä järjestämään jotain ohjelmaa iltaisin. Tällöin kuulusteltava oli joutunut usein olemaan mukana ravintoloissa eräänlaisen isännän ominaisuudessa, vaikka kustannuksista vastasikin esim. Strömberg Oy. Kuten tunnettua rautatiehallituksen määrärahat ulkolaisten vieraiden ”kestitsemiseen” ovat aina olleet täysin riittämättömiä ja tässä suhteessa on tavallan jouduttu turvautumaan tšekäläisten yksityisten yhtiöiden apuun, ettei olisi jouduttu vastaavuoroisuuden suhteen täysin noloon asemaan.³⁵

Ravintolaedustus kasvoi vuosina 1979–1982 ja kulut lisääntyivät samassa suhteessa yhteistyön kasvaessa. Hukkisen kuulustelussa poliiseille kuvaillaan ravintolaedustamisen laatua ja alkuperää:

Miettiessään näiden ravintolakäyntien tarkoitusta ja tarpeellisuutta kuulusteltava toteaa, että osittain ravintolassa edustaminen juontaa juurensa jo heti sodan jälkeen alkaneeseen tapaan, mitä hyvin monet yritykset käyttivät, ja josta oli ajanmittaan muodostunut todella tietynlainen ’liiketapa’. Osa yllämainituista lähes kahdesta sadasta käynnistä oli virallisia tilaisuuksia, esimerkiksi erilaisia luovutus- ja harjannostajaistilaisuuksia. Nämä tietysti muodostavat selvän vähemmistön puheena olevista edustustilaisuuksista. Loput tilaisuudet syntyivät esimerkiksi siten, että neuvottelun jälkeen mentiin syömään. Mitä tulee siihen, että tilaisuudet joskus venyivät aina aamuyön tunneille saakka, kuulusteltava toteaa, että ’rapatessa roiskuu’ eli joskus innostuttiin ja aikaa kului, vaikka mainitunlainen innostuminen ei aina välttämättä olisi ollut tarpeellista. Taksikytyi vieraalle ravintolasta

35 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3, 11–13.

kotiin kuului kuulusteltavan mukaan Strömbergillä yleensä isännyyteen kaikkia muita-kin kuin toimitusjohtaja Valtasta kohtaan. Aloitteet ravintolaan lähtemisestä tulivat noin 40 prosenttisesti Valtaselta ja loput Strömbergin edustajilta.³⁶

Myös tyyli, jolla kestitystä vaadittiin tuli ilmi Hukkisen kertomuksessa:

Yleisesti toimitusjohtaja Valtasesta kuulusteltava toteaa, että Valtanen niin metron rakentajana kuin liikekumppaninakin oli keskimääräistä vaatvaisempi Strömbergin hänelle osoittaman vieraanvaraisuuden suhteen. Kuulusteltava muistelee Valtasen muun muassa joskus arvostelleen Strömbergin hänelle lähettämiä rutiiniluonteisia joululahjoja. Myös neuvottelukumppanina Valtanen pyrki pitämään päänsä.³⁷

Asiaan liittyi myös se tosiasia, ettei vieraanvaraisuudella ollut poliittista ylihintaa koskaan. Lahja piti aina palkita vastavuoroisesti jonkinlaisella vastalahjalla:

Lisäksi Toivasen mukana oli silloin tällöin myös neuvostoliittolaisia vieraita, joille Toivanen joutui virkansa puolesta osoittamaan vieraanvaraisuutta, ja tuolloin Strömberg yhtiönä ja kuulusteltava tietysti yhtiön edustajana osallistui noihin tilaisuuksiin ja kuulusteltava on tuolloin usein maksanut koko seurueen laskun. Tämä siksi, että Strömberg on ollut ja on edelleen liikesuhteessa neuvostoliittolaisiin. Edustamiseen neuvostoliittolaisiin päin liittyi sitäkin, että vaikka Toivasella oli käytettävissään edustusmäärärahoja, ne eivät ilmeisesti olisi aina riittäneet, ja kuulusteltavakin on tällaisissa tilaisuuksissa saattanut toimia maksajana vaikka Toivanen olisi tavallaan ollut isäntä. Tämä perustui täysin vastavuoroisuusperiaatteeseen, naapurin osoittamaa ylenpalttista vieraanvaraisuutta ei olisi ollut mahdollista sivuuttaa kovin vaatimattomasti, koska se olisi tulkittu epäkohteliaisuudeksi.³⁸

Lopuksi Hukkinen veti yhteen kertomaansa ja näki itsensä viattomana ja jonkin yleisemmän kasvottomana edustajana, eräänlaisena robottimaisena toimijana, jolla ei ollut omaa tahtoa kestityksistä päätettäessä:

Kuulusteltava on nyt ja aikaisemminkin ollut sitä mieltä, että hänen tyyliinsä edustaa sen paremmin Toivaseen kuin Valtaseenkaan päin ei ole mitään rikollista tai edes sopimatonta. Kyseinen edustamistyyli oli firman tyyli. Vaikka tyyli lienee ajoittain ollut vauhdikkain, ei kuulusteltava ole osannut pitää sitä sopimattomana.³⁹

Metrotutkinta edusti vielä vanhaa talousrikostentutkintatapaa, jossa todisteina pidettiin pääsääntöisesti ns. virallisuonteista aineistoa. Nykyisin tutkinta on tälläkin saralla laajentunut koskemaan tutkittavien henkilöiden yksityisyyttä:

36 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3, 15–16.

37 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3, 34–36.

38 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3, 38.

39 Poliisitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/82, R 84/3/82 Li 3, 38–40.

Tän tutkintastrategian muuttaminen kirjanpidon tutkinnasta perhealbumetten tutkintaan, koska siellähän se kadonnut omaisuus esiteltiin. Nää Karibian osakkeet ja lomiasunnot. Ja videonauhoilta löytyy monenlaista; Suuri poliisipäällikkö vakuutti ikuista ystävyyttään henkilölle, jota kertomansa mukaan ei ollenkaan tuntenu. Siis näissä konkurssijutuissa ja kätkenä jutuissa. Sen seurauksena saatiin hyviä malleja ja siinä oli aluksi pieni ryhmä. Ehkä nelisen ukkoo, niin sehän jäljitti 250 miljoonaa markkaa, jotka saatiin eri vakuustoimenpiteitten kautta vahingonkäräjöille. Siinä osa meni konkurssipesille ja osa valtioille ja osa verottajalle. Sellaisessa ryhmässä, joka on tottunut käyttämään pakko-keinoja ja jossa on ekonomieja ja juristeja ja tilintarkastajia ja kokeneita poliisimiehiä, niin siinä on tehopaketti.⁴⁰

Sosiologi Siamak Movahedin mukaan tuhoutumistaan erityisesti pelkäävän ihmisen viestintä ulkomaailman kanssa tiivistyy ja latautuu tavalla, jota voi verrata psykoanalyysissa esitettyihin ensimmäisiin ja viimeisiin mielikuviin. Ajankohtaisen tilanteen lisäksi nämä viestintään liittyvät ylilataukset kertovat useasta muustakin asiasta. Ne kertovat esimerkiksi tavasta, jolla yksilön objektimaailma värityy. Movahedin mukaan latauksissa näkyy myös sosiaalisten instituutioiden vaikutus yksilöön.⁴¹

Freudin mukaan jokainen yksilö tarvitsee viiteryhmänsä tukea ja rakkautta. Tunne saa alkunsa tarpeestamme saada turvaa ja suojaa muista. Suhteen katketessa saattaa yksilö tuntea tuhoutuvansa. Suhteet läheiseen viiteryhmään ovat keskeisiä yksilöiden etsiessä haavoittumattomuutta eli suojaa ulkoisia kohtalon iskuja vastaan. Myös aikuisiällä kohdatut oman viiteryhmän taholta koetut rakkauden menetyksen tunteet saatetaan kokea annihilaationa ja sosiaalisena kuolemana. Freud toteaa: ”Me emme ole milloinkaan niin suojattomia kärsimystä vastaan, kuin silloin, kun olemme rakastuneita, milloinkaan niin avuttoman onnettomia, kun olemme menettäneet rakkauden kohteemme tai sen rakkauden.”⁴²

Pettymykset ja menetykset luonnollisesti kuuluvat aikuisuuteen ja ovat väistämättömiä. Mutta jos tällaiseen tilanteeseen vielä liittyy ihannoidun kohteen (eli tässä yhteydessä jonkinlaiseksi fantasioidun poliisiyhteisön tai korruptiota harrastaneiden firmojen veljesyhteisön) osoittautuminen jo lähtökohtaisesti mahdottomana ihanteena kelvottomaksi (kuten kaikki ihannoidut kohteet loppujen lopuksi osoittautuvat ihmisen kasvaessa). Ja jos tämä romahdus vielä tapahtuu liian nopeasti, on ahdistus voimallisempaa ja traumatisoivampaa kohteeseen liitetyn nuhteettomuuden tunnelatauksen oltua erityisen voimakasta.⁴³

Poliisien ryhmään samastumisen voimakkuutta kuvaa erään haastattelun rikostutkijan vertaus, jonka hän teki haastattelun jälkeen keskustellessamme. Hän kuvasi poliisia juustoksi, jonka siihen kaadettu hapen maito pilaa läpikotaisin. Tämä taas kertoo itse työstä ja sen luonteesta. Työn laatu saa samastumaan toiseen, koska toiseen pitää voida luottaa loppuun asti. Yleensä toiseen myös voi luottaa, mutta joskus tulee tilanteita, joissa se ei ole mahdollista.

40 Haastattelu 1.10.2002.

41 Movahedi 2004, 14.

42 Freud SE 21 – 1930, 82. CD.

43 Vrt. Leary 2004, passim.

Eräs haastateltu kuvaili:

Tosta korruptiosta, niin poliisin luotettavuus kulminoituu siinä, että, että kun KRP:lla on joku juttu tutkittavana, niin ne ei voi siitä asiasta puhua paikallisille poliiseille. Ja me jouduttiin täs Metro-jutussa tekeen se vielä KRP:ssakin salassa, koska joillakin poliiseilla on hirveen halu kertoa, jos on jotakin saanu kuulla.⁴⁴

Tässä haastateltu ei kerro yksistään välttämättä siitä, ettei hän voinut luottaa, vaan vihjaa myös siihen, että työ herätti ahdistuksia siihen liittyvän epäilyn pirstoessa totunnaisia merkityksiä: mitään ei voitu ottaa ”annettuna”, ja siksi maailma piti perustaa koko ajan uudelleen rajaamalla se selkeästi kahtia hyvään ja pahaan. Mutta paha uhkaa hyvää ulkopuolelta, jos se on sijoitettu itsestä ulos, koska hyvä ja paha eivät saa olla kosketuksissa. Pitäähän hyvän olla täysin hyvä ja pahan täysin paha. Jos ne olisivat yhdessä, ne eivät erottuisi, vaan sekoittuisivat, eivätkä asetelmat enää olisi selkeät. Paha voisikin olla osa minua.

Jo luvun alussa viitattiin haastatteluun, jossa kerrottiin Kortteen merkityksestä. Häneen luotettiin ja tämä pelasti työn mielekkyyden. Luottamus myös mahdollisti toimimisen.

Poliisiammattikuntahan on aina ollut velvollisuudentuntonen lakia noudattamaan. Että yhteiskunta antaa meille ne säännöt. Eduskunta tän pesäpallon pelin säännöt laatii ja me tietysti tiukasti niitä noudatetaan siitä riippumatta, että onko se meistä järkevää vai ei. Tässä mielessäki suomalainen tai pohjoismainen poliisi on, sen eri kansalaistutkimuksetkin osoittaa, että Suomen kansa luottaa poliisiin. Mä oon tavannu sellasiakin ihmisiä, jotka tietää tilanteen ulkomailla. Ne sanoo, ette te ette usko, että minkälainen tilanne on siellä. Jos verrataan suomalaista tai pohjoismaista poliisia johonki etelä-afrikkalaiseen, niin ei ne oo niin kuin samalta planeetalta. Että oikeusturva täällä on sinänsä kunnossa. (...) Mä oon tuhansia poliiseja tavannu ja en yhtään semmosta, joka olis luonteeltaan semmonen, että se sais yöllä unta, jos se tietäis, että se on syyttömän saattanu vankilaan. Jos tätä tekee eläkseen, niin se on mahdoton ajatus, että semmosesta kehittää mitään nautintoa. Päinvastoin, että sehän olis todella sairasta.⁴⁵

Ennen analyysia metrotutkintojen seurauksista tarkastelen seuraavassa erästä toista ajan talousrikosjuttua, jossa on nähtävissä samankaltaisia piirteitä kuin metro-jutussa. Siksi niitä pitää analysoidakin yhteydessä toisiinsa.

44 Haastattelu 4.9.2000. Edellisen kappaleen Maito-vertaus kyseiseltä informantilta.

45 Haastattelu 30.8.2000.

NOPPA II KÄÄNTYY HAKA-MATKOIKSI – TALOUSRIKOSTUTKIMUKSIEN RAJAAMINEN 1980-LUVULLA

Virkamies kertoo erääseen talousrikosjuttuun liittyvissä Keskusrikospoliisin kuulusteluissa kevättalvella 1982: ”Jouduin vain matkalle ikään kuin sattumalta Valto-
sen sijaisena.”⁴⁶

Eräs toinen virkamies toteaa omasta asemastaan suunnilleen samoihin aikoihin saman tutkinnan yhteydessä:

Lopuksi haluan vielä toistaa sen, että en miellä toimineeni virkamiehenä, ja jos vastoin luuloani niin tulkitaan, en siinäkään tapauksessa katso saaneeni oikeudettomia hyvikeitä, vaan katson osallistumiseni matkoille ja kestityksiin olevan oikeutettua ja jopa velvollisuuteni, jotta voisin täyttää minulle toimenkuvassa määrätty tehtävät.⁴⁷

Erään rakennusliikkeen edustaja taas kertoo oman toimintansa tarkoituksista esitutkinnassa:

Kuulustelun lopuksi huomautan vielä, että minun tai Rakennuskunta Hakan tarkoituksena ei ole missään vaiheessa ollut horjuttaa virkamiesten moraalia tai ’maasuttaa’ heitä saadakseni itselleni tai edustamalleni liikkeelle hyötyä. Matkojen ja tarjoilun yksinomaisena tarkoituksena on ollut katsantokantojen avartaminen ja ihmisten tutustuttaminen toisiinsa, sen ohella mitä olen tarkoituksesta edellä kertonut.⁴⁸

Lisäksi hän totesi:

Matkan yhteydessä järjestin isännän ominaisuudessa eri tilaisuuksia vierailleni ravintoloissa ym., kuten tositteesta 12124 käy selville (3.906,83 mk). Tämän katson normaaliksi vieraanvaraisuudeksi niin kuin kunnan isännälle kuuluukin. (...) ...matkojen motiivista vastaan, että ns. Haka-matkojen primäärinen aloite on ollut Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa, joka kaikkien Hakojen keskuselimenä on ollut matkan järjestäjänä. (...) Näin ollen en minä eikä Haka ole mieltänyt virkamiesten mukanaoloa kyseenalaiseksi sen enempää kuin rikolliseksi toiminnaksi. Sitä paitsi tällaisia Haka-matkoja oli tehty koko 60-luvun , ja ne olivat menneet silloin verotuksessa läpi sellaisenaan. Tästä johtuen jatkettiin 70-luvun alussa entisenlaista käytäntöä, kunnes verotarkastuksessa puututtiin siihen taannehtivasti.⁴⁹

46 Konttorinjohtaja Juhani Järvelän kuulustelu 2.12.1982 Krp:n pääosastossa, R 116/1/81, Krp:n arkisto, Krp.

47 Postipankin asunto-osaston osastopäällikkö Juhani Paloheimon kuulustelu. R 116/1/81, 5, Krp:n arkisto, Krp.

48 Varatoimitusjohtaja Eero Piiparin kuulustelu 19.1.1982 Krp:n pääosastossa, R 116/81, Krp:n arkisto, Krp.

49 Sama.

Kyse oli ns. Haka-matkoista, joiden tutkinta alkoi Noppa II tutkinnan sivuhaarana 1981. Hakan Kaakkois-Suomen tuotantoryhmän johtaja Jaakko Kapanen halusi oman kuulustelunsa lopussa huomauttaa:

Etä kaiken edellä esittämäni perusteella katson, ettei syykseni voida lukea tahallista lahjoman tarjoamista virkamiehelle, ei myöskään edes tuottamuksena, sillä olen vilpittömästi pyrkinyt vain niihin päämääriin, jotka ovat molempien osapuolten intresseissä.⁵⁰

Asuntohallituksen vs. toimistopäällikkö Maija Huopalainen totesi kuitenkin asiaan liittyneen huonon omantunnon sekä päätäntävaltaan liittyneen vastuuttomuuden ja leijuveden hänen vastatessaan omista matkoistaan kysyttäessä kuulustelussaan seuraavasti:

Kun minulle tarjottiin tällaista mahdollisuutta ja kun olin tietoinen viraston muidenkin virkamiesten käyttäneen tällaisia matkoja hyväkseen, en nähnyt mitään estettä osallistumiselleni. Tämäntyyppisten matkojen yleisyydestä voin sanoa, että se oli ikään kuin hiljaisesti hyväksyttyä, vaikkei siitä ihan ääneen sopinutkaan puhua. (...) ...otin vuosilomaa matkaa varten, joten se on tapahtunut minun vapaa-aikanani. Asiasta oli kyllä puhetta viraston päällikön pääjohtaja Olavi Lindblomin kanssa ja hän sen ainakin siunasi samoin kuin osastonjohtaja Kalevi Sassi. Mitään virallista päätöstä asiasta ei liene kuitenkaan tehty.⁵¹

Eräs talousrikostutkija taas kirjoitti kaupunginviskaalin pyynnöstä metrotutkintojen oikeusistuntoja varten muistion, jolla hän vastasi niihin lukuisiin syytöksiin, joita tutkijoita kohtaan epäiltyjen taholta esitettiin. Hänen mukaansa tilanne oli aivan päinvastainen:

Oikeudelle annetuissa vastineissa totuus on käännetty täysin pääläelleen ja yritetty saada joku uskomaan, että liike-elämän kovassa koulussa pitkään opiskelleet vaikutusvaltaiset miehet olisivat poliisin edessä olleet jonkinlaisia tahdottomia sätkynukkeja, jotka kuka tahansa poliisi voi saada kertomaan itsestään tuhatkunta sivua perätöntä pahaa. Väite on suorastaan järjetön ja on omiaan saattamaan kyseisten ’karriääri-ihmisten’ miehisyiden kyseenalaiseksi.⁵²

Tässä viittaus miehisyteen on äärimmäisen keskeinen. Se liittyy edellisiin lainauksiin ja poliisin kokemukseen kuvaten useaa eri asiaa kerralla. Ensinnäkin kirjoittajasta se kertoo hänen omaavan tarkkaa arviokykyä suhteessa kohtaamiinsa ihmisiin. Hän tulee kommentillaan suorittaneeksi todellisuustestauksen sekä omalle että kansalliselle viiteryhmälle tavalla, johon kenelläkään ei enää ole mahdollisuuksia lisätä mitään. Vastaan väittäminen todentaisi vastaväittäjän epäpätevyyden, kos-

50 Hakan Kaakkois-Suomen tuotantoryhmän johtaja Jaakko Kapanen kuulustelu Lahden poliisi-asemalla 2.3.1982, R 116/81, Krp:n arkisto, Krp.

51 Asuntohallituksen vs. toimistopäällikkö Maija Huopalaisen kuulustelu 28.1.1982, R 116/81, Krp:n arkisto, Krp.

52 Vt. rikostarkastaja Taisto Rajamäen muistio kaupunginviskaali Jorma Uskille 18.8.1983. Kopio, tekijän hallussa.

ka hän joutuisi todistamaan olleensa kykenemätön hoitamaan tehtävänsä vaatimia toimia työssään. Toiseksi ilmauksessa kokemuksellistuu tuolloinen kansallisen toimintalogiikan tila. Muistion kirjoittanut poliisi edustaa kansan moraalista kokonaisuutta, josta ”karriääri-ihmisten” muodostama ”eturyhmä” on ryhtynyt ottamaan etäisyyttä muuttaen kuitenkin samalla koko ryhmän toimintalogiikkaa. Muistio vastaa eturyhmän vastineisiin (heidän tapaansa tuottaa todellisuus sosiaalisenä ilmiönä), joissa kuvastui tuolloin pyrkimys lohkomiseen (eli oman kansallisesta rahvaan ryhmäkulttuurista eriytyvän kulttuurisen eliittikonaisuuden luomiseen). Pidätettynä oloa kuvailtiin vastineissa pitkitetyiksi, ankeaksi ja koko esitutkinta koettiin mitätöidä. Kuulustelujen pääasiallisena tarkoituksena esitettiin olevan ”syylliseksi epäiltyjen fyysisen ja henkisen kestäkyvyn murtaminen”.

Ns. Noppa II – esitutkinnasta syrjäytetty tutkija totesi minulle haastattelussa, miten hän näiden vastaväitteiden voimakkuuden vuoksi ikään kuin ”jäi juttuun kiinni” henkilökohtaisesti.⁵³ Lähestyn Haka-matkoja ja Noppaa siksi poliisin toimijuuteen liittyvänä tapahtumana, jossa taloudellispoliittisiin päättäjiin takertuminen uhkaa ”saastuttaa”⁵⁴ poliisimiehen oman tilan. Kyseinen poliisimies löysi kuitenkin hyllytyksensä jälkeen kadonneen oman tilansa myöhemmässä toiminnassaan ja osin jutussa saamansa julkisuuden ansiosta. Eräs poliisiveteraani totesi kyseisen tutkijan hyllytyksen toimineen eräänlaisena vedenjakajana: ”Eli tää talousrikostoinnot, niin ne tasottu sitte tän H:n hyllyttämiseen.”⁵⁵

Alussa esiteltyjä Noppa II:seen liittyneitä juttuja (kuten Haka-matkat) tutkinut talousrikostutkija selittää kaupunginviskaalille kirjoittamassaan kirjeessä syitä siihen, miksi hän oli juttuun liittyen ryhtynyt kirjoittamaan oikeudelle muistioita tutkinnasta. Hän perusteli näitä omasta mielestään tutkintaa selventäviä muistioita sillä, että syyttäjä ei muuten olisi pystynyt ”yksin selviytymään puolustuksen alati kasvavasta oikeudenkäyntiin tuomasta paperimassasta ja erilaisista ’asiantuntijalausunnoista’”. Tutkija piti myös erityisen poikkeuksellisenä sitä, että jutussa syytettynä ollut virkamies oli tutkijan mukaan oikeudessa ollessaan pyrkinyt jatkuvasi ”pitkiin toistuviin keskusteluihin ja neuvotteluihin” syyttäjän kanssa. Syytetty oli lisäksi toimittanut jatkuvasti lisää kirjallista aineistoa syyttäjälle. Tähän liittyen tutkija totesi, ettei ”lienekään mikään salaisuus, että tutkijat ovat kasvavassa määrin tunteneet levottomuutta mainitu[n]laisen menettelyn suhteen”. Tätä ”levottomuuden kasvua hiljensi” kuitenkin ”vankkumaton luottamuksemme” jutussa esiintyvään syyttäjään. Tutkija kertoi myös, että asiaan nimetty ”mahdollisimman puolueeton asiantuntija” oli joutunut painostuksen kohteeksi. Lisää ahdistusta tutkijalle tuotti se, että syytetty kanteli juttua tutkineista poliisimiehistä oikeusasiamiehelle. Tämä sai tutkijan kirjoittamaan kollegansa kanssa syyttäjälle, miten ”[e]mme voi käsittää ’mitä peliä tämä tällainen on’ erään laulun sanoja lainataksemme”. Myös tekojen motiiveja takautuvasti puolustelleet vetoomukset oikeudelle saivat tutkijan ankaran tuomion. Hän kirjoitti syyttäjälle:

53 Haastattelu 2004.

54 Douglas 1966, 7–29; vrt. Girard 1977; Valtapooleista ks. Theweleit 1994.

55 Haastattelu 1.3.2001. Nimi muutettu.

Kyseessä on telepaattinen ilmiö, joka jättää varjoonsa selvänäkijä Kassisen kyvyt. Kauppaa tehtäessä tiedetään ennakkoon, että 5–6 kerroksen välipohja romahtaa, että rakennuksesta muutenkin tulee rakentamistasoltaan huononlainen ja että tämä osataan jo siinä vaiheessa huomioida vahingonkorvauksen muodossa. Ja herra paratkoon niin hienosti[,] ettei ostaja aika ajoin edes tiedä saaneensa vahingonkorvausta. Uskomatonta. Allekirjoittaneen älyllinen taso liikkuu kovin vähäisen marginaalin puitteissa, kuten on useasti todettu oikeuden pöytäkirjojen mukaan. Tämän syyksi lasken sen, että en käsitä, mitä Hainari todistelee ystävänsä Lembergin huonekaupalla.

Asuntohallituksen toimistopäällikkö Markku Hainari vetosi omissa kuulusteluissaan myös maan tapaan hänen todetessaan:

Siitä minulla ei ole muistikuvaa tehtiinkö matkalle osallistumisesta päätöspöytäkirja, mutta siihen oli silloisen pääjohtajan lupa ja kun hän itsekkin osallistui matkalle, katson ettei muunlaista päätöstä asialle enää tarvitakaan. Tämä oli yleinen käytäntö.⁵⁶

Hän tulee siis vastauksellaan itse asiassa väittäneeksi, ettei hänellä virkamiehenä ollut vastuuta omista teoistaan virkamiehenä.

Näitä ns. Haka-matkoja tehtiin poliisin verotarkastajilta saamien tositteiden mukaan ainakin 42 kappaletta. Yksittäisen matkan hinta vaihteli tuhannesta markasta aina 20 tuhanteen markkaan. Verotarkastuskertomus U 298/79 puuttui ensimmäisen kerran asiaan. Asian tutkinta kiinnosti jopa maamme myöhempää presidenttiä Mauno Koivistoa. Oikeuskanslerina 1982–1986 toiminut Kai Korte ihmetteli kuolemansa jälkeen postuumisti julkaistussa lehtihaastattelussa, miksi ”presidentti oli [ko. virkamiehen] takana, sitä en tiedä”. Korte totesi myös samassa haastattelussa, että:

Kun juttu Hainaria vastaan oli vireillä [Noppa II], Koivisto kävi kuumana. Se ei koskaan puhunut mulle mitään, mutta se vaati, että Hakulisen piti käydä antamassa presidentinkansliassa raportteja jutun käsittelystä. Hainari oli jotenkin arka paikka Koivistolle. Olen ihmetellyt mistä se johtui, oliko kyse henkilökohtaisesta kontaktista vai onko rouvat ystäviä tai muuta sellaista.⁵⁷

Jotain kummallista asiassa oli, sillä asuntohallituksen pääjohtajana vuosina 1959–1978 toiminut Olavi Lindblom oli omissa kuulusteluissaan täysin muistamaton asioiden suhteen:

Mitä sitten tulee muihin Keski-Eurooppaan suuntautuneisiin ns. Haka-matkoihin, niin niiden järjestelyistä tai kustantajista minulla ei ole mitään tietoa, lukuunottamatta joitakin käytäväkeskustelun tapaisia puheita. Minulta ei kukaan viraston virkamies ole pyytänyt lupaa osallistua Rakennuskunta Hakan kustantamille ulkomaanmatkoille. Koska mi-

56 Asuntohallituksen toimistopäällikkö Markku Hainarin kuulustelu 4.2.1982, R 116/81, Krp:n arkisto, Krp.

57 HS 13.12.1992 ”Mitään ei painettu villaisella” (Harri Nykänen), D1–D2.

nun tiedossani ei ole asuntohallituksen virkamiesten osallistumisia Rakennuskunta Hakan mahdollisesti maksamille ulkomaanmatkoille, ja jos sellaista on tapahtunut, on matkalle osallistuneiden virkamiesten täytynyt saada siihen oman osastonsa päällikön suostumus tai sitten osallistua matkalle ilman lupaa vuosiloman aikana. (...) Kysyttäessä Rakennuskunta Hakan mahdollisesti tarjoamista saunailloista tai muista kestityksistä vastataan, että minulla ei sellaisista ole mitään tietoa. Mikäli tällaista on tapahtunut, niin ne ovat olleet joidenkin detaljiasioiden käsittelyä, jotka tapahtuvat aina sen jälkeen [kun] lainapäätökset on tehty.⁵⁸

Eräässä Nopan yhteydessä esille tulleessa yksittäisessä tapauksessa kyettiin todentamaan 14 henkilön saaneen kestitystä useiden tuhansien markkojen arvosta *Rakennus-Ruolalta*.⁵⁹

Aiemmassa lainauksessa mainittu Hakulinen oli oikeuskanslerin viraston kansliapäällikkö Viljo Hakulinen, kultamitalistihiihtäjä Veikko Hakulisen veli. Eräs poliisi kirjoitti Hakulisen muistokirjoituksen innoittamana hänestä seuraavanlaisen kuvauksen virkamiehenä:

Viranhoidossaan Viljo Hakulinen tuli kansalaisille tunnetuksi esimerkillisen velvollisuudentuntoisena, rohkeana ja oikeamielisenä virkamiehenä. Ne meistä poliiseista, jotka saivat henkilökohtaisesti osakseen hänen oivallista opastustaan tietävät toimia oikean puolesta väärää vastaan. (...) Vain kohtalon suosikeille tarjoutuu tilaisuus yhtä monesti kunnostautua isänmaan palveluksessa. Viljo Hakulinen vaistosi milloin ’Jumalat’ Eino Leinin tarkoittamalla tavalla ihmisen työtehtävissään ’keinuunsa tempaavat’.⁶⁰

Poliisien mielestä Hakulinen oli kansallisen suoraselkäisyyden perikuva. Verohallituksen pääjohtajan tehtävistään 1970-luvun lopulla ”yleisen edun” vaatiessa vapautettu Mikko Laaksonen taas muistaa Hakulisen muistelmissaan kuitenkin hieman toisin. ”Vähääkään liioittelematta voin sanoa, että moista jumputtavaa jääräpäisyyttä, inhottavaa kaiken epäilemistä ja pirullista työkykyä, joka leimaa Hakulisen persoonaa, ei usein tapaa”, Laaksonen kirjoittaa muistelmateoksessaan, jossa hän selittää omat tekonsa parhain päin.⁶¹ Hän kertoo kuulusteluistaan ja sijoittaa kaikki niissä kokemansa vaikeudet yksinomaan Hakulisen syyksi:

Kymmeniä tunteja kestäneissä kuulusteluissa tapahtui paljon kertomisenkin arvoista. Siivutun kuitenkin ne toteamuksella kokemuksen olleen todella negatiivinen ja epämiellyttävä. En jaksa uskoa kaikkien kuulustelujen olevan kokemani kaltaisia. Muuta selitystä asialle en voi löytää kuin kansliapäällikkö Hakulisen. Hänen läsnäolonsa pakotti muutoin

58 Asuntohallituksen entisen pääjohtajan kuulustelu 6.7.1982, R 116/81, Krp:n arkisto, Krp.

59 Urho Ruolan kuulustelu 13.1.1983, R 116/4/81, Krp:n arkisto, Krp. Neuvotteluissa oli Ruolan mukaan kyse normaalista liiketoiminnasta. Kalervo Kallion mukaan niillä ei pyritty minkäänlaiseen ”voitelutarkoitukseen” eikä niitä oltu tarkoitettu ”lahjomiseksi tai vastaavaksi”. Kalervo Kallion kuulustelu 3.3.1983, R 116/4/81, Krp:n arkisto, Krp. Raija Staden mukaan kyse oli ollut ”asioiden hoitamiseksi otollisen ilmapiirin luomisesta”. Tästä ks. Raija Staden kuulustelu 2.3.1983, R 116/4/81, Krp:n arkisto, Krp.

60 Päivämätön Viljo Hakulisen kuolemaan liittyvä muistokirjoitus vuodelta 1996, tekijän hallussa.

61 Laaksonen 1979, 203.

ehkä lupsakatkin poliisimiehet, varsinkin hieman Napoleon-kompleksia potevan rikostarkastaja Veijalaisen hanakkaakin hanakammaksi. Kertaakaan hän ei tullut vastaan minkään kysymyksen osalta. Hän lähti kaikessa siitä, että kuulusteltava on vähintäänkin joukkomurhaan syyllistynyt henkilö.

Laaksonen ei ota huomioon poliisikuulusteluissa vallitsevaa perusasetelmaa, eli sitä että tutkinnan alkuvaiheissa minkäänlainen ”vastaantulo” ei oikeastaan ole mahdollistakaan. Asian avoimuus mahdollisen rikoksen suhteen tarkoittaa sitä, että kyselyssä tulee olla johdonmukaisesti tarkkana, jotta jonkinlaisen kokonaiskuvan saaminen olisi mahdollista. Metrojutun tutkijoiden esimies kirjoitti muistiolle oikeudessaan, että pidätettyjen suhteen noudatettiin harkintaa ”poikkeuksellisen huolellisesti”. Hänen mukaansa: ”Jutun tutkijatkin käsittivät varsin aikaisessa vaiheessa, että tutkinta tulee herättämään myös poikkeuksellista huomiota, mikä oli omiaan korostamaan huolellisen ja asiallisen tutkinnan tärkeyttä.”⁶²

Tutkimuksen alussa on jo viitattu Metro-jutussa kultuna olleen lisäykseen kuulustelupöytäkirjaan, jossa todettiin kuulustelujen olleen ankea tilaisuus.⁶³ Laaksonen toteaa myös, ettei milloinkaan elämänsä varrella ole tavannut Hakulisen kaltaista ihmistä.⁶⁴ Tämän vuoksi hän myös oli sitä mieltä, että niiden ihmisten:

(...) onneksi, jotka edelleen elävät kuulustelujen piinassa, on kansliapäällikkö Hakulinen kutsuttu pois ryhmästä. Hän ehti ärsyttää liian monia ihmisiä, joukossa mm. Johannes Virolainen, ja oikeuskansleri näki viisaaksi vetää Hakulisen rauhoittumaan. Virolaisen kerrotaan jonkin kuulustelutilaisuuden jälkeen tuotuneena todenneen, ettei häntä sentään koskaan ole rikollisena kohdeltu.⁶⁵

Tähän liittyen on kuitenkin huomattava tapa miten Korte luotasi postuumissa lehtihaastattelussaan Asuntohallituksen ja Keskustapuolueen välistä suhdetta:

Sehän järjestettiin niin, että Virolainen kutsui rakennusliikkeiden edustajia lounaalle, avasi lounaan, puhui kauniita ja häipyi. Sen jälkeen ryhtyi Sassi rahastamaan. Kepuhan tuomittiin maksamaan valtiolle rikoksen kautta saatuna hyötynä 700 000 markkaa, sekun on unohtunut. Kyllähän Kepu rahasti asuntohallituksen kautta aika paljon.⁶⁶

Jopa puolueen silloinen puheenjohtaja Johannes Virolainen kutsuttiin kuultavaksi Noppa II jutun yhteydessä. Kuulustelu tapahtui eduskunnassa puhemiehen huoneessa 27.1.1983. Paikalla olivat juttua tutkineet Sulo Aittoniemi ja rikostarkastaja Kauko Laakkonen. Virolainen luonnollisesti kiisti syyllistyneensä rikokseen (vaikka häntä kuultiin epäiltynä osallisuudesta kiskomisrikokseen). Kokeneena poliitikkona Virolainen taustoitti asiaa todeten:

62 Rajamäen muistio oikeudelle, s. 2.

63 Valtasen kuulustelu 18.4.1982, R R 84/82, R 84/3/82 Li 3.

64 Laaksonen 1979, 212–213.

65 Emt., 202–203.

66 HS 13.12.1992 ”Mitään ei painettu villaisella” (Harri Nykänen), D1–D2.

Ennen kuin kuulustelijan kysymysten perusteella paneudun asiaan syvemmin haluan mainita, että keskustapuolueen puheenjohtajana silloin, kun siinä asemassa toimin eli vuosina 1964–1980, paneuduin pelkästään poliittisten asioiden hoitamiseen. Puolueen talouskysymykset ja erityisesti varojen hankinta puolueelle sellaisenaan olivat talouspuolesta vastaavien henkilöiden käsissä.

Hän kertoi olleensa järjestämässä tilaisuuksia pari kertaa koollekutsujan ominaisuudessa Königstedtin kartanossa ja Smolnassa. Tilaisuuksissa keskusteltiin budjettiin varatun summan oikeudenmukaisesta jakamisesta (summa = valtiovarainministerinä 1972–1975 Virolainen varasi budjettiin määrärahan jaettavaksi eri rakentajien kesken korvaamaan rakennuskustannuksissa tapahtuneen arvaamattoman nopean nousun vaikutuksia). Hän myös muisteli, että tapaamisissa perustettiin toimikunta käsittelemään asiaa. Muuta yhteydenpitoa hän kuvaili seuraavasti:

Mitä tulee sitten muuten yhteydenpitoihin talouselämän edustajiin, sellaisia on 70-luvulla ollut ja myös rakentajien suuntaan. Tällaisten tilaisuuksien tarkoitus oli suhteiden luominen talouselämään ja siihen liittyen tuen tarve puolueen taholta.

Hän kiisti asuntotuotannon neliömäärien sitomisen tuen määrään rakennusliikkeille. Nopan toimitusjohtajan rakennusneuvostittelistä ja puolueen maksamisesta hän ei tiennyt mitään.

Kuulustelija kysyi: – Kalevi Sassi on ollut asuntohallituksen rahoitusjohtajana varsin määrävässä asemassa asuntolainoituksen suhteen. Eikö hänen käyttämisensä yhteyden välittäjänä rakentajien suuntaan ole ollut kyseenalaista? Virolainen vastasi: – Niin kauan kun asia on ns. yleisellä pohjalla ilman, että tähän sisältyisi mitään tavoitetta hänen virka-asemaansa liittyen, asia on ollut mielestäni kunnossa. Lopuksi haluan vielä uudelleen korostaa, että olen puolueen puheenjohtajana hoitanut keskustapuolueen poliittista puolta. Talouspuolesta ja sen lainmukaisesta hoitamisesta ovat vastanneet puolueen kulloisetkin talouspäälliköt. Varojen hankinnan laillisuus samoin kuin puolueen kirjanpidon laillinen pitäminen kuuluu heille, ei minulle. Katson siis koko toimintani ajan toimineeni asioiden suhteen laillisesti ja oikeudenmukaisesti.

Myöhempinä aikoina myös Paavo Väyrynen esitti tilannekatsauksen tilaisuuksissa, kuten toimitusjohtaja Rautakivi kertoi.⁶⁷

Hainari taas tuotui omassa kuulustelussaan ja tekemällä rakentamiskustannusten keskihintojen laskemisesta salatiedettä asetti poliisien arviointikyvyn asiassa kyseenalaiseksi:

Olen aikaisemmissa kuulusteluissa komisario Aittoniemelle todennut olevan täysin mahdotonta lähteä analysoimaan asuntohallituksen rakennuskustannusten määräytymistä poliisin kuulustelijoille, koska nämä eivät täytä edes muodollista, saatikka ammattitaidollista pätevyyttä tässä suhteessa.⁶⁸

67 Virolaisen kuulustelu Noppa II:seen liittyen, s. 261–266. R 116/1/81, Krp:n arkisto, Krp.

68 Asuntohallituksen toimistopäällikkö Markku Hainarin kuulustelu 10.5.1983, R 116/4/81, Krp:n arkisto, Krp.

Joka tapauksessa ns. Noppa II pääpöytäkirjassa R 60/80 havaittiin yhtiön maksaneen Keskustapuolueelle vuosien 1975–1977 välillä kynnyusrahoja aravalainoitetusta tuotannosta ilman kuittia yhteensä 900.000 markkaa. Toimintaa organisoivat asuntohallituksen rahoitusjohtaja Kalevi Sassi. Toimintaa kuvailtiin ”salakähmäiseksi” ja kuriireina asiassa toimivat puolueeseen sitoutuneet tahot. Maksut toimivat ”eräänlaisena edellytyksenä asuntolainoitetun tuotannon saamiselle”. Toiminta alkoi 1970-luvun alussa, jolloin yhtiö kääntyi keskustapuoluelaisen sisäministeri Jämsenin puoleen ”eräässä hankalassa rakennuslupa-asiassa tampereella”. Ministeri järjesti asian ja jälkikäteen puolueelta tuli ”avustuspyyntö” yhtiölle. Nämä pyynnöt jatkuivat tapauksen jälkeen. Asian laajetessa se siirtyi Nopan talouspäällikkö Pauli Kemmon hoidettavaksi. Keskustapuolueen entinen talousjohtaja Eero Rantakokko myönsi varojen vastaanottamisen ja hänen mukaansa Kemmo jopa ”suorastaan tyrkytti rahaa”. Vuosien 1971–1977 välillä tämänkaltaisia avustuksia maksettiin Keskustapuolueelle lähes kolme miljoonaa markkaa. Asialla oli merkitystä myös asuntohallituksen virkamiehille. Kalevi Sassi sai 11 ulkomaanmatkaa, neljä matkaa kotimaassa, kahdeksan kertaa ravintolatarjoilua, rahallisia suorituksia neljältä eri rakennusliikkeeltä vuosien 1972–1978 välillä n. 47.000 markan arvosta, 2.500 markan arvoisen veneen Merikarvian kunnalta ja rakennusliikkeeltä tuhannen markan arvoisen perämöötörin ko. veneeseen. Sassi itse totesi veneasiasta:

Tivasin kyllä laskua vielä vuodenvaihteen jälkeenkin, mutta sitä ei kunta lähettänyt, pal-
kiten ehkä näin sen, mitä olin tehnyt rakentamisen hyväksi kyseisessä paikassa.⁶⁹

Rakennusliikkeiden maksamia laittomia puoluetukiaisia varten perustettiin teollisuuspoliittinen etujärjestö Suomen Rakennusurakoitsijoiden liitto, jonka toimitusjohtajaksi nimitettiin Lauri Reunala (s. Skyttä) vuosiksi 1969–1979. Uudenmaan läänin veroviranomaiset kiinnittivät huomiota Finn-Stroin kirjanpitoon kirjattuun SRUL:in 9.750 mk:n arvoiseen laskuun vuodelta 1979. Veroviranomaiset päättelivät, että kyse oli poliittisille puolueille ja yksittäisille poliitikoille menneistä avustuksista, jotka SRUL oli jakanut. Liiton jäseninä olivat suurimmat rakennusliikkeet, jotka olivat kokeneet puolueiden ja poliitikkojen ”kerjäämisen” niin suureksi, että asiasta keskusteltiin liittokokouksessa ja ajateltiin, että voitaisiin keskittää avustustoiminta SRUL:in kautta maksettavaksi. Asiassa ei kuitenkaan tehty mitään yleistä päätöstä, vaan lahjoitukset käsiteltiin vuosittain yksittäistapauksina. Vuodelle 1975 merkittiin ylimääräinen jäsenmaksu, ja sillä hankitut varat jaettiin yritysten esitysten mukaan ehdokkaille, joiden katsottiin suhtautuvan myönteisesti yksityiseen rakennustoimintaan. Mitään virallisia päätöksiä asiassa ei tehty, mutta sen hoitaminen uskottiin toimitusjohtajalle. Asia tuntui rakennusliikkeistä vastenmieliseltä, mutta silti toimintatavaksi vakiintui 1979 mennessä ns. tutkimuslaskua vastaan tehty laskutus yrityksille. Tällainen toimintamalli johtui Reunalan mukaan

69 Asuntohallituksen rahoitusjohtaja Kalevi Sassin kuulustelu 25.11.1982, R 60/80, Krp/Tampere, Krp:n arkisto, Krp. Korkein oikeus ei hylännyt Sassin kaikkia syytteitä, vaikka lievensikin osia Hovioikeuden tuomiosta n:o 2464/23.10.1984. Tästä ks. Korkeimman oikeuden päätös n:o 435/11.2.1986 D:R 85/51 PÄÄTÖS lahjoman ottamisesta virkamiehenä ynnä muuta koskevassa jutussa.

siitä, että: ”Yritykset halusivat salata sekä henkilökunnaltaan että kilpailijoiltaan sen, kenelle ja missä määrin avustukset maksettiin.”

Tutkimuslaskut lähetettiin aina suoraan yritysten toimitusjohtajille, sillä: ”Toiminnan salaamiseksi ei saanut laskussa näkyä mainintaa poliittisesta tuesta, mutta jonkinlainen lasku piti saada kirjanpitoon.”

Reunala avasi SRUL:ille tilin nimellä tutkimus- ja kehitysrahasto, josta varoja ohjailtiin puolueille. Samoihin aikoihin Suomen Teollisuusliitolla oli ns. Teollisuusinformaatio, jonka ainoana tehtävänä oli hallintopäällikkönä toimineen Anja Matilaisen mukaan ”(...) poliittisten avustusten kanavoiminen maksavilta yrityksiltä ja liitoilta puolueille ja yksittäisille poliitikoille. Minun tietojeni mukaan Teollisuusinformaatiolla ei ole ollut mitään varsinaista käytännön toimintaa.”⁷⁰

Tämänkaltaisen juttujen monitahoisuus oli omiaan lisäämään stressikuormaa niitä tutkivilla poliiseilla. Talousrikostutkimusten poliiseille aiheuttamaa traumatisoivaa ulottuvuutta kuvaa hyvin eräs toteamus, jonka tutkinnoissa mukana ollut talousrikostutkija teki muutama vuotta tutkintojen päättymisen jälkeen, kun hän kuvaili ”kirjoittaneensa itsensä ulos” jutuista. Tätä samaa ulottuvuutta kuvaa myös tapa, jolla eräs metrotutkijana toiminut poliisimies käsitteli tapausta myöhemmässä opinnäytetyössään poliisiopiston päällystökurssilla 19/1984.⁷¹

Talousrikosjutut liitti 1970-luvun poliittiseen kulttuuriin esim. Kortteen postuumissa artikkelissa ollut maininta, jossa kuvaillaan ajanjakson toimintatapoja yleisemmällä tasolla. ”Menon” kuvaillaan Kortteen mukaan näyttäneen 1970-luvulla ”sikamaiselta”.

Kyseisissä jutuissa pantiin juridisten ja moraalisten väärinkäytösten lisäksi järjestykseen myös 1970-luvun poliittisen toiminnan vaatimaa psyykkistä sekoittamista. Poliittisen toiminnan tuottama himosielu piti kahlita, jotta se ei olisi riistäytynyt hallinnasta. Onhan politiikassa pohjimmiltaan kyse vaatimuksista ja saamisesta, eli eri intressiryhmien halun toteutumisesta yhteiskunnassa. Tähän poliittisen toiminnan itseään generoivaan ulottuvuuteen viittäisi se, miten jutut tulivat ilmi.

Röyhkein ja laajin juttu oli tietenkin Siemensin harjoittama keskusvirastojen virkamiesten lahjonta, josta ne rupesi itsekin kärsimään. Kun ne alkoi lahjoa, niin vastapuoli alkoi vaatia. Kun se postimies (eräs Posti- ja Telelaitoksen johtajista) riitaantui vaimonsa kanssa, niin se soitti Siemensin johtajalle ja kysyi mihin te majoitatte minut, kun lähdän kotoa pois. Ne majoitti sen Marskin sviittiin, jossa se asui, ryyppäsi ja mesosi kuukausikaupalla Siemensin laskuun. (...) Valtanenkin tietysti vaati lopulta mitä tahansa. Sille piti kustantaa moottoriveneet ja kaikki, 80 000 Saksan markkaa tuotiin ruskeassa kirjekuoressa.⁷²

70 S 12/85, ilmoitus 17040, 1.10.1985; ks. myös R 17071/85, R 17070/85, R 17076/85, R 17077/85 sekä R 17069/85. Reunala sai tuomion Helsingin hovioikeudessa ns. Naurissaaren lahjusjupakassa, jossa Rakennus-Ruola Oy lahjoi Suomen Kommunistisen Puolueen Helsingin piirijärjestöä Naurissaaren kaavoitusasian varmistamista varten Helsingin kaupunginhallituksessa 50.000:lla markalla myönteisen päätöksen aikaansaamiseksi. Tästä ks. Hovioikeuden päätös N:o 363, 21.10.1986 R 1985/1802; RO 13.6.1985 N:o 176 R 85/1514.

71 Rajamäki 1986; Koljonen 1984, ks. erityisesti s. 52–57.

72 HS 13.12.1992 ”Mitään ei painettu villaisella” (Harri Nykänen), D1-D2.

Tapauksissa selvästi rajattiin kokemuksen kansallisia esitystapoja. Kyse oli julkisen ja yksityisen välisen rajalinjan sekoittumisesta ja tähän reagoimisesta. Tutkintatoimilla näihin kahtena erilaisena hallintajärjestelmänä nähtävään asiaan haettiin selkeätä toimivaa rajausta.

Tästä kertoo se mitä eräs samoihin aikoihin talousrikosjuttujen liepeillä toiminut virkamies kertoo. Laaksonen kertoo muistelmissaan tavanneensa muunkinlaisia miehiä kuin Hakulinen. Kokemukselliseen kohtaamiseen viittaa esimerkiksi Laaksonen antama kuva hänen ”suhteestaan” *Salora*-jutussa tuomittuun johtaja Jouko Nordelliin. Laaksonen kertoo saaneensa kutsun saapua tutustumaan televisiotehdastaan tuotantolaitoksiin vuoden 1972 alkupuolella. Toukokuussa 1972 hän sitten matkusti Saloon tapaamaan tehtaan johtoa. ”Tilaisuus alkoi lounaalla. Ilmapiiri oli miellyttävä ja vapautunut.” Tämän jälkeen hän kertoo menneensä mukaan Nordellin omistamalla veneellä järjestettyyn merimatkaan. Vene oli vanhasta troolarista kunnostettu alus. ”Siinä oli tilaa, tunnelmaa ja monia mukavuuksia, joita ei modernissa lasikuituveneessä voi olla.” Laaksonen kertookin aluksen olleen ”todellinen suhdetoiminta-alus”. Myös sää sattui suosimaan purjehdusta.

Laaksonen kuvailee, miten suhde Nordelliin sai alkunsa tällä matkalla:

Oli kesän ensimmäisiä todella lämpöisiä päiviä, jollaisena merelläkin saattoi kiskaista paidan päältä ja antaa auringon hyvällä pinnalla. Parempaa ympäristöä ja edellytyksiä tuttavuuden perustan valamiseksi on vaikea kuvitella. Minun on aina ollut helppo saada kontakti ympäristööni. Ihmisiin tutustuminen on käynyt vaivattomasti. Eikä se tälläkään kertaa tuottanut vaikeuksia. Jouko Nordell osoittautui estottomaksi ja valoisan mielen omaavaksi ihmiseksi, joka osasi nauraa. Hänellä oli taito saada vieraansa viihtymään ja pian tuntui siltä, että olimme vanhoja kavereita. Polvihousupoikana tuttavuus ja ystävyyssynty nopeasti, aikuisena harvemmin. Tämä oli niitä harvoja. Uskon, että me molemmat viihdyimme toistemme seurassa.

Laaksonen rationalisoi menneen kokemuksensa ”kuvittelemalla” muistelmissaan, että hän yksinäisenä sankarina irrallaan muusta yhteiskunnasta ”tutustui” toiseen yksinäiseen itse itsensä tuottavaan sankariin eli Nordelliin. Tuskaa asian jälkikäteisessä ajattelussa tuotti suhteen yhteiskunnallisen laadun tunnustaminen saati sitten sen hyväksyminen. ”Hän” oli ”itse” yhteiskuntansa hallintajärjestelmästä riippumattomana toimijana tutustunut Nordelliin. Mutta puhe ”polvihousupojasta” kavaltaa Laaksonen. Polvihousupoika on ”lapsi” eli jollekin alistainen, ja siksi ”lapsien” kesken suoritettu tutustuminenkaan ei ollut yhteiskunnasta erillistä tai pyyteetöntä, vaan osa kulttuurista infrastruktuuria. Laaksonen myös toteaa, että aikuisena tutustuminen ei olisi onnistunut, eli siinä tapauksessa jos hän olisi noudattanut sitä vastuuta, jota hänen yhteiskunnallisena toimijana olisi pitänyt noudattaa.

Laaksonen mukaan poliisiviranomaisia kiinnosti myöhemmin hänen ja Nordellin puheenaiheet kovasti. He halusivat selkeyttää intressiristiriidat ja tehdä ne näkyviksi, jotta mahdollisesta väärinkäytöksestä olisi päästy keskustelemaan. Tämä yhteiskunnallisuus ja sen torjunta miesten välisessä ”suhteessa” näkyy myös siinä, miten Laaksonen kuvailee muistelmissaan ”ystävyyssuhteen” oikeusjuttujen jälkeistä tilaa: ”Suhdettani tänään Jouko Nordelliin, mieheen, joka on tuottanut minulle enemmän mielenharmia ja vahinkoa kuin kukaan muu, on vaikea itsekään arvioida. Olen miettinyt asiaa monesti pääsemättä tulokseen.”

Ei liene liioiteltua kysyä oliko tapaamiseen liittyneen tunnelatauksen tuottama homososiaalinen ja psyykkistä sekoittumista tuottanut ulottuvuus hämmäntänyt ja traumatisoinut Laaksosta? Harmittiko häntä se petos, jonka kohteeksi hän virkamiehenä joutui? Eikö ystävyys ollutkaan tasaveroisten vapaiden miesten välistä ystävyyttä? Eli oliko pois painettu asia tässä tieto siitä, että hyväksikäytetyksi hän tässä tultiin. Palasihan hän asiaan muistelmissaan ja ikään kuin paljasti edellisessä lainauksessa Nordellia kohtaan tuntemassaan vastenmielisyydessä asian voimakkuuden hänelle. Silti hän ei omien sanojensa mukaan osannut olla Nordellille katkera, kaunainen tai vihainen. ”Olisi kohtuutonta syyttää häntä kaikesta minulle tapahtuneesta kielteisestä.”⁷³ Mutta Laaksonen ei silti kyennyt sijoittamaan asiaan liittyneitä kielteistä siihen kohteeseen, johon se olisi kuulunut. Pahan yksilöllistetty sijoituskohteeksi oli jo olemassa, sillä Hakuliseen saattoi sijoittaa kaiken negatiivisesti sävyttyneen kokemuksen. Hän värittyi Laaksonen mielessä ”kokonaan pahaksi”, jotta oma hyvyys olisi säilynyt olemassa.

Laaksonen unohtaa kuitenkin mainita sen, että hän oli Saloran päättilintarkastaja. Eräs talousrikostutkija muistelee:

Jokaisen lienee helppo ymmärtää, että mahdollisessa verotarkastuksessa on merkitystä sillä, jos puhtaat tilintarkastuskertomukset ovat peräisin tarkastajan korkealta esimieheltä. Kaikki sujui mukavasti. Viina virtasi Nordellin kemuissa ja hänen yksityissuihkarillaan lenneltiin maailmalla. Verohallinnon eräät tärkeät virkamiehet kävivät mm. virkamatkalla tutustumassa johonkin [A]frikan pikkuvaltion verotukseen, oppiakseen näet jotakin. Jostakin syystä lentokoneessa oli mukana myös joukko takäläisiä seurapiiri huoria huolehtimassa yöilmojen ’paineen tasaamisesta.’⁷⁴

METROTUTKINTOJEN SEURAUKSET

Metro­tutkintojen aikainen oikeuskansleri Kai Korte aprikoi jälkikäteisarviossaan toimintansa seurauksia yhteiskunnassa postuumissa haastattelussaan:

Missä me oltaisiin ilman näitä prosesseja. Ainakin se pani vähän jarruja päälle, pelästytti ja pani varovaiseksi. Se alkoi käydä niin röyhkeäksi.⁷⁵

Talousrikostutkintojen tärkein ulottuvuus liittyy niiden yleisempään yhteyteen. Juttuja tutkineet poliisit tulivat omaa poliisi-identiteettiä jutuissa puolustaessaan tuottaneeksi yleisemmällä tasolla myös poliittisen vastatuotannon mahdollisuuden.⁷⁶ Hintana tästä oli, että he viettivät osan loppu-urastaan ”luutakopissa”. Eräs haastateltu poliisi kertoo tästä ilmiöstä seuraavasti:

73 Laaksonen 1979, 218.

74 Ylikomisario T:n sähköpostiviesti tekijälle 15.4.2005.

75 HS 13.12.1992 ”Mitään ei painettu villaisella” (Harri Nykänen), D1-D2.

76 Vastatuotannosta yleisesti ks. Holland 1999, 69–86; poliisista kapitalismiin erityisesti kuuluvana vastatuotannollisena voimana ks. Deleuze & Guattari 1983, 235.

Mulla on kokemusta. Se on luutakopis istuttu sen jälkeen. Tämmönen kaveri, joka otti joka asiaan kantaa tai suhtautu kriittisesti tai kyseenalaisti jonkun menetelmän, niin kyl se näky virkauran kehitykses. Se oli ihan selkeesti, että siitä vois luetella vaikka kuinka pitkän rivin esimerkkejä, että miten on käyny. Että ne, jotka oli yes-miehiä, niin ne oli yes-miehiä joka paikassa.⁷⁷

Poliisin metrojutussa käyttämät tutkintamenetelmät, kuten myös pidätettyjen olot selleissä ja pidätysaikojen pituudet olivat täysin tuolloisen lainäädännön mukaisia. Syytetyt kuitenkin yrittivät leimata lehdistössä tutkintatoimenpiteitä ala-arvoiseiksi. He eivät kuitenkaan kyenneet puuttumaan mihinkään muuhun kuin poliisien henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, koska asiallista arvostelua ei ollut mahdollista suorittaa toimenpiteiden laillisuuden vuoksi. Poliisin toimien laillisuutta asiassa kuvaa se, että eräs asianajaja kieltäytyi avustamasta erästä syytettyä siksi ”ettei halunnut lähteä totuudenvastaisesti hyökkäykseen poliisia vastaan”. Jutusta ei myöskään tehty yhtään kantelua. Poliisit hillitsivät myös itsensä asiassa, eivätkä ryhtyneet kesken oikeudenkäyntiprosessin väittelyyn lehdistön välityksellä kenenkään syytetyin kanssa, vaikka erilaiset uhkailut syytetyiltä kiristivät tutkijoiden hermoja äärimmilleen.⁷⁸

Yleisempään tunnedyndamiikkaan talousrikosjutut kytkee se, että syyllisiksi epäiltyjen lausunnoissa korostuvat samat oraalisen nauttimisen ja hyväksikäytön teemat, jotka nousivat esille neuvostodiplomaattien ja suomalaisten poliitikkojen välisissä suhteissa. Myös talousrikostutkintojen epäillyt ilmentävät hyväksikäytön kautta henkisen raiskauksen dynamiikkaa. Laaksosen jeremiadit kuvaavat tätä dynamiikkaa selkeällä tavalla. Kun hänestä ei enää ollut hyötyä, hänet hylättiin kuin nalli kalliolle.

Tunnedyndamiikkaa kuvaa myös hyvin se, että lehdistön toiminta asiassa oli jyrkän kaksijakoista. Ensinnäkin ihasteltiin poliisin tehokasta toimintaa ja hetken kuluttua saatettiin pitää toimintaa kohtuuttomana. Syytetyt saivat tämän vuoksi jostain syystä puolelleen joitain varsin arvostettujakin oikeusoppineita. Esimerkiksi professori Inkeri Anttila peräänkuulutti *Ilta-Sanomissa* selvempiä lakeja lahjonta koskeviin rikoksiin. Hän kaipasi alemmanasteisia säädöksiä, jotka määrittelisivät normaalin seurustelun pelisäännöt. Hänen mukaansa selvien sääntöjen puute oli vaikuttanut ja käytäntö oli siksi 1980-luvulle tultaessa kehittynyt toisenlaiseksi kuin mitä se oli ollut vielä 1970-luvun alussa. Hän myös totesi, että muutamien syyllisten tuomitsemisessa nyt olisi jälkiviisauden makua. Hänestä tällainen toimintatapa olisi myös ollut erittäin raskas tapa muuttaa lakeja ennakkotapausten kautta. Se vaati hänen mukaansa sitä, että tulevaisuudessa pitäisi kiinnittää entistä enemmän huomiota rikosten uhrien asemaan.⁷⁹

Lehdistö sai kyllä kolauksia itsekin. Esimerkiksi *Seura*-lehti oli tulilinjalla, kun siltä yritettiin rahastaa metrotuomareiden kokemasta kärsimyksestä 300 000 markkaa ja 16 % koron asianajajatoimisto Nenonen & Rantasilan toimesta heidän edusta-

77 Haastattelu 4.9.2000.

78 Koljonen 1984, 49–51.

79 IS 18.1.1983 ”Professori Inkeri Anttila: Lahjusjupakoissa on jälkiviisaudenmaku” (Jorma Melleri)

millen päämiehilleen.⁸⁰ Asia meni jopa niin pitkälle, että eräs asianajaja erotettiin kurinpidollisista syistä asianajajaliitosta 1985 perusteluina asianajajalain 45. §. Syyinä kerrottiin olevan epärehellinen menettely tai velvollisuuden laiminlyönti.⁸¹ Kyseinen asianajaja oli ollut itse syytettynä jutussa, jossa raastuvan oikeus tuomitsi hänet, mutta Hovioikeus kumosi tuomion eräissä mallioikeuskiistaa koskeneessa asiassa. Tuorein juttu koski erään järjestön jäseniä koskevaa oikeudenkäyntiä, jossa ko. asianajaja puolusti Seura-lehden päätoimittajaa ja toimittajaa, jotka olivat syyteteessä em. tuomareiden herjauksesta. Lehdessä oli väitetty tuomareiden taustan tehneen heidän päätöksistä asiassa puolueellisia. Toimittajille langetettiin ehdolliset vankeustuomiot, joista kuitenkin valitettiin hovioikeuteen.

Asiaa puitiin myös marginaalilehdissä. *Sakkaväki*-lehden numerossa 3/85 todettiin, että ”Metro-oikeudenkäynti” oli ”väärällään ’rappareita’”. Toimittaja Eeropekka Rislakin jutussa ihmeteltiin em. järjestön edustajien istumista tuomareina, vaikka syytteessä oli saman järjestön edustajia. Myös poliisijohtajien jäsenyys ko. järjestössä tuotiin esiin. Toimittajien tuomioissa vedottiin siihen, että tässä oli tehty virhe, kun todettiin, että he odottavat vakinaistamista.⁸²

Toisessa artikkelissa samaisessa lehdessä kerrottiin muista Metro-jutun tuomioista. Lehden mukaan oikeudessa oli kolme juttua. Ensimmäinen oli 1. maaliskuuta 1983 säätytalolla istuttu hallintojuttu, jossa syytettynä olivat Teuvo Aura, Unto Valtanen, Erkki Linturi, Ingvar S. Melin sekä Juho Mehto sekä Helsingin kaupunginhallituksen jäsenistä vuodelta 1978 oli 17:sta luettu syyte varomattomuudesta tehdystä virkavirheestä. Toinen juttu alkoi hieman myöhemmin, ja siinä syytettiin lahjoman vastaanotosta Postin, VR:n ja Rautatiehallituksen virkamiehiä sekä metrojohtaja Unto Valtasta, kun taas lahjonnasta syytettiin Siemens-yhtiön johtoa sekä kahta Strömberg yhtiön johtajaa. Kolmas juttu oli Porvoon raastuvan oikeudessa 29.5.1984, jossa Seura-lehden päätoimittaja Parpola ja toimittaja Rislakki olivat syytettynä hallintojutussa, jossa kantajina olivat tuomarit Sjöstrand, Jääskeläinen ja Semmelmayr. Ns. Siemens-haarassa seurauksena oli kolme viraltapanaa ja ehdollisia vankeusrangaistuksia. Unto Valtanen vapautettiin tällä kertaa syytteistä. Havaittiin nimittäin, ettei hän ollut virkamies vaan työsuhteessa, vaikka esimerkiksi Metrotoimiston toimintakertomuksessa todettiin asian olevan päinvastoin 1978. Toimittajille annettiin ehdolliset vankeusrangaistukset ja sakkoja päälle.⁸³

Helsingin ensimmäinen kaupunginviskaali Jorma Uski lähetti heti Helsingin raastuvanoikeuden Valtasen lahjonta asiassa 13.3.1985 antaman, syytteet hylkäävän päätöksen jälkeen asiasta tiedon, jutun tutkintaa johtaneelle poliisimiehelle. Siinä hän totesi, että vaikka metrotoimiston johtajan virkaa ei olisi koskaan perustettu, hän oli silti sitä mieltä, että toimistonjohtaja tuli katsoa kuuluneeksi siihen rikoslain 2 luvun 12 §:n tarkoittamaan virkamiesryhmään, josta sanotussa lainkohdassa käytetään sanontaa ”ynnä muut, jotka ovat valitut tai määrättyt julkista asiata toimittamaan”. Hän myös totesi, että kyseinen johtaja eli Unto Valtanen, jos kuka ”oli

80 Seura 20.5.1983; 29.7.1983 juttu ”Metrotuomareiden ’kärsimyksistä’ yritetään rahastaa Seuralta 300 000 markkaa”

81 HS 12.2.1985 ”Timo Riskala erotettiin asianajajaliitosta” (ei tekijää)

82 Sakkaväki 3/85 ”Metro oikeudenkäynti ’väärällään rappareita’” (Eeropekka Rislakki), s. 6–7.

83 Sakkaväki 3/85 ”Metro-jutun tuomiot” (Sakkaväki), s. 8–10.

todellinen vallankäyttäjä”, ja siksi kaupunginviskaalin lopputulemana oli, että ”TAISTELU JATKUU”.⁸⁴

Erittäin merkityksellistä asiassa on se, että presidentti Mauno Koivisto muistaa muistelmissaan erikseen mainita, ettei ketään poliittista henkilöä tuomittu metrojutussa.⁸⁵ Tämä johtui kuitenkin yksinkertaisesti siitä, että jutut ehtivät vanhentua Korkeimpaan oikeuteen saapuessaan. Ensimmäisessä syytekohtassa Mehtoa, Meliniä ja Poukkaa vastaan luettu syyte (tekoaika 19.5.1976) hylättiin näyttämättömänä. Mutta silti se luettiin syyksi varomattomuudesta tehtynä virkavirheen. Syyte tästä hylättiin kuitenkin vanhentuneena 23.10.1987. Toisessa syytekohtassa Teuvo Auran syyte (ajalta 31.5.1976–1.7.1976) hylättiin näyttämättömänä. Hänen menettelynsä asiassa luettiin jälleen kuitenkin syyksi jatkettuna varomattomuudesta tehtynä virkavirheenä. Mutta syyte tästäkin hylättiin jälleen vanhentuneena asian käsittelyajankohdan pitkittymisen vuoksi. Jutussa jaettiin kuitenkin myös tuomioita. Metrotoimiston johtaja Unto Valtanen esitti omassa vastineessaan Korkeimmalle oikeudelle käsittäneensä työsuhteensa aluksi olevansa kaupungin tilapäinen viranhaltija ja vuoden 1968 jälkeen työsuhteeseen otettu yritysjohtaja, koska hänen virkamääräystänsä ei tuon ajankohdan jälkeen enää ollut uusittu vuosittain. Korkeimman oikeuden päätöksen mukaan Valtanen, oli tehtävissään, joita sen näkemyksen mukaan tuli arvioida kokonaisuutena, kuitenkin toimittanut syyttäjän esittämää rikoslain 2. luvun 12 §:ssä tarkoitettavaa julkista asiaa. ”Sen vuoksi hän on ollut sanotussa lainkohdassa tarkoitettu virkamies.” Korkein oikeus totesi myös, että Valtanen olisi pitänyt jo tehtäviensä laadun ja oman asemansa perusteella itse täytynyt ymmärtää toimittavansa julkista asiaa. Korkein oikeus katsoi siksi selvitetyn, että Valtanen, Renwall, Arvola ja Hensel olivat syyllistyneet heidän syykseen luettuihin rikoksiin (lahjoman antaminen ja sen vastaanottaminen). Oikeus totesi lisäksi, että Valtanen oli tehnyt rikokset harkitusti ja pitkähkön ajan kuluessa. Tämän vuoksi loppulausuntona oli, että:

Rikokset ovat niiden vakavuuden ja vahingollisuuden vuoksi olleet omiaan horjuttamaan julkisen hallinnon luotettavuutta. Vaikka Valtasta ei ole aikaisemmin tuomittu vankeusrangaistukseen, yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitäminen vaatii mainituista syistä hänen vankeusrangaistuksensa tuomitsemista ehdottomana.⁸⁶

Juttujen laaja-alaisuus oli herättänyt myös poliisitoimesta vastaavan sisäministeriön, joka laaditutti apulaisoikeuskansleri Jukka Pasasen johdolla Taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietinnön 17.6.1983. Työryhmän jäsen Antti Kivivuori jätti eriävän mielipiteen, jossa hän kritisoi taloudellisen rikollisuuden käsitteen määrittelyä liian avaraksi. Hänen mukaansa taloudellinen rikollisuus olisi ”pitänyt määritellä taloudellisen toiminnan piirissä tapahtuvaksi moitittavaksi menettelyksi, koska tällaiseen menettelyyn liittyy luonteeltaan samantapaisia krimi-

84 Helsingin ensimmäisen kaupunginviskaalin Jorma Uskin kirje keskusrikospoliisin rikostarkastaja Taisto Rajamäelle 14.3.1985. Tekijän hallussa.

85 Koivisto 1994, 140.

86 Korkeimman oikeuden päätös nro 2973, s. 1–14, 23.10.1987 Dnro R 86/562.

naalipoliittisia ongelmia”.⁸⁷ Vankilasta päästyään Valtanen kuoli pian lomamatkallaan ulkomailla.

Asiaan liittyi monia kummallisuuksia. Eräs ihmeellisimmistä tutkituista tapauksista lienee herjaus ja julkisen viranomaisen halventamissyte, jossa syylliseksi epäiltynä alettiin tutkia kaupunginvaltuuston jäsenen Ilkka Hakalehdon eräässä kokouksessa käyttämää kunniaa loukkaavaa puheenvuoroa ylipormestari Raimo Ilaskiveä kohtaan. Ilaskivi itse teki asiasta tutkintapyyntöä Helsingin poliisilaitokselle 29.3.1984 ilmoituksella numero 4894. Ilaskivi totesi Hakalehdon väittäneen hänen ”johtavan eräänlaista suojelusyndikaattia”, joka yrittää estää ”puoluetukiaisten ja muiden rötösten päivänvaloon tuloa”. Ilaskivi viittasi asiassa rikoslain 16:24 §:ään, jossa käsitellään julkista perättömän tiedon levitystä viranomaisesta tätä halventaen. Asiaa tutkittaessa kuitenkin selvisi, että useat Kansallisen Kokoomuksen kaupunginvaltuutetut sekä eräs tilintarkastaja olivat kokeneet tullessaan Ilaskiven painostamaksi metrokauppoja koskevassa vastuuvapaus asiassa. Tutkimusten yhteydessä selvisi myös, että Kokoomus oli jopa laatinut kaupunginvaltuustoryhmälleen työjärjestyksen, jonka valtuutetut ja varavaltuutetut olivat hyväksyneet heitä sitovasti. Hakalehdon lausumaa ei tutkinnan jälkeen katsottu rikokseksi, vaan ainoastaan kärkeväksi kunnallispoliittiseksi lausumaksi.⁸⁸ Asiassa ei katsottu tapahtuneen mitään rikostutkintaan johtavaa.

Talousrikoksista väitelleen oikeustieteilijä Anne Alvesalon mukaan 1982 asetettu ns. Pasanen komitean talousrikostutkinnan tilaa käsitellyt mietintö vuodelta 1983 hautautui 1980-luvun kuluessa. Tähän oli osaltaan vaikuttamassa presidentti Koiviston kritiikki syyttäjiä kohtaan 1983. Hänen mielestään syyttäjät syyttivät liian herkästi talousrikosjutuissa. Seuraavalla vuosikymmenellä talousrikostutkinta nousi laman jälkimainingeissa yhdeksi poliisin keskeiseksi toimialaksi vuosina 1993–1996 ja sille ohjattiin tällöin lisäresursseja sekä tutkintaan, että myös henkilöstön koulutukseen. Talousrikollisuus oli noussut julkisen keskustelun kohteeksi jo 1970-luvulla väestön elintason kohotessa. Se nimettiin tällöin sosiaaliseksi ongelmaksi ja asiassa aloitettiin rikoslain uudistaminen. Vasta 1990-luvun alun lama synnytti Alvesalon mukaan kuitenkin ”ristiretken” talousrikoksia vastaan. Tutkinta kuitenkin kohdentui tuolloin veronsaajaan ja yrityksiin kohdistuviin talousrikoksiin, mitä tukee myös seuraavan taulukon luvutkin.⁸⁹

87 Pasanen et al. 1983.

88 S/R/4894/84, Helsingin poliisilaitos, Helsingin poliisilaitoksen arkisto. Ilaskivestä ks. myös Sainio & Uusi-Rintakoski 1993.

89 Alvesalo 2003, 42–47; Laitinen & Alvesalo 1994, 67, 70; Alvesalo 2006.

Taulukko 5. Lahjoman antamisesta RL 16:13 §:n mukaan syytetyt ja tuomitut sekä lahjoman vastaanottamisesta RL 40:1 §:n mukaan syytetyt ja tuomitut Suomessa 1925–1999.⁹⁰

Vuodet	RL 16:13 §	RL 40:1 §
1925–1929	75/49	25/16
1930–1934	56/46	11/8
1935–1939	41/37	8/7
1940–1944	417/365	24/19
1945–1949	424/396	53/37
1950–1954	170/154	19/17
1955–1959	105/82	7/5
1960–1964	59/26	7/7
1965–1969	25/20	2/2
1970–1974	18/11	1/1
1975–1979	46/31	6/3
1980–1986	116/87	47/33
1987–1989	17/12	13/7
1990–1994	8/8	11/8 ⁹¹
1995–1999	10/10	10/10 ⁹²

Korruptiotapauksina valkokaulusrikollisuus kuvaa talousrikosten yhtä yhteiskunnallisesti merkittävintä osa-aluetta erittäin hyvin. Kriminologi H. A. Brasz on kutsumut korruptiota ”vallan perversioksi”. Kriminologi John T. Noonan taas on nimittänyt korruptiota häpeällisiksi teoiksi yhteiskunnassa. Ahti Laitinen kuvailee korruptiota sosiologisesti normaalien käyttäytymismallien hylkäämiseä. Hänen mukaansa ne liittyvät yhteiskunnallisiin eturistiriitoihin. Korruptio on tapa tukea jonkin ryhmän tai instituution etuja yhteiskunnassa.⁹³ Tähän liittyen voidaan myös asettaa kysymys siitä, miten asiaan tulisi suhtautua silloin, jos kyse ei olekaan normaaleiksi ymmärrettyjen käyttäytymismallien hylkäämisestä, vaan tietyn eturyhmän normaaleista käyttäytymismalleista ja niiden ylläpidosta sekä siitä millä tavoin kyseisiin käytänteisiin puututaan yhteiskunnan legitimoidun poliisitoimivallan taholta.

90 Laitinen & Alvesalo 1994, 39; vuodet 1987–1999 kerätty SVT Oikeus 1993:3, 1993:9, 1995:4, 1997:6, 1997:17, 1998:17, 1999:13 ja 2000:17.

91 Lukuun sisältyy RL 40:2 §:n mukaiset tapaukset törkeä lahjoman vastaanotosta vuonna 1991, koska niitä ei oltu eritelty rikostilastossa 40:1 §:n lahjoman vastaanotosta.

92 Ibid, vuosi 1996.

93 Laitinen & Alvesalo 1994, 35.

POLIISIKULTTUURI YHTEISÖLLISTEN TUNNE- LATAUSTEN SÄILIÖNÄ 1997 – TEHTAANKADUN POLIISISURMAT

RITARIVELJESEETOS SÄILÖÖ PAHAN

Poliisikulttuurin yhteisöllisyys voidaan nähdä eräänlaisena maailmansisäisenä ritariveljeseetoksena.⁹⁴ Tämä siksi, että poliisikulttuuria sodan jälkeisen poliittisen toiminnan synnyttämänä hallinnan alueena voidaan pitää epäpoliittista kansallista puolustamaan pyrkivänä yhteisönä. Arendtin mukaan tällainen yhteisön epäpoliittinen, ei-julkinen luonne, määriteltiin varhaisessa kristinuskossa niin, että sen piti muodostaa *corpus*, kaikille yhteinen ruumis, jonka muodostavien jäsenten tuli olla toisilleen kuin veljiä. Yhteisön veljeyden piti perustua lähimmäisenrakkauteen. Arendtin mukaan tällaisella epäpoliittisella itseensäpäin kääntyneellä maailman sisäisyyden ylittävällä yhteisöllä on aina myös omat vaaransa, joita tulee hallinnoida erilaisilla toimintaa rajoittavilla määräyksillä. Hän kirjoittaa:

[S]illoinkin kun elämää hallittaisiin vain lähimmäisenrakkauden periaatteella, oli vaarana, että 'maallisen elämän välttämättömyksien' (*necessitas vitae praesentis*) takia harjoitetut aktiviteetit johtaisivat eräänlaisen vastamaailman, veljeskunnan sisäisen julkisuuden alueen perustamiseen, koska näitä aktiviteetteja harjoitettiin muiden läsnäollessa. Tätä vaaraa pidettiin niin suurena, että tarvittiin lisäsääntöjä ja –määräyksiä kieltämään erityisesti erinomaisuus ja siitä seuraava ylpeys.⁹⁵

Myös Turnerin siirtymäriittejä koskevassa teoriassa liminaalitulassa olevien yksilöiden yhteisöä kutsutaan nimellä *Communitas*. Yhteisö perustuu välitulalle, jonka kaikki sen jäsenet jakavat. On jo mainittu erään haastattelun poliisimiehen kuvailleen poliisikuntaa juustoksi, jonka juoksettunut maito hapattaa. Tämän yhteisöllisyyttä muodostavan tartunnan laiksi kutsutun psykologisen ilmiön tulivat kuvanneeksi jo varhaiset antropologit kuten James Frazer, Edward B. Tylor ja Marcel Mauss.⁹⁶ Useat psykologit ovat esittäneet muita kohtaan tunnettavan kuvotuksen toimivan ihmisillä moraalisen hahmotuksen pohjana.⁹⁷

94 Protestantismin kapitalistisesta työeetoksesta ks. Weber 1980 ja Suomessa Konttinen 1991, 30.

95 Arendt 2002, 58–60. (Suom. MP.) [Maini Pekkarinen.]

96 Tylor 1871/1964; Frazer 1922/1963; Mauss 1950/2001; Vrt. Aarnio 2007, 12–13.

97 Haidt, Rozin, McCauley & Imada 1997, 107–131; Nemeroff & Rozin 1994, 2000; Aarnio 2007, 12.

Myös poliisitutkija Joan Barkerin mukaan eristyneisyys poliisin työssä voimistaa sisäisen yhteenkuluvaisuuden tunteita, koska työssä toimitaan elämän ja kuoleman kysymysten kanssa.⁹⁸ Vaikka työn ottaisikin työnä, on irrallisuuden tunteita lisäämässä tietoisuus siitä, että suhde naapureihin tai julkisuuteen ei välttämättä ole samanlainen kuin normaalia työtä tekevillä. Haastatteluissa tämäkin asia ilmeni selkeästi:

Eräs talousrikostutkija kertoo jutun tiedotuksen vaikutuksesta vapaa-aikaan ja suhteesta ulkomaailmaan:

Sä et millään pääse näistä asioista eroon tuolla kotona. Tietysti, jos sä menet johonkin korpeen ja sulla on kännykät ja radiot ja televisiot pois, niin silloin sulla on mahdollisuus siitä irrottautua. Mutta jos sä kotona istut ja haluat vähä lehteäkin lukasta ja televisiota-kin katsoa, niin väittäisin, että melkein kaikista niistä jutuista, jotka minullakin on ollut tässä hoidossa viimesten vuosien aikana, niin on uutisoitu erittäin aktiivisesti. Ja minä en ole ollu siellä se lähde, vaan ne on herättänyt mielenkiintoa vähän eri näkövinkkelistä. [- -] Tätä uutisointia, niin joistakin yksittäisistä jutuista, niin se on aivan mahdotonta. otetaan esimerkkinä, että yks ilta käsiteltiin nimeltä Ankallismahti⁹⁹, jossa minä olin päätutkijana. Ethän sä pääse sitä piiloon missään. Että kun meet kotias, niin siellä on televisiossa, että kuulusteltavat antaa hienoja lausuntoja tai uutisten lukija käsittelee tätä asiaa. Ja kun ensimmäisenä avaat Hesarin, niin etusivulla on se asia siinä ja sitä käsitellään. Eikä yhtenä eikä kahtena päivänä, vaan useamman vuoden ajan. Se on saattanu olla aktiivisena neljä tai viis vuotta, koska se prosessi on kestänyt niin kauan. Ja tällasta on hyvin hankala päästä vapaa-aikana karkuun ja toisaalta se on mielenkiinnostosta seurata sitä siitä näkövinkkelistä, että mitä tästä kerrotaan ja mitä uutisoidaan, mutta kyllä se jossain vaiheessa saattaa muodostua rasitteeksi. Et pääse kunnolla irrottautumaan asioista.¹⁰⁰

TEHTAANKADUN POLIISIMURHAT 1997

Joskus sitten tapahtuu jotain sellaista, jonka äärellä jokainen poliisi joutuu pysähtymään ja pohtimaan omaa suhdettaan työhönsä. Tällainen tapahtuma oli kahden poliisimiehen surmatyö Tehtaankadulla 1997 lokakuussa. Sitä voidaan myös tarkastella kansallisten valtapoolien kautta yhteisöllisenä konfliktina, jossa tutkinnan onnistuminen toimi ehyttävänä ja yhteisön merkityksellisyys palauttavana asiana. Asia sai muihin poliisiturmiin verrattuna erittäin paljon palstatilaa julkisuudessa.¹⁰¹ Myös tavallisten kansalaisten spontaanit reaktiot kertovat paljon poliisi-kulttuurin tilasta 1990-luvun lopulla tutkimusajan päätepisteessä.

98 Barker 1999, 204.

99 Jutun nimi muutettu.

100 Haastattelu 18.1.2002.

101 Vrt. esim. HS 9.2.1991 ”Humalassa riehunut ampui poliisin Vaajakoskella” (ei tekijää); HS 16.2.1993 ”Autovarkaan yliajama poliisi kuoli Helsingissä” (ei tekijää); HS 31.1.1945 ”Huolimaton vartiojärjestely aiheutti poliisin kuoleman” (ei tekijää); HS 27.8.1992 ”Mies ampui poliisin, avovaimon ja itsensä Haukiputaalla” (ei tekijää); HS 28.1.1986 ”Poliisi kuoli pakenijan yliajamana Rovaniemellä” (ei tekijää); HS 5.8.1977 ”Murtomiesten piiritys puhkesi ammuskeluksi” (ei tekijää).

Historiantutkijan onneksi tällä ikävällä hetkellä poliisilaitoksella oli paikalla television dokumenttiryhmä, joka spontaanisti pyysi lupaa ja sai ryhtyä tekemään ohjelmaa surmien jälkeisestä tutkinnasta ja sen edistymisestä. Tuon dokumentin kautta on mahdollista hahmottaa sitä tunnedynamiikkaa, joka laitoksen sisällä valitsi. On selvää, etteivät ohjelman tekijät päässeet kaikkiin poliisin kyseistä juttua koskevaa esitutkintaa suunnanneihin keskusteluihin mukaan poliisitaktisista syistä. Yleiskuvan dokumentista saa silti hahmotettua selkeästi, sillä siihen sisältyy niin paljon tutkinnassa mukana olleiden yksittäisten poliisimiesten ajatuksia tapahtumasta. Tapaus oli raakuudessaan poliisejakin ihmetyttävä.¹⁰²

Eräs TV-dokumentissa asiaa spekuloinut poliisi ihmetteli teon suunnitelmallisuutta:

Se mua ihmetyttää tossa ett se ampu niin nopeesti. Sen ymmärtäis, jos heti sen ryöstön jälkeen heti kun se tulee, ase, kauhee adrenaliini veressä, veressä, tulee veressä, tulee ulos hotellista. Ja siinä kun tulee poliisit vastaan, nii se vois ehkä siinä kuvitella, että saman tien ampuu. Se on jumalauta ollu kymmenen minuuttia, se on niinku kaikki menny suunnitelmien mukaan, ja on niinku ehtiny hiki laskee, ja se kävelee kaikessa rauhassa siellä ja sit tää on niinku vielä tämmösessä tilassa että.¹⁰³

Torstaina lokakuun 23. päivän aamuna *Helsingin Sanomat* kertoi asiaa koskevan järkyttävän uutisen ”Ryöstäjä ampui kaksi poliisia pakomatallaan Helsingissä”. Hotelliryöstöä aamuyöstä tutkimaan saapunut partio, ylikonstaapeli Eero Holsti ja vanhempi konstaapeli Antero Palo oli pakotettu vatsalleen ennen surmaamista, jonka jälkeen surmaaja ampui molemmat kuoliaaksi. *Hotelli Palacen* automaattinen hälytin hälytti kello 2.42 ja noin yksitoista minuuttia myöhemmin eli kello 2.53 toinen paikalle tullut partio löysi poliisit surmattuina Tehtaankadun ja Kapteeninkadun risteyksestä. Lehti kertoi myös, että ”jatkuva virta helsinkiläisiä vei surmapaikalle surunvalittelunsa” ja ”lähistön päiväkodeissa lapset leikkivät ainakin aamupäivän sisällä”. Ullanlinnan lapsien kerrottiin myös pysyvän sisällä. Turvattuus ulottui kaikkialle lähiympäristöön, sillä lehdessä kirjoitettiin: ”Surun ja hämmennyksen liepeillä ilmapiirissä kumisi ontto aavistus: murhaaja on vielä täällä jossain – ehkä meidän kellarissa?”¹⁰⁴

Myös poliisin saamat lukuisat vihjeet sisälsivät vainoahdistuksesta kertovaa aineistoa. Eräässä vihjeessä kerrottiin tekijän ”olevan piilossa katolisen kirkon alttarin alla”.¹⁰⁵ Tästä kertoo myös se, että useat lapset eivät menneet kouluun ollenkaan. Niitä, jotka kouluun menivät, lähtivät vanhemmat saattamaan. Lehti kertoi osaaottavasti, miten:

Käsi syvällä lapsen kädessä tuli onnettomuuspaikalle myös kosteasilmäinen Guje Kumlin. ’Me ajatellaan niiden perheitä’, hän parahti. Kumlinin päivä oli pitkä, koska jo aamuseitsemältä hän toimitti poliiseille kuumaa kahvia. Myötätunnon rinnalla viipyi huoli.

102 ”Poliisi etsii murhaajaa” TV2 Dokumenttiprojekti. Ohjaus ja kuvaus: Virke Lehtinen. Tuottaja: Iikka Vehkalahti, 1997.

103 ”Poliisi etsii murhaajaa” TV2-dokumentti.

104 HS 23.10.1997 ”Ullanlinnan lapset pysyvät sisällä” (Kaisa Hakkarainen).

105 ”Poliisi etsii murhaajaa” TV2-dokumentti.

’Kaappausvaara tässä nyt on päällimmäinen’, hän sanoi. ’Tavallisesti lapset kulkevat vaapaasti, mutta nyt ei uskalla.’

Eräs lapsi puki pelkonsa sanoiksi esittämällä toimittajalle, että surmaaja oli mennyt päiväksi roskapönttöön ja saattaisi sieltä tulla esille yön tunteina. Häntä oli äidin lisäksi saattamassa myös opettaja. Samaan aikaan kyseltiin ”mokusiko Radiomafia musiikkivalinnassaan?” Pressiklubissa iltapäivällä oli soitettu reggaeartisti Bob Marleyn kappaletta *I Shot The Sheriff*. Tätä asiaa kummasteltiin ja kyseltiin, miksi kappale ylipäänsä pääsi eetteriin. Kaikki liittyi kaikkeen, ja asialle oli herkistytty joka tasolla. Tapaus ilmentää sitä, miten sana tuli lihaksi tämän tapauksen yhteydessä. Kuolleet poliisit herättivät syyllisyyden tunteita kansalaisissa, ja siksi lause ”I Shot the Sheriff” koettiin niin voimallisesti. Sen ylilatauneisuus kertoo suhteen laadusta, joka poliisi-instituution ja kansalaisten välillä vallitsi. Kohtalonyhteys avautui tässä tapauksessa ja sai kansalaiset toimimaan reparatiivisesti, kuten Kumlinin tapauksessakin havaittiin. Myös Yleisradio ymmärsi pyytää anteeksi tapausta. Toimittajan kerrottiin havahtuneen tapahtuneeseen liian myöhään, koska kappaletta ei spiikattu sen alettua suoraan ohjelmamainoksen jälkeen. Asian kerrottiin olevan virhe, jollaista ei saisi tapahtua.¹⁰⁶

Helsingin Sanomien pääkirjoitus ”Kylmäverinen murha” näki asian todistavan rikollisuuden raaistumisesta Suomessa. Sen mukaan todettiin, ettei ”asetta ole aiemmin käytetty näin tuhoisasti”. Todettiin myös, että monet aiemmatkin poliisiturmat olivat lähteneet tilanteista, joissa poliisi ei ollut osannut aavistaa vaaraa. Lehti lopetti kirjoituksensa poliittiseen kannanottoon, kun se totesi, että vaikka poliisin aseenkäytöstä oli keskusteltu paljon, ei tätä tapausta ”saisi käyttää sallivampaan suuntaan” menoa oikeuttamaan. Seurauksien nähtiin olevan tuhoisia. ”Aseiden käytön yleistyminen” johtaisi ”helposti väkivallan lisääntymiseen”.¹⁰⁷ Yleisönoastolla virisi keskustelu asiasta, sillä eläkkeellä oleva tullin ylitarkastaja Aarre Panula kysyi: ”Kuinka monta poliisia Helsingin Sanomien toimituksen mielestä pitää tulla murhatuiksi, ettei kyse enää olisi yksityistapauksista?”¹⁰⁸

Poliittinen eliittikin oli hereillä asiassa. Sisäministeri Jan-Erik Enestam kiirehti lausumaan, että tapaus sisälsi ”mafiamaisia otteita”. Myös presidentti Martti Ahtisaari esitti tapauksesta surunvalittelunsa kesken maakuntamatkansa. Poliisi sai jo saman päivän lehteen ensimmäisen piirroshahmotelman surmaajan kasvoista. Lehdessä myös kerrottiin, että poliisin surmaamisesta on seurauksena aina murhasyyte. Lehdessä kerrottiin surmaajan pakomatkan jatkuvan Helsingissä. *Pohjolan Sanomissa* kolumnisti Heikki Lääkkölä kysyi ”mitä hintaa tässä nyt maksetaan”? Hänestä yhteiskunnassa eli ”ryhmä, jolla ei ole lakeja ja joille yleiset moraalisisäännökset ovat tuntemattomia”. Seuraavana päivänä kerrottiin poliisin tehneen rynnäkönn satamarakennukseen. Kaksi päivää surmatyön jälkeen kerrottiin poliisin etsivän kahta ulkomaalaista surmatyöstä.¹⁰⁹

106 HS 23.10.1997 ”Mokusiko Radiomafia musiikkivalinnassaan? (Leena Lavonius).

107 HS 23.10.1997 ”Kylmäverinen murha” (Pääkirjoitus).

108 HS 25.10.1997 ”Poliisin tehtävä vaikea” (Aarre Panula).

109 HS 24.10.1997 ”Poliisi teki rynnäkönn satamarakennukseen” (ei tekijää); HS 25.10.1997

”Poliisiturmassa etsitään kahta ulkomaalaista” (Harri Nykänen); HS 23.10.1997 ”Ahtisaari esitti

Lauantaina 25. lokakuuta kerrottiin, että surmatut poliisit saatetaan viimeiselle matkalle omaisten tahdon mukaisesti yhdessä. He työskentelivät kiinteänä työparina ja he saivat surmansa yhdessä ollessaan hoitamassa virkatehtäväänsä, komisario Tuomo Lotta kertoi *Helsingin Sanomille*. Hän piti surmatekoa melkoisena iskuna suomalaiselle poliisikunnalle. Useiden työtovereiden ja poliisijohdon kerrottiin osallistuvan siunaukseen, jonka paikaksi oli valikoitunut Johanneksen kirkko, sillä se oli aluetta, jossa surmatut poliisit tekivät työtään. Kerrottiin myös, että Agricolan kirkossa vietettävän messun osallistujat lähtevät kynttiläkulkueena surmapaikalle messun jälkeen jossa tultaisiin viettämään hiljainen hetki. Itse tilaisuudessa kuvailtiin surman aiheuttaneen levottomuutta kaikissa ihmisissä. ”Täällä on hyvin paljon ahdistusta”, totesi citypastori Olli Valtonen messussa.¹¹⁰

Sunnuntaina 26. lokakuuta poliisien murhista etsityn miehen kerrottiin joutuneen pidätetyksi Hämeenlinnassa. Kuva hänestä oli julkaistu lauantaina keskipäivällä ja vihjeiden perusteella hänen jäljilleen päästiin nopeasti. Tv-dokumentissa tutkijoiden olo oli selvästi huojentunut surmaajan jäätyä kiinni. Kaikki eivät meinaaneet pysyä nahoissaan, sillä ilmassa oli vielä voimakasta liike-energiaa tutkintojen oltua käynnissä voimallisesti useamman päivän ajan.¹¹¹

Tutkinnanjohtaja Esko Peltola ja Helsingin tuolloinen poliisikomentaja Paavo Koskela saattoivat kertoa tiedotustilaisuudessa medialle, että pidätys sujui ilman dramatiikkaa. Pidätyksen jälkeen pidettiin poliisilaitoksellakin muistohetki surmatuille poliiseille. Surmatapa tarkentui, vanhempi poliisi oli yrittänyt pystyyn ja luoti oli mennyt selästä läpi, jonka jälkeen poliisit surmannut tanskalaismies oli ampunut kosketuslaukauksella niskaan vatsallaan maanneen nuoremman poliisin. Maanantaina tanskalaismies tunnusti surmat. Hän oli varastanut *Hotelli Palacen* käteiskassan ja ampunut poliisit varmistaakseen pakomatkinsa. Murhaaja oli teon jälkeen sekaisin, sillä hän jätti murha-aseen ja käyttämänsä vaatteet asuntoon, jossa oli piileskelyt ja kirjoitautui väärällä nimellä Hämeenlinnalaiseen hotelliin, josta poliisit hänet pidättivät vihjeiden perusteella. Murhaajan mielentilaa kuvattiin katuvaksi, masentuneeksi ja yhteistyöhaluiseksi. Hänen myös kerrottiin yrittäneen itsemurhaa hotellissa.¹¹²

Maanantaina 27. lokakuuta poliisikomentaja Koskela kiitti kansalaisia myötätunnosta ja vihjeistä. Hän totesi surmien ”järkyttäneen syvästi kaikkia meitä suomalaisia”.

Kukka- ja kynttilämeri surmapaikalla on osoitus suuresta surusta. Samoin kaikki se myötätunto, joita niin surmattujen poliisien omaiset kuin me poliisitkin olemme saaneet osaksemme, kertoo ihmisten tunnoista ja valtavan murheen yhteisyydestä.¹¹³

surunvalittelunsa maakunta-matkalla Ylä-Savossa” (ei tekijää); HS 23.10.1997 ”Jan Erik Enestam: Tapaus sisälsi mafiamaisia otteita” (ei tekijää).

110 HS 27.10.1997 ”Tuomasmessussa siunattiin surmatut (Ari Saarelainen); HS 25.10.1997 ”Surmatut poliisit yhdessä viimeiselle matkalle (ei tekijää).

111 ”Poliisi etsii murhaajaa” TV2-dokumentti.

112 HS 26.10.1997 ”Poliisit surmannut tanskalainen ei vastustanut pidätystä” (Harri Nykänen & Susanna Reinboth); HS 27.10.1997 ”Masentunut Steen Christensen yritti itsemurhaa hotellissa” (Susanna Reinboth).

113 HS 27.10.1997 ”Poliisikomentaja Paavo Koskela kiittää kansalaisia” (ei tekijää).

Pääkirjoituksessa todettiin ”kansalaisten tuen auttaneen” poliisia ”ratkaisevasti”. Nähtiin myös, että:

Mikään henkirikos ei ole yhdistänyt poliisia ja kansalaisia nyt koetulla tavalla. Yleisön vilpityn myötätunto ja auttamisen halu kannustivat poliisia selvittämään kaikkia järkyttävää henkirikosta. Tehtaankadun ja Kapteeninkadun risteyksen kukka- ja kynttilämeri on kansalaisten mieliinpainuva kunnianosoitus armottoman murhaajan uhreiksi joutuneille poliisimiehille ja heidän omaisilleen.¹¹⁴

POLIISI YHTEISKUNNALLISEN PAHAN SIIJOITUSASTIANA

Poliisit koettiin tapahtumien seurauksena koko kansan edustajiksi. Tämän vuoksi samastuminen kansalaisen ja poliisin välillä tuntui lähes saumattomalta. Rajat poliisien minuuksien ja kansalaisten minuuksien välillä olivat avoinna ja tunnesiirtoa tapahtui molempiin suuntiin.¹¹⁵ Kaksi virantoimituksessa olevaa poliisia surmaamalla oli surmattu kansalaisissa imaginäärisellä tasolla aina elävä toivo paremmasta tulevaisuudesta ja elämän merkityksellisyydestä. Kyse oli myös globalisaation tuomasta logistisesta kiristymisestä yhteiskunnassa ja siihen reagoimisesta. Esimerkiksi se selkeä huojentuneisuus, jota ilmeni julkisuudessa sen jälkeen kun selvisi, että surmaaja löytyi kansallisen yhteisön ulkopuolelta, viittaa tähän ulottuvuuteen. Yleisemmin talouden pitoon ja nousukauteen viittaaminen surmatöiden media-aineistoissa taas kertoo toisesta yhteiskunnallisesta tasosta. Surutyötä tehtiin myös lamasta ja siitä selviytymisestä aiheutuneesta syyllisyydestä. Käynnissä ollut talouden nousukausi ja siihen liittyvä hype saattoivat olla lisäämässä ahdistusta ja syyllisyyttä pärjäämisestä. Poliisit saivat toimia kaikkien näiden kansallisessa mediajulkisuudessa liikkuvien tunnelatausten loppusijoituspaikkana ja niiden säilöjinä joutuessaan surmatöissä konkreettisesti uhrin asemaan omasta tehtävästään johtuen.¹¹⁶ Tapauksesta teki poliisiin kohdalla erityisen se, ettei mitään aiempia poliisiturmia ollut käsitelty mediassa yhtä laajasti kuin Tehtaankadun surmia. Tapahtumalla on toki yhteyksiä muihin poliisiin liittymättömiin kollektiivisiin tunnemyrskyihin ja siten sitä voisi selittää muillakin tavoilla kuin tässä yhteydessä tapahtuu. Tapahtumassa on kuitenkin kyse poliisi-instituutiota kohdanneesta asiasta ja sen yhteiskunnassa saama vastakaiku on historiallisesti ainutlaatuinen ja avautuu täten kanavoimaan muitakin ajankohtaisia suruja kuin poliisisurmat.

Median rooli tapahtuman rakentumisessa oli keskeinen. Se kykeni ohjaamaan yleistä mielipidettä nostamalla melun yhdestä radiossa soitetusta kappaleesta ja toisaalta demonisoimalla surmaajaa hänen kansalaisuutensa selvittyä. Se myös

114 HS 28.10.1997 ”Kansalaisten tuki auttoi ratkaisevasti poliisia” (pääkirjoitus).

115 Tästä ks. konkreettisen esimerkin antaa esim. ”Poliisi etsii murhaajaa” TV-dokumentti ja viitatuissa lehtijutuissa kuvatut tapahtumat asiaan liittyen.

116 Vrt. Siltala 2000, 69. Poliisi oli kyllä jo muutamaa vuotta aiemmin teettänyt tutkielman poliisien uhriutumiskokemuksista poliisiopiston päällystökursseilla. Onnettomuuksista selviytymisen tuottamasta syyllisyyssahdistuksesta ks. Matsakis 1999.

saattoi aluksi välittömimmän tyrmistyksen ilmapiirissä käsitellä surua monissa kansalaisia ja poliiseita instituutiona yhteen sitovissa empaattisissa artikkeleissa, joissa suru tuotiin esiin käsin kosketeltavana ilman toimittajan välittäjäroolin korostumista. Yhteisen jaetun kokemuksen kertomusta luomalla media saattoi kuitenkin myös yhdistää riittäisiä kansalaisia keinotekoisesti ja sulkea heiltä mahdollisuuden tuottaa kriittisiä positioita kansalaiskeskusteluun. Idut tällaiseen olivat ilmassa vielä ennen tapausta, mutta viimeistään kiinnioton jälkimainingeissa keskeiseksi nousi mimeettinen surunkäsittely, jotka ilmenevät artikkeleissa muistomesuista. Niissä keskeiseksi nousevat citypastorius ynnä muut triviaalit seikat. Tämä ei enää tuottanut aiempaa kohtalonyhteyden tuntua, joka tunnuttiin tavoitetun heti veritekojen välittöminä hetkinä, vaan etäännytti kansalaisia poliisityön ongelmiin kohdistuvasta kansalaiskeskustelusta, joihin tapahtuman jälkiselvittelyn olisi pitänyt herättää kansalaisia.¹¹⁷ Reinerin mukaan poliisin esittäminen mediassa voi mystifoida poliisia, sen sijaan, että se auttaisi jäsentämään poliisia realistisesti.¹¹⁸

Crankin mukaan poliisikulttuurisissa rituaaleissa kulttuuriset merkitykset tiivistyvät. Rituaali yhdistää ryhmän toiminnan kautta yksilöllisesti kannetut uskomukset kollektiivisiin uskomuksiin. Idea jostain laajemmasta itsen ulkopuolella tehdään tällä tavoin todeksi. Crank toteaa poliisin väkivaltaisesta kuolemasta, että se ”syö” poliisikulttuurin ja tuottaa yksilöissä halkeaman kollektiivisella kuuluminen tasolla. Se voi höllentää poliisien kollegiaalista solidaarisuutta, koska siihen liittyy kuolemantapauksen laadusta riippumaton julkilausumaton kysymys siitä, olisiko jotain voitu tehdä toisin. Tästä voi myös seurata ajatus siitä, etteivät opitut taidot riittäneetkään yllättävässä tilanteessa. Tilanne voi Crankin mukaan myös synnyttää vihaa ja epätietoisuutta sekä aiheuttaa korostunutta syyllisten etsintää. Crankin mukaan kuoleman kohtaaminen horjuttaa niitä myyttejä, joille poliisikulttuuri perustuu. Se pakottaa kohtaamaan sen, ettei aina voi tietää kaikkea, ettei kaikkea voi koskaan kontrolloida; ja että ihmissuhteisiin liittyy monesti paljon arvaamattomuutta.¹¹⁹

117 Vrt. Alford 1997, 84–91, 110–116, 140.

118 Reiner 2000, 139–162.

119 Crank 1998, 9, 277, 279, 290.

IV

YHTEENVETO – POLIISI PAHAN KÄSITTELIJÄNÄ

KANSALLISVALTION TERÄS- MIEHESTÄ JÄLKITEOLLISEN AJAN VALTAKUNNAN SOVITTELIJAKSI

Harryn minuuteen sisältyy ei vain kaksi, vaan sata, tuhat eri olemusta. Hänen elämänsä ei (kuten ei kenenkään muunkaan ihmisen elämä) värähtele vain kahden navan välillä, vietin ja hengen, ylevän ja eläimellisen välillä, vaan tuhansien, lukemattomien eri napojen välillä. (...) Sellainen jopa hyvinkin kehittyneille ihmisille ominainen harhakuva, että sielumme kaaos olisi yhtenäinen minuus, jonka muodot ja ääriviivat ovat muka kiinteät ja selvät, näyttää olevan ihmisille suoranainen elämäntarve aivan samoin kuin ilma tai ravinto. (...) Itse asiassa juuri antiikin taide, jonka lähtökohtana aina oli silmää kiehtova ruumis, loi sadun ihmisen yhtenäisestä minuudesta. Vanhalle intialaiselle runoudelle tällainen karkea tyylittely on vierasta, – hindurunouden sankarit eivät ole persoonallisuuksia, vaan monien persoonallisuuksien vyyhtejä, monien jälleensyntymien sarjoja. (...) Ei ole olemassa mitään tietä ‘takaisin’ – ei sudeksi, ei edes lapseksikaan. Olioiden alkusynnyssä ei ole mitään viattomuuden tilaa, vaan kaikki luomisen tulokset, näköjään kaikkein yksinkertaisimmatkin, ovat perimmältään monijakoisia, syyn raskauttamia.¹

POLIISI YHTEISKUNNAN PERIMMÄISENÄ INSTITUUTIONA

Poliisin yhteiskunnallinen tehtävä on viime kädessä säilyttää se homogeenisoiva symbolinen järjestys, jolle sen toiminta-alueen yhteisön toiminta perustuu. Poliisi on yhteiskunnan symbolinen raja, joka vartioi yhteisön sosiaalisen organisoitumisen tapoja. Tämän vuoksi kysymys poliisista itsestään ja poliisikulttuurista on sekä yhteisölle että myös poliiseille itselleen aina elämän ja kuoleman kysymys.

Kansallisfilosofi J. W. Snellmanin Valtio-opin 43. luvussa käsitellään kansalais-yhteiskunnan ja poliisin suhdetta. Siinä Snellman toteaa poliisista:

Kun sekä poliisijärjestys että poliisihallinto ovat näin laajat, ei ole mitenkään yllättävää, että kummankin tehtävän ratkaiseminen on niin vaikeaa ja että kummallakin alalla joudutaan kestäämään valituksia enemmän kuin minkään muun yhteiskuntalaitoksen kohdalla. Tehtävä vaikeutuu pääasiassa siksi, että järjestyshäiriöitä ei voi estää ilman yksilöön kohdistettavaa suurempaa tai pienempää pakkoa, jolloin poliisi siis yhtäältä aiheuttaa sitä

1 Hesse 1974, 76–85.

pahaa, mitä se toisaalta on estämässä. Poliisin toimien aiheellisuus riippuu siis siitä, puutuuko poliisihallinto järjestystä ylläpitäessään vähemmän häiritsevästi kansalaisten elämään kuin se epäjärjestys, jota pitäisi estää. On aivan välttämätöntä, että laki sitoo joka askeleella järjestyksen valvojia, jos se on vain suinkin mahdollista, jotta yhtä mielivaltaista tekoa ei ainakaan torjuta toisella.²

Poliisitutkija James Sheptycki on esittänyt kansallisen ajattelutavan kritiikkiä. Sen mukaisesti Snellman on oikeassa, mikäli kansalaisyhteiskunta toimii. Mutta jos näin ei tapahdu, niin laillisuus ei olekaan enää kansalaisia suojeleva asia, koska lain määrää tällöin aina se, joka maksaa kulloisistakin poliisipalveluista, joita siis voi tällaisessa tapauksessa antaa myös yksityinen poliisi.³ Toisen tasavallan Suomessa poliisi yksityisenä olisi kuitenkin kummajainen. Laillisuus ei aina nimittäin ole sama kuin moraalisuus.

Asetelma näkyy selvästi talousrikostutkinnassa. Eräs haastateltu talousrikostutkija osuu naulan kantaan, kun hän pohtii pankkisalaisuutta ja sen merkitystä talousrikostutkinnan yhteiskunnallisen merkitysvyyden ja itse toiminnan näkökulmasta:

Se oli jännä juttu, kun me mentiin juristin kanssa sinne [SYP:n pääkonttoriin], niin kun oltiin valuuttapuolella, niin heti sinne tuli turvallisuuspäällikkö ja sit tuli yks pankin hallituksen jäsen siihen ja ne rupes kovitelemaan, että mitäs te täällä liikutte. Ettekö te ymmärrä, että te ootte pankin maaperällä. Sit mä rupesin raskaasti vittuileen, että mikä pankin maaperä, että mehän ollaan pankin pääkonttorissa. Että ollaanko me vaihdettu johonkin ulkomaan edustustoon, kun sä maaperästä puhut. Sit se huomaa, että nyt meni kirves kiveen ja mä sanoin, että mulla on poliisioikeudet tällä maaperällä ja tää on julkinen pankkikonttori. Ja vaikka tää olis yksityisasunto, niin tää on rikospaikka ja minä tuun rikospaikalle silloin, kun mä haluan. Mä sanoin, että tää maaperä on mulle yhtä pyhä kuin Riekin varasto tuolla Katajanokalla. Että siirtykää sivuun siitä. Mutta että aina törmätään tähän. No sit Wärtsilän meriteollisuuden yhteydessä, niin löytyi siitä samasta konttorista salaperäinen huone, jossa tehtiin miljardimäärästä sitä sähkörahaa, jolla maksettiin Suomen suurin osakepääoma. Siis sähköisesti ilman, että missään oli rahaa. Sit tuli väittely Suomen johtavan tilintarkastajan kanssa, että kun minä sanoin, että minä en usko alkusyntyyn. Että ei ole rahoja, jos ei ole tiliä, mistä ne lähtee. Tai sit on käteissuoritus. Se kinas vastaan ja sit myöhemmin mä sanoin, että eilen mä näin telkkarista Vantaajoesta, että se alkaa tuolta jostain Tikkurilasta ja Pikkukoskella kuohuu, niin selittääkää mulle, että miten se Pikkukoskella kuohuu, kun yläjuoksuun mennään. Sen kun mulle selitätte, niin mä uskon, että on alkusyntyrahaa. Pankkimailmas voi törmätä tällasiin fyysisen lainvastaisiin ilmiöihin silloin, kun on kyse suurista rahoista ja rosvojen tekemisistä.⁴

Rikospoliisi etsii aina aineellista totuutta ja langettavaa näyttöä. Tätäkin kulttuurista toimintamallia voidaan lähestyä poliisien työkokemuksille pohjautuvana jaetuna poliisikulttuurisena narraationa. Rikospoliisi näkee kaikki tarinat jossain mää-

2 Snellman 2001, 164–165.

3 Sheptycki 2002, 3–7.

4 Haastattelu 20.4.2001.

rin tämän tulkitsemiskehityksen lävitse. Ongelma on myös metodologinen. Omia historiallisia aineistoja lukiessa on monesti tuntunut aivan siltä, että eri ihmisryhmät puhuvat täysin eri kieltä. Ja sikäli kuin eri osapuolten tarinoihin on liittynyt valta-aspekti, on toinen tarina voinut miehittää toisen omilla merkityksillään, ja niiden kantamalla maailmanselityksellä. Tarinat hyvästä ja pahasta eivät kuitenkaan välttämättä aina kohtaa eri ihmisryhmillä. Maurice Merleau-Pontyn filosofian mukaan tämä johtuu siitä, että ristiriitaiset kielelliset tulkinnat pohjaavat erilaiisiin maailmassa olemisen tapoihin.⁵

Frank kutsuu tämänkaltaista ryhmän narraatiota korvaavaksi tai palauttavaksi narraatioksi (*restitution*). Hän ajoittaa sen historiallisesti modernin projektiin kuuluvaksi. Sen tehtävänä on esimerkiksi kuolemaan liittyen säilöä sen aiheuttamaa ahdistusta jakamalla iso ongelma pieniksi palapeleiksi, jotka voidaan suorittaa irrallaan itse ongelmasta. Frankin mukaan tällainen osiin pilkkominen voi olla terapeuttista, mutta kuoleman ongelmaa ne eivät auta ratkaisemaan. Tämä voidaan yleistää koskemaan kaikkia muitakin likaisuuden elementtejä, joita poliisit työssään kohtaavat. Valtakulttuurisesti arkipäiväisen ulkopuolelle sijoittuvan kohtaaminen vaatii pohjimmiltaan toisenlaista tarinaa. Suomen toisen tasavallan poliisikulttuurista narraatiota voisi kuitenkin kutsua tällaiseksi korvaavaksi narraatioksi (Johnson pled -operaatiot ja jatkuvat organisaatiouudistus- tai lakkautuspaineet Liikkuvassa poliisissa ja osin Krp:ssa). Siksi poliisikulttuurin on ollut vaikea kohdata ja sanallistaa normaalien sanojen ulkopuolelle jo lähtökohtaisesti menevää.⁶

Median tavassa käsitellä poliisia taas kuvastuu poliisin luonne yhteisöllisenä uhrautujana. Uhrautuja-rooli kytkee poliisin kansalliseen ajattelutapaan. Keskeistä on kysyä, minkä hyväksi eri aikoina on uhrauduttu. On myös muistettava, ettei julkisuus aina kohtele surmansa virantoimituksessa saaneita poliiseja samalla tavalla. Tämä taas kertoo työn roolittavasta objektiluonteesta, joka osaltaan vahvistaa tarvetta luoda tunnetasolla omaehtoista ryhmäkulttuuria.

Poliisityön merkitys yksilölle tiivistyy sen laaja-alaisuuteen:

Ja jos ajatellaan yhteiskunnallista näköalaa, niin kyllähän poliisin työ on sellanen näköalapaikka, missä sä näät maailmaa. Niin kuin sanoin, että oon tavannu pääministerin ja pultsarin. Oon käyny kotietsinnällä 1500 neliön omakotitalossa ja kahden neliön hökkelikojus tuolla Mellunmäen metsis, niin missä muussa ammatissa pääset tällasii näköaloja näkemään. Oon tavannu mitä ihmeellisimpiä ja erilaisempia ihmisiä ja oon saanu kurtistaa sinne verhon taakse, että mitä siellä tapahtuu.⁷

Perusjännitteen tuottava ristiriita poliisin toiminnalle ja poliisiksi rakentumiselle tutkimusajan lopulla on se dilemma, jonka mukaisesti poliisiin pitäisi yhteiskunnallisten kommenttipuheenvuorojen mukaan taistella lisääntyvää kontrollia vastaan, mutta rajoja höllennettäessä tuotetaan samanaikaisesti toiveita tiukkenevaan

5 Merleau-Ponty 1996, 441–443, 453–456; Heinämaa 1996, 49, 100–103; Jalava 2005, 22.

6 Frank 1995, 83. Vrt. myös Devereux 1967, Devereux 1967, xvi–xx, 3, 41–43, 118–121; Frankin ajatus restitutiosta ja moderniteetista on alun perin Zygmunt Baumanin esittämä.

7 Haastattelu 20.4.2001.

kontrolliin. Pitäisi ylläpitää rajat, joiden kautta on mahdollista toimia, mutta samaan aikaan antaa niiden olla höllinä. Poliisin pitäisi tästä ristiriidasta huolimatta asettaa raamit yhteiskunnalle. Reiner muistuttaa, että vaikka poliisin tehtävänä on pääsääntöisesti järjestyksen säilyttäminen yhteiskunnassa, ei sen tehtävänä kuitenkaan ole tämän järjestyksen reunaehtojen luominen.⁸

Kansallisen tyyppillisyyden edustavuus poliiseilla ilmentää kansallisen viitekehyyksen kannattelun poliiseille tuottamaa affektikokemusta ja tuon kokemuksen osittaista kieltämistä tutkimuksen aikajaksolla. Kielto toimi poliiseilla yhtä aikaa kansallisen sivilisointimission motiivina, että myös liialta samastumiselta suojaavana defenssinä. Tämä saattoi tuottaa osin hallusinatorista hahmotusta suhteessa kansalliseen tilanteeseen, koska ristiriitaisia tunteita tuottavien elementtien olemassaolo saatettiin kieltää ja toimia aivan kuin niitä ei olisi ollut olemassa. Olennaista on tässä pohtia sitä, oliko tapa kansallisessa systeemissä yleisemmin vallitseva, jolloin voitaisiin ryhtyä puhumaan sen kollektiivisesta rakenteistumisesta.⁹

Hyvinvointiyhteiskunnan homogenisaation ilmentäjänä poliisi on aivan keskeinen. Vaikka se rajaa selkeästi sitä mitä voi tehdä ja mikä ei ole sallittua, se kantaa silti mukanaan myös ajatusta siitä, ettei kenenkään tarvitsisi kulkea kerjäämässä.¹⁰ Tähän ideologiaan liittyy saumattomasti yksi vuosituhannen taitteen keskeisin poliisin mediakampanja, jossa poliisi esitetään karikatyyrimäisesti valtakunnan sovittelijana. Tämä asetelma toimii silloin, jos taustalla oleva yhteiskunnallinen uudelleenjaon systeemi toimii siten, kuin sen olisi tarkoitus toimia. Jos systeemi ei kuitenkaan toimi, ei syytä kannata etsiä a) niiden suunnasta, jotka kriminalisointien noudattamista ylläpitävät ja niiden rikkomisia tutkivat eli poliisista, eikä b) systeemin toimimattomuuden takia syrjäytyvistä yhteiskunnallisista ryhmistä vaan niistä asioista, ilmiöistä ja yhteiskunnallisista prosesseista sekä näistä pienistä asioiden tällaisesta tilasta hyötyvistä eturyhmistä, jotka saattavat omilla toimillaan koko ajan osin tahtomattaan loukata systeemin toimivuutta ja pyrkiä korvaamaan sen jollain kehnolla yksinkertaistuksella. Median yksiulotteistava tapa puhua asioista tuottaakin tilanteita, jossa erilaiset viharyhmät pyrkivät sananvapauden nimissä pääsemään jonkin asian legitimeiksi määrittelijöiksi yhteiskunnassa. Samaan aikaan poliitikoilla on paine olla äänestäjensä edustajana ja joko yksinkertaistaa asiat tai sekoittaa niitä asioita, joita ei haluta näkyviin yhteiskunnalliseen keskusteluun. Talousrikolliset taas pyrkivät omia viidakon lakeja ja säälimättömyyteen perustuvia sääntöjä luomalla hallitsemaan omaa *nicheään* ja tulevat tuottaneeksi tätä kautta yhteiskunnallisten järjestelmien toimimattomuutta.

Poliisikulttuuri yhteisöllis-symbolisena elämänmuotona syntyy siksi, että poliisit selviäisivät tehtävänsä yhteiskunnallisuuden heille tuottamista paineista. Perusasetelma eli poliisikulttuurin suhde kansalliseen on periaatteessa pysynyt samana koko tutkimusajan. Poliisin suhteen kansalliseen voidaan sanoa toimineen yhteis-

8 Reiner 2000, 112.

9 Vrt. teoreettisesti erityisesti Spivak 1999, 4–6 sekä käsitteestä ks. Laplanche & Pontalis 1985, 166–169. Termi on alun perin Freudilta. Ks. ”The Neuro-Psychoses of Defence” tekstiä vuodelta 1894, Freud 1974, 43–61.

10 Vrt. esim. Reiner 2000, 109–110. Poliisista on tässä yhteydessä puhuttu ilmaisulla ”salainen sosiaalityöntekijä” tai ”rauhan virkamies” (*peace officer*). Apua on voitu tulla pyytämään kuin ystävältä, oppaalta tai filosofilta.

söllisenä vastatuotantona. Paikallisyhteisöiden Suomesta on siirretty yhtenäistävien puhetapojen kautta globaalin ajan yksilöllistävään Suomeen. Silti poliisi on aina ollut eliitin tai voimakkaiden painostusryhmien suhteen hieman varuillaan. Lapuan liikettä jouduttiin tai haluttiin myötäillä 1930-luvulla kansallisen maahengen tuottaman kollektiivisen samastumistason kautta. Sodan jälkeen kyllä pelättiin kommunismia yksilötasolla, mutta kollektiivina poliisi joutui toimimaan yhteistyössä vasemmiston kanssa ajan vaatimusten tuottamien paineiden takia. Ns. punaisen Valpon aika jäi kuitenkin lopulta lyhyeksi historialliseksi kuriositeetiksi. Valkoinen Suomi palautti normalisoivan kansallisen järjestyksen punaisen Valpon etsivien väärinkäytösten tarjottua syyntä viraston toimintojen uudelleenmäärittelyyn 1949.

Neuvostoliiton kasvanut kiinnostus 1960-luvun lopulta lähtien toi poliisiin ja kansallisen suhteeseen uuden sävyn: hienovaraisen tasapainoilun aspektin. Esimerkkitapauksena analysoidun ylietsivä Veijo Viiden toiminta kuvaa tässä suhteessa vastatuotantoa erinomaisesti. Tällaisten suojelupoliisin etsivien omaehtoisten merkitystuotannon tapojen vuoksi psyykkisen kolonisoijien (so. KGB:n agenttien toiminta Suomessa) oli viimekädessä tyytyminen vähempään kuin mitä he halusivat. Etsivät seisoivat teoillaan sanojensa takana ja ilmaisivat tahtoaan itsenäisesti agenttien vieroittelussa heitä yhteistyöhön omilla ehdoillaan. Näin kyseiset etsivät tulivat väistäneeksi sitä samaista samastumisen tuottamaa manipuloivaa sanelumahdollisuutta, johon monet etsivien seuraamat poliitikot ja virkamiehet Suomessa sortuivat. Neuvostoliitto ei päässyt yrityksistään huolimatta neuvomaan isällisesti suomalaisille etsiville mitä heidän tulisi tehdä tai jättää tekemättä.

Suurten talousrikosjuttujen tulo 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa kertoo tilanteen muuttumisesta. Globalisaation kolmannen aallon mainingit (taloudellisen integraation alkaminen ja kansainvälisen talouden vapauttaminen) Suomessa tarkoittivat lopullista siirtymistä globaalin talouden aikaan ja tämän avautumisen tuottamaa kulttuurista pirstoutumista. Suomessa koko itsenäisyyden ajan toteutettu valtiollis-kulttuurisen yhtenäistämisen projekti romahti viimeistään pitkäaikaisen presidentin Urho Kaleva Kekkonen erottua virastaan. Tämä tuotti kahdellaikaisia seurauksia: toisaalta eliitin tarve legitimaatiosuhteeseen kansan kanssa ei enää ollut yhtä tarpeellinen kuin aiemmin, mutta yhtäältä myös poliisin kädet olivat aiempaa vapaammat ja se kykeni tutkinnoillaan puuttumaan tähän maan tavaksi muuttuneeseen eliitin parissa hellittyyn kulttuurisen keskipakovoiman projektiin ja aloittamaan esimerkiksi Helsingin metron taloussotkujen tutkimisen. Jälleen poliisi toimi yhteisöllisen vastatuotannon airueena yhteiskunnassa.

Matti Yrjänä Joensuun fiktiivisissä poliisiromaaneissa taas nousi esiin faktuaalisen poliisikulttuurin muutos. Se sai toimia uudenlaisen sukupolvikokemuksen tuottajana, sen tallentajana ja esittelijänä. W. R. Bionin teorioiden mukaan ajatellen Joensuun romaaneissa on nähtävissä poliisien tehtävä yhteiskunnallisten tunnelatausten säilöjinä. Yhteiskunnan ylitsepääsemättömimmät tunteet sijoitetaan muiden käsittely-yritysten epäonnistuttua poliisiin, jotta he yksilöinä tai instituutiona eli kokonaisuina yksikkönä ymmärrettynä palauttaisivat nämä tunnelataukset takaisin yhteiskunnan jäsenille käsiteltävässä muodossa.¹¹ Tutkimusajan alkuvaiheis-

11 Ks. esim. Bion 1962/1991, 1–27, 53–71.

sa tämän tehtävän luonnetta ei ollut välttämättä saanut pitää mukana poliisin omassa itseymmärryksessä omasta työstä.

Alun esimerkkien neljäs tapaus kuvasi poliisimurhia Helsingin Tehtaankadulla syksyllä 1997. Niissä kuvastuu globaalin ajan kaikkialle tunkeutuva logiikka pahimmillaan: talous ryhtyy lisäämään määrittelyvaltaansa poliittisen ja kulttuurisen merkitystuotannon saralla.¹² Kulttuurintutkija Mike Featherstonen mukaan kulttuurisen keskinäisriippuvuuden kasvaessa erilaisten kulttuuristen virtauksien yhteentörmäys tuottaa yhtä aikaa kahdenlaisia paineita: toisaalta valtakulttuurista homogenisaatiota ja yhtäältä epäjärjestyttä. Tämä tapahtuu siksi, että näissä kulttuurisissa kohtaamisissa liittyy yhteen jotain aiemmin erillään ollutta. Prosessi tuottaa toisesta aivan uudenlaisia kuvia aiempien stereotyyppisten kuvien lisäksi ja tulee samalla voimistaneeksi vanhan identiteetin voimistamispyrkimyksiä.¹³ Poliisi on tällaisessa tilanteessa asemansa vuoksi uhri siinä kuin kuka tahansa muukin, koska viime kädessä kaikki ovat tämänkaltaisessa illuusiottomassa ja pysyviä identiteettejä purkavassa kulttuurisen tilanteen maailmassa samassa veneessä. Tämä taas tuottaa poliisien omassa keskuudessa lisää paineita heimoutumiseen: Arendtin sanoin ylimaailmallistumiseen tai Shearing sanoin ”maanalaistumiseen” eli omien ryhmäkulttuuristen sidosten tuottamiseen ja niiden voimistamiseen. Konkreettisen esimerkin tästä tarjoaa lopettamissuunnitelmien kohteeksi 1990-luvulla joutunut Liikkuva poliisi. Sen toimielimissä ilmeni suurta kiinnostusta suunnitella instituutiolle uudet omat embleemit, jotka olisivat erottaneet LP:n muista poliisi-instituutioista. Massasta piti erottua jollain tavalla, jotta ko. toimintahaara olisi saanut yhteiskunnallisen oikeuden olla olemassa lakkauttamisuhan alla.

Lähestyin suomalaista yhteiskuntaa tutkimuksessani aikalaisten mielissä julkisen puheen kautta yhteenkietoutuvana ja heidän kokemustaan strukturoituvana kokonaisuutena. Esitin Sloterdijkin tavoin yhteiskunnan toimivan ääneen henkilevänä yhteisönä tarkoittaen tällä ihmisten elämisten prosessien kietoutumista historiallisten toimijoiden kokemusmaailmoissa yhdessä eletyksi ajaksi moninaisten kokemusten samanaikaisessa ajassa. Yksilön rooli tässä laajemmassa yhteisen henkailyn kautta kokonaisuudeksi muodostuvassa ympäristössä on tärkeä. Vaikka jokainen meistä henkilevää viimekädessä yksinään, ja kokee kokemuksensa omassa ruumiissaan, tarvitsee ihminen itseytensä luomiseksi silti aina itsensä ylittävän sosiaalisen ympäristön tuottaman laajempien merkitysten tason, jolla ulotumme toisiin ihmisiin (*Anteilhabe*) ja lomitimme heidän kanssaan yhteen (*Verschränkung*).¹⁴ Ilman sitä elämälämme ei muodostuisi yhteisöllistä mielekkyyttä.

Tämän tason luomisen Sloterdijk kuvailee olevan yhtä herkkää kuin saippua-kupliin puhaltamisen, onhan se alati altis hajoamaan maailman erilaisiin ristipai-

12 Globalisaatiokeskustelusta ks. esim. Held et al. 1999, 14–20, 187–188, 227–235, 281–282, 414–452; ks. myös Sassen 1998.

13 Featherstone 1990, 6. Ks. myös Appadurai 1990, 296–302, jossa hän erittelee viisi erilaista globaalia kulttuurista virtausta, joista poliisia koskien merkityksellisimpiä ovat finanssimaiset eli rahan virtaukset pörssiissä ja valuutanvaihtomarkkinoilla sekä media- ja ajatusmaisemat, joissa käydään jatkuvasti hegemonista valtakamppailua kuluttajien sieluista tuottamalla kuluttajien päässä oston pakottavia assosiaatioita synnyttäviä iskusanoja, joiden yhteys kohteeseen eli todelliseen tuotteeseen on äärimmäisen heikko tai sitä ei ole ollenkaan.

14 Baumeister 1991, 61–94; Sloterdijk 2000, 17–20.

neisiin. Tähän elävöitettyyn piiriin astuessaan ihminen merkityksellistää kokonaisuuden ohella itsensä, sillä hän tulee omalla piiriin osallistumisellaan myös toisille merkitykselliseksi. Yhdessä muiden kanssa ihminen perustaa tällöin toimillaan yhteisen solidaarisuuden alueen, joka toisaalta estää ulkopuolisen maailman liiallisen vaikutuksen kyseiseen yhteisöön (so. ajatuksellinen kupla yksilöä suojaavana kelmana eli tässä tapauksessa poliisien välillä vallinnut veljeyseetos ja sen suhde kansalliseen ajattelumaailmaan), mutta mukauttaa yksilöä samalla suhteessa tähän itseä laajempaan ympäristöön (so. ajattelutila ryhmässä huokoistuneena ja läpäisevänä kelmana, jonka rajojen lävitse ympäristön vaikutteet tihkuvat yksilön tietoisuuteen). Väitän, että kansallinen kokonaisuus ja sen rakentuminen toimi poliiseille tällaisena ajatuksellista tilaa avaavana saippuakuplana, jonka kautta he ovat rakentaneet työtseään, suhtautuneet maailmaan kollektiivisen samastumisen kautta sekä suodattaneet maailmaa laajempien ja pienempien yhteisöjen välillä.¹⁵

Kyse on historiallisesti ajatellen pohjimmiltaan siitä, millaisin ehdoin tuo kokonaisuus on rajattu yhteiskunnassa ja poliisien piirissä. Tämä taas herätti pohtimaan sitä, ketkä kyseisiin piireihin ovat saaneet osallistua (institutionaalisesti poliisiksihan on tultu pääsykokeiden ja tiettyjen perusvaatimusten täyttymisen kautta jo vuodesta 1929 lähtien¹⁶, vaikka vielä 1960-luvulla miehiä saatettiin ottaa alalle ns. pystymästä ilman minkäänlaista aiempaa alan koulutusta).¹⁷

Kysyin alussa mistä esittämässäni lainauksissa oli kyse. Kaikissa lainauksissa viitattiin johonkin ulkoiseen, osin piilotettuun tai yllätykselliseen tekijään, joka joko oli jo ohjannut tai pyrkinyt ohjaamaan poliisin toimintaa ja tullut näin tahtomattaan tai tahtoen vaikuttaneeksi siihen jollain tavalla. Tätä lausumista välittyvää ilmiötä kutsun *kansallisen toimintalogiikan ja poliisikulttuurin välillä vallinneen suhteen muuttuvuudeksi* historiassa. Lainauksien välille virittyvälle ajalliselle kaarelle – reiluun kuuteen kymmeneen vuoteen – virittyi tutkimukseni ajallisen muutoksen jännite, jota tarkastelin kokonaisuutta peilaavien yksittäisten tapaustutkimusten valossa. Näin kuva muutoksesta piirtyi selkeämmin esiin.

Suomalainen poliisimies on tehtävätasolla katsottuna rakentanut poliisiuttaan suojaten sisintään omalla organisaatoroolillaan ja siihen liitetyillä julkisilla merkityksillä yhteiskunnassa vellovia projektioita, ahdistuksia ja vihaa vastaan. Tunnetasolla poliisin on pitänyt suojautua myös tämän organisaatoroolin hallitsevuudelta. Tätä tehtävää on saanut palvella veljeskunta ja ryhmäidentiteetin tuottaminen, sen uusintaminen ja identiteetiksi tallentaminen erilaisten epämuodollisten käytäntöjen kautta. Tämän tunneryhmän tehtävänä on ollut tasapainottaa tehtäväorganisaation tuottamaa roolidistanssia ja henkilösuhteisiin uppoutumista suhteessa asiakkaiden tai yhteiskunnan vaatimuksiin.

Crankin mukaan yksilöllisyyden ja yhteisöllisen kuulumisen välillä vallitsee paradoksi. Poliisit haluavat olla sisäisesti ohjautuvia ja arvostavat tätä ulottuvuutta erityisen paljon. Tämä voi johtaa aggressioiden näyttämiseen, eli tietynlaiseen röy-

15 Sloterdijk 2000, 17–24; käytännön johtamisessa tapahtuneista muutoksista poliisissa ks. Kiiski 1999.

16 Ks. Asetus kelpoisuusvaatimuksista poliisimestarin, poliisikomisarion ja poliisikonstaapelin toimiin n:o 83/1929.

17 Haastattelu 14.3.2001.

histelyyn. Individualismi legitimoi Crankin mukaan partiopoliisien autonomian. Yhtäältä esitetään lojaalisuus vaatimuksia, mutta toisaalta kuitenkin palkitaan autonomisuudesta.¹⁸

Havaitsin erityisesti haastatteluita tehdessä, että suhde menneisyyteen erottaa suomalaisen poliisimiehen Klaus Theweleitin tutkimista sotilaallisesti orientoituneista miehistä. Tutkimukseni poliiseilla minuuden pirstoutumista vastaan ei taisteltu yksinomaan työlle uhrautumisella, vaikka työ heille paljon merkitsikin. Työ oli aina väline jonkin suuremman puolustamiseksi. Johtoaiheena poliiseilla näytetäänkin toimineen kansallisen kokemistavan puolustus. Se taas sai heidät tekemään työssään paljon hienovaraisempia erotteluita, kuin millaiseen Theweleitin tutkimat sotilaalliset miehet, kaukaiseen maailmatotaliteettiin identifioituessaan parhaimmillaankaan kykenivät.¹⁹ Kansallisen puolustus kääntyi erityisesti talousrikosjuttuja tutkineilla poliiseilla asioita suhteellistavaksi etäisyydenottokyyvyksi, jonka avulla he kykenivät pitämään omaa minuuttaan toimintakykyisenä ulkoisten paineiden kiirastuksessa esitutkinnan käynnissä ollessa. Poliisit saivat tässäkin yhteydessä toimia kansallisen ahdistuksen säilöjinä ja yhteiskunnallisesti määritellyn hyvän pelastajana toiseutta edustavalta ja pahaksi määritellyltä.

Käsitteellisesti ilmaistuna valkokaulusrikollisuutta yhteiskunnallisesti diagnosoineet talousrikosjutut voi tässä yhteydessä ymmärtää sosiohistoriallisina ilmiöinä, kosketuspintaa luovina vainoharhaisina koneina suhteessa siihen halun tuotannon malliin, jota kapitalistisia virtauksia tuottanut eliitin sosiaalinen markkinatalouskone ja sitä ylläpitänyt maan tapa eli keskiluokkaisuuden pakeneminen tuotti.²⁰ Poliisin toiminta oli vastatuotantoa suhteessa tähän. Maan tapana korruptio pyrki jatkuvasti pakenemaan sosiaalisen tasa-arvoistumista ja tällä tavoin se valankumouksellisesti vanhat merkitys- ja valtasuhteet yhteiskunnassa eliitin omat asemat säilyttääkseen. ”[E]hkä kaiken oli annettava muuttua, jotta mikään ei lopultakaan muuttuisi.” Poliittinen piti epäpolitisoida tai puoluepolitisoida, eli tehdä kotoisaksi, jotta asetelmat yhteiskunnassa olisivat säilyneet ennallaan.²¹

Tutkimusajan loppupäässä kyse oli kahdesta toisiinsa kietoutuvasta ristiriitaisesta muutosprosessista. Yksilöllisen liikkumatilan laajentuminen yhteisöllisellä tasolla kietoutui poliiseilla 1990-luvun muutoksen tuottamaan yhteiskunnallistavaan yhteisöllistymisen paineeseen. Tämä tarkoittaa sitä, että poliisia koskevien asioiden tullessa aiempaa enemmän yhteiskunnallisesti läpinäkyviksi on poliisi pakotettu reagoimaan niihin aiempaa enemmän yksilötasolla. Poliisi-identiteetille aiemmin jatkuvuuden yhteisöllisesti tuottanut yhteys kansalliseen ja yksilön ylittävänä laajempaan merkitysulottuvuutena hahmottuvaan kansalliseen kokemukseeseen on paennut globaalin ajan²² kaukaisiksi ja tämän vuoksi osin hallitsemattomiksi prosesseiksi. Aiempi kansallinen suuntautumispaine on muuttunut globaalin pörssikurssien heilahteluiden paineeksi. Siksi poliisit ovat nykyisin pakotettuja

18 Crank 1998, 227–236.

19 Theweleit 1989, 225–251.

20 Vrt. Eräsaari 2007, joka puhuu muodista tässä yhteydessä.

21 Lainaus Hankonen 1994, 483; ks. siitä myös Levä 2001, 52–53.

22 Globalisaatiosta ks. esim. Appadurai 1990, 296–302; 1996, 158–199; Jameson 1991, 1–54; Showalter 1997, 81–99; Featherstone 1990, 1–14; Held et al. 1999; Allbrow 1997.

tekemään työssään yhä konkreettisia toimintapäätöksiä hyvin suurella yksilöllisellä vastuulla.²³ Yksilöllisen tilivelvollisuuden kasvun yhdistyessä aliresursointiin, on seurauksena kasvava paineen kokemus yksilötasolla.

Tähän liittyen eräs haastateltu poliisimies kertoo:

Tän häntäpäähän mukana pitäminen on yks turvallisuuksien kysymys. Mene Narvaan käymään, niin näet, että mitä on huumeisiin liittyen kielellinen-, kulttuurinen eristäminen ja työttömyys. Sehän johtaa hirveään rikollisuuteen. Toinen ääripää on se, että miten kontrolloidaan kehittyneitä teknologioita ja viestintää. Koska tää on veroparatiisien kontrolloimista. Eli se vie sen pois kansallisen politiikan piiristä. Siinä todennäköisesti tapahtuu valtuuksien globalisoituminen, jos rikollisuus on globaalia. Tutkinnan ja ympäristön globalisoituminen, jos kerran kaikkein vakavimmat rikokset, niin niitä ei enää Suomen maassa tehdä. Esimerkiksi Suomeen suuntautuva huumekauppa pitäisi tutkia Virossa eikä Suomessa. Siellä missä tehtaavat toimii, niin siellä pitäisi olla tehokkaat tekniset järjestelmät ja rahallista panostusta. Täällä tehtävillä toimilla ei sitä alkupäätä hoideta.²⁴

Valtion rooli tuli yhä merkittävämmäksi yhteiskunnassa koko toisen tasavallan aikana, mutta nykyisin valtio on menettänyt kokoavanluonteista kollektiivista toimijuuttaan ja siitä on yhä enenevässä määrin tullut globaalien prosessien objekti, eikä supersubjekti kuten aiemmin.²⁵ Siksi siihen poliisikulttuurin sisälläkin aiemmin vaikuttanut välitystaso on hapertunut, ja muuttunut osittain painetekijäksi, kun hallinnan puhe on saanut yhä lisäntyvissä määrin ekonomistisia sävyjä.²⁶

Historian ikävää viekkautta tässä suhteessa yksilön kannalta on se, että yksilöllisen liikkumatilan kasvu (eli nykyisin vastuu ja vapaus oman työnsä seurauksista) saattaa poliisille tuottaa tarpeen reflektoida yhteisön tahtoa yhä enenevässä määrin. Kokemus omasta toimijuudesta on tärkeä poliiseilla. He haluavat erottautua kasvottomasta massasta. Individualismi legitimoii Crankin mukaan partiopoliisin autonomian. Instituutio taas edellyttää yksilöltä lojaalisuutta, mutta saattaa palkita autonomisuudesta.²⁷ Tällä tavoin poliisi instituutiona saattaa koettaa välttää niitä uhkia, joita korostunut vastuu ja toimintavapaus heille yksilöinä tuottavat. Tästä on kuitenkin seurauksena paradoksi: mitä enemmän yksilöllistä liikkumatilaa poliisit nykyisin itselleen haluavat tai saavat, sitä valppaammin heidän täytyisi kuulostella yhteisön tuntoja. Näin he joutuisivat ikään kuin samalla tilaa halutessaan antamaan omaa liikkumatilansa pois. Nykyisen poliisieetoksen yhteydessä on siis mielekästä puhua refleksiivisyyden ja riskiytymisen yksilöllisestä paineesta kollektiivisesti. Tämä kaksijakoinen tilanne näkyy erityisen selkeästi jo Metro-jutun tutkimuksissa 1980-luvun alussa.

Tällaiseen muutokseen viittaa edellisten lainauksien lisäksi myös seuraava haastattelukatkelma, jossa eräs ylikonstaapeli pohtii oman kokemuksellisen näkökulmansa puitteissa poliisien nykytyökokemuksen ehtoja:

23 Vrt. teoreettisesti Pronger 1999, 373-389; Thomas 1996, 1-9, 15-24; Bordo 1999, 84-104; Poliisin nykyisistä uhkista ks. esim. Marx & Wexler 1986 tai Marx 1998.

24 Haastattelu 1.10.2002.

25 Alasuutari 1996, 11; Eräsaari 2002, 20-21; vrt. myös Siltala 2004, 77-118, 361-372.

26 Kantola 2002; Alasuutari & Ruuska 1999, 11-14, 17-19, 24-27.

27 Crank 1998, 227-231.

Poliisikunnan sisäinen järjestys horjuu, kun alamme havaita, että 175 cm minimipituusvaatimus ja urheilullinen olemus ei taannutkaan sitä, että olemme ihmisinä samanlaisia. Mutta eihän tämä ole itseasiassa ongelma. Dilemma syntyy, kun sinivalkoinen ideaaliorganisaatiomme näyttääkin olevan mitä erilaisten ihmisten miehittämä työyhteisö. Toisiasian vaistoaminen tuntuu pahalta, kun 'yhtenäisytemme' rapisee kritiikin ja tarkastelun alla. Me halusimme olla poliiseja!²⁸

Toisaalta monissa asioissa muutos on tapahtunut yksilön tarpeita työyhteisössä huomioonottavampaan suuntaan. Eräs haastateltu komisario kertoo omista työpaikkakokemuksistaan:

Se sotilaallisuus ja byrokraattisuus on siinä mieles hälventynyt, että vielä 80-luvun alussa seisottiin, kun vuoro alko asennossa Pikku-Roban poliisiasemalla. Se oli vuosikymmenien perintö niin kuin armeijassa. Siinä lueteltiin tehtävät, että kuka tekee mitäkin sinä päivänä. Ja oli nimenhuuto, että kuka on tullu töihin ja sitte lueteltiin tehtävät ja seisottiin asennossa puvut päällä. Nyt varmaan kaikki olis huvittuneita, jos olis sellasta. Nyt istutaan kahvilan pöydän ääressä ja esimies juttelee, että mitä on tapahtunu esimerkiksi vapaalta tuleville poliiseille. Se on tasavertaistunu ja tuonu paljon myönteisiä asioita.²⁹

Yksilöllistyvän kokemuksen tuottama uudenlainen yhteisöllinen paine näkyy neuvoteltavuuden kasvussa, ja siinä, että vuosituhannen taitteen tyyppirikoksiksi ovat nousseet huumausaine- ja talousrikokset, joissa itse rikoksen luonne ei ole enää samalla tavalla selkeästi määriteltävissä, kuten aikoinaan oli henkirikoksissa tai kassakaappimurroissa. Tämänkin voi ajatella olevan seurausta siirtymisestä globaaliin toimintakehykseen ja sen tuottamaan kulttuuriseen pirstoutumiseen. Arjen prosesseihin vaikutetaan yhä etäämpää. Toisaalta yksilö on samaan aikaan verrattuna aikaisempaan tullut paljon suojattommaksi suhteessa moninaisiin ja nopeasti muuntuviin itsen ylittäviin vaikutustasoihin. Aiemmin suomalaiset olivat kietoutuneena toimiensa yhteisölliseen merkityksellistämisen prosessiin kansallisvaltiollisen välitystason kautta. Nykyään tuo taso on, jos ei ehkä kokonaan poistunut, niin ainakin suhteellistunut erittäin paljon.³⁰ Tästä on hyvänä esimerkkinä pörssin sisäpiirisäännöstöihin liittyvät rikostutkinnat tai tietokoneisiin liittyvät tutkinnat.

Manuel De Landa kirjoittaa talouden muutoksesta seuraavasti:

Rahatalouden virtaukset sääntelevät (ehkäisten tai tehostaen) energiavirtauksia, erityisesti silloin kun rahan virtaukset pakenevat valtion kontrollia.³¹

Korander on painottanut globaalitalouden paineessa tätä kansallisen kontrolliulottuvuuden merkitystä poliisikulttuurille. Hän varoittaa omaksumasta liikaa ulkomailta tulevia toimintamalleja ilman, että pohdittaisiin sitä, millä ehdoilla ne mah-

28 Me 2000 1/2000 ”Mitä miettivät poliisit?”, 4–5.

29 Haastattelu 29.6.2000.

30 Vrt. Siltala 2004; ks. myös Levä 2005, 108–116. Huumausainerikoksista ks. esim. Sarvanti 1997; Kaukonen & Hakkarainen 2002; Kainulainen 2006; talousrikoksista ks. Alvesalo 2002 sekä Vuorinen 2002. Talouden muutoksesta ks. esim. Kurbjuweit 2003; Luttwak 1999; Labarde & Maris 1998.

31 De Landa 2000, 35.

dollisesti soveltuvat suomalaisen yhteiskuntaan. Erityisesti häiriökäyttäytymiseen liittyen hän kyseenalaistaa Yhdysvalloista peräisin olevat rikkinaisten ikkunoiden toimintamallit tai pyrkimyksen katujen nollatoleranssiin. Hän kutsuu tällaisten toimintatapojen kritiikitöntä omaksumista yhteiskunnallisten ongelmien ”poliisioinniksi”. Myös poliisitutkija Sirpa Virta on todennut lähipoliisistrategioihin liittyvien positiivisten puolien niihin lisäksi liittyvän myös monia negatiivisia aspekteja. Varsinkin silloin, jos ei suoriteta perusteellista pohdintaa siitä, mitä varten kyseisiä toimia viimekädessä tehdään.³²

Crankin mukaan poliisityöhön liittyy monia tylsiä elementtejä. Hän puhuu odottamisesta ja siitä jännityksestä, jolla tehtäviä odotetaan. Hänestä tällöin ollaan kokemuksellisesti reunalla olon viettelemiä. Kysymys on hänestä epävarmuuden hallinnasta. Työn sujumiskokemukset ylläpitävät flow’ta, mutta reunalla olo saattaa johtaa myös moraalisesti tuomittaviin toimiin. Tässä yhteydessä Crank puhuu kaltevan pinnan materialismista (*slippery slope materialism*). Rikkeet alkavat hänen mukaansa yleensä pienillä teoilla ja sanattoman hyväksynnän kautta. Teot kasvavat ja niiden läsnäolo turruttaa, ellei yhteisö tuomitse tekoja.³³

Herbert Marcuse on esittänyt tähän sopivasti johtajuuteen ja esimerkkinä toimimiseen liittyvän vastuun siten, että tärkein tehtävä johtavassa asemassa olevalla on vastustaa väestön aggressiivisten tarpeiden kyseenalaistamatonta toteuttamista. Alford täydentää Marcusen näkemystä toteamalla, että vastuullisessa asemassa olevien ihmisten tulee ymmärtää ihmisten olevan peloissaan sekä omista että myös muiden aggressiivisista yllykkeistä. Viisas johtohenkilö tajuaa, että pelkoa itsessään on pelättävä. Se pitää nimetä, ja myös omat pelot tulee tunnistaa ja tunnustaa sen lähteeksi. Reparaatiiviseksi johtohenkilöiksi Alford kutsuu sellaisia vastuunkantajia, jotka säilyttävät myös arvostelijansa osana edustamaansa moraalista kokonaisuutta. He tajuavat, että ryhmä on aina jollain tavalla riittämätön, eivätkä ryhdy demonisoimaan muita tämän takia. Toiseuden hyväksyminen toisessa vapauttaa reparaatioon.³⁴

Poliisin tehtävä on pakollinen yhteiskunnassa. Ei ole olemassa yhteiskuntaa ilman poliisia. Deleuze ja Guattari kirjoittavat osuvasti tähän liittyen: ”Hämmästyttävää ei ole se, että jotkut ihmiset varastavat tai menevät ajoittain lakkoon, vaan pikemminkin se, että nälkäiset eivät varasta säännöllisesti ja hyväksikäytetyt eivät ole jatkuvasti lakossa.”³⁵

Egon Bittnerin mukaan poliisin tärkein tehtävä on symbolisen turvan tarjoaminen yhteiskunnassa, joka täyttyy jo itse instituution olemassaolossa. Valtaa, jota myös poliisit tähän ulottuvuuteen liittyen käyttävät (ja jota poliisiin kohdistuvat yhteiskunnalliset voimat aina koettavat ohjata pyrkien siirtelemään poliisia yhteiskunnan marginaalista keskukseen ja takaisin kulloistenkin yhteiskunnallisten tarpeiden mukaan), ei tule käsittää abstraktina pysyvänä asiana, vaan liikkeessä olevana prosessina, johon kaikki siinä mukana olevat voimat vaikuttavat.

32 Korander 1998, 358–382; ks. nollatoleranssikokeilusta Suomessa Korander & Soine-Rajanummi 2002; Virta 1998, 2002.

33 Crank 1998, 135–139.

34 Marcuse 1970, 59. Alford 1989, 89–90.

35 Deleuze & Guattari 1983, 29.

Kiinteiden subjektien sijasta poliisit tulisikin nähdä *trajekteina*: risteävien voimien ruumiillisina kohtaus- ja neuvottelupaikkana, jonka liikeratoja määräävät erisuuntaiset yhteiskunnalliset voimat ja poliisien oma tarve tuottaa itsensä omista lähtökohdistaan käsin. Tuo kohtaamistapahtuma voi olla joillekin mahdollisuuksia rajoittavaa (*potestas*), mutta joillekin myös mahdollisuuksia avaavaa (*potentia*).³⁶ Tuottumiset näkyvät vasta prosessin päättyessä ja uuden alkaessa. Poliisin työssä – sivilisaatiota kasassa pitävänä tekijänä – vallitsee tämän vuoksi aina ambivalentti kaksoisartikulaatio, jota ei saa tyhjentää liian hätäisillä tulkinnoilla (median paine) heitä yksilöinä syyllistäväksi moraalisesti nollassummapeliksi tai koko instituution saastuttavaksi introjektiiviseksi samastumiseksi.

Kirjailija Virginia Woolf kirjoittaa kirjassaan *Aallot* (*The Waves*, 1931) tähän poliisia koskevaan kaksoisartikulaatioon sopivasti: ”Olen juurtunut, mutta virtaan.”³⁷

Tällä hän tarkoittaa mielestäni sitä, että virratakseen yhteiskunnassa halutuotanto tarvitsee tuekseen suhteellisen pysyvän inhimillisen toimijuuden perustan, jolta toimia. Vaikka kansallisvaltiollisuuden tai Neuvostoliiton harjoittaman psykisen kolonialismin tuottamaan kiinteään minuuteen ei enää koskaan olekaan paluuta, tarvitaan trajektiuden käsitteen lisäksi käsitettä poliisiminuudesta tasoja ylläpitävänä ja niiden välillä liikkumaan pystyvänä hahmotuspisteenä. Ilman tällaista subjektiviteetin ulottuvuutta on turha kuvitella nykykapitalismissa vapautettujen virtauksien toimivan jaettujen todellisuuksien olemassaoloa puolustavasti. Viimekädessä kun yhteiskunta ja sen toimijat tuottavat aina itse turvattomuutensa ja siltä suojelevat poliisinsa.

Jos ideamme maailmasta ovat yhteydessä elämään ja toimintaan, me voimme aina kysyä, mitä tahansa ideaa koskien: millaista elämää se palvelee?³⁸ Toisen tasavallan suomalaisten poliisien omaamasta suhteellisesta ajattelutilasta ja kyvystä reparaatioon, heidän tapaansa elää ideoitaa todeksi ja toteuttaa poliisien elämää, (poliisien omassa tiedotuksessaan esiin nostama ihannerooli valtakunnan sovittelijasta) antaa hyvän kuvan eräs haastatteluissa kuulemani lyhyt tarina kuoleman kohtaamisesta. Siihen on myös hyvä päättää tutkimus toisen tasavallan poliisikulttuurisesta ahdistuksensäätelystä ja poliisi-identiteettien moniarvoistumisesta, sillä siitä välittyy yhtä aikaa aito huoli ihmisenä olemisen vaikeudesta, että myös alati poliisin työssä läsnä oleva ristiriitainen tehtävä, tasapainoilu työn aiheuttamien paineiden ja inhimillisen välittämisen välillä.

(...) sitte oli tapaus, että olin näkemässä yhden ihmisen kuolemaa. Ja sitten tätä rikoksen uhria haastattelin niin kauan, kun hänellä henki pihis ja eteisessä odottavaa vaimoa vuoron perään. Ja sit vasta, kun se henki pihahti, niin se vaimo huomasi, että se ihminen kuolee. Mä huomasin heti, että se kuolee. Se aiheutti mulle niin paljon ahdistusta, että sinä iltana menin Linnunrataan ja hukutin sen tuskani viinaan. Join kyllä konjakkia, joka oli helvetin kallista, mutta kun olin komisario, niin ei siinä Koskenkorvaa juoda. Sillon ih-

36 Potentiasta ja potestas ulottuvuudesta nykyajassa ks. Braidotti 2002, 2.

37 Woolf 1977, 69. Alkuperäinen teksti kuuluu: ”I am rooted, but I flow”. Kai Kailan suomennoksessa vuodelta 1979, 74 kohta on käännetty seuraavasti: ”Olen juurtunut paikalleni, mutta solun.”

38 Colebrook 2002, xi.

mettelin, ett mä oon väärällä alalla tai sit oon sekasin, kun näin vaikeesti vavisuttaa mua tämmönen, joka mun on tehtävä. Ja mietin sitä, että mulla oli huono omatunto, kun olin vieny näiltä ihmisiltä viimeisen hetken, kun se vaimo oli siinä tuskissa[.]³⁹

LOPPUSANAT

Viimeisen haastattelun poliisimies kuoli hieman ennen väitöskirjan valmistumista. Omistan tutkimuksen hänen muistolleen.

³⁹ Haastattelu 29.11.2002.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto:

Kaarlo Hillilän kokoelma.

Poliisin tekemiksi väitettyjä pahoinpitelyjä tutkimaan asetettu toimikunta (ns. Brusiinin komitea) 1944–1946, 540:436:1–2.

Valentin Soineen kokoelma

Korkeimman oikeuden arkisto, KKO:n arkisto

Akti n:o 583/200 V.D 1931 valitus asiakirjavihkoineen, KKO:n arkisto.

Korkein oikeus, Päätöstaltiot 1931 Syys–lokakuu V, KKO Dg 53, Syyskuun 4 päivänä 1931, päätöslehdet 18–24.

EK/Valpon arkisto, KA.

EK–Valpo II, kansio 197 Amp. XXXII C3a – XXXII G, XXXII Valtion komiteat ja asiantuntijat.

Henkilömapit: Hmp 2024 Hyvönen, Toivo Leonard; Hmp 2033 Leppänen, Laila Helena; Hmp 2230 Kumpumäki, Arvo Johannes (Jukka); Hmp 2232 Laukkanen, Oka Paavo; Hmp 2889 Paaso, Väinö; Hmp 3097 Hautojärvi, Eero; Hmp 3744 Johteinen, Jorma; Hmp 3982 Mäkinen, Einar; Hmp 4099 Takatalo, Ahti Pellervo; Hmp 4225 Selin, Sakari Felix; Hmp 13081 Brusin, Karl Otto; Hmp 13357 Valoma, Frans Vilhelm; Hmp 13507 Keskitalo, Toivo Johannes; Hmp 13939 Orte, Teuvo Olavi.

Valpo II Amp. XXI B 1, 3246, kansio 102, sisäasiainministeriö ja sen alaiset, poliisi.

Valpon Rovaniemen osaston pöytäkirjat.

Kansan arkisto:

Hyvönen, Toivo. Henkilökohtaisia muistelmia nuorisotoiminnasta Rovaniemellä 1930-luvulla. Tosiasioita Rovaniemen ”murhapoltosta”.

Muistio ns. Rovaniemen murhapoltto v. 1930. Poliittiset vangitsemiset 1. Yleistä 5. Poliittiset oikeudenkäynnit.

Suomen Kommunistisen Puolueen arkisto

Puoluekonferenssi v. 1927.

Puoluekonferenssin päätöksiä syyskuu v. 1930.

Työväen arkisto:

TMT (Työväen muistitietotoimikunta) 219:800/7 (Värn).

Oulun maakunta-arkisto:

Tornion tuomiokunnan arkisto

Tornion tuomiokunta CIIA:130 Välikäräjät 1930.

Tornion tuomiokunta CIVa:176 Rovaniemen käräjäkunta syyskäräjät 1930 III.

Tornion tuomiokunta CIVa:180 Rovaniemen välikäräjät 1931,1932.

Sisäministeriön arkisto, Sisäministeriö:

Sisäministeriön arkisto

Poliisin käskylehti nro: 6/1954.

Poliisiosaston arkisto

Kirjediaari n:o 1343/411/75.

Keskusrikospoliisin arkisto, Keskusrikospoliisi:

Rikosasiat

R 60/80 Krp/Tampere; R 84/82; R 84/1/82; R 84/3/82; R 14/1–3, 22, 24, 26, 36, 40, 60 ja 69/82; R 116/81; R 116/1/81.

Hallinnolliset C-sarjan asiakirjat

”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja: perheväkivaltaseminaarin alustukset, C 443/82; C 63/83; C 312/83.

Suojelupoliisin arkisto, Suojelupoliisi:

Henkilömapit:

Hmp 76 Pitsinki, Kaarlo; Hmp 220 Mattila, Olavi J.; Hmp 1504 Blom, Anders; Hmp 5395 Laine, Sven Alf Leo; Hmp 5631 Taipale, Ilkka; Hmp 5714 Huotari, Tauno Olavi; Hmp 5801 Taatinen, Pertti (nimi muutettu); Hmp 6137 Mantila, Aarne; Hmp 6160 Turkka, Jaakko; Hmp 6367 Väyrynen, Paavo; Hmp 6469 Korhonen, Erkki J.; Hmp 6638 Kanerva, Ilkka Armas Mikael; Hmp 11602 Akulov, Albert Petrovitsh; Hmp 11608 Hrabskov, Aleksander Grigorjevitsh; Hmp 11618 Kossov, Valentin Ivanovitsh; Hmp 11619 Shilov, Valeri Ivanovitsh; Hmp 11629 Stepanov, Vladimir Sevastjanovitsh; Hmp 11652 Silvestrov, Vladimir Vasiljevitsh; Hmp 11672 Karasev, Feliks Dmitrijevitsh (alias Sutyryn); Hmp 11678 Derjabin, Juri; Hmp 11726 Vedom, Ivan Petrovitsh; Hmp 11750 Glutshenko, Anatoli Filippovitsh; Numeroimaton mappi Tapala, Tuomas

Henkilölöhdet:

Burman, Pauli; Lipponen, Paavo; Koskinen, Harro; Salolainen, Pertti; Tavastila, Veikko; Tuomioja, Erkki

Yksittäiset ilmoitukset:

Ilmoitus 2774/20.3.1965; Ilmoitus 6042/30.10.1965; Ilmoitus 35/16.2.1966; Ilmoitus 1187/24.6.1968; Ilmoitus 881/3.10.1968; Ilmoitus 030/13.11.1968; Ilmoitus 754/26.11.1968; Ilmoitus 2073/5.11.1969; Ilmoitus 2192/19.11.1969; Ilmoitus 2392/10.12.1969; Ilmoitus 1288/14.7.1970; Ilmoitus 1306/20.7.1970; Ilmoitus 1594/23.9.1970; Ilmoitus 876/4.11.1970; Ilmoitus 2807/11.11.1970 XV U1b; Ilmoitus 2178/9.12.1970; Ilmoitus 1216/9.6.1971; Ilmoitus 445/8.5.1972; Ilmoitus 1092/29.6.1972; Ilmoitus 539/30.5.1973; Ilmoitus 1122/29.5.1975; Ilmoitus 819/28.5.1976; Ilmoitus 1439/7.10.1976.

Lähteet

Liikkuvan poliisin arkisto, Liikkuva poliisi:

Toimintakertomukset ja Yhdistelmät 1945–1948, Hib1, LP.

Päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat vv. 1945–1951, Päällystön neuvottelupäivien pöytäkirjat 1945–1962, Ca1, LP.

Helsingin poliisilaitoksen arkisto, Helsingin poliisilaitos:

Tutkintapöytäkirja 16.12.1977 RVA/R/23791/77. S/R/4894/84.

Tuomioistuimien arkistot:

Korkein oikeus

Päätöstaltio n:o 435/11.2.1986 D:R 85/51; Päätöstaltio nro 2973, s. 1–14, 23.10.1987 Dnro R 86/562

Hovioikeus

N:o 2464/23.10.1984; N:o 363, 21.10.1986 R 1985/1802; RO 13.6.1985 N:o 176 R 85/1514; S 12/85, ilmoitus 17040, 1.10.1985; R 17071/85, R 17070/85, R 17076/85, R 17077/85 sekä R 17069/85;

Helsingin käräjäoikeus

Rikosasia 16.10.1996, R 96/2814.

Oikeuskanslerin viraston arkisto, Oikeuskanslerin virasto:

Apulaisoikeuskanslerin päätökset:

Päätökset asiassa 29.11.1983, n:ot 5913–5932, 5934–5947, 5949, 5951, 5953–5959, 5961–5964, 5968–5970, 5972, 5974–5982, 5991, 5993.

PAINETUT LÄHTEET

SKP:n asiakirjoja vuosilta 1944–1948. SKP. Helsinki 1974.

Suomen Kommunistisen Puolueen delegatsioon Kominternin VII maailmankongressissa esittämät lausunnot. Valtion kustannusliike kirja: Petroskoi 1935.

SVT virallinen tilasto rikollisuus 1939–1947. SVT XXIII A: 77.

SVT A:88; Oikeus 1993:3, 1993:9, 1995:4, 1996:4, 1997:6, 1997:17, 1998:17, 1999:13 ja 2000:17.

SVT tilastot 1922–2004. Rekisteröityjen autojen määrää koskevat tilastot.

Lait:

Laki rikostutkimuskeskuksesta n:o 427/1937.

Laki suojelepoliisista n:o 878/1948.

Laki keskusrikospoliisista n:o 510/1954.

Poliisilaki n:o 84/1966.

Esitutkintalaki n:o 449/1987.

Pakkokeinolaki n:o 450/1987.

Poliisilaki n:o 493/1995.

Asetukset:

Asetus kelpoisuusvaatimuksista poliisimestarin, poliisikomisarion ja poliisikonstaapelin toimiin n:o 83/1929.

Asetus rikostutkimuskeskuksesta n:o 494/1937.

Asetus suojelupoliisista n:o 879/1948.

Poliisiasetus n:o 1112/1995.

Asetus poliisin henkilökäytännöistä n:o 1116/1995.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Helsingin ensimmäisen kaupunginviskaalin Jorma Uskin kirje keskusrikospoliisin rikostarkastaja Taisto Rajamäelle 14.3.1985. Tekijän hallussa.

Rikostarkastaja Taisto Rajamäen muistio oikeudelle.

Prof. Heikki Ylikankaan lausunto VTL Tuija Hietaniemen väitöskirjasta Helsingin yliopiston valtiotieteelliselle tiedekunnalle 21.5.1992

Päiväämätön Viljo Hakulisen kuolemaan liittyvä muistokirjoitus vuodelta 1996. Tekijän hallussa.

Ylikomisario T:n sähköpostitiedonanto tekijälle 15.4.2005.

Sähköpostitiedonanto tekijälle 15.4.2005.

Vt. rikostarkastaja Taisto Rajamäen muistio kaupunginviskaali Jorma Uskille 18.8.1983. Kopio, tekijän hallussa.

Risto Reunan suullinen tiedonanto tekijälle 23.2.2004.

Riitta Saarion suullinen tiedonanto tekijälle 11.6.2007.

DI Martti Sainion suullinen tiedonanto tekijälle 11.7.2007.

Ylikomisario Taisto Rajamäen sähköpostitiedonanto tekijälle 12.7.2007.

LEHDISTÖ

Helsingin Sanomat 1930, 1945, 1958, 1977, 1983, 1985–1986, 1991–1994, 1997.

Helsingin Sanomat NYT-viikkoliite 2004.

Hufvudstadsbladet 1948, 1982.

Ilta-Sanomat 1945, 1977, 1979, 1983.

Kansan Tahto 1982–1983.

Kauppalehti 1945.

Lapin Kansa 1930, 1982, 1997, 2003.

Like-Uutiset 3000.

Lähteet

Maaseudun Tulevaisuus 1930.
Me 2000 2000.
Rovaniemi 1930.
Sakkaväki 1985.
Seura 1983.
Suomen Poliisilehti 1944.
Suomen Sosialidemokraatti 1930, 1945.
Vapaa Sana 1945.

ELOKUVAT:

- ”Komisario Palmun erehdys.” 1960. Ohjaus: Matti Kassila. Tuottaja: T. J. Särkkä – Suomen Filmitoimisto SF Oy. Käsikirjoitus: Mika Waltarin romaanin pohjalta Matti Kassila. Kuvaus: Olavi Tuomi.
- ”Kaasua, komisario Palmu.” 1961. Ohjaus: Matti Kassila. Tuottaja: Mauno Mäkelä – Fennada-filmi. Käsikirjoitus: Matti Kassila & Kaarlo Nuorvala. Kuvaus: Esko Nevalainen.
- ”Tähdet kertovat, komisario Palmu.” 1962. Ohjaus: Matti Kassila. Tuottaja: Mauno Mäkelä – Fennada-filmi. Käsikirjoitus: Matti Kassila & Kaarlo Nuorvala. Kuvaus: Esko Töyri.
- ”Vodkaa, komisario Palmu.” 1969. Ohjaus: Matti Kassila. Tuottaja: Mauno Mäkelä – Fennada-filmi. Käsikirjoitus: Matti Kassila & Georg Korkman. Kuvaus: Esko Nevalainen.
- ”Kahdeksan surmanluotia.” 1972. Ohjaus: Mikko Niskanen. Tuottaja: Mikko Niskanen – Käpy-Studiot Oy & Yleisradio / TV1 / Telesiotteatteri. Käsikirjoitus: Mikko Niskanen. Kuvaus: Kimmo Simulainen, Juhani Voutilainen, Seppo Immonen, Juhani Sarro, Mikko Niskanen, Sakari Niskanen & Jorma Niskanen.

TELEVISIO-OHJELMAT:

- ”Poliisi etsii murhaajaa.” 1997. Ohjaus, kuvaus: Virke Lehtinen. Tuottaja: Iikka Vehkalahti – TV2 Dokumenttiprojekti.

HAASTATTELUT

Haastattelu 29.6.2000, haastattelu 30.8.2000, haastattelu 4.9.2000, haastattelu 11.9.2000, haastattelu 15.2.2001, haastattelu 1.3.2001, haastattelu 14.3.2001, haastattelu 16.3.2001, haastattelu 10.4.2001, haastattelu 12.4.2001, haastattelu 18.4.2001, haastattelu 20.4.2001, haastattelu 27.4.2001, haastattelu 3.5.2001, haastattelu 25.10.2001, haastattelu 16.1.2002, haastattelu 18.1.2002, haastattelu 13.3.2002, haastattelu 2.4.2002, haastattelu 1.10.2002, haastattelu 29.11.2002, haastattelu 2004, haastattelu, päiväämätön.

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Kia (2007): *Paranormal, superstitious, magical, and religious beliefs*. University of Helsinki, Department of Psychology, Studies 44:2007.
- Adorno, Theodor W. (1984): *Aesthetic Theory*. Routledge: London.
- Agamben, Giorgio (2001): *Keinot vailla päämäärää. Reunamerkintöjä politiikasta*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Ahmed, Sara (2000): *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. Routledge: London.
- Aho, Timo & Karsikas, Vuokko (1980): *Vankien taustaan ja vankilukuun liittyviä tilastoja 1881–1978*. Oikeusministeriö: Helsinki.
- Ahti, Martti (1987): *Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*. Weilin & Göös: Espoo.
- Ahtokari, Reijo (1969): *Punainen Valpo. Valtiollinen poliisi Suomessa ”vaaran vuosina”*. Otava: Helsinki.
- Ahvenainen, Jorma (1970): *Rovaniemen historia*. Rovaniemen kaupunki: Rovaniemi.
- Akulov, Albert (1996): *Vuodet Tehtaankadulla*. Otava: Helsinki.
- Ala, Juha (1999): *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja jää: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1997): *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi: Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (1994): *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere.
- Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino: Tampere.
- Alasuutari, Pertti & Ruuska Petri (1999): *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino: Tampere.
- Albrow, Martin (1997): *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*. Stanford University Press: Stanford, California.
- Alford, C. Fred (1989): *Melanie Klein and Critical Social Theory. An Account of Politics, Art, and Reason Based on her Psychoanalytic Theory*. Yale University Press: New Haven.
- Alford, C. Fred (1994): *Group Psychology and Political Theory*. Yale University Press: New York & London.
- Alford, C. Fred (1997): *What Evil Means to Us?* Cornell University Press: Ithaca.
- Alford, C. Fred (2001): *Whistleblowers. Broken Lives and Organizational Power*. Cornell University Press. Ithaca & London
- Alford, C. Fred (2002): *Levinas, Psychoanalysis, and the Frankfurt School*. Wesleyan University Press/ Continuum Books: London/Middletown.
- Alvesalo, Anne (2002): *Yritykset talousrikollisuuden uhreina*. Poliisiammattikorkeakoulu: Espoo.
- Alvesalo, Anne (2003): *The Dynamics of Economic Crime Control*. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 14. Edita: Helsinki.
- Alvesalo, Anne (2006): Käsitteellä on väliä – puheenvuoro talousrikoskontrollin kohdentamisesta. Teoksessa *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa*. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946 24/4 – 2006. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. (Toim. Ahonen.)
- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso: London.
- Anzieu, Didier (1984): *The Group and The Unconscious*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Appadurai, Arjun (1990): Disjuncture and Difference in The Global Cultural Economy. Teoksessa *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*. Ed. Mike Featherstone. Sage: London.
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Aromaa, Kauko ja Laitinen, Ahti (2005): *Rikollisuus ja Kriminologia*. Vastapaino: Tampere.
- Arendt, Hannah (2002): *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Vastapaino: Tampere.
- Ashbach, Charles & Schermere, Victor (1994): *Object Relations, the Self and the Group. A Conceptual Paradigm*. Routledge: London.
- Bahn, C. (1975): The psychology of police corruption: socialization of the corrupt. *Police Journal*, Vol. 48 No.1, 30–36.
- Barker, Joan C. (1999): *Danger, Duty and Disillusion. The Worldview of Los Angeles Police Officers*. Waveland Press: Illinois.
- Barker, T. (1977): Peer group support for police occupational deviance. *Criminology*, Vol. 15 No.3, 353–366.
- Barker, T. & Roebuck, J. (1974), Police corruption as a form of organizational deviance. Teoksessa *Police: Perspectives, Problems, Prospects*. (Toim. D. MacNamara, M. Riedel.) Praeger, New York, NY.

- Barry, Norman (1999): *Welfare*. Open University Press: Buckingham.
- Bataille; Georges (1989): *The Accursed Share. Vol I*. New York: Zone books. (Kääntänyt Robert Hurley).
- Baumeister, Roy F. (1991): *Escaping The Self. Alcoholism, Spirituality, Masochism, and Other Flights from The Burden of Selfhood*. Basic Books: New York.
- Becker, Ernest (1973): *The Denial of Death*. Simon & Schuster: New York.
- Bellah, Robert N. (1996): *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. University of California Press: Berkeley.
- Benjamin, Walter (1989): *Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Bion, Wilfred Ruprecht (1961): *Experiences in Groups and Other Papers*. Tavistock Publications: London, Sydney, Toronto, Wellington.
- Bion, Wilfred Ruprecht (1970): *Experiences in Groups and Other Papers*. Tavistock: London.
- Bion, Wilfred Ruprecht (1991): *Transformations*. Karnac Books: London.
- Bittner, Egon (1990): *Aspects of Police Work*. Boston. Northeastern University Press 1990.
- Björne, Lars (1977): *Syihin ja lakiin eikä mielivaltaan. Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja 117. Helsinki.
- Blom, Raimo (toim.) (1999): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Gaudeamus: Helsinki.
- Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli toim. (2002): *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Kirja-Aurora: Turku.
- Bollas, Christopher (1989): *Shadow of the Object*. Columbia University Press: New York.
- Bonifacio, Philip (1991): *The Psychological Effects of Police Work. A Psychodynamic Approach*. Plenum Press: New York & London.
- Bogue, Ronald (1989): *Deleuze and Guattari*. Routledge: London.
- Bogue, Ronald (2003): *Deleuze on Literature*. Routledge: New York.
- Bonoli, Giuliano, George, Vic & Taylor-Gooby, Peter (2000): *European Welfare Futures. Towards a Theory of Retrenchment*. Cambridge: Polity Press.
- Bordo, Susan R. (1987): *The Flight to Objectivity. Essays on Cartesianism & Culture*. State University of New York Press: Albany.
- Bordo, Susan (1999): *The Male Body. A New Look at Men in Public and in Private*. Farrar, Straux and Giroux: New York.
- Botting, Fred & Wilson, Scott (1997): *The Bataille Reader*. Blackwell: Oxford & Alden, Massachusetts.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J. D. (1995): *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu University Press: Joensuu.
- Bowden, Mark (2001): *Killing Pablo: the hunt for the world's greatest outlaw*. Atlantic Monthly: New York.
- Bowlby, John (1972): *Attachment and Loss*. Penguin Books: Harmondsworth.
- Braidotti, Rosi (1994): *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press: New York.
- Braidotti, Rosi (2001): How to Endure Intensity: Towards a Sustainable Nomadic Subject. Teoksessa *Micropolitics of Media Culture. Reading the Rhizomes of Deleuze and Guattari*. (Toim. Pisters, Patricia.), 177–204. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- Braidotti, Rosi (2002): *Metamorphoses. Towards a Materialist Theory of Becoming*. Polity: Cambridge.
- Braatholm, Anders (1999): *Politi, påtalemyndighet, presse og rettsikkerhet. Politivoldsaken i Bergen. Foran og bak kulissene*. Tano Aschenhoug: Oslo.
- Brown, Norman O. (1963): *Life against Death. The Psychoanalytical Meaning of History*. Middletown, Conn.
- Brown, Bill (1996): *The Material Unconscious. American Amusement, Stephen Crane, and the Economies of Play*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts – London, England.
- Bulgakov, Mihail (1967/1986): *Saatana saapuu Moskovaan*. Otava: Helsinki.
- Campbell, Jan (2000): *Arguing with the Phallus. Feminist, Queer and Postcolonial Theory. A Psychoanalytic Contribution*. Zed Books: New York – London.
- Castel, Robert (1999): *Les Métamorphoses de la question sociale : une chronique du salariat*. Gallimard: Paris.
- Céline, Louis-Ferdinand (1966): *Niin kauas kuin yötä riittää*. Keltainen kirjasto 76. Tammi: Helsinki. (Suomentanut Jukka Mannerkorpi.)
- Chan, Janet (1997): *Changing Police Culture. Policing in a Multicultural Society*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Colebrook, Claire (2002): *Gilles Deleuze*. Routledge New York: London.

- Corti, Lillian (2003): Colonial Violence and Psychological Defenses in Ferdinand Oyono's *Une vie de boy*. Julkaisussa *Research in African Literatures*. Vol. 34/1, 44–57.
- Crank, John P. (1998): *Understanding Police Culture*. 2nd edition. Anderson Publishing: Cincinnati, Ohio.
- Damasio, Antonio R. (2000): *Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy*. Terra Cognita: Helsinki.
- Dardel, Eric (1984): The Mythic. Teoksessa *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth*, (Toim. Alan Dundes.), 225–243. University of California Press: Berkeley
- Davis, Stephen (2004): *Jim Morrison. Life, Death, Legend*. Ebury Press: London.
- Dean, Kenneth & Massumi, Brian (1998): First and Last Emperors. The Absolute State and the Body of the Despot. Verkkodokumentti <http://www.anu.edu.au/HRC/first_and_last/title_page.htm> Luettu 7.5.2005.
- De Certeau, Michel (1984): *The Practice of Everyday Life*. University of California Press: Berkeley.
- De Landa, Manuel (2000): *A Thousand Years of Nonlinear History*. Swerve Editions: New York.
- Deleuze, Gilles (1971): *Proust et les signes*. À la Pensée: Paris.
- Deleuze, Gilles (1991): *Empiricism and Subjectivity. An Essay on Hume's Theory of Human Nature*. Columbia University Press: New York.
- Deleuze, Gilles (1995): *Negotiations 1972–1990*. Columbia University Press: New York.
- Deleuze, Gilles (1998): *Essays critical and clinical*. Verso: London.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1983): *Anti-Oedipus: Schizophrenia and Capitalism*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1986): *Kafka. Toward a Minor Literature*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987): *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2007): *Anti-oidipus. Kapitalismi ja skitsofrenia*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- De Man, Paul (1986): *The Resistance to Theory*. University of Minnesota: Minneapolis.
- Devereux, Georges (1963): *From Anxiety to Method in the Behavioral Sciences*. Mouton & Co: The Hague – London.
- Dewey, John (1999): *Pyrkimys varmuuteen. Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*. Gaudeamus: Helsinki. (Suomentanut Pentti Määttänen.)
- Douglas, Mary (1966): *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Douglas, Mary (2000): *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rajanvedon analyysi*. Vastapaino: Tampere.
- Ekberg, Henrik (1991): *Fu`hrerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944*. Schildts: Helsinki.
- Elias, Norbert (1994): *The Civilizing Process*. Blackwell: Oxford.
- Enbuske, Matti et. al (1997): *Rovaniemen historia vuoteen 1990. Jokivarsien kasvatit ja junantuomat*. Rovaniemen kaupunki: Rovaniemi.
- Enzmann, Dirk & Schaufeli, Wilmar (1998): *The Burnout Companion to Study and Practice. A Critical Analysis*. Taylor & Francis: London.
- Ericson, Richard V. & Shearing, Clifford D. (1991): Culture as Figurative Action. *British Journal of Sociology*, vol. 42, no. 4. 481–506.
- Eräsaari, Leena (2002): *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Gaudeamus: Helsinki.
- Etto, Jorma (1961): *Merkkitulua*. Arvi A. Karisto osakeyhtiö: Hämeenlinna.
- Farrell, Kirby (1998): *Post-traumatic Culture. Injury and Interpretation in the Nineties*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore.
- Featherstone, Mike ed. (1990): *Postmodernism*. Sage: London. 2. painos.
- Feeney, Judith & Noller, Patricia (1996): *Adult Attachment*. Sage: Thousand Oaks CA.
- Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Universitetsforlag: Oslo.
- Fonagy, Peter (1999): Memory and Therapeutic Action. *International Journal of Psycho-Analysis*, 80 (1999), 215–223.
- Fonagy, Peter (2000): Mentalization and Personality Disorder in Children: A Current Perspective from the Anna Freud Centre. Teoksessa *The Borderline Psychotic Children*. (Toim. T. Lubbe.), 69–89. Routledge: London.
- Fonagy, Peter (2001): *Attachment Theory and Psychoanalysis*. Other Press: New York.
- Fonagy, Peter (2003): Clinical Implications of Attachment and Mentalization: Efforts to Preserve the Mind in Contemporary Treatment. Epilogue. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 67 (3), 187–211.
- Fonagy, Peter, Roth, Anthony & Target Mary (1996): *What Works for Whom? A Critical Review of Psychotherapy Research*. The Guilford Press: New York.
- Fonagy, Peter et. al (2002): *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. Other Press: New York.

- Foucault, Michel (2001): *Tarkkailla ja rangaista*. Otava: Helsinki.
- Frank, Arthur W. (1995): *The Wounded Storyteller. Body, Illness, and Ethics*. University of Chicago Press: Chicago.
- Freud, Sigmund (1896): Early Psycho-Analytic Publications. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vol.3.* (Toim. James Strachey.) Hogarth Press: London.
- Freud, Sigmund (1913): Totem and Taboo and other works. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vol.13.* (Toim. James Strachey.) Hogarth Press: London.
- Freud, Sigmund (1923): The Ego and the Id. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vol.19.* (Toim. James Strachey.) Hogarth Press: London.
- Freud, Sigmund (1930): Civilization and Its Discontents. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vol. 21.* (Toim. James Strachey.) Hogarth Press: London.
- Fromm, Erich (1961): *May Man Prevail? An inquiry into the facts and fictions of foreign policy*. Doubleday: New York.
- Fromm, Erich (1973): *The Anatomy of Human Destructiveness*. Holt, Rinehart and Winston: New York.
- Fromm, Erich & Maccoby, Michael (1970): *Social character in a Mexican village; a sociopschoanalytic study*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, N.J.
- Gabel, Peter (2000): *The Bank Teller and Other Essays on the Politics of Meaning*. Acada Books: San Francisco, California.
- Garland, David (2001): *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford University Press: Oxford.
- Gennep, Arnold van (1909): *Les rites de passage. Étude systématique des rites de la porte et du seuil*. Nourry: Paris.
- Gergen, Kenneth J. (1991): *The Saturated Self. Dilemmas of identity in contemporary life*. Basic Books: New York.
- Girard, René (1977): *Violence and the Sacred*. John Hopkins University Press: Baltimore.
- Guattari, Félix (1995): *Chaosmosis. An Ethico-Aesthetic Paradigm*. Indiana University Press: Bloomington & Indianapolis.
- Guattari, Félix (1996): *The Guattari Reader*. Blackwell: Massachusetts.
- Haidt, Jonathan, Rozin, Paul, McCauley, Clark & Imada, Sumio (1997): Body, Psyche, and Culture: The Relationship Between Disgust and Morality. *Psychology and Developing Societies*, 1997, Vol. 9, 107–131.
- Hakkarainen, Pekka & Kaukonen, Olavi toim. (2002): *Huumeidenkäyttäjät hyvinvointivaltiossa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Hallsworth, Simon (2000): Rethinking the Punitive Turn: Economies of Excess and the Criminology of the Other. *Punishment and Society* (2): 145–160.
- Hallsworth, Simon 2005: Modernity and the Punitive. Teoksessa *The New Punitiveness. Trends, Theories, Perspectives.* (Toim. Hallsworth, John Pratt, David Brown, Mark Brown, Wayne Morrison.), 239–255. Willan Publishing: Portland, Oregon.
- Hankonen, Johanna (1994): *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuinalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatieto 551. Gaudeamus: Espoo, Helsinki.
- Haraway, Donna J. (1991): *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Routledge: New York.
- Haraway, Donna J. (1997): *Modest_Witness @ Second_Millennium. FemaleMan Meets OncoMouse Feminism and Technoscience*. Routledge: New York.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2000): *Empire*. Harvard University Press: Cambridge.
- Hare, Chauncey & Wyatt, Judith (1997): *Work Abuse. How to Recognize and Survive It*. Schenkman Books: Rochester, Vermont.
- Hautamäki, Airi. & Coleman, Peter (2001): Explanation for Low Prevalence of PTSD Among Older Finnish War Veterans: Social Solidarity and the Continued Significance Given to War Time Suffering. *Ageing and Mental Health*, 5(2), 165–174.
- Heinämaa, Sara (1996): *Ele, tyylä ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikiänsymykselle*. Gaudeamus: Helsinki.
- Heiskala, Risto (1996): *Kohti keinotekoista yhteiskuntaa*. Gaudeamus. Tampere.
- Heiskala, Risto (1997): *Society as Semiosis. Neostructuralist Theory of Culture and Society*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia n:o 231. University of Helsinki: Helsinki.
- Heiskala, Risto (2000): *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskunta-teoriassa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Helander, Mika (2004): *Fenomenologisk globalisering. Vardaglig nationalism bland transnationellt aktiva svenska och finländska företagsledare som globala epokens ofullbordad*. SSKH Skrifter 18. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet: Helsingfors.

- Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David & Perraton, Jonathan (1999): *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Polity Press: Cambridge.
- Hentilä, Seppo (1984): Työväenliikkeen puolue- ja järjestöelämän herääminen. Teoksessa *Suomi 1944 – Sodasta rauhaan*. (Toim. Jukka Nevakivi et al.) Tammi: Helsinki.
- Hesse, Hermann (1974): *Arosusi*. WSOY: Porvoo.
- Hietaniemi, Tuija (1992): *Lainvartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija (1995): *Suomalaisen rikospoliisin taival*. Keskusrikospoliisi: Vantaa.
- Hietaniemi, Tuija (2004): Rikostiedon hallinta ja rikospoliisin organisointi 1940- ja 1950-luvun taitteessa. Julkaistu *Rikostutkimus 2003–2004* –vuosikirjassa. Keskusrikospoliisi/Hakapaino: Vantaa.
- Hiitonen, Ensio (1953): *Vääryyttä oikeuden valekaavussa. Vapaa Pohjola: Hyvinkää*.
- Hirvonen, Ari (2004): Paha laki. Teoksessa *Immanuel Kant. Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Hirvonen, Ari & Kotkas, Toomas. 125–155. Loki-kirjat: Helsinki.
- Hobsbawm, Eric J. & Ranger, Terence (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hobsbawm, Eric J. (1990): *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Holland, Eugene W. (1999): *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus. Introduction to Schizoanalysis*. Routledge: London & New York.
- Homeros (1990): *Ilias*. WSOY: Porvoo.
- Howard, Judith A. (toim.) 2000: *Gendered Situations, Gendered Selves. A Gender Lens on Social Psychology*. Sage: Thousand Oaks.
- Hroch, Miroslav (1985): *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hunt, Lind et. al (1997): *Past Trauma in Late Life. European Perspectives on Therapeutic Work with Older People*. Jessica Kingsley Publishers: London.
- Hyrck, Matti (1995): *Mielen kuvat Jumalasta. Psykoanalyttisen objektisuhdeteorian näkökulma jumalasuhteen mielikuvamaailmaan Suomen ev. lut. kirkon v. 1948 Kristinopin tarjoaman aineiston valossa*. Therapie-säätiö: Helsinki.
- Hämäläinen, Juha (2006): *Populaarikulttuurin kapina 1960- ja 1970-luvun Suomessa. Avantgardismi, poliittinen laulu ja punkrock*. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Ihanus, Juhani (1995): *Toinen. Kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista*. Gaudeamus: Helsinki.
- Jalava, Marja (2001): *The Finnish Underground Movement and Harro Koskinen's Pig Installation (1969) and The Finnish Way of Life (1970–72) as its Visual Manifestations*. Conference publication "The Political Image" of the XXV International Colloquium on History of Art.
- Jalava, Marja (2003): Psykohistoria suomalaisen historiantutkimuksen kentässä. *Historiallinen aikakauskirja* 101 (2003):1, 65–67.
- Jalava, Marja (2005): *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Jameson, Fredric (1991): *Postmodernism. Or The Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke University Press: Durham.
- Joensuu, Matti Yrjänä (1993): *Harjunpää ja rakkauden nälkä*. Otava: Helsinki.
- Julkunen, Raija: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino: Tampere 2001.
- Jussila, Osmo (1990): *Suomen tie 1994–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa*. WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.
- Kafka, Franz (2000): *Mies, joka katosi*. Otava: Helsinki.
- Kainulainen, Heini (2006): *Seuraamuskäytäntö huumausaineen käyttörikoksissa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Kallioinen, Mika (2005): *Rutto & rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Atena: Jyväskylä.
- Kantola, Anu (2002): *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Loki-kirjat: Helsinki.
- Kantola, Anu (2002): *Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla*. Edita: Helsinki.
- Kastari, Pirkko-Liisa (2001): *Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa*. SKS: Helsinki.
- Kauffman, Stuart (1993): *The Origins of Order: Self-Organization and Selection in Evolution*. Oxford University Press: New York, Oxford.

- Kauniskangas, Kerttu (1956): *Yleislakko 1956*. Kansankulttuuri: Helsinki.
- Keen, Sam & Valley-Fox, Anne (1989): *Your Mythic Journey. Finding Meaning in Your Life Through Writing and Storytelling*. Putnam: New York.
- Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki (1982): *Vapausrangaistuksen valtakausi. Nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta*. Oikeuden yleistieteiden laitoksen julkaisuja 1/1982. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Kekkonen, Jukka (1993): Kansalaissota ja oikeustiede. Teoksessa *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 603. (Toim. Heikki Ylikangas.), 107–116. SKS: Tampere.
- Kernberg, Otto (1998): *Ideology, Conflict and Leadership in Groups and Organizations*. Yale University Press: New Haven.
- Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula (2004): *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos: Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1990): Poliitikan menneisyys ja poliittinen historia. Teoksessa *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. Toimittanut Ahtiainen et al. 163–207. WSOY: Juva
- Kettunen, Pauli (2004): *Työväen historian itsekritiikki*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran 20-vuotisjuhlaseminaarin alustus 7.5.2004, Tampere.
- Kettunen, Pauli (2006): *Kirkuvan harmaa vuosikymmen*. Verkkodokumentti <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm>. Luettu 11.7.2007.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998): *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Taloustieto: Helsinki.
- Kihlstrom, John F. (1997): Suffering from Reminiscences: Exhumed Memory, Implicit Memory, and the Return of the Repressed. Teoksessa *Recovered Memories and False Memories* (Toim. Conway, M. A.) Oxford University Press: Oxford.
- Kiianmaa, Antero (1996): *Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa*. Kehityksen avaimet Ky: Jyväskylä.
- Kiiski, Jussi (1999): *Poliisipäällikön asema ja tehtävät. Poliisipäälliköiden näkemyksiä asemansa ja tehtäviensä muutoksesta*. Tampereen yliopisto, hallintotieteen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Kilpinen, Kai (2007): *”Herkkä-omatuntoiset” Alamaideologia ja aseistakieltäytyminen 1960-luvun Suomessa*. Pro gradu-tyo. Helsingin yliopisto, historian laitos.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) (2006): *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva: Helsinki.
- Kivimäki, Ville (2006): Sotilaan työ, siviiliin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. (Toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville), 191–208. Minerva: Helsinki.
- Koenigsberg, Richard (1975): *Hitler's Ideology. A Study in Psychoanalytic Sociology*. The Library of Social Science: New York.
- Koenigsberg, Richard (1996): *Hitler's Body and The Body Politic: The Psychosomatic Source of Culture*. Library of Social Science: New York.
- Koivisto, Mauno (1994): *Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. WSOY: Juva.
- Koljonen, Eero (1984): Lahjottu metro ”Juna joka ei pysähdy”. Tutkielma Päällystökursuilta 19/1984. Poliisiopisto: Espoo.
- van der Kolk, Bessel A. (1991). The psychological processing of traumatic events: The personal experience of posttraumatic stress disorder. Teoksessa *Critical incidents in policing*. (Toim. J. T. Reese, J. M. Horn, and C. Dunning.), 359–364. Government Printing Office: Washington, DC.
- van der Kolk, Bessel A. (1996a): The Body Keeps the Score: Approaches to the Psychobiology of Posttraumatic Stress Disorder. Teoksessa *Traumatic Stress. The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society*. (Toim. Bessel van der Kolk, Alexander McFarlane & Lars Weisaeth), 214–241. The Guilford Press: New York – London.
- van der Kolk, Bessel A. (1996b): Trauma and Memory. Teoksessa *Traumatic Stress. The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society*. (Toim. Bessel van der Kolk, Alexander McFarlane & Lars Weisaeth), 279–302. The Guilford Press: New York – London.
- van der Kolk, Bessel A. & McFarlane, Alexander (1996): The Black Hole of Trauma. Teoksessa *Traumatic Stress. The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society*. (Toim. Bessel van der Kolk, Alexander McFarlane & Lars Weisaeth), 3–23. The Guilford Press: New York – London.
- Korander, Timo (1998): Katujen nollatoleranssi, tilastojen kelvottomuus ja ongelmien poliisointi. *Oikeus* 1998 (27): 4, 358–382.
- Korander, Timo (2004): Poliisikulttuuri. Poliisiammatin ja –tutkimuksen väline. *Oikeus* 2004 (33): 1, 4–24.

- Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.) (2002): *Kaheksalta koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999–2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus*. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Edita: Helsinki.
- Kordievski, Oleg (1990): *KGB. The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*. Hodder & Stoughton: London.
- Kordievski, Oleg (1991): *KGB*. Otava: Helsinki.
- Kordievski, Oleg (1997): *Sokea peili. Ihmisiä vallan ja vakoilun puristuksessa*. WSOY: Porvoo.
- Kortteinen, Matti (1992): *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja jää: Helsinki.
- Krekola, Joni (2004): *Kauhea joskin on puhdistustyömme. SKP ja väkivalta*. Teoksessa *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Toim. Aatsinki ja Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimusseura: Nokia.
- Kristeva Julia (1974): *La chora sémiotique. La révolution du langage poétique*. Seuil: Paris.
- Kristeva, Julia (1999): *Musta aurinko. Masennus ja melankolia*. Kustannusosakeyhtiö Nemo: Jyväskylä. (Suomentanut Mika Siimes ja Pia Sivenius.)
- Krosby, H. Peter (1978): *Kekkosen linja. Suomi ja Neuvostoliitto 1944–1978*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Kuisma, Markku (1997): *Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*. WSOY: Porvoo.
- Kurbjuweit, Dirk (2003): *Unser effizientes leben. Die Diktatur der Ökonomie und ihre folgen*. Rowohlt: Hamburg.
- Kusch, Martin (1989): *Filosofian historian tutkimus: historiatiedettä vai filosofiaa? Tiede & Edistys* 14 (1989):4, 277–282.
- Kylävaara, Keijo (1967): *Vuosi seitsemäntoista*. Reportaasi. Helsingin Sanomat: Helsinki.
- Kähkölä, Paavo & Pihlajaniemi, Toivo ja Pyyluoto Sauli (1976): *Toimen tasavalta*. Otava: Helsinki.
- Laaksonen, Mikko (1979): *Yleisen edun niin vaatiessa*. Tammi: Helsinki.
- Labarde, Philippe & Maris, Bernard (1998): *Ah Dieu! Que la guerre économique est jolie!* Albin Michel: Paris.
- Lahti-Argutina, Eila (2001): *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisuusinstituutti: Vammala.
- Laing, Ronald David (1971): *Kokemisen politiikka ja paratiisin lintu*. Otava: Helsinki.
- Lambert, Gregg (1997): *The Deleuzian Critique of Pure Fiction. Substance* #84, 128–152.
- Laplanche, Jean & Pontalis, Jean-Bertrand (1985): *The language of Psycho-analysis*. Hogarth Press: London. (4 Imprint.)
- Lappalainen, Mirkka (2005): *Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Lassila, Eino (1971): *Vuosi Valpon vieraana*. Weilin & Göös: Helsinki.
- Latour, Bruno (2005): *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press: Oxford.
- Lauhakangas, Outi & Vuoristo, Tauno (1991): *Napit Vastakkain. Suomalaiset poliisit kertovat*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Leach, Edmund (1970): *Lévi-Strauss*. Tammi: Helsinki.
- Leary, Mark. R. (2004): *The Curse of the Self. Self-awareness, Egotism, and the Quality of Human Life*. Oxford University Press: Oxford.
- Levi-Strauss, Claude (1966): *The Savage Mind*. University of Chicago Press: Chicago.
- Levi-Strauss, Claude (1975): *The Raw and the Cooked. Introduction to a Science of Mythology: I*. Harper Colophon Books: New York, Hagerstown, San Francisco, London.
- Levä, Ilkka (2001a): *Metron fantasmat – Teknostruktuurin todellisuutta luova mieheys kriisissä 1982. Historiallisia papereita 14 – Maskuliinisuuden historia*. Verkkodokumentti: <<http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/mask01/leva.pdf>> Luettu 7.5.2006.
- Levä, Ilkka (2001b): *Sivistyneistön ja kansan uusi liitto. Suomen kulttuurirahaston perustamiskeräykset ja kansallinen ajattelu*. Suomen kulttuurirahasto: Helsinki.
- Levä, Ilkka (2002): ”Oikea jehu” ja ruumisarkun kantaja – Tauno-Olavi, poliisi ja nuorisonvalta-
poolit. Teoksessa *Tiilileimoja ja lootuksia. Onnittelukirja Tauno-Olavi Huotarille 16.4.2002*. (Toim. Veli Rosenberg.), 81–85. Kirja kerrallaan: Helsinki.
- Levä, Ilkka (2004): *Rovaniemen murhapoltto 1930*. Teoksessa *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. (Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius.), 164–217. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Nokia.
- Levä, Ilkka (2005): *Turvattomuus ja rajat nykyajan ydinkokemuksena*. Teoksessa *Rajoilla – puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta*. (Toim. Rantala, Päivi & Tuominen, Marja), 47–80. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.

- Levä, Ilkka (2006): *Sörkan kivinen syli. Helsingin viereisen kuritushuoneen muutos Helsingin vankilaksi*. Acta Poenologica 1/2006. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Tampere.
- Levä, Ilkka, Näre, Sari & Oksanen, Atte (2004): Sosiaalinen diagnoosi virtuaalisuuksien kartoittamisena. Vastine Pertti Suhoselle. *Sosiologia* 2/2004.
- Lifton, Robert J. (1993): *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Linna, Väinö (1959): *Täällä pohjantähden alla*. Osa 1. WSOY: Porvoo.
- Linna, Väinö (1960): *Täällä pohjantähden alla*. Osa 2. WSOY: Porvoo.
- Linna, Väinö (1962): *Täällä pohjantähden alla*. Osa 3. WSOY: Porvoo.
- de Lint, Willem ja Virta, Sirpa: *Security in Ambiguity. Towards a Radical Security Politics*. Käsikirjoitus (tekijän hallussa).
- Ljunggren, Jens (2004): *Känslornas krig. Första världskriget och den tyska bildningselitens androgyna manlighet*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion: Stockholm.
- Lukkari, Matti (1992): *Asekätentä*. Otava: Helsinki.
- Luttwak, Edward (1999): *Turbo-Capitalism. Winners and Losers in The Global Economy*. HarperPerennial: New York.
- Machiavelli, Niccolo (1997): *Ruhtinas*. Karisto: Hämeenlinna.
- Maffesoli, Michel (1996): *The Time of Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*. Sage: London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Males, Mike A. (1996): *The Scapegoat Generation: America's War On Adolescents*. Common Courage Press: Monroe.
- Mannheim, Karl (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul: London.
- Manning, Peter K. (1977): *Police Work*. MIT Press: Cambridge.
- Manning, Peter K. (1997): *Police Work*. 2nd edition. Waveland Press: Prospects Heights, IL.
- Marcuse, Herbert (1970): *Five lectures. Psychoanalysis, Politics and Utopia*. Lane: London.
- Marx, Gary T. & Wexler, Chuck (1986) When Law and Order Works: Boston's Innovative Approach to The Problem of Racial Violence. *Crime and Delinquency*, vol. 32, no. 2, April 1986, 205–232.
- Marx, Gary T. (1998) The Policing of Protest as a Developing Area of Social Research. Teoksessa *The Policing of Protest in Contemporary Democracies*. (Toim. Donna Della Porta and Herbert Reiter.) University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Marx, Karl (1970): *Kansantaloustieteen arvostelua*. Kansankulttuuri: Helsinki. (Suom. Antero Tiusanen.)
- Massumi, Brian (1987): Translator's Foreword: Pleasures of Philosophy. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Minnesota University Press: Minneapolis – London, ix–xv.
- Matsakis, Aphrodite (1999): *Survivor Guilt. A Self-Help Guide*. New Harbinger Publications, Inc.: Oakland, California.
- Maturana, Humberto R. & Varela, Francisco J. (1980): *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*. Reidel: Dordrecht.
- Maturana, Humberto R. & Varela, Francisco J. (1992): *The Tree of Knowledge. The Biological Roots of Human Understanding*. Shambala: Boston.
- Maula, Marjatta (1999): *Multinational Companies as Learning and Evolving Systems. A Multiple-case Study of Knowledge-intensive Service Companies. An Application of Autopoiesis Theory*. Helsinki School of Economics and Business Administration: Helsinki.
- Mauss, Marcel (1950/2001): *A General theory of Magic*. Routledge: London & New York.
- Mauss, Marcel (1999): *Lahja: Vaihdannan muopdot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Tutkija-liitto: Helsinki.
- McDougall, Joyce (1990): *Plea for a measure of abnormality*. Free Association Books: London.
- Menzies Lyth, Isabel (1959): The Functions of Social Systems as a Defence Against Anxiety: A Report on a Study of the Nursing Service of a General Hospital, *Human Relations*.
- Merleau-Ponty, Maurice (1996): *Phenomenology of Perception*. Alkuteos 1945. Routledge & Kegan Paul: London & New York.
- Mikkola, Matti (1999): *Kuka valvoo valvojia? Suojelupoliisin ohjaus ja kontrolli 1949–1998*. Tampereen yliopisto, Hallintotieteen laitos. Pro gradu-tutkielma.
- Milner, Marion (1993): The Role of Illusion in Symbol Formation. Teoksessa *Transitional Objects and Potential Spaces. Literary Uses of D. W. Winnicott*. (Toim. Peter L. Rudnytsky.), 13–39. Columbia University Press: New York.
- Mingers, John (1995): *Self-Producing Systems. Implications and Applications of Autopoiesis*. Plenum Press: New York and London.
- Mohanty, Chandra Talpade (1991): Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. Teoksessa *Third World Women and the Politics of Feminism*. (Toim. C. T. Mohanty et al.) Indiana University Press: Bloomington.

- Movahedi, Siamak (2004): *Death, Fantasy and the Politics of Self Destruction*. Teoksessa *The Psychology of Death in Fantasy and History*. (Toim. Jerry Piven), 13–37. Praeger: Westport, Connecticut & London.
- Mosse, George L. (1996): *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*. Oxford University Press: New York.
- Määttänen, Mika (1998): Suomentajan kommentti teoksessa *Pakonopeus*, Virilio Paul. 1998. Gaudeamus: Helsinki.
- Nelson, Julie A. (2001): Value as Rationality: Feminist, Pragmatist, and Process Thought Meet Economics. *The Journal of Speculative Philosophy* 15.2 (2001), 137–151.
- Nemeroff, Carol & Rozin, Paul (1994): The Contagion Concept in Adult Thinking in the United States. Transmission of Germs and Interpersonal Influence. *Ethos* 22, 158–186.
- Nemeroff, Carol & Rozin, Paul (2000): The Makings of the Magical Mind. The Nature and Function of Sympathetic Magical Thinking. Teoksessa *Imagining the Impossible. Magical, Scientific, and Religious Thinking in Children*. (Toim. Karl S. Rosengren, Carl N. Johnson & Paul Harris), 1–34. Cambridge University Press: New York – Cambridge.
- Nieminen, Hannu ja Sihvonen, Jukka toim. (2001): *Mediatutkimus. Näkökulmia ja kartoituksia*. Turun yliopisto: Turku.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1908/2002): *Ecce homo. Kuinka tulee siksi, mitä on*. Summa: Helsinki.
- Näre, Sari (2002a): Kyberseksin- ja pornon muistijäljet nettisukupolvessa. Teoksessa *Tieto ja tekniikka. Missä on nainen?* (Toim. Riitta Smeds, Kaisa Kauppinen, Kati Yrjänheikki & Anitta Valtonen.) Tekniikan Akateemisten Liitto TEK: Helsinki.
- Näre, Sari (2002b): Intimisoituvan kulttuurin muistijälkiä tytöissä. Teoksessa *Tulkintoja tytöistä*. (Toim. Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia) SKS: Helsinki.
- Oberweis, Trish & Musheno, Michael (1999): Policing Identities: Cop Decision-Making and the Constitution of Citizens. *Law and Social Inquiry*, Vol. 24, Number 4, (1999), 897–923.
- Oberweis, Trish & Musheno, Michael (2001): *Knowing Rights: State Workers Stories of Power, Identity and Morality*. Ashgate/Dartmouth Publishers Ltd.: Hampshire, England.
- Ogden, Thomas H. (1989): *Primitive Edge of Experience*. Aronson Lanham, MD/ Rowman & Littlefield: Northvale.
- Oikonen, Seppo (toim.) (1969): *Aseistakieltäytyjät*. Tammi: Helsinki.
- Oksanen, Atte (2003): *Murheen laakso. Mies ja kuolema raskaassa suomenkielisessä rockissa*. Tanejulkaisuja 3. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.
- Oksanen, Atte & Turtiainen, Jussi (2004): Kirjailtu elämä. Tatuoinnit ruumiillistuvan yhteiskunnan minuusproblematiikkana. *Sosiologia* 41: 1, 28–41.
- Orasmala, Reino toim. (1976): *Historiikki Helsingin poliisin vaiheista 1826–1976*. Helsinki.
- Parikka, Jussi (2006): Tuoreiden ajatusten arkeologi. Arvostelu Michel Foucault'n kirjasta Tiedon arkeologia. *Ennen ja nyt 1/2006*. Verkkodokumentti: <http://www.ennenjanyt.net/2006_1/parikka.pdf>. Luettu 13.11.2007.
- Parkkari, Nestori (1961): *Väkivallan vuodet*. Kansankulttuuri: Tampere.
- Pasanen, Jukka et al. (1983): *Taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietintö*. Oikeusministeriö: Helsinki.
- Peirce, Charles Sanders (2001): *Johdatus tieteen logikkaan ja muita kirjoituksia*. Vastapaino: Tampere. Suomentanut Markus Lång.
- Peltonen, Matti (1991): Kieli vai kulttuuri? Väittely ”suomalaisesta viinapästä” keväällä 1948. *Alkoholipolitiikka* 56 1991:1, 8–22.
- Peltonen, Matti (2002): *Remua ja ryhtiä. Alkoholiolet ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996): *Punakapinan muistot – Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 657. SKS: Helsinki.
- Peltoniemi, Pentti & Rajala, Hannu (1981): *Sapeli-Simonen*. Tammi: Helsinki.
- Perks, Robert & Thomson, Alistair (1998): *The Oral History Reader*. Routledge: London.
- Pikkarainen, Esa (2000): Semioottisesta toiminnan teoriasta ja sen pedagogisista implikaatioista. Alustus *Kasvatustieteen päivillä 2000/luonnos*. Verkkodokumentti: <<http://cc.oulu.fi/~epikkara/semio/ktpaiv00.htm>> Luettu 5.12.2007.
- Pirsig, Robert M. (1991/1992): *Lila. An Inquiry into Morals*. Bantam Books: New York.
- Pisters, Patricia (2001): Introduction. Teoksessa *Micropolitics of Media Culture. Reading the Rhizomes of Deleuze and Guattari*. (Toim. Pisters, Patricia), 7–28. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- Piven, Jerry S. (2004): Death, Neurosis, and Normalcy: On the Ubiquity of Personal and Social Delusions. Teoksessa *The Psychology of Death in Fantasy and History*. Piven Jerry (toim.), 245–266. Praeger: Westport, Connecticut & London.

- Pohjonen, Juha (1999): Suojelupoliisi – sisäisen turvallisuuden takaaja. Teoksessa *Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta*. Toim. Simola, Matti & Sirviö, Tuulia. Gummerus. Jyväskylä & Helsinki.
- Poliisin henkilöstötilinpäätös (2002): <[http://www.poliisi.fi/intermin/biblio.nsf/2FD0B2473B249AADC2256D8E0042C389/\\$file/7-2003.pdf](http://www.poliisi.fi/intermin/biblio.nsf/2FD0B2473B249AADC2256D8E0042C389/$file/7-2003.pdf)> Luettu 30.11.2007.
- Pronger, Brian (1999): Outta my Endzone. Sport and The Territorial Anus. *Journal of Sport and Social Issues*. Vol. 23/4, 373–389.
- Punamäki, Raija-Leena (2004): Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhrien perheissä. Teoksessa *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. (Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius.), 53–73. Väki voimakas 17. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Saarijärvi.
- Punch, Maurice (2000): Police Powers and Accountability in a Democratic Society. *Criminological Research*, Vol. XXXIII: 2000, 65–90. Council of Europe: Strasbourg.
- Pursiainen, Ilpo (1999): Paapelin portto ja paparazit. Korpelalaisuus ja kieltäminen. Teoksessa *Tunturista tupaan. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Osa 2. Toim. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola & Mervi Autti. 74–86. Gummerus: Jyväskylä.
- Rajamäki, Taisto (1986): Havaintoja viimeaikaisista lahjusrikkomuksista. Keskusrikospoliisin julkaisusarja 1. Keskusrikospoliisi: Helsinki.
- Rajanti, Taina (1999): *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Rantala, Jukka (1992): *Puhdistuspolitiikka Suomessa 1944–1948. Puhdistuspolitiikan yleislinjat ja puhdistukset kasvatuksen ja koulutuksen alalla*. Suomen historian sivuainetutkielma, historian laitoksen, Helsingin yliopisto.
- Rautkallio, Hannu (1991): *Kekkonen ja Moskova. Suomi lännestä nähtynä 1956–1962*. Tammi: Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1992): *Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961*. Tammi: Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1996): *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962*. WSOY: Porvoo.
- Rautkallio, Hannu (1999): *Agenda Suomi. Kekkonen, SDP, NKP 1956–1966*. WSOY: Porvoo.
- Reiner, Robert (2000): *The Politics of the Police*. 5th edition. Oxford University Press: Oxford.
- Relander, Jukka (1999): Taistolaisuuden psykohistoriaa. Teoksessa *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja sääntelyä*. Tietolipas 157. (Toim. Sari Näre.), 190–226. SKS: Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1994): *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY: Porvoo.
- Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava: Helsinki.
- Rentola, Kimmo & Saarela, Tauno (toim.) (1998): *Communism. National & International*. Finnish Historical Society: Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1999): Punaisen Valpon synty. Teoksessa *Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta*. (Toim. Matti Simola & Tuulia Sirviö.), 45–68. Gummerus: Jyväskylä.
- Rentola, Kimmo (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava: Helsinki.
- Ronkainen, Suvi (1999): *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus: Helsinki.
- Ronkainen, Suvi (2005): Tiedon monitieteellisyys ja monitieteellisuuden seurauksia. Teoksessa *Rajoilla. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta*. (Toim. Marja Tuominen & Pälvi Rantala), 213–232. Lapin Yliopistokustannus: Rovaniemi.
- Rorty, Richard (1979): *Philosophy as the Mirror of Nature*. Princeton University Press: Princeton.
- Rose, Nikolas (1999): *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Saarela, Tauno (1996): *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto: Helsinki.
- Saarenmaa, Laura (2003): Kuka muistaa Liana Kaarinaa? Elokuvatähteys ja seksi 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa populaarijournalismissa. *Lähikuva* 4/2003, 23–35.
- Sahlins, Marshall (1972/2004): *Stone Age Economics*. Routledge: London and New York.
- Sahlins, Marshall (1985): *Islands of History*. Tavistock Publications: London and New York.
- Sainio, Martti (1976): *Metro-pamfletti*. Omakustanne: Helsinki.
- Sainio, Martti (1983): *Musta kassa*. WSOY: Porvoo – Helsinki – Juva
- Sainio, Martti & Uusi-Rintakoski, Jarmo (1993): *Raimo Ilaskivi. Kuka on tuo mies?* Gummerus: Jyväskylä.
- Saraste, Leena (2007): *Miten vähästä presidentti tunnettiin – UKK kuvassa. Poliitiikon kuvan ja imagon suhteesta*. Verkkodokumentti <<http://www.katse.org/page/79>> Luettu 12.3.2007.
- Sarvanti, Tapani (1997): *Huume politiikka ja oikeudenmukaisuus*. Stakes: Helsinki.

- Sassen, Saskia ((1998): *Globalization and its Discontents. Essays on the New Mobility of People and Money*. The New Press: New York.
- Schacter, Daniel L. (2001): *Muisti aivot, mieli ja menneisyys*. Terra Cognita: Helsinki.
- Seigfried, Charlene Haddock (1996): *Pragmatism and Feminism. Reweaving the Social Fabric*. University of Chicago Press: Chicago.
- Seilonen, Kalevi (1974): *Vastarintaryhmä*. Tammi: Helsinki.
- Selin, Sakari (2002): *Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko. Punainen Pohjois-Häme 1935–1944*. Verkkodokumentti: <<http://www.ksl.fi/files/muisti/sakari1.htm>> Luettu 5.3.2004. Luku 1: Fasismi nousee Euroopassa.
- Severino, Emanuele (1997): *Kärsimys, kohtalo, kapitalismi*. Loki-kirjat: Helsinki.
- Shay, Jonathan (1995): *Achilles in Vietnam*. Scribner: New York.
- Shearing, Clifford (1981): Subterranean processes in the maintenance of power. *Canadian review of sociology and anthropology*, 18:3.
- Sheptycki, James (2002): Postmodern Power and Transnational Policing: Democracy, The Constabulary Ethic and the Response to Global (In)Security. Geneva, April 2002. *Geneva Centre For the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)*, Working paper Series – No. 19.
- Showalter, Elaine (1997): *Hystories. Hysterical Epidemics and Modern Media*. Columbia University Press: New York.
- Sihvonen, Jukka (2001): *Konelihan värinä. Johdatus kytketymisen filosofiaan*. Like: Helsinki.
- Siltala, Juha (1985): *Lapuan liike ja kydytykset*. Otava: Helsinki.
- Siltala, Juha (1989) Psykohistorian muutosulottuvuus. Julkaisematon käikirjoitus.
- Siltala, Juha (1992): *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Otava: Helsinki.
- Siltala, Juha (1994): *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Otava: Helsinki.
- Siltala, Juha (1996): The Rise and Fall of the Psychological Self. Esitelmä *Second Annual Conference of the Association for the Psychoanalysis of Culture & Society: Psychoanalysis and Social Change*, Washington D.C. 7.11. 1996
- Siltala, Juha (1999): *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjat kansallisessa projektissa*. Otava: Helsinki.
- Siltala (2000): Kansalaisesta työvoimatarvaksi? Palkkatyöntekijän muutos poliittisesti säädellystä kansallisvaltiosta säännöstelystä vapautettuun maailmantalouteen. Teoksessa *20 muutoksen vuotta metallityöläisen elämässä*. (Toim. Kevätsalo, Kimmo & Anttila, Jorma & Jokinen, Antti & Lehtonen, Veikko.), 40–81. Metallityöväen liitto: Helsinki.
- Siltala, Juha (2001): Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. 107–193. Toimittaneet Immonen, Kari ja Leskelä-Karki, Maarit. Tietolipas 175. SKS: Helsinki.
- Siltala, Juha (2004): *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltion ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Otava: Helsinki.
- Silverman, Kaja (1992): *Male Subjectivity at the Margins*. Routledge: New York.
- Sloterdijk, Peter (1987): *Critique of Cynical Reason*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Sloterdijk, Peter (1997): Kulttuurihistoria vieroitushistoriana. *Nuori Voima* 5/1997, 9–11.
- Sloterdijk, Peter (2000): *Sphären – Mikrosphärologie Band I: Blasen*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Smith, Daniel W. (1997): Introduction "A Life of Pure Immanence": Deleuze's "Critique et Clinique" Project. Alkusanat teoksessa *Essays Critical and Clinical*, xi–liii. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Smolander, Jyrki (2000): *Suomalainen oikeisto ja "kansankoti". Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleerakennuskaudelta konsensusajan alkuun*. SKS: Helsinki.
- Snellman, Johan W. (2001): *Kootut teokset. Osa 5: syyskuu 1842–joulukuu 1843*. Edita: Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1987): Sosiaaliset olosuhteet. Teoksessa *Pohjola 2. maailmansodan aikana*. (Toim. Molin, Kari et al.), 121–166. Teitolipas 104. SHS/SKS: Mänttä.
- Solomon, Zahava, Laror, Nathaniel & McFarlane, Alexander (1996): Acute Posttraumatic Reactions in Soldiers and Civilians. Teoksessa *Traumatic Stress. The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society*. (Toim. Bessel van der Kolk, Alexander McFarlane & Lars Weisaeth), 102–116. The Guilford Press: New York – London.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1999): *A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present*. Harvard University: Cambridge.
- Stivers, Richard (1999): *Technology as Magic. The Triumph of the Irrational*. New York: Continuum.
- Stokes, Jon (1994): The Unconscious at Work in Groups and Teams: Contributions From the Work of Wilfred Bion. Teoksessa *The Unconscious at Work. Individual and Organizational Stress in the Human Services*. (Toim. Vega Zagier Roberts & Anton Obholzer.), 19–27. Brunner-Routledge: London & New York.
- Stratton, J. G. (1978). Police stress: An overview. *The Police Chief*, 45, 58–62.

- Stratton, J. G. (1983). Traumatic incidents and the police. *Police Stress*, 6, 4–7.
- Sullivan, Michael P. (2001): *Theories of international transition vs. persistence*. Palgrave Basingstoke: New York.
- Suomi, Juhani (1992): *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Otava: Helsinki.
- Suomi, Juhani (1995): *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972*. Otava: Helsinki.
- Suomi, Juhani (2005): *Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Otava: Helsinki.
- Taivalsaari, Eero (1988): *Lahjottu Helsinki. Korruptiotapauksia sekä pohdintaa niiden syistä, seurauksista ja murtamisesta*. Kansalaisten yhteistoimintaliike: Helsinki.
- Tal, Kali (1996): *Worlds of Hurt. Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Tarjamo, Kerttu (2006): Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa. Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-luvun Suomessa. Teoksessa *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. (Toim. Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu.), 341–376. SKS:Helsinki.
- Tarkka, Jukka (1977): 13. artikla. *Suomen sotasyllisyysskysymys ja liittoutuneiden sotarikospoliitikka vuosina 1944–1946*. WSOY: Porvoo.
- Tasanto, Tapani (2000): *Työpaikan syntipukki – henkinen väkivalta poliisin työyhteisössä*. Tampereen yliopisto, hallintotieteen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Theweleit, Klaus (1988): *Buch der Könige. 1. Orpheus und Euridike*. Stroemfeld: Basel.
- Theweleit, Klaus (1989): *Male Fantasies. Part 2. Male bodies. Psychoanalyzing the White Terror*. Polity: Cambridge.
- Theweleit, Klaus (1993): *Männerphantasien. Band I. Frauen, Fluten, Körper, Geschichte*. Rowohlt: Hamburg. (83.– 85. tausend.)
- Theweleit, Klaus (1994): *Buch der Könige. 2x. Orpheus am Machtpol*. Stroemfeld: Basel.
- Thomas, Calvin (1996): *Male Matters. Masculinity, Anxiety, and the Male Body on the Line*. University of Illinois Press: Urbana and Chicago.
- Thomassen, Gunnar (2004): Measuring integrity among police students in Norway. Paper presented at the Nordic Sociology Congress in Malmo, Sweden 19–22 august 2004.
- Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki (1992): *Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys*. VAPK-kustannus: Helsinki.
- Tikka, Marko (2004): *Kenttäoikeudet. Välttämättömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Bibliotheca Historica 90. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Todd, Emmanuel (1999): *La Diversité du Monde: Famille et modernité*, Éditions du Seuil: Paris.
- Tuominen, Marja (1991): ”*Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia.*” *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Otava: Helsinki.
- Tuominen, Marja (2002): *Khora. Äärettömän sija*. Esittelyteksti näyttelyyn: Ikkunoita Bysanttiin: Näyttely Oulun yliopiston Snellmanian kirjastossa 10.12.2002–28.2.2003. Verkkodokumentti <<http://herkules oulu.fi/isbn9514270606/html/a17.html>> Luettu 7.3.2003.
- Turner, Victor W. (1969): *The Ritual Process. Structure and Anti-structure*. Routledge & Kegan: London.
- Turner, Victor W. (1974): *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*. Cornell University Press: Ithaca.
- Turtiainen, Arvo (1936): *Muutos. Runoja*. Kirjailijain kustannusliike: Helsinki.
- Turtola, Martti (1997): *Aksel Fredrik Airo. Taipumaton kenraali*. Otava: Helsinki.
- Tuuliainen, Raimo: *Armoton totuus*. Sevenprint (oma kustanne): Rovaniemi.
- Tuuliainen, Raimo (2002): *Syyliset vai syyttömät*. Rovaniemen painatuskeskus: Rovaniemi.
- Tylor, Edward B. (1871/1964): *Primitive Culture. Research into the Development of Mythology, Philosophy, religion, Art, and Custom*. Gordon Press: New York.
- Töttö, Pertti & Gronow, Jukka & Noro, Arto (1996): *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus: Helsinki.
- Uola, Mikko (1997): *Ernesti Hentunen – tasavallan hovinarri. Suomalaisen populismin juurilla*. Turun yliopisto: Turku.
- Uola, Mikko (1999): ”*Suomi sitoutuu hajottamaan ...*” *Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Uusitalo, Paavo (1969): The Definition of Goals in Criminal Policy. A Durkheimian Approach. Teoksessa *On the Theory of Diffusion of Innovations*. Toim. Valkonen, Tapani. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Uusitalo, Paavo (1969): *White Collar Crimes and Status Selectivity in the Law Enforcement System*. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Uusitalo, Paavo (1982): *Yhteiskunnallisesta säätelestä*. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Varela, Francisco, Maturana, Humberto & Uribe, Roberto (1974): Autopoiesis: The organization of living systems, its characterization and a model. *Biosystems* 5:187–196.

- Venonen (2006): *Sköldvik – Viikinkisatamasta öljysammoksi. 40 vuotta öljynjalostusta Porvoossa*. Neste Oil: Helsinki.
- Vetenniemi, Erkki (2004): *Punaisen terrorin todistajat. Neuvostoliitto suomalaisten leirivankien muistelmissa*. SKS: Helsinki.
- Vihavainen, Timo (1991): *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Otava: Helsinki.
- Viitanen, Marko (2007): *Poliisin rikokset. Tutkimus suomalaisen poliisirikoksen kuvasta*. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 28/2007. PAKK: Espoo.
- Viitanen, Reijo (1994): *Punainen aate, sininen vaate. Suomen demokraattinen nuorisoliitto 50 vuotta*. Suomen demokraattinen nuorisoliitto: Helsinki.
- Virilio, Paul (1993): *Katoamisen estetiikka*. Gaudeamus: Helsinki.
- Virilio, Paul (1998): *Pakonopeus*. Gaudeamus: Helsinki.
- Virta, Erja (2002): *Talousrikollisuuden kuva tutkimuksen ja tiedonhallinnan näkökulmasta. Empiirisenä aineistona talouden vajopuoli -julkaisuun liittyvät seurantatutkimukset*. Oikeustieteellinen tiedekunta: Turun yliopisto.
- Virta, Sirpa (1998): *Poliisi ja turvayhteiskunta – lähipoliisi turvallisuusstrategiana*. Poliisiammattikorkeakoulu: Espoo.
- Virta, Sirpa (2002): *Local Security Networks as an Outcome of Community Policing*. Teoksessa *Evaluating Community Policing*. (Toim. Tom Van den Broeck & Christian Eliaerts.) Politeia: Brussels.
- Volkan, Vamik D. (1988): *The Need to Have Enemies & Allies. From Clinical Practice to International Relationships*. Jason Aronson, Inc.: Northvale, New Jersey & London.
- Vuorinen, Heikki S. (2002): *Tautinen historia*. Vastapaino: Tampere.
- Vuorinen, Sami (2002): *Talousrikosten tutkinta*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Vuosiraportti vuoden 2005 ympäristörikoksista Suomessa 2005 (2005): <[http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/Ymp%E4rist%F6rikokset2005/\\$file/Ymp%E4rist%F6rikokset2005.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/Ymp%E4rist%F6rikokset2005/$file/Ymp%E4rist%F6rikokset2005.pdf)>. Luettu 30.11.2007.
- Vähämäki, Jussi (2003): *Kuhmurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Watts, Alan (1966): *The Book. On the Taboo against Knowing Who You Are*. Vintage Books: New York.
- Wheeler, Allen (2000): *The Illusionless Man. Fantasies and Meditations on Disillusionment*. Other Press: New York.
- Winnicott, Donald Woods (1965): *The Maturational Processes and the Facilitating Environment. Studies in the Theory of Emotional Development*. Hogarth Press: London.
- Winnicott, Donald Woods (1971): *Playing and Reality*. Tavistock Publications: London.
- Winnicott, Donald Woods (1987): *Holding and interpretation. Fragment of an Analysis*. Grove Press: New York.
- Winnicott, Donald Woods (1993): *The Location of Cultural Experience*. Teoksessa *Transitional Objects and Potential Spaces. Literary Uses of D. W. Winnicott*. (Toim. Peter L. Rudnytsky.), 3–12. Columbia University Press: New York.
- Wirth, Hans-Jürgen (2004): *9/11 as a Collective Trauma and other Essays on Psychoanalysis and Society*. Psychosozial-Verlag, Gießen.
- Wolf, Winfried (1996): *Car Mania. A Critical History of Transport*. Pluto Press: London East Haven.
- Wright, Alan (2002): *Policing. An Introduction to Concepts and Practice*. Willan Publishing: Cullompton, Devon.
- Ylikangas, Heikki (1983): *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana*. WSOY: Porvoo.
- Ylikangas, Heikki (1986): *Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskelua kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. WSOY: Porvoo.
- Ylikangas, Heikki (1993): *Vuoden 1918 vaikutus historiatieteessä*. Teoksessa *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tie*. (Toim. Heikki Ylikangas), 93–106. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 603. SKS: Tampere.
- Young, Robert M (1998/2004): *Mental Space. Projective Space: The Racial Other*. Verkkodokumentti <<http://human-nature.com/mental/chap6.html>> luettu 25.11.2004.
- Zagier Roberts, Vega & Obholzer, Anton (1994): *The Troublesome Individual and the Troubled Institution*. Teoksessa *The Unconscious at Work: Individual and Organizational Stress in the Human Services*. (Toim. Vega Zagier Roberts & Anton Obholzer.), 129–138. Brunner-Routledge: London & New York.
- Ziolo, Paul (2003) *Trauma and Transcendence: Psychosocial Impacts of Cybernetics and Nanotechnology*. Paper presented in *International Conference on Socio Political Informatics and Cybernetics: Pista '03*, July 31, August 1–2, 2003, Orlando, Florida, USA.

ENGLISH SUMMARY

FROM STEELY NATION-STATE SUPERMAN TO CONCILIATOR OF ECONOMICAL GLOBAL EMPIRE – A PSYCHOHISTORY OF FINNISH POLICE CULTURE 1930–1997

INTRODUCTION

My study concerns the way police culture has changed within the societal changes in Finnish society between 1930 and 1997. The method of my study was based on psycho-historical and post-structural analysis. Due to the large masses of historical data concerning the police, the research was conducted by examining the psycho-historical plateaus traceable within Finnish police culture.

I chose illuminating cases and then made a social diagnosis of the autopoietic relationship between the power-holders of Finnish society and the police (at various levels of hierarchical organization) by using the methodology of both psychoanalytic group theories and the post-structuralism of Gilles Deleuze and Felix Guattari.

According to police researcher John P. Crank, police culture should be understood as the cognitive processes behind the actions of the police. Among these processes are the values, beliefs, rituals, customs and advice which standardize their work and the common sense of policemen. According to Crank, police culture is defined by a mindset which thinks, judges and acts according to its evaluations filtered by its own preliminary comprehension. Culture is how one acts according to one's social and moral identities. It consists of all the unsaid assumptions of being a policemen and the self-fulfilling dimension which renovates the culture. The culture includes the organizational structures of police, official policies, unofficial ways of behaviour, forms of arrest, procedures of practice and different kinds of training habits, attitudes towards suspects and citizens, and also possible corruption. Police culture channels its members' feelings and emotions. This dimension plays a central role when the police community faces the death of a policeman. Crank says that police culture can be seen in how policemen express their feelings. He advises police researchers to ask themselves how it feels to be a member of the police.

Ways of acting emerging from the source material can be conceptualized as an ethos of holding one's own against others. Ethos has been described to be "the moral mentality of a person or people". It has also been called a communal frame for thought that guides one's actions. According to sociologist Martti Grönfors, the Finnish mentality of the Protestant ethic is accentuated among Finnish policemen. The concept of ethos expresses very well the psychoanalytic colouration of the self-

made mentality as an ethical tension which prevails in police work between communal belonging and individual freedom of choice. However, it is significant that it is a matter of the quality of relationships, and that the relationship is always tied to the context of the cultural history of dealing with one's anxiety.

According to criminologist Clifford Shearing, the values of police culture act as subterranean processes of the maintenance of social power in society. In the light of the relations of power, policemen have been called microcosmic mediators, or street corner politicians. Robert Reiner argues that at the level of self-comprehension, policemen disparage the dimension of politics in their work. Reiner points out that by claiming that policing is not a political project, one defines what is political too narrowly. All relationships which hold a dimension of power are political. Police culture has also been called a canteen culture. This idea expresses the day-to-day basis of the mentality of taking care of business which policing produces as a necessity for dealing with everyday hardships. According to police researcher Timo Korander, this figurative expression embodies the nature of police culture as a crew culture which is partly hidden from police chiefs who are at a different level. This multitude of standpoints depicts the diversity of police cultures. According to Reiner, one should not see police culture as one monolithic whole; instead one should assess it as the interplay of individuals negotiating with their environment and societal power networks. The expression of handicraft smoothly delineates this functional nature of police work.

The cases analyzed included various kinds of material and formed different plateaus of study.

BACKGROUND: THE ROVANIEMI ARSON CASE

The first plateau was the so-called 'Rovaniemi arson' case in the summer of 1930. Youth Communists were accused of arson in July of 1930 during the powerful demonstration of the Lapua Movement in the capital city of Finland, Helsinki. The accused youth were sentenced to prison for years. The case was tried again after the Continuation War, and the communist youth were found to be not guilty. The policemen dealing with the case earlier were not accused in conjunction with the retrial. However, it was found out that the rightist Lapua Movement of the city of Rovaniemi had set the fire in the warehouse to frame the Communists and also to get the insurance money for the warehouses which were burned down. The Lapua movement men were also used as interrogators, who tortured the accused by rubbing hot iron sticks on the back of the accused Communists and beating them until they signed a confession. I argue that this blurring of the means of interrogation deeply wounded police culture.

LIMINALITY OF POST-WAR FINNISH SOCIETY

The second plateau consisted of the examinations of alleged police assaults towards the Communists during the Finnish Continuation War of 1941 to 1944 and the

threats that societal change after the war posed to Finnish Society. The research task was undertaken by studying the Brusin Committee papers written after the war. An essential case was the allegations made by communist Ahti Pellervo Takatalo against Detective Frans Valoma of the State Police (*Valtiollinen poliisi*). Valoma resigned, and Takatalo served as a detective of the Red State Police during what were called the years of peril (1944–1948). When the new Security Police (*Suojelupoliisi*) was founded, Takatalo's and other offices of the Communist recruits to the police force in the State Police were abolished.

CHANGES IN FINNISH POLICE CULTURE

The third plateau was thematic. Here I investigated how using force towards police clients has changed culturally from the 1930s to the 1980s. It was found out that the handling of those in custody was sometimes rough. The narrations of the interviewed policemen hint at the fact that the mentality of the past was to beat or be beaten. The generation of war veterans did not see the rough measures as negatively as the younger police generations. Also, the law codifications of 1966 and later on in 1995 set new standards and legally placed the use of force under strict supervision.

THE KGB AND THE POLICE AS A CHAPERONE TO FINNISH SOCIETY

The fourth plateau concerned with the material produced by the Security Police detectives traced the interaction between Soviet KGB agents and Finnish politicians during the long 1970s. The primary case here was an encounter between the chief detective of the Security Police and Russian KGB agent Valeriy Shilov in a Finnish restaurant. The case shows how the Finnish policemen served as a chaperone to Finnish society by negotiating the rules of interaction with the Soviets. On the level of police identity, the negotiating process can be conceptualized as a kind of boundary work because of the constrictions placed on the Soviets in the policemen's way of saying no both politely and self-ironically. This strategy constructed a space where both the Soviets and the detectives could interact without losing their honour. One can speculate about what would have happened without the Security Police detectives monitoring the interaction between Finnish politicians and Soviet agents. The Soviet agents "read" the Finnish politicians, and after abusing the Finnish politicians, discarded them. One can conceptualize this larger system of interaction as the primitive gift institution first described by anthropologist Marcel Mauss.

THE FIRST WAVE OF WHITE-COLLAR CRIMES AS A SOCIAL PROBLEM

The fifth plateau of larger changes in Finnish police culture then occurred during the 1980s as an aftermath of the former decade. I analyze these across the policing field by reading the material of writer and policeman Matti Yrjänä Joensuu as a way to construct a minor literature on the collectively shared common language of police culture. I also analyzed the pre-eminent white-collar crime cases of the 1980s, for I understood these as illuminative of the way policemen acted culturally under political pressure after the resignation of the former long-time president of Finland, Urho Kaleva Kekkonen. These cases reveal the historically changing pattern of police actions referred to in the public media and printed press as an act of “neomoralism” (*uusmoralismi*), triggered by the suspected economical and political elite and their collaborators after police interference with the prevailing ways of the political elite’s corrupting “manner of the land” (*maan tapa*). Some of the investigators of these cases spent the rest of their career in the “broom box” (*luutakoppi*); they were never again considered for promotion after the cases. The police officers later wrote themselves out of the cases either by publishing the case to let the larger police community know about the circumstances of the case and others have approached the cases in their studies in the courses of the Police Academy. The sitting president Mauno Koivisto commented that the prosecutors too easily brought accusations in the white-collar crime cases. He petitioned them for more waiving of charges, and the prosecutors started to go easy on these cases. This also affected the threshold of the police investigation of white-collar crime cases.

CONCLUSION: THE CHANGE IN FINNISH POLICE CULTURE

The last, sixth plateau of changing relationships between policing and the national logic of action can be seen in the murder of two policemen in the autumn of 1997. This case provided a national sigh of relief in the collective milieu of the printed media and television news. This relief can be traced in the aftermath of the information released by the police to the public media of the killer being not a Finn but a foreigner. Because the killer was Danish, the evil of the killing could be projected outside the nation as a whole. The disunited nation could be healed in the name of the mutual interest of both the citizens and the politicians.

My study shows that police culture has transformed from a “stone cold” steely fixed identity towards a more relational identity that tries to solve problems by negotiating with clients instead of using excessive force. However, in this process of change there is a traceable paradox in Finnish policing and police culture. On the one hand, policemen have, at the practical level, constructed their policing identity by protecting their inner self in their organizational role at work against the projections of anger and fear in society. On the other hand, however, they have had to safeguard themselves at the emotional level against the predominance of this same organizational role. Because of this dilemma they must simultaneously

construct both a distance from their own role as police officers and the role of the police itself. This makes the task of policing susceptible to the political pressures of society. In an era of globalization, and after the heyday of the welfare state, this can produce heightened challenges for Finnish police culture.

HENKILÖHAKEMISTO

A

Aaltonen, Aimo 74–76
Adorno, Theodor 247
Agamben, Giorgio 16
Ahlroth, Jussi 204
Aho, Aarne 84
Aho, Esko 217
Aho, Timo 54
Ahtisaari, Martti 282
Ahtokari, Reijo 102
Aitio, Paavo 187
Aittoniemi, Sulo 268
Akulov, Albert Petrovitš 186, 189, 208–214, 221, 223, 230, 233
Alasuutari, Pertti 249
Aleksejev, Rudolf 200
Alford, C. Fred 17, 40, 43, 145, 237, 299
Alhava, Armas 176, 206–207, 214, 232
Alvesalo, Anne 277
Andruškevitš, Vladislav Aleksandrovitš 230
Anna 115–116
Anttila, Inkeri 274
Appadurai, Arjun 140
Arendt, Hannah 229–230, 279, 294
Aromaa, Kauko 54
Arvola, Ville 255, 276
Askelo, Oskari 73
Aura, Tauno 203
Aura, Teuvo 229, 275–276
Autti, P. A. 60, 64, 66

B

Barker, T. 204
Bataille, Georges 145, 171–172
Baumgartner, Carl Johan 201
Beljakov, Aleksei Stepanovitš 186–189, 200
Benjamin, Walter 20, 231
Bergman, Uuno 84
Bergson, Henri 36
Bintliff, Russell L. 249
Bion, W. R. 215, 293
Bittner, Egon 299
Björklund, Johan 75
Blom, Anders 209–210, 221
Bogue, Ronald 72
Braidotti, Rosi 49–50
Brasz, H. A. 278
Brown, Norman O. 45
Brusiin, (Karl Wilhelm) Otto 76, 91, 102, 112
Burman, Pauli 222

C

Campbell, Janet 44–45
Certeau de, Michel 161
Coleman, Peter 184
Corti, Lillian 197
Crank, John P. 13, 285, 295–297, 299

D

Damasio, Antonio 49–50
De Landa, Manuel 298
Deleuze, Gilles 31, 117, 240–242, 299
Demishev, Pavol 187
Derjabin, Juri Stepanovitš 230
Devereux, Georges 114, 237
Douglas, Mary 116, 229

E

Elaguine, Dmitri 218
Elias, Norbert 17
Elli 78
Elomaa, Tapani 201
Enestam, Jan-Erik 282
Erving (Etto), Jaakko 86
Etto, Jorma 90

F

Featherstone, Mike 294
Finstad, Liv 147
Foucault, Michel 195
Franck, Michael 252
Frank, Arthur W. 158, 291
Frazer, James 279
Freud, Sigmund 29, 31, 43
Friberg, Ralf 183
Fromm, Erich 135

G

Gabrielsson, Erik 138
Garland, David 132
Geertz, Clifford 16
Gennep van, Arnold 97, 139
Gergen, Kenneth 159
Girard, Rene 94
Glutshenko, Anatoli Filippovitš 213, 222, 225
Granroth, Hans 252

Grönfors, Martti 14
Guattari, Félix 31, 113, 117, 240, 242, 246, 299

H

Haapala, Jalo 224
Hainari, Markku 248, 266, 269
Hakalehto, Ilkka 248, 277
Hakkila, Väinö 67
Hakulinen, Viljo 252–253, 267–268, 273
Haller, Harry 289
Hallsworth, Simon 54
Halme, Valentin 76
Halttu, Ellen 59, 84
Hanhirova, Veikko 219–220
Hankonen, Johanna 230
Hartikainen, Yrjö 141–144
Hautalammi konstaapeli 75
Hautamäki, Airi 184
Hautojärvi, Eero ”Patu” 135–138
Heikkilä, Lars 252
Helo, Lullan 74–75
Hensel, Wolfgang 255–256
Hentunen, Ernest (Ernesti) 80
Herlin, Henry 200
Hertzen von, Heikki 223–224
Hetemäki, Päiviö 186, 188
Hietalahti, Veikko 201
Hietaniemi, Tuija 37, 128–129
Hilli, Karl 67
Hillilä, Kaarlo 70–71, 73, 129
Hirvonen, Ari 36
Hitler, Adolf 86
Hlopın lähetystöneuvos 220
Hoikka, Emil 61
Holkeri, Harri 186, 254
Holland, Eugene W. 124
Holm, Yrjö 67
Holsti, Eero 281
Honkajuuri, Mauri 186
Hrabskov, Aleksandr Grigorjevitš 222, 230
Hrutshov, Nikita Sergejevitš 12, 187, 192, 198, 212
Hukkinen, Lars-Erik 259
Huopalainen, Maija 264
Huotari, Tauno-Olavi 177
Hynynen, Eva 60
Hyvönen (Värn), Kerttu 59, 68, 79, 84
Hyvönen, Aleksanteri (Alex) 58, 61, 64, 79–80, 89
Hyvönen, Alli 59, 84
Hyvönen, Toivo 59, 67–68, 80, 83, 87–89
Häkkinen, Kalevi 257
Hänninen, Runar 122

I

Ignatjev, Aleksander 187
Ilaskivi, Raimo 248, 277

Immonen, Mikko 217
Isometsä, Albert 58, 82–83

J

Jalava, Marja 40
Jezhov, Nikolai 86
Joensuu, Matti Yrjänä 23, 26, 238–239, 241, 293
Johteinen, Jorma 115
Jokela, Mikko 233, 236–237
Junnila, Tuure 183
Jämsén, Artturi 270
Jääskeläinen 275

K

Kalpa, Ilmari 111
Kanerva, Ilkka 209–210
Kangas, Antti 59, 61, 68, 83, 89–90
Kapanen, Jaako 264
Karasev, Feliks Dimitrijevitš 210, 225, 230
Karaseva 225
Karhunen, Väinö 76
Karjalainen, Ahti 231
Karkinen, Anssi 222
Karppinen, Etti 59, 67–68, 80, 84–85, 89
Karsikas, Vuokko 54
Karskela, Jorma 254
Kauniskangas, Kerttu ”Juorkunan Jussi” 183
Kekkonen, Jukka 54, 69
Kekkonen, Urho Kaleva 22–23, 34, 169, 175, 181–182, 188–189, 198, 213–214, 218–219, 224–225, 228–229, 232–233, 235, 251, 293
Kekäläinen, Freedy 104
Kemmo, Pauli 270
Kempainen, Hannu 217
Kernberg, Otto 42
Keskitalo, Toivo 61, 91
Kettukangas, Paavo 257
Kettunen, johtaja 186
Kettunen, Pauli 92
Khramtsov, Juri 217
Kivivuori, Antti 276
Klockars, Juhani 255
Knuus, Vilho 107
Koivisto, Mauno 221, 248, 266, 276–277
Koljonen, Eero 252
Kontiokangas, Anni 139
Konttinen, Esa 146
Koponen, Eero 148
Korander, Timo 14, 298
Korhonen, Erkki J. 201, 233–235, 237–238
Korte, Kai 266, 268, 271, 273
Korva, Urpo 84
Koskela, Paavo 283
Koskinen, Harro 185
Kosonen, Otto 134, 137
Kossov, Valentin Ivanovitš 208, 210, 221–224

Kossova, Antonina Viktorovna 224
 Kosygin, Aleksei 224
 Kotov, Mihail Grigorjevitš 213, 222
 Kozlov, Albert Ivanovitš 210, 217
 Krabov, Aleksandr Mihailovitš 200–201
 Krasavin, Nikolai 189, 215
 Krekola, Joni 92
 Kumlin, Guje 281
 Kumpumäki, Aarne 87
 Kumpumäki, Jukka 59–60, 68, 80–81, 85–88
 Kumpumäki, Viljami 58
 Kuosmanen, Paavo 80
 Kuparinen, Pentti 218
 Kuusi, Pekka 213–214
 Kylmänen, Hjalmar (Jalmari) 60
 Kärkkäinen, E. 127
 Kärkkäinen, Hannu 210

L

Laakkonen, Kauko 268
 Laakso, Jaakko 178
 Laaksonen, Mikko 267–268, 272–274
 Laento, Toivo 252
 Lahtela, Olavi 220
 Lahti, Eino 79
 Laine, Kustaa 100–101
 Laing, Ronald 40–41
 Laitinen, Ahti 54, 278
 Lambert, Gregg 241
 Lampinen, Otto 136
 Lantto, Heikki 85
 Laukkanen, Oka 59–60, 68, 80, 82–83, 89
 Lavonius, Herman 111
 Lebedev suurlähettiläs 211
 Lebedev, Nikolai 225
 Leed, Eric 139–140
 Lehto, Börje 211
 Lehtonen, Toini 100
 Leino, Yrjö 77–78, 119, 125, 153
 Lepoluoto, Juhana 176
 Leppä, Juhani 254
 Leppä, Matti 254
 Leppänen, Laila Helena ”Kaija Lindqvist” 59–60, 68, 84, 89
 Leskelä, Jorma 217
 Leskinen, Risto 252
 Leskinen, Väinö 187, 221
 Lévi-Strauss, Claude 26, 117, 196
 Liikanen, Ilkka 146
 Liinamaa, Keijo 221
 Lindblom, Olavi 264, 266
 Lindfors, Pertti ”Lande” 211
 Linna, R. S. 78
 Linna, Väinö 185
 Linturi, Erkki 275
 Lipponen, Paavo 176, 220–221, 230
 Liukkonen, Matti 223
 Ljunggren, Jens 85

Lojander, Erkki 136
 Lotta, Tuomo 283
 Lundmark, Ensio 229
 Luoto, Heikki 257
 Luoto, Jorma 178
 Luther, Martti 31
 Lähteenmäki, Maria 154

M

Maffesoli, Michel 245–247
 Makkonen, Aaro 200
 Males, Mike A. 132
 Mankki, Heini 214
 Manninen, Ilpo 183
 Manning, Peter 18
 Mansukoski, Esa 252
 Mantila, Aarne 201–204
 Mantila, Heikki 203
 Marcuse, Herbert 299
 Marjatta 116
 Marley, Bob 282
 Martikainen, Olavi 217
 Marx, Karl 35
 Matilainen, Anja 271
 Mattila, Olavi J. 225–228
 Mauss, Marcel 279
 McDougall, Joyce 40
 Mehto, Juho 275–276
 Melin, Ingvar S. 254–255, 275
 Melnikov, Vladimir Aleksandrovitš 217
 Meltti, Väinö 76
 Menzies-Lyth, Isabel 29
 Merleau-Ponty, Maurice 291
 Mieltunen, Martti 220
 Moberg, Arthur 82–83
 Mosse, George 85
 Movahedi, Siamak 261
 Murtomäki, Heikki 122
 Musheno, Michael 205–206
 Myllylä, Yrjö 60, 83, 85
 Mäkinen, Einar (Einari) 78, 79, 84
 Mäki-Reinikka, Antti 224
 Määttänen, Mika 46

N

Narkaus, Lyyli 85
 Naumanen 228–229
 Ndembu-heimo 97
 Nieminen, Mauno 101–102
 Nieminen, Taimi 59, 68, 89
 Nietzsche, Friedrich 44
 Noonan, John T. 278
 Nordell, Jouko 272, 273
 Novinkov, Alfred 223
 Nurminen, M. 107

O

Oberweis, Trish 205–206
 Ognitšev, Arkadi Leonidovič 213
 Ojala, Eino 203
 Ollikainen, Reijo 218
 Olsson, Hagar 74
 Origo 250
 Orte, Teuvo 115
 Oyono, Ferdinand 197

P

Paasikivi, J. K. 129, 191–192
 Paaso, Väinö 58–59, 67–68, 79–80, 82–83, 85
 Paatsalo (Broms), Harry 91
 Paglia, Camille 147
 Pahlavi, Reza 180–182
 Pajula, Jaakko 228
 Palo, Antero 281
 Panula, Aarre 282
 Parikkalan Matti 144
 Parpola, Hannu 275
 Partanen vuorineuvos 186
 Pasanen, Jukka 151, 276
 Pasanen, Tauno 145
 Pehkonen, E. Y. 64
 Pekkalin ”luopuri” 137
 Peltola, Esko 283
 Peltoniemi, Pentti 139
 Pelttari, Reino 80, 90
 Pentti, Arvo 231–233
 Perheentupa, Antti 222
 Perheentupa, Antti-Veikko 222–223
 Pessi, Ville 75
 Pieck, Wilhelm 86
 Pietilä, Felix 139
 Pihkala, Lauri 72
 Pihlajamäki, Heikki 252
 Pihlajamäki, Kustaa 72
 Pihlman, Olavi 213
 Pirilä, Esa 257
 Pirttilä, Seppo 200
 Pitsinki, Kaarlo 201, 232, 252
 Piven, Jerry S. 85, 94
 Podgornyi, Nikolai 224
 Pohjonen, Juha 138
 Poikela, Eino 60, 83, 85
 Poliisi Pekka 72–73
 Porfirov, Nikolai 200
 Poukka, Pentti 276
 Poutanen, Toivo 105, 115
 Pullinen, Matti 224
 Punch, Maurice 204
 Pyder, Maido 200
 Pyttyinen, Juho 86
 Pääkkönen, Olli 58

R

Raiskio, Hannu 226–227
 Rajala, Hannu 139
 Rajamäki, Taisto 252
 Ranin, Matti ”Kansliapäällikkö Virta” 190
 Ranta, Kalle 213
 Rantakokko, Eero 270
 Rantamo, Aarno 178
 Rautakivi 269
 Reiner, Robert 13–14, 285
 Reinikainen, Oskari 111
 Rentola, Kimmo 35, 74, 78, 175, 186–188
 Renwall, Leif 256, 276
 Reunala, Lauri 270–271
 Riekkio, Esko 128
 Rihtniemi, Juha 189
 Rinne, Joel ”Komisario Palmu” 190
 Rinne, Jukka 252
 Rislakki, Eeropekka 275
 Rissanen, Nestor 79
 Roebuck, J. 204
 Ronkainen, Suvi 24
 Ropponen, Paavo 86
 Rorty, Richard 44
 Russak, Ernst Johannesovič 213
 Rydman, Allan 103–106, 115–116

S

Saarinen, Olavi 223
 Saarnio, Lauri 112
 Saastamoinen, Robert 86
 Sahlins, Marshall 21, 197
 Sainio, Martti 252
 Salander, Martti 199
 Sallila, Pekka 217
 Salmi, Eero 216
 Salo, Arvo 183
 ”Sandberg, Tyra” 78
 Santala, Eero 223
 Sarlund, Seppo 213–214, 217, 221
 Sassi, Kalevi 264, 269–270
 Saukkonen, Jussi 186
 Savolainen, Väinö 199
 Schwela, Harald 100
 Schüller, Erik 178–179
 Seeve, Gunnar 78, 114, 137
 Seigfried, Charlene Haddock 28
 Selin, Sakari ”Jakke” 107–110
 Semmelmayr 275
 Shatškikh, Nikolai Aleksandrovitš 219
 Shay, Jonathan 38
 Shearing, Clifford 14, 294
 Sheptycki, James 290
 Shilov, Valeri Ivanovič 11–12, 191–194, 196–197,
 208, 210, 219–221, 223–224, 230
 Shilova, Larissa 196
 Siltala, Juha 24, 27, 49, 66, 67

Silvestrov, Vladimir 208, 210, 221–225
 Simonen, Aarre ”Sapeli” 139
 Sivonen, Pauli 222–223
 Sjöstrand 275
 Skvortsov, Gennadi Stepanovitš 200
 Sloterdijk, Peter 31, 42, 294
 Smith, Adam 31
 Snellman, J. W. 289–290
 Soikkanen, Hannu 140
 Soine, Valentin 19, 125, 129, 171–175, 183–184
 Sorkio kauppaneuvos 202
 Sorvali, Pentti 214
 Sorvari, Arvo 63
 Spivak, Gayatri Chakravorty 30, 35, 49, 170
 Stenlund, Henry 200
 Stepanov, Vladimir Sevatsjanovitš 187, 224, 231
 Stratton, J. G. 158
 Suhonen, Väinö 65, 84, 90
 Sundberg, Svea 75
 Sundström, Cay 74
 Suoniemi konstaapeli 110
 Suorttanen, Sulo 177–178
 Sutherland, Edwin H. 249
 Söderholm, J. O. 173
 Söderström, Nils-Olof 200–203

T

Taipale, Ilkka 177–178
 Taipale, Vappu 235–236
 Takala, Elias 91
 Takatalo, Ahti Pellervo ”Teppo” 96, 98, 102–104,
 107–115
 Tal, Kali 140, 145
 Talamo, L. L. 106
 Tanner, Väinö 75
 Tapala, Tuomas 201–202, 204
 Tapio, Matti 58
 Tarjamo, Kerttu 140
 Tavastila, Veikko 186, 188, 196, 214–215
 Taxell, Christoffer 237
 ”Tero” etsivä 191–193
 Theweleit, Klaus 175, 296
 Thomas, Calvin 50
 Thomenius, Armas 105–106
 Tikka, Marko 17
 Timonen, Akseli 58, 85–86
 Toivanen, Jaakko 255, 257–258, 260
 Toivanen, Matti 255–256
 Tuohi, Mikko 221
 Tuomaala konstaapeli 85
 Tuomi, Sakari 107
 Tuominen, Arvo 86
 Tuominen, E. O. 76, 137
 Tuominen, Jaakko 212
 Tuominen, Jorma 80
 Tuominen, Matti 141
 Tuomioja, Erkki 176, 180
 Turkka, Jaakko 222

Turner, Victor 45, 97–98, 279
 Turtiainen, Arvo 74
 Tuuliainen, Kalle 90
 Tuuliainen, Raimo 90
 Tylor, Edward B. 279

U

Uski, Jorma 275
 Uusitalo, Eino 217

V

Valkama, Kalle 110
 Valkama, Pauli 75
 Vallila, Eero 254–255
 Valoma (Waloma), Frans 96, 98, 102–107, 110,
 113, 115–116
 Valoma (Waloma), Martti 107, 110
 Valtanen, Unto 253–255, 257–258, 260, 271, 275–
 277
 Valtonen, Olli 283
 Valve, Kalle 63
 Vasiljev, Leonid 221
 Vassin, Anatoli Akimovitš 209–210, 223
 Vedom, Ivan Petrovitš 200–201, 205–208
 Vejjalainen, Risto 252, 268
 ”Veijo Viisi” ylietsivä 11, 191–193, 224, 273
 Vettenniemi, Erkki 98–99
 Vihavainen, Timo 99
 Viippola, Ilkka 12, 191–193, 196, 230
 Viitanen, Pentti 200, 203
 Viitanen, Reijo 116
 Virilio, Paul 46
 Virmavirta, Jarmo 216–217
 Virolainen, Johannes 213, 268–269
 Virta, Sirpa 299
 Virtanen, Heikki 58
 Vitikka konstaapeli 79
 Vladimirov, Viktor Mihailovitš 186
 Volossov, Juri 210, 232
 Vänninen, Fanni 84
 Väyrynen, PaaVo 216, 218–220, 269

W

Watts, Alan 41
 Westerlund johtaja 186
 Winnicott, D. W. 40
 Wolf, Winfried 230

Y

Ylijurva, Matti 90
 Ylikangas, Heikki 17, 54
 Ylösjoki, Pentti 201

Henkilöhakemisto

Z

Zotikov, Juri Vladimirovitš 216

Å

Ålander, Henry 217

Ä

”Änkkä” 136

Ö

Öhman, Holger 76